ANTANAS RUBŠYS

RAKTAS Į SENĄJĮ TESTAMENTĄ

PIRMOJI DALIS
SANDORA IR MESIJAS

NIHIL OBSTAT
Vytautas Balčiūnas, CISS, S.T.D.
Censor deputatus

IMPRIMI POTEST
Vincentas Brizgys
Episcopus tit. Bosanensis
in servitio pro Lituanis
extra Europam
Chicago, IL, die 10 martii 1982

KRIKŠČIONIS GYVENIME

KNYGŲ SERIJA Nr. 22

Redakcinė vadovybė: *Prel. dr. Vytautas Balčiūnas,* Thompson, CT, JAV. *Dr. Juozas Girnius,* Boston, MA, JAV. *Kun. dr. Juozas Prunskis,* Chicago, IL, JAV. *Kun. dr. Jonas Gutauskas,* Delhi, Ont., Kanada. *Kun. prof. Stasys Yla,* Putnam, CT, JAV. *Prof. dr. Antanas Maceina,* Muenster, Vokietija. *Prof. Simas Sužiedėlis,* Brockton, MA, JAV.

A KEY TO THE OLD TESTAMENT PART ONE

COVENANT AND MESSIAH

BY

ANTANAS L. RUBŠYS

Kalbą tikrino *Petras Balčiūnas*
Vinjetes piešė *Paulius Jurkus*
Žemėlapius paruošė *S. A. Romano*
Meniškai apipavidalino *Tėv. Placidas Barius, OFM*
ir *Birutė Kidolienė*
Nuotraukos *Antano Rubšio*
Išleido *Krikščionis Gyvenime*, 1982
Spausdino *Pranciškonų spaustuvė*
341 Highland Blvd.
Brooklyn, N.Y. 11207
Kaina $10.00

TURINYS

Šv. Rašto knygų ir santrumpų sąrašas 6

Autoriaus žodis 9

Skaitytojo žodis skaitytojui 13

I skyrius
ŠV. RAŠTAS: TIKĖJIMO ISTORIJA 17

II skyrius
PENKIAKNYGĖ: PASAKOJIMAS IR TEISYNAS 47

III skyrius
ĮVADAS: PASAKOJIMAS APIE PROTĖVIUS 79

IV skyrius
LIKIMINIS ĮVYKIS: IŠĖJIMAS IŠ EGIPTO 117

V skyrius
DYKUMOJE DIEVAS SUSIKURIA TAUTĄ 183

VI skyrius
PAŽADO ŽEMĖ 231

VII skyrius
PAŽADO ŽEMĖ UŽKARIAUJAMA 261

VIII skyrius
KOVA UŽ TIKĖJIMĄ PAŽADO ŽEMĖJE 307

IX skyrius
IZRAELIS IR DOVYDO SOSTAS 361

X skyrius
MESIANIZMAS: DIEVO KARALYSTĖ ISTORIJOJE 427

Svarbesnė literatūra 471

Naudotų Šv. Rašto skaitinių rodyklė 481

Dalykų ir vardų rodyklė 497

Krikščionis Gyvenime leidiniai 515

Abėcėlinis Šv. Rašto knygų ir jų santrumpų sąrašas:

Abd	— Abdijo pranašystė	— ST
Ag	— Agėjo pranašystė	— ST
Am	— Amoso pranašystė	— ST
Apd	— Apaštalų darbai	— NT
Apr	— Apreiškimas Jonui	— NT
Bar	— Barucho pranašystė	— ST
Dan	— Danieliaus knyga (apokalipsė)	— ST
Ef	— Laiškas efeziečiams	— NT
Est	— Esteros knyga	— ST
Ez	— Ezechielio pranašystė	— ST
Ezd	— Ezdro knyga	— ST
Fil	— Laiškas filipiečiams	— NT
Fm	— Laiškas Filemonui	— NT
Gal	— Laiškas galatams	— NT
Gg	— Giesmių giesmė	— ST
Hab	— Habakuko pranašystė	— ST
Iš	— Išėjimo knyga	— ST
Išm	— Išminties knyga	— ST
Iz	— Izaijo pranašystė	— ST
Įst	— Pakartoto Įstatymo knyga	— ST
Jdt	— Juditos knyga	— ST
Jer	— Jeremijo pranašystė	— ST
Jl	— Joelio pranašystė	— ST
Jn	— Evangelija pagal Joną	— NT
1 Jn	— 1-sis Jono laiškas	— NT
2 Jn	— 2-sis Jono laiškas	— NT
3 Jn	— 3-sis Jono laiškas	— NT
Job	— Jobo knyga	— ST
Jok	— Jokūbo laiškas	— NT
Jon	— Jonos pranašystė	— ST
Joz	— Jozuės knyga	— ST
Jud	— Judo laiškas	— NT

1 Kar	— 1-oji Karalių knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecko vertimą 3-oji Kar)	— ST
2 Kar	— 2-oji Karalių knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecko vertimą 4-oji Kar)	— ST
Koh	— Koheleto (Ekleziasto) knyga	— ST
Kol	— Laiškas kolosiečiams	— NT
1 Kor	— 1-sis laiškas korintiečiams	— NT
2 Kor	— 2-sis laiškas korintiečiams	— NT
1 Kr	— 1-oji Kronikų knyga	— ST
2 Kr	— 2-oji Kronikų knyga	— ST
Lk	— Evangelija pagal Luką	— NT
1 Mak	— 1-oji Makabėjų knyga	— ST
2 Mak	— 2-oji Makabėjų knyga	— ST
Mal	— Malachijo pranašystė	— ST
Mch	— Michėjo pranašystė	— ST
Mk	— Evangelija pagal Morkų	— NT
Mt	— Evangelija pagal Matą	— NT
Nah	— Nahumo pranašystė	— ST
Neh	— Nehemijo knyga	— ST
Oz	— Ozėjo pranašystė	— ST
Pat	— Patarlių knyga	— ST
Pr	— Pradžios knyga	— ST
Ps	— Psalmių knyga	— ST
1 Pt	— 1-sis Petro laiškas	— NT
2 Pt	— 2-sis Petro laiškas	— NT
Rd	— Raudų knyga	— ST
Rom	— Laiškas romiečiams	— NT
Rut	— Rutos knyga	— ST
1 Sam	— 1-oji Samuelio knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecką 1 Kar)	— ST
2 Sam	— 2-oji Samuelio knyga (pagal arkivysk. J. Skvirecką 2 Kar)	— ST
Sir	— Siracido (Ekleziastiko) knyga	— ST
Sk	— Skaičių knyga	— ST
Sof	— Sofonijo pranašystė	— ST
1 Tes	— 1-sis laiškas tesalonikiečiams	— NT

2 Tes	— 2-sis laiškas tesalonikiečiams	— NT
1 Tim	— 1-sis laiškas Timotiejui	— NT
2 Tim	— 2-sis laiškas Timotiejui	— NT
Tit	— Laiškas Titui	— NT
Tob	— Tobijo knyga	— ST
Ts	— Teisėjų knyga	— ST
Zch	— Zacharijo pranašystė	— ST
Žyd	— Laiškas Žydams	— NT

Skaitmenys po santrumpų žymi knygos ar laiško skyrius ir eilutes. Pavyzdžiui, Lk 1,47-55 — **Evangelija pagal Luką**, 1-sis skyrius, nuo 47 iki 55 eilutės; Pr 2,8; 5, 5-6.10.13-15 — **Pradžios knyga**, 2-sis skyrius, 8-oji eilutė; 5-sis skyrius, 5-oji ir 6-oji eilutės, 10-oji eilutė, 13-oji iki 15-osios eilutės; Mt 1,21s.25s — **Evangelija pagal Matą**, 1-sis skyrius, 21-oji ir sekančioji eilutė, 25-oji ir sekančios eilutės; Mk 2,2a — **Evangelija pagal Morkų**, 2-sis skyrius, 2-osios eilutės pirmoji pusė.

Psalmių knygos nuorodose be skliaustelių pateikiamas psalmės numeris pagal lotyniškąją, graikiškąją numeraciją, skliausteliuose gi — pagal hebrajiškąją.

Naudotos santrumpos:

a.	amžius	P	Kunigiškasis (Penkiaknygės) autorius
D	Deuteronomistas	p.	puslapis
E	Elohistas	pan.	panašiai
gr.	graikiškai	plg.	palygink
J	Jahvistas	red.	redaktorius
m. pr. Kr.	metai prieš Kristų	ST	Senasis Testamentas
m. po Kr.	metai po Kristaus	t.t.	taip toliau
mždg.	maždaug	vns.	vienaskaita
NT	Naujasis Testamentas	žr.	žiūrėk

AUTORIAUS ŽODIS

"Daugel kartų ir įvairiais būdais praeityje Dievas yra kalbėjęs mūsų protėviams per pranašus, o galiausiai šiomis dienomis jis prabilo į mus per Sūnų..." (Žyd 1,1-2). Šv. Raštas yra dvidalė Knyga — Senasis ir Naujasis Testamentas — ir daugiaamžis Dievo žodis žmogui istorijos ir gyvenimo raizgyne. Jis "laiduoja mums tai, ko viliamės, įrodo tikrovę, kurios nematome" (Žyd 11,1-2).

Mūsų šimtmetis yra atomo, kosmoso ir kibernetikos amžius. Mokslo ir technikos pažanga yra kone kasdienis ir įprastas reiškinys. Mūsų šimtmetis yra ir lūžių bei pervartų amžius pavienių žmonių ir tautų gyvenime. Įvykių srautas reikalauja iš mūsų gilesnės įžvalgos į jaudinančius lūkesčius ir rūpesčius, likiminės prasmės ir laimės istoriją. Šv. Raštas yra Tėvo laiškas savo vaikui su kvietimu dalyvauti *dabar* ateities kūrime.

"Pasinaudodamas žmonėmis, Šventajame Rašte Dievas kalba žmonių kalba" (II Vatikano Susirinkimo dogminė konstitucija "Dieviškasis Apreiškimas", III, 12). Šv. Raštas yra žmogiškas ir įkvėpimu įraštintas Visagalio Dievo žodis. Ir žmogišku žodžiu būdamas, jis nėra tik žmogaus pasakojimas *apie* Dievą, bet yra žodis *iš* Dievo. Skaitydami žodį iš Dievo, susiduriame su likimine gyvenimo paslaptimi. Per jį Dievas apreiškia savo gerumo užmojį. Žiūrėdamas mūsų prigimties, Dievas prisiderino, ir jo "žodžiai, išreikšti žmonių lūpomis, pasidarė panašūs į žmonių kalbą, kaip... ir amžinojo Tėvo Sūnus, priėmęs trapų žmogaus kūną, tapo panašus

į žmones" ("Dieviškasis Apreiškimas", III, 13). Dievo Žodį priimti niekuomet nebuvo lengva, nes jis "žydams yra papiktinimas, pagonims — kvailystė" (1 Kor 1,23). Tačiau Šv. Raštas "tvirtai, ištikimai ir be klaidos *moko tiesos, kurią Dievas norėjo pateikti... mūsų išganymui*" ("Dieviškasis Apreiškimas", III, 11).

Senojo Testamento turinys yra pirmoji išganymo istorijos dalis, — Dievo įkvėpimu rašytas pasakojimas apie vingiuotą žmogaus kelionę į prasmę ir laimę. Pasakojime ryškios dvi gijos: rūpesčiu žėrintis Dievo gerumas paklydusiam žmogui ir ilgesiu alsuojantis žmogaus Dievo ieškojimas. Naujasis Testamentas, *iš naujo* skaitydamas Senąjį išganymo pilnatvės šviesoje, stebisi: "O Dievo turtų, išminties ir pažinimo gelme! Kokie neištiriami jo sprendimai ir nesusekami jo keliai! Ir kas gi pažino Viešpaties mintį? Ir kas buvo jo patarėju?" (Rom 11,33-34).

Raktas į Senąjį Testamentą yra kuklus bandymas dalintis su mūsų visuomene turtingais istorikų, archeologų ir teologų studijų vaisiais ir įžvalgomis. Susipažinus su Senuoju Testamentu, lengviau suprantama mūsų išganymo drama, nes ją atspindi jo puslapiai.

Rakte yra trys dalys. Pirmoji dalis — *Sandora ir Mesijas* — supažindina skaitytoją su Sinajaus Sandora — likiminiu Išėjimo įvykiu iš Egipto ir Mesiju — Dievo karalystės pradžia istorijoje. Antroji dalis — *Pranašai ir Karaliai* — nagrinėja du veiksnius Sandoros bendrijoje nuo Izraelio monarchijos suskilimo X a. iki tremties Babilonijoje VI a. prieš Kristų. Trečioji dalis — *Tiltai ar Sienos?* — tiria baigminį Senojo Testamento išganymo istorijos laikotarpį — tarpsnį tarp tremties Babilonijoje ir Jėzaus Nazariečio gimimo.

Nagrinėjimo būdas *Rakte* yra istorijos, archeologijos ir teologijos sampyna. Mat, išganymo istorija yra tikėjimo pasakojimas apie asmenis ir įvykius, per kuriuos

Dievas prašnekino žmogų likimine prasme ir laime. Istorija ir archeologija padeda susipažinti su išganymo istorijos asmenimis ir įvykiais, o teologija — su Dievo rūpesčio žmogumi ir žmogaus Dievo ilgesio sąveika. Stengtasi būti atsakingu šiuolaikiniam Senojo Testamento pažinimui tarp istorikų, archeologų bei teologų ir lengvai skaitomu bei prieinamu.

Raktas nėra autoriaus kūrinys. Šv. Rašto tyrimas ir raštija apie jį yra autoriaus pagrindas ir šaltinis. O ilgametis pokalbis su studentais paskaitų salėje daro *Raktą* savitą. Žvelgdami į praeitį ir dabartį, randame žmogaus prasmės ir laimės atodangas, amžių, jausmų, minčių klodus, kurie padeda geriau suprasti istoriją, patį žmogų, kančios ir vilties sankryžas. Šiuolaikinis Šv. Rašto tyrimas jaučia anas sąsajas, kurios jungia praeitį ir su asmenine, ir su istorine žmogaus patirtimi.

Sandora ir Mesijas — pirmoji *Rakto* dalis didžiuojasi kūrybinga talka. Lituanistas Petras Balčiūnas tikslino ir gražino jos kalbinę išraišką. Meniškuoju jos veidu rūpinosi iškilusis Paulius Jurkus. Pranciškonų spaustuvė — jos vedėjas Tėv. Pranciškus Giedgaudas, OFM, ir personalas — savo paslaugiu ir nagingu meistriškumu paruošė *Raktą* kelionei į skaitytojo rankas. Visiems talkos bendrams priklauso gili ir nuoširdi padėka. Jų pastangų dėka smagu paimti veikalą į rankas. Trūkumai ir spragos priklauso tik autoriui.

"Krikščionis Gyvenime" knygų serijos leidėjas ir puoselėtojas prel. dr. Vytautas Balčiūnas buvo nuolatinė paskata ir ramstis ruošiant *Raktą* spaudai. Jo turtinga ir ilgametė veikla ryškiai rodo, kad "Dievui nėra negalimų dalykų" (Lk 1,37). Gilus kun. prof. S. Ylos "Skaitytojo žodis skaitytojui" yra *Rakto* lydraščiu. Prie pirmosios *Rakto* dalies leidimo pinigine parama dosniai prisidėjo vienas iš pirmųjų mano mokytojų ir krikščioniš-

kos lietuvybės išeivijoje ugdytojų prel. Jonas A. Kučingis. Jis yra veikalo mecenatas.

Manhattan College
Šv. Kazimiero šventė
1982 kovo 4

SKAITYTOJO ŽODIS SKAITYTOJUI

Paskutinieji Europos pagonys nūnai esam tarp pirmųjų, kurie liudijam krikščionybę. Savinomės ją lėtai ir sunkiai, smelkiami audrų ir smūgių, o vis dėlto gilėjom kaip medis savo šaknimis. Daug ko mums stigo, kad ir to pagrindinio šaltinio — Šventraščio sava kalba. Ir sulaukėm jo, jau pilno, gana vėlai — šio šimtmečio antrajame ketvirtyje. Bandė daug kas, o atėjo vienas, pašventė beveik visą savo gyvenimą ir jį mums davė. Tas vienas buvo arkivysk. Juozas Skvireckas.

Šiam Lobynui stigom rakto, ir nebuvo žmogaus, kuris būtų tam pasirengęs. Ruošėsi daugelis, bet nedrįso ar nesiryžo. Ir štai vėl vienas įniko visam gyvenimui į biblines studijas, dėstė Šventraštį puskapį su viršum metų, keliavo kas vasarą po šventąsias vietas ir parengė "Raktą į Naująjį Testamentą".

Skaitėm jį ir džiaugėmės. Plati žinija ir akiratis, o dėstymas žodingas-stilingas ir paprastas. Viskas išmąstyta, įsijausta į šventraštinę gelmę, įglaudinta į anų laikų ir vietų rėmus. "Raktas" liudija autorių eruditą su talentu ir įkvėpimu.

Taip sutikom šį pirmąjį dvitomį, kuris netrukus laimėjo ir geriausio religinio veikalo premiją. Dabar tas pats autorius paruošė naują tritomį — "Raktą į Senąjį Testamentą", į tą pradžią, kai Dievas prabilo žmonėms ir bylojo ligi Kristaus.

Naujasis, kristinis, Testamentas yra tęsinys Senojo. Jie neišskiriami mesijiniu pažadu ir jo realizavimu

Kristuje. Neišskiria Senojo Evangelijos, Apaštalų darbai ir laiškai. Vis gręžiasi į jį palyginimais, pavyzdžiais, pranašų posakiais. Kristus plėtė senąjį akiratį, tikslino, o kai ką keitė, ypač tas klaidžias sampratas, įsibrovusias laiko tėkmėje. Dievo pokalbis vienoje tautoje buvo skirtas visoms tautoms, ir tai turėjo būti perduota laikui atėjus. Buvo tačiau neišvengiama, kad toji tauta nesutapatintų šio Lobio su savimi, nepersmelktų jo savomis spalvomis, nesuprimityvintų paties Dievo, kaip reiklaus ir kerštingo Jahvės.

Kristus apvalė senąjį Lobį nuo žmogiškų įsravų ir įpareigojo apaštalus skelbti meilės Dievą. Skelbti visoms tautoms ir jas krikštyti.

Buvom pakrikštyti ir mes, kaip tauta, tik krikšto rūbą gavom per svetimas rankas. Taip atsirado svetimų ataudų — antrinių ir priedinių, kurie tolydžio ėmė mus jautrinti. Besijautrindami išleidom iš akių kristinės religijos esminį visuotinumą — pasigedom didesnio tautiškumo. Toks buvo Pūtvis-Putvinskis. Jam rodėsi, kad religija turi būti tautiška, ir ketino tokią kurti. Susidomėjo, kaip gi žydai išvystė "savitą" religiją. Beskaitydamas skvirecką Šventraščio vertimą, rado ką kita: Dievas išrinktoje tautoje anaiptol nepasidarė tautinis, ir kiekviena tauta gali būti išrinkta, jeigu tik seka Dievo kelią.

Įniko į Šventraštį ir Vincas Krėvė — kitais motyvais. Mojosi rašyti biblinį-literatūrinį veikalą "Dangaus ir žemės sūnūs". Šis užmojis pririšo jį prie šventųjų knygų visam gyvenimui ir atvėrė neišsemiamas gelmes žmogiškajai būčiai. Panašiai jaunas chemikas Vytautas Endziulaitis šiose knygose rado pašaukimą atnaujinti visuomeniniam-socialiniam mūsų gyvenimui kristiniu pagrindu. Stigo jam tada lietuviško Rakto, dėl to išsirašinėjo panašias knygas iš Vokietijos. Chirurgas Vladas Kuzma kasdien sklaidė Naująjį Testamentą, o išgarsėjo

daktaru su gailestingo samariečio širdim. Universiteto profesorius ir rektorius, fizikas Vladas Čepinskis, Šventraščio skaitytojas, ieškojo gamtinės-mokslinės tiesos sąlyčio su antgamtine, kai daugelis tokiam sąlyčiui tada nematė pagrindo arba nerodė dėmesio. Ne vienam poetui, kaip Bernardas Brazdžionis, šventosios knygos buvo įkvėpimo šaltinis.

Vieni iš prigimties linkę ieškoti gilesnių versmių. Kiti netikėtai susiliečia su nelygstama dieviško apreiškimo gelme, per ją skaidrėdami ir save labiau įveiksmindami gyvenime.

"Raktas į Senąjį Testamentą" padės mums susidomėti Artimųjų Rytų senąja istorija, mažai mums žinoma, o labai spalvinga. Jau vien dėl to šis veikalas bus vertas skaityti. Bet autoriaus noras ir tikslas yra kitas — kad imtume į rankas pačią Šventąją Knygą, kuri yra gyvas Dievo žodis ir veikmė, praverianti gyvenimo prasmę ir ateities viltis kiekvienam asmeniškai, šeimoms ir tautai.

Kun. Stasys Yla

Raktą į Senąjį Testamentą

Pirmąją dalį
Sandora ir Mesijas

skiriu
šios dalies mecenatui
Prel. Jonui A. Kučingiui,
švenčiant 45-ių metų
Kunigystės jubiliejų,
savo mokytojams ir
savo studentams

I SKYRIUS

ŠV. RAŠTAS: TIKĖJIMO ISTORIJA

Daugel kartų ir įvairiais būdais
praeityje Dievas yra kalbėjęs . . . (Žyd 1,1)

Žmogui įgimta prisiminti ir pasakoti. Šis žmogaus polinkis yra svarbus žmonijos turtas. Atminties padedama, žmonija ne tik įprasmina dabarties džiaugsmą ir skausmą, bet ir pajėgia gyventi ateities viltimi.

Būti asmeniu tai turėti asmenišką gyvenimo apybraižą — istoriją. Asmeniškoji istorija išryškina asmens savitumą. Užtat, norėdami pažinti kitą asmenį, teiraujamės apie jo gyvenimo raidą ir patirtį.

Istorija padaro savitus ne tik pavienius asmenis, bet ir tautas. Tautinė savimonė remiasi atsiminimu įvykių, kurie, duodami tautai savitą tapatybę, suburia ją ateičiai. Lietuvių tauta švenčia Mindaugo, Vytauto Didžiojo, Jono Basanavičiaus ir Nepriklausomybės kovų atsiminimą, nes jais remiasi jos tautinė savimonė — pajėgumas gyventi ateities viltimi. Taigi būti lietuviu neužtenka gimti Lietuvos žemėje, bet reikia dalintis lietuvių tautos savimone.

Žmogus neišsitenka gamtoje, nes gamta tik pakartoja metinį laiko ratą. Žmogaus gyvenimo trukmė yra daugia-

metė. Būdama daugiametė, pavienio gyvenimo trukmė įsilieja į daugiaamžę žmonijos istoriją ir kaitą. Dabartyje žmogus išgyvena savo trapumą. Tempiamas ant džiugaus ir skaudaus dabarties kurpalio, jis išgyvena norą daugiau išsilaisvinti ar patirti — Dievo ilgesį. Daugiaamžė žmonijos istorija liudija, kad būta daug ir gilaus Dievo ilgesio. Religinė žmonijos atmintis pabrėžia didelę Dievo ilgesio svarbą tikėjimo istorijai.

Tikėjimo istorija Šv. Rašte. Šv. Raštą sudaro du Testamentai: Senasis ir Naujasis. Senasis Testamentas gimė daugiaamžiame hebrajų ryšio su Dievu išgyvenime, prieškristiniais amžiais. O Naujasis Testamentas — pirmajame kristiniame amžiuje. Jis žėri įsitikinimu, kad Dievo Sūnus tapo Žmogumi sutaikyti žmogui su Dievu ir jį atnaujinti. Abu Testamentai aprašo žmogaus atsakymo — jo tikėjimo Dievo užmoju ir veikla istoriją.

Šv. Raštas nėra viena knyga, bet ištisas knygų rinkinys su daugeriopa tikėjimo raštija iš daugelio skirtingų amžių ir vietų. Net trys kalbos — hebrajų, aramajų ir graikų — yra šventraštinės. Nors ir įvairios, tačiau visos Šv. Rašto knygos pakartotinai moko, kad Dievas sukūrė visatą ir žmoniją, prašnekino žmoniją apreiškimu ir ieško draugystės su kiekvienu žmogumi, norėdamas įgalinti kiekvieną vyrą ir moterį tapti savo "paveikslu ir panašumu" (Pr 1,26-27). Taigi Šv. Raštas yra tikėjimo Knyga. Šios Knygos vertė glūdi ne "Šventojo Rašto" varde, bet jos turinyje.

Šventraštinę raštiją galima nagrinėti trejopu požiūriu: 1. Šv. Raštas priklauso pasaulinei literatūrai. Todėl jame visų amžių skaitytojai atpažįsta pasaulinės raštijos — prozos ir poezijos deimančiukus. 2. Šv. Raštas atspindi tūkstantmetinę istoriją. Užtat jis yra svarbus šaltinis žmonijos senovei pažinti. Nuo antrojo tūkstantmečio prieš Kristų iki antrojo krist inio šimtmečio pra-

džios šventraštinė tikėjimo istorija labai praturtina istorijos pažinimą. 3. Šv. Raštas, būdamas tikėjimo istorija, yra perdėm religinė knyga.

Abu Testamentai, — krikščionijai abu, o judaizmui Senasis, — yra Dievo įkvėpti ir "žmonių būdu"[1] parašyti Raštai. Todėl pastangos vispusiškai Šv. Raštą pažinti susiduria su triguba sampyna: išraiškos formomis, istoriniu akiračiu ir religine savimone.

Šv. Rašto religinė savimonė. Izraeliui — žydų tautai yra būdinga istorinė savimonė, kurią aprašo Senasis Testamentas. Savo rase, kultūra ir mintijimu žydų tauta nėra vientisa. Tačiau savo bendra tikėjimo savimone ji išsiskiria iš visų kitų tautų. Izraelio — žydų tautos tikėjimas remiasi įvykiais. Ne įžvalga į gamtą, bet istoriniai įvykiai davė žydų tautai tapatybę ir pašaukimą. Ir nūdien, kur tik švenčiama Perėjimo šventė (Iš 12), kur tik sinagogose skaitomas Mozės Įstatymas, kur tik žydai moko savo vaikus tikėjimo kraičio, ten tebežėri ta pati istorinė savimonė.

Ir krikščionybė žėri panašia istorine tikėjimo savimone. Ir joje yra daug skirtingų rasių ir kultūros išraiškų, daugeriopos visuomeninės santvarkos ir teologinių skirtumų. Tačiau visiems krikščionims yra būdinga gili istorinė savimonė. Tikėjimo kraitis turi savo pagrindą — Jėzų Kristų — jo gyvenimą, mirtį-Prisikėlimą. Pagal krikščionių tikėjimą, Dievas vispusiškai įgyvendino savo užmojį išganymo istorijoje per Jėzų Kristų. Naujajame Testamente Jėzus Kristus yra Naujosios Sandoros Tarpininkas (Žyd 8). Užtat krikščionys iš judaizmo perimtas Šv.

---

1 Dogminė konstitucija "Dieviškasis Apreiškimas" III, 12, *II Vatikano Susirinkimo dokumentai.* Vertė V. Balčiūnas ir A. Tamošaitis (Boston, MA: Krikščionis Gyvenime, 1967), p. 111.

Rašto knygas ir vadina Senuoju Testamentu.[2] Krikščionybei abu Testamentai — Senasis ir Naujasis apreiškia ir liudija Atpirkimo raidą ir dramą.

Senajame Testamente istorija ir tikėjimas yra neatskiriamai sujungti. Palaipsniui apreikštas per įvykius Atpirkimas kūrė Izraelio tikėjimo savimonę. Švenčiami Atpirkimo įvykiai įtaigavo Izraelio ryšio su Dievu sampratą. Izraelio religinis mintijimas nesiliovė sijoti, atrinkti, aiškinti ir įsiminti savo istorinio išgyvenimo turinį. Tokiu būdu Senajame Testamente Atpirkimo įvykiai ir didėjantis jų supratimas kūrė ateities viltimi žėrinčią istoriją. Tikėjimo požiūris nieku būdu nepaneigė Senojo Testamento puslapiuose aprašomų įvykių istoriškumo. Sijodamas, atrinkdamas, aiškindamas ir įsimindamas įvykių svarbą ir reikšmę, tikėjimas juos nudažė savitumu ir atpažino juose Dievo užmojį ir jo kryptį.

Kaip atsirado Šv. Raštas? Be abejo, yra svarbiau žinoti, kas yra Šv. Raštas ir ką jis nori pasakyti, negu kaip Šv. Raštas buvo parašytas. Tačiau Šv. Rašto kilmės pažinimas išryškina ne tik jo prasmę, bet ir svarbą.

Šv. Rašto kilmę galima nagrinėti dviem požiūriais: pradėti su Autoriumi — Dievu arba pradėti su žmogiškaisiais autoriais — Dievo įrankiais. Mat "Dievo ap-

---

2 Įkvėptųjų Raštų dalinimas į du Testamentus — Senąjį ir Naująjį prasidėjo su krikščionybe. Tačiau jis turi šaknis Senojo Testamento užuominoje pranašo *Jeremijo* knygoje (Jer 31,31-34). Pagal žydus, tėra tik vienas Testamentas ir Sandora. Šiuolaikinė žydija savo šventuosius Raštus vadina Tanako vardu, — žodžiu, kurį sudaro pirmosios trijų hebraiškojo Šv. Rašto padalų raidės, būtent: TaNaK. TaNaK reiškia *T*orah, arba Mozės Įstatymą, *N*ebi'im, arba Pranašus, *K*e'thubim, arba Raštus. Balsės žodyje T*a*n*a*k palengvina ištarimą. Žr. P.W. Skehan, "Texts and Versions" veikale *The Jerome Biblical Commentary*, kurį suredagavo R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968), 69:6-32; S. Sandmel, *The Hebrew Scriptures* (New York, NY: Alfred A. Knopf, 1963), p. 1-22.

reikštieji dalykai, pateikiami Šventajame Rašte, buvo užrašyti Šventajai Dvasiai įkvepiant".[3] Žodžiai "Šventajai Dvasiai įkvėpiant" rodo į tikėjimo tiesą, kad žmogiškieji Šv. Rašto autoriai buvo taip Dievo įtaigojami, kad ir Dievas yra Šv. Rašto knygų autorius. Katalikų teologijos požiūriu, dieviškasis Šv. Rašto įkvėpimas yra antgamtinė paslaptis. Ji yra tikėjimu pažinta tikrovė.[4] "Pasinaudodamas žmonėmis, Šventajame Rašte Dievas kalba žmonių būdu".[5]

Pradedant Šv. Rašto įkvėpimą nagrinėti dieviškojo Autoriaus požiūriu, teigiama, kad Šv. Raštas savo galutiniu šaltiniu turi patį Dievą, nes per šiuos Raštus Dievas ne tik apreiškia tiesą, "kurią Dievas norėjo pateikti šventose knygose mūsų išganymui",[6] bet yra ir jų autorius. Kaip Dievas įkvėpė savo knygas Šv. Rašte, nėra tiksliau nusakoma. Čia patarnauja šiuolaikinis Šv. Rašto tyrimas.

Pradedant Šv. Rašto įkvėpimą nagrinėti žmogiškųjų autorių — Dievo įrankių požiūriu, klausiama, kaip buvo parašytos Šv. Rašto knygos. Atsakymai į klausimus — kada? kur? kaip? kas yra žmogiškasis autorius? ne visuomet patenkina. Įžvalgiausi šiuolaikiniai Šv. Rašto tyrėjai tvirtina, kad pirmųjų Senojo Testamento knygų turinys buvo perduotas gyvu žodžiu iš kartos į kartą. Tik dešimtame prieškristiniame šimtmetyje Izraelio istorikai, teologai ir poetai pradėjo užrašinėti šį gyvu žodžiu perduotą Dievo apreiškimą.[7]

---

3 "Dieviškasis Apreiškimas" III, 11, *ten pat*, p. 110.

4 Žr. R.F. Smith, "Inspiration and Inerrancy" veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 66:1-86.

5 "Dieviškasis Apreiškimas" III, 12, *ten pat*, p. 111.

6 "Dieviškasis Apreiškimas" III, 11, *ten pat*, p. 110.

7 Tas pat teigiama ir apie Naująjį Testamentą. Evangelija — Geroji Naujiena krikščionybės pradžioje buvo skelbiama gyvu žodžiu. Naujojo Testamento evangelijos ir raštai buvo įraštinti tarp 50-125

Dievo apreiškimas ir Šv. Rašto įkvėpimas. Apreikšti reiškia atidengti ir atskleisti; apreiškimas reiškia atidengimą ir atskleidimą. Asmenys apreiškia save, atidengdami ir atskleisdami savo siekius, rūpesčius, baimes ir džiaugsmus. O daiktus galima užtikti, surasti ir atrasti. Šv. Raštas, aprašydamas Dievo apreiškimą, turi mintyje atsiliepimą tikėjimu Dievui, kuris atskleidė savo paslaptį — užmojį ir veiklą istorijoje. Taigi apreiškimas Šv. Rašte paženklina Dievo gerumo išgyvenimą. "O Dievo turtų, išminties ir pažinimo gelme! Kokie neištiriami jo sprendimai ir nesusekami jo keliai!" (Rom 11,33). Žodis apreiškimas paženklina ne tiek tiesų ryšulį apie Dievą, kiek paties Dievo gyvenimo paslaptį žmogaus gyvenime.

Šv. Raštas yra įkvėptas Dievo apreiškimo aprašymas. Žmogiškieji autoriai, būdami Dievo įkvėpti, ne tik gavo Dievo apreiškimą, bet buvo ir jo dalyviai. Tiesa apie Dievą ir pati Dievo gyvenimo paslaptis — apreiškimas buvo įkvėptųjų autorių ir patirta, ir atspindi jų asmenišką savitumą.

Šv. Rašto įkvėpimas yra suprantamas įvairiai: 1. *Žodinis įkvėpimas.* Pagal šią įkvėpimo sampratą, Dievas — Šventoji Dvasia padiktavo kiekvieną Šv. Rašto žodį. XVI-XVII a. ši įkvėpimo teologija vyravo tarp protestantų. Jai pasipriešino XVIII-XIX a. mokslinis Šv. Rašto tyrimas.[8] Katalikams žodinė įkvėpimo samprata niekuomet nebuvo prie širdies. Nūdien ji ir tarp protestantų mažai puoselėjama. Tačiau ji dar tebėra ryški protestantų fundamentalistų[9] bendrijose, kurios, gindamos Šv. Rašto neklaidingumą, remiasi jo žodiniu įkvėpimu. 2. *Įkvėptas, nes*

---

m. po Kristaus. Žr. A. Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą.* I dalis. Bendrija: Sąjūdis (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1978), p. 19-20.

8 Žr. R.F. Smith, "Inspiration and Inerrancy", *ten pat,* 66:29-30.

9 Fundamentalizmas yra Šv. Rašto aiškinimas, kuris nesiremia pačiu Šv. Raštu, bet prielaidomis apie Šv. Raštą.

įkvepia. Šv. Raštas įkvepia skaitytoją teisumui ir gerumui, prašnekindamas žmogų buities raizgyne ir praturtindamas jį ateities viltimi. Ši įkvėpimo samprata vyrauja daugelyje protestantų bendrijų. Tačiau ji nėra pakankama viso Šv. Rašto įkvėpimui suprasti. Ne visos knygos ir ne visuomet įkvepia. 3. *Dievas įkvėpė — išsakė savo širdį ir apreiškė save per žmogiškųjų autorių mintį ir išraišką.* Katalikų Šv. Rašto įkvėpimo teologija remiasi įrankio sąvoka. Žmogiškasis autorius yra Dievo įrankis ir rašo Dievo įkvėptas. Jis nėra tik raštininkas, kuris užrašo įkvėptą turinį, bet yra įrankis su asmenybe, kurią galima atpažinti iš įkvėpto rašinio. Įrankio su asmenybe dėka, Dievo žodis ne tik įrašomas, bet ir įkultūrinamas.[10]

Šv. Raštas skiriasi nuo kitų žmonijos knygų ne tik giliomis mintimis, bet ir savo kilme — dviguba autoryste. Iš šalies žiūrint, Šv. Rašto parašymas nieku nesiskyrė nuo kitų knygų rašymo.

Pradžios knyga Senajame Testamente Šv. Raštą pradeda, o *Apreiškimas Jonui* Naujajame jį pabaigia. Įkvėptieji autoriai skiriasi vieni nuo kitų ne tik istoriniu laikotarpiu, bet ir kilme, išsiauklėjimu bei religine įžvalga. Šv. Raštas buvo parašytas mažiausiai per 1300 metų. Jo turinys yra margas, — psalmės ir meilės dainos, karalių kronikos ir pergalės šauksmai, įstatymai ir legendos apie didvyrius. Ši įvairovė stebina ir kreipia

---

10 Žr. A. Barucq ir H. Cazelles, "Les Livres Inspirés" veikale, kurį paruošė A. Robert ir A. Feuillet, *Introduction à la Bible* (Tournai: Desclée & Co., 1959), p. 3-68; D.M. Stanley, "The Concept of Biblical Inspiration" veikale, kurį paruošė Luke Salm, *Studies in Salvation History* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1964), p. 9-43; E. Wcela, *The Bible* (New York, NY: Pueblo Publishing Co., 1976); J.L. McKenzie, *The Two-Edged Sword* (Milwaukee, MN: Bruce, 1956), p. 1-21.

dėmesį į žmonijos išganymo istorijos Dievo kelią. Dievas pasinaudojo žmonėmis — raštu ir kultūra apreikšti savo užmojį.

> *... šventųjų knygų aiškintojas, norėdamas įžvelgti, ką tąja kalba jis [Dievas] nori mums pasakyti, privalo stropiai ištirti, ką šventieji rašytojai iš tikrųjų turėjo mintyje ir ką Dievas teikėsi jų žodžiais išreikšti.*
>
> *Šventųjų rašytojų minčiai suprasti, tarp kitų dalykų, reikia atsižvelgti ir į "literatūrinę formą". Juk tiesa pristatoma ir išreiškiama skirtingu būdu, žiūrint, ar tekstas yra koks istorinis aprašymas, ar pranašystė, ar poezija, ar dar kitoks. Taigi aiškintojas turi žiūrėti, ką šventasis rašytojas tam tikromis aplinkybėmis, savo meto bei kultūros sąlygomis, norėjo išreikšti ir išreiškė tada vartotomis literatūrinėmis formomis. Norint tinkamai suprasti, ką šventasis autorius norėjo raštu pasakyti, reikia deramai atkreipti dėmesį į to meto galvojimo, kalbėjimo, pasakojimo būdą ir to amžiaus žmonių tarpusavio bendravimo papročius.*[11]

Kiek yra knygų Senajame Testamente? Katalikų Bendrija skaičiuoja Senojo Testamento norminių knygų sąraše — kanone 46 raštus. Tuo tarpu dauguma protestantų bendrijų priima tik 39 knygas. Katalikai, priimdami 46 knygas, seka Septuagintą[12] — Senąjį Testamentą graikų kalba, o protestantai, priimdami tik 39 knygas, seka Tanak — Senuoju Testamentu hebrajų kalba. Katalikai Septuagintos knygas skirsto į dvi grupes: proto-

---

11 "Dieviškasis Apreiškimas" III, 12, *ten pat*, p. 111.

12 Septuaginta yra lotyniškas žodis, kuris reiškia "Septyniasdešimt". Juo vadinamas Senasis Testamentas graikų kalba.

kanonines ir deuterokanonines. Protokanoninės, arba pirmojo kanono, knygos yra Tanako knygų vertimas, o deuterokanoninės, arba antrojo kanono, knygos priklauso Septuagintos šventųjų knygų rinkiniui.[13]

Protestantų bendrijos laikosi to paties Senojo Testamento kanono, kaip ir judaizmas. Mat, protestantų 39 knygos yra tos pačios kaip žydų kanone 24 knygos.[14]

Katalikų Bendrijos Senojo Testamento kanonas yra 7 knygomis (ir keletu skyrių iš *Danieliaus* ir *Esteros* knygų) turtingesnis. Nors ir yra nuomonių skirtumo, apibrėžiant Senojo Testamento knygų skaičių, iš esmės visi dalinasi tuo pačiu Senojo Testamento tikėjimo kraičiu.

Įprasta Šv. Raštą vadinti ir Biblija. Žodis Biblija kyla iš graikų kalbos žodžio *Ta Biblia*, kuris reiškia *Knygos*. Knygos, išreikštos daugiskaita, vykusiai atkreipia dėmesį į šventųjų Raštų įvairumą. Biblijos žodis nūdien yra vartojamas Knygai didžiaja raide paženklinti, nes Šv. Raštas tikinčiajam yra Dievo žodis.

---

13 Septuagintos vertimo istorija yra įvilkta į legendą. Pasak *Aristėjo laiško Filokratui*, II a. prieš Kristų Ptolomėjas II (285-246 m. pr. Kr.) paprašė vyriausiąjį žydų kunigą Jeruzalėje atsiųsti vertėjų žydų Toros — Mozės Įstatymui išversti į graikų kalbą. Vyriausiasis kunigas pasiuntė net 72 (po 6 iš kiekvienos Izraelio giminės). Savo nuostabiai greitu darbu jie patenkino visus — graikus ir žydus. *Aristėjo laiškas Filokratui* remiasi legenda. Tačiau aišku, kad Tora, arba penkios Mozės knygos (Penkiaknygė), buvo išverstos į graikų kalbą jau III prieškristiniame amžiuje. Ilgainiui Septuagintos žodis, paimtas iš legendos, prigijo visame Senajame Testamente graikų kalba. Knygų dalinimas į protokanonines ir deuterokanonines turi istorinį foną. Protokanoninės, arba knygos iš Tanako, buvo priimtos į krikščionių kanoną be ginčų, o tuo tarpu deuterokanoninės, būdamos pridėtinės, sukėlė abejonių ir ginčų. Abi knygų grupės, pagal katalikų įkvėpimo teologiją, yra lygiai Dievo įkvėptos.

14 Žydai gauna 24 knygas, sudėdami krūvon 1 ir 2 Sam, 1 ir 2 Kar, 1 ir 2 Kr, Dvyliką pranašų ir Ezd ir Neh.

Senojo Testamento knygos:

Penkiaknygė	Katalikai ir ortodoksai	Protestantai	Hebrajų Tanak
Pr	1. Pradžios	1. Pradžios	1. Berešit - Pradžioje
Iš	2. Išėjimo	2. Išėjimo	2. Šemoth - Vardai
Kun	3. Kunigų	3. Kunigų	3. Vajikra - Ir jis pašaukė
Sk	**4. Skaičių**	4. Skaičių	4. Bemidbar - Dykumoje
Įst	5. Pakartoto Įstatymo	5. Pakartoto Įstatymo	5. Debarim - Žodžiai
Istorinės knygos			
Joz	6. Jozuės	6. Jozuės	6. Jehošua
Ts	7. Teisėjų	7. Teisėjų	7. Šofetim
Rut	8. Rutos	8. Rutos	17. Ruth
1, 2 Sam	9-10. 1 ir 2 Samuelio	9-10. 1 ir 2 Samuelio	8. Šemuel
1, 2 Kar	11-12. 1 ir 2 Karalių	11-12. 1 ir 2 Karalių	9. Melakim
1, 2 Kr	13-14. 1 ir 2 Kronikų	13-14. 1 ir 2 Kronikų	24. Dibre-Hajamim
Ezd, Neh	15-16. Ezdro ir Nehemijo	15-16. Ezdro ir Nehemijo	23. Ezra-Nehemijah
Tob	17. *Tobijo* (deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė
Jdt	18. *Juditos* (deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė
Est	19. Esteros[1]	17. Esteros	21. Esther
Poezija ir išminties knygos			
Job	20. Jobo	18. Jobo	15. Ijjob
Ps	21. Psalmyno	19. Psalmyno	14. Tehillim
Pat	22. Patarlių	20. Patarlių	16. Mišle
Koh	23. Koheleto (Ekleziasto)	21. Koheleto (Ekleziasto)	19. Qoheleth
Gg	24. Giesmių giesmės	22. Giesmių giesmės	18. Šir Haširim
Išm	25. *Išminties* (deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė

Sir	26. *Siracido* (Ekleziastiko-deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė
Pranašų knygos			
Iz	27. Izaijo	23. Izaijo	10. Ješajahu
Jer	28. Jeremijo	24. Jeremijo	11. Jirmejahu
Rd	29. Raudų	25. Raudų	20. Ekah (Kaip . . .)
Bar	30. *Barucho*[2] su Jeremijo laišku (deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė
Ez	31. Ezechielio	26. Ezechielio	12. Jehezqel
Dan	32. Danieliaus[1]	27. Danieliaus	22. Daniel
Oz	33. Ozėjo	28. Ozėjo	13. Tere Aser (Dvylika)
Jl	34. Joelio	29. Joelio	Tere Aser
Am	35. Amoso	30. Amoso	Tere Aser
Abd	26. Abdijo	31. Abdijo	Tere Aser
Jon	37. Jonos	32. Jonos	Tere Aser
Mch	38. Michėjo	33. Michėjo	Tere Aser
Nah	39. Nahumo	34. Nahumo	Tere Aser
Hab	40. Habakuko	35. Habakuko	Tere Aser
Sof	41. Sofonijo	36. Sofonijo	Tere Aser
Ag	42. Agėjo	37. Agėjo	Tere Aser
Zch	43. Zacharijo	38. Zacharijo	Tere Aser
Mal	44. Malachijo	39. Malachijo	Tere Aser
1 Mak	45. 1 Makabėjų (deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė
2 Mak	46. 2 Makabėjų (deuterokanoninė)	Apokrifinė[3]	Nekanoninė

1. Katalikų Bendrijos kanone *Esteros* ir *Danieliaus* knygos yra keleta skyrių turtingesnės, negu protestantų ir hebrajų kanone. Protestantai šiuos skyrius spausdina tarp apokrifinių raštų. *Danieliaus* knygos priedai yra Trijų vaikinų giesmė (Dan 3,24-90), pasakojimas apie Suzaną (Dan 13,1-64), pasakojimas apie Bel ir Slibiną (Dan 14,1-42); *Esteros* knygoje yra šeši priedai. Šv. Jeronimas, lotyniškosios Vulgatos vertėjas, sudėjo juos visus *Esteros* knygos gale. Žr. Arkivysk. J. Skvirecko vertimą Est 11,2-16,24.

2. Ortodoksų bendrijos nepriėmė į savo kanoną *Barucho* knygos su *Jeremijo laišku*. Jų kanonas buvo nustatytas Jeruzalės sinode 1672 metais. Šis yra vienintelis skirtumas tarp Katalikų Bendrijos ir Ortodoksų bendrijų Senojo Testamento kanone.

3. *Apokryphos* yra graikiškas būdvardis, kuris reiškia *paslėptas*, arba *suklastotas*. Apokrifine Šv. Rašto knyga yra laikomas rašinys, kuris dėjosi esąs Dievo Dvasios įkvėptas. Protestantų bendrijos apokrifinėmis Senojo Testamento knygomis laiko 7 pridėtines Septuagintos knygas ir *Danieliaus* bei *Esteros* knygų pridėtinius skyrius. Katalikų Bendrija šias knygas ir šiuos skyrius laiko tik deuterokanoninėmis, t.y. priklausančioms Antrajam kanonui. O Antrąjį Senojo Testamento kanoną sudaro pridėtinės Septuagintos knygos bei skyriai. Tuo tarpu protokanoninės knygos yra šventieji Raštai, kurie priklauso Tanakui — hebraiškajam Palestinos kanonui. Apokrifinės knygos yra protestantų krikščionių duota pravardė pridėtiniams Septuagintos šventiesiems raštams.

Senasis Testamentas — hebrajų ir graikų kalbomis liudija daugiaamžį Izraelio pokalbį su Dievu. Tiesa, krikščionybė ir judaizmas turi skirtingą šio pokalbio baigmės supratimą, tačiau abu sutinka, kad Senojo Testamento svarba yra esminė.

Dievo užmojo ir veiklos arena. Senasis Testamentas prasideda su teologiniu įvadu į Izraelio istoriją. Pirmieji *Pradžios* knygos skyriai (Pr 1-11) įrėmina Dievo užmojo ir veiklos areną — žmoniją. Žmonija yra nutolusi nuo Dievo ir kenčia nuodėmės skurdą. Istorinės išganymo dramos fonas — žmonija nuodėmės skurde.

Senojo Testamento istorija pasakoja apie tautą, per kurią Dievas apreiškia savo planą ir įgyvendina atleidimą. Pasakojimas prasideda *Pradžios* knygos Izraelio protėvių sakme (Pr 12-50).[15]

---

15 *Pradžios* knyga yra pirmoji Penkiaknygės, arba Pentateucho, dalis. Kitos Penkiaknygės dalys yra *Išėjimo*, *Kunigų*, *Skaičių* ir *Pakartoto Įstatymo* knygos. Penkiaknygė yra judaizmo Tora — Mozės Įstatymas, kuris atspindi Izraelio istorinę savimonę.

Antrojo prieškristinio tūkstantmečio pradžioje tikėjimo protėvis Abraomas, Dievo šaukiamas, iškeliauja iš savo gimtinės Mesopotamijos į Kanaaną — Pažado Žemę (Pr 12,1-9). Pats Abraomas ir jo sūnus Izaokas bei vaikaitis Jokūbas kilnojasi iš vietos į vietą po Kanaano aukštumas. Ilgainiui Jokūbo šeima, bado verčiama, nusidangina į Egiptą (Pr 46,1-7).

Keturios Penkiaknygės knygos — *Išėjimo, Kunigų, Skaičių* ir *Pakartoto Įstatymo* pasakoja apie Senojo Testamento išganymo įvykį — likiminį Išėjimą iš Egipto ir Sinajaus Sandorą.

Jokūbo šeimos palikuonys pradžioje buvo palankiai priimti Egipte. Ilgainiui, pasikeitus dinastijai, jie atsidūrė Egipto faraono baudžiavoje. XIII a., Mozės vedami ir nuostabių įvykių dėka, jie pabėgo iš Egipto žemės į Sinajaus pusiasalio dykumą. Sinajaus dykumoje jie tapo bendrija su savita vieno ir vienintelio Dievo tikėjimo savimone. Naujoji bendrija, negalėdama įeiti į Kanaaną — Pažado Žemę iš pietų, buvo priversta pasilikti dykumoje ilgą laiką — keturiasdešimt metų. Po ilgo buvojimo dykumoje izraeliečiai atkeliavo aplinkiniais Transjordanijos keliais į rytinę Jordano upės pakrantę, priešais Jericho miestą.

Jozuės ir *Teisėjų* knygos aprašo Kanaano — Pažado Žemės užkariavimą. Jozuės vedami, izraeliečiai persikėlė per Jordaną ir, žaibišku žygiu nugalėdami vietos gyventojus, įsisavino Pažado žemę. Teisėjų amžiuje — XII ir XI šimtmečių būvyje, izraeliečiai turėjo kariauti, gindami savo įsisavintą Pažado Žemę.

1, 2 *Samuelio* ir 1, 2 *Karalių*[16] knygos aprašo iz-

---

16 Arkivysk. J. Skvireckas savo vertime naudojo Vulgatos Senojo Testamento knygų pavadinimus. Užtat 1, 2 *Samuelio* yra 1, 2 *Karalių*, o 1, 2 *Karalių* — 3, 4 *Karalių* knygos.

raeliečių tapimą karalyste ir jų karalius. Priešų antplūdžio verčiami, jie susijungė į karalystę — vieną politinį vienetą. Giminių savivalda, paremta bendrijine tikėjimo savimone, nepajėgė gintis nuo priešų. Pirmieji Izraelio karaliai — Saulius, Dovydas ir Saliamonas (1020-922 m. pr. Kr.) sukūrė šaunią karalystę, kuri šmaikščiai reiškėsi Artimųjų Rytų gyvenime. Tačiau su Saliamono mirtimi Jungtinė karalystė subyrėjo į dvi — Pietinę, arba Judo (Judah), ir Šiaurinę, arba Izraelio, karalystes. Abi, būdamos tarpinės Derlingojo pusmėnulio[17] valstybės, tapo Mesopotamijos ir Egipto imperijų grumtynių lauku. Šiaurinė karalystė liko Asirijos auka 721 metais prieš Kristų, o Pietinė — Babilonijos — 587 metais prieš Kristų. Izraeliečiai atsidūrė Babilonijos valdžioje (587-538 m. pr. Kr.).

Ezdro ir *Nehemijo* knygos aprašo izraeliečius pakančioje persų imperijos valdžioje. Tremtiniai izraeliečiai, persų remiami, grįžo į savo Tėvynę ir atstatė Jeruzalės Šventyklą (515 m. pr. Kr.). Nehemijo ir Ezdro vadovaujami (maždaug 450-400 m. pr. Kr.), tremtiniai atstatė nuniokotą Judėją.

1, 2 Makabėjų knygos aprašo Senojo Testamento istorijos galą. Persija valdė Palestiną daugiau negu du šimtmečius. Aleksandras Didysis, nešdamas graikų kultūrą į Rytus ir kurdamas imperiją, nugalėjo Persiją ir užkariavo Palestiną (332 m. pr. Kr.). Jo palikuonys, paveldėję skylančią imperiją, ėmė prievarta graikinti užkariautas tautas. Prievartiniu tautų graikinimu ypatingai pasižymėjo graikiškosios Sirijos valdovai seleukidai. Ėmus prievarta graikinti žydus, Palestinoje kilo sukilimas ir

17 Derlingąjį pusmėnulį sudarė Mesopotamija, Kanaanas ir Egiptas.

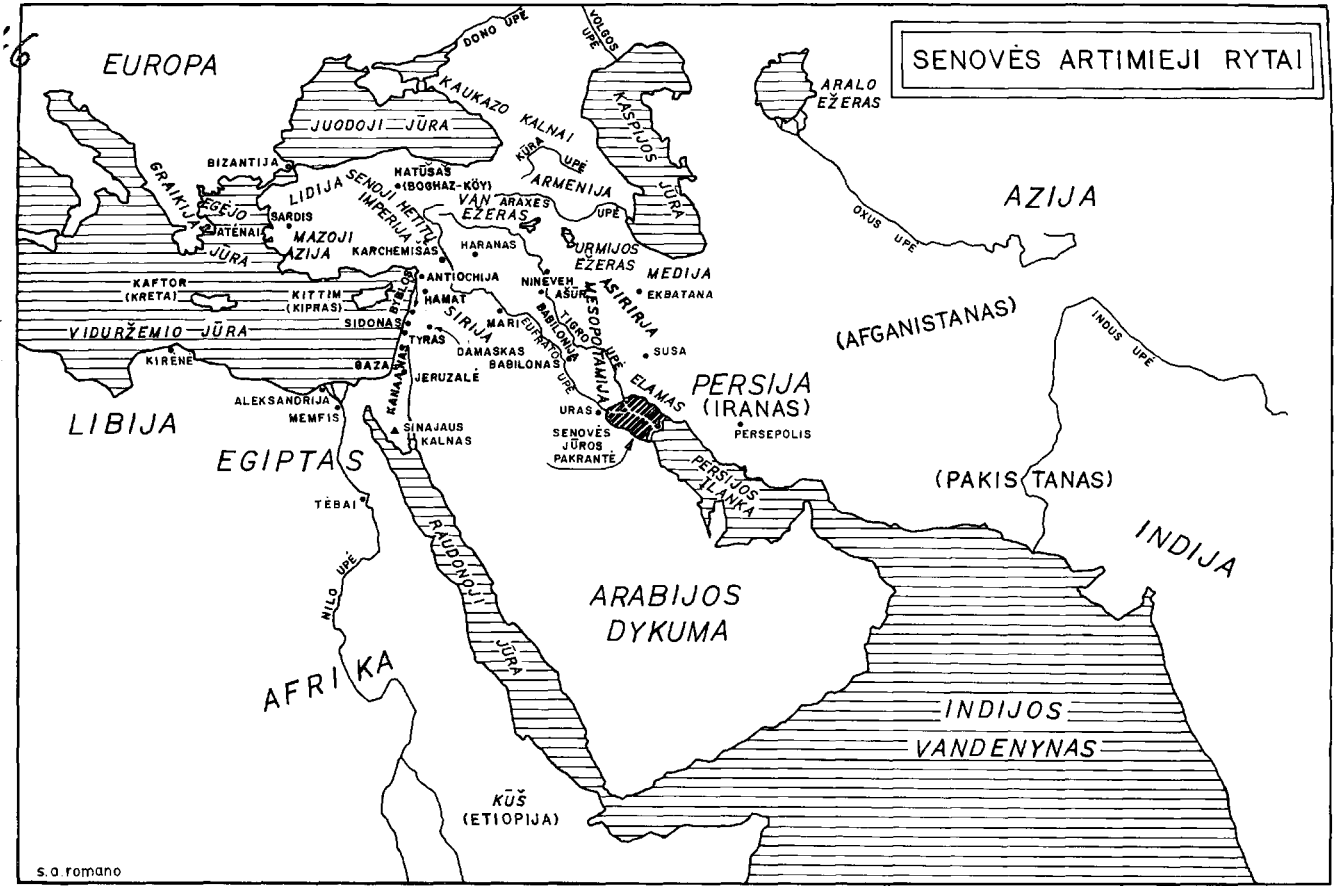
SENOVĖS ARTIMIEJI RYTAI
EUROPA
AZIJA
LIBIJA
EGIPTAS
AFRIKA
ARABIJOS DYKUMA
PERSIJA (IRANAS)
(AFGANISTANAS)
(PAKISTANAS)
INDIJA
INDIJOS VANDENYNAS
JUODOJI JŪRA
KAUKAZO KALNAI
KASPIJOS JŪRA
ARALO EŽERAS
DONO UPĖ
VOLGOS UPĖ
KŪRA UPĖ
ARMĖNIJA
VAN EŽERAS
ARAXES UPĖ
URMIJOS EŽERAS
MEDIJA
OXUS UPĖ
INDUS UPĖ
BIZANTIJA
HATUSAS (BOGHAZ-KÖY)
LIDIJA
SENOJI HETITŲ IMPERIJA
GRAIKIJA
EGĖJO JŪRA
SARDIS
ATĖNAI
MAZOJI AZIJA
KARCHEMISAS
HARANAS
ANTIOCHIJA
NINEVEH
AŠUR
EKBATANA
ASIRIJA
MESOPOTAMIJA
TIGRO UPĖ
EUFRATO UPĖ
BABILONIJA
SUSA
ELAMAS
KAFTOR (KRETA)
KITTIM (KIPRAS)
BIBLOS
HAMAT
SIRIJA
MARI
SIDONAS
TYRAS
DAMASKAS
BABILONAS
VIDURŽEMIO JŪRA
KIRENĖ
GAZA
JERUZALĖ
KANAANAS
ALEKSANDRIJA
MEMFIS
SINAJAUS KALNAS
URAS
SENOVĖS JŪROS PAKRANTĖ
PERSEPOLIS
PERSIJOS ĮLANKA
RAUDONOJI JŪRA
TĖBAI
NILO UPĖ
KŪŠ (ETIOPIJA)
s.a romano

maišatis. Žydai, makabėjų vedami (168 m. pr. Kr.), atkūrė savo karalystę.

Senojo Testamento knygos hebrajų kalba nutrūksta su *Danieliaus* knyga. Tačiau pasakojimas apie tuometinius įvykius yra tęsiamas *Makabėjų* knygose, kurios mus pasiekė per graikiškąją Septuagintą.

Makabėjų pasiekta žydų tautos nepriklausomybė buvo vėl užgniaužta 63 metais prieš Kristų. Roma — nauja pasaulinė imperija užėmė Palestiną.

Tarp dviejų Testamentų. Romos pasaulinė imperija sukūrė politinę ir visuomeninę siūlę tarp Senojo ir Naujojo Testamento. Laikotarpis tarp dviejų Testamentų buvo neramus ir dramatiškas. Išganymo klausimas buvo iškeltas, bet liko neatsakytas; išganymo viltis buvo pažadinta, bet liko neišpildyta. Judaizmas liko klausimas ir viltis sau ir žmonijai.[18]

Istorikas ir tikėjimo istorija. Istoriko akimis žiūrint, Senojo Testamento istorinė panorama nieku nepasižymi. Tiesa, istorikas stebisi, kad mažutė tauta išliko iškiliai savita pasaulinių imperijų sūkuryje. Tačiau Izraelio dalyvavimas Artimųjų Rytų istorijos kūrime buvo tik istorinė paraštė. Be to, Izraelio kultūrinis įnašas į Mesopotamijos ir Egipto kultūrinių vertybių aruodą buvo bereikšmis.

Senasis Testamentas nėra pasakojimas apie žydų istoriją ir kultūrą. Jis yra šventoji istorija ir žydui, ir krikščioniui, nes per ją reiškiamas galutinis žmogaus gyvenimo tikslas ir prasmė. Tikėjimo akimis, Senojo Testamento istorija nėra vien tik pasakojimas apie karus, tautų kraustymąsi ir kultūrinę pažangą bei nuosmukį, bet ji padeda reikšti Dievo užmojį ir veiklą žmonijos išganyme. Tikėjimas Dievo užmoju ir veikla įvy-

---

18 Žr. Rom 9-11; Gal 4,1-4; Jn 4.

kiuose nudažo Izraelio istoriją savitumu ir duoda rašytajam pasakojimui Šv. Rašto vardą. Senasis Testamentas yra liudijimas, kad Dievas prašnekino žmogų apreiškimu, o žmogus atsiliepė Dievui tikėjimu.

Istorikui Senasis Testamentas yra Artimųjų Rytų istorijos šaltinis. Būdamas iškili senovės raštija, jis supažindina su įdomia žydų tautos praeitimi ir jų kaimynų pasaulėjauta bei pasaulėžiūra. Tikinčiajam Senasis Testamentas yra ir pasakojimas apie Dievo užmojį bei veiklą: ką jis padarė praeityje, ką jis dabar daro, ką jis darys ateityje?

Visa žmonijos istorija yra Dievo reiškimosi arena, nes visata yra jo kūrinys. Senasis Testamentas pasakoja apie ypatingą Dievo prasiveržimą į žmoniją per nežymią tautą. Tuo Dievas pradėjo istorinę dramą, kuri iš esmės praplėtė žmonijos akiratį ir pakeitė žmogaus savimonę.

Likiminis Senojo Testamento įvykis. Tautai suprasti reikia žinoti tuos įvykius, kurie davė jai tautinę savimonę. Lietuvių tauta suprantama tik Mindaugo krikšto ir Nepriklausomybės akto fone. Lietuviai ir žemaičiai jau buvo šimtmečius gyvenę palei Baltiją, tačiau Mindaugo krikštas ir Nepriklausomybės aktas, nors ir vėlesni įvykiai, davė lietuvių tautai ir nesiliauja duoti tautinę savimonę.

Izraelio tautos istorija iš tikrųjų neprasideda su Abraomo gyvenimu ar su Kūrimu, nors Senasis Testamentas ir prasideda su *Pradžios* knygos pasakojimu apie izraeliečių priešistorę (Pr 1-11) bei protėvius (Pr 12-50). Tikroji Izraelio pradžia yra likiminis Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykis. Jis sukūrė iš pabirų giminių tikėjimo bendriją su tautine savimone. Šis likiminis įvykis yra ypatingai svarbus Senajame Testamente, kad tiek

ankstesnieji atsitikimai, tiek vėlesnė istorinė patirtis yra vertinami jo šviesoje.

Senojo Testamento likiminis įvykis yra istorinė Izraelio tikėjimo takoskyra. Išėjimas iš Egipto yra išvedimas iš baudžiavos.[19] Ir nūdien žydų tauta save supranta šio įvykio žėresyje, nes, apeiginiu būdu jį švęsdama, sudabartina išėjimą iš nūdienio "egipto" į laisvę. Šis įvykis nuolat lieka likiminis, nes per jį tampama bendrija su istoriniu pašaukimu. Panašiai ir katalikas, aukodamas eucharistinę Auką, sudabartina Jėzaus Kristaus saviauką.

Žydai, švęsdami Perėjimo šventę,[20] sudabartina Išėjimo įvykį. Sudabartinimas nėra bėgimas iš dabarties į praeitį — negrąžinamą pasakų amžių. Tikintis žydas, kaip ir tikintis krikščionis, tampa likiminio išganymo įvykio dalyvis, švęsdamas *dabar* praeities įvykio prasmę. Neužtenka gimti žydu, reikia tokiu tapti ir būti, lygiai kaip neužtenka gimti lietuviu, reikia tokiu tapti ir būti.

Kiekviena žydų karta, sekdama Šv. Raštą, laiko save išėjusią iš Egipto. Perėjimo šventėje šeimos tėvas, aiškindamas apeigų prasmę, įsakmiai primena šeimai, kad švenčiama tai, "ką Viešpats padarė *dėl manęs*, kai *aš*

---

19 *Išėjimas* graikų kalba yra *Eksodos* (eks+odos = iš+ėjimas). Žr. Įst 26,5-9; Joz 24,1-18; Ps 77(78),12-16:

Tiek stebuklų jų protėviams darė
Egipto šaly, Tanio laukuose.
Perkirto jūrą ir juos per ją vedė,
vandenis pavertė šlaitais.
Dieną debesiu jiems vadovavo
ugnies pašvaiste per visą naktį.
Uolas tyruose skaldė,
veržlia srove juos pagirdė.
Jis liepė uoloms, kad trykštų upeliai,
kad vanduo upėm tekėtų.

20 *Perėjimas* hebrajų kalba reiškia *Pesach*. Žr. Iš 12 apie Perėjimo šventės Avinėlio kilmę.

išėjau iš Egipto".[21] Dievas ne tik kadaise protėvius išvedė iš Egipto, bet Dievas išveda ir šiuolaikinę kartą: "*Mus* išvedė iš ten, kad *mus* nuvestų ir duotų *mums* Žemę, kurią buvo pažadėjęs mūsų tėvams".[22]

Šv. Raštas atspindi izraeliečių likiminio įvykio šventimą. Šventimu buvo sudabartinamas nuostabusis Dievo gerumas. Pasakojimas apie išgelbėjimą iš faraono baudžiavos ir žygį per dykumą į Pažado Žemę nesiliovė prašnekinti vis naujas kartas. Likiminio įvykio sudabartinimas įgalindavo prasminti dabartį ir žadindavo ateities viltį.

Išėjimo įvykis yra viso Šv. Rašto sąranga — Dievo užmojo ir veiklos metmenys.[23] Jame ryškūs trys dinamiški elementai: 1. Išėjimas iš Egipto, 2. Įėjimas į Pažado Žemę ir 3. Dykuma. Taigi Išėjimo įvykis yra išėjimas iš Egipto, ėjimas per Sinajaus dykumą ir įėjimas į Pažado Žemę. Istorinis XIII a. pr. Kr. Išėjimo įvykis tapo pavyzdžiu bet kokiam sekančiam išganymo įvykiui. Kiekvienas išganymo įvykis turi tas pačias dinamiškas gijas. Ir evangelistas Lukas aprašo Jėzaus Kristaus mirtį-Prisikėlimą *eksodos* (egzodo) — išėjimo įvaizdžiu.[24]

Senajame Testamente Išėjimo įvykis apreiškia patį Dievą ir jo užmojį bei veiklą dėl varguolių. Taigi jis

---

21 *The Passover Haggadah.* Vertė Abraham Regelson (New York, NY: Shulsinger Brothers, 1965), p. 9-25; T.H. Gaster, *Passover* (Boston, MA: Beacon Press, 1949), p. 60-61.

22 *Ten pat,* p. 16-24.

23 L. Alonso-Schökel, *Il Triplice Esodo* (Dispense di soteriologia del Vecchio Testamento; Roma: Pontificio Istituto Biblico, n.d.); D. Daube, *The Exodus Pattern in the Bible* (London: Faber & Faber, 1963), p. 11; J.E. Huesman, "Exodus", veikale *The Jerome Biblical Commentary,* 3:2-6.

24 Lk 9,31: "Jie atrodė spindulingi ir kalbėjo apie Jėzaus *eksodos* ... Jeruzalėje". Lietuviškasis vertimas turi "... apie Jėzaus *gyvenimo pabaigą*".

yra pavyzdinė nuoroda Dievo gerumo ir rūpesčio žmogumi. Būdamas išganymo įvykis, jis skatina ir tikėjimo bendriją įgyvendinti ir visuomenėje Dievo gerumą bei rūpestį žmogumi. Atliepdama tikėjimu į patirtą istorinį Dievo išgelbėjimą žmonių iš jungo, tikėjimo bendrija laikė savo užduotimi įgyvendinti išgelbėjimą iš jungo.[25]

Pranašai šaukė izraeliečius į teisumą — Dievo rūpestį išganyti, kurį Dievas įžiebė istorijoje su Išėjimo įvykiu. Tai ypatingai ryšku amžiuje prieš tremtį Babilonijoje (587-538 m. pr. Kr.). Būdinga, kad šio laikotarpio pranašai nesidomėjo Izraelio protėviais — neužsiminė net tautos pradininko Abraomo klajonių. Jie siejo Izraelio kilmę su Išėjimo įvykiu — likiminiu Dievo veržimuosi į protėvių istoriją. Anot prieštremtinių pranašų, Išėjimas iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykis apreiškė Izraeliui amžinas pareigas Dievui ir artimui.

Pranašas Amosas VIII prieškristiniame amžiuje įsakmiai tvirtina, kad Izraelis tapo "šeima" Dievo užmoju ir veikla Išėjimo įvykio metu (Am 3,1-2). Užtat jis ir smerkia izraeliečius, kad jie pamiršo anuos likiminius įvykius, apreiškusius jiems Dievą ir jo teisumą (Am 2,9-11). Ir Amoso amžininkas pranašas Ozėjas sieja Izraelio pašaukimą būti Dievo tauta su Išėjimo įvykiu:

Kai Izraelis buvo vaikas, aš mylėjau jį;
iš Egipto aš pašaukiau savo sūnų (Oz 11,1).

Anot Ozėjo, Izraelis pažino[26] Dievą per Išėjimo įvykius:

---

25 Pranašas Michėjas tautos-žmogaus atliepimą Dievui tikėjimu aprašo Dievo byloje su savo tauta: "Aš pasakysiu tau, o žmogau, kas yra gera ir ko Viešpats reikalauja iš tavęs, būtent: vykdyti teisumą, mylėti gailestingumą ir atsiduoti Dievui" (Mch 6,1-8).

26 "Pažinti" hebrajų kalba reiškia "pripažinti", "išgyventi" giliai ir asmeniškai, pvz. Adomas *pažino* Ievą (Pr 4,1). Žr. M. Buber, *The Prophetic Faith* (New York, NY: Harper & Row, 1960), p. 43-51; 115-120.

Aš esu Jahvė, tavo Dievas,
nuo Egipto žemės.
Nežinok kito Dievo šalia manęs;
nėra kito gelbėtojo kaip aš (Oz 13,4).

Prieš pat Babilonijos tremtį, VI a. prieš Kristų, pranašas Ezechielis nesiliauja pabrėžti, kad Dievas ypatingu būdu įsiveržė į Izraelio istoriją:

Jahvė Dievas taip kalba: "Tą dieną, kurioje aš
išsirinkau Izraelį,
prisiekiau Jokūbo šeimos sėklai,
apreikšdamas save Egipto žemėje;
aš prisiekiau jiems, sakydamas:
'Aš esu Jahvė, tavo Dievas!'
Tą dieną prisiekiau jiems,
kad aš išvesiu juos iš Egipto žemės
į žemę, kurią buvau jiems parinkęs,
sruvenančią pienu ir medumi;
ji yra šlovė visų žemių" (Ez 20,5-6).

Išgelbėjimas iš Jungo Egipte yra dažna paskata psalmėse tarnauti Dievui su dėkingumu ir žiūrėti į ateitį su viltimi:

Klausyk, mano tauta, aš tave noriu įspėti:
o, kad tu, Izraeli, manęs paklausytum!
Netikrų dievų neturėki,
negarbink svetimų dievaičių!
Aš esu Jahvė, aš tavo Dievas,
išvedęs tave iš Egipto nelaisvės.
Plačiai išsižiok, ir tau burną prikimšiu . . .
(Ps 80(81),9-11).

Pranašų knygos ir psalmės nesiliauja kelti ašinę Išėjimo įvykio svarbą ir prasmę.[27] Tuo pačiu įsitikinimu

---

27 Pavyzdžiui: Am 9,7; Oz 2,14-15; 12,13; Mch 6,4; Jer 2,2-7; 31,32; Ps 65(66),6; 77(78),12-55; 135(136),10-22.

žėri ir Senojo Testamento knygos iš potremtinio laikotarpio.[28]

Penkiaknygės siela.[29] Penkiaknygė, arba Pentateuchas, yra penkios pirmosios Senojo Testamento knygos. Jos sudaro Torą (Torah) arba Mozės Įstatymą. Penkiaknygė yra svarbiausia šventųjų Raštų dalis žydų religijai. Hebraiškasis vardas Torah yra sulietuvinamas žodžiu *Įstatymas*. Tačiau šis vertimas nėra pakankamas. Tora, savo pirmykšte prasme ir naudojimu, reiškia *Mokymą* — įpareigojimus, Dievo duotus savo tautai jos likiminės kelionės iš Egipto į Pažado Žemę metu.

Senojo Testamento tyrėjai Torą vadina Pentateuchu, arba Penkiaknyge. Pentateuchas yra graikų kalbos žodis, kuris paženklina "penkių ritinių knygą" — Ho Pentateuchos Biblos.[30]

Penkiaknygė prasideda su ilgoku įvadu į Išėjimo pasakojimą — *Pradžios* knyga. Pr 1-11 sutelkia domesį į visatos, žmonijos, nuodėmės ir išganymo pradžią, o Pr 12-50 supažindina su Izraelio, arba tikėjimo, protėviais. Pirmoji *Pradžios* knygos dalis (Pr 1-11) yra hebrajų priešistorė ir yra Izraelio istorikų atkurta, o antroji dalis (Pr 12-50) — atsiminimai apie Izraelio tautos šaknis ir kilmę.

Tikėjimo istorija prasideda *Išėjimo* knyga. Skaitant *Pradžios* knygą, svarbu turėti galvoje, kad skaitoma atkur-

---

28 Pavyzdžiui: Dan 3,26-45; Išm 16-19.

29 Penkiaknygę sudaro penkios pirmosios Senojo Testamento knygos: *Pradžios, Išėjimo, Kunigų, Skaičių* ir *Pakartoto Įstatymo*. Techniškai Penkiaknygę įprasta vadinti Pentateuchu. Žydai ją vadina Torah (Tora) — Mozės Įstatymu.

30 Nūdien kalbama ir apie Šešiaknygę, t.y. Penkiaknygę plius *Jozuės* knygą. Mat *Pradžios* knygoje Žemė pažadama, o *Jozuės* knygoje Žemė duodama. Tematiškai pasakojimas baigiamas *Jozuės* knygoje. Taip teigia J. Wellhausen ir G. von Rad. Žr. G. von Rad, *The Problem of the Hexateuch* (New York, NY: McGraw-Hill, 1966).

ta priešistorė ir atsiminimai. Mat, hebrajų priešistorė ir atsiminimai apie tautos šaknis ir kilmę yra padažyti ir suprantami Izraelio bendriją suformavusio Išėjimo įvykio šviesoje. Panašiai kaip nūdien mes, lietuviai, atsimename ir suprantame savo priešistorę Mindaugo valstybingumo šviesoje. Likiminiai Mindaugo amžiaus įvykiai yra tapę mums Lietuvos valstybingumo priešistorės ir istorijos takoskyra. Izraeliečiai, patyrę Dievo užmojį Išėjimo įvykyje, galėjo atsekti savo ištaką iš Abraomo, pirmojo Hebrajaus,[31] ir atpažinti savo išrinkimą — būti Dievo tauta jo kelionėje iš Mesopotamijos į Kanaaną.

Penkiaknygės siela yra aiškiai išreikšta *Pakartoto Įstatymo* skaitinyje, kuris įamžina Izraelio tikėjimo išpažinimą:

> *Mano protėvis buvo klajoklis aramietis, kuris nuvedė savo šeimą gyventi į Egiptą. Jie nebuvo gausūs kai atėjo, bet išaugo ten į didelę, stiprią ir gausią tautą. Egiptiečiai elgėsi su mumis grubiai ir padarė mus vergais. Tada mes šaukėmės į Jahvę, savo protėvių Dievą. Jis mus išklausė ir pažvelgė į mūsų kančią, vargus ir skurdą. Savo didžia jėga ir galybe jis išvedė mus iš Egipto, — su dideliu siaubu, per ženklus ir nuostabius darbus. Ir įvedė mus į*

---

31 *Hebrajus*, hebrajų kalba *'ibri*, sutinkamas pirmusyk Šv. Rašte Pr 14,13. Septuaginta šį žodį verčia "Abram ho perates", kuris lietuviškai reiškia "Abramas, tas iš anos (t.y. vakarinės Eufrato) pusės". Svetimtaučiai "hebrajaus" žodžiu vadina izraeliečius (pvz.: Pr 39,14; Iš 1,16). Juo ir patys izraeliečiai save paženklina (pvz.: Iš 1,19). Atrodo, kad "hebrajus" ir "izraelietis" bus buvę sukeičiami pavadinimai. Ryšys tarp *'ibri* ir Habiru (arba 'Apiru) — antrojo prieškristinio tūkstantmečio neramius klajoklius domina Senojo Testamento istorikus. Žr. G.A. Buttrick *et al.* (red.), *The Interpreter's Dictionary of the Bible* (Nashville-New York, NY: Abingdon, 1962), II, p. 506 (Habiru) ir p. 552; taip pat J. Bright, *A History of Israel* (Philadelphia, PA: Westminster, ²1972), dalykinė rodyklė "Apiru".

šią vietą, ir davė mums šią žemę, sruvenančią pienu ir medumi. Todėl aš dabar aukoju pirmienas dirvų, kurias tu, Jahve, man davei (Įst 26,5-10).

Šis tikėjimo išpažinimas yra Senojo Testamento išganymo istorijos santrauka. Jis buvo ir izraeliečių liturginė malda, kuria jie palydėdavo derliaus pirmienų paaukojimą Šventykloje. Mūsų skaitomoje *Pakartoto Įstatymo* knygoje jis yra citata, paimta iš izraeliečių liturginio gyvenimo poreikių. Panašiai kaip krikščionių "Tikiu Dievą..." yra tikėjimo išpažinimas, kurio pirmykštė išraiška yra pagarbiai naudojama šiuolaikinėje liturgijoje.

Izraeliečių tikėjimo išpažinimas *Pakartoto Įstatymo* skaitinyje yra senesnis už monarchiją (X a. pr. Kr.) ir turi šaknis Jozuės, betarpiško Mozės įpėdinio, amžiuje. Su Jozue Izraelio istorijoje prasidėjo teisėjų laikotarpis. Jo būvyje Izraelis labiau negu bet kada buvo religinė bendrija, saistoma visoms giminėms to paties bendro tikėjimo išpažinimo ir bendrų visoms giminėms privalomų įpareigojimų.

Iš skaitinio aišku, kad Izraelio pirminis tikėjimo išpažinimas buvo trumputis. Apie protėvius jame kalbama tik užuomina apie "klajoklį aramietį" Jokūbą. Tuo tarpu Išėjimo įvykiai yra itin išryškinami. Tikėjimo išpažinimas baigiamas dėkingu pripažinimu, kad Dievas išvedė Izraelį iš baudžiavos ir įvedė į Žemę, "sruvenančią pienu ir medumi". Šios tikėjimo išpažinimo temos tapo Penkiaknygės gijomis. Penkiaknygė išvysto tikėjimo istoriją ir įpareigojimus.[32] Aišku, kad tikėjimo išpažinimo

---

32 Taip galvoja G. von Rad, *ten pat*, p. 1-27. Anot jo, yra ir daugiau "trumpo ir istorinio 'Tikiu...' " pavyzdžių Penkiaknygėje, būtent: Įst 6,20-25; Joz 24,2-13. Apie tikėjimo išpažinimo kilmės amžių rašo L. Rost, *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament* (Heidelberg: Quelle & Meyer, 1965), p. 11-25. Kaip jau

turinį sudaro likiminis išganymo veiksmas, — metinės javapjūtės šventime liturgine apeiga sudabartinama išgelbėjimas iš Egipto vergijos.[33]

Šv. Rašto Dievas yra "Dievas Abraomo, Izaoko ir Jokūbo", — Dievas istorinių asmenų, o ne Dievas filosofų ir išminčių.[34] Šv. Rašto tikėjimas yra iš esmės istorinis tikėjimas. Jo turinį sudaro gyvenimo prasmė, kurią apreiškė likiminis įvykis ir istoriniai žmonių tarpusavio santykiai, o ne atsajos idėjos ir vertybės, kurias žmogus suvokia mintijimu ir įžvalga į gamtą. Izraelio Dievas yra pažįstamas iš jo užmojo, apreikšto istorinėje veikloje, — iš jo ryšių su Abraomu, Izaoku ir Jokūbu. Dievo užmojis ir veikla protėvių klajonėse buvo suprasta vispusiškiau apreiškimo Mozei šviesoje. Anot Psalmisto, Dievas "Savo sumanymus ... Mozei apreiškė, jo darbus didžius Izraelis regėjo" (Ps 102(103),7). Per kartų kartas, Izraelio Dievas buvo pažįstamas ir garbinamas kaip Viešpats, kuris išvedė savo tautą "iš Egipto žemės, iš vergijos namų" (Iš 20,1-2).

Išėjimas iš Egipto yra raktinis Senojo Testamento įvykis. Čia yra tikroji Izraelio pradžia — padrikų giminių tapimas tauta. Su Išėjimu iš Egipto prasideda veržli įvykių raida, kuri apims visą istoriją ir gamtą Dievo išganymo plane.

---

anksčiau pastebėta, G. von Rad teigia, jog reikia jungti *Jozuės* knygą prie Penkiaknygės, nes Žemės pažadas, duotas *Pradžios* knygoje, yra išpildomas *Jozuės* knygoje. Anot jo, turima reikalo su Šešiaknyge, arba Hexateuchu.

33 Pasakojimas apie Išėjimą turi šaknis poetinėje išraiškoje. Tą liudija Jūros giesmė, kurią skaitome Iš 15,1-18. Apdainuojama nuostabieji Dievo darbai, o ypatingai išgelbėjimas nuo faraono kariuomenės ir nuvedimas į Pažado Žemę. Jūros giesmė yra Izraelio tikėjimo išpažinimo uoliena.

34 B. Pascal, *Memorial*. Žr. J.M. Oesterreicher, *The Israel of God* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1963), p. 1-5.

Išėjimas iš Egipto yra Penkiaknygės siela. Bręstąs izraeliečių tikėjimas savo esme buvo ne kas kita, kaip vis iš naujo išgyventas ir vis giliau suprastas Išėjimo įvykis. Istorinis Išėjimas atspindi žmogaus gyvenimo sąrangą. Gyvenimas yra veržimasis iš dabarties į ateitį.

RAKTO APYBRAIŽA

Raktą į Senąjį Testamentą pradedame ne su visatos Kūrimu, bet su Išėjimo įvykiu. Protėvių amžius, kaip matėme, buvo Išėjimo įvykio įvadas. Todėl sekančiame skyriuje ir nagrinėsime įvadą į Išėjimo įvykį: pasakojimą apie protėvių kelionę į Egiptą ir vergiją faraonų valdžioje. Po to nagrinėsime išgelbėjimą iš Egipto ir sutartį su Dievu — Išėjimą ir Sandorą, Kanaano užkariavimą, karalystės sukūrimą, Izraelio neišvengiamą kilimą bei kritimą Artimųjų Rytų politiniame sūkuryje. *Rakto į Senąjį Testamentą* priėjimo būdas yra istorinis. Jo padedami, galėsime deramai įsiminti istorinį Šv. Rašto tikėjimą.

Istorinis požiūris vers mus nuolat turėti prieš akis tris aplinkybes:

1. Įvykių aprašymas Šv. Rašte dažniausiai yra vėlesnis negu aprašomi įvykiai. Be to, pats aprašymas rodo vis naujas pastangas įjungti šviežias įžvalgas. Todėl reikia skaitytis su Šv. Rašto tyrėjų įžvalgomis.[35]

2. Izraelio ryšiai su Derlingojo pusmėnulio kaimynais buvo labai glaudūs. Todėl, be istorijos, kurią užrašė įkvėptieji Izraelio autoriai, reikia skaitytis su istori-

---

35 Kritiškas Šv. Rašto nagrinėjimas nėra neigiamas, bet teigiamas. Juo siekiama atpažinti skaitomo aprašymo tapimą knyga — šaltinius, autorių, įtakas bei įtaigas ir klausimą, kurį atsako skaitomas tekstas. Literatūrinė Šv. Rašto kritika yra vispusiškas Dievo žodžio nagrinėjimas ir vertinimas.

ja, pažįstama iš kitų šaltinių — ypatingai per archeologinius atkasinėjimus.

3. Senasis Testamentas yra tikėjimo Knyga, parašyta Šventosios Dvasios įkvėpimu[36] — tikėjimo, kuris nori suprasti Dievo užmojį ir veiklą žmogaus gyvenime ir istorijoje. *Raktas į Senąjį Testamentą* nagrinėja ir supažindina skaitytoją su Izraelio — Senojo Testamento tikėjimo pastangomis suprasti Dievo rūpestį žmogumi ir žmogaus skurdą nuodėmėje.

Šios trys aplinkybės — likiminių įvykių užrašymas, Šv. Rašto istoriškumas ir prasmė bei svarba nėra vienodai išryškinti kiekvienoje Senojo Testamento knygoje ar kiekviename puslapyje. *Raktas į Senąjį Testamentą*, nagrinėdamas Dievo gerumą Izraeliui, suglaus jas visas tris krūvon. Todėl kreipsime didelį dėmesį į Izraelio bendriją, kuri yra Senojo Testamento "Dievo tauta". Ženklioms asmenybėms dėmesys, taip ryškus šiuolaikiniame individualizmo pomėgyje, neturi vietos Šv. Rašto tikėjime. Pasitenkinti Senojo Testamento asmenybėmis — Abraomu, Moze, Dovydu ir atsajomis idėjomis — Dievo sąvoka, žmogaus — vyro-moters supratimu nepakanka vispusiškam Senojo Testamento pažinimui. Mat asmenybės ir sąvokos čia yra neatskiriamai suaugusios su bendruomeniniu Dievo užmojo ir veiklos išgyvenimu istorijos dramoje. Norint pažinti vispusiškiau Senojo Testamento prasmę ir svarbą, reikia susipažinti ne tik su geografija ir chronologija, bet ir su judria Artimųjų Rytų kultūros ir civilizacijos sampyna. Įsijausdami į gyvenimo aplinką, kurioje buvo įkvėptos Senojo Testamento knygos, suprasime ką jų autoriai *norėjo pasakyti* savo am-

---

36 Labai pravartu perskaityti dogminę konstituciją "Dievišką-jį Apreiškimą" *II Vatikano dokumentų* veikale, 1, p. 101-120.

žininkams ir įsiminsime tai, ką jie *sako dabar.* Žemėlapiai, brėžiniai ir nuotraukos turi tikslą padėti įsijausti į autorių gyvenimo aplinką.

Raktas yra tik raktas, raktas raktu ir lieka. Norint įsijausti ir įsiminti Sandoros bendrijos augimą ir brendimą tikėjimu, viltimi ir meile, reikia skaityti patį Senąjį Testamentą. *Raktas,* kaip pagelbinė priemonė, to nesiekia ir net negali būti pakaitalas. Norint suprasti Šv. Raštą, reikia priprasti prie Šv. Rašto. Skaitydami parinktas knygas bei skaitinius, kurių sąrašą rasime kiekvieno knygos skyriaus pradžioje, priprasime prie Šv. Rašto.

Šv. Raštas — abu Testamentai yra Knyga, kuri, iš naujo skaitoma, veda į vis gilesnį Dievo užmojo ir veiklos supratimą asmeniškame gyvenime ir žmonijos istorijoje.

Šv. Rašto vertimai:

Šventasis Raštas Senojo Testamento. Du tomai. Vertė arkivysk. J. Skvireckas.

Šventasis Raštas, Psalmynas. Vertė kun. A. Liesis.

Žr. I. Havener, *Imk ir skaityk!* Iš anglų kalbos vertė Jurgis Strazdas (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1981), p. 22-26.

II SKYRIUS

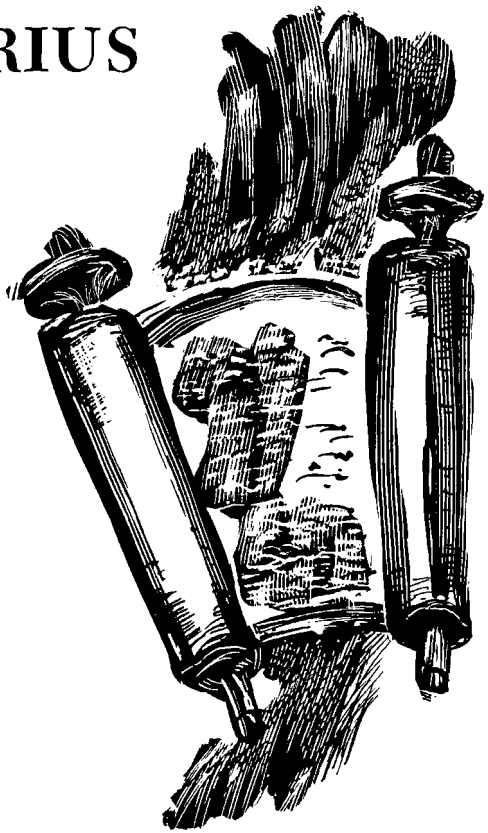

PENKIAKNYGĖ: PASAKOJIMAS IR TIKĖJIMAS

Tuomet Jahvė sakė Mozei: "Parašyk pasakojimą apie šią pergalę. Tegul ji būna atsimenama . . ." (Iš 17,14)

Išėjimo knyga yra jaudinanti istorinė drama. Pagrindinis veikėjas yra Izraelio Dievas. Jis išgelbsti iš faraono jungo bejėgius vergus. Dramos centre yra grumtynės tarp Dievo ir Egipto faraono, galingiausio anų laikų valdovo Derlingojo pusmėnulio kraštuose. Veiksmas vejasi veiksmą, ir auga įtampa. Dramos atomazga rodo izraeliečių perėjimą per Nendrių jūrą,[37] o tuo tarpu egiptiečiai žūsta jos vandenyse. Izraelio Dievas laimi grumtynes.

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Pr 12-50.
Iš 1-24; 32-34.
Pradžios knygos turiniu yra protėvių sakmė, o *Išėjimo* knyga pasakoja apie likiminį Išėjimą iš Egipto ir Sinajaus Sandorą.

---

37 Pagal Iš 13,18, bėgliai izraeliečiai ėjo "dykumos keliu Jam Suf — Nendrių jūros link". Graikiškasis Septuagintos vertimas turi "Raudonąją jūrą". Lotyniškoji Vulgata seka Septuagintos vertimu, o ne hebraiškuoju Tanaku.

Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto nėra blankus pasakojimas ar dalykiškas pranešimas, bet istorinė drama. Todėl jį reikia laikyti drama.

Drama pabrėžia veiksmą su įtampa, piešdama jį dabarties spalvomis, — drama pasakoja apie *mus*, pabrėždama praeities įvykius. Izraeliečiai kasmet šventė Išėjimą iš Egipto. Likiminio įvykio pasakojimu, jie iš naujo pergyvendavo Išėjimą iš Egipto, švęsdami jį per kartų kartas šeimos ratelyje ir Šventykloje. Šios istorinės dramos — *Išėjimo* knygos kilmė sietina su Perėjimo šventės pasakojimu apie Izraelio tautos išgelbėjimą iš Egipto.[38] Liturginio pasakojimo pagrindas — istoriniai įvykiai ir išgyvenimas.[39]

Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto žėri tikėjimu. Jis nėra dalykiškas pranešimas, bet liturginis įvykio sudabartinimas. Jo tikslas yra religinis, o ne moksliškai istorinis. Izraelis, minėdamas išganymo įvykius, įsimindavo jų svarbą ir prasmę.

TIKĖJIMO KRAIČIO APYBRAIŽA

Penkiaknygė yra tikėjimo bendrijos — Izraelio kraitis. Tikėjimas įsimena, kad Dievas išgelbėjo ir išgelbsti dabar. Likiminis Išėjimo įvykis kuria dabartį ir panardina ją į nuolat dabartinį Dievo užmojį. Todėl neužteko gimti izraeliečiu, bet reikėjo tapti izraelřečiu. Švęsdamos išganymo įvykius, naujos Izraelio kartos tapdavo Dievo tauta.

---

38 Žr. J. Pedersen, *Israel: Its Life and Culture* (New York, NY: Oxford, 1940), III-IV, p. 384-415; 728-737; J.E. Huesman, "Exodus", veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 3:2; G. von Rad, *Old Testament Theology* (Edinburgh: Oliver & Boyd, 1962), I, p. 3-14; 175-203.

39 Žr. J. Bright, A *History* . . , p. 105-139; G. von Rad, *ten pat*, p. 3-8.

Protėvių sakmė (Pr 12-50) yra įvadas į likiminį Išėjimo įvykį (Iš 1-24; 32-34). Svarbu susipažinti su pasakojimo visuma. Skaitant pasakojimą, lengva pastebėti, kad jis nėra lygus, bet turi ryškių siūlių — stilistinių skirtumų, kurie kelia klausimus ir verčia ieškoti atsakymų. Jau viduramžiais žydų išminčius Ibn Ezra (XII a.) suko galvą, skaitydamas apie Mozės mirtį paties Mozės parašytoje *Pakartoto Įstatymo* knygoje (Įst 34). Anot Ibn Ezros (Ezra), Mozės knygose — Penkiaknygėje yra ir daugiau skaitinių, kurie yra vėlesni negu Mozė — tradicinis Penkiaknygės autorius.[40]

Apšvietos amžiaus įtakoje Penkiaknygės tyrėjai atkreipė dėmesį į dažnus pasikartojimus, stiliaus nelygumus ir prieštaravimus, kurie vargu ar gali būti priskirti vienam — tam pačiam knygos autoriui.[41]

---

40 Pr 12,6 tvirtina, kad "Tada kanaaniečiai gyveno krašte [Palestinoje]". Anot Ibn Ezros, šis tekstas turi mintyje laikotarpį po Mozės, kada kanaaniečių jau nebebuvo Palestinoje.

41 Žr. A. Suelzer, "Modern Old Testament Criticism", veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 70:3-65. Šiuolaikinis Senojo Testamento moksliškas tyrimas gimė maždaug apie 1650 metus. Iki to laiko daugumas katalikų egzegetų Šv. Raštą laikė Dievo duotu knygų rinkiniu — apreiškimu Dievo užmojo ir veiklos, nieko bendro neturinčiu su kultūrine ar istorine aplinka. Tačiau naujos filosofinės srovės atkreipė dėmesį į gamtą ir žmogų. Gamtos pažinimas protu nudažė XVII ir XVIII a. galvoseną ir laikyseną. Pažinimo protu ir patirtimi svaiguly, — racionalizmo ir empirizmo įtakoje, — gamtos mokslai ir istorija ėmė griauti pasitikėjimą Šv. Raštu ir jo neklaidingumą. Penkiaknygę ėmė kritiškai skaityti katalikai: kunigas Richard Simon (1638-1712) ir Liudviko XIV dvaro gydytojas Jean Astruc (1753). Richardo Simono tritomis veikalas *Histoire critique du Vieux Testament (Kritiška Senojo Testamento istorija)* pateko į uždraustų knygų *Sąrašą*, o Jean Astruc *Conjectures (Spėliojimai)* davė pradžią rašytų Penkiaknygės šaltinių tyrimui. Penkiaknygės kritiškas tyrimas, gimęs katalikų tarpe, augo ir brendo protestantų egzegetų pastangų dėka. 1941-1981 metų laikotarpis atspindi kritiško Penkiaknygės tyrimo atgimimą tarp katalikų egzegetų. Popiežius Pijus XII užsitarnavo šio atgimimo globėjo titulą su savo *Divino Afflante Spiritu (Dieviškosios*

Siūlės — nevienodumas Penkiaknygės puslapiuose krito į akis ir prašėsi aiškinamas. To paties turinio pasikartojimas nemažiau stebino. Imkime pavyzdžiu pasakojimą apie Abraomą. Jis dviem atvejais "nekaltu melu" kone įstumia savo patrauklią žmoną Sarą (Sarah) į svetimtaučio karaliaus glėbį (Pr 12,10-17 ir 20,1-18). Neįtikėtina, kad Abraomas būtų dusyk pirštą tarp durų kišęs. Be to, tas pat pasakojama ir apie Abraomo sūnų Izaoką (Pr 26,6-11). Pasakojime apie Išėjimą iš Egipto irgi yra pakartojimų — dubletų: du skirtingi šventojo kalno vardai — Sinajus ir Horebas; du Dešimties įsakymų variantai (Iš 20,1-17 ir Įst 5,6-21). Dusyk pasakojama apie Mozės pašaukimą ir Aarono paskyrimą būti Mozės kalbėtoju — Midiane (Iš 3,1-4,17) ir Egipte (Iš 6,2-7,7). Pirmajame pasakojime (Iš 3,1-4,17) krinta į akis gyvas rašytojo stilius. Rodos, galima akimis sekti Mozės susitikimą su Dievu ir ausimis klausytis jų pokalbio. O antrajame pasakojime (Iš 6,2-7,7) aiškiai jaučiama skirtingas stilius ir teologinis požiūris. Be to, šie du pasakojimai skirtingai aptaria Mozės ir Aarono vaidmenį. Pagal pirmąjį, Mozė yra pagrindinė asmenybė — Dievas jam įsako eiti pas faraoną. Tačiau, Mozei atsiprašinėjant dėl kliūvančio liežuvio, Dievas paskiria jam talkininku Aaroną (Iš 4,14-17). Taigi jiedu abu eis pas faraoną. Mozė reikalaus ir darys nuostabius darbus su savo lazda (Iš 4,21). Tačiau pagal antrąjį pasakojimą, Aaronas yra pagrindinė asmenybė — Dievas jį paskiria būti kalbėtoju pas faraoną (Iš 7,1-6) ir daryti nuostabius darbus su savo lazda (Iš 7,8-13). Kaip suderinti šiuos pasikartojimus, stiliaus nelygumus ir prieštaravimus?

Penkiaknygė yra sudėtinis veikalas. Senojo Testamento moksliškas tyrimas — tarp katalikų, protestantų ir žydų — nūdien remiasi vyraujančia Penkiaknygės samprata: penkios Mozės knygos yra sudėtinis veikalas su keletu krūvon suaustų rašytų šaltinių — "tradicijų".

Ši įžvalga turi pagrindą kritiškame trejeto amžių Penkiaknygės tyrime.[42] Atpažinta Mozės knygose gijos raštu — keturi rašyti šaltiniai; jie ženklinami raidėmis J, E, D, P. Kiekvienas šaltinis yra savita Penkiaknygės gija:

Ženklas	Aprašas	Amžius
J	**Jahvistinis** Šis šaltinis yra iš Pietinės, arba Judo, karalystės. Įrašydintas monarchijos pradžioje. Jam būdinga Dievą vadinti Jahvės vardu.[43] Todėl jis ir vadinamas Jahvistiniu — Jahvistine Penkiaknygės gija.	Apie 950 m. pr. Kr.
E	**Elohistinis** Šis šaltinis yra iš Šiaurinės, arba Izraelio, karalystės. Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto įrašydintas po izraeliečių monarchijos suskilimo į dvi karalystes: Pietinę Judo (Judah) ir Šiaurinę — Izraelio. Jam būdinga Dievą vadinti Elohimo[44] vardu. Todėl jis ir vadinamas Elohistiniu, arba Elohistine Penkiaknygės gija.	Apie 850 m. pr. Kr.
D	**Deuteronomistinis**[45] Šį šaltinį randame *Pakartoto Įstatymo* knygoje. Jam būdingas karaliaus Jošijo (Jošijahu) (621 m. pr. Kr.) reformos stilius ir teologija: paklusnumas įstatymui veda į palaimą, o nepaklusnumas — į prakeikimą. Vadinamas deuteronomistine Penkiaknygės gija dėl to, kad Septuaginta *Pakartoto Įstatymo* knygą vadina *Deuteronomion*.	Apie 650 m. pr. Kr. ir vėliau
P[46]	**Kunigų šaltinis** Šis šaltinis atpažįstamas daugumoje Penkiaknygės knygų. Savo stiliumi ir domesiu apeiginiams poreikiams atspindi kunigiją. Todėl ir ženklinamas *Kunigų šaltinio* vardu. Įrašydintas po Judo — Pietinės karalystės žlugimo Babilonijos tremtyje (po 587 m. pr. Kr.)	Apie 550 m. pr. Kr. ir vėliau

Penkiaknygė — penkios Mozės knygos gavo baigminį apipavidalinimą, kurį mes skaitome, V priešKristiniame amžiuje. Jahvistinė, Elohistinė, Deuteronomistinė ir Kunigų šaltinio gijos buvo pagaliau suaustos į vieną knygą — Penkiaknygę.[47]

Penkiaknygės kilmės hipotezė — vyraujanti samprata įgalina suprasti palaipsninį Senojo Testamento apreiškimą ir tikėjimą. Turėdamas gilų ryšį su istorija, tikėjimas buvo nuolat gyvas ir pajėgus įsiminti Dievo užmojį ir veiklą dabarties įvykiuose. Taigi, atsiliepimas tikėjimu Išėjimo Dievui dabartyje buvo nuolat atviras viltingai ateičiai. Keturios Penkiaknygės gijos — JEDP yra keturi įraštinti keliai galvoti tikėjimu apie Dievo rūpestį žmogumi ir išganymą. Kitais žodžiais sakant, keturios Dievo įkvėptos Penkiaknygės teologijos. Jos liudija istorijoje palaipsninį ir augantį pokalbį tarp Dievo ir žmogaus.

Kol kas pasitenkiname Penkiaknygės teologijų vardais. Čia jų kilmės ir suaudimo krūvon raidos išsamiau

---

Dvasios įkvėpti) enciklika, kuri buvo paskelbta 1943 rugsėjo 30. Žr. T.A. Collins & R.E. Brown, "Church Pronouncements", *The Jerome Biblical Commentary* veikale, 72:6-9; 20-36.

42 Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų: žmonijos nuojauta ir Apreiškimas", *Aidai* (5-6: 1980) 260-271; 338-346.

43 Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 10; 179-187; J.L. McKenzie, "Aspects of Old Testament Thought", veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 77:11-14.

44 Žr. G. von Rad, *ten pat*, p. 186-187; J.L. McKenzie, *ten pat*, 77:7-8.

45 *Deuteros nomos* yra graikų kalbos žodis, kuris reiškia *antrasis*, arba *pakartotasis, Įstatymas.*

46 Raidė "P" *Kunigų šaltiniui* paženklinti turi ryšį su vokiečių kalbos žodžiu *Priester* — yra pirmoji žodžio Priester raidė. Penkiaknygės tyrime vokiečių mokslininkai suvaidino didelį vaidmenį. Jų naudoti ženklai tapo tarptautinio ir tarptikybinio Penkiaknygės tyrimo sutartiniai ženklai.

47 Likiminiai Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykiai ir *žodinis* pasakojimas apie juos buvo visų Penkiaknygės rašytųjų

nenagrinėjame.[48] Svarbu įsidėmėti, kad pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto turėjo ilgaamžę likiminę svarbą ir prasmę. Nelygumai, pasikartojimai ir stiliaus skirtumai pasakojime atspindi vis naujas pastangas perduoti, perdirbti, peraiškinti likiminio įvykio prasmę naujų tikėjimo bendrijos poreikių fone. Tokiu būdu šimtmečių raidoje pirmykštė tikėjimo prasmė buvo išsaugota ir suausta su vis šviežia tikėjimo bendrijos patirtimi.

Nėra vienbalsio sutarimo tarp Pėnkiaknygės šaltinių tyrėjų, kuriam šaltiniui priskirtinas kiekvienas skaitinys ar kiekviena skaitinio eilutė. Tačiau, palyginus įvadus į Penkiaknygę ir knygų aiškinimus, galima pastebėti plačius sutarimo brūkšnius:

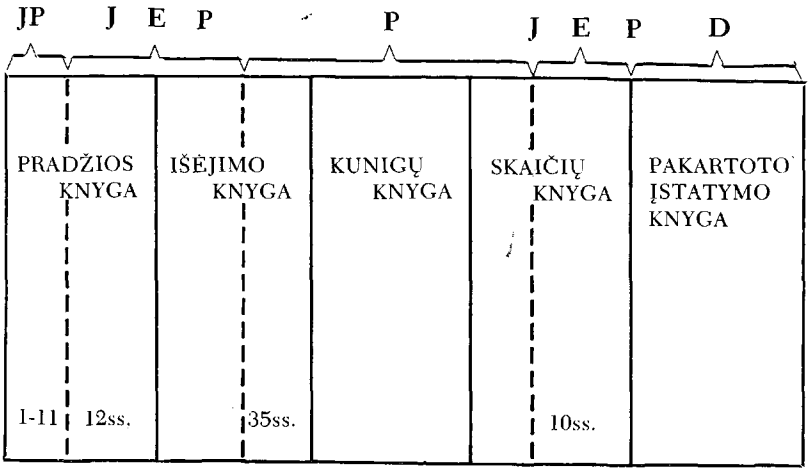

* 1-11 reiškia Pr 1-11; 12ss — Pr 12 iki Iš 34 ir t.t.

---

gijų pagrindas. Turinys, kurį nūdien perduoda Penkiaknygė, yra šimtmečiais ankstyvesnis, negu jų įrašydinimas.

48 Savo vietoje skirsime kiekvienam Penkiaknygės rašytajam šaltiniui po atskirą skyrių. Trumpi įvadai į Penkiaknygės mokslišką tyrimą yra lengvai prieinamuose veikaluose, pvz.: *The Jerome Biblical Commentary* (E.H. Maly, "Introduction to the Pentateuch", *JBC* 1:1-25); B. Vawter, *On Genesis: A New Reading* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1977), p. 15-33; E.A. Speiser, *Genesis* (The Anchor

Penkiaknygė ir žodinis tikėjimo kraitis. Vyraujanti Penkiaknygės kilmės samprata turi tvirtą pagrindą. Tačiau rašytųjų šaltinių atpažinimas Penkiaknygėje yra tik parengtinė jos kilmės tyrimo pakopa. Mat reikalinga daryti skirtumą tarp dviejų dalykų, kurie yra augte suaugę Penkiaknygėje: tarp pasakojimo turinio ir pasakojimo įraštinimo. Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto ir Sinajaus Sandorą, protėvių sakmė, sužėrėjusi vispusiška prasme Išėjimo įvykio dėka, yra ankstyvesni, negu mūsų skaitomi rašytieji Penkiaknygės šaltiniai. Prieš tapdamas raštu, pasakojimas apie Izraelio kilmę ir protėvius buvo tik žodinis. Net jau įraštintam pasakojimui karaliaus dvare ir Šventykloje, žodinis pasakojimas vis dar gyvavo liaudyje. Savaime suprantama, jog buvo sąveika tarp užrašyto ir žodinio pasakojimo apie likiminius įvykius.

Nuo Apšvietos amžiaus mums įprasta viskuo patikėti raštui ir visur remtis raštu. Beraštis asmuo mums yra skurdžius. Girdėdami *Išėjimo* knygos vardą, nejučiomis galvojame apie jos autorių, kuris ėmėsi rašymo po kruopštaus pasiruošimo daugiaaukštėje bibliotekoje. Taip senovėje nebuvo. Skaityti ir rašyti žmonija mokėjo, tačiau nebuvo daug žmonių, kurie rašė ir skaitė. Daugumas dalinosi atsiminimais apie praeitį gyvu žodžiu. Likiminis Išėjimo įvykis buvo švenčiamas šeimoje ir Šventykloje. Pasakojimas apie Išėjimą, kurį skaitome *Išėjimo* knygoje, turi savo šaknis ilgaamžiame pasakojime gyvu žodžiu. Būdinga, kad Senojo Testamento tyrėjai įžiūri panašumą tarp Penkiaknygės ir Homero *Odisėjos* bei *Iliados* žodinio perdavimo per kartų kartas.[49] Ir vienur, ir kitur atpažįstamas ilgaamžis žodi-

---

Bible 1; Garden City, NY: Doubleday & Co., 1964), p. XVII-LXXVI; N.C. Habel, *Literary Criticism of the Old Testament* (Philadelphia, PA: Fortress, 1971).

49 Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, ^{3}1975), p. 20

nis kraitis. Numanu, kad Izraelio pradinis laikotarpis pasižymėjo kūrybingumu. Likiminiai įvykiai buvo atpasakojami ir ataudžiami išraiška, kuri atspindi tuolaikinės tikėjimo bendrijos poreikius.[50] Galima teigti, kad ne vienas Penkiaknygės stiliaus nelygumas ir prieštaravimas, atpažintas rašytuose šaltiniuose, kilo žodinio tikėjimo kraičio laikotarpyje. Peršasi išvada, kad jau žodiniame tikėjimo kraičio perdavime ėmė ryškėti pagrindinės išganymo istorijos temos. Įkvėpti pasakotojai — tautos dainiai tikėjimo kraitį sudabartindavo, iš naujo jį išreikšdami. Žymiasias pasakojimo gijas, įkvėptųjų pasakotojų peraiškinamas, išvystomas ir perduodamas sekančiai kartai, galima surikiuoti į penketą temų:

1. Pažadas protėviams.
2. Išgelbėjimas iš Egipto.
3. Sandoros davimas ant Sinajaus kalno.
4. Vedimas per dykumą.
5. Pažado Žemės užėmimas.

Jau priešraštiniame Penkiaknygės turinio laikotarpyje, šios temos buvo audžiamos į ženklų istorinį epą ir tapo Jahvisto, Elohisto ir Kunigų šaltinio autoriaus pirmavaizdžiu.[51] Todėl Penkiaknygės turinio gijos atspindi

---

50 Žodinį *Pradžios* knygos pasakojimo laikotarpį — priešraštinį Penkiaknygės turinio tyrimą paskatino Hermann Gunkelis (Gunkel) (1862-1932) su formų istorijos, arba Formgeschichte, metodu. Formų istorijai rūpi tirti žodinio tikėjimo kraičio formas, arba žanrus, ir jų šaknis gyvenime. Žr. G.M. Tucker, *Form Criticism of the Old Testament* (Philadelphia, PA: Fortress, 1971).

51 Glausta tikėjimo kraičio istorijos metodo apybraiža yra W.E. Rast knygoje *Tradition History and the Old Testament* (Philadelphia, PA: Fortress, 1972). Ši knyga remiasi tikėjimo kraičio istorijos metodo pirmūnu M. Noth, *A History of Pentateuchal Traditions* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1972).

Sumerai — Mesopotamijos pirmūnai muziejuje.

Kyliaraštis Nimrudo griuvėsių sienoje.

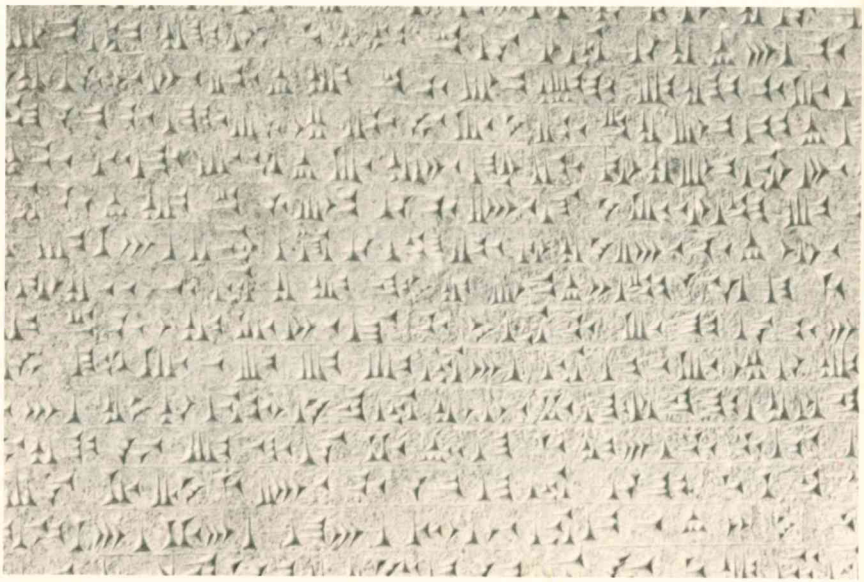

Ūras. Zigguratas — Kalnas į Dievą Abraomo tėviškėje

Mesopotamijos dievukai

Samarra: Mečetė su šiuolaikiniu kalnu į Dievą.

Ūras. Ziggurato laiptai.

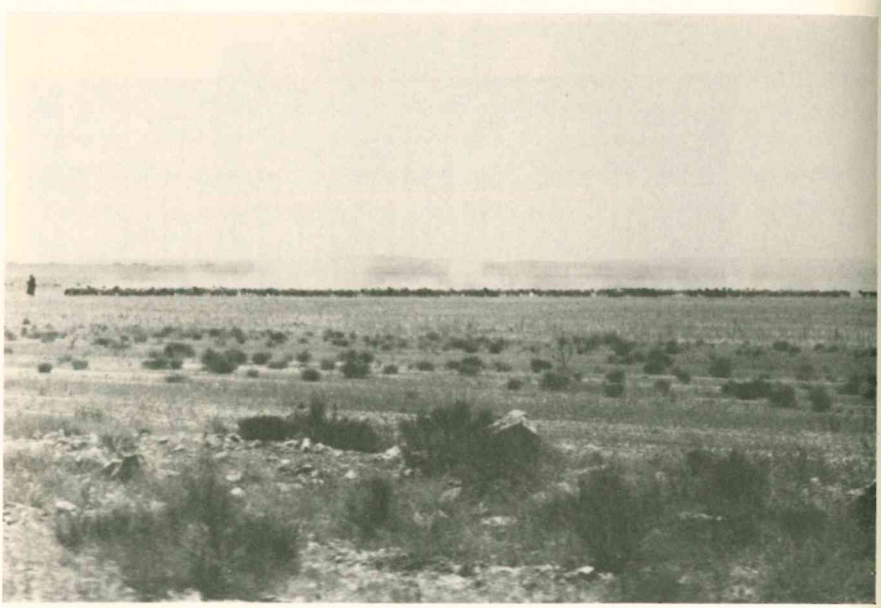

Arabijos dykuma: nūdienis klajoklis

Babilonas: Šventoji gatvė.

Ūras: šiuolaikinis Abraomo tėviškės sargas

Babilonas: Hamurabio sostinės griuvėsiai.

Babilonas: bendras griuvėsių vaizdas su Ninmah — Motinos Žemės šventove.

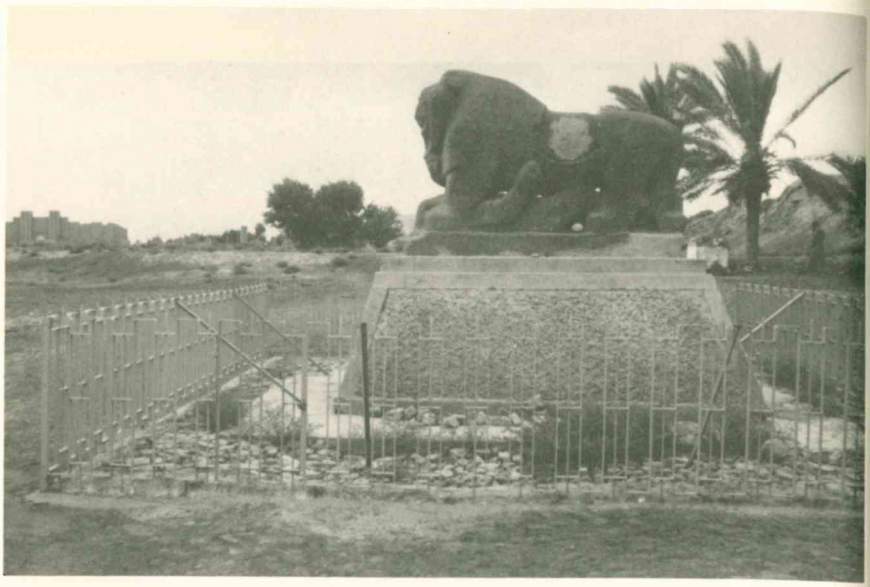

Babilonas: Liūtas — Mesopotamijos tautų ženklas.

Boghaz-Köy: hetitų šventovė kalno tarpeklyje.

Boghaz-Köy: hetitų sostinės vartai.

ilgą ir turtingą raidą. Ir žodinis ir raštinis laikotarpis turėjo joms įtakos. Penkiaknygės turinio gijos, apipavidalintos ir praturtintos tarp liaudies žodiniame laikotarpyje, buvo įraštintos skirtingų įkvėptų autorių — JEDP jų istorinėje aplinkoje ir pagaliau suaustos į mūsų skaitomąją kanoniškąją Penkiaknygę. Kunigų šaltinio autorius buvo baigminis mus pasiekusios Penkiaknygės audėjas.

Išėjimo iš Egipto pasakojime dažnai sunku atskirti rašytuosius šaltinius vienus nuo kitų. Tam yra dvi priežastys. Viena, baigminis audėjas buvo nagingas, ir, antra, kiekvienas rašytųjų šaltinių autorius rėmėsi tuo pačiu žodiniu tikėjimo kraičiu. Sekantis brėžinys padės geriau susipažinti su Penkiaknygės turinio tapimu knyga. Jis įvaizdina žodinio tikėjimo kraičio trukmę prieš jo įraštinimą J, E, D, P šaltiniuose. Taškų linija primena, kad ir tikėjimo kraičio įraštinimo laikotarpyje tikėjimo turinys buvo perduodamas ir žodžiu. Todėl užrašyto ir žodinio tikėjimo kraičio sąveika buvo neišvengiama[52].

Penkiaknygės autorius. Keturios sruogos — rašytieji tikėjimo kraičio šaltiniai, kurie sudaro kanoniškąją Penkiaknygę, yra siejami su skirtingais laikotarpiais tarp X ir VI prieškristinio amžiaus. Ankstyviausias iš jų — Jahvistinis yra keleta šimtmečių vėlesnis už XIII a. gyvenusį Mozę. O mums įprasta Penkiaknygės autorystę sieti su Moze. Problema yra aiški. Kokia prasme galima laikyti Mozę Penkiaknygės autoriumi? Iš vienos pusės, turime šiuolaikinio Penkiaknygės tyrimo išvadas, o iš kitos — tradicinį teigimą, kad Mozė yra Penkiaknygės autorius.[53]

---

52 Žr. B.W. Anderson, *ten pat*, p. 21.

53 Žr. O. Eissfeldt, *The Old Testament: An Introduction* (New York & Evanston: Harper & Row, 1965), p. 158-170; A. Robert ir A. Feuillet (red.), *Introduction à la Bible* (Tournai: Desclée & Cie., 1959), p. 380-382; B.S. Childs, *Introduction to the Old*

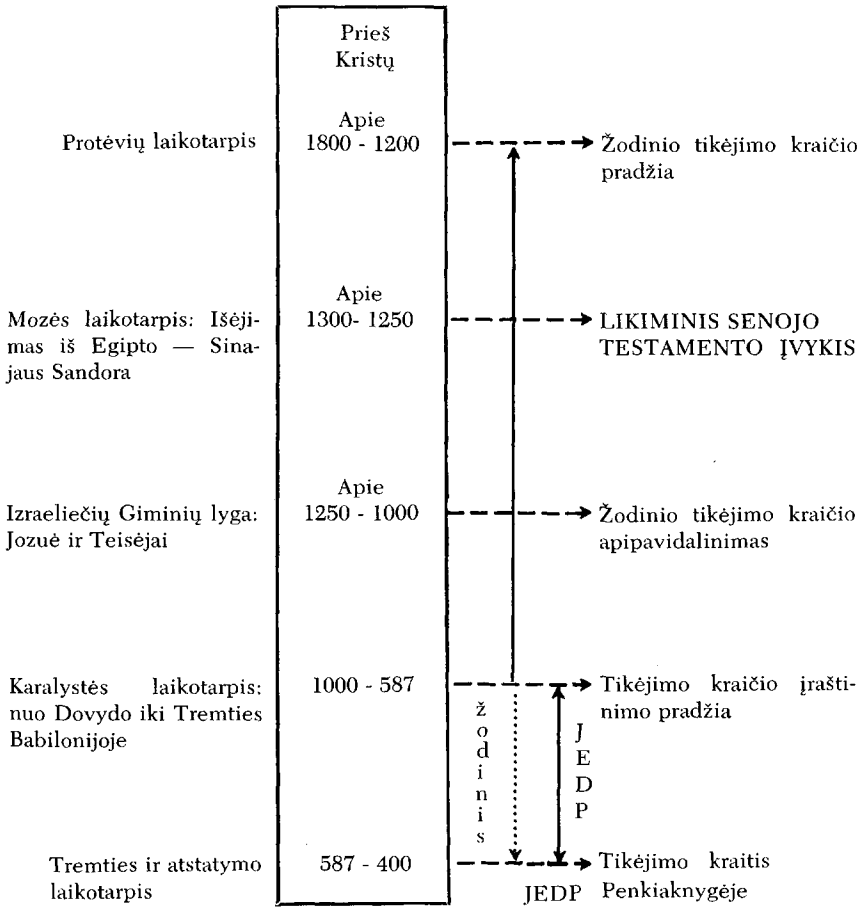

Testament as Scripture (Philadelphia, PA: Fortress, 1979), p. 132-135: "Moses did perform a normative role within a canonical context from a very early period. Thus laws attributed to Moses were deemed authoritative, and conversely authoritative laws were attributed to Moses" (p. 134); E.H. Maly, "Introduction to the Pentateuch", veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 1:24-25.

Penkiaknygės autorystė išryškėja iš pačios Penkiaknygės turinio ir autorystės sampratos. Kaip jau matėme, rašytųjų šaltinių autoriai Penkiaknygės turinio nesukūrė, bet tik jį užrašė. Jie nebuvo nepriklausomi autoriai, bet dalinosi su Sandoros bendrija žodiniu ir rašytu tikėjimo kraičiu, kuris buvo už juos kur kas ankstyvesnis.

Atmintis ir Artimųjų Rytų žmogus. Artimųjų Rytų tautos puoselėjo ir tebepuoselėja atmintį bei žodinę kūrybą. Pasakorius savo gilia atmintimi perduoda praeities svarbą, kūrybingu žodžiu patraukdamas klausytojus ją įsiminti.

Artimųjų Rytų archeologija ir gausi raštija atskleidžia, jog Penkiaknygės istorinis ir teisinis turinys yra kur kas senesnis, negu jo užrašymas. Taigi užrašymo data nieku būdu nepaneigia užrašyto pasakojimo, arba turinio, senumo. Tiek Penkiaknygės rašytųjų šaltinių autoriai, tiek vėlesni pasakojimo ir teisyno redaktoriai, įraštindami tikėjimo kraitį, jo istorinį ir teisinį turinį suprato savo dabarties šviesoje ir jį pritaikė savo amžininkų poreikiams. Tokiu būdu Penkiaknygės istorija, — protėvių, hebrajų Egipte ir dykumoje, — yra vaizdas visuomeninės, kultūrinės ir politinės padėties, kurią atskleidžia Artimųjų Rytų istorija. Be to, ji atspindi ir įraštinimo istorinę aplinką. Pasakojimo ir teisyno jie nekūrė, bet juos sudabartino. Du rašytieji Penkiaknygės šaltiniai — Jahvistinis ir Elohistinis — savo apimtimi ir turiniu yra daugiau pasakojimas, negu teisynas. Jiedu turi šaknis tame pačiame, šimtmečiais už juos senesniame, pasakojime apie Dievo rūpestį savo kūrinija. Kiti du rašytieji šaltiniai — Deuteronomistinis ir Kunigų — yra daugiau teisynas, negu pasakojimas. Ir jiedu turi šaknis tame pačiame, amžiais už juos senesniame, tikėjimo kraityje. Nors savo išraiška Deuteronomistinis

ir yra skirtingas nuo Kunigų šaltinio, tačiau teisės poreikiai abiejuose įšakninti Sinajaus Sandoros įpareigojime.

Penkiaknygė ir Mozė. Savimonė, kurią atspindi Penkiaknygės pasakojimas ir teisynas, pateisina išvadą, kad ji kilo iš likiminio įvykio. Aišku, kad likiminis įvykis nėra tik istorinis praeities nuotykis, bet yra įtakingas dabarties veiksnys, nes iš esmės apsprendžia Sandoros bendrijos savimonę ir santykį su Dievu.

Su dar didesniu tikrumu galima daryti išvadą, kad šiame likiminiame įvykyje turėjo būti religinis vadovas, kuris atskleidė jo prasmę ir padėjo savo amžininkams ją įsiminti. Mozė turi didžiulį vaidmenį ir pasakojime apie Išėjimą iš Egipto, ir Sinajaus Sandoros teisyne. Nūdien Penkiaknygės šaltinių tyrimas Mozės vaidmens nebeneigia.[54] Mozė, autorius ir įstatymų davėjas, yra visapusiškai namie XIII a. prieš Kristų. Jo vadovavimas, aprašytas Penkiaknygėje, padaro suprantamą padrikų giminių tapimą Sandoros bendrija ir vėlesnį žodinį bei įraštintą tikėjimo kraitį. Be Mozės, arba kito į jį panašaus asmens, Izraelio kilmė būtų nesuprantama. Nesuprantamas liktų ir Sandoros bendrijos tikėjimo kraitis. Mozė nebuvo spalvingas komitetas, bet asmenybė su vardu ir stipria valia. Jeigu Mozė būtų buvęs tik komitetas, izraeliečiai niekuomet nebūtų išėję iš dykumos. O ką bekalbėti apie Išėjimą iš Egipto!

Mozės asmenybė yra Penkiaknygės pasakojimo ir teisyno poreikių centre. Pagal senovinės autorystės sam-

---

54 H. Cazelles, "La Torah ou Pentateuche", veikale, kurį suredagavo A. Robert & A. Feuillet, *op. cit.*, p. 380: "Quelles que soient les couches littéraires qu'admette l'hypothèse dite documentaire, on peut constater que toutes attribuent à Moise un rôle important 'comme auteur et comme legislateur' ".

pratą, Mozė buvo Penkiaknygės pasakojimo ir teisyno autorius.[55]

M.J. Lagrange, moderniosios katalikų Penkiaknygės egzegezės pirmūnas, jau XIX a. pabaigoje, atkreipė dėmesį į senovinę autorystės sampratą.[56] Šiuolaikinė autorystės samprata yra griežtai aptarta, nes autoriaus teisės yra įstatymu saugomos. Vadovaujantis griežta autorystės samprata, nesinori pripažinti įkvėptam Dievo žodžiui ilgos autorystės raidos, kurios metu ir Penkiaknygės pasakojimas ir teisynas buvo keliskart iš naujo įsiminti. Mūsiškis autorystės supratimas buvo visai svetimas Artimuosiuose Rytuose, kur autorystė turėjo perdėm bendrijinį pobūdį.[57] Bendrijinės autorystės samprata galioja kūrybai ir žodžiu, ir raštu.

Skaitant Penkiaknygę, dėmesin krinta iškilmingas išsireiškimas (tarp kitko, jis nėra per daug dažnas!): "Dievas sakė Mozei: ..." Jis yra raštiška priemonė suderinti kintantį ir amžiną įstatymo pobūdį. Amžinasis įstatymo pobūdis yra Dievo visagalė ir visaamžė valia, prašnekinanti Sandoros bendriją tiesioginiai ar netiesioginiai per Mozę, pirmąjį įstatymų davėją. Išsireiškimu "Dievas sakė Mozei: ..." pabrėžiama nekintantis įstatymo pobūdis.

---

55 Zr. E.H. Maly, "Introduction to the Pentateuch", veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 1:24-25; taip pat J.C. Turro & R.E. Brown, "Canonicity", *ten pat*, 67:89.

56 Jis skaitė paskaitą šia tema Katalikų kongrese Friburge, Šveicarijoje. Paskaita buvo atspausdinta žurnale *Rêvue Biblique* 7(1898) 10-32. Nūdienės katalikų egzegezės požiūrį taikliai apibrėžia B. Vawter, *On Genesis* . . , p. 15: "Mozės [Penkiaknygės] autorystė praktiškai nebėra problema".

57 Žr. K. Rahner, "Über die Schriftinspiration", *Zeitschrift für katholische Theologie* 78(1956) 127-168; R.F. Smith, "Inspiration and Inerrancy", veikale *The Jerome Biblical Commentary*, 66:36-45.

Mozės autorystę Penkiaknygėje padeda suprasti skirtumas tarp istorinio ir raštinio Mozės vaidmens.[58] Mozės istorinis vaidmuo yra pagrindinis ir siejasi su įstatymo davimu. Tora — Įstatymas yra gi Dievo valios apreiškimas ir Sandoros bendrijos siela. Mozės raštinis vaidmuo yra tik antraeilė aplinkybė, — ji kyla iš Mozės istorinio vaidmens ir nuo jo priklauso. Todėl Mozės istorinis vaidmuo Penkiaknygėje yra nuolat norminis, o raštinis vaidmuo sąlygotas — išreiškė Sandoros bendrijos tikėjimą, kad gilėjanti Toros, arba Dievo valios apreiškimo, samprata turi šaknis vienkartiniame Išėjimo iš Egipto įvykyje.

Penkiaknygės Mozės autorystė buvo norma augančiam Sandoros bendrijos teisynui, — palaipsniniam ir vis gilėjančiam Dievo valios apreiškimo supratimui. Todėl tikėjimo pažiūra, kad Penkiaknygė yra Mozės parašyta,

---

58 Žr. Popiežiškosios Šv. Rašto komisijos *Atsakymą Kardinolui Suhard*, 1948 sausio 16. Šį atsakymą galima rasti dviejuose šaltiniuose: *Enchiridion Biblicum* Nr. 577-581 ir *Rome and the Study of Scripture* (St. Meinrad, ID: St. Meinrad's Press,[7]1962), p. 150-153. Pravartu su juo susipažinti. Atsakyme kalbama apie Pr 1-11. Teigiama: 1. Ankstesnės pažiūros apie Šv. Rašto autorystę ir istoriškumą neprieštarauja šiuolaikiniam, tikrai moksliškam jų tyrimui ir išvadoms, pasiektoms per paskutiniuosius keturiasdešimt metų. Todėl Popiežiškoji komisija nemato reikalo skelbti naujų potvarkių. Nūdien niekas neabejoja, kad Penkiaknygė yra suausta iš rašytinių šaltinių ir žodinio Sandoros bendrijos kraičio. Be to, nūdien visi priima palaipsninę Mozės įstatymų raidą; raida yra ryški ir pasakojimuose. 2. Literatūrinės formos, arba žanrai, (turima galvoje Pr 1-11), neatitinka mūsų žanrų sampratos ir negali būti vertinami graikų-romėnų ar šiuolaikinės raštijos šviesoje. Istoriniai pasakojimai, nors ir neperduoda istorijos šiuolaikine prasme, bet perduoda paprasta ir vaizdinga kalba pagrindines tiesas, kuriomis remiasi išganymo sąranga. Be to, jie prieinamu būdu apsako žmonijos ir Išrinktosios tautos kilmę. Egzegeto pirmasis uždavinys yra sugretinti duomenis iš paleontologijos, istorijos, archeologijos, epigrafijos ir įsijausti galimai giliau į Artimųjų Rytų pasaulėjautą, pasaulėžiūrą ir išraiškos būdus.

reiškia augančiojo teisyno galios pripažinimą. Remdamasi Mozės autoryste, Sandoros bendrija — Izraelis, išreiškė savo įsitikinimą, kad užrašytasis Dievo valios apreiškimas yra norminis. Tas pripažinimas padėjo tikėjimo poreikiui sukurti gyvą ryšį tarp vis naujų bendrijos kartų su pirmąja karta, kurią Dievas prašnekino likiminiame Išėjimo-Sandoros įvykyje.[59] Nūdienė Penkiaknygės autoriaus samprata yra svarbus ir svarus liudininkas, kad Senojo Testamento pokalbis tarp Dievo ir žmogaus buvo palaipsninis: palaipsninis Dievo apreiškimas ir augantis Sandoros bendrijos atliepimas.

PASAKOTOJO POŽIŪRIS

Penkiaknygėje aprašomoji išganymo drama yra kebli dėl dviejų savybių: 1. Dėl pasakojimo siūlių, kurios vertia atpažinti rašytus šaltinius, ir 2. Dėl laiko spragos tarp rašytų šaltinių ir aprašomų įvykių. Kaip matėme, laiko spragą tarp įvykių ir pasakojimą apie juos raštu užpildė pasakojimas žodžiu.

Penkiaknygės išganymo istorijos drama turi ir trečią savybę. Ji yra keblesnė negu rašytieji šaltiniai ir laiko spraga tarp įvykių ir žodinio pasakojimo įraštinimo. Mat pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto, — žodinis ir įraštintas, — nesistengia būti dalykiška ir bešališka istorija. Priešingai, kiekviena eilutė yra padažyta ir net persunkta pasakotojo požiūriu. Pasakotojui nerūpi įvykių kronika, jam svarbu pasidalinti įvykių svarba ir prasme. Penkiaknygės pasakojimas yra Sandoros tikėjimu žėrinti įvykių samprata.

Tikėjimo požiūris nepaneigia įvykių istoriškumo. Pa-

59 Žr. B.S. Childs, *op. cit.*, p. 134-135.

vyzdžiu galime imti Trylikos Šiaurinės Amerikos kolonijų 1776 metų revoliuciją. Skaitydami Anglijos istoriją, susiduriame su požiūriu, kuris iš esmės skiriasi nuo požiūrio Jungtinių Amerikos Valstybių istorijoje. Anglams 1776 metų įvykiai buvo nusikaltimas prieš valdžią, tuo tarpu kolonistams tie patys įvykiai buvo laisvės kovos. Ir mūsų tauta didžiuojasi 1941 metų įvykiais — sukilimu prieš svetimųjų jungą, tuo tarpu Sovietų Sąjunga į tuos pačius įvykius žiūri savitu požiūriu.

Kas yra istorija? Kas yra įvykis? Dažnai girdime pakartotą klausimą: "Ar tikrai taip įvyko?" Ką norima pasakyti teigimu, kad tai tikrai įvyko? Įvykius kasdien aprašo dienraščiai, radijas ir televizija. Tokiu būdu susipažįstama su dienos įvykiais. Tačiau tai tėra tik dienos įvykių kronika. Kokiu būdu įvykių kronika tampa istorija? Pasakotojo požiūris suriša įvykius į gijas ir duoda jiems svarbos ir prasmės kryptį. Požiūris gali būti įvairus: karinis, politinis, ekonominis, idėjinis. Istorija nėra chronologinė nuogų įvykių virtinė, bet požiūriu padažyti ir net persunkti svarbūs įvykiai. Virvelė, surišanti įvykius į istoriją, yra požiūris, kurio šviesoje įvykiai yra suprantami ir surišami į visumą.

Įvykis yra svarbus ir prasmingas atsitikimas asmens ar tautos praeityje. Istorija gi yra pasakojimas apie svarbių įvykių prasmę asmens ar tautos gyvenime. Būdinga prisiminti svarbius ir prasmingus atsitikimus. Užtat įvykiai ir yra branginami žodiniame pasakojime ir ilgainiui užrašomi. Istorikas neduoda ataskaitos už kiekvieną praeities įvykį, nes jis nėra nei jų filmuotojas, nei gyvenimo garsų įrašytojas. Jo pasakojimas yra perdėm atrankus, — jis atkreipia dėmesį į svarbius ir prasmingus įvykius. Istorikas daro atranką įvykių, kurie jam pačiam ar visuomenei yra prasmingi ir turi svarbos gyvenimui.

Kai kurie įvykiai žėri prasme ir svarba, kuri yra

lengvai atpažįstama. Imkime pavyzdį iš Lietuvos istorijos. Nepriklausomybės kovos buvo kovos dėl laisvės. Būdamos politinės, jos turėjo prasmę ir svarbą Lietuvai, Europai ir pasauliui. Jomis didžiuojasi lietuviai, į jas su pagarba žiūri Lietuvos draugai ir su ja skaitosi jos priešai. Taigi tiek lietuviams, tiek svetimtaučiams Nepriklausomybės kovos turi likiminę prasmę ir svarbą.

Penkiaknygė pasakoja apie likiminį įvykį Senajame Testamente — Išėjimą iš Egipto. Pasakojime apie Išėjimą istorijos samprata yra neįprastai kebli. Mat vienu požiūriu, izraeliečių išėjimas iš Egipto buvo tik politinis įvykis, — vergų būrio išsivadavimas iš faraono jungo. Jis turėjo aiškią prasmę ir svarbą izraeliečiams ir Egiptui. Šiame fone galima aprašyti išėjimą dalykiškai arba paviršutiniškai ir palyginti jį su kitų tautų panašiais politiniais atsitikimais. Bet kitu požiūriu, turime *Išėjimo* knygoje šventraštinio autoriaus atvejį, pagal kurį izraeliečių išėjimas iš Egipto apreiškia Dievo užmojį ir išganymo veiklą. *Tai, kas įvyko,* nebuvo vien tik išsilaisvinimas iš politinės vergijos, bet *buvo Dievo darbas* — Išrinktosios tautos atpirkimas. Taigi Penkiaknygėje pasakojama apie Išėjimą iš Egipto kaip Dievo užmojį ir veiklą, — ženklią jo apreiškimo ir artumo išraišką. Todėl Išėjimo iš Egipto pasakojimo istorijos plotmė yra skirtinga nuo įprastos šiuolaikinės istorijos sampratos. Šv. Rašto istorija yra išganymo istorija, o jos požiūris yra tikėjimo požiūris. Šv. Rašto istorikai yra ir teologai, nes galvoja apie įvykių prasmę ir svarbą Dievo užmojo ir veiklos išganyti tikėjimo šviesoje.

Kalbame apie skirtingų plotmių istoriją. Tai gali būti blogai suprasta. Mat ima pagunda pasiduoti įtaigai, kad Šv. Rašto istorija pasakoja apie dausų pasaulį, o ne apie tikrus žmonių gyvenimo praeities atsitikimus. Pasidavus šiai įtaigai, daroma paviršutinės ir klaidingos išvados. Šv. Rašto istorija nėra tikėjimo poezija. Tiesa,

joje vyrauja apreiškimas, tačiau Dievas apreiškia savo išganingą rūpestį per atsitikimus ir žmonių santykius, kurie yra dalykiški ir apčiuopiami. Istorikas, istorinio metodo padedamas, atpažįsta anuos praeities atsitikimus ir išnarplioja žmonių santykius. Tačiau jis negali nei įrodyti, nei paneigti, kad Išėjimas iš Egipto buvo Dievo darbas. Taip darydamas, jis nusižengia šališkumu, nes vadovaujasi ne istoriniu liudijimu, bet savo nuosprendžiu. Šv. Raštas yra istorinis tikėjimo liudijimas. Tikėjimo požiūrio šviesoje Išėjimas iš Egipto buvo likiminis įvykis, kuris apreiškė nuostabų Dievo artumą ir išganymo tikslą. Apreiškimas, tikėjimo akimis žiūrint, nebuvo žaibas iš giedro dangaus, bet atėjo *per įvykius*, lūžius bei tikrojo gyvenimo pervartas *asmenims*, kurie atsitikimuose įžiūrėjo Dievo užmojį ir veiklą.[60]

Šv. Rašto istorija nėra visiškai skirtingoje plotmėje, negu istorija, kurią tiria šiuolaikinis istorikas. Ir ji sklydi apčiuopiamu dalykiškumu, kuris pasakojime apie Dievo kelionę su savo tauta įgalina atpažinti tikėjimo požiūrį. Penkiaknygė turi Artimųjų Rytų foną, kurį mums sudabartina šiuolaikinė archeologija ir istorinis tyrimas. Įvykiai, aprašomi Penkiaknygėje, turi patikimą istorinį kontekstą.

---

60 Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros išgyvenimas yra laikomi "šakniniu išgyvenimu". Būdami likiminiai įvykiai, jie turi tris bruožus: 1. Jie yra likiminės svarbos praeities įvykiai; 2. Jie turi viešą ir istorinę prasmę; ir 3. Jie yra tikėjimo bendrijos sudabartinami. Žr. E.L. Fackenheim, *God's Presence in History: Jewish Affirmation and Philosophical Reflection* (New York, NY: Harper & Row, 1970), p. 8 ss. E.L. Fackenheim yra gilus žydų filosofas.

III SKYRIUS

ĮVADAS: PASAKOJIMAS APIE PROTĖVIUS

Jahvė kreipėsi į Abramą: "Išeik iš savo žemės, palik savo giminę ir tėvų namus; eik į žemę, kurią aš tau parodysiu. Aš padarysiu iš tavęs didelę tautą, laiminsiu tave ir išaukštinsiu — tu būsi palaiminimas" (Pr 12,1-2)

Pirmieji *Išėjimo* knygos skyriai turi daug užuominų apie glaudžius izraeliečių ryšius su jų protėviais, — jų amžiumi ir religija. Protėvių amžių aprašo *Pradžios* knyga — įvadas į pasakojimą apie Išėjimą iš Egipto (Pr 12-50). Izraeliečių ir protėvių tąsa prisimenama ir nuoroda į įvykius po Juozapo, vieno iš dvylikos Jokūbo sūnų, mirties (Iš 1,8), o ypatingai vaizdingu pasakojimu apie Dievo pasirodymą — teofaniją "degančiame krūme" (Iš 3,1-14). Skaitome, kad Mozė buvo Dievo prašnekintas su kreipiniu: "Aš esu Dievas tavo tėvo, — Dievas Abraomo, Dievas Izaoko ir Dievas Jokūbo" (Iš 3,6).[61] Iš skaitinio aišku, kad kalbama apie tą patį Dievą,

---

Skaitymas iš Šv. Rašto:
Pr 12-50.

Pakartotas ir atidus *Pradžios* knygos skaitymas yra įvadas į pasakojimą apie Išėjimą iš Egipto.

kuris buvo apsireiškęs protėviams. Todėl protėvių amžių reikia laikyti Išėjimo iš Egipto įvadu.

Dievo rūpestis žmogumi prieš Išėjimą. Pasakojimas apie Izraelio kilmę ir pradžią pasiekė mus per ilgą tikėjimo kraičio perdavimą žodžiu. Numanu, kad pasakojimas padėjo ne tik tikėjimo poreikiams, bet ir buvo tikėjimo poreikių įtakoje. Pasakojimu apie protėvius buvo išreiškiamas tikėjimas Dievo rūpesčio žmogumi. Šis požiūris yra aiškus pasakojime apie Izraelio priešistorę (Pr 12-50). Pasakojimui yra būdingos dvi savybės: 1. Išėjimo įvykyje patirtas Dievo rūpestis nuspalvina praeities įvykius ir 2. Išrinktosios tautos savimonė atpažįstama jau protėvių — Abraomo, Izaoko ir Jokūbo amžiuje.

Nenuostabu, kad kai kurie Senojo Testamento tyrėjai žiūri su nepasitikėjimu į Penkiaknygės pasakojimo apie protėvius turinį ir, apskritai, apie įvykių istoriškumą prieš izraeliečių įsikūrimą Kanaane.[62] Daugumas Penkiaknygės tyrėjų pasitiki jos istoriškumu ir jį gina.[63] Jų pagrindas — vis gausėjantis ir ryškesnis archeolo-

---

61 Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų . . ," *Aidai* (5:1980) 269-270.

62 Penkiaknygės istoriškumu nepasitiki Martin Noth. Todėl savo veikale *The History of Israel* (London: Adam & Charles Black, 1960) Šv. Rašto istoriją pradeda tik izraeliečių įsikūrimu Kanaane.

63 Esminį Penkiaknygės istoriškumą gina John Bright, *A History of Israel* (Philadelphia, PA: Westminster, ²1972); Roland De Vaux, *Histoire ancienne d'Israel* (dvitomis; Paris: Librairie Lecoffre, J. Gabalda, 1971-1973); Brevard S. Childs, *op. cit.*, p. 116-127; 152-158; 167-178. Istoriškumo klausimas buvo nagrinėtas daugelio mokslininkų Minėtini: G. Ernest Wright ir Gerhard von Rad straipsniais apie "Biblical History in Transition", *Expository Times* 71(1960) 292-296 ir 72(1961) 213-216; George Mendenhall įvertina Penkiaknygės istoriškumą veikale *The Bible and the Ancient Near East: Essays in Honor of W.F. Albright*, kurį suredagavo G.E. Wright (Garden City, NY: Doubleday, 1961), p. 32-53.

gijos liudijimas. Archeologija liudija, kad tikėjimas Penkiaknygėje išsaugojo tikrus atsiminimus apie protėvius, — jų amžiaus įvykius ir žmonių tarpusavio santykius. Likiminio įvykio — Išėjimo iš Egipto šviesoje šie protėvių amžiaus įvykiai ir žmonių tarpusavio santykiai buvo suprasti kaip įvadas.

Derlingojo pusmėnulio kraštai. Įvado į Išėjimo-Sandoros įvykį geografija yra Derlingojo pusmėnulio kraštai. Derlinguoju pusmėnulio vardu vadinama derlingos Artimųjų Rytų, pusmėnulio pavidalo, žemės lankas. Jis prasideda prie Persijos įlankos Rytuose, iškyla palei vakarinį Arabijos dykumos pakraštį ir baigiasi Nilo upės slėniu Vakaruose. Taigi Derlingojo pusmėnulio kraštai yra Mesopotamija — sąnašinis Kraštas tarp Upių (Tigro ir Eufrato), Sirija, Kanaanas (Palestina) ir Egiptas.

Derlingasis pusmėnulis yra Vakarų kultūros ir civilizacijos lopšys.[64] Prieš protėviams pasirodant, jo gyventojai jau turėjo turtingą kultūrinį lobį ir naudojosi iškilia civilizacija.[65]

Protėvių istorija prasideda "Kaldėjų Uro [Ur] mieste" (Pr 11,31),[66] pagal Tanaką, hebraiškąjį *Pradžios* knygos tekstą. Tuo tarpu Septuaginta, graikiškasis Senasis Testamentas, mini tik "Kaldėjų kraštą" (Pr 11,31). Tera (Terah), Abramo[67] tėvas, perkėlė savo šeimą iš Uro

---

64 Žr. H. Frankfort, *The Birth of Civilization in the Near East* (Garden City, NY: Doubleday Anchor Books, 1956) ir H. Frankfort *et al., Before Philosophy: The Intellectual Adventure of Ancient Man* (Baltimore, MD: Penguin Books, 1964).

65 Žr. J. Bright, *op. cit.*, p. 23-44; 47-66.

66 Užuomina apie "Kaldėjų Ur" yra priskiriama Kunigų šaltinio įraštintam tikėjimo kraičiui. Tačiau jis yra pažįstamas ir Jahvistiniam bei Elohistiniam šaltiniui (žr. Pr 11,28; 15,7). R. De Vaux gina "Kaldėjų Ur" istoriškumą (žr. *Histoire* . . , p. 182-187), o E.A. Speiser juo abejoja (žr. *Genesis* . . . p. 80-81).

67 *Abraomas* yra tarminė *Abramas* vardo atmaina. Pr 17,1-8

miesto, palei Persijos įlanką, į Harano (Haran) miestą, apie 960 km šiaurvakarinėje Mesopotamijoje, prie Eufrato upės. Iš čia Abramas iškeliavo į Kanaaną,[68] arba šiuolaikinę Palestiną.[69] Laikinai jis apsigyveno prie Šechemo (Šechem) miesto (Pr 12,6). Tačiau čia neprigijo. Kilnodamasis iš vietos į vietą po centrinio Kanaano kalnus, ilgainiui atkeliavo į Negebo (Negeb) lygumas pietuose. Abraomo palikuonis buvo Izaokas, o Izaoko — jo sūnus Jokūbas, kurio dvylika sūnų davė dvylikai Izraelio giminių vardus.

Pradžios knygos pasakojimas rodo, kad protėviai buvo taikingi ir gerai sugyveno su vietiniais kanaaniečiais. Tačiau jie palaikė ryšius su savo giminaičiais Harane. Ir Izaokas (Pr 24), ir Jokūbas (Pr 29) rado sau tarp Mesopotamijos giminaičių žmonas. Būta daug nesantaikos tarp savųjų: aštrus kivirčas tarp Jokūbo ir Esau — Izaoko dvynių, ir varžybos tarp Jokūbo ir Labano, jo aramiečio uošvio. Šeimos kivirčai tapo vaidais tarp dvy-

---

paaiškina, kodėl abu vardai buvo tikėjimo kraityje branginami: *'Abram* reiškia "Tėvas [Dievas] iškilus", o *'Abraham* — "Tėvas daugybės". Apaštalas Paulius jį praplečia į "Tėvas daugelio tautų" (Rom 4,17).

68 Kanaano prasmė vis dar nėra tiksliai apčiuopta. Savyje šis žodis gali reikšti ir "nendrę" ir "raudoną purpurą" (ar ką panašaus). Todėl "Kanaanas" senovės gyventojams galėjo reikšti "Nendrių [kraštas]", arba "Papiruso [kraštas]" ir "Raudono purpuro [kraštas]". Žr. A. Haldar veikale *Interpreter's Dictionary of the Bible,* kurį suredagavo G.A. Buttrick *et al.* (Nashville-New York, NY: Abingdon, 1962), I, p. 494-498.

69 Palestinos vardas kilo iš *Pelištim* (1 Sam 4,1), vardo vienos Jūrų tautos genties, kuri įsiveržė į Kanaaną pradžioje XII a. prieš Kristų. Žr. A.D. Baly, veikale *Interpreter's Dictionary of the Bible,* III, p. 626-646. Be Dievo, žmogui reikia trijų dalykų: žemės, oro ir artimo žmogaus — geografija, klimatas, visuomenė veikia vienas kitą. Žemė kuria klimatą, klimatas kuria žemę, o istoriją kuria visų trijų sąveika, žmogui reaguojant į jų poveikius ir panaudojant žemę ir klimatinius poveikius savo tikslams.

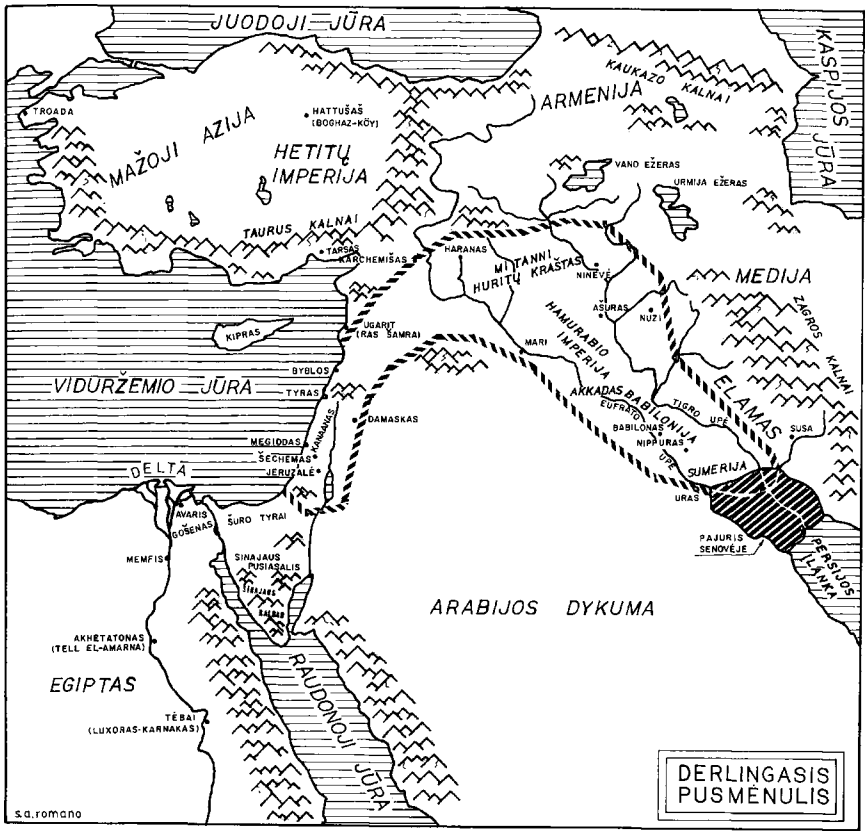

likos Jokūbo sūnų. Iš pavydo broliai pardavė Juozapą išmaeliečiams. Ilgainiui Juozapas tapo Egipto ministras pirmininkas — faraono dešinė ranka. Ir visa Jokūbo giminė, Kanaane bado verčiama, atkeliavo į Egiptą ir apsigyveno Gošeno (Gošen) žemėje, Nilo deltoje, netoli nuo faraono sostinės. Būdami Egipte, jie buvo saugūs ir sotūs, baigia pasakojimą *Pradžios* knyga (Pr 50,15-26).

Išėjimo knyga prasideda pasakojimu apie staigų padėties pasikeitimą. Gimus faraonui, kuris nepažino Juozapo, prasidėjo hebrajų bėdos Egipte (Iš 1,8-22).

Amoriečių antplūdis. Pradžios knyga mus supažindina su protėvių sakme, kuri buvo svarbi ir reikšminga Sandoros bendrijai. Norint ją geriau suprasti, reikia pažiūrėti į protėvių amžiaus Derlingojo pusmėnulio kraštus tarptautinių santykių raidos fone. Uro miestas, Abraomo tėviškė Eufrato upės žemupyje, yra archeologų atkastas ir iškiliai liudija savo gilią praeitį.[70] Be to, yra atkastas ir Harano miestas su daugeliu kitų *Pradžios* knygos pasakojimo minimų vietovių. Archeologija padeda geriau pažinti ir vertinti Mesopotamijos — tikėjimo protėvių pasaulį. Mesopotamijos geografija, istorija, raštija, protėvių sakmės tyrimu, yra tapusios šviesa.

Trečiajame prieškristiniame tūkstantmetyje (3000-2000 m.), sąnašinė Tigro ir Eufrato lyguma buvo dviejų tuometinių galybių grumtynių vieta: Sumerija[71] — pietinėje lygumos dalyje, o Akadas (Akkad) — šiaurinėje. Sumerai sukūrė patrauklią civilizaciją, kurios turtinga įtaka sklido po visą Mesopotamiją kone per ištisą tretyjį tūkstantmetį (2800-2360 m. pr. Kr.). Tačiau XXIV prieškristiniame amžiuje, semitai akadai, Sargono I vedami,[72] pasisavino sumerų kultūrinius laimėjimus. Už trejetos šimtmečių padėtis pasikeitė. Sumerai vėl atsigavo. Trečiojo tūkstantmečio pabaigoje jie sukūrė taip vadinamą Trečiąją Uro dinastiją (2060-1950 m.). Dinastijos pirmūnas

---

70 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1982).

71 Sumerai nebuvo semitų kilmės tauta. Tiek apie juos nūdien žinome. Tačiau jų kilmė vis dar tebėra mįslinga. Atrodo, kad sumerai įsiveržė į pietinę Mesopotamiją iš Rytų (iš Irano ar net Indijos?). Archeologiniai tyrimai rodo, kad jau penktajame prieškristiniame tūkstantmetyje Sumerijoje būta beraštės kaimo kultūros. Žr. *The New Columbia Encyclopedia* (New York, NY: Columbia University Press, 1975), p. 2651-2652; taip pat B. Vawter, *op. cit.*, p. 152-171.

72 Sargonas I yra vadinamas pirmuoju imperijos kūrėju Žemės istorijoje.

buvo Ur-nammu. Jo dėka Uro miestas tapo žydinčiu prekybos centru ir pasipuošė Kalnu į dievus — ziggurat statiniu, kurio likučiai ir nūdien tebestebina archeologus.

Sumerų atsigavimas buvo tik trumpas. Trečioji Uro dinastija buvo užgožta elamitų, kurie ėmė brautis į Mesopotamiją iš savo neturtingo Elamo (šiuolaikinio Irano) į derlingą lygumą. Du sekantys šimtmečiai Mesopotamiją suskaldė į miestus-valstybes.[73] Jos pietinėje dalyje iškilo Isino (Isin), Larsos (Larsa) ir Babilono miestai-valstybės, o šiaurinėje — iš pradžių Ašūras (Assur) Tigro aukštupyje, o vėliau — Mari Eufrato aukštupyje. Mesopotamijoje viešpatavo netvarka.

Trečiosios Uro dinastijos žlugimo — netvarkos metu Mesopotamijon banga po bangos veržėsi iš Arabijos dykumos pusiau klajokliai semitai. Beje, Arabijos dykuma buvo visų semitų, taip pat ir akadų, gimtinė. Su dideliu veržlumu, šie atėjūnai užplūdo visą Mesopotamiją, sukurdami savo dinastijas kone kiekviename svarbesniame mieste. Ilgainiui jų jėgos susibūriavo šiaurvakariuose — viršutinėje Mesopotamijoje ir Sirijoje. Jų kalba buvo šiaurės-vakarų semitinės tarmės. Juos imta vadinti Amurru — amoriečiais. Amurru akadiečių kalba reiškia *vakariečius*. Kurį laiką Mari miestas-valstybė, arti nūdienės Irako ir Sirijos sienos, buvo pagrindinis amoriečių centras.[74] Ilgainiui vadovavimą perėmė Babilonas, kur amoriečiai sukūrė Pirmąją Babilono dinastiją. Hamurabis buvo vienas iškiliausių šios dinastijos valdovų (1728-1686 m. pr. Kr.).[75] Aštuonioliktajam prieškristiniam

---

73 Miestas-valstybė buvo politinis ir visuomeninis vienetas su vienu iškiliu ir vyraujančiu miestu ir keletu antraeilių, arba satelitinių, miestų ir kaimų.

74 Žr. J. Bright, *A History* . . , p. 57.

75 Žr. *ten pat*, p. 58-59.

šimtmečiui įpusėjus, amoriečiai turėjo savo įtakoje ne tik Mesopotamiją bei Siriją, bet ir Kanaaną — Palestiną. Kanaane jie tapo vyraujančia gyventojų dalimi. Atrodo, kad hebrajai ir aramajai, — dvi artimos grupės kalba ir tautine kilme, — bus buvusios vėlesni pirmykščių Mesopotamijos amoriečių palikuoniai. Tą liudija ir pasakojimas apie protėvius Penkiaknygėje (Pr 24; 29). Nenuostabu, kad izraeliečiai savo protėvį Jokūbą prisimena kaip "klajoklį aramietį" (Įst 26,5).[76]

Mari miestas buvo archeologų atkastas po Antrojo pasaulinio karo. Archeologinė įžvalga verčia protėvių sakmės tyrėjus kalbėti apie "Mari amžių" (1750-1697 m. pr. Kr.). Mat, Mari miestas-valstybė tuo metu buvo amoriečių galybės centras. Iškilūs Mari karaliaus rūmai turėjo apie tris šimtus kambarių. Šv. Rašto tyrimui svarbiausias atradimas buvo ne rūmai su daugeliu kambarių, bet Mari biblioteka su kone 20,000 molio plokštelių su kyliaraščiu iš "Mari amžiaus". Plokštelių turinys yra įvairus: prekybinis, administracinis ir diplomatinis. Tarp diplomatinių plokštelių yra laiškai. Mari karalius Zimri-Limas (Lim) dažnai susirašinėjo su kaimyninių miestų-valstybių pareigūnais, jų tarpe ir su Hamurabiu, Babilonijos karaliumi. Hamurabis užgožė Marį 1697 m. prieš Kristų.

Mario bibliotekos kyliaraščio plokštelės duoda kultūrinį ir politinį foną ankstyvajam protėvių laikotarpiui. Įdomu ir nuostabu, kad plokštelėse užtinkami šventraštiniai vardai, kaip antai, Išmaelis, Levis, Benjaminas.[77] Užtinkamas ir žodis *Habiru,* kuris, daugelio tyrėjų nuomone, yra panašus skambesiu ir prasme į žodį *hebra-*

---

76 Žr. *ten pat,* p. 48-51; 54-59.

77 Benjaminu vadinama grupė karingų genčių. Žr. Pr 49,27.

jus.[78] Būdinga, kad ir pranašiškas veiksnys, taip svarbus ir prasmingas Šv. Rašte, buvo pažįstamas ir Mario miestevalstybėje.[79]

Amoriečiai ir Abraomas. Atrodo, kad Abraomo kelionė į Kanaaną turėjo ryšį su amoriečių proveržiu į Mesopotamiją ir Siriją. Tai turėjo įvykti XVIII a. prieš Kristų. Abraomas bus buvęs Hamurabio, Babilonijos karaliaus, bendraamžis. Harano miestas (Pr 12,5) tuo metu buvo amoriečių naujasėdija. Būdinga, kad šio krašto, — jį *Pradžios* knyga vadina Paddan-Aramas (Aram), t.y. Aram lyguma (Pr 25,20), — miestai turėjo tuos pačius vardus, kuriais vadinami Abraomo giminaičiai pagal vieną seną Penkiaknygės genealogiją (Pr 11,10-26): Peleg, Serug, Nahor, Terah (Pr 11,12-26). Asmeniški amoriečių vardai — Benjaminas (Binu-yamina), Jokūbas (Ya'qub-el) ir Abramas (Abamram), pasirodą jų raštijoje, nebūtinai priklausė Penkiaknygėje aprašomiems Izraelio protėviams. Bet jie liudija, kad amoriečiai ir izraeliečiai turėjo bendrą kilmę.[80]

Numanu, kad Izraelio protėviai atsinešė savo amorietiškos tėviškės pasaulėjautą ir kraitį, kuris vėliau buvo persunktas Sandoros tikėjimu ir įjungtas į religinį pasakojimą, kurį dabar skaitome pirmuosiuose vienuolikoje *Pradžios* knygos skyrių. Pasakojimai apie Kūrimą, Rojų, Tvaną, Babelio bokštą yra atsineštos pasaulėjautos ir kraičio liudininkai. Pirmosios Babilono dinastijos amžiu-

---

78 Žr. J. Bright, *ten pat*, p. 84, 90 išnaša 47; 92-95; 109; 111s.; 119; 131-139; 173; 189; G.E. Mendenhall, knygoje *The Biblical Archaeological Reader*, kurį suredagavo D.N. Freedman ir E.F. Campbell, Jr. (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1964), II, p. 3-20.

79 Žr. J. Lindblom, *Prophecy in Ancient Israel* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1968), p. 30-31.

80 E.A. Speiser savo veikale *Genesis*, p. XXXVII-LII pabrėžia amorietišką Abraomo kilmę.

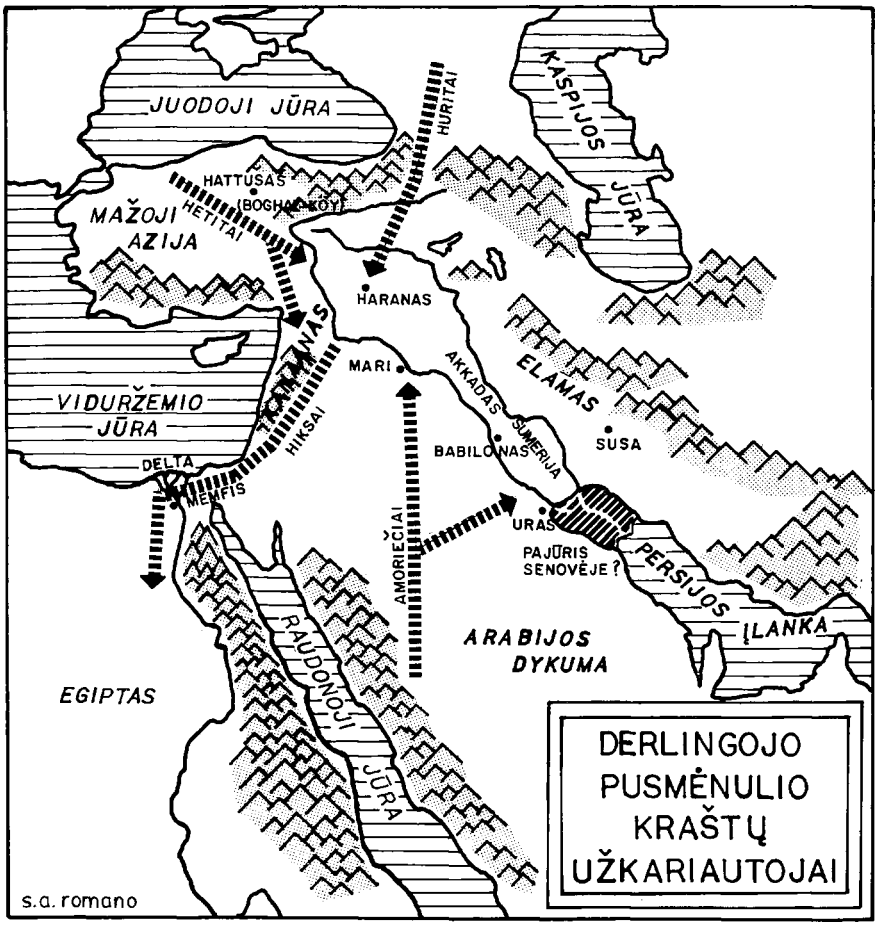

je pradėtas rašyti pasakojimas apie pasaulio kūrimą, kuris yra mums žinomas kaip *Enuma Eliš — Kai aukštybėse,*[81] ir pasakojimas apie tvaną *Gilgameš epe.*[82]

---

81 *Enuma Eliš* yra pirmieji pasakojimo žodžiai, kurie reiškia *Kai aukštybėse* ... Iš to kilo ir pasakojimo pavadinimas *Enuma Eliš.*

Enuma Eliš ir *Gilgameš epas* yra mesopotamiečių raštija, kuri įraštino jų bendruomeninę savimonę — pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą. Artimųjų Rytų tyrėjai juos vadina Mesopotamijos mitais. Abu pasakojimai savo pasaulėjauta yra artimi Šv. Rašto pasakojimui apie Kūrimą (Pr 1,1-2,4a; 2,4b-25) ir Tvaną (Pr 6-9). Tačiau jie yra labai skirtingi pasaulėžiūriniu — religinės savimonės požiūriu.[83]

Ir Šv. Rašto pasakojimo apie Babelio bokštą pirmavaizdis yra Babilono ziggurat — Kalnas į dievus, arba keliaaukštė šventovė (Pr 11,1-9). Babilono zigguratas buvo žinomas kaip *Etemenanki — Dangaus ir Žemės pamatų namas.*

Hebrajai pažino Mesopotamijos teisynus savo amoriečiškoje tėviškėje. Be to, apsigyvendami Kanaane, jie buvo garsiojo Hamurabio Teisyno įtakoje, nes čia pagal jį buvo tvarkomasi. Vienas Hamurabio Teisyno egzemplioriusnūdien yra saugomas Louvro muziejuje, Paryžiuje.[84] Derlingojo pusmėnulio kraštų žymus teisynas buvo iškiliausias Hamurabio laimėjimas.

Pasakojimas *Enuma Eliš* yra apeiginis mesopotamiečių mitas, arba kolektyvinė savimonė. Apeiginiu jo atpasakojimu kasmet buvo švenčiama bendruomeninė savimonė. *Pradžios* knyga numitina *Enuma Eliš*, tačiau yra artima jo pasaulėjautai.

82 *Gilgameš epas* aprašo Erech (Uruk, arba Warka) karaliaus nerimą mirties akivaizdoje ir kelionę ieškoti nemirtingumo. Epo dalis yra ir pasakojimas apie Tvano didvyrį Utnapištim. *Enuma Eliš* ir *Gilgameš epas* yra J.B. Pritchard (red.) knygoje *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (Princeton, NJ: Princeton University Press, ³1969), p. 60-99; 501-507.

83 Plačiau antroje *Rakto į Senąjį Testamentą* dalyje. Žr. skyrių apie Jahvistinį pasakojimą.

84 Šis egzemplioriusbuvo rastas XIX a. pabaigoje Susa piliakalnyje, Irane. Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose.* Hamurabio Teisynas yra iškaltas kyliaraščiu ant maždaug 1,5 aukščio akmens. Viršutinėje dalyje yra Hamurabio reljefas, o apatinėje — įsta-

Ir huritai brovėsi. Trečiajai Uro dinastijai sugriuvus, Mesopotamijoje kurį laiką jautėsi politinė tuštuma. Amoriečiai, kaip matėme, veržėsi iš Arabijos dykumos — vakarų. O iš šiaurryčių brovėsi kita tautų banga, istorikų vadinama huritais. Senajame Testamente įprasta juos vadinti horitais ir (galbūt) hivitais. Jau prieš antrojo prieškristinio tūkstantmečio pradžią huritai ėmė brautis iš Kaukazo kalnų Armėnijoje į lygumą tarp Tigro ir Eufrato upių. Huritų brovimasis buvo skirtingas nuo amoriečių veržimosi. Jie brovėsi ne užkariauti, bet taikiai apsigyventi. Pradžioje huritai tenkinosi šiaurine Mesopotamija — Mario ir Harano karalystėmis, bet ilgainiui, Hamurabio amžiuje, jis pasklido po visą Mesopotamiją. Penkioliktajame prieškristiniame amžiuje taikieji įsibrovėliai huritai sudarė naujos Mesopotamijos imperijos, vardu Mitanni, gyventojų daugumą ir tapo politine Derlingojo pusmėnulio jėga. Nepasitenkindami Mesopotamija, jie banga po bangos brovėsi ir į Kanaaną. Dėl jų didelio antplūdžio į Kanaaną, egiptiečiai ėmė jį vadinti Hurru — huritų šalimi.[85]

Huritų imperijos — Mitanni centras buvo Nuzi. Jį archeologai atkasė 1919 metais. Tūkstančiai kyliaraščiu rašytų molio plokštelių iš Mitannio laikotarpio (1500-1370 m. pr. Kr.) padėjo geriau suprasti Penkiaknygės tyrėjams protėvių amžių. Pavyzdžiui, *Pradžios* knyga aprašo Rachelės šeimos dievukų-statulėlių — terafim vagystę (Pr 31,19.30-35). Pagal huritų paprotį, giminės vadovu būti ir jos palikimą paveldėti gali tik tas, arba ta, kuris turi savo rankose šeimos dievukus. Todėl La-

---

tymai. Hamurabis stovi prieš saulės dievą Šamašą, kuris jam duoda valdovo lazdą ir žiedą — karališkos valdžios ženklus. Šamašas buvo teisingumo ir įstatymo dievas.

85 Nuo XVIII dinastijos, kurią pradėjo faraonas Ahmosė (maždaug apie 1552-1527 m. prieš Kristų).

bano nerimas ir elgsena darosi suprantami. Rachelės vagystėje jis matė savo žento Jokūbo suktumą — jį visiškai pliką padaryti — pavogti ne tik dukteris, bet ir šeimos dievukus, — teisę vadovauti giminei ir paveldėti giminės palikimą. Labanas vijosi bėglį Jokūbą, net jam ant kulnų lipdamas. Arba vėl. Pagal Nuzi potvarkį, bevaikė žmona privalo leisti šeimos tarnaitę turėti lytinius santykius su savo vyru, kad duotų šeimai palikuonį. Sara, Abraomo žmona, norėdama palikuonio, elgiasi pagal šį huritų įstatymą (Pr 16,2). Ir pirmgimystės teisės bei palaiminimo prieš mirtį įstatymas yra užtinkamas kyliaraštinėse Nuzio plokštelėse (Pr 27,1-40).

Nuzi — Mitannio imperijos miesto raštai užtikrina, kad *Pradžios* knyga ištikimai atspindi protėvių amžiaus aplinką ir papročius.[86]

Hetitai neatsiliko. Amoriečiai su ginklu, o huritai taikiai veržėsi į Tigro ir Eufrato upių slėnio lygumą. Dar huritams nepasidarius politine jėga, kita įsibrovėlių banga pradėjo kurtis Derlingajame pusmėnulyje. Tai buvo hetitai. Jie sukūrė galingą valstybę į šiaurės vakarus nuo Mesopotamijos, šiuolaikinėje Turkijoje.[87] Palengva hetitai plėtė savo valstybę. Užkariavę Mesopotamiją, Siri-

---

86 E.A. Speiser, *op. cit.*, p. XL-XLII, — įvade ir komentaruose duoda kelioliką sugretinimų tarp protėvių papročių ir Nuzio teisinių potvarkių. Žr. taip pat C.H. Gordon, "Biblical Customs and the Nuzi Tablets" knygoje *The Biblical Archaelogical Reader*, kurią suredagavo D.N. Freedman ir E.F. Campbell, Jr. (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1964) II, p. 21-33; J. Bright, *A History . . .*, p. 78-79.

87 Tiesa, hetitai susibūrė į valstybę XVII a. prieš Kristų, tačiau jie panūdo ieškoti sau daugiau erdvės Derlingajame pusmėnulyje vėliau. Pirmoji hetitų imperija susikūrė XVI a. prieš Kristų (1600-1500). Hetitų galybė buvo bent laikinai užtemdyta Mitannio imperijos sužydėjimu. Žr. O.R. Gurney, *The Hittites* (Baltimore, MD: Penguin, ^{2}1954).

ją ir Palestiną, jie tapo imperija. Ilgainiui hetitai ir egiptiečiai ėmė varžytis dėl pirmavimo Derlingajame pusmėnulyje. Anatolijos, arba Mažosios Azijos, aukštumose jie pasistatė sau iškilią sostinę — Hattušaš'ą (Hattušaš).

XX a. pradžioje tebuvo žinomas tik hetitų vardas. 1907 metais po archeologinių atkasinėjimų jų sostinėje, kuri dabar vadinama Boghaz-köy — Tarpeklio miestu, padėtis pasikeitė. Sostinės griuvėsiai atspindi hetitų imperijos šlovę, o turtinga raštija ir teisynai su tarptautinėmis sutartimis liudija jų iškilią kultūrą. Penkiaknygė pasakoja apie Abraomo Makpelos (Makpelah) olos pirkinį iš hetito Efrono (Pr 23,10) savo žmonai Sarai palaidoti. Olos pirkimas iš hetito liudija, kad hetitų įtaka buvo pasiekusi pietinę Palestiną.[88]

Dulkinieji habiru, arba 'apiru. Protėvių amžius, istoriko akimis žiūrint, buvo neramus. Tautų bangos lūžte lūžo Derlingojo pusmėnulio kraštuose. Kanaanas — Palestina buvo "kanaaniečių, hetitų, amoriečių, perizzitų, hivitų ir jebusitų žemė" (Iš 3,17).

Nešventraštinė antrojo priešKristinio tūkstantmečio raštija kalba apie ypatingai įdomų reiškinį. Gausu užuominų apie habirus, arba 'apirus[89] — būrius nenuora-

---

88 Makpelah ola — Efrono laukas yra Hebrono mieste. Nūdien virš olos stovi labai sena mečetė.

89 Habiru yra akadiškas, t.y. semitų kalbos žodis, o 'apiru — egiptietiškas. Apie habirus išsamiau rašo G.E. Mendenhall, "The Hebrew Conquest of Palestine", veikale, kurį suredagavo E.F. Campbell ir D.N. Freedman, *The Biblical Archaeological Reader* (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1970), III, p. 100-120 (apie habiru p. 105-107); A. Haldar, "Habiru, Hapiru", *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* suredagavo G.A. Buttrick *et al.* (Nashville-New York, NY: Abingdon Press, 1962), II, p. 506. Pats pagrindinis veikalas apie habirus yra M. Greenberg knyga *The Hab/piru* (New Haven, CT: American Oriental Society, 1955), vėliausias gi — R. De Vaux, *Histoire . . ,* p. 106-112; 202-208.

mų, kurie trankėsi po Anatoliją, Mesopotamiją, Siriją, Palestiną ir Egiptą. Žodžiu *habirai* buvo paženklinama ne rasinė ar tautinė žmonių grupė, bet neįprastas žmonių susibūriavimas be ryšio su pilietybe. Habirai buvo klajokliai ir "pašaliečiai" — tuometinėje visuomenėje žmonės be šaknų. Panašiai kaip nūdieniai čigonai, habirai kilnojosi iš vietos į vietą, kartu vesdamiesi šeimas ir nešdamiesi mantą. Tačiau savo kilme habirai nebuvo panašūs į čigonus. Mat čigonai yra indų kilmės tauta, gyvenanti klajoklių ar pusiau klajoklių gyvenimą. Habirai neturėjo nei rasinių, nei tautinių tarpusavio ryšių. Habiru nebuvo gimstama, — habiru reikėjo pasidaryti. Dažnai jie sudarydavo plėšikų — "svieto lygintojų" gaujas ir užpuldinėdavo karavanus ir apiplėšdavo kaimus. Kartkartėmis jie tapdavo kurio nors vietinio karaliuko samdiniais kareiviais ir net būdavo priverčiami vergauti. Pasitaikydavo, kad vienas ar kitas iš jų, kurioje nors tuolaikinėje valstybėje, prasimušdavo į vadovaujančių sluoksnius.

Žodis *habiras* yra kone lygus Šv. Rašto žodžiui *hebrajus* — *'ibri.* Žodis hebrajus yra dažnas Senajame Testamente prieš Dovydo amžių — X a. prieš Kristų. Juo save paženklindavo Abraomo palikuoniai.

Užuominos apie habirus Mesopotamijos ir Egipto raštuose tai nėra užuominos apie hebrajus, kurie buvo Abraomo palikuoniai ir ilgainiui save laikė izraeliečiais.[90] Atrodo, kad Senojo Testamento hebrajai buvo tik iš dalies habirų — bešaknių žmonių grupėje.

---

90 Bene Jisrael — Izraelio vaikai. *Pradžios* knyga sieja Abraomo kilmę su 'Eber — vienu iš Nojaus sūnaus Sem palikuonių (Pr 10,21-24). Kalbiniu požvilgiu *'Eber* yra tolygus *Habiru*. Mat hebrajų kalba rašydavo tik priebalses: *' b r* ir *h b r*. Žodis *heb*rajus hebrajų kalboje turi tas pačias priebalses. Žr. J. Bright, *A History* . . , p. 92-94.

Abraomą — tikėjimo protėvius reikia laikyti tik habirų grupės atkarpa. Būdinga, kad Abraomas čiabuvių kanaaniečių buvo laikomas *ger* — ateiviu (Pr 14,13). Jis klajojo po retai apgyventas Kanaano aukštumas su šeima ir bandomis, ieškodamas ganyklų šen ir ten, kol pagaliau kuriam laikui apsigyveno prie Mamrės (Mamre) — vietos, kur vėliau bus įkurtas Hebrono miestas. Tą patį vaizdą galima susidaryti ir apie jo sūnų Izaoką bei sūnaitį Jokūbą. Kaip dera tikriems habirams, protėviai vengė kurtis mieste ir tiktai retu atveju tai vienur, tai kitur teįleido šaknis ilgesniam laikui (Pr 33,19; 26,12). Protėvių šaknys Kanaane nebuvo gilios. Pakako didesnio alkio bado metu, ir Jokūbas su visa gimine išsikėlė į Egiptą (Pr 42-46) — Kanaane jie jautėsi tik ateiviai — pusiau klajokliai.

PROTĖVIŲ DIEVAS

Pradžios knygos pasakojimas apie protėvius yra tikėjimo Išėjimu iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įtakoje. Numanu, kad ir protėvių religija pasakojime yra suprantama šių likiminių įvykių šviesoje. Tačiau, skaitydami *Pradžios* knygos pasakojimą apie protėvius Derlingojo pusmėnulio kultūriniame fone, galime gana tiksliai suvokti protėvių tikėjimo savimonės bruožus prieš apreiškimą Mozei.[91]

Pažiūrėkime į protėvius *Jozuės* knygos akimis. Joz 24 aprašo izraeliečių susirinkimą prie Šechemo. Jozuė

---

91 Žr. J. Bright, *op. cit.*, p. 97-102; N. Lohfink *Bibelauslegung im Wandel* (Frankfurt am Main: J. Knecht, ²1967), p. 107-128; A. Rubšys, "Dešimt Dievo įsakymų . . .", *Aidai* (5:1980) 265-270; (6:1980) 338-339; G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 1-14; 15-35; 36-68.

sušaukė izraeliečius atnaujinti savo atsidavimą Dievui, kuris buvo apreiškęs savo galybę ir užmojį išvedime iš Egipto ir įvedime į Pažado Žemę, mesdamas iššūkį "atsisakyti dievų, kuriuos jūsų tėvai garbino anapus Upės [Eufrato, t.y. Mesopotamijoje] ir Egipte" (Joz 24,14; žr. 24,2). *Jozuės* knyga liudija, kad Izraelio protėviai buvo Derlingojo pusmėnulio tautų — Mesopotamijos ir Egipto religijos dalyviai. Todėl Išėjimas nebuvo vien tik išsigelbėjimas iš politinės ir visuomeninės vergijos, bet ir išėjimas iš religinės pasaulėžiūros, kuri vyravo Derlingajame pusmėnulyje. Aiškėja, kad Išėjimas buvo esminė religinio žmonijos išgyvenimo pakaita — nuo gamtos religijos į istorinę religiją. Religija suprantama kaip "bendravimas su galutine bei giliausia tikrove".[92] Istorinė antropologija liudija, kad nėra tautos be religijos. Be to, ji atpažįsta dvi slinktis žmonijos religiniame išgyvenime: žmogaus slinktį Dievo linkui — gamtos religijas, ir Dievo slinktį žmogaus linkui — istorines religijas.[93] Gamta — Kūrinija savo didybe ir trapumu vilioja žmogų į slinktį Dievo linkui (Išm 13,1-14,31). Derlingojo pusmėnulio žmogui Dievą atspindi gamta, — žmogus garbina gamtą ir užkliūva gamtoje. Penkiaknygės Dievo samprata skiriasi iš esmės nuo Dievo sampratos gamtos religijose. *Jozuės* knyga ir liudija naująją slinkties kryptį. Protėviai, atliepdami likiminių įvykių Dievui, įnešė esminę pakaitą į religinį žmonijos gyvenimą. Palikdami Mesopotamijos religinę kultūrą, protėviai tapo istorinės religijos pirmavaizdžiu. Tas pat reikia sakyti ir apie Mozę, kuris išvedė izraeliečius ne tik iš Egipto vergijos, bet ir iš jo religinės kultūros.

---

92 F. Heiler, *Erscheinungen und Wesen der Religion* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1961), p. 1. Žr. taip pat A. Maceina, *Religijos filosofija* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1976), p. 17-19.

93 A. Maceina, *ten pat*, p. 32.

Šechemo susirinkime susiduriame su iššūkiu vėlesnei izraeliečių kartai. Ir jiems neužteko gimti izraeliečiais, bet reikėjo tapti izraeliečiais. Iššūkiu "atsisakyti dievų, kuriuos jūsų tėvai garbino anapus Upės ir Egipte" (Joz 24,14), ši vėlesnė karta šaukiama tapti izraeliečiais, jungiantis su tais, kurie, atliepdami likiminių įvykių Dievui, išėjo iš gyvenimo būdo, paremto įžvalga į gamtą ir jos poreikius, ir įėjo į gyvenimo būdą, kuris remiasi istoriniu Dievo rūpesčiu išganyti žmogų.

Religijų istorija ir protėviai. Jozuės knygos iššūkį padeda suprasti išsamus Religijų istorijos *mito*[94] sampratos tyrimas. Iššūkis ragino atsisakyti "garbinti daug dievų", t.y. daugiadievystės, arba politeizmo, ir garbinti vieną vienintelį Dievą, kuris save ir savo rūpestį žmogumi apreiškė per Išėjimo įvykį, t.y. priimti vienadievystę, arba monoteizmą. Nėra abejonės, kad iššūkis ragino apsispręsti už Dievo poslinkį žmogaus linkui.

Jozuės knygos iššūkis turi kur kas didesnę apimtį. Izraeliečiai buvo raginami rinktis vieną iš dviejų pasaulėžiūrų — tikrovės sampratų ar gyvenimo būdų. Viena jų buvo išreikšta per Derlingojo pusmėnulio žmogaus mitą, o antroji — per Izraelio pasakojimą apie Išėjimą iš Egipto ir Sinajaus Sandorą (Joz 24,2-13). Trumpai sakant, iššūkis vertė rinktis gyvenimą pagal metinį gamtos

---

94 Religijų istorija mitą supranta teigiama prasme, t.y. mitas yra vaizdus pasakojimas, kuris išreiškia žmonijos įžvalgą į gamtą ir žmogų bei žmogaus padėtį gamtoje. Pasakojimu išreiškiama bendruomeninė, arba kolektyvinė, įžvalga ir savimonė. Žr. M. Eliade, *The Myth of the Eternal Return* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1954); *The Sacred and the Profane* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1961); S.N. Kramer (red.), *Mythologies of the Ancient World* (Chicago, IL: Quadrangle Books, 1961); H. Ringgren, *Religion of the Ancient Near East* (Philadelphia, PA: Westminster, 1973); H. Frankfort *et al., Before Philosophy . . ,* p. 11-36; 237-248; B.W. Anderson, "Myth and the Biblical Tradition", *Theology Today* 27(1970) 44-62.

ratą arba gyvenimą pagal Sandoros Dievo užmojį ir veiklą istorijoje.

Derlingojo pusmėnulio kraštų žmogus mitu save užtikrindavo, kad visuomenė, kurioje jis gyvena, yra suderinta su gamta — dieviška visatos sąranga. Ir žmogaus valdoma imperija bei jos sąranga atspindėjo visatos sąrangą — karalius — vyriausiąjį dievą. Anot mesopotamiečio, visatos sąranga, kurią atspindi dangaus skliauto reiškiniai, lygiai kaip ir jos žemiškieji reiškiniai, buvo nuolatinėje chaoso grėsmėje. Dvi chaoso galios buvo itin nemalonios, nors ir labai ženklios: kaita žmonių bendruomenėje ir nenumaldoma metinė mirtis gamtoje. Religija, išreikšta mitu, teikė viltį užtikrinti bent metinį ratą ir išganymą.

Šventovė Derlingojo pusmėnulio kraštuose buvo šventasis centras — vieta, kurioje susitinka dangus su žeme ir dievų jėga įteka į žmonių bendruomenę. Čia vykdavo metinis visuomenės atnaujinimas mito šventišku skaitymu ir apeigine dramatizacija.[95] Naujųjų metų iškilmės kaip tik ir būdavo skiriamos visuomeninei sąrangai atnaujinti. Karalius turėjo ypatingą vaidmenį apeigose. Užimdamas dievo Marduko vietą, jis duodavo pradžią gamtos atgimimo pergalei prieš chaoso galybes.[96]

Ir Egipto savimonė rėmėsi įsitikinimu, kad dieviška sąranga atsispindi visuomeninėje sąrangoje. Faraonas buvo laikomas kūrėjo dievo "paveikslu", arba atstovu.[97] Per jį dieviškoji Ma'at — darna, teisingumas, tiesa pasiekdavo

---

95 Pavyzdžiui, Mesopotamijoje Naujųjų metų šventimo proga buvo deklamuojama ir vaidinama *Enuma Elišo* mitas.

96 Žr. B.W. Anderson, *Creation versus Chaos: The Reinterpretation of Mythical Symbolism in the Bible* (New York, NY: Association Press, 1967).

97 Egipto "kūrėjas-dievas" buvo gamtos jėgos. Žr. H. Frankfort *et al.*, *Before Philosophy* . . , p. 33-34; 59-70.

visuomenę. Egipto pastangos suderinti visuomenę su dievų sąranga sukūrė nekintančią ir iškilią civilizaciją, kuri išliko kone be pasikeitimo trisdešimt vieną kintamą dinastiją — daugiau negu du tūkstantmečius. Mesopotamijos dievų taryba buvo demokratiška; Egipto dievas-faraonas turėjo visagalę valdžią.

Izraeliečius reikia vertinti Derlingojo pusmėnulio pasaulėžiūros fone. Palyginus Izraelį su Mesopotamija ir Egiptu, tuojau pat krinta į akis religinė pervarta. Abraomas ir Mozė yra visiškai naujos pasaulėžiūros žmonės. Nors ir neįmanoma išvardinti visus veiksnius, kurie skatino Abraomą palikti savo tėviškę ir gimines Mesopotamijoje (Pr 12,1-4), bet yra aišku, kad drąsa palikti gamtos religiją ir jos dievus gimė tikėjime Dievu, kuris istorijoje prašnekino su amžina ateities viltimi.

Protėvių religinis savitumas. Abraomas, tapdamas klajokliu, nešėsi kartu sau įgimtą pasaulėjautą ir El Šaddai — Dievo Šaddai garbinimą (Pr 17,1; 28,3; 35,11; 43,14; 48,3; 49,25; Iš 6,3). Dievo vardas Šaddai pažymi dievybę, kuri gyvena ant visatos — kosminio kalno, arba yra visatos kosminis kalnas. Nenuostabu, kad protėviai rado panašumo tarp savo Šaddai ir kanaaniečių El — Dievo, dievų tarybos tėvo garbinimo. Prieš izraeliečių įsikūrimą Kanaane, El buvo plačiai garbinamas: El Betel — Betelio dievas prie Luzo (Luz) (Pr 31,13; 35,7; žr. 28,19), El Eljon — "Dievas, — tas, kuris yra aukščiausias" Jeruzalėje (Pr 14,18-20), El Olamas (Olam) — "Dievas, — tas, kuris yra amžinas" prie Beeršebos (Beeršeba) (Pr 21,33), El Rojis (El Roi) — "Dievas, — tas, kuris mato" dykumoje (Pr 16,13).[98] Kadangi protėvių religija turi tą pačią pasaulėjautą su kanaaniečių religija,

98 A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų . . .", *Aidai* (5:1980) 268-269; (6:1980) 338-339.

jie galėjo tapatinti savo Dievą su El'iu įvairiose Kanaano vietovėse.[99] Tačiau, nors ir panaši savo pasaulėjauta, protėvių religija iš esmės skyrėsi nuo kanaaniečių religijos.

Būdingieji protėvių religijos bruožai. Trys bruožai yra saviti ir būdingi protėvių religijai:

1. Santykis su Dievu yra remiamas sutartimi.[100] *Pradžios* knyga aprašo įdomų atsitikimą (Pr 15,7-21). Abraomas padalina pusiau keletą treigių — užaugusių galvijų ir išdėlioja puses vienas prieš kitą ant žemės, palikdamas tarp jų taką praėjimui. Saulei nusileidus ir sutemai apgaubus išdėstytą auką, "pasirodė rūkstanti ugnis ir žėrintis žiburys" (Pr 15,17), kuris perėjo taku tarp išdėstytos aukos. "Rūkstanti ugnis ir žėrintis žiburys" yra Dievo artumo įvaizdis. Ugnis Šv. Rašte yra dažnas įvaizdis Dievo artumui paženklinti.[101]

Pasakojimas išsaugojo labai senas sutarties sudarymo apeigas. Ugnis įvaizdina Dievą, kuris, praeidamas taku tarp išdėstytos aukos, save įpareigoja laikytis sutarties ir išpildyti duotą pažadą (Pr 12,1-4). Taku tarp aukos pereina tik Dievas, nes sutartis yra vienapusiška — išganymo istorijoje Dievas daro pirmą žingsnį. Sutarties

---

99 Žr. R. De Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Institutions* (New York, NY: McGraw-Hill, 1965), p. 289-294, nagrinėja El — vyriausio kanaaniečių dievo garbinimą prie Šechemo, Mamrės, Beeršebos. Labai vertingas savo išvadomis yra Frank M. Cross veikalas *Canaanite Myth and Hebrew Epic: Essays in the History of the Religion of Israel* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973), p. 13-75.

100 Sutarties, arba sandoros, sąvoka yra būdinga hebrajų santykiui su El Šaddai. Žr. J. Holt, *The Patriarchs of Israel* (Nashville: Vanderbilt University Press, 1964), p. 131-133.

101 Degantis krūmas (Iš 3,2), ugnies stulpas (Iš 13,21), dūmai prie Sinajaus kalno (Iš 19,18) ir t.t.

dalininkas, pereidamas taku tarp kruvinų aukų, sutiko šauktis paaukotų galvijų likimo.

Pasakojimas atkreipia dėmesį į svarbiausią protėvių religijos bruožą: įeiti į asmenišką santykį, arba sutartį, su dievybe. El Šaddai — protėvių Dievas nėra pririštas prie kokios nors vietos, bet save sutartimi pririša prie žmogaus, nes jam rūpi žmogus. Sutartimi Abraomas yra įvedamas į asmenišką ryšį su Dievu, kuris vadinamas Abraomo "Skydu" (Pr 15,1); Izaoko Dievas vadinamas "Giminaičiu" (Pr 31,42.53); Jokūbo Dievas — "Stipruoliu" (Pr 49,24).[102] Kiekvienu atveju, Dievas apsireiškė protėviui asmeniškai, šaukdamas į ateitį ir žadėdamas palaiminimą. Todėl Dievas ir buvo pažįstamas vardu protėvio, kuris buvo Dievo prašnekintas: "Dievas Abraomo, Dievas Izaoko ir Dievas Jokūbo" (Iš 3,6).[103] Pasakojime apie protėvius galima atpažinti raidą. Pradiniame pasakojime dievybė siejama su atskiru protėviu: "Dievas tavo tėvo . . ." (Pr 26,24; 28,13), o vėlesniame pasakojime — su trim protėviais kartu: "Dievas tėvų . . ."[104]

2. Glaudi šeimos vienybė su dievybe. Asmeniški vardai liudija artimą ryšį tarp protėvių šeimos ir dievy-

---

102 Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų . . .", *Aidai* (5:1980) 269-270.

103 *Ten pat.* Ši pažiūra, išreikšta šio amžiaus pradžioje, yra labai svarbi, nes iškelia protėvių sakmės uolieną. Žr. A. Alt, "The God of the Fathers", knygoje *Essays on the Old Testament History and Religion* (Garden City, NY: Doubleday, 1967), p. 1-77. A. Alt pažiūrą nūdien patikslino Senojo Testamento tyrėjas F.M. Cross. Žr. jo veikalą *Canaanite Myth and Hebrew Epic* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973), p. 3-43. Pažiūros patikslinimas straipsnio forma "Yahweh and the God of the Patriarchs", *Harvard Theological Review* 55(1962) 225-259.

104 Žr. H.G. May, "The God of My Father", *Journal of Bible and Religion*" 9(1941) 155-158.200.

bės. Dievybė laikoma giminės ar šeimos "tėvu", "broliu", globėju. Pavyzdžiui, vardas Abram — Ab ram — susideda iš "tėvo" ir ryšio su dievybe: "[Mano Dievas] tėvas išaukštintas". Iš pasakojimo apie protėvius ryškėja izraeliečių savimonė: Dievas buvo nematoma protėvių šeimos galva, o protėvių šeimos nariai — Dievo šeimos nariai.[105]

3. Tikėjimas Dievu, kuris žada ateitį ir veda į ją kaip Ganytojas.[106] Jokūbas meldžiasi Dievui, "kurio akivaizdoje klajojo mano tėvai Abraomas ir Izaokas, — Dievui, kuris buvo mano ganytojas nuo mano gimimo iki šiai dienai" (Pr 48,15). Sekančioje eilutėje Dievas Jokūbui yra "Angelas, [kuris buvo mano] Go'el" (Pr 48,16), t.y. Artimas giminaitis su pareiga atpirkti — išgelbėti iš vargo.

Ši tikėjimo savimonė skiriasi nuo sėsliųjų tautų religijos Derlingojo pusmėnulio kraštuose, kaip dangus skiriasi nuo žemės. Protėvių Dievas šaukia žmogų keliauti ir pats kartu keliauja su pašauktu žmogumi. Tuo tarpu protėvių kaimynų dievai yra rište pririšti prie vietos. Jie nei patys gali pakilti iš vietos, nei šaukti žmogų kelionei į ateitį. Gamtos dievai buvo, gimė ir mirė su pavasariu ir žiema gamtoje. O jų garbintojai turėjo tenkintis gamtos atgimimo ir mirties išgyvenimu besikartojančiame metų laikų rate.

Kanaane buvo šventovių, kuriose dievybė apsireiškė ypatingu būdu. Pavyzdžiui, Betelio šventovė buvo laiko-

---

105 J. Bright, *ten pat*, p. 98, pastebi, kad asmeniški vardai, rodą ryšį su dievybe, yra namie tarp amoriečių. Naujos šviesos duoda kyliaraščio plokštelės iš Ebla — Tell Mardikh piliakalnio Sirijoje. Žr. Giovanni Pettinato, *Ebla: Un 'impero inciso nell 'argilla* (Milano: Mondadori, 1979), p. 265-279.

106 Žr. Ps 22(23) apie Dievą Ganytoją. Ši tema randama ir vėliau Senajame Testamente — *Jeremijo* (Jer 31,10) ir *Ezechielio* (Ez 34,5-12.23) knygose — ir Naujajame Testamente (Jn 10).

ma "Dangaus vartais" (Pr 28,17). *Pradžios* knyga vaizduoja protėvių apsilankymą kanaaniečių šventovėse: Šecheme, Betelyje, Beeršeboje. Tačiau protėvių apsilankymai buvo tik sustojimai kelionėje iš vietos į vietą, nes "Tėvų Dievas" nebuvo pririštas prie kurios nors šventovės. Dievas, kuris vedė į ateitį, išrovė Abraomą iš jo gimtinės ir vedė jį naujais keliais, vis žadėdamas Žemę ir Palikuonį. Tas pat Dievas šaukė ir vedė ateitin Izaoką ir Jokūbą.

Pradžios knyga primena, kad protėviai buvo klajokliai ir nuotykių su Dievu ieškotojai. Dievo prašnekinti, jie leidosi kelionėn — nežinomon ir netikron kelionėn į Žemę, kurią Dievas žadėjo duoti jiems savo laiku. Jie išdrįso rizikuoti ir, tikėjimo drąsinami, sudėjo savo ir šeimos viltis į rankas Dievo, kuris juos vedė į ateitį — Pažado išpildymą.[107] Svarbu neužmiršti, kad pasakojimas apie Abraomo kelionę iš Mesopotamijos į Kanaaną — Pažado Žemę atspindi ir vėlesnę tikėjimo įžvalgą. Tačiau nėra abejonės, kad izraeliečiai Egipte apčiuopė Abraomo, Izaoko ir Jokūbo nuotykingoje kelionėje Dievą, kuris pažadėjo ir vedė juos į ateitį. Tai liudija *Išėjimo* knyga. Abraomo palikuoniai — izraeliečiai, būdami Egipto vergijoje, su viltimi atsiliepė Dievui, nes jis "Dievas tėvų, — Dievas Abraomo, Dievas Izaoko ir Dievas Jokūbo" (Iš 3,6.15).

PROTĖVIAI EGIPTE

Pradžios knyga baigiasi pasakojimu apie Juozapo iškilimą Egipte ir Jokūbo šeimos atsikėlimą į Gošeno sritį Nilo deltoje (Pr 37-50). Antrojo prieškristinio tūks-

---

107 Žr. J. Moltmann, *Theology of Hope* (New York, NY: Harper & Row, 1967), II skyrius.

tantmečio istorija mini semitinės kilmės asmenis, kurie suvaidino didelį vaidmenį Egipto valdžioje. XIV a. prieš Kristų, faraonas Akenatonas (Akhenaton) pakėlė semitą Tutu į aukštą tarnybos vietą — paskyrė jį viešųjų darbų prižiūrėtoju. Akenatono sostinės El Amarna griuvėsiuose yra Tutu'o kapas. Jo sienos išpuoštos freskomis, kurios vaizduoja Tutu'o išaukštinimą. Akenatonas puošia jį aukso grandine ir pavėžina faraono vežime. Tuo tarpu valdiniai puola prieš jį ant veido ir triukšmingai sveikina. Viename įraše Tutu'as sakosi, kad jis yra "galingas balsas visame krašte" ir giriasi, kad viena iš jo pareigų yra priimti pasiuntinius iš svetimų kraštų ir perduoti jų žodžius faraonui.[108] Tutu'o atvejis padeda suprasti hebrajaus Juozapo iškilimą Egipte (Pr 41,41-43).

Šv. Rašto pasakojimas apie Juozapą turi gijų ir iš Egipto tautosakos. Viena iš gijų yra melagingas Juozapo apkaltinimas svetimavimu. Juozapas atmetė Putifaro žmonos meilavimąsi (Pr 39,1-20). Panašų atsitikimą aprašo egiptietiškas pasakojimas apie du brolius.[109]

Be abejo, pasakojimas apie Juozapą gimė žodiniame tikėjimo kraityje. Tačiau jo dabartinė išraiška atspindi Saliamono amžių — ji ir priklauso jam (X a. prieš Kristų). Tuo metu Izraelio ir Egipto santykiai buvo artimi. Todėl lengva suprasti egiptietišką pasakojimą, jo atspalvį — vardus, titulus, sapnų aiškinimą, balzamavimą.

Pasakojimas apie Juozapą yra iškilus raštiškas deimančiukas. Dabartinėje Penkiaknygės sąrangoje jis yra tiltas tarp protėvių laikotarpio ir likiminių Mozės amžiaus įvy-

---

108 Apie Tutu'ą plačiai rašo R. De Vaux veikale *Histoire . . ,* p. 284. Freskų nuotraukas galima rasti N. de G. Davies leidinyje *The Rock Tombs of El Amarna* (London: 1908), VI, p. 7-15.

109 Žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern . . ,* p. 23-25. "Pasakojimas apie du brolius" yra iš XIII a. prieš Kristų.

kių. Tai ne vaizduotės kūrinys, bet istorinis antrojo prieškristinio tūkstantmečio romanas.[110]

PROTĖVIAI IR HIKSAI

Dvi tautų bangos — amoriečiai ir huritai antrojo prieškristinio tūkstantmečio pradžioje veržėsi į Derlingojo pusmėnulio rytinę dalį. Iš paskos juos sekė kita didžiulė banga, — istorijai žinoma hiksų proveržiu, — kuri liete užliejo Siriją, Palestiną ir net Egiptą. *Hiksai,* arba hyksos, yra egiptietiškas žodis, kuris reiškia "svetimų šalių valdovai". Hiksai buvo margas tautų junginys. Daugumas jų buvo semitiškos kilmės, tačiau tarp jų netrūko hetitų ir huritų. Hiksai veržėsi į Derlingojo pusmėnulio kraštus, stengdamiesi juos užkariauti. Pasinaudodami nauju ginklu, — arklių traukiamu karo vežimu, — jie įsiveržė ir į Egiptą, kuris tuo metu buvo nualintas. Apie 1720 m. prieš Kristų Egiptą ėmė valdyti hiksų — "svetimų šalių valdovų" dinastija.

Keliolika šimtmečių vėliau, apie 275 m. prieš Kristų, egiptietis istorikas Manetas (Manetho) su siaubu prisimena hiksų įsiveržimą į Egiptą XIII dinastijos faraono Tutimėjaus (Tutimaeus) amžiuje:

> *jam valdant, dėl man nežinomos priežasties, ištiko mus dievų rykštė. Netikėtai iš rytinių sričių, užtikrintos pergalės vedami, ėmė žygiuoti į mūsų kraštą nepažįstamos rasės įsibrovėliai. Jėga jie lengvai jį užėmė be mūšio. Užgožę kraš-*

---

110 Šv. Rašto įkvėpimas nėra ribojamas tam tikra išraiška, bet įraština Dievo žodį per žmonių žodžius, t.y. literatūrinius žanrus. Kiekvienas žanras, arba literatūrinė forma, turi savo atspalvį išganymo tiesos išreiškime.

to valdovus, jie be gailesčio degino miestus, dievų šventoves su žeme sulygino, ir piktai elgėsi su vietiniais gyventojais.[111]

Toliau Manetas pasakoja, kad vienas iš hiksų tapo Memfio (Memphis) miesto faraonu. Jo dėka buvusi atstatyta ir Avaris, arba Tanis, Nilo deltos tvirtovė. XV ir XVI dinastijos turėjo faraono soste hiksus. Valdydami Egiptą, jie sukūrė galingą imperiją, kuriai priklausė Palestina ir Sirija. Archeologija atpažino, kad Šechemas tapo hiksų tvirtove. Mat ji turėjo hiksams būdingą glacis — nuožulnią apsauginę sieną.[112]

XVI a. prieš Kristų egiptiečiai sukilo prieš savo "svetimų šalių valdovus". Maždaug 1550 metais Ahmosė I, iškiliosios XVIII dinastijos pradininkas, nuvertė nuo faraono sosto nekenčiamus įsibrovėlius. Hiksų sostinė Avaris buvo sugriauta, o jie patys buvo priversti trauktis į Palestiną. Bet ir čia egiptiečiai nedavė jiems ramybės. Archeologai, atkasę Šechemo piliakalnį, daro išvadą, kad egiptiečiai vijosi hiksus, naikindami jų tvirtoves. Po hiksų išvijimo Egiptas atgimė. Faraonas Tutmosė III (apie 1490-1436 m. pr. Kr.), XVIII dinastijos pažiba, padarė Egiptą imperija. Palestina ir Sirija tapo jos dalimis.

Pasakojimas apie hebrajų atėjimą į Egiptą puikiai derinasi su tuolaikinėmis salygomis. Bado verčiama, Jokūbo šeima apsigyveno "Gošeno žemėje", rytiniame Nilo deltos pakraštyje. Palestina yra kraštas, kurį palaisto dangus. Sausros atveju gyventojai turi kentėti badą. Palestinos klajokliai gūžėdavo į Egiptą duonos ieškoti. Mat

---

111 *Manetho*. Vertė H. Wandell. Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 39.

112 Žr. G.E. Wright, *Shechem: The Biography of a Biblical City* (New York, NY: McGraw-Hill, 1965), V skyrius.

Egiptą laistė ištikimasis Nilas. Egipto įrašai liudija, kad klajoklių būriai iš Palestinos ir Sinajaus pusiasalio buvo įleidžiami per sieną Nilo deltoje. Egiptietis pasienio sargybos tarnautojas apie 1350 m. prieš Kristų rašo faraonui, kad būrys klajoklių, "kurie nežinojo kaip gyventi, atėjo, prašydami prieglaudos faraono valdžioje . . , pagal senų laikų paprotį".[113]

Hiksų antplūdį galima sieti su Šv. Rašto pasakojimu apie Jokūbą ir jo šeimos atkeliavimą į Egiptą. Maža, bet reikšminga smulkmena, — kai kurių istorikų galvojimu, — padeda apčiuopti ryšį tarp šių dviejų atėjimų. Anot *Pradžios* knygos pasakojimo, hebrajai įsikūrė Gošeno žemėje, arti Wadi Tumilat,[114] arti faraono dvaro (Pr 45,10; 46,28ss.). Prieš hiksų antplūdį Egipto sostinė buvo Tebai — toli pietuose. Hiksai pasistatė savo sostinę Avaris Nilo deltoje, arba Gošeno žemėje. Ahmosei I išvarius hiksus iš Egipto, Avaris buvo sunaikintas, ir Egipto sostine vėl tapo tolimieji Tebai. Pagal pasakojimą apie Juozapą, Egipto sostinė yra deltoje. Todėl ir galima daryti išvadą, kad hebrajų įsikūrimas Egipte įvyko hiksų valdymo metu. Galima spėlioti, kad ir Juozapui palankusis faraonas buvo vienas iš hiksų dinastijos faraonų — būdamas semitiškos kilmės, buvo svetingas kitiems semitams.[115] Tačiau aiškių įrodymų šiai pažiūrai pagrįsti nėra. Nei *Pradžios* knyga

---

113 G.E. Wright & F.V. Filson (red.), *The Westminster Historical Atlas to the Bible* (Pataisyta laida; Philadelphia, PA: Westminster, 1956), p. 29. J.B. Pritchard, *The Ancient Near East in Pictures Relating to the Old Testament* (Princeton, NJ:Princeton University Press, 1954), p. 14-20.

114 Pr 47,11: "Rameses žemėje". *Wadi* yra upės vaga be vandens ir slėnis. Vanduo teka wadi vaga tik žiemos — liūčių metu.

115 Šią pažiūrą gina G.E. Wright knygoje *Biblical Archaeology* (Philadelphia, PA: Westminster, ²1962), p. 54-58. Žr. taip pat J. Bright, *A History* . . , p. 83-85.

pasakojime apie Juozapą, nei *Išėjimo* knyga nemini faraono vardo. Nėra užtikta nė įrašų Egipto raštijoje, kurie liudytų, kad Juozapas buvo čia ministru pirmininku. Be to, Šv. Rašto pasakojimas vaizduoja, kad hebrajų įsikūrimas Egipte buvo taikus. O hiksai atėjo į Egiptą kaip užkariautojai.

Ryšys tarp hebrajų ir hiksų yra istoriškai galimas ir suprantamas. Protėvių atėjimas į Egiptą galėjo būti mažutė hiksų antplūdžio dalis. Be to, Izraelio protėviai galėjo ateiti į Egiptą ne vienu, bet keletu atvejų hiksų amžiuje.

Šv. Rašto pasakojimas gyvai ir įsakmiai perduoda svarbą tikėjimo Dievu. Pasakojime įvykiai su trukme yra sustumiami ir sutirštinami. Tokiu būdu sudėtinga istorija atrodo suprastinta.[116]

PROTĖVIAI PRIESPAUDOJE

Pradžios knyga — įvadas į likiminį Išėjimo įvykį baigiasi Juozapo mirties aprašymu ir jo brolių priesaika išnešti jo kūną iš Egipto (Pr 50,24). *Išėjimo* knygos pirmasis skyrius rašo apie naują faraoną, kuris "nieko nežinojo apie Juozapą" (Iš 1,8). Pasikeitus Egipte faraonui, hebrajai pateko į didelį vargą — priespaudą ir turėjo statyti valstybinius svirnus — Pithom ir Rameses miestus Nilo deltoje. Naujasis faraonas, pabūgęs didelio hebrajų dauginimosi, pradėjo juos engti, krauti ant jų sunkius darbus ir liepė žudyti naujagimius berniukus (Iš 1,9-22).

Faraonas engėjas. Išėjimo knyga pasakoja apie faraoną engėją ir hebrajų vargą, tačiau engėjo vardu neva-

---

116 Žr. J.M. Myers, "The Way of the Fathers", *Interpretation* 29(1975) 121-140.

dina. Kai kurie istorikai teigia, kad *Išėjimo* knygos pirmasis skyrius turi mintyje XVIII dinastijos pradžią (apie 1552-1527 m. pr. Kr.). Tada Ahmosė I išvijo hiksus ir tautinio atgimimo vardu perkėlė Egipto sostinę vėl į Tebus, buvusius sostine prieš hiksų užkariavimą. Anot šių istorikų, egiptiečiai išvijo hiksų tik valdančiuosius sluoksnius ir diduomenę. Daug semitiškos kilmės ateivių pasiliko ir ramiai gyveno Egipte. Tarp jų buvo ir Jokūbo palikuoniai. Ahmosės I valymas jų nepalietė. Tik ilgainiui jie tapo politinių sumetimų, kurie lydėjo Egipto atgimimą XVIII ir XIX dinastijų amžiuje, auka. Šios dvi dinastijos viešpatavo Egipte nuo XV iki XIII a. prieš Kristų. Atgimimo amžiuje Egiptui buvo reikalinga pigi darbo jėga didingų sumanymų, o ypatingai statybos, vykdymui. Archeologų atrasti įrašai liudija, kad į šią darbo jėgą egiptiečiai priverstinai įjungė ir habirus, kuriuos jie vadino apirais ('apiru).

Habirų pravardė, kaip jau anksčiau pastebėjome, nesiribojo vien hebrajais, bet palietė žymiai platesnį visuomeninį reiškinį Derlingojo pusmėnulio kraštuose.

Ši istorikų pažiūra yra svari. Tačiau ji prileidžia ilgaamžę laiko spragą tarp "faraono, kuris nepažino Juozapo" (Iš 1,8), — Ahmosės I apie 1550 m. pr. Kr., — ir pasakojimo apie vergų statomus valstybinius grūdų sandėlius Pithom'e ir Rameses'e (Iš 1,9-11), — XIII a. prieš Kristų. Ši ilgaamžė laiko spraga nesiduoda lengvai suderinama su istorija.

Tiesa, šią pažiūrą paremia *Išėjimo* knygos pareiškimas: "izraeliečiai išbuvo Egipte 430 metų" (Iš 12,40). Metų skaičius, atrodo, yra tikslus. Tačiau ką turi mintyje šie metai? Visą laiką, kurį hebrajai praleido Nilo deltoje? Tik priespaudos metus? Pagal jau minėtą pažiūrą, tekstas kalba apie "430 metų", kuriuos izraeliečiai išgyveno Nilo deltoje.[117] Iš kitos pusės, archeologiniai duomenys liudija, kad išėjimas iš Egipto įvyko

XIII a. prieš Kristų.[118] Tariant Išėjimo datą iš Egipto 1290-uosius metus, Iš 12,40 minimi "430 metai" mus grąžina į hiksų užkariavimo amžių: 1290 plius 430 yra 1720. Hebrajų padėtis Egipte galėjo būti šitokia:[119]

Palankumo laikotarpis Maždaug nuo 1720 iki 1552 m. prieš Kristų	Hiksų dinastijos Egipte (XV iki XVI[XVII])	Sostinė deltoje Avaris
Priespaudos laikotarpis Maždaug nuo 1552 iki 1306 m. prieš Kristų	Egipto atgimimas (XVIII dinastija)	Sostinė iškelta į Tebus
Išėjimo laikotarpis Maždaug 1290-1250 m. prieš Kristų	Egipto atgimimas (XIX dinastija) Seti I (apie 1305-1290 m. pr. Kr.) Rameses II (apie 1290-1224 m. pr. Kr.)	Sostinė deltoje Avaris
Pažado Žemės užkariavimo laikotarpis	Merneptah (apie 1224-1211 m. pr. Kr.).	

Kaip matome, ši pažiūra yra svari. Tačiau ji ne visus istorikus patenkina. Todėl nesunku suprasti, kodėl kiti istorikai yra santūrūs, siedami Jokūbo šeimos atėjimą

---

117 Tačiau Pr 15,13 supranta "430 metų" kaip priespaudos metus. Be to, graikiškasis Senojo Testamento vertimas — Septuaginta reikalą dar labiau supainioja. Anot jo, Iš 12,40 teigia, kad izraeliečiai gyveno "Egipte ir Kanaano žemėje 430 metų", t.y. skaičius turi mintyje visą laikotarpį nuo Abraomo pašaukimo iki Išėjimo iš Egipto. Žr. Naująjį Testamentą — Gal 3,17. Šis metų skaičius yra vertintinas paties Šv. Rašto ir Derlingojo pusmėnulio istorijos šviesoje.

118 Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 42-43.

119 Žr. *ten pat*, p. 42. J. Bright, *op. cit.*, p. 118-122.

į Egiptą su hiksų užkariavimu. Tas pats santūrumas ryškus ir Ahmosės I tapatinime su naujuoju faraonu, kuris "nepažinojo" Juozapo.

Istorikų santūrumas sumažėja spėjime, kad faraonas engėjas buvo XIX dinastijos valdovas XIV a. prieš Kristų. Šio amžiaus pabaigoje XIX dinastijos faraonai vėl ėmė veržtis Azijos linkui. Azija buvo išslydusi iš Egipto valdžios El Amarnos (Amarna) religinės pervartos metu (apie 1400-1350 m. pr. Kr.). Seti I (apie 1305-1290 m. pr. Kr.), pirmasis įtakingas XIX dinastijos faraonas, ėmėsi atstatyti Avarį, senąją hiksų sostinę Nilo deltoje. Taigi sostinė vėl buvo perkelta iš Tebų pietuose į Avarį šiaurėje. Seti I sūnus Rameses II (apie 1290-1224 m. pr. Kr.) užbaigė tėvo planus. Jis davė ir naują vardą atstatytai sostinei — Pi-Rameses, kuris reiškia "Rameses namas".[120] Tuo pačiu metu buvo statomi ir kiti miestai, vienas jų minimas *Išėjimo* knygoje (Iš 1,11), vardu — Pithom. Statyba vyko į vakarus nuo Timsos (Timsah) ežero, — srityje, kur buvo apgyvendinti Juozapo broliai.[121] Čia hebrajai buvo priespaudoje, statydami Egiptui miestus su grūdų sandėliais. Ir Egipto įrašai liudija, kad Seti I ir Rameses II panaudojo 'apirus tam pačiam tikslui.

Kokias išvadas galima daryti? Susieti Juozapą su jo nepažinusiu faraonu yra problemiška. Tačiau pirmieji *Išėjimo* knygos skyriai, skaitomi XIX dinastijos engėjų faraonų fone, darosi aiškūs. Nors ir neįmanoma nustatyti tikslią Išėjimo iš Egipto datą, jis daugumos Šv. Rašto tyrėjų manymu, turėjo įvykti Rameses II valdymo

---

120 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose* . . , skyrių apie Egiptą.

121 Archeologiniai radiniai duoda daug šviesos apie Rameses II statybą. Pithom yra tapatinama su Qantir, apie 20 km į pietus nuo Avaris (Tanis). Čia buvo rasti Rameses II palaikai. Žr. E.P. Uphill, "Pithom and Rameses: Their Location and Significance", *Journal of Near Eastern Studies* 27(1968) 291-316; 28(1969) 15-39.

metu apie 1290 metus prieš Kristų. Seti I buvo faraonas engėjas. Rameses II tęsė tėvo liniją[122] ir buvo Egipto valdovas Išėjimo metu. Jo įpėdinis, sūnus Merneptas (Merneptah) (apie 1224-1211 m. pr. Kr.) akmeniniame įraše giriasi, kad nugalėjęs "Izraelį" Kanaano žemėje mūšio metu. Mernepto įrašas yra pirmasis istorinis dokumentas su "Izraelio" vardu ir liudija, kad XIII a. pabaigoje izraeliečiai jau buvo Kanaane — Palestinoje.

Aiškėja, kad *Pradžios* ir *Išėjimo* knygos atspindi Derlingojo pusmėnulio kraštų politinę, visuomeninę ir buitinę tikrovę. Svarbu neišleisti iš akių, kad ši tikrovė Šv. Rašto pasakojime yra suprantama ir išreiškiama per izraeliečių tikėjimo prizmę.

Istorija liudija, kad daug žmonių grupių kilnojosi iš vietos į vietą antrojo prieškristinio tūkstantmečio antroje pusėje. Būdinga, kad tik izraeliečiai, Mozės vedami, patyrė su kelione susijusių įvykių prasmę. Izraeliečių patirtis buvo jiems *šakninis išgyvenimas,* kuris mokė juos suvokti likiminę įvykių svarbą ir reikšmę — nuolatiniu pasakojimu atsiminti įvykius ir ilgainiui užrašyti Penkiaknygėje.

Istorikai padeda mums suprasti Šv. Rašto pasakojimą sąveikoje su politiniais, ekonominiais ir visuomeniniais ano meto įvykiais. Tačiau, norint įsiminti Šv. Rašto pasakojimo svarbą ir reikšmę, reikia kur kas daugiau.

---

122 Rameses II mumija išliko iki mūsų laikų. Ją buvo galima aplankyti Kairo muziejuje, Egipte. Nūdien tai padaryti neįmanoma, nes faraonų mumijos imta laikyti didesnėje pagarboje. 1976 rugsėjo 27, Rameses II mumija buvo atvežta "pas gydytojus" į Paryžių. Grybiniai auguliai grasino mumijos sveikatai. Rameses II mumiją pasitiko garbės sargyba ir ministrų kabineto atstovai. Žr. *The New York Times* (1976.IX.27), A, p. 7. Rameses II Išėjimo faraonu laiko daugumas Senojo Testamento istorikų. Šios pažiūros įtakingiausias puoselėtojas yra W.F. Albright, *The Biblical Period from Abraham to Ezra* (Pittsburgh, PA: Biblical Colloquium, 1950), p. 6-13.

Istorinės sąveikos Derlingajame pusmėnulyje lentelė:[123]

	Laikotarpis prieš Kristų	Egiptas	Palestina ir Sirija	Mesopotamija Mažoji Azija
VIDURINIS ŽALVARIO (BRONZOS) AMŽIUS	III tūkstantmetis	Senoji karalystė	Ebla	Sumerija Akkad (apie 2360-2180) Sargonas I
	2000 iki 1900	XII dinastija	Egipto rankose	III Uro dinastija (apie 2060-1950) Hurity proveržis Amoriečių antplūdis
	1900 iki 1800	XII dinastija		I Babilonijos dinastija (apie 1830-1530)
	1800 iki 1700	Hiksų antplūdis	Abraomas	Mari miesto-valstybės amžius Hamurabis (apie 1728-1686)
	1700 iki 1600	Hiksų viešpatavimas (XV-XVI dinastijos) XVII dinastija (Tebų)	Hiksų valdoma Jokūbo šeimos atėjimas į Egiptą	Babilonijos nuosmukis
VĖLYVASIS ŽALVARIO (BRONZOS) AMŽIUS	1600 iki 1550	XVIII dinastija Ahmosė I (apie 1552-1527) Hiksų išvarymas	Egipto rankose	Senoji hetitų imperija
	1500 iki 1400	IMPERIJA Tutmosė III (apie 1490-1436)		Mitanni karalystė (apie 1500-1370)
	1400 iki 1300	Amenhotep III (apie 1403-1364) Amenhotep IV arba Akhenaton (apie 1364-1347)	Amarna amžius (apie 1400-1350) Egipto nuosmukis	Naujoji hetitų imperija (apie 1375-1200) Asirijos iškilimas (apie 1356-1197)
	1300 iki 1200	XIX dinastija Seti I (apie 1305-1290) Rameses II (apie 1290-1224) Merneptah (apie 1224-1211)	Egipto atsigavimas IŠĖJIMAS apie 1290 Izraelis užkariauja (apie 1250-1200) Merneptah pergalė (apie 1220)	Asirija pirmauja

Penkiaknygė yra Dievo rūpesčio žmogumi — nelaukto ir išskirtinio rūpesčio skelbimas tikėjimo bendrijai. Siekiant suvokti ir įsiminti Penkiaknygės pasakojimo apie protėvius prasmę, reikia būti atviram ir istorijai, ir tikėjimo požiūriui. Aišku, kad Išėjimo iš Egipto prasmę nenulemia jo data, bet jo vaidmuo palaipsninėje Dievo užmojo ir veiklos raidoje — istorinėje išganymo dramoje.

Sekantis skyrius nagrinės likiminę išganymo dramą, kurioje Mozė turėjo lemtingą vaidmenį ir kaip vadas, ir kaip Dievo apreiškimo aiškintojas.

---

123 Žr. B.W. Anderson, *op. cit.*, p. 44.

IV SKYRIUS

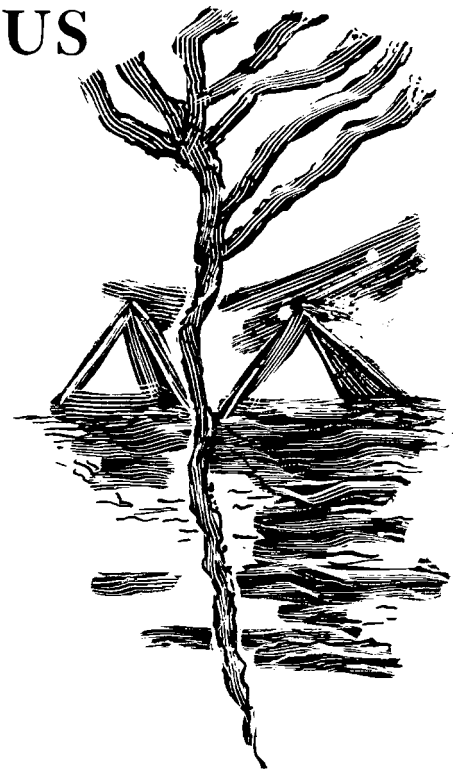

LIKIMINIS ĮVYKIS: IŠĖJIMAS IŠ EGIPTO

Ateityje tavo vaikai klaus tave: "Kodėl įsakė Jahvė, mūsų Dievas, mus paklusti šiems įsakymams?" Tu papasakok jiems: "Mes buvome Egipto faraono vergai ir Jahvė išgelbėjo mus savo didžia galybe. Savo akimis matėme jį darant stebuklus ir baisias nelaimes egiptiečiams ir faraonui. Jis išvedė mus iš Egipto, kad atvestų į šią žemę, pagal savo pažadą mūsų protėviams. Tada Jahvė, mūsų Dievas, įsakė mus paklusti šiems įsakymams ir jį garbinti" (Įst 6,20-24)

Izraeliečiai tikėjo Dievą, "kuris išklausė mūsų ir pažvelgė į mūsų kančią, sunkumus ir vargą" ir, apreikšdamas likiminiu įvykiu savo rūpestį, "mus išvedė iš Egipto, didžia jėga ir galybe, — su didžiu siaubu, per ženklus ir nuostabius darbus" (Įst 26,5-9). *Išėjimo* knyga pasakoja apie likiminį Senojo Testamento įvykį — Išėjimą

Skaitymas iš Šv. Rašto:
Iš 1-15.

Išėjimo knyga yra pasakojimas apie Dievo slinktį žmonijos linkui.

iš Egipto. Šis vienkartinis Išėjimo įvykis apreiškė Dievo istorinį užmojį atpirkti ir atleisti. Dievas pažvelgė į Izraelį, o per Izraelį į visą žmoniją, su iššūkiu tikėti vieną ir vieninteli Dievą ir dalyvauti jo istoriniame išganyme.

Izraelio tauta gyveno įsitikinimu, kad jos istorija — nuotykis su Dievu prasidėjo likiminiu išgelbėjimu iš beviltiškos padėties. Hebrajai Egipte, būdami tik padrikas užguitas žmonių būrys, negalėjo tapti Izraeliu — Sandoros bendrija su pašaukimu dalyvauti išganymo istorijoje savo jėgomis. Bejėgiai ir bevilčiai tapo Izraeliu — Sandoros bendrija, nes Dievas juos išklausė, pažvelgė į juos ir išganė.

Hebrajai Išėjimo iš Egipto įvykio tikėjimu išgyveno Dievo užmojį ir veiklą. Išgyvendami Dievo užmojį ir veiklą, jie tikėjimu suprato, kad Dievas turi planą išganyti, o žmogus turi jame vaidmenį. *Išėjimo* knyga žėri vienu iš nuostabiausių "Eureka!" — "Suprantu!" žmonijos istorijoje.

Išėjimo knygos pasakojimui skirsime du skyrius — šį ir sekantį. Likiminis įvykis turi dvi puses: Išėjimą iš Egipto ir Sandorą prie Sinajaus kalno.

IŠĖJIMO IŠ EGIPTO PASAKOJIMAS
(Iš 1-15)

Išėjimo knyga yra antroji Penkiaknygės dalis. Ji, kaip ir *Pradžios* knyga, turi Penkiaknygei būdingas siūles — nelygumus ir pasikartojimus, kurie primena, jog pasakojimas turi ilgai trukusią kilmę. Nelygumai ir pasikartojimai kyla iš šimtmetinių žodinio ir raštiško tikėjimo kraičio poreikių ir junginių. Nežiūrint to, pasakojimui būdinga dramatiška vienybė. Dramos veiksmas pabrėžia:

VIDURŽEMIO JŪRA
DELTA
AVARIS
(RAMESES-TANIS)
GOŠENO ŽEMĖ
SUKKOTAS
PITOMAS
SIRBONIS EŽERAS
ŠURO TYRAI
TIMSA EŽERAS
EGIPTO UPĖ
BEER ŠEBA
ZINO TYRAI
KADEŠ-BARNEA
AMALEKIEČIAI
PARANO TYRAI
MEMFIS
SINAJAUS PUSIASALIS
MARA
ELIMAI
EGIPTIEČIŲ KASYKLOS
SINO TYRAI
REFIDIMAI
HAZEROTAI
AQABOS ĮLANKA
SUECO ĮLANKA
SINAJAUS KALNAS (HOREBAS)
RAUDONOJI JŪRA
EGIPTAS
NILO UPĖ
KANAANAS
JERICHAS
JERUZALĖ
JORDANO UPĖ
NEBO KALNAS
SIHONAS KARALYSTĖ
AMMONAS
DRUSKOS JŪRA
ARNONO UPĖ
MOABAS
ZEREDO UPELIS
DYKUMA
EDOMAS
ARABA
ARABIJOS
EZION-GEBERIS
MIDIJANO KRAŠTAS
IŠĖJIMO IŠ EGIPTO KELIAS
s.a.romano

Jokūbo palikuonių priespaudą Egipte	Iš 1
Mozės vaikystę, gyvenimą Egipte ir Midiane, pašaukimą kalbėti Dievo vardu ir pasiuntinybę	Iš 2, 1-7,7
Varžybas su faraonu:	
Egipto nelaimes	Iš 7,8-10,29
Didžiąją Egipto nelaimę — pirmagimių mirtį ir Perėjimo šventimą	Iš 11,1-13,16
Išėjimą iš Egipto ir pergalę prie Jūros	Iš 13,17-14,31
Baigminę pergalės giesmę:	
Jūros giesmę	Iš 15,1-18
Miriam giesmę	Iš 15,19-21

Dramos intriga. Dramos intrigą sukuria dviejų visagalę valdžią turinčių asmenų varžybos, — hebrajų Dievas, kuriam atstovauja Mozė su Aaronu, ir Egipto faraonas susikerta. Hebrajų Dievas mažai pažįstamas; faraonas užsispyręs. Be to, jam po ranka sukti burtininkai ir visa Egipto šlovė bei galybė. Būdinga, kad Dievas nesirungia su Egipto dievais, — nors jie ir yra minimi Iš 12,12, — bet su faraonu, žmogumi, kuris tariasi esąs visagalis ir likiminis gyvenimo veiksnys. Faraono įžūlumas ne paprasto žmogaus, bet Egipto valdovo, kuris, pagal egiptiečių religiją, buvo dievybės įsikūnijimas — turėjo vispusišką išmintį ir visagalę valdžią.[124] Varžybų laikas — Rameses II valdymo amžius.[125]

Pasakojimas apie varžybas tarp Dievo ir faraono remiasi raiškiu tikėjimo požiūriu. Anot jo, Dievas, kuris

---

124 Egipto faraonas buvo laikomas dievišku vyriausiojo saulės dievo Re (Ra) ir Amon sūnus. Įdomu skaityti faraonams rašytus laiškus. Paprastai jie prasideda kreipiniu: "Mano karaliui, mano viešpačiui, mano saulės dievui..." Žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts* . . , p. 488.

125 Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose,* skyriuje apie Egiptą.

kalba ir veikia per Mozę, turi savo galioje visa, nes jam priklauso visa žemė (Iš 9,29).

Dramos intriga turi ir užuomazgą, ir raidą, ir atomazgą. Intrigos užuomazgoje faraonas, norėdamas užgožti izraeliečius, verčia juos nešti baudžiavą ir žudyti naujagimius berniukus. Tačiau naujagimiams žudyti faraono visagalybė pasirodo ribota ir abejotina. Naujagimis Mozė, būsimasis izraeliečių vadas, ne tik nenuskęsta Nilo upėje, bet, egiptietės princesės išgelbėtas, užauga paties faraono rūmuose. Vėliau tas pats Mozė, Egipto kultūros išmokslintas ir Dievo įgalintas, mes faraonui iššūkį: "Tėvų Dievo vardu..." Intrigos raidoje lipa veiksmas veiksmui ant kulnų. Apsilankymas po apsilankymo pas faraoną pagilina intrigos lūžį, nelaimė po nelaimės pablogina padėtį Egipte. Pagaliau užsispyręs ir visagalis faraonas pasiduoda. Nelaimių slegiamas, jis leidžia izraeliečiams išeiti iš Egipto. Tačiau intrigos raida vėl įsitempia — faraonas apsigalvoja ir ima gailėtis. Egipto kariuomenė vejasi izraeliečius per dykumą! Dramos atomazga pasiekiama prie Jūros. Izraeliečiai, Jūros stabdomi ir egiptiečių spaudžiami, nuostabiu būdu pereina per baugius vandenis sausom kojom. O juos besivejantys egiptiečiai prigeria. Jūros perėjimas yra dramos atomazgos viršūnė. Jūra, — mirtinas pavojus ir stebuklingas perėjimas, — amžių amžiais žadino ir žadina tikėjimo vaizduotę.

Išėjimo tema yra Šv. Rašto gijos. Šv. Rašte išganymas yra suprantamas kaip atsitikimas, įvykis. Todėl pats Šv. Raštas yra pasakojimas apie išganymo įvykį. Pasakojimas gi atspindi daugiakartį ir daugiaamžį bandymą įsiminti išganymo įvykį. Kaip jau anksčiau sakyta, kiekvienas Penkiaknygės bandymas įraštinti pasakojimą — Jahvistinis, Elohistinis, Deuteronomistinis ir Kunigų šaltinio turi savo žodinę priešistorę. Kiekvieno jų išgany-

mo istorijos paradigma — panoraminis pavyzdys yra likiminis Išėjimas iš Egipto.

Išėjimo tema ryški Senojo Testamento pranašų knygose (pvz.: Amoso, Ozėjo, Jeremijo, Antrojo Izaijo) ir psalmėse (pvz.: Ps 77(78)). Ir Naujasis Testamentas skelbia Jėzaus mirtį-Prisikėlimą kaip Išėjimą, kuris įvyko Jeruzalėje (Lk 9,31).[126] Mozė ir Elijas Jėzaus Atsimainymo metu kalbėjosi su juo apie jo *egzodą* — išėjimą per mirtį į Prisikėlimą. Išėjimo tema yra Šv. Rašto gija Dievo užmojui ir veiklai įraštinti į išganymo istoriją.

Pačiame Išėjimo įvykyje krinta į akis trejopa sruoga: 1. Išėjimas iš Egipto, 2. Per dykumą, ir 3. Įėjimas į Pažado Žemę. Kiekviena jų yra labai ženkli ir apibūdinama istorinėje, teologinėje, ir antropologinėje plotmėje. Likiminis Išėjimas iš Egipto, keturiasdešimt metų buvojimas dykumoje, ir įėjimas į Pažado Žemę XIII a. prieš Kristų ne tik reiškia istorinį Sandoros bendrijos išgyvenimą, bet yra ir visos žmonijos bei pavienio asmens nuotykyje su Dievu. Mat istorinė Išėjimo tikrovė, ėjimas per dykumą ir įėjimas į Žemę tikėjimu yra sudabartinama, — tampa teologine tikrove. Žydas švenčia gyvenimo prasmę, sudabartindamas Išėjimą iš Egipto, ėjimą per Sinajaus dykumą ir įėjimą į Pažado Žemę — Kanaaną. Krikščionis švenčia gyvenimo prasmę, sudabartindamas Jėzaus mirtį-Prisikėlimą — perėjimą iš šiapus trapumo į Anapus pilnatvę.[127] Kiekvienas žmogus — vyras ir moteris turi savo "egiptą", savo "dykumą" ir savo

---

126 "Ir štai pasirodė du vyrai, kurie kalbėjosi su juo. Jie atrodė spindulingi ir kalbėjo apie Jėzaus *gyvenimo pabaigą*, būsiančią Jeruzalėje" (Lk 9,30-31). "Gyvenimo pabaiga" yra išreikšta graikų kalbos žodžiu *eksodos*, kuris reiškia *išėjimas*.

127 Katalikų Bendrijos Tėvai kalba apie Senojo Testamento Išėjimą kaip *šešėlį*, o Naujojo Testamento Išėjimą laiko *pilnatve — Tikrove*.

"pažado žemę". Išeinama ir įeinama gimimu, mokykliniu auklėjimu, pašaukimu ir mirtimi. Dykuma žmogaus gyvenime yra tarpsnis, — trukmė laukiant, vargstant, kenčiant nelaimę, — tarp išėjimo ir įėjimo į gyvenimą. Buvimas dykumoje, — izraeliečio istoriniame Sinajuje, o nūdienio žmogaus laukime, varge, nelaimėje, — padaro žmogų nekantrų ir stumia į murmėjimą. Nekantrumas ir murmėjimas yra ryškūs *Išėjimo* knygoje. Išėjimo tema yra labai gyvenimiška. Būdama Šv. Rašto gija, ji padeda suprasti ne tik Šventraštį, bet ir žmogaus gyvenimo sąrangą.

MOZĖS VAIDMUO

Pasakojimas apie Išėjimą nėra kūrinys apie Mozės žygdarbius. Pasakotojui rūpi šlovinti Izraelio Dievą — Kovotoją, kurio stiprus kumštis ir stipri ranka nugalėjo priešus — faraoną ir jo kariuomenę. Tačiau pasakojime Mozei tenka labai svarbus vaidmuo. Per Mozę, izraeliečių vadą, Dievas išvedė savo pirmgimę tautą iš Egipto; per Mozę, tarpininką tarp Dievo ir izraeliečių, Dievas apreiškė Egipto nelaimių ir stebuklingo išgelbėjimo prasmę.

Savųjų likimo slegiamas, Mozė išgyveno Dievo artumą vienišojo Sinajaus kalno papėdėje (Iš 3,1-14). Šis Mozės išgyvenimas įgalino jį suprasti Dievo užmojį saviesiems Egipto priespaudoje. Grįžęs į Egiptą, Mozė subūrė padrikus izraeliečius ir paskelbė ateities įvykių prasmę. Grįžkime prie pasakojimo, kurį skaitome Iš 2-4.

Mozės kilmė. Su Moze mus supažindina *Išėjimo* knygos pasakojimas. Jis yra perdėm šykštus. Aišku, kad pasakotojai, — žodžiu ir raštu, — neturėjo tikslo aprašyti Mozės gyvenimą. Iš pasakojimo išryškėja pasakotojų tiks-

las: sutelkti dėmesį Dievui, kuris paruošia Mozę ir jį pašaukia būti savo istorinio užmojo įgaliotiniu.[128]

Iš 2 perduoda padavimą apie Mozės užaugimą ir išmokslinimą faraono dvare. Istorikų manymu, jis atspindi tikrovę. Tačiau padavimas turi ir tautosakinių bruožų. Pavyzdžiui, pasakojimas apie mažylį Mozę bitumu tinkuotoje meldų pintinėje istorikams primena panašų bruožą pasakojime apie Sargoną I iš Akkado (apie 2300 m. pr. Kr.). Savo paminkliniame įraše Sargonas I užsimena, kad jo motina pagimdė jį slaptomis, įdėjo į bitumu tinkuotą meldų pintinę ir paliko mažylį upės valiai. Akki, vandens sėmėjo dukra, jį išgelbėjo ir užaugino kaip savo sūnų. Varginga Sargono I kilmė nebuvo jam kliūtimi tapti Agadės (Agade) miesto karaliumi, — miesto, kuris davė Akkado imperijai jos vardą.[129] Be to, užuomina apie mažylio Mozės įsūnijimą (Iš 2,7-10) yra kone lygiagreti su senu Mesopotamijos nuostatu. Pagal jį, rastam mažyliui pamestinukui reikia parinkti apmokamą žindyvę.[130] Nenuostabu, kad padavimas apie Mozės vargingą kilmę ir iškilų auklėjimą faraono dvare ir primena kai kuriems istorikams Artimųjų Rytų tautosakos bruožus.

Padavimas apie Mozę *Išėjimo* knygoje turi daug istorinių bruožų. Jau pats Mozės vardas rodo, kad jis turėjo ryšių su Egiptu. Tiesa, izraeliečių pasakotojas,

---

128 Žr. G. von Rad, *Moses* (World Christian Books; London: Lutterworth, 1960); E.F. Campbell, "Moses and the Foundations of Israel", *Interpretation* 29(1975). 141-154.

129 Žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts*..., p. 119.

130 B.S. Childs, "The Birth of Moses", *Journal of Biblical Literature* 84(1965) 109-122; to paties autoriaus *Book of Exodus* (The Old Testament Library; Philadelphia, PA: Westminster, 1975), p. apie Iš 2-4; R.F. Johnson, "Moses", veikale, kurį redagavo G.A. Buttrick *The Interpretter's Dictionary of the Bible*, III, p. 440-450.

žaisdamas žodžiais, nori kildinti Mozės vardą (hebraiškai Mošeh) iš hebrajų kalbos veiksmažodžio *mašah,* kuris reiškia *ištraukti.* Pasakotojas įtaigauja, kad Egipto princesė buvo pakankamai susipažinusi su hebrajų kalba, nes praminė mažylį hebraišku Mošeh (Mozės) vardu. Pasakotojas aiškina Mozės vardą pagal žodžių sąskambį. Ne tiksli etimologinė prasmė, bet ausims parankus žodžių sąskambis yra aiškinimo pagrindas. O iš tikrųjų, Mozė yra egiptietiškas vardas. *Moseh* yra egiptiečių kalbos veiksmažodžio *mose* dalyvinė forma, kuri reiškia "yra gimęs", arba "vaikas".[131] Žodis *mose* yra dažnai jungiamas su dievų vardais asmeniškuose faraonų varduose, pvz.: Ra-meses — "dievas Ra yra gimęs", Tutmose — "dievas Thut yra gimęs", Ptah-mose — "dievas Ptah yra gimęs". Faraono šeimos mažyliai, gimę kurio nors dievo šventėje, buvo pramenami panašiu būdu.[132] Ir kiti Mozės šeimos nariai iš Levio giminės turi egiptietiškus vardus: Merari ir Pinehas (Iš 6,16.25).[133]

Mozė, nors ir užaugintas faraono dvare, jautė gilų tapatumą su izraeliečiais. Matydamas žiaurų prižiūrėtojų elgesį su izraeliečiais, jis įsikišo ir užmušė egiptietį (Iš 2,11-15). Žinia apie Mozės elgesį ėmė greitai sklisti. Bijodamas faraono, — turbūt Seti I, kuris pradėjo statybą Nilo deltoje, — pykčio, jis pabėgo iš Egipto į "Midiano šalį" (Iš 2,15), Sinajaus pusiasalio pietryčiuose.[134] Prie šaltinio dykumos oazėje Mozė ap-

---

131 R.F. Johnson, *ten pat,* p. 443.

132 Žr. R. De Vaux, *Histoire ..., p. 312.*

133 Žr. B.W. Anderson, *op. cit.,* p. 50. Apie Pinehas rašo T.M. Mauch, veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* III, p. 799-800.

134 Geografai teigia, kad Midianas buvo Arabijoje, į pietryčius nuo Aqabos (Aqabah) įlankos. Midianiečiai buvo klajokliai. Istorikų teigimu jie jautėsi namie pietinėje Sinajaus dykumos dalyje. Žr. *Westminster Atlas,* p. 38.

gynė piemenes nuo įžūlių piemenų. Kviečiamas būti piemenių tėvo, "Midiano kunigo", svečiu, jis apsigyveno pas midianiečius ir ilgainiui vedė vieną piemenių, vardu Zipporah — Paukštę (Iš 2,15-22). Apie Mozės uošvį, atrodo, yra suausti keli pasakojimai į viena. Tai rodo skirtingas jo vardas: kartais jis vadinamas Jetras (Iš 3,1; 18,1), o kartkartėmis — Hobabas (Ts 4,11) ir Reuelis (Iš 2,18). Mozės ryšiai su midianiečiais paliko gilius pėdsakus Penkiaknygėje. Midiano šalyje Mozė išgyveno iki jam priešiško faraono mirties (Seti I?). Rameses II tapus faraonu, Mozė grįžo į Egiptą su Dievo įgaliojimu išvesti izraeliečius iš priespaudos namų į Pažado Žemę.

DEGANTIS KRŪMAS
(Iš 3,1-17)

Klajodamas su uošvio kaimene Sinajaus dykumoje, Mozė atsirado prie "Dievo kalno" (Iš 3,1).[135] Pasakojimas apie Mozės staigų ir netikėtą susitikimą su "Tėvų Dievu" prie šio kalno, ir Mozės nerimu sklidinos pastangos išvengti vaidmens Dievo užmojyje yra vienas iš Senojo Testamento deimančiukų (Iš 3,1-17). Norint jį deramai suprasti, reikia jį skaityti kaip poezijos kūrinį, — su įsijautimu, atviru protu ir atvira širdimi. Mat pasakojimas nori padėti tikėjimui įsiminti įvykio svarbą ir prasmę, kurios negalima išreikšti paprasta kalba.[136]

---

135 "Dievo kalnas" yra dvejopai vadinamas. Pagal Jahvistinį Penkiaknygės šaltinį (J), jis yra Sinajus, o pagal Elohistinį (E) — Horebas.

136 Kasdieninė kalba dažnai tampa nepakankama. Susitikus su Dievu — Visagalio artumu, galima tik dvejopa laikysena: tyla ir poezija. Kai durys netikėtai atsitrenkia į kaktą, pasirodo žvaigždžių gausa; Dievui staiga ir netikėtai žmogų prašnekinus, pokalbiui aprašyti reikia poezijos.

Penkiaknygės tyrėjai pasakojime pastebi siūles, — nelygumus ir prieštaravimus, — kurios kyla iš rašytų šaltinių suaudimo krūvon. Pavyzdžiui, Mozės uošvis čia vadinamas Jetru, o ne Hobabu ar Reueliu; šventasis kalnas be jokio paaiškinimo vadinamas Horebu, o ne Sinajumi; net dievybė vadinama skirtingu vardu.[137] Nelygumai ir prieštaravimai darosi suprantami Penkiaknygės rašytųjų šaltinių tyrimo šviesoje.[138] Be to, reikia pripažinti, kad pasakojimas, prieš tapdamas rašytu tikėjimo kraičiu, buvo žodinis tikėjimo kraitis. Pasakojimas, kurį dabar skaitome, yra baigminė tikėjimo pastanga įsiminti įvykio svarbą ir prasmę.

Skaitydami pasakojimą su poezijai skiriamu įsijautimu, išvengiame kai kurių nūdienio skaitytojo sunkumų. Sunkumai savaime dingsta, kada skaitome pasakojimą toje plotmėje, kurioje jis buvo įraštintas. Būtų vaikiška galvoti apie degantį krūmą — apreiškimą Dievo artumo, kurį galima nufotografuoti. Senajame pasaulyje, aplamai imant, — Senojo Testamento neišskiriant, — ugnis buvo dažnas Dievo apreiškimo įvaizdis (žr. Iš 13,21; 19,18; Įst 4,12; 1 Kar 18,24). Pasakotojui rūpi pasakyti, kad Mozė staiga ir netikėtai pasijuto esąs Dievo artume, kuris veržiasi į žmogaus gyvenimą ir verčia žmogų išgyventi savo trapumą.[139] Mozės atoveikis Dievo

---

137 Atrodo, kad šaltinio E autorius, — ar Penkiaknygės baigminis redaktorius, — žaidžia dviem hebrajų kalbos žodžiais: *Sinai* ir *senek* — *Sinajus* ir *krūmas*. Panaudodamas Horeb, jis žodžiu *senek* — *krūmas* žaidžia dengta užuomina apie Sinajų.

138 Žr. Aukščiau. Be to, M. Noth, *Pentateuchal Traditions*, (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1972). Vokiečių kalba šis veikalas pasirodė 1948 metais.

139 Šį išgyvenimą Šv. Raštas vadina baime, — baime religine, o ne fizine prasme. Anot R. Otto, susitikti su Dievu reiškia išgyventi mysterium tremendum — baisią paslaptį, — kartu bauginančią ir žavinčią. Ir mums įprasta sakyti "baisiai gražu!" Žr. *The*

apsireiškimui aprašomas labai glaustai. "Mozė užsidengė savo veidą, nes bijojo žiūrėti į Elohimą [Dievą]" (Iš 3,6).

Dievybė kiekvienai religijai yra tai, kas yra švenčiausia. Daiktai, laikas, vieta ir asmenys gali būti pašventinti — atskirti nuo kasdienos ir vien šiapusinių poreikių. Kiekviena religija turi pašventintų daiktų, šventadienių, šventovių ir pašventintų asmenų, kurie yra atskirti nuo kasdienos ir šiapusinių poreikių. Jie yra skirti padėti religiniams poreikiams. Dievybė nėra tai, ką žmogus pašventina — atskiria nuo kasdienos; dievybė yra tai, kas yra šventa savyje. Taigi kalbama apie dvejopą šventumą: žmonių duotą šventumą daiktams, laikui, vietai ir asmenims pašventimu ir prigimtinį — tik Dievui būdingą šventumą. Religijų istorija liudija, kad Dievo šventumas prasiveržia į žmogaus patirtį per gamtą ir jos išgyvenimą. Dievo "neregimosios ypatybės — jo amžinoji galybė ir dievystė — nuo pat pasaulio sukūrimo aiškiai suvokiamos protu iš jo kūrinių" (Rom 1,20). Šv. Raštas liudija ir kitą — ypatingą ir nelauktą Dievo proveržį į žmonijos istoriją. Tas Dievas, kuris yra Šventas iš prigimties, savo galybe, nesustabdomu veržlumu ir nuostabia paslaptimi prašnekino žmoniją su istorine išganymo viltimi.[140] Šv. Rašte, Šventasis iš prigimties nėra bevardė ir galinga jėga, bet yra asmeniškas Dievas — "Dievas Abraomo, Dievas Izaoko ir Dievas Jokūbo" (Iš 3,6.15). Šventumas yra Dievo su vardu prigimtis ir valios išraiška, besiveržianti į žmoniją per įvykius, sutrikdanti engėjo faraono valdžią, išlaisvinanti engiamus žmones.

Pasakotojas skuba perkelti dėmesį nuo Mozės, besi-

Idea of the Holy (New York, NY: Oxford University Press, 1968), p. 12-24.

140 R. Otto, *ten pat*, p. 72-81; G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 205-207.

stebinčio nesudegančiu krūmu, į Dievą, kuris jį prašnekina šiuo staigiu ir nelauktu būdu. Apsireiškimo metu Dievas kalba istorine kalba: jis girdi izraeliečių šauksmą, žino jų priespaudos kančią... Izraeliečių padėtis Egipte slėgė Mozės širdį. Iš Egipto jis turėjo bėgti po to, kai, gindamas engiamą izraelietį, užmušė jo engėją. Dievo istorinė kalba yra pareiškimas apie jo išganymo užmojį: "Aš mačiau savo tautos vargą..., aš išgirdau jos šauksmą..., aš žinau jos kančias. Dėl to nužengiau jos išgelbėti" (Iš 3,7-8). Pagal Šv. Rašto tikėjimą, Dievui nėra svetima žmogaus kančia ir priespauda. Dalindamasis su žmogumi kančia ir priespauda, Dievas įgyvendina istorijoje savo užmojį. Dievas apreiškia savo rūpestį žmogumi per istorinius įvykius. Pasakojime apie apsireiškimą Mozei apčiuopiama pati istorinė Šv. Rašto tikėjimo siela.

Pagal indusų religiją, kilniausias žmogaus siekis yra pakilti virš pojūtinio gyvenimo į tiesioginį ryšį su dievybe. Antpojūtiniame dievybės išgyvenime, — jo apsakyti neįmanoma! — žmogaus atskirumas nuo dievybės dingsta, ir pats žmogus, lyg vandens lašas, susilieja su dievybe. Tačiau Senajame Testamente šis susiliejimas su dievybe — misticizmas yra perdėm svetimas. Mozė, susitikdamas su Dievu, ne tik giliai išgyvena savo atskirumą nuo Dievo, bet ir patiria istorinės padėties iššūkį. Pokalbyje su Dievu, Mozė yra pašaukiamas būti istorinės atpirkimo dramos dalyviu: "Eikš, aš tave siųsiu pas faraoną . . ." (Iš 3,10). Pasakojimas įžvalgiai primena Mozės nerimu sklidinas pastangas vengti užduoties ir likti šalia įvykių. "Dievo balsas" neatėjo dalykiškai iš degančio krūmo, bet iš istorinės padėties, kuri Dievo rūpesčio vyksme nušvito nelaukta prasme ir galybe.

Likiminiame Išėjimo įvykyje "Tėvų Dievas" apreikš savo išganymo planą. Dabar Mozė yra šaukiamas apsi-

spręsti ir būti atsakingas už ateitį. Dievo šaukimas žmogui būti atsakingam gyvenimo lūžiuose yra vienas iš būdingiausių Šv. Rašto tikėjimo bruožų.

Dievo vardas. Pasakojime apie degantį krūmą pastebėjome Mozės nerimą ir pastangas išsikalbinėti nuo užduoties būti istorinės išganymo dramos veiksniu. Vienas iš jo išsikalbėjimų buvo, anot jo paties, Dievo vardo nežinojimas. "Štai aš eisiu pas izraeliečius ir jiems sakysiu: 'Jūsų tėvų Dievas mane siunčia pas jus'. Kai jie mane klaus, kuo jis vardu, ką aš jiems atsakysiu?" (Iš 3,13). Mozė išsikalbinėja nuo užduoties, nes nežino dievybės vardo.

Mozės laikais Dievo vardo klausimas buvo gyvybinis. Ne todėl, kad iš daugelio dievų reikėjo žinoti tikrojo Dievo vardą, kiek dėl to, kad Dievo asmenybė buvo reiškiama vardu.[141] Mums įprasta naudoti vardus daiktui nuo daikto ir asmeniui nuo asmens atskirti. Tačiau Artimųjų Rytų visuomenėje vardas buvo daiktas ar asmuo — daikto ar asmens jėga ir gajumas.[142] Žmogiškoje plotmėje vardas buvo vidinis *aš*, arba asmeninė tapatybė. Todėl praminti naujagimį vardu buvo svarbus ir ženklus įvykis. Asmeniui, po lūžio pakeitusiam savo gyvenimo būdą ar kryptį, buvo duodamas naujas vardas (pvz.: Pr 32,27-28).[143] Kitą asmenį pažinti buvo galima tik žinant jo ar jos vardą. Nenuostabu, kad reikėjo žinoti

---

141 Ir nūdien "Tėve mūsų" maldoje kreipiamasi į Dievą su prašymu: "Teesie šventas Tavo *vardas!*" Vardas ir čia išreiškia patį Dievą — asmenį.

142 Žr. J. Pedersen, *Israel...*, I-II, p. 245-259. Taip pat E.B. Idowu, *Olodumare: God in Yoruba Belief* (London: Longmans, Green & Co., 1962), IV skyrius.

143 Jokūbas — "Praslinkęs pro kulnis", t.y. sukčiavimu norėjęs gimti pirmiau už dvynuką brolį Esau — po ristynių su Dievu gauna naują vardą — Izraelio, kuris reiškia "Tevaldo Dievas" (?).

Dievo vardą, nes, nežinant Dievo vardo, neįmanoma "šauktis jo vardo" ir įeiti su juo į asmenišką santykį.

Pirmu žvilgsniu Mozės klausimas Dievo vardo atrodo lyg nuolaida Derlingojo pusmėnulio tautų daugiadievystei — politeizmui. Tarp daugiadievių religijų su žinomų ir nežinomų dievų ir dievių aibe, reikėjo teirautis dievo arba dievės, į kuriuos buvo norima kreiptis. Tačiau Iš 3-4 pasakojimas neturi nieko bendro su daugiadievyste — politeizmu. Pasakojimas žėri įsitikinimu, kad tėra tik vienas ir vienintelis "Tėvų Dievas", — tas Dievas, kuris kreipėsi į Mozę prie Sinajaus kalno, apreikšdamas savo užmojį išgelbėti izraeliečius iš Egipto priespaudos. Taigi Mozės klausime nėra minties apie daugiadievystę, o apie norą pažinti Dievo prigimties — Vardo paslaptį, arba Dievo būtį. Mozės klausimas yra "Kas Tu esi?"

Dievo AŠ ESU paslaptis. "Elohim[144] [Dievas] tarė Mozei: 'Aš esu, kuris esu' " (Iš 3,14). Šie keturi žodžiai Dievo atsakyme Mozei yra vieni iš mįslingiausių Senojo Testamento žodžių. Dievo atsakymas yra keliskart pakartojamas:

Iš 3,14a:
"Elohim [Dievas] tarė Mozei: " 'Ehjeh ašer 'ehjeh", t.y. "AŠ ESU, KURIS ESU", arba "AŠ BŪSIU, KAS BŪSIU".

Iš 3,14b:
Ir jis [Dievas] tarė: "Taip sakysi izraeliečiams: " 'EHJEH [AŠ ESU] siuntė mane pas jus".

Iš 3,15:
'Elohim [Dievas] vėl kalbėjo Mozei: "Taip sakysi

---

144 *'Elohim* yra semitiškas žodis, kuris reiškia "dievą". "Dievas" semitų nuovoka buvo 'El, arba Eloah — *Jėga.*

izraeliečiams: 'JAHVEH [JIS YRA],[145] *— Dievas jūsų tėvų, — Dievas Abraomo, Dievas Izaoko, ir Dievas Jokūbo siunčia mane pas jus. Šis yra mano vardas per amžius. Juo į mane šauksis visos kartos'* ".

Tiesioginis atsakymas į Mozės užklausimą, ką jis turės sakyti izraeliečiams (Iš 3,13), yra pokalbio pabaigoje — tretysis (Iš 3,15). Tarpinė eilutė (Iš 3,14) sieja savitąjį Šv. Rašto Dievo vardą Jahvę su hebrajų kalbos žodžiu, kuris yra verčiamas "Aš Esu" (arba "Aš Būsiu").

Hebrajų kalba Aš Esu — 'Ehjeh yra veiksmažodžio h-j-h (arba senesnės formos h-v-h) pirmasis vienaskaitos asmuo. Jahveh yra to paties veiksmažodžio tretysis vienaskaitos asmuo, t.y. Jis Yra, arba Jis Bus. Iš 3,14 naudoja pirmąjį vienaskaitos asmenį Aš Esu, nes Dievas, apie save kalbėdamas, sako "Aš Esu", o ne "Jis Yra".

Ką reiškia Dievo vardas Jahvė? Dievo vardas Jahvė turi įdomią istoriją. Senojo Testamento laikotarpyje rašytinė hebrajų kalba naudojo tik priebalses. Balsės buvo pridėtos tik krikščionijos amžiuje. Mat hebrajų kalba tuomet buvo jau laikoma mirusia kalba. Norint išsaugoti Šv. Rašto hebrajų kalbos tarimą, priebalsės buvo sustiprintos balsėmis.

Dievo — Jahvė vardas buvo laikomas šventu. Todėl jis buvo išimtas iš kasdienės apyvartos. Tai įvyko po žydų grįžimo į savo kraštą — po tremties į Babiloniją (V prieškristiniame amžiuje). Apeiginiame ar asmeniškame Šv. Rašto skaityme pradėta keisti Jahvės vardą hebraišku žodžiu *'Adonai,* kuris reiškia *Viešpatį.*[146] Žodį

---

145 JAHVEH — JIS YRA arkivysk. J. Skvireckas verčia VIEŠPATS, sekdamas Septuagintos KYRIOS ir Vulgatos DOMINUS. Jahveh lietuvinsime į Jahvę.

146 Ir nūdien šis pakaitalas tebėra naudojamas sinagogose apeiginio skaitymo ir maldos metu.

'Adonai graikiškasis Septuaginta išvertė *Kyrios*, o lotyniškoji Vulgata — *Dominus*. Kyrios ir Dominus reiškia *Viešpats*. Ir arkivysk. J. Skvireckas, sekdamas šiais vertimais, savo vertime naudoja *Viešpatį*.[147] Viduramžiais nebebuvo žinoma, kaip žydai, kalbėdami hebraiškai, tardavo Dievo — Jahvės vardą. XIII a. pabaigoje, krikščionys susikūrė dirbtinį Jehovah — Jehovą. Nežinodami tikro tarimo, jie klaidingai sujungė JHVH — Dievo vardo priebalses su 'AdOnA' — Dievo vardo pakaitalo balsėmis ir ėmė tarti JaHoVaH.[148]

Dievo atsakymas Mozei yra mįslingas. Trigubas "'Elohim tarė", "Ir jis [Dievas] tarė", "'Elohim vėl kalbėjo" tuojau sminga dėmesin, nes yra pernelyg dažnas. Atrodo, kad kadaise Mozės klausimą "Kas Tu esi?" (Iš 3,13) sekė aiškus Dievo atsakymas, kad asmeniškas "Tėvų Dievo" vardas yra Jahvė (Iš 3,15). Labai galima, kad tikėjimo kraičio perduodamas atsakymas buvo išplėstas eilute, kuri aiškina Dievo — Jahvės vardą (Iš 3,14).[149]

Iš 3,14 sieja Dievo — Jahvės vardą su veiksmažodžiu "būti". Bandymas suprasti ir išaiškinti Jahvės vardą reikalauja daug rašalo iš šiuolaikinių aiškintojų.[150] Vyrauja šios pažiūros:

---

147 Anglų vertimai turi LORD, o vokiečių HERR. Šiuolaikiniai vertimai labai dažnai Dievo — Jahvės vardo nebeverčia. Kai kurie vertimai, iš pagarbos Dievo — Jahvės vardui naudoja vertimą "Lord", bet jį rašo didžiosiomis raidėmis "LORD", pvz.: *Revised Standard Version, New American Bible*. Pirmoji yra protestantų, o antroji yra katalikų Knyga.

148 Ši sudėtinė Dievo vardo forma, sakoma, buvo Petro Galatin, popiežiaus Leono X nuodėmklausio, išgalvojimas. Tai būtų buvę apie 1518 metus. Tačiau yra ankstesnių šios sudėtinės formos pradininkų, pvz.: Raymond Martin. Žr. B.W. Anderson, "Jehovah", *The Interpreter's Dictionary of the Bible* veikale, II, p. 817.

149 Panašiai galvoja M. Noth, *Exodus* . . , p. 30; R. De Vaux, *Histoire* . . , p. 330.

1. *Dievo vardas Jahvė reiškia: "Jis yra buvimo priežastis", t.y. "Jis kuria".*

Ši pažiūra teigia, kad reikia atsisakyti balsių, kurias davė Dievo vardo JHVH priebalsėms vėlesnis jo tarimas. Anot šios pažiūros, pradinė JHVH prasmė rėmėsi priežastine veiksmažodžio "būti" forma (hebrajų kalboje priežastinė forma yra hifilio forma). Todėl Dievo vardas Jahvė reiškia: "Jis yra tas, kuris kuria", arba "Jis yra tas, kuris yra buvimo priežastis". Taigi nereikalaujama kaitalioti priebalsių veiksmažodyje, o tik balses: *'a*hjeh vietoj *'e*hjeh (*a* vietoje *e*).

Ši pažiūra išaiškina Dievo — Jahvės vardą, neprievartaudama nei žodžio priebalsių, nei balsių.[151] Tokiu būdu mįslingasis keturių žodžių sakinys "Aš esu, kuris esu" pabrėžia Dievo kūrėjiškumą: "Aš esu priežastimi buvimo to, ko aš esu buvimo priežastimi", arba "Aš kuriu tai, ką aš kuriu". Trumpai išreiškiant, visa — gamta ir istorija turi savo būties šaltinį Dievo kūrėjiškume — valioje Dievo, kuris yra Kūrėjas.[152]

2. *Dievo vardas Jahvė reiškia: "Aš esu Būtis".*

Daugumas Šventojo Rašto mokslininkų šią pažiūrą laiko svetima Senojo Testamento mąstysenai. Mat amžinai Esančiojo — amžinos Būties sąvoka yra perdėm fi-

---

150 Žr. J.L. McKenzie, "Aspects of Old Testament Thought", *JBC* 77:11-13.

151 Baigminis priebalsių ir balsių sujungimas hebraiškame Šv. Rašto tekste įvyko apie 700 metus po Kristaus. Nėra abejonės, kad tuolaikiniai žydų Šv. Rašto tyrėjai — masoretai, arba tikėjimo kraičio rinkėjai, rėmėsi nusistojusiu kalbiniu įgūdžiu.

152 Pažiūros pirmūnas buvo garsusis amerikietis Senojo Testamento mokslininkas William F. Albright. Žr. jo *From the Stone Age to Christianity* (Baltimore, MD: John Hopkins Press, ²1957), p. 258-262. Taip pat D.F. Freedman, "The Name of the God of Moses", *Journal of Biblical Literature* 79(1960) 151-156.

losofiška ir atsaji. Ji yra namie graikų mąstysenoje, bet ne hebrajų. Hebraiškoji Dievo samprata yra apčiuopiama. Senovės graikai, stengdamiesi suprasti kintamas Būties apraiškas ir Būtį, kuri nesikeičia, Dievą laikė amžinai Esančiuoju — amžina Būtimi, kurios nepaliečia laikas. O tuo tarpu Izraelyje buvo stengiamasi suprasti Dievo užmojį ir veiklą apčiuopiamuose istorijos įvykiuose. Taigi ėjo kalba ne apie Dievą — Būtį, bet apie Dievo išganingus darbus.

Ši įžvalga yra taikli ir imtina dėmesin. Tačiau pažiūros gynėjai iškelia graikų kalbos veiksmažodžio "būti" pobūdį, kuris yra tolygus veiksmažodžiui "įvykti", "atsitikti". Anot jų, veiksmažodis turi ir dinamišką bruožą. Imdami Dievo atsakymą "Aš esu Būtis" šio bruožo šviesoje, jie teigia, kad jis pabrėžia savitą Dievo valdžią — visagalę Dievo valią. Priešingai, Kanaano ir Egipto dievams, kurie miršta ir atgimsta gamtos ar visuomenės veiksnių padedami, Jahvė yra Viešpats, kurio visagalę valią apreiškia ateitin besiveržianti įvykių raida.[153]

3. *Dievo vardas Jahvė reiškia: "Aš Būsiu [su jumis]".*

Ir ši pažiūra teksto priebalsių ir balsių neliečia, bet ima tokį, koks jis yra. Tačiau teigia, kad veiksmažodžio *'ehjeh* formą reikia suprasti ne esamajame laike — "Aš Esu", bet būsimajame — "Aš Būsiu". Be to, anot šios pažiūros, Dievo atsakymas Iš 3,14 yra suprastinas jo tiesioginiame kontekste. "Tėvų Dievas" žada būti ir eiti su Moze: "Aš būsiu su tavimi" (Iš 3,12), "Aš būsiu

---

153 Šitaip galvoja R. De Vaux, dominikonas Šv. Rašto mokslininkas, savo raštuose. Žr. "The Revelation of the Divine Name YHWH" veikale, kurį redagavo J.I. Durham ir J.R. Porter, *Proclamation and Presence: Old Testament Essays in honor of G.H. Davies* (Richmond, VI: John Knox, 1970), p. 48-75; ir *Histoire . . ,* p. 329-337.

tavo kalboje" (Iš 4,12.15). "Tėvų Dievas" žada būti ir eiti su savo tauta: "Aš būsiu jūsų Dievas" (Iš 6,7). Taigi Jahvė — *Aš Būsiu* išreiškia Dievą, kuris visu veidu atsigręžia į izraeliečius, — yra jų išgelbėtojas, vadas ir teisėjas. Į jį galima kreiptis ir jo pagalbos šauktis. Atsiduodamas savo tautai, Dievas *Aš Būsiu* — Jahvė lieka laisvas būti arti jos taip, kaip jis nori, ir maloningas tam, kuriam jis nori (Iš 33,19).

Tretysis Dekalogo — Dešimties Dievo įsakymų įpareigojimas draudžia naudoti Dievo vardą be reikalo (Iš 20,7; Įst 5,11), t.y. naudotis juo blogiems tikslams. Galbūt dėl to Iš 3,14 yra mįslingas, nes atspindi Dievo santūrumą savo Asmeniui reikšti.[154] Dievas apreiškia ir paslepia savo Paslaptį. Mozė norėjo pažinti ir suprasti Dievo vardo — prigimties paslaptį. Tačiau jo noras yra tik dalinai patenkinamas. Atrodo, norima pabrėžti, jog, turėdamas Dievo vardo — prigimties paslaptį, žmogus pavers Dievą savo belaisviu ir jį naudos savo poreikiams (žr. Pr 32,29; Ts 13,17-18).[155]

Dievas, kuris kalba Mozei, yra Jahvė — Aš Būsiu. Jis yra izraeliečių Viešpats, o ne tarnas. Todėl ir klausimas "Kas yra Dievas?" bus atsakytas ateities įvykiuose, o ypatingai per Išėjimo įvykį: "Aš esu Jahvė, jūsų Dievas, kuris išvedžiau jus iš Egipto žemės, iš nelaisvės namų" (Iš 20,2).

JAHVĖS GARBINIMO KILMĖ

Mozė buvo siunčiamas pas faraoną su pranešimu, kad "Jahvė, hebrajų Dievas, atėjo susitikti su mumis"

---

154 Prieš imant su kuo nors draugauti, norima sužinoti jo arba jos vardą. Sužinojus vardą, galima jį arba ją įtaigauti. Taip galvoja apie Dievo santūrumą J. Pedersen, *Israel* . . , I-II, p. 252.

155 Žr. M. Buber, *Moses* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1968), p. 51-55; G. von Rad, *Moses* (World Christian Books; London: Lutterworth, 1960), p. 18-28.

(Iš 3,18). Jahvės vardo prasmė yra mįslinga, — jis apreiškia ir paslepia Dievo Asmenį. Kyla naujas klausimas. Kokia yra Jahvės žodžio kilmė? Kokia yra Jahvės vardo kilmė? Kodėl vardas Jahvė, o ne koks kitas vardas, yra asmeniškas Šv. Rašto Dievo vardas?

Atidus Iš 3 skaitymas rodo, kad šiame skaitinyje naudojami pakaitomis du skirtingi vardai Dievui pavadinti: 1. Bendras semitinis žodis dievybei paženklinti *'Elohim*, — "Dievas" ir 2. Savitas Šv. Rašto žodis *Jahveh*.[156] Šis reiškinys verčia Penkiaknygės tyrėjus daryti išvadą, kad Iš 3 skaitinys yra suaustas iš dviejų skirtingų rašytų šaltinių.[157]

Dievo vardo kaitaliojimas *Pradžios* knygoje davė pradžią, ir tai buvo paskata XVIII ir XIX a. Penkiaknygės moksliniam tyrimui. Pasakojimas apie Kūrimą (Pr 1,1-2, 4a) nuosekliai naudoja 'Elohim vardą, o pasakojimas apie Rojų (Pr 2,4b-3,24) naudoja Jahvę junginyje su 'Elohimu. Panašus kaitaliojimas pastebimas visoje *Pradžios* knygoje. Dievo vardo kaitaliojimas, kartu su stiliaus skirtumais, skirtinga teologinė galvosena, ir pasikartojimai pasakojime kaip tik ir vedė prie išvados, kad Penkiaknygė yra suausta iš skirtingų rašytų šaltinių. Suaudimo siūlę lengva pastebėti ir Iš 3 skaitinyje.

Kada buvo imta naudoti Jahvės vardą? Dievo vardų kaitaliojimas, Penkiaknygės tyrėjų manymu, remiasi dviem pažiūrom apie laiką, kada buvo pradėta naudoti Dievo

---

156 'Elohim — žr. Iš 3,1.4.11.12.13; Jahveh — žr. Iš 3,2.4.7.15.

157 Pagal šaltinių tyrėjus Iš 3,1-8 priklauso J — Jahvistiniam šaltiniui. Jie atpažįsta dvi išimtis: 4b eilutė ir 6 eilutė. Iš 3,9-15, anot jų, priklauso E — Elohistiniam šaltiniui. Ši skaitinio dalis prasideda su pakartotu teigimu, kad 'Elohim išgirdo izraeličių šauksmą (plg. 9 eilutę su 7 eilute). Žr. P.F. Ellis, *Men and Message of the Old Testament* (Collegeville, MN: Liturgical Press, ³1976), p. 65.

garbinimui Jahvės vardas. Pagal Jahvistinį šaltinį Dievo garbinimas Jahvės vardu turi pradžią Enošo, Adomo vaikaičio, kartoje prieš Tvaną: "Tada [žmonės] ėmė šauktis Jahvės vardo" (Pr 4,26). Todėl Jahvistinis šaltinis ir aprašo Jahvės apsireiškimą Abraomui (Pr 12,1-4a).

Kiti Penkiaknygės rašytieji šaltiniai — Elohistinis ir Kunigų turi skirtingą Jahvės vardo pažiūrą. Pasakodami apie protėvius *Pradžios* knygoje, jie susilaiko nuo Jahvės vardo ir jo nenaudoja. Anot jų, Jahvės vardas buvo apreikštas ypatingu būdu Mozei.[158] Kunigų šaltinis pabrėžia:

> *Dievas ['Elohim] kalbėjo Mozei: "Aš esu Jahvė. Aš apsireiškiau Abraomui, Izaokui ir Jokūbui kaip Dievas Visagalis ['El Šaddai]; bet savo vardą Jahvė aš jiems neapreiškiau" (Iš 6,2-3).*[159]

Pagal Kunigų šaltinio pasakojimą, Dievo vardas Jahvė buvo apreikštas trim tarpsniais: 'Elohim — Dievas, 'El Šaddai — Visagalis ir Jahvė.

Ta pati samprata būdinga ir Elohistiniam Penkiaknygės šaltiniui, kuriam priklauso Iš 3,9-15. Mozė klausia, koks yra "Tėvų Dievo" vardas, nes jo nežino nei jis, nei jo tautiečiai. Ši prielaida yra ryški visame pasakojime. Kai kurie mokslininkai bandė įrodinėti, kad skaitinys nesako, jog Mozė gavo naują vardą Dievui, o tik naują, jau protėvių amžiuje žinoto Dievo vardo sampratą. Tačiau Iš 3,15 aiškiai teigia, kad Jahvės vardas Dievui imta naudoti Mozės ratelyje: "Šis [Jahvė] yra mano vardas per amžius. Juo į mane šauksis kartų kartos".

Taigi Penkiaknygės tikėjimo kraityje yra dvi skirtin-

---

158 Elohistinis — žr. Iš 3,9-15, o Kunigų šaltinis — žr. Iš 6,2-3.

159 Iš 6,2-7,7 yra Kunigų šaltinio pasakojimas apie Mozės pašaukimą. Jis yra lygiagretis su Elohistiniu pasakojimu — žr. Iš 3-4.

gos pažiūros apie Jahvės — Dievo vardą. Viena jų teigia, kad Dievas buvo pažintas ir garbinamas kaip Jahvė dar prieš Tvaną (J), o kita — Dievo — Jahvės vardas imta naudoti tik Mozės, arba Išėjimo iš Egipto, amžiuje (E ir P). Kuri jų yra teisinga?

Penkiaknygės šaltinių požiūriai. Atsakymą į klausimą, atrodo, galima rasti skirtinguose Penkiaknygės šaltinių požiūriuose. Jahvistinis pasakojimas pabrėžia savo teologija žėrintį įsitikinimą: Jahvė, Izraelio Dievas, yra visos istorijos ir kūrinijos Viešpats. Užtat pagal jį Jahvės garbinimas ir yra žinomas istorijos ir kūrinijos pradžioje. Tokiu būdu Jahvistinis pasakojimas duoda Šv. Rašto tikėjimui visuotinį požiūrį.

Nūdienis Penkiaknygės tyrimas yra turtingas pastangų, parodančių, kad Jahvistinio šaltinio pažiūra yra ir istoriškai pagrįsta, nes Jahvės vardas iš tikrųjų buvo naudojamas amoriečių, arba protėvių, giminėse.[160] Tyrimo pasekmės dar nėra galutinės.[161]

Kiti du Penkiaknygės rašytieji šaltiniai — Elohistinis ir Kunigų yra artimesni izraeliečių istorinei padėčiai teiginiu, kad Dievo vardas Jahvė imta plačiai naudoti tik su Moze ir po Mozės. Pravartu pastebėti, kad tėvai pradėjo vadinti savo mažylius vardais, sudarytais iš sutrumpinto Jahvės vardo ir kito žodžio, tik nuo Mozės amžiaus. Pavyzdžiu galima imti *Jozuės* vardą. Hebraiškai jis rašomas *Jahošua'*, arba *Ješua'*, ir reiškia "Jahvė yra išganymas". Priešmoziniame laikotarpyje tokių sudėtinių

---

160 Šiuo klausimu ypatingai vertingas yra F.M. Cross straipsnis "Yahweh and the God of Patriarchs", *Harvard Theological Review* 55(1962); Taip pat J. Bright, *A History* . . , p. 151-152; R. De Vaux, *Histoire* . . , p. 321ss.

161 Naujos šviesos reikia laukti iš Ebla — Tell Mardikh Karaliaus archyvo. Žr. G. Pettinato, *Ebla: un impero inciso nell' argilla* (Milano: Mondadori, 1979).

vardų Šv. Rašte nėra. Taigi pagal Elohistinį ir Kunigų šaltinį, Jahvės — Dievo vardas prigijo Mozės amžiuje.

Jahvė ir kenitai. Tarp Penkiaknygės tyrėjų XIX a. pabaigoje kilo spėliojimas, kad Jahvė buvo kenitų, vienos Midiano genties, dievas. Iš tikrųjų gi Mozė susipažino su Jahvės garbinimu, būdamas Midiano žemės bėglys. Ganydamas savo uošvio, Midiano kunigo Jetro bandą, jis patyrė Jahvės, kenitų dievo, apsireiškimą prie Horebo kalno (Iš 3,5). Spėliojimas remiasi dviguba prielaida: Jahvė buvo kenitų garbinamas, ir Horebo kalnas buvo kenitų šventovė. Po Jahvės apsireiškimo, Mozė grįžo į Egiptą ir supažindino savo tautiečius su nauja, anksčiau nepažįstama, dievybe. Tokiu būdu jis subūrė izraeliečius keliauti prie Horebo kalno pagarbinti Jahvės.[162]

Istorinis šaltinis, davęs Mozei Jahvės vardą, nėra žinomas. Pasakojimas apie jo svarbą ir reikšmę Šv. Raštui jau buvo nagrinėtas. Turimi spėliojimai — hipotezės nėra pagrįsti, ir lieka tik spėliojimai.

Jahvės vardo kilmės klausime nėra svarbiausia nei istorinė vardo kilmės vieta, nei tiksli žodžio prasmė. Svarbiausias dalykas yra Jahvės vardo supratimas izraeliečių Dievo garbinime, kuris turi savo šaknis Mozės amžiuje. Nors Jahvės vardas ir būtų kilęs tarp amoriečių — protėvių giminių, ar kenitų, ar mums dar nepažįstamų genčių, izraeliečiai garbino Jahvę iš esmės skir-

---

162 Kenitų hipotezę iškėlė K. Budde, *The Religion of Israel to the Exile* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1899). Neperseniai ją ėmė ginti H.H. Rowley, *From Joseph to Joshua* (London: Oxford University Press, 1950), p. 149. Hipotezės Achilo kulnimi yra archeologija — jos nepažinimas (Budde) ir nesiskaitymas su ja (Rowley). Stiprų ir kritišką hipotezės vertinimą galima rasti šiuose veikaluose: T.J. Meek, *Hebrew Origins* (New York, NY: Harper & Row, ²1950), III skyrius ir M. Buber, *The Prophetic Faith* . . , p. 24-30.

tingu būdu. Esminio skirtumo šaknys yra izraeliečių Dievo samprata. Ji remiasi ne įžvalga į gamtos reiškinius, bet Dievo artumo išgyvenimu per istorinius įvykius. Išėjimo iš Egipto įvykis davė Jahvei visiškai naują turinį.

Izraeliečiai patyrė ir garbino Dievą, — *Tą*, kuris išgirdo jų šauksmą, maloniai atėjo jiems padėti ir vedė juos į Pažadu kupiną ateitį. Jahvės žodis savyje yra tik vardas. Jis gali būti beprasmis ar daugiaprasmis. Tačiau Izraelio patirtyje, Mozės aiškinimu, jis turėjo tik vienui vieną prasmę: "Aš esu Jahvė, jūsų Dievas, kuris išvedžiau jus iš Egipto žemės, iš nelaisvės namų" (Iš 20,2). Garbinti Jahvę reiškė sudabartinti aną ženklų Įvykį, priimti jo įpareigojimus ir veržtis į ateitį su Pažadu.

JAHVĖ RUNGIASI SU FARAONU

Iš 3-4 pasakoja ir apie Jahvės varžybas su Faraonu.[163] Pasakojimas apie Jahvės vardo apreiškimą yra įvadas į pasakojimą apie Mozės užduotį: "Eikš, aš siųsiu tave pas Faraoną, kad išvestum mano tautą, Izraelio[164] sūnus [izraeliečius] iš Egipto" (Iš 3,10). Mozė, kaip vėlesni pranašai, yra laikomas pasiuntiniu. Pasiuntinio vaidmuo išryškėja pačiame pirmajame Išėjimo įvykio aprašyme:

Sakysi Faraonui: "Taip sako Jahvė: 'Izraelis yra mano pirmagimis sūnus. Aš tau liepiau: Leisk mano

---

163 Egiptiečių kalba *pr-'* reiškia "Didysis namas". Šv. Rašte "faraonas" yra Egipto valdovo titulas, pvz. faraonas Rameses II, panašiai kaip "kaizeris", "caras". Toliau šiame skyriuje Faraoną rašysime didžiaja raide.

164 Jokūbo vardas buvo pakeistas Izraeliu — žr. Pr 32,27-28.

sūnų išeiti, kad mane garbintų! Tu atsisakai jį paleisti. Tebūnie taip! Aš užmušiu tavo sūnų . . .'"
(Iš 4,22-23).

Šimtmečius vėliau pranašas Ozėjas primins izraeliečiams, kad "Jahvė išvedė Izraelį iš Egipto, ir pranašas juo rūpinosi" (Oz 12,13). Mozė buvo Jahvės atstovas ir pasiuntinys.

Pasakojime apie varžybas tarp Jahvės ir Faraono pasakotojas jau varžybų pradžioje kalba apie baigminį Jahvės susirėmimą su Faraonu (Iš 4,22-23). Jis iš anksto pareiškia, kad Faraonas nenusileis, nes Jahvė "sukietins jo širdį" (Iš 4,21).[165] Nors Faraonas — Rameses II ir siekė savo tikslų, pasakotojo akimis žiūrint, jis buvo vispusiškoje Jahvės valdžioje. Iš tikrųjų visa iš anksto žinoma! Jam nerūpi spręsti žmogaus laisvos valios ir Dievo visuotinio veikimo problemos — abi valias — žmogaus ir Dievo suderinti. Jis pasitenkina pakartotinai pabrėžti, kad Jahvė "sukietino" Faraono širdį; jis taip teigia, kad Faraonas "sukietino" savo širdį, — atkaklus užsispyrimas buvo paties Faraono nuosprendis (Iš 8, 15.32; 9,34-35). Pasakotojui rūpi savo pasakojimu pašlovinti Izraelio Dievą — Jahvę.

---

165 Šis yra dažnas Šv. Rašto išsireiškimas pasakojime apie Faraoną. Žmogaus nuosprendis be Dievo veikimo yra neįmanomas — žr. Iz 6,10; Mt 13,10-15. Šv. Raštas nedaro skirtumo tarp antrinių priežasčių ir visuotinės Priežasties — Dievo veikimo. Be to, laisvos valios klausimas, kuris yra taip ryškus pošventraštinėje teologijoje, dar nebuvo problema Šv. Rašte. Čia pasitenkinama teigti, kad 1. Dievas yra visuotinė Priežastis. Būdamas visagalis, savo visuotiniu veikimu Dievas yra ir antrinių priežasčių visatoje bei istorijoje jėga ir 2. Faraonas, arba žmogus, turi laisvą valią apsispręsti, nes yra laikomas atsakingu už nuosprendį. Dievo visagalybė ir žmogaus galia laisvai apsispręsti yra nuolat ryškūs Šv. Rašte. Kaip žmogus gali laisvai apsispręsti ryšyje su Visagaliu nėra Šv. Rašto autorių problema. Įkvėptiesiems autoriams svarbu pabrėžti, kad žmogus turi galią iš Kūrėjo laisvai apsispręsti ir negali išvengti savo nuosprendžio pasekmių.

Faraonas turi nuosprendžio ir veikimo laisvę, bet yra atsakingas visuotiniam Dievo užmojui ir veiklai (žr. Rom 9,17). Pasakojimas apie Dievo varžybas su atkakliuoju Faraonu turi tikslą pamokyti kaip Jahvė elgėsi su egiptiečiais, darydamas tarp jų "nuostabius darbus, kad žinotumėte, jog Dievas yra Jahvė" (Įst 6,20-25).

Egipto nelaimės. Egipto nelaimes galima nagrinėti dvejopu požiūriu. Pirmasis teigia, kad įvykiai, susiję su nelaimėmis, buvo perdėm antgamtiniai. Visagalis Dievas, veikdamas per antgamtines rykštes, privertė Faraoną leisti izraeliečiams išeiti iš priespaudos. Ši pažiūra kadaise vyravo ir katalikų, ir protestantų egzegetų tarpe. Antrasis požiūris, kuriam nūdien atstovauja ir dauguma katalikų egzegetų, atkreipia dėmesį į gamtos rykštes Egipto nelaimėse. Šios pažiūros šalininkai pabrėžia ir Apvaizdos ranką šiuose gamtos reiškiniuose, — pavyzdžiui, neįprasta jų apimtis, — ir izraeliečių išgelbėjime iš Egipto. Šv. Rašto pasakojimas žėri tikėjimu, kuris įžiūri ir šlovina visagalę Dievo valią ir nuostabų jo gerumą.

Pagal *Išėjimo* knygos pasakojimą, pirmasis apsilankymas pas Faraoną baigėsi visiškai nesėkmingai (Iš 5,1-6,1). Prašymas išleisti izraeliečius iš Egipto į Sinajaus dykumą, kad jie galėtų švęsti Jahvės garbei šventę, atrodo įtartinas ir laikomas išsisukinėjimu nuo darbo. Faraonas sakosi nepažįstąs Dievo Jahvės vardu. O prašymo patenkinti jis nė negalvoja (Iš 5,2). Priešingai! Jis įsako darbų prižiūrėtojams, kad jie duotų izraeliečiams daugiau darbo. Iki šiol jie gaudavo šiaudų plytoms gaminti. Nuo dabar jie turi patys šiaudų susirasti ir tiek pat plytų pagaminti (Iš 5,5-18).

Pasakojimas apie dešimt nelaimių, kurias Jahvė siunčia Egipto kraštui, kad palaužtų Faraono atkaklumą, yra varžybų tęsinys (Iš 7,8-11,10).[166] Nūdienis *Išėjimo* knygos skaitytojas čia susiduria su kebliais klausimais. O

Egipto šventieji raižiniai — hieroglifai granito paminkle.

Cheopso piramidė ir egiptiečių šeima.

Plytinė Gošeno žemėje.

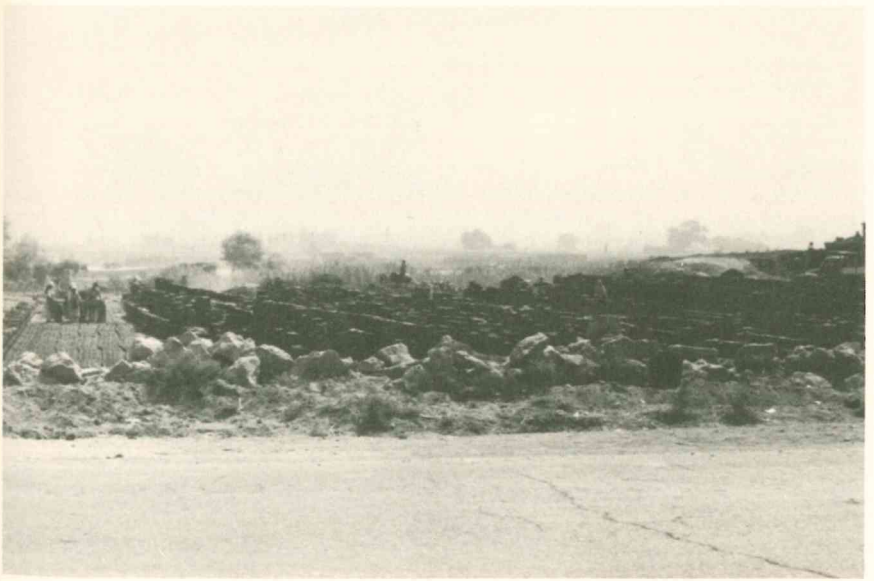

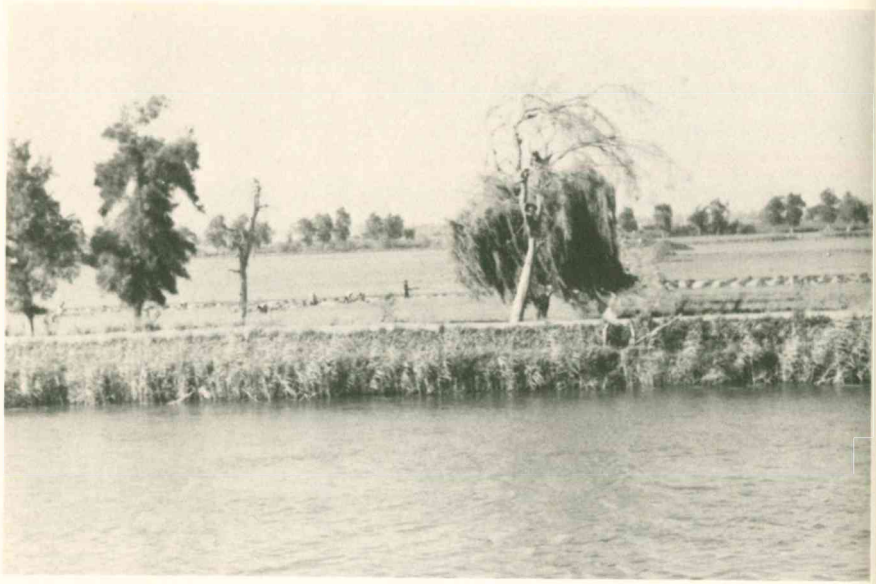

Nilo kanalai Gošeno žemėje

Gošeno žemė: vešlios kanalų pakrantės.

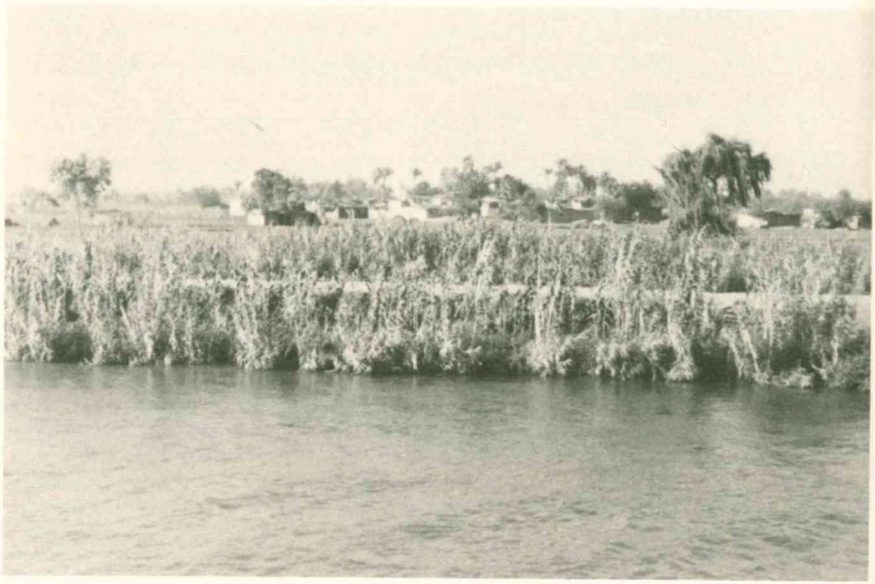

Rameses II Memfio muziejuje. Faraonas Išėjimo iš Egipto metu.

Memfis: pirmoji Jungtinio Egipto sostinė. Bendras griuvėsių vaizdas.

Sodyba ant Memfio griuvėsių.

Egipto muziejus Kairo mieste.

Tutankhamuno kapas Karalių slėnyje.

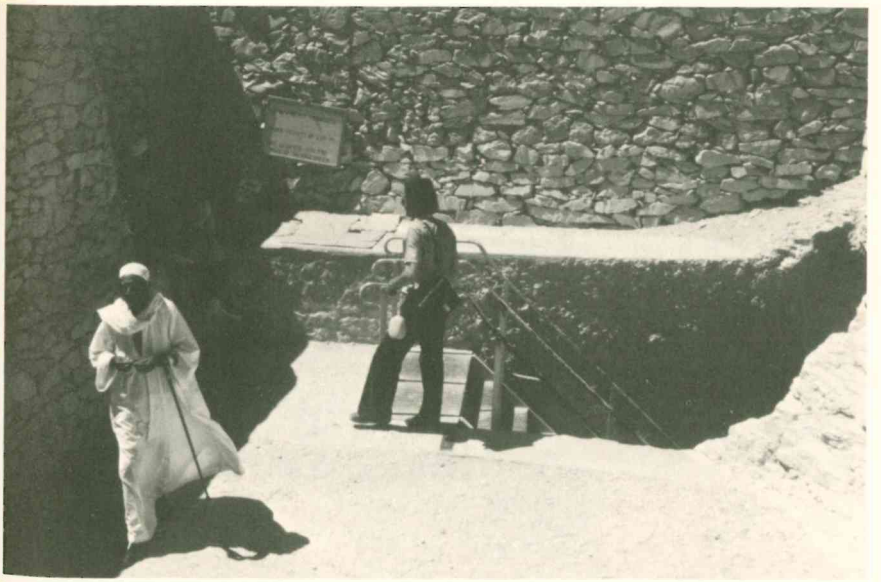

Sinajaus kalnas. Tradicinė Sandoros sudarymo vieta.

Šv. Katarinos vienuolynas Sinajaus kalno papėdėje.

Autorius su arabu gidu ant Sinajaus kalno.

Kanaaniečių šventovės griuvėsiai prie En Gedi kalno palei Negyvąją — Mirties jūrą.

Tell Dan — Dano piliakalnis Pažado Žemės šiaurėje. Vartų likučiai ir gatvės grindinys.

Elijo namelis Sinajaus kalno atšlaitėje.

didžiausias jų yra: "Nejaugi šios nelaimės tikrai ištiko Egiptą?" Net ir lengvatikis ima pečius traukyti pakartotinai skaitydamas, kad nė viena jų nepalietė izraeliečių Gošeno žemėje, nes Jahvė darė skirtumą tarp izraeliečių ir egiptiečių (Iš 8,23), taip, kad net šuo nesurgė prieš izraeliečius (Iš 11,7-8). Egipto nelaimės buvo "nuostabūs Jahvės darbai" — stebuklai.

Prieš kalbant apie stebuklus, pravartu iš arčiau pasižiūrėti į patį pasakojimą. Jis nėra dalykiškas ir filmuotas pranešimas apie įvykius, bet svarbi dalis tikėjimo kraičio, kuris perduoda įvykių svarbą ir reikšmę. Taigi jis yra likiminio izraeliečių išgyvenimo liudininkas. Pasakojimu apie Egipto nelaimes liudijama kaip izraeliečiai išgyveno, suprato ir aiškino Sandoros bendrijoje Išėjimą iš Egipto. Likiminis įvykis, kurį liudija pasakojimas, yra išgananti Dievo veikla, — vergai atperkami iš vergijos.[167] Taigi įvykis priklauso istorinei plotmei, apie kurią istorikas nūdien nekalba ir nepajėgia kalbėti. Tie patys atsitikimai — Egipto nelaimės ir kitaip suprantamos: izraeliečiams jos buvo nuostabūs Dievo darbai, o egiptiečiams — nelaimės.

Aišku, kad pasakojimas žėri tikėjimo požiūriu. Tačiau tikėjimo požiūris nepaverčia pasakojimo pasaka ar vaiz-

---

166 Iš 6,2-7,7 pakartoja Mozės pašaukimą ir Aarono paskyrimą Mozės atstovu. Skaitinys priklauso Kunigų šaltiniui. Glaustai perduodama senasis tikėjimo kraitis — Jahvistinio ir Elohistinio šaltinio pasakojimas. Šiedu šaltiniai vyrauja Iš 3,1-6,1.

167 Du hebrajų kalbos veiksmažodžiai yra dažni šiame pasakojime: *padah* ir *ga'al*. *Padah* reiškia "atpirkti" tai, kas buvo prarasta. Perkėlus į religinę plotmę, "atpirkti" izraeliečius iš Egipto, žmogų iš nuodėmės ir mirties. *Ga'al* reiškia "apsaugoti" šeimos narį ar nuosavybę. Tai jau grynai žmogiškoje plotmėje — šis veiksmažodis dvelkia šeimiška šiluma. Go'el — Artimiausias giminaitis turi pareigą apsaugoti, t.y. atpirkti vargan patekusį šeimos narį ar šeimos nuosavybę. Perkėlus į religinę plotmę, Dievas yra žmogaus Go'el — Artimiausias giminaitis.

duotės padaru. Dievas apreiškė savo užmojį per istorinius įvykius. Jie buvo apčiuopiami atsitikimai ir lūžiai. Užtat pasakojimas yra istoriškas.

Dvi pasakojimo pažiūros yra kraštutinės: lengvatikė — viską imanti už gryną pinigą ir nepasitikinti — viską atmetanti, nes be pagrindo. Nūdienis Šv. Rašto tyrimas nėra nei lengvatikis, nei besaikiai abejojantis. Tarp istorikų yra balsų, kyrie teigia, jog "visos nelaimės, išskyrus paskutinę, yra namie-Egipte; visos yra gamtos reiškiniai, kurie lydi Nilo upės potvynį".[168] Šis teigimas yra per daug drąsus ir neatsako į klausimą, kokiu būdu gamtos reiškiniai, "kurie lydi Nilo upės potvynį", virto Dievo artumo ir išganymo ženklais.[169]

Tikėjimo požiūris pasakojime. Pasakojimas apie Egipto nelaimes yra dramatiškas. Kas egiptiečių akims yra nelaimės, izraeliečių akims yra Dievo rykštės. Pasakojimas atspindi Egiptui įprastus gamtos reiškinius. Tik jų neįprastas žalingumas baugina. Vandens pavirtimas krauju yra metinio Nilo potvynio padarinys. Nilas, tekėdamas per rytinę Afriką, paplauna ir kartu nešasi raudonas sąnašas, kurios nudažo jo vandenis. Dėl to jis ir yra žinomas kaip Raudonasis Nilas. Paprastai jis raudonas neilgai tebūna. Nilui įprasta atspindėti savo žalsvas pa-

---

168 W.E. Oesterley ir T.H. Robinson, *History of Israel* (Oxford: Clarendon, 1932), I, p. 85.

169 Pirmosios devynios Egipto nelaimės turi pagrindą gamtos reiškiniuose — teigia J.L. Mihelic ir G.E. Wright, "The Plagues in Exodus", veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, III, p. 822-824. Panašiai teigia ir G. Hort, "The Plagues of Egipt", *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 69 (1956) 84-103; 70 (1958) 48-59. Hort nuomone, nelaimės turi ryšį su gamtos reiškiniais septynis mėnesius — nuo rugpjūčio iki kovo mėn. Tą pačią pažiūrą seka ir D.M. Beegle, *Moses...*, p. 97-118. Žr. taip pat ir D.J. McCarthy, "Moses' Dealings with Pharaoh", *Catholic Biblical Quarterly* 27 (1965) 336-347.

krantes. Varlių ir mašalų antplūdis yra antroji metinio Nilo potvynio pasekmė. O karštas dykumų vėjas — khamsin, kuris sumaišo dangų su žeme, yra pažįstamas dažnam prityrusiam Artimųjų Rytų keleiviui. Asmeniškai šią nelaimę teko išgyventi 1959 metais Kaire — karštas dykumų vėjas, smėlio padedamas, pavertė dieną naktimi ir smaginosi trejetą dienų. Gatvėse vyravo nejauki nuotaika, baimė ir nesaugumo jausmas. Akis ir burną atverti nedrąsu. O tamsa žmogų gąsdina. Didelė nelaimė derlingajame Nilo slėnyje buvo ir yra skėriai.

Pasakojime apie Egipto nelaimes yra ir daug liaudies kūrybos. Pavyzdžiu galima imti lazdą-gyvatę. Mozė meta savo lazdą žemėn, ir ji pavirsta gyvate (Iš 4,2-5; nahaš — gyvatė). Aarono atveju lazda pavirsta slibinu (Iš 7,8-13; thanin — slibinas, arba krokodilas). Nei Mozės, nei Aarono veiksmai nėra stebuklai: ir Egipto žyniai, įgudę magikai, jų veiksmą pakartoja. "Kiekvienas metė savo lazdą, ir jos pavirto slibinais" (Iš 7,12). Šie ir kiti panašūs pasakojimo bruožai yra svarbūs dramatiškiems įvykiams pavaizduoti. Jie nėra dalykiški, bet priklauso Egipto ir Palestinos tautosakai.

Pasakojimas apie Egipto rykštes mus pasiekė rašytu žodžiu, kuris yra keletu šimtmečių jaunesnis, negu izraeliečių Išėjimas iš Egipto. Tiesa, Artimųjų Rytų žmonės puoselėja atmintį — ir Izraelio žodinis tikėjimo kraitis išlaikė bei perdavė tikrą Mozės amžiaus įvykių atsiminimą. Tačiau, skaitant *Išėjimo* knygos pasakojimą, negalima užmerkti akių pasakojimo nelygumams, pasikartojimams ir požiūrio skirtumams, kurie kilo įvykių atsiminimo perdavime iš kartos į kartą. Penkiaknygės tyrėjai sutaria, kad pasakojimui apie Egipto rykštes baigminę išraišką davė Kunigų šaltinio rašytojas (P). Jo pastangomis senasis tikėjimo kraitis, jau anksčiau įraštintas Jahvistiniame šaltinyje (J), buvo įjungtas į Kunigų šaltinio pasakojimą apie Egipto rykštes. Kunigų gi šaltinis įraštino Jeruzalės kunigijos tikėjimo kraičio turinį. Pravartu bandyti atpažinti skirtumus, kurie kilo šimtmeti-

niame tikėjimo kraičio perdavime. Jahvistinis (J) Penkiaknygės pasakojimo apie rykštes turinys seka Ps 77(78). Čia kalbama tik apie aštuonias rykštes. Vėlesnysis Kunigų šaltinis (P) — papildyta ankstyvesniojo Jahvistinio pasakojimo laida mini dešimt. Tas pat skaičius randamas ir Ps 104(105).[170] Sekantis brėžinys įvaizdina tikėjimo kraičio apie rykštes perdavimo skirtumus.[171]

Atidžiau palyginus Penkiaknygės rašytuosius šaltinius, išryškėja turinio ir stiliaus skirtumai pasakojime apie Egipto rykštes. Aišku, kad ankstesnysis Jahvistinis šaltinis (J) vaizduoja Mozę kaip svarbiausią veikėją Faraono rūmuose. Aaronas, pagal šį šaltinį, nors ir pažįstamas, laikosi nuošaliai. Tuo tarpu baigminė pasakojimo laida, kurią skaitome Kunigų šaltinyje (P), vaizduoja Aaroną, Jeruzalės kunigijos protėvį, ne tik nuolat su Moze, bet ir Mozės atstovu derybose su Faraonu. Tai ryšku Kunigų šaltinio (P) pasakojime apie Aarono paskyrimą būti Mozės "pranašu" — atstovu (Iš 6,28-7,7) ir pasakojimo apie Egipto rykštes įvade (Iš 7,8-13). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Jahvistinis tikėjimo kraitis (J) Egipto rykštes vaizduoja santūriau, negu Kunigų tikėjimo kraitis (P). Pavyzdžiu paimkime skėrių rykštę (Iš 10,1-20). Jahvistinis šaltinis teigia, kad rytų vėjas atnešė skėrių debesį ir, vėjui pasikeitus, skėriai buvo nupūsti į Raudonąją jūrą. Ne tik Egipto žemdirbiai, bet ir Afrikos bei Jungtinių Amerikos Valstybių gyventojai gerai pažįsta panašų gamtos reiškinį — rykštę. Ne pats gamtos reiškinys — skėrių nelaimė yra stebuklas, bet tikrovė, kad Mozė ją pramato, ir ji įvyksta nusakytu laiku — tuo būdu liudija Dievo artumą ir veiklą. O Kunigų šaltinis rodo polinkį pabrėžti Egipto nelaimių stebuklingumą, duodamas daugiau svarbos nuostabiajai lazdos jėgai. Be to, jame Mozė yra kunigo Aarono šešėlyje.

---

170 Žr. J.L. Mihelic ir G.E. Wright, "The Plagues in Exodus", *ten pat*, p. 822-823.

171 Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 61.

Egipto rykštės: Iš 7-11.

Pradiniame tikėjimo kraičio šaltinyje raštu: J		Baigminėje tikėjimo kraičio raštu laidoje: P	
Jahvistinis šaltinis	**Ps 77(78),43-51**	**Jahvistinis su papildymais iš Kunigų šaltinio**	**Ps 104(105), 27-36**
1 Vanduo virsta krauju 7,14-18.20b. 21a.23-24*	1 Upės virsta krauju 44-oji eilutė	1 Vanduo virsta krauju 7,19-20a.21b-22*	1 Tamsa 28-oji eilutė
2 Varlės 7,25; 8,1-4. 8-15	2 Sparvos 45-oji eilutė	2 Varlės 8,5-7	2 Vandenys virsta krauju 29a eilutė
———	3 Varlės 45b eilutė	3 Uodai 8,16-19	3 Padvėsusios žuvys 29b eilutė
3 Musės 8,20-23	4 Skėriai 46-oji eilutė	4 Žr. J (Musės)	4 Varlės 30-oji eilutė
4 Galvijų maras 9,1-7	5 Kruša/Pašalas 47-oji eilutė	5 Žr. J (Galvijų maras)	5 Musės 31a eilutė
———	———	6 Votys ant žmonių ir galvijų 9,8-12	6 Uodai 31b eilutė
5 Kruša 9,13-35	6 Galvijų maras 48a eilutė	7 Žr. J (Kruša)	7 Kruša 32a eilutė
6 Skėriai 10,1-20	7 Žaibai 48b eilutė	8 Žr. J (Skėriai)	8 Žaibai 32b eilutė
7 Tamsa 10,21-29	———	9 Žr. J (Tamsa)	9 Skėriai 34-35 eilutės
8 Pirmagimių mirtis 11,1-8	8 Pirmagimių mirtis 51-oji eilutė	10 Pirmagimių mirtis 11,9-10	10 Pirmagimių mirtis 36-oji eilutė

* Iš 7,14-24 skaitinys apie pirmąsias Egipto rykštes sudarytas iš dviejų — Jahvistinio ir Kunigų šaltinių. Pravartu turėti prieš akis jo vertimą ir atpažinti Jahvistinį ir Kunigų šaltinį:

(14) Tada Jahvė tarė Mozei: "Faraono širdis yra sukietėjusi, jis atsisako išleisti mano tautą. (15) Ryto metą eik pas jį, kai jis eis prie vandens [Nilo upės]. Palauk jo paupyje. Savo rankoje laikyk lazdą, kuri buvo pavirtusi gyvate. (16) Sakyk jam: 'Jahvė, hebrajų Dievas, siuntė mane pas tave pasakyti:
J 'Leisk mano tautai išeiti, kad man tarnautų [mane pagarbintų] dykumoje. Aišku, iki šiol tu man nepaklusai". (17) Taip sako Jahvė: "Kad aš esu Jahvė tu suvoksi iš šio ženklo: su lazda, kuri yra mano rankoje, suduosiu į upės vandenį, ir jis pavirs krauju. (18) Žuvys Upėje išdvės, Upė ims taip dvokti, kad egiptiečiai bjaurėsis gerti iš jos vandenį".

(19) Jahvė sakė Mozei: "Sakyk Aaronui: 'Imk savo lazdą ir ištiesk savo ranką ant Egipto vandenų, — ant jų upių, ant jų kanalų, ant jų kūdrų, ir ant visų jų vandens tvenkinių.
P Tepavirsta krauju! Ir bus kraujas visoje Egipto žemėje, — ir geldose, ir akmensąsočiuose". (20a) Mozė ir Aaronas padarė pagal Jahvės įsakymą.

(20b) Faraono ir jo dvariškių akivaizdoje jis pakėlė lazdą ir
J sudavė į Upės vandenį, ir visas upės vanduo pavirto krauju. (21a) Žuvys Upėje išdvėsė, ir Upė ėmė taip dvokti, kad nebuvo galima gerti iš Upės vandens.

(21b) Kraujas buvo visoje Egipto žemėje. (22) Bet ir Egipto
P žyniai savo burtais padarė tą pat. Todėl faraono širdis liko sukietėjusi ir, kaip Jahvė buvo iš anksto pasakęs, jų neklausė.

(23) Faraonas apsigręžė ir grįžo į savo rūmus. Jis nepaėmė
J į savo širdį net šito [ženklo]. (24) Tuo tarpu visi egiptiečiai kasė duobes paupyje, ieškodami vandens, nes buvo neįmanoma gerti Upės vandenį.

Jahvė liepia Mozei: "Sakyk Aaronui: 'Ištiesk savo lazdą . . .' " (Iš 7,19). Aarono lazda, pagal šį šaltinį, yra nuostabiai galinga (Iš 8,16-19).

Pasakojimo apie Egipto rykštes istorija. Penkiaknygės rašytų šaltinių tyrimas įgalina suvokti, kad mūsų skaitomas pasakojimas apie Egipto rykštes turi ilgą istoriją. Likiminio Išėjimo — Sandoros įvykio išgyvenimas davė pasakojimui pradžią. Perduodamas gyvu žo-

džiu, jis turtėjo įžvalga į Dievo užmojį išganyti, nes įvykių raida skatino vis iš naujo įsisavinti Išėjimo-Sandoros įvykį. Atrodo, kad pasakojimo branduolys pradžioje buvo Perėjimo šventės prasmė. Net amžiuje prieš Mozę, piemenys, prieš išgindami bandas į vasaros ganyklas, švęsdavo šią klajoklių šventę kas pavasarį pirmosios pilnaties metu. Naktinių apeigų metu, šeima atnašaudavo jauną galviją ir dalindavosi jo mėsa savo palapinėse. Atnašos mėsa buvo valgoma su nerauginta duona ir dykumos žolėmis. Pradinis Perėjimo šventės tikslas buvo užtikrinti, kad bandos būtų saugios ir vaisingos. Be to, buvo tikima, kad šventimo apeigos apgins bandas nuo piktų dvasių.[172]

Perėjimo šventės pradinis tikslas galima bent iš dalies atpažinti Jahvistiniame Penkiaknygės šaltinyje (J). Paaukoto galvijo kraujas buvo tepamas ant palapinių angos staktų apsisaugoti nuo Naikintojo, kuris užpuldinėdavo žmones ir gyvulius (Iš 12,12-39).[173]

Po Išėjimo iš Egipto pradinė Perėjimo šventės prasmė buvo pakeista nauja Išėjimo šventės apeigų samprata. Pasakojime apie Išėjimą iš Egipto, piemenų papročiai prieš išgenant bandas į vasaros ganyklas, pradėjo tarnauti naujam poreikiui: vaizdžiai išreikšti izraeliečių Išėjimą Pažado Žemės linkui. Jahvė tapo "Naikintoju", kuris pasigailėjo izraeliečių namų, juos "praeidamas" — aplenkdamas (Iš 12,13 [P]), taip, kad pirmagimių rykštė jų nepaliestų.[174]

Ilgainiui, kai kurių Penkiaknygės tyrėjų nuomone,

---

172 B.W. Anderson, *ten pat*, p. 62-63.

173 Ypatingai Iš 12,23.

174 Hebrajų kalba ši šventė yra vadinama *Pesach Jahveh* — Jahvės perėjimas (Iš 12,11). Veiksmažodis *pasach*, tiksliau sakant, reiškia "peršokti" ar "aplenkti" peršokimu, t.y. Jahvė *peršoko* — aplenkė peršokdamas izraeliečių Avinėlio krauju paženklintus namus, ir pirmagimių rykštė nepalietė izraeliečių šeimų. Septuaginta verčia *Pesach* žodžiu *Pascha*. Septuagintą seka Vulgata — lotyniškasis vertimas. Žr. Iš 12,13.23.27.

prie pasakojimo apie Perėjimą buvo prijungtas pasakojimas apie kitas devynias rykštes. Pasakojimas apie jas buvo dramatiškas įvadas į didžiąją rykštę (epidemiją?), kuri ištiko Egiptą.[175] Be to, izraeliečiams įsigyvenus Kanaane, klajoklių Perėjimo šventė buvo sujungta su Neraugintos duonos švente — žemdirbių miežiapjūtės apeigų proga.[176] Pasakojimas, kaip matome, turi skirtingą turinį ir turėjo ilgą istoriją.

Siūlės pasakojime. Atidžiau panagrinėjus įraštinto pasakojimo bruožus, atpažįstamos siūlės. Pasakojimas apie pirmąsias devynias rykštes (Iš 7,14-10,29), atrodo, sudaro įraštintą vienetą, kuriam baigminę išraišką davė Kunigų šaltinio autorius. Užtat pasakojimas ir turi visumos planą, — aiškią pradžią ir pabaigą bei būdingus išsireiškimus.

Pasakojimas apie pirmąsias devynias rykštes, atrodo, daro įtaigą, kad izraeliečių Išėjimas iš Egipto buvo slaptas pabėgimas, o ne išvarymas. Pasakojimas baigiasi devintosios rykštės pabaiga (Iš 10,27-29). Atkaklusis Faraonas išvaro iš savo rūmų Mozę, įspėdamas, kad daugiau į akis nesirodytų. Šią įtaigą sustiprina viena užuomina: "Kada Faraonui, Egipto karaliui, buvo pranešta, kad Izraelio tauta buvo išbėgusi, jis ir jo dvariškiai ėmė kitaip galvoti . . ." (Iš 14,5a). Todėl kai kurie istorikai ir daro išvadą, kad izraeliečiai, nepasisekus deryboms, slapta išsprūdo iš Egipto.

Atidžiau panagrinėjus Iš 11-13 turinį apie dešimtąją rykštę, atrodo, kad jis nepriklauso nuo ankstesnio pasakojimo apie pirmąsias devynias rykštes. Kitaip sakant, Iš 11-13 skyrius galima skaityti nepriklausomai nuo

---

175 Taip galvoja M. Noth, *Pentateuchal Traditions...*, p. 65-71. Panašiai galvoja ir D.J. McCarthy, "Plagues and the Sea of Reeds", *Journal of Biblical Literature* 85(1966) 137-158.

176 Apie abiejų švenčių kilmę ir prasmę išsamiai rašo R. De Vaux, *Ancient Israel...*, p. 484-493.

pasakojimo apie devynias rykštes. Net pats įvadas pasakojimo apie dešimtąją rykštę, atrodo, kiša šią mintį teigimu, kad Mozė ir izraeliečiai turėjo gerą vardą tarp egiptiečių ir Faraono dvare (Iš 11,2-3). Pasakojimas apie dešimtąją rykštę turi mintyje, kad Išėjimas iš Egipto nebuvo slaptas izraeliečių išsprūdimas, bet jų išvarymas.[176a] Po baisaus smūgio — pirmagimių mirties Faraonas "grūste išgrūdo" izraeliečius iš Egipto, o egiptiečiai taip norėjo jais nusikratyti, kad nesigailėjo duoti jiems bei brangių puošmenų, nei rūbų. Kad tik greičiau išsinešdintų! (Iš 12,31-36).

Dešimtoji Egipto rykštė turi artimą ryšį su likiminio įvykio Perėjimo šventės apeigomis. Baisaus lūžio įkarštyje — tarp Jahvės pareiškimo apie pirmagimių mirtį (Iš 11,1-10) ir pirmagimių mirties (Iš 12,29-30), pasakotojas stabteli ir supažindina su Perėjimo šventė (Iš 12,1-28).[177] Tai galima paryškinti šiuo brėžiniu:

Dešimtoji Egipto rykštė: pirmagimių mirtis ir izraeliečių Išėjimas iš Egipto:[178]

Turinys	Jahvistiniame tikėjimo krityje (J)	Kunigų šaltinio papildymai (P)
Pranešimas apie rykštę	11,1-8	11,9-10
PERĖJIMO ŠVENTĖS KILMĖ	12,21-23 (24-27a)*	12,1-20.28
Pirmagimių mirtis	12,29-36	
IŠĖJIMAS	12,37-39	12,40-42
Perėjimo šventės nuostatai	(13,1-6)*	12,43-51

* Eilutės tarp skliaustelių atspindi Deuteronomistinį Penkiaknygės šaltinį.

Išėjimo iš Egipto pasakojimas, skaitomas *Išėjimo* knygoje, yra ilgo tikėjimo kraičio perdavimo — žodžiu ir raštu — baigminis rezultatas. Senajame Testamente Išėjimo įvykis yra likiminis. Pasakojimu buvo įsisavinamas Dievo užmojis išganyti. Nuo pat pradžios Išėjimo įvykis buvo atpasakojamas Perėjimo šventėje. Apeiginiame fone buvo sudabartinamas išganymas. Tikėjimu ir viltimi dabartis buvo surišama su likiminiu — vienkartiniu Išėjimo įvykiu. Tokių būdu dabartis buvo įgalinama atsiverti ateičiai, kurią Dievas audžia istorijoje.

Po šimtmetinio apeiginio šventimo, pasakojimas gavo baigminę išraišką. Kunigų šaltinio (P) rašytojas davė tikėjimo kraičio pasakojimui baigminį apipavidalinimą. Varžybos tarp Jahvės ir Faraono reiškia vispusišką Jahvės pergalę. Jahvė apreiškia savo išganymo planą per įvykius.

ŽENKLAI IR STEBUKLAI: EGIPTO RYKŠTĖS

Išėjimo knygos pasakojimas apie Egipto nelaimes "rykštės" žodį naudoja retai (Iš 9,14; 11,1; žr. 8,2).[179] Pasakojime Egipto rykštės yra vadinamos *ženklais* ir *nuostabiais darbais* — stebuklais. Panašiai išsireiškiama ir psalmėse bei tikėjimo turinio santraukose: "Jo didžius darbus ('alilot) buvo užmiršę — jo stebuklus (nifleot), jiems padarytus. Tiek stebuklų (fele') jų protėviams padarė Egipto šaly, Tanio laukuose" (Ps 77(78),11-12);

176[a] R. De Vaux, garsus katalikas egzegetas, laiko abi pasakojimo pažiūras — slaptą išsprūdimą ir išvarymą istoriškomis. Anot jo, būta dviejų skirtingų izraeliečių *išėjimų:* viena — izraeliečių dalis ėjo į Kanaaną šiauriniu, o kita — pietiniu Sinajaus pusiasalio keliu. Žr. *Histoire...*, p. 349-353.

177 Arba Senojo Testamento — žydų Velykomis.

178 Žr. B.W. Anderson, *ten pat,* p. 64.

179 Iš 9,14 naudoja hebraišką žodį *magefah* (vns.), kuris reiškia nelaimę, epidemiją, rykštę; Iš 11,1 — *nega',* — smūgis, nelaimė, rykštė. Arkivysk. J. Skvireckas abu žodžius verčia "sloga", t.y. Egipto slogos.

"... ten pridarė aibę stebuklų (dibre 'otot) Chamo šaly — nuostabiausių dalykų (moftim)" (Ps 104(105),27); "... mus išvedė iš Egipto ... ženklais ('otot) ir nuostabiais darbais (moftim)". Egipto rykštės — "ženklai ir nuostabūs darbai" kreipia dėmesį į Šv. Rašto stebuklus ir stebuklo sampratą.

Šv. Rašto stebuklo samprata. Šv. Raštas supranta stebuklą skirtingai, negu jis nūdien yra suprantamas. Nūdieniam žmogui įprasta stebuklą laikyti išimtimi iš gamtos įstatymo — dėsnių. O to laiko Šv. Rašto įkvėptieji autoriai nepažino gamtos su nuo Dievo nepriklausomu ir saviveikos pradą turinčiu įstatymu — dėsniais. Priešingai, jų įsitikinimu, Dievas palaiko savo Kūriniją. Visa palaikanti Dievo valia yra gamtos reiškiniuose, — pavasario lietuje ir mažylio naujagimio pirmajame verksme. Kūrinija, anot jų, nėra užgaidi. Gamtoje yra darna: "sėja ir pjūtis, šaltis ir šiluma, vasara ir žiema, diena ir naktis" (Pr 8,22). Darna gamtoje išreiškia Dievo ištikimybę savo Sandorai su žmogumi (Pr 9,8-17). Kadangi Dievas nuolat palaiko savo Kūriniją, jo valia yra suvokiama kiekviename gamtos reiškinyje.

"Ženklas" Šv. Rašte yra matoma Dievo artumo ir užmojo apraiška.[180] Pasakojime apie Išėjimą iš Egipto gamtos reiškinys yra ženklas: skėrių antplūdis ir su Nilo potvyniu susieti gamtos reiškiniai.[181] Šie reiškiniai buvo Egiptui įprasti. Tik viena Egipto rykštė yra nepaprastas įvykis — apstulbinanti pirmagimių mirtis.

---

180 J.E. Huesman, "Exodus", *JBC* 3:19; J.L. McKenzie, "Aspects of Old Testament Thought", *JBC* 77:59: "Nature as a personal activity is a wonder to the Israelites; and the word *wonder* here is equivalent to the word *mystery rather than* to the word *miracle*. Until recent times apologetics had elaborated a concept of miracle that presupposed a closed system of nature governed by fixed laws. This concept of miracle is not found in the Old Testament because the presupposition is missing. Creation itself is as emphatically a wonder as any extraordinary phenomenon in nature (Jb 4:8-10;

Šv. Rašto stebuklo samprata, tiesa, neatsako visų klausimų, bet įgalina juos naujai klausti. Šv. Rašto tikėjimo pagrindas yra įsitikinimas, kad Dievas nesilaiko nuošaliai nuo kasdienos poreikių. Be to, Dievo neriboja nenumaldomoji priežasties ir padarinių seka. Žmogui du plius du yra visuomet tik keturi, o Dievui — ne sykį penki, nes Dievas ne tik sukūrė pasaulį iš nieko, bet jis sukuria išganymą ir iš žmogaus sukurto raizgyno. Dievo artumas ir užmojis Šv. Rašte lieka nuolat ženklus.

Šv. Rašto tikėjimui yra būdinga ir betarpiškas Dievo artumo ir užmojo išgyvenimas. Anot jo,[1] Dievas gali prasiveržti ir prasiveržia į žmogaus buitį bet kokiu įvykiu ir gamtos reiškiniu — paprastu ar nepaprastu. Todėl buitinis atsitikimas ir gamtos reiškinys gali būti Dievo artumo ir užmojo ženklas. Šv. Rašte įvykis yra stebuklingas ir ženklus ne todėl, kad jis yra išimtis iš gamtos — prigimties įstatymo, bet dėl to, kad liudija Dievo artumą ir užmojį.

Ženklai ir stebuklai Išėjimo knygoje. Ženklai ir stebuklai *Išėjimo* knygoje nėra duodami tam, kad žmonės būtų iš karto amžinai įtikinti Dievo visagališkumu. Pasakojimas rodo, kad įvykių prasmė nebuvo savaime aiški net tiems, kurie juos išgyveno. Tai galima sakyti ne tik apie egiptiečius, bet ir apie izraeliečius.

9:5-10; 26:5-14; 36:26-37:18; 38:1-41:26). When the events of the Exodus or any other saving deeds of Yahweh are called wonders, the element of wonder does not lie precisely in Yahweh's work in nature, which is always wonderful, but rather in his saving will. This is the supreme wonder — both mystery and miracle — of Israelite faith and history. Into this saving will all the phenomena of nature and the events of history will be integrated". Žr. taip pat *JBC* 78:113.127-129.

181 Šv. Rašte žodis "ženklas" yra naudojamas vaivorykštei (Pr 9,13-15) ir kūdikio gimimui (Iz 7,14).

Pirmosios dvi rykštės — ženklai ir stebuklai — vanduo paverstas krauju ir varlės nepadarė Faraonui didelio įspūdžio, nes ir jo žyniai mokėjo šiuos gamtos reiškinius paantrinti (Iš 7,22; 8,7). Toliau Egipto burtininkai, anot pasakojimo, nepajėgė eiti. Tuo tarpu Faraonas, nors ir varginamas didelių nelaimių, nebuvo įtikintas ir nepaleido izraeliečių iš vergijos. Net patys izraeliečiai, Mozės daromus ženklus matydami, neįtikėjo, nes jie buvo "žiaurios vergijos palaužti" (Iš 6,9). Net po sėkmingo perėjimo per Jūrą, jie murmėjo, nepasitikėdami Dievu ir ilgėdamiesi Egipto gerovės. Taigi Šv. Rašto prasme, ženklai ir stebuklai yra ženkli Dievo artumo ir veiklos apraiška, o ne vispusiškas įrodymas. Dievas tikrai apreiškia savo artumą ir užmojį išganyti. Tačiau Dievo apreiškimas nėra apglušinantis, bet kviečia tikėti ir pasitikėti. Dievo artumas ir užmojis išganyti yra šviesa tamsoje.

Tikėjimas ir istorija. Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto turi dvi plotmes: tikėjimo ir istorijos. Tikėjimo plotme norima perduoti Išėjimo įvykių svarbą ir prasmę, o istorijos plotme — pačius įvykius. Skaitant pasakojimą, lengva suvokti, kad sunku tiksliai pasverti jo istorijos turinį. Išėjimo dramos turinys pasiekė mus per kartų kartas ir atspindi jų tikėjimą ir pasitikėjimą Dievu, kuris išganė ir išgano. Vieni iš nuostabiųjų įvykių — Dievo ženklų ir stebuklų yra arčiau pradinio pasakojimo ir Mozės amžiaus, o kiti — tolesni. Vaizdingas ir jaudinantis pasakojimas žėri tikėjimu, kad Jahvė buvo ir yra išganymo Dievas. Išėjimu Jahvė išgelbsti iš vergijos ir susikuria sau Tautą. Išėjimas nepalieka izraeliečių kaboti ore, bet veda į istorinę Sandoros tarnybą.

Visas pasakojimo apie Išėjimą turinys yra persunktas tikėjimo pastangomis įsisavinti likiminę Išėjimo pras-

mę. Įsisavinimas vyko vis naujomis Izraelio istorijos aplinkybėmis. Todėl yra sunku atskirti pradinį tikėjimo kraičio turinį nuo vėlesnių tikėjimo pastangų jį įsiminti.

Artimųjų Rytų istorija ir archeologija liudija, kad pradinis Išėjimo tikėjimas turi šaknis ir remiasi tikrais įvykiais, įgalinusiais vergus ištrūkti iš vergijos Egipte. Vienas iš iškiliausių įvykių pasakojime apie Išėjimą yra perėjimas per Jūrą. Šis įvykis paliko neišdildomą įspūdį Izraelio atmintyje.

JAHVĖ NUGALI FARAONĄ PRIE JŪROS

Išėjimo knygoje Jūros perėjimas yra Senojo Testamento pasakojimo apie išganymą viršūnė (Iš 13,17-15, 27). Perėjimas per Jūrą seka nepaprastą — dešimtąją Egipto rykštę — pirmagimių mirtį (Iš 11,1-13,16). Pasakojimo kilmė — Perėjimo šventės šventimas. Pirmykštė klajoklių piemenų pavasario šventės prasmė buvo išstumta ir iš esmės pakeista prasme dabar skaitoma visuose tikėjimo įrašuose. "Šlovink Jahvę, savo Dievą, švęsdamas Perėjimą Abib mėnesyje, nes nakčia tame mėnesyje jis išvedė tave iš Egipto. Paaukosi Perėjimo auką avių ir galvijų skerstuvėmis Jahvei, savo Dievui, toje vietoje, kurią Jahvė pasirinko savo vardo buveine. Nevalgysi raugintos duonos su šios aukos valgiu. Septynias dienas valgysi neraugintą duoną, kaip valgei skubomis palikdamas Egiptą. Valgyk šią duoną — kančios duoną, kad visuomet prisimintum tą dieną, kurioje išėjai iš Egipto — kančios žemės" (Įst 16,1-3).

Pasakojime ryškūs du veiksniai: įvykis ir aiškinimas. Įvykis be ryšio su aiškinimu neturi krypties ir yra aklas; vien aiškinimas, be ryšio su įvykiu, yra tušti žodžiai. Pasakojime apie perėjimą per Jūrą Mozė duoda įvykiui kryptį. Pranašiško žodžio šviesoje, perėjimas per Jūrą tapo likiminio Išėjimo įvykio viršūne, — tamsiau-

sią akimirką Jahvė sulaužė Faraono jėgą ir išgelbėjo savo Tautą. "Kai jūsų vaikai klaus jus: 'Ką reiškia šios apeigos?' jūs atsakysite: 'Tai yra Perėjimo auka Jahvės šlovei, nes jis praėjo izraeliečių namus Egipte. Jis užmušė egiptiečius, bet apsaugojo mus' "(Iš 12,26-27).

Neraugintos duonos šventė (mazzot), glaudžiai siejama su Praėjimo minėjimu, turi šaknis skubiame izraeliečių išėjime iš Egipto. Neturėdami laiko įrauginti tešlą duonai, jie kepė ir valgė neraugintą (Iš 12,34.39). Senovės izraeliečiai paaiškindavo šį paprotį savo vaikams, sakydami: "Dėl to, ką Jahvė padarė *dėl manęs*, kada išėjau iš Egipto" (Iš 13,8). Ir nūdienė žydų šeima, švęsdama Praėjimo Seder, duoda tą patį atsakymą.[182]

Kelias į Pažado Žemę. Izraeliečiai paliko Egiptą paskubomis. Pagal *Išėjimo* knygos užuominą, jų skaičiuje buvo "600,000 vyrų, neskaičiuojant moterų ir vaikų" (Iš 12,37), t.y. vyrų, tinkančių kariauti — dvidešimties metų ar vyresnio amžiaus. Skaičiuojant vaikus ir moteris — jaunimą ir senimą, izraeliečių skaičius būtų buvęs bent 2,400,000! Eidami vora, jie būtų sudarę karavaną nuo Egipto iki Sirijos! Atrodo, kad šis milžiniškas skaičius nėra dalykiškas, bet priklauso pasakotojui. Jis nieku nesutinka su užuomina apie tik dvi pribuvėjas, kurių pakako visai izraeliečių nausėdijai Egipte (Iš 1,15-20). Be to, nei Nilo delta nebūtų pajėgusi išlaikyti tiek daug gyventojų su jų galvijais, nei būtų buvę pakankamai vietos dykumoje. Vergų būrys turėjo būti nedidokas.[183]

---

182 Žr. D. ir T. de Sola, *The Haggadah of the Passover* (New York, NY: Block, 1953), p. 51.

183 Žr. J. Bright, *A History...*, p. 130-133. Pravartu neišleisti iš akių teologinį pasakotojo požiūrį: visas Izraelis buvo *ten!* Būrys, kuris išėjo iš Egipto, buvo Izraelis. Be šio būrio nebūtų Izraelio! Užtat skaičius nėra imtinas raidiškai. Hebraiškasis žodis *'elef* reiškia

Nors izraeliečių skaičius nėra dalykiškas, pasakojimo užuominos apie jų margą sudėtį atspindi tikrą padėtį. Iš Egipto išėjo ne tik Jokūbo palikuonys, bet "mišri minia" (Iš 12,38), kurią, atrodo, sudarė ir kiti habirai. Istoriškos tiesos vardu reikia pastebėti, kad netikslu šią mišrią minią — Jokūbo palikuonis ir kitus habirus vadinti izraeliečiais. Vadindami juos izraeliečiais, sekame paties pasakojimo stilių. Mat jame keliskart Jokūbo palikuonys jau yra vadinami "Izraelio vaikais" — *Bene Jisrael*. Tik vėliau, kartu išgyvendami ir įsisavindami likiminius įvykius, jie tapo izraeliečiais — Izraelio bendrija. Marga ir mišri minia tapo Dievo bendrija Sinajaus dykumoje — Dievo Sandoros žaizdre.

Pasakojime apie devynias Egipto rykštes pabrėžiama: Mozė pakartotinai reikalavo, kad Faraonas leistų hebrajus daryti trejetos dienų kelionę į dykumą atnašauti Jahvei auką (Iš 5,3; 7,16; 8,1.8; 10,3.24-29). Faraonas leido atnašauti auką arba Gošeno žemėje (Iš 8,25), arba Egipto pasienyje (Iš 8,27-28). Tačiau Mozė nesutiko. Tai rodo, kad Išėjimo iš Egipto tikslas buvo šventasis Sinajaus kalnas — vieta, kur Mozė buvo išgyvenęs Jahvės apsireiškimą (Iš 3,1-14). Klajokliai, vergaudami Egipto Faraonui, ilgėjosi laisvės dykumoje. Vėliau, tapę bėgliais, jie ims ilgėtis tikslo, kurį pasakotojas jau dabar turi prieš akis: Kanaano — Pažado Žemės. Ryšku, kad pasakotojas praturtina pasakojimą apie vienkartinį Išėjimo įvykį savo vėlesne patirtimi.

Išėjimo iš Egipto kelias, anot pasakotojo, buvo Jahvės rankose, nes, Faraonui sutikus izraeliečius išleisti, Jahvė nevedė jų keliu, kuris eina pajūriu į Kanaaną, nors jis

---

ir 1000 ir giminės vienetą — šeimą. Taigi 600,000 lygu 6,000 šeimų. Prileidus, kad kiekviena šeima turėjo bent ketvertą asmenų, gautume 24,000 skaičių.

ir buvo trumpiausias (Iš 13,17). Pajūrio kelias buvo pagrindinis vieškelis, kuris ėjo iš Egipto į Kanaaną.[184] Šis kelias, būdamas pagrindinis vieškelis šiaurėn, buvo naudojamas prekybai ir kariniams poreikiams. Užtat ant jo buvo gausu egiptiečių saugų. Hebrajams juo pasinaudoti nebuvo įmanoma. Būdami tik padrika minia, jie nebūtų galėję prasiveržti pro Egipto karines saugas. Jahvė "vedė juos aplinkiniu keliu per dykumą..." (Iš 13,18), kad ten iš padrikos minios sukurtų sau tautą — Sandoros bendriją. Vietoj eiti trumpu keliu palei Viduržemio jūrą, jiems reikėjo eiti tolesniu keliu per Sinajaus pusiasalį. Izraeliečiai, palikę "Rameses žemę" — Gošeno sritį rytinėje Nilo deltos dalyje, kur jie ėjo Faraono lažą, pasuko palei nūdienį Sueso kanalą į dykumą, stabteldami prie Sukoto (Sukkot) ir Etamo (Etham) (Iš 13,20).

Iš dabar skaitomo *Išėjimo* knygos pasakojimo nėra lengva tiksliai atpažinti Išėjimo iš Egipto kelią. Bent pradžioje, atrodo, izraeliečiai bandė eiti šiauriniu pajūrio keliu link Baal-Safono (Safon), kuris buvo prie Sirbonio (Sirbonis) ežero. Sirbonio ežeras ir nūdien yra sekli Viduržemio jūros įlanka, atskirta nuo jūros siaura smėlio nerija. Tačiau tai tik užuominos, kurios neįgalina atpažinti tikslaus kelio. Be to, visas pasakojimas savo fonu atspindi pietinį kelią.[185] *Išėjimo* knyga teigia, kad

---

184 Iš 13,17 mini "filistinų žemės kelią". Ši *Išėjimo* knygos užuomina yra anachronistinė, t.y. atspindi vėlesnį laikotarpį. Mat filistinai įsikūrė šioje Viduržemio pajūrio dalyje kone šimtmečiu vėliau. Ji rodo, kad pasakotojas perduoda likiminį įvykį savo kartai vėlesnio laikotarpio poreikių fone.

185 R. De Vaux pasakojime įžiūri du išėjimus iš Egipto: viena grupė ėjo šiauriniu keliu palei Sirbonio ežerą ir veržėsi tiesiai prie Kadeš-barnea oazės; kita — pietiniu keliu link Sinajaus kalno. Žr. *Histoire...*, p. 349-353. Apie kelią plačiau rašo J.L. Mihelic straipsnyje "Red Sea", *Interpreter's Dictionary of the Bible*, IV, p. 19-21. Be to, G.E. Wright, *Biblical Archaeology*, p. 60-67; D.M. Beegle, *Moses*, p. 145-158.

bėgliai ėjo "dykumos keliu" prie Jam Suf — Nendrių jūros.[186]

Iš žemėlapio aišku, kad, šiuo keliu eidami, bėgliai nebuvo pakeliui į Raudonąją jūrą,[187] kuri yra kur kas toliau pietuose, žemiau Sueso įlankos. Šv. Rašte Nendrių jūra turi plačią prasmę. Šiuo vardu vadinama Sueso (Sk 33,10-11) ir Aqabos (Aqabah) įlankos (1 Kar 9,26), — dvi vandens šakos, kurios prailgina Raudonąją jūrą į šiaurę iš abiejų Sinajaus pusiasalio šonų. Šia plačia prasme Jam Suf — Nendrių jūrą suprato graikiškasis Senojo Testamento vertimas — Septuaginta trečiame prieškristiniame amžiuje. Nūdien istorikai, kalbėdami apie Išėjimą iš Egipto, grįžta prie pradinio pasakojimo hebrajų kalba. Todėl ir teigia, kad Jam Sufą reikia versti Nendrių jūra, arba Papiruso ežeru. Hebrajų kalba *jam* reiškia *jūrą,* — pavyzdžiui, Viduržemio jūra, ir *ežerą,* Galilėjos jūra (Galilėjos jūra iš tikrųjų yra didelis ežeras). O *suf* hebrajų kalba reiškia *nendrę,* arba *papirusą.* Papirusas yra Žemutinio Egipto nendrė. Jam Sufas reiškia vandens telkinį su nendrėmis pakrantėse. Turbūt šiuo vardu kadaise buvo vadinamas nūdienis Timsos (Timsah) ežeras,[188] kuris yra šiek tiek į pietus nuo Menzalės (Menzaleh) ežero. Abu ežerai yra Sueso įlankos tęsinys. Bėgliai izraeliečiai ėjo "dykumos keliu", kuris vedė kaip tik į šią sritį.

Jūros perėjimas paliko neišdildomą įspūdį likiminiam bėglių išgyvenimui. Apie Perėjimą yra du šaltiniai: pasakojimas (Iš 14) ir giesmė (Iš 15). Pasakojime pereinama Jūra, o giesmėje — Nendrių jūra.[189]

---

186 Jam Suf dažnai verčiama Raudonąja jūra. Žr. Septuagintą, Vulgatą ir arkivysk. J. Skvirecko vertimą.

187 Žr. žemėlapį Išėjimo iš Egipto kelias.

188 Žr. B.W. Anderson, *ten pat,* p. 68.

189 Pvz. Iš 15,4. Arkivysk. J. Skvireckas Jam Suf verčia Raudonoji jūra.

Pasakojime apie Jūros perėjimą vyrauja aiškus įsitikinimas, kad pats Dievas vedė izraeliečius. Būdamas izraeliečių vadas, Dievas "ėjo pirm jų" (Iš 14,19). Jahvistinis tikėjimo kraičio šaltinis tai išreiškia su gilia nuostaba: "Jahvė ėjo pirm jų dieną debesies stulpe, kad jiems rodytų kelią, o naktį ugnies stulpe, kad duotų jiems šviesos" (Iš 13,21-22). Kai kurie Senojo Testamento mokslininkai čia atpažįsta senovinį įprotį nešti žėrinčių žarijų indą karavano ar kareivių voros priekyje kelio krypčiai nurodyti.[190] Ši įžvalga gerai derinasi su užuomina *Išėjimo* knygos pasakojime. Anot jos, stulpas — debesis dienos metu ir ugnis naktį judėjo iš karavano priekio į užpakalį (Iš 14,19-20). Atrodo, kad ugnis ir debesis atspindi gamtos reiškinius — audrą su žaibais ir perkūnu. Panašūs gamtos reiškiniai palydi karštąjį dykumos vėją — khamsin, arba siroką. Gamtos reiškiniai padeda aprašyti Dievo apsireiškimą — teofaniją. Tikėjimo kraičio perdavime aišku ir poetinė senovinio pasaulio vaizduotė, naudojanti debesį, ugnį, žaibus ir liūtį, o ypatingai audrą ir jos reiškinius Dievo apsireiškimui aprašyti. Dievas — Gelbėtojas atūžia kaip audra:

Ir sujuda, sudreba žemė,
kalnų pamatai traukomi virpa, —
. . .
Palinksta dangus, ir žemyn Jahvė leidžias,
jam debesys tamsūs po kojų.
. . .
Jo apsiaustas — tamsybės,
juodi vandenys supa, debesys slepia.

---

190 U. Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus* (Jerusalem: Magnes, 1967), p. 158; žr. taip pat D. Beegle, *Moses...*, p. 169.

Pro jį, žaibų genami, debesys lekia,
krinta ledai, liepsnoja žarijos (Ps 17(18),8-13).[191]

Pasakojimu stengiamasi įsisavinti Jahvės buvimą su bėgliais izraeliečiais. Išgelbėdamas iš Egipto vergijos, Dievas vedė juos į likiminę Sandorą su savimi prie Sinajaus kalno.

Sausas kelias per vandenis. Bėgliai izraeliečiai skubėjo dykuma link rytinės Egipto sienos. Faraonas spėja, kad jie pateks į bėdą ir bus dykumos užsklęsti (Iš 14,3); jų įkandin pasiunčia savo kariuomenės dalinius su karo vežimais. Čia drama pasiekia savo didžiausią įtampą. Bėgliai yra spąstuose! Priešais Jūra, o užpakalyje karinė egiptiečių galybė. Siaubo apimti, bėgliai šiaušiasi prieš Mozę ir reikalauja, kad vestų atgal į Nilo deltos vergiją. "Geriau mums būti vergais Egipte, negu žūti dykumoje" (Iš 14,11-12).

Izraeliečių murmėjimas yra viena iš pagrindinių pasakojimo gijų. Padrika bėglių minia yra sugretinama su stipriu Mozės tikėjimu. Mozė ne tik tiki Dievą, bet juo ir pasitiki. Mozė pasitiki Dievu, kuris kovoja, gindamas savo tautą (Iš 14,13-14). Ir padėtyje be išeities jis yra paklusnus Dievo liepimui: "Sakyk izraeliečiams eiti pirmyn" — per Jūrą! (Iš 14,15).

Pasakojimas apie stebuklingą sausą kelią per vandenis (Iš 14,15-31) yra tikėjimo poezija. Perėjimo per Jūrą įvykis yra išgelbėjimas iš Egipto — Senojo Testamento Atpirkimas. Ir nūdien žydai tebešventčia Perėjimo šventę, nes šis įvykis yra "išganančio Artumo" proveržis į istoriją.[192] Net istorikai, kurie abejoja dauge-

---

191 Žr. T.W. Mann, "The Pillar of Cloud in the Red Sea Narrative", *Journal of Biblical Literature* 90(1971) 15-30. Taip pat F.M. Cross, "Yahweh and Ba'al" veikale *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 163-177.

192 E. Fackenheim, *God's Presence in History*, p. 8ss.

lio *Išėjimo* knygos pasakojimo įvykių istoriškumu, teigia, kad šiame įvykyje susiduriama su "istoriško įvykio uoliena", — su įvykiu "Taip ypatingu ir taip nepaprastu, kad jis tapo pradinio izraeliečių tikėjimo esme ir buvo suprastas kaip tikroji Izraelio istorijos pradžia bei svarbiausias Dievo veiksmas Izraelio atžvilgiu".[193]

Sakydami, kad pasakojimas apie stebuklingą Jūros perėjimą yra tikėjimo poezija, nieku būdu neneigiame įvykio istoriškumo. Iškilusis pasakojimas nėra vaizduotės kūrinys, bet atspindi tikrą įvykį, kuris sukėlė nuostabų džiugesį ir liko amžinu prasmės šaltiniu. Tačiau į nūdienio skaitytojo klausimą: "Kas *iš tikrųjų* įvyko prie Nendrių jūros?" atsakyti nėra lengva.

Penkiaknygės tyrėjai, norėdami atpažinti istorinį pasakojimo branduolį, nagrinėja Iš 14 rašytuosius šaltinius. Aplamai imant, teigiama, jog dabartinis pasakojimas savo apipavidalinimu priklauso Kunigų šaltinio (P) autoriui. Jis davė pasakojimui pagrindines Dievo užmojo ir veiklos gijas. Be to, jis savo pasakojimą praturtino Jahvistiniu (J) ir Elohistiniu (E) tikėjimo kraičiu. Atskyrus pasakojime Kunigų šaltinio gijas, Jahvistinis ir Elohistinis pasakojimai aprašo perėjimą, kurį padarė galimą vėjas ir atoslūgis:

> *... Ir Jahvė, pučiant visą naktį stipriam rytų vėjui [sirokui], nusekdino ir išdžiovino Jūrą ... Aušros metu, Jahvė pasižiūrėjo iš ugnies ir debesies stulpo į egiptiečių kariuomenę ir sukėlė kareivių tarpe siaubą. Jis įklampino jų vežimų tekinius taip, kad jie vos ne vos bepajudėjo. Egiptiečiai sakė: "Bėkime nuo Izraelio! Jahvė kovoja už juos prieš egiptiečius" (Iš 14,21b.24-25).*

---

193 M. Noth, *Pentateuchal Traditions...*, p. 50. Vokiečių kalboje Noth veikalas pasirodė 1948 metais.

Rytų vėjas ir atoslūgis nėra svetimi gamtos reiškiniai Menzalės ežero pelkynuose. Panašius įvykius liudija ir vietos gyventojų atsiminimai. Stebuklas buvo tai, kad gamtos reiškiniai įvyko reikalingu laiku ir turėjo likiminę reikšmę bėgliams. Šv. Rašto tikėjimui stebuklas nėra gamtos jėgų išdaiga, bet raiškus artumas Dievo, kuris valdo gamtos jėgas. Šiame likiminiame įvykyje bėgliai izraeliečiai susitiko su Dievu, kuris gali panaudoti gamtą savo užmojui įgyvendinti. Jahvė nėra abejingas žmogaus buičiai, poreikiams ir likimui.

Šis pagrindinis tikėjimo kraičio turinys apie likiminį įvykį buvo išplėstas jau žodinio perdavimo metu. Izraeliečiai, švęsdami Atpirkimo iš Egipto metinę šventę, išryškino jo likiminę reikšmę. Įvykio nuostaba atspindi ne tik įvykį, bet ir Perėjimo šventės poreikius. Nūdien skaitomas pasakojimas yra apipavidalintas Kunigų šaltinio autoriaus (P). Pagal jį, Mozė ištiesė ranką į Jūros pusę, vandenys persiskyrė ir stovėjo kaip mūras, įgalindami bėglius izraeliečius pereiti Jūros viduriu (Iš 14,21a.22) Egiptiečiams juos įkandin sekant, Mozė vėl ištiesė ranką į Jūros pusę, ir egiptiečiai buvo jos grįžtančių bangų pagauti (Iš 14,23.26-28). Tačiau "izraeliečiai perėjo per sausą Jūrą su vandens sienomis iš abiejų pusių" (Iš 14,29).

Atpažįstant skirtingus rašytus pasakojimo šaltinius, atpažįstama ilgas — amžius trukęs likiminio įvykio šventimas Izraelio istorijoje. Pradžioje gyvu žodžiu šeimos rateliuose, o šventovės iškilmėse iškiliu pasakojimu buvo kartų kartoms perduodama ta istorinė įvykio reikšmė. Ilgainiui pasakojimas gavo baigminį pavidalą Penkiaknygėje. Svarbu nuolat turėti mintyje, kad nei žodinis, nei įraštintasis pasakojimas neturėjo tikslo tik dalykiškai papasakoti įvykį ir patenkinti ateities skaitytojų žingeidumą. Pasakotojui rūpėjo iškiliai pašlovinti ir įsi-

minti Dievą, kuris apreiškė savo Artumą istoriniame Atpirkimo įvykyje.

Rašytieji Iš 14 šaltiniai. Kaip jau sakyta, Iš 14 yra tikėjimo kraičio jungiņys. Savo pagrindu jis turi Kunigų šaltinio pasakojimą. Ankstyvesnis Jahvistinis-Elohistinis pasakojimas panaudojamas jam praturtinti. Siūles tarp rašytųjų šaltinių galima lengviau atpažinti iš brėžinio:

ATPIRKIMO ĮVYKIS

Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto pasiekia atomazgą Jahvės šlovės giesmėje. Miriam, Mozės ir Aarono sesuo, moterų, muzikos ir šokių lydima, pakilia dvasios pagava gieda:

Giedokime Jahvei,
nes jis iškilią pergalę laimėjo;
žirgus su vežimais
paskandino Jūroje (Iš 15,21)

Ši trumputė giesmė yra vienas iš seniausių Senojo Testamento tikėjimo kraičio gabaliukų. Atrodo, kad ji gimė paties Išėjimo įvykio metu. Šia giesme įvykio dalyvis įamžina įvykio svarbą ir prasmę, — Atpirkimo stebuklo patirtį. Izraelis patyrė Jūros perėjimą kaip *stebuklą*, — įvykį, žėrintį užmoju ir veikla Dievo, kuris atperka savo Tautą iš vergijos. Atpirkimo patirtis buvo *šventas įvykis*, nes jis savo ženklumu įgalino bėglius izraeliečius išgyventi Dievo artumo proveržį. Gamtos reiškiniai ir įvykiai yra Atpirkimo patirties fonas. Tačiau nuostaba, kurią atspindi pasakojimas, turi šaknis vienkartiniame ir neįprastame įvykyje. Šv. Raštas — abu Testamentai remiasi vienkartiniais ir nepaprastais įvykiais: Senasis — Išėjimu iš Egipto, o Naujasis — Jėzaus mirtimi-Prisikėlimu. Šiedu yra didieji lūžiai žmo-

Pasakojimo sąranga:

Kunigų šaltinis

Intarpai pasakojime:

Jahvistinis-Elohistinis šaltinis

I. Egiptiečiai vejasi

1 *Dievo užmojai:* 1-4 eilutės

Būdingi išsireiškimai: "sukietinti širdį", "Būti pašlovintam", "žinoti, kad aš esu Jahvė"

5-7 eilutės:

Faraonas apsigalvoja

2 *Dievo veiksmai:* 8-9 eilutės

10-14 eilutės

Izraeliečiai ima murmėti

II. Jūra persiskiria

1 *Dievo užmojai:* 15-18 eilutės

Išraiška panaši į 1-4 eilutes; lazda Jūrai perskirti (raidiškai, Jūrai "perskelti")

19-20 eilutės

Debesies stulpas (plg. Iš 13,21-22)

2 *Dievo veiksmai:* 21a eilutė ir ". . . vandenys persiskyrė";

21b eilutė ("Ir Jahvė nusekdino ir išdžiovino Jūrą . . .")

22-23 eilutės. (Čia būdinga "lazda", kuri perskiria [perskelia] vandenis, ir vandens "mūrai").

24-25 eilutės

Siaubas tarp egiptiečių

III. Vandenys užlieja

1 *Dievo užmojai:* 26 eilutė

2 *Dievo veiksmai:* 27a eilutė

27a eilutė (nuo "Jūra grįžo") iki 27b eilutės galo

ir 28-29 eilutės

"Lazda" yra vėl būdinga, ("ištiesta ranka") ir vandens bangos.

30-31 eilutės:

Jahvės pergalė ir bėglių izraeliečių atoveikis

nijos Dievo išgyvenime, kurie nesiliauja stebinti asmenis ir bendrijas, — istoriką ir tikintįjį.

Šv. Raštas yra Knyga, kuriai yra būdinga stebėtis Dievo ilgesiu žmoguje ir nustebti dėl Dievo rūpesčio žmogumi. Senajame Testamente tai liudija skaitiniai, kurie, atpasakodami stebuklą prie Jūros, iškelia vis nuostabesnius jo prasmės bruožus. Vienas tokių skaitinių yra Jūros giesmė (Iš 15,1-18). Miriam kvietimas kartu pašlovinti Dievą (Iš 15,21) perkeliamas į pirmąjį asmenį ir tampa senos poemos priedainiu. Poema yra skiriama Išėjimo įvykiams paminėti, — nustebti ir stebėtis:

Aš giedosiu Jahvei, nes jis iškilią pergalę laimėjo;
žirgus su vežimais paskandino Jūroje (Iš 15,1;
plg. Iš 15,21).

Iš 15 poema yra iš priešdovydinio laikotarpio (mždg. 1000-961 m. pr. Kr.), nes turi daug bendrumo su senovinės kanaaniečių poezijos stiliumi ir vaizdiniais. Šis fonas padaro jos prasmę raiškesnę. Kanaaniečių poezijos vaizdinių pagalba, Izraelio poetas įsimena Įvykį prie Jūros, žėrintį antgamtine nuostaba ir svarba. Įkvėptasis poetas nevengia naudotis Kanaano mitologiniais vaizdiniais, kaip antai, "Jahve Kovotoju" (Iš 15,3; plg. Iš 14,13-14) ir dievų "Kalnu" (Iš 15,17).[194]

Ir mitas, ir istorija yra pasakojimas. Būdami pasakojimai, jiedu yra vienas į kitą panašūs. Tačiau mitas ir istorija iš esmės skiriasi savo kilme. Mitas yra pasakojimas, kuriuo išreiškiama įžvalga į gamtą, o istorija yra pasakojimas, kuriuo išreiškiama svarbių įvykių prasmė.

---

194 Zr. F.M. Cross, "The Song of the Sea and Canaanite Myth", veikale *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 112-144; taip pat skyrių apie "The Divine Warrior", p. 91-111. Be to, P. Miller, *The Divine Warrior in Early Israel* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973), p. 74-128.

Izraelio giesmėje — Iš 15 yra įraštintas Senojo Testamento pomėgis įsisavinti ir perduoti nuostabią įvykių prasmę mitologinių vaizdinių pagalba. Taigi istorinis pasakojimas praturtinamas gamtos vaizdiniais. Poemoje Jahvės priešai yra Faraonas ir jo kariuomenė, o Jūra yra bevalis pradas Jahvės valdžioje.

Ilgainiui Šv. Rašte Nendrių jūros atsiminimas ėmė vaizdinti mitologines chaoso pajėgas. Jahvė, jas nugalėdamas, apreiškia savo valdymą Izraelio ir viso pasaulio. Šiuo atveju Jahvė nugali ne žmogiškąjį Faraoną ir jo kariuomenę, bet Jūrą — mitologinį chaoso ir blogio įvaizdį, nuolat grasinančią Kūrinijai.[195] Vadinasi, pergalė prie Jūros buvo (imta suprasti) *Jūros nugalėjimas* (Apr 21,1).

STEBUKLAS PRIE JŪROS IR EGIPTO ISTORIJA

Išėjimo įvykis Senajame Testamente yra svarbus. Labai svarbus, nes likiminis. O Egipto istorija, — bent mums nūdien prieinama ir pažįstama, — nieku neužsimena bėglių izraeliečių ir jų vado Mozės.

Archeologija ir Egipto senovės tyrimas Senojo Testamento pasakojimo istoriškumą patvirtina tik šalutiniais duomenimis.

---

195 Žr. Ps 73(74),12-17:

Juk nuo senovės laikų tu, Dieve, mano valdovas,
mūsų vaduotojas vidury pasaulio.
Tu savo galybe perkirtai jūrą,
vandenyse slibinų sutrupinai galvas.

Taip pat Ps 76(77),16-20; Hab 3. B.W. Anderson, *Creation versus Chaos: Reinterpretation of Mythical Symbolism in the Bible* (New York, NY: Association Press, 1967), p. 93-109. Naujojo Testamento knyga — *Apreiškimas Jonui* aprašo būsimąją Jeruzalę: "Aš regėjau naują dangų ir naują žemę, nes pirmasis dangus ir pirmoji žemė išnyko ir *jūros taip pat nebeliko*" (Apr 21,1).

Egipto tyla apie izraeliečius ir Mozę neturėtų stebinti. Atsitikimas prie Nendrių jūros buvo tik bangelė plačiame Egipto gyvenime, o ne minėtinas ir istoriškai svarbus įvykis. Užtat apie jį nieku neužsimenama ir paminkluose.

Egipto akimis žiūrint, kur kas svarbiau buvo įamžinti XIX dinastijos faraonų karo pergales ir kultūrinius laimėjimus. O izraeliečiams — Išėjimo įvykio dalyviams šis įvykis buvo likiminis. Todėl apie jį pasakojama kartų kartoms. Stebuklu prie Jūros izraeliečiai suprato ne tik, kas buvo įvykę Egipte, bet ir tai, kas buvo įvykę jų protėvių klajonėse. Palikdami Egiptą, izraeliečiai paliko ne tik vietą, bet ir gyvenimo būdą bei pasaulėžiūrą, kuri rėmėsi tik įžvalga į gamtą. Tikėjimu atliepdami Jahvei, jie išėjo ne tik į Kanaaną — Pažado Žemę, bet ir į istorinę ateitį, kuri prasidėjo likiminiame įvykyje.

V SKYRIUS

DYKUMOJE DIEVAS SUKURIA TAUTĄ

Jūs patys matėte, kaip pasielgiau su egiptiečiais ir kaip jus nešiau ant aro sparnų, atsinešdamas jus čia sau. . . . jūs būsite mano karališkoji kunigija ir šventoji tauta (Iš 19,3b-6)

Senojo Testamento tikėjimo kraityje nesiliaujama stebėtis ir teigti, kad Sandoros tauta turėjo pradžią Sinajaus dykumoje. Dievas susikūrė sau Sandoros bendriją tyruose.

Su Moze iš Egipto išėjo marga ir padrika minia (Iš 12,38). Juos krūvon rišo noras išsilaisvinti iš vergijos. Ši bėglių minia dar nebuvo tauta — istorinė bendrija, nes ji stokojo tapatybės jausmo, įsipareigojimo burtis bendrai ateičiai ir tautinės savimonės su šaknimis bendroje istorinėje patirtyje. Sinajaus pusiasalio

---

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Iš 19-24; 32-34.
Įst 5-28.
Pakartoto Įstatymo knyga iš naujo įsisavina Išėjimą iš Egipto ir Sinajaus Sandorą.

dykumoje ši marga ir padrika minia tapo "Jahvės tauta" (Ts 5,11.13).[196] Vėlesniais amžiais pranašai, kreipdamiesi į Izraelio tautą žodžiu iš Dievo, grįždavo į šį pradinį laikotarpį, kuriame Jahvė "atrado Izraelį" lyg "vynuoges dykumoje" (Oz 9,10), — nelauktą ir malonų radinį. Dykumoje Izraelis ėjo su Dievu visu savo jaunatvišku pasišventimu (Jer 2,2-3). Pranašai, grįždami į šį *Tautos* sukūrimą dykumoje, nesiliovė skelbti paklydusiam Izraeliui, jog Jahvė atkurs savo tautą dykumoje. Matydami Izraelį pasimetusį politinių įvykių raizgyne, pranašai tvirtino, kad Jahvė vėl išves savo tautą į dykumą — nuošaliai nuo politinio raizgyno, kad "prašnekintų jos širdį" (Oz 2,14-15). Pats Penkiaknygės tikėjimo kraitis žėri įsitikinimu, kad Dievas kalbėjo Mozei dykumoje prie Sinajaus kalno, o padrikoji bėglių minia tapo dykumoje Dievo išrinktąja tauta. Dievo tautos kūrimui didelis vaidmuo tenka dykumai.

DYKUMOJE SU DIEVU

Bėgliai izraeliečiai išėjo iš Egipto ir pasuko keliu, kuris vedė link dykumos. *Išėjimo* knygos pasakojimas (Iš 15,22-19,2) nurodo, kad jie ėjo į Sinajaus pusiasalio tyrus,[197] nes Mozė buvo siųstas atvesti juos prie Kalno, kad čia jie tarnautų Dievui — garbintų jį laisvėje (Iš 3,12).

---

196 Ši savimonė vėliau turės daug įtakos krikščionių Bendrijos ir žydų Sinagogos savipratai. Pavyzdžiui, Apd 7,38 "ekklesia en te eremo", t.y. "bendrija dykumoje". Lietuviškasis vertimas verčia: "susirinkimo dieną tyruose". Septuaginta naudoja du žodžius — *ekklesia* ir *sinagoge* išversti hebrajų kalbos žodžius, kurie pažymi Izraelį "Dievo [Jahvės] tauta".

197 Žr. žemėlapį.

Kelionė per dykumą buvo sunki. Sunki ji ir dabar. Sunkumai lydėjo jų žingsnius. Jų nuotaika buvo netikrumas. Laisvė dykumoje buvo nepatraukli. Priešingai, ji buvo tik skurdus Egipto vergijos pakaitalas. Daug sykių bėgliai ilgėjosi Egipto "mėsos puodų", nes dažnai stokojo ir maisto, ir vandens. Šalia grumtynių su nesvetinga ir negailestinga tyrų aplinka, jiems teko grumtis ir su dykumos gentimis, kurioms tyrai buvo gimtinė. O bėgliai dykumoje buvo tik naujokai — įsibrovėliai.

Pasakojimas apie bėglius dykumoje yra pastabus, vaizdingas ir jautrus. Skaitydamas jį, jauti, kad autorius nėra abejingas savo aprašomų įvykių stebėtojas. Dykuma šiame pasakojime nieku būdu nėra "klajoklių idealas". Izraeliečiai, tiesa, patyrė Dievo gerumą dykumoje, tačiau buvojimas dykumoje sklydėjo nepasitenkinimu, murmėjimu, rietenomis ir maištu prieš Mozę. Pasakotojas primygtinai pabrėžia, kad, nežiūrint stebuklingo Nendrių jūros perėjimo, bėgliams trūko tikėjimo — "Ar yra Jahvė mūsų tarpe, ar ne?" (Iš 17,7).

Jahvės globa dykumoje. Pasakojimas iškelia apčiuopiamą Dievo globą ir rūpestį bėgliais dykumoje. Dievui rūpi jų nepriteklius ir pavojai. Kasdienos poreikiai — maistas ir vanduo yra Dievo parūpinami. Ir čia susiduriame su stebuklo klausimu, — Dievo artumo ir veiklos ženklais buitiniuose ir nepaprastuose įvykiuose. Mana ir putpelės yra svarbiausi pavyzdžiai (Iš 16,1-36). Ir vienas, ir kitas yra Sinajaus tyrų gamtos reiškiniai.

Mana yra saldi ir lipni medžiaga, kurią pagamina sparnuoti vabzdžiai[198] — kasmet birželio ir liepos mėn.

---

198 F.S. Bodenheimer, "The Manna of Sinai", veikale, kurį suredagavo G.E. Wright ir D.N. Freedman, *The Biblical Archeologist Reader*, I, p. 78.

jie knibždėte knibžda Sinajaus tyrų aukštumų ir slėnių tamariskų krūmuose. Nenuostabu, kad pirmųjų krikščionys atsiskyrėliai, ieškoję ryšio su Dievu dykumoje, siedino šventraštinę maną su tamariskų gojeliais:[199] juk mana yra vabzdžių išmatos. Nektaro — lipčiaus lašus daugiausia išmeta vabzdžių vikšrai ir dar neišsivysčiusios patelės. Tyrų sausame ore lipčiaus lašai greitai sustingsta. Dydžiu ir spalva lipčiaus lašai yra įvairaus dydžio ir įvairios spalvos — balsvi, gelsvi, rusvi, — panašūs į smaigtuko galvutes ir žirnius. Botanikai aiškina, jog šie vabzdžiai iščiulpia daug sulos iš tamariskų. Sula yra gausi angliavandenių, bet skurdi azoto. Medžiagų apykaitos lygsvarai palaikyti jiems tenka išmesti daug lipčiumi tapusios sulos. Lipčiaus išmatos sudaro pakrūmėse krūveles. Įdienojus, skruzdžių karavanai atskuba ir ima jį gabenti į savo skruzdėlynus. O Sinajaus beduinams mana ir nūdien yra skanėstas. Tačiau, norint jos pasirinkti, reikia keltis dar prieš saulę, nes ji šilumoje tirpsta. Žinoma, ir skruzdėlės nėra miegalės.

Bėgliai izraeliečiai dar niekad nebuvo ragavę šio tyrų maisto. Tai rodo žodžio *mana* kilmė. Hebrajų kalba *mana* reiškia klausimą "Man hu?" — "Kas tai?" (Iš 16,15). Į klausimą "Man hu?" Mozė atsako: "Tai yra duona, kurią Jahvė duoda jums valgyti" (Iš 16,15).[200]

Putpelių būriai kas pavasarį perskrenda Sinajaus dykumą, keldamiesi vasarai į šiaurinius kraštus, o rudenį —

---

199 Ir botanikai šiuos tamariskus vadina *tamarix mannifera*, t.y. maną nešąs tamariskas. Žr. J.L. Mihelic, "Manna", veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, I, p. 259-260.

200 Plg. su Jn 6,31: "Antai mūsų tėvai tyruose valgė maną, kaip parašyta: 'Jis davė jiems valgyti duonos iš dangaus' ". Įdomu, kad arabų kalba *man* yra vabzdžių vardas. O vabzdžių nektaras — lipčius yra vadinamas *man es-simma*, t.y. duona iš dangaus. Lipčius yra laikomas dideliu skanėstu. Žr. F.S. Bodenheimer, *ten pat*, I, p. 80.

pakeliui Afrikon žiemai (Iš 16,13; plg. Sk 11,31-34).[201] Ilgai trukusio skrydžio nuvargintos putpelės nutupia poilsio ir yra lengvai pagaunamos.

Skaitant pasakojimą apie maną ir putpeles, susidaro įspūdis, kad bėgliams sekėsi. Tačiau pasakotojas pabrėžia, kad izraeliečiai šiuose dykumos reiškiniuose tikėjimu apčiuopė Dievo globą — ženklus, kad Dievas yra arti ir jais rūpinasi. Ženklai nėra įrodymai, nes jie gali būti ir kitaip suprasti. Be to, ženklai neužgožia žmoguje abejojimo polinkio.

Jahvės globa bėgliais dykumoje buvo suvokiama ne vien tik kasdienos poreikiuose. Bėgliai apčiuopė Dievo globą ir grumtynėse su jiems priešiškomis tyrų gentimis. Kova dėl būvio buvo nuožmi. Mūšis su Amaleko gentimi, valdžiusia Negebo oazes pietiniame Kanaane, paliko gilų įspūdį izraeliečių atmintyje. Su šiuo mūšiu dykumoje prasidėjo ilgalaikė nesantaika ir tarpusavio vaidai tarp izraeliečių ir Amaleko genties (1 Sam 15; Įst 25,17-19). Jį aprašo pats pirmasis Penkiaknygės rašytas šaltinis — Jahvistinis pasakojimas (J). Pasakojime blikstelėjo ir nauja asmenybė — Jozuė (Iš 17,8-16).[202] Mūšis tarp izraeliečių ir Amaleko genties yra istoriškas, nes pasakojimas apie jį atspindi tikrą įvykį. Tikėjimo kraityje juo buvo išryškinamas Izraelio tikėjimo istorinis bruožas.

Pasakojime apie mūšį su priešiška gentimi susiduriame su semitine "šventojo karo" sąvoka, — "išdildyti Amaleką" (Iš 17,14). Vėlesnieji pranašai šauks iz-

---

201 Žr. J.E. Huesman, "Exodus", *JBC* 3:38: "The quail fly South annually from their northern European and Scandinavian quarters in September and October to winter in African warmth. Then in May and June they take up their homeward journey".

202 Mozės lazda šiame pasakojime turi įmantrių savybių. Žr. Iš 17,1-7.

raeliečius į pasitikėjimą Dievu, kuris yra vienintelė viltis mūšiuose su priešais. Šis iššūkis yra itin ryškus *Izaijo* knygoje (Iz 7,7-9).

Murmėjimas dykumoje. Iš vienos pusės, pasakojimas apie izraeliečių buvojimą dykumoje žėri tikėjimo nuostaba apie Dievo rūpestį bėgliais. Dievas jais rūpinasi uoliai! Iš kitos pusės, pasakojimas atspindi ir priešpriešą Dievo rūpesčiui bėgliams. Izraeliečiai murma prieš Mozę ir patį Dievą, kuris juos išgelbėjo iš Egipto priespaudos. Tokiu būdu pasakojimas apie buvimą dykumoje su Dievu iškelia du bandymus: Dievas bandė savo Tautą, ir izraeliečiai "bandė" Dievą.

Pagal *Pakartoto Įstatymo* knygą, buvojimas dykumoje buvo bandomasis laikotarpis, kurio metu Dievas bandė savo Tautą, norėdamas patirti, ar ji išmoks priimti jo rūpestį ir gyventi (Įst 8,3).[203] Buvojimas dykumoje buvo ir laikotarpis, kurio metu izraeliečiai *bandė* Dievą, reikalaudami įrodyti savo užmojį išganyti. Net mana nepajėgė patenkinti bėglių minios, nes jai vaidenosi geresni Egipto valgiai su žuvimi, agurkais, melionais, svogūnais ir česnakais (Sk 11,4-6).

Izraeliečių murmėjimas dažnėjo ir tapo įkyresnis. Murmėta dėl daugelio dalykų: Maros oazės vanduo sūrus (Iš 15,22-26), ilgimasi Egipto puodų su mėsa (Iš 16,2-3), baramasi ant Mozės prie Massos ir Meribos oazių dėl vandens stokos (Iš 17,2-7), murmama dėl nuovargio (Sk 11,1-3), skundžiamasi mana (Sk 11,4-6), kalbama prieš Mozę dėl vedybų su kušite moterimi (Sk 12,1-2), šiaušiamasi prieš Mozę ir Aaroną dėl jų vadovavimo (Sk

---

203 Naujasis Testamentas, pasakodamas apie Jėzaus gundymą dykumoje, cituoja šią vietą: "Bet Jėzus atsakė [gundytojui]: 'Parašyta: Žmogus gyvas ne vien duona, bet kiekvienu žodžiu, kuris išeina iš Dievo lūpų' " (Mt 4,4).

14,2-3), Datanas ir Abiramas sukyla prieš Mozę (Sk 16,12-14), skundžiamasi gyvenimu dykumoje (Sk 20,2-13), nekantraujama žygio metu į Pažado Žemę (Sk 21, 4-5).

Atrodo, kad murmėjimo bruožas pasakojime yra pasakotojų išryškintas žodinio tikėjimo kraičio perdavimo laikotarpyje.[204] Tačiau nėra abejonės, kad pasakojimas perduoda ir atsiminimą tikro murmėjimo ir tikros įtampos. Tiesa, kad mana, putpelės, pergalė kovose už būvį Mozės aiškinimu ir buvo suprasti kaip Jahvės globos ženklai. Tačiau tikėti Jahve buvo sunku. Mat reikėjo išeiti ne tik iš Egipto žemės, bet ir iš įprasto gyvenimo būdo Egipte į netikrumu bauginantį gyvenimo būdą dykumoje. Dykuma baugina, nes yra nuožmi ir neatlaidi. Net ir smarkuoliams dykumoje kinkos dreba.

Skaitant *Išėjimo* knygą, susidaro įspūdis, kad įkvėptieji Šv. Rašto istorikai nieku nebando nuslėpti izraeliečių svyravimo ir tikėjimo trūkumo, kuris buvo taip ryškus jų istorinės kelionės pradžioje. Net pačiam Mozei dėl jo nepasitikėjimo Dievu nebuvo leista įeiti į Pažado Žemę. Vargu ar kokia kita tauta — senovėje ar nūdien — drįstų prisipažinti, jog jos kilmė yra susieta su bejėgiškumu. Penkiaknygė liudija, kad Jahvė susikūrė sau Tautą iš nevykėlių!

Šv. Raštas rašo žmonijos istoriją ne iš žmogaus taško — žmogiškų žygdarbių, bet iš savimonės apie Dievo proveržį į istoriją. Dievas prasiveržia į žmogaus bejėgiškumą su kvietimu nelikti laiko sunešiotam, bet kurti istoriją — tapti vispusišku jo paveikslu.

---

204 Žr. G.W. Coats, *Rebellion in the Wilderness* (New York, NY: Abingdon, 1968). Anot Coats, Ps 77(78) atspindi ginčus tarp Jeruzalės kunigijos ir Šiaurinės — Izraelio karalystės. Šioje psalmėje Tautos murmėjimas — neištikimybė Dievui yra labai ryškus.

Prie Sinajaus kalno.[205] Priešiškų dykumos genčių puolami, murmėdami, kentėdami alkį ir troškulį, bėgliai atsvirduliavo į Sinajaus kalno oazę. Atkaklusis Mozė, Dievo liepiamas, juos čia atvedė.

Prie Sinajaus kalno izraeliečiai turi progos įsiminti ir įsijausti į savo naujosios bendrijos prigimtį. Iki šiol jie buvo tik padrika minia. Palaida minia neturi glaudesnių tarpusavio ryšių. Prie Sinajaus kalno padrika minia tampa bendrija. Čia suvokiama nauja jungtis-tikėjimas. Naujoji bendrija yra savita Derlingojo pusmėnulio pasaulėžiūros fone. Jos savitumas yra išreikštas Sandoros ryšiu — naujoji bendrija yra Jahvės Tauta. Sandoros ryšys su Dievu išreiškiamas per įsakymus ir įstatus.

Kur yra Sinajaus kalnas? Izraeliečių atmintyje Mozės Sandora buvo sudaryta su Dievu prie "Dievo kalno" (Iš 24,13; 3,1), kuris vadinamas dviem vardais: Horebu[206] ir Sinajumi.[207]

Kur yra "Dievo kalnas?" Tiksli Dievo kalno — Sandoros vieta nėra žinoma. Trys Sinajaus dykumos vietos peršasi būti Dievo kalnu.

1. Vieta kur nors šiaurinėje Arabijoje, į rytus nuo Aqabos įlankos. Mat pasakojimas apie Dievo pasireiškimą — teofaniją atspindi ugniakalnio išsiveržimą, kuris drebino kalną ir gaubė jį dūmais (Iš 19,18). Šiaurinės Arabijos kalnai rodo, kad Išėjimo amžiuje čia būta ugniakalnių. Ši pažiūra turi tik šį pagrindą.

Penkiaknygės tyrėjams būdinga skirti du dalykus pasakojime apie Jahvės pasireiškimą — teofaniją: pa-

---

205 Jahvistinis ir Kunigų šaltinis kalną vadina Sinajumi, o Elohistinis ir Deuteronomistinis — Horebu.

206 Taip Dievo kalną vadina Izraelio — Šiaurinės karalystės Penkiaknygės šaltiniai — E ir D.

207 Taip Dievo kalną vadina Judos — Pietinės karalystės Penkiaknygės šaltiniai — J ir P.

sireiškimą ir aprašymą. Dievas gali žmogų prašnekinti, betarpiškai paliesdamas žmogaus protą ir širdį. Tačiau žmogus, norėdamas aprašyti Dievo pasireiškimą jam, negali apsieiti be kalbos rūbo. Ir prie "Dievo kalno" žmonės buvo prašnekinti Dievo, kuris apsireiškė ypatingu būdu. Penkiaknygės istorikai, Dievo apsireiškimą aprašydami, naudojosi žmonių kalba ir įvaizdžiais. Todėl ir Jahvės apsireiškimo aprašymas nebūtinai atspindi ugniakalnius, bet poetinę kalbą.

Dievo artumas žmogų prašnekina ir džiugesiu, ir baime. Jam įvaizdinti neužtenka kasdieniškos kalbos, — reikia ypatingų įvaizdžių. Tikėjimas randa šiuos įvaizdžius, reikalingus Dievo artumui aprašyti, neįprastuose gamtos reiškiniuose. Panašiai aprašoma Dievo pasireiškimas — teofanija ir kitose Šv. Rašto knygose (pvz.: Ts 5,5; Mch 1,3-4).[208]

2. Vieta prie Kadeš-barnea. Čia bėgliai izraeliečiai prabuvo ilgokai. Tačiau, pagal *Pakartoto Įstatymo* knygą, Dievo kalnas buvo "vienuolika kelionės dienų" (Įst 1,2) nuo Kadeš-barnea. Todėl ši pažiūra neįmanoma suderinti su pasakojimo užuominomis.

3. Jebel Musa — Džebel Musa, — arabiškai Mozės kalnas, yra pietinėje Sinajaus pusiasalio dalyje. Jis yra labai įspūdingas ir turi 2,290 m aukščio nuo jūros ly-

---

208 Žr. Ps 96(97),2-5:
Jį juosia debesys tamsūs,
teise, teisybe grįstas jo sostas.
Kai jis žengia — ugnys liepsnoja,
naikina priešus aplinkui.
Žaibais jis nuplieskia pasaulį,
išvydusi sudreba žemė.
Sutirpsta kaip vaškas kalnai išsigandę
prieš Viešpatį — viso pasaulio valdovą.

gio. Kalno papėdėje yra lyguma, ant kurios susibūriavo bėgliai iš Egipto.

Džebel Musa patraukia istorikų dėmesį ir išvaizda, ir amžių liudijimu. Tai yra nuošalus kalnas. Nors ir sunkiai prieinamoje Sinajaus pusiasalio dalyje, tačiau jis buvo krikščionių lankomas IV kristiniame amžiuje. Paprotys keliauti prie Džebel Musos — Dievo kalno buvo pažįstamas ir prieškristiniais amžiais. IX a. prieš Kristų pranašas Elijas ėjo iš Beeršebos į "Horebą, Dievo kalną" (1 Kar 19,8). Elijo kelionė buvo ilga — "keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų" per dykumą. Sinajaus kalnas traukė pranašą ir maldininkus dėl savo ryšio su Sandoros sudarymu tarp Dievo ir bėglių iš Egipto.

Turima ir stipresnių liudijimų, kad Džebel Musa — Sinajaus kalnas yra "Dievo kalnas". Džebel Musa yra "Dievo kalnas", nes yra lengvai pasiekiamas iš Nilo deltos. Senas egiptiečių kelias veda į vario ir turkio kasyklas prie Serabit el-Kadimo pietinėje Sinajaus pusiasalio dalyje. Be to, Džebel Musą iš tikrųjų galima pasiekti per maždaug vienuoliką dienų iš Kadeš-barnea oazės pietiniame Kanaane.[209]

Džebel Musa yra tradicinė Sandoros vieta — įprasta jį laikyti Sandoros ir Dešimties Dievo įsakymų kalnu.[210] Penkiaknygės autoriai — įkvėptieji Šv. Rašto is-

---

209 R. De Vaux rašo, kad 1906 metais École Biblique studentai iš Jeruzalės nukeliavo nuo Kadeš-barnea į Džebel Musą per vienuoliką dienų. Žr. *Histoire...*, p. 398-410. "Dievo kalną" su Džebel Musa tapatina daug archeologų ir Senojo Testamento istorikų: G.E. Wright, *Biblical Archaeology*, p. 64; G.E. Wright ir F.V. Filson (red.), *The Westminster Historical Atlas to the Bible* (Philadelphia, PA: Westminster, 1956), p. 38-39; H.T. Frank, *Discovering the Biblical World* (New York, NY: Harper & Row, 1975), p. 61; J. Bright, *A. History...*, p. 122-123; D.M. Beegle, *Moses...*, p. 167-173.

210 Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų...", *Aidai* (6:1980) 339-344. N. Lohfink, *Bibelsauslegung im Wandel* (Frankfurt am Main: J. Knecht, ²1967), p. 131-132.

torikai nesirūpino geografinėmis žiniomis, bet Sandora su Dievu, sudaryta dykumoje po Išėjimo iš Egipto. Ir vėlesnės Sandoros bendrijos kartos įsiminė ir įsijautė į Sandorą su Dievu, kuri buvo Izraelio tautos kilmė ir pagrindas.

Pasakojimas apie įvykius prie Sinajaus. Penkiaknygė sieja daug įvykių — Sandoros įsakymus ir bendrijinę Izraelio sąrangą su Sinajaus kalnu. Pagal pasakojimo eigą, bėgliai atkeliauja prie Sinajaus kalno jau *Išėjimo* 19,1 ir išbūna prie Sinajaus iki *Skaičių* 10,10. Visa medžiaga nuo Iš 19,2 iki Sk 10,10 siejama su Sinajaus kalnu. Taigi pati pagrindinė Penkiaknygės dalis — antroji *Išėjimo* knygos pusė, visa *Kunigų* knyga ir dešimt *Skaičių* knygos skyrių siejama su buvojimu lygumoje prie Sinajaus kalno. Šis stambus Penkiaknygės gabalas apie izraeliečių patirtį dykumoje, yra įterptas į patį vidurį pasakojimo. Intarpą galima išryškinti brėžiniu:

I. Izraeliečiai dykumoje Iš 15,22-17,16[211]

⎡ Izraeliečiai prie Sinajaus kalno ⎤
⎣ Iš 19,1-Sk 10,10 ⎦

II. Izraeliečiai dykumoje Sk 10,11-20,22[212]

Iš brėžinio ryšku, kad pasakojimas apie Sinajaus įvykius — Įsakymus ir bendrijinę sąrangą yra intarpas į pasakojimą apie izraeliečius dykumoje. Keletas įvykių to intarpo pirmoje dalyje įvyko prie Kadeš-barnea

---

211 Iš 18 yra ne savo vietoje. Mat jis pasakoja apie Mozės susitikimą su Jetru — savo uošviu prie "Dievo kalno" (Iš 18,5). O pagal dabartinę skyrių sąrangą, izraeliečiai pasiekia "Dievo kalną" tik Iš 19,1-2.

212 *Skaičių* knygos vardas hebrajų kalba yra *Bemidbar*, t.y. *Dykumoje*.

oazės. Tai skaitytoją stebina ir perša mintį, kad turima du skirtingus pasakojimus Penkiaknygėje: apie Sinajaus Sandoros kraitį ir apie Išėjimo-Pažado Žemės užkariavimą.

Didelė dalis Sinajaus Sandoros kraičio medžiagos *Išėjimo* knygoje priklauso vėlesniam Kunigų šaltiniui (P). Pavyzdžiui, Iš 25-31; 35-40. Tai liudija domesys kunigijos poreikiams — apeigoms ir daiktams: Padangtei, Skryniai, kunigų šventimams ir įvairioms aukoms. Kunigų šaltiniui priklauso ir visa *Kunigų* knyga bei pirmieji dešimt *Skaičių* knygos skyrių. Likusi *Išėjimo* knygos medžiaga su Sinajaus Sandoros kraičiu, — Iš 19-24; 32-34, — priklauso Jahvistiniam ir Elohistiniam šaltiniui. Pasakojime jiedu yra labai glaudžiai suausti.[213] Juos vieną nuo kito tiksliai atskirti yra sunku.

Teigiant, kad Kunigų šaltinio pasakojimas apie Sandorą yra vėlesnis negu kiti du, nieku nemažina jo istorinės vertės. Nors Kunigų šaltinis ir buvo baigminiai įraštintas tik po Jeruzalės sugriovimo 587 m. prieš Kristų, jo medžiaga savo senumu yra tolygi Jahvistinio ir Elohistinio šaltinio medžiagai. Nūdienis Šv. Rašto tyrimas priėjo išvadą ir vadovaujasi aksioma, kad knygos parašymo data nieko nepasako apie knygos turinio amžių. Tas pats įžvalgus dėsnis tinka ir pirminiams rašytiems Penkiaknygės šaltiniams — J ir E tikėjimo kraičiui.

Jie buvo įraštinti, tiesa, po Dovydo — X prieškristinį amžių, tačiau atspindi ne tik įraštinimo amžiaus poreikius, bet ir perduoda pirminį tikėjimo kraitį. Dalis Jahvistinio ir Elohistinio tikėjimo kraičio turi šaknis Mozės amžiuje, kita dalis — protėvių senovėje; dalis atspindi naują izraeliečių padėtį Kanaane — kla-

---

213 M. Noth, *Pentateuchal Traditions*, p. 270ss.; P. Ellis, *The Men and the Message of the Old Testament* (Collegeville, MN: Liturgical Press, ³1976), p. 66-69.

jokliai tampa žemdirbiais. Svarbu skirti klajoklių teisyną ir bendrijinę sąrangą nuo žemdirbių poreikių Kanaane; nemažiau svarbu skirti kunigijos nuostatus aukoms dykumoje ir nuostatus aukoms Pažado Žemėje — Šventykloje (Iš 20,22-23,33).

SANDORA PRIE SINAJAUS KALNO

Išėjimo knyga surikiuoja pasakojimą apie Sandorą į dviejų temų pynes. Pirmoji tema yra išgelbėjimas iš Egipto. Čia įvykiai rikiuojami apie išgelbėjimą iš Egipto ir nuostabų vedimą per dykumą. Antroji tema yra Jahvės apreiškimas prie Sinajaus. Čia įvykiai rikiuojami apie Įstatymą — Torą (Torah) ir Sandorą — Berit. Pasakojime abi temos yra glaudžiai suaudžiamos į vieną. Pirmoji paruošia antrajai (Iš 3,12), o antroji turi teologinės prasmės šaknis pirmojoje.

"Ant aro sparnų" (Iš 19,3b-6). Išgelbėjimas iš Egipto ir Sandora prie Sinajaus yra du Penkiaknygės šulai. Tačiau juos vieną nuo kito atskirti negalima, nes jiedu yra iš esmės suaugę į vieną. Dievas išgelbėjo iš Egipto *tam, kad* Sinajaus Sandora susikurtų sau Tautą dykumoje. Šis esminis ryšys tarp Išėjimo ir Sandoros yra itin ryškus trumpame *Išėjimo* knygos skaitinyje — Iš 19,3b-6. Iš 19,1-2 skaitome, kad po trejeto mėnesių kelionės bėgliai izraeliečiai atėjo prie Sinajaus. Šios eilutės priklauso Kunigų šaltinio kelialapiui. Po to seka vaizdus pareiškimas, kuris jungia Išėjimą ir Sandorą į viena. (Iš 19,3b-6). Jahvė skraidino bėglius link šio kalno, kaip aras skraidina savo jauniklius, drąsindamas juos skrydžiui. Bėgliai atėjo prie Sinajaus kalno, nes čia juos atvedė Dievas *tam, kad* jie pradėtų vykdyti jo užmojį istorijoje:

[Mozė užkopė pas Dievą, ir Jahvė kalbėjo jam, liepdamas:] "Šitaip prašnekinsi Jokūbo giminę ir kalbėsi izraeliečiams [Bene Jisrael]: 'Jūs patys matėte, kaip pasielgiau su egiptiečiais ir kaip jus nešiau ant aro sparnų, atsinešdamas čia sau. Na! Dabar, jeigu manęs paklausysite ir laikysitės mano sandoros, būsite tik mano asmeniškas turtas tarp visų tautų, nes man priklauso visa žemė; jūs būsite mano karališkoji kunigija ir šventoji tauta'. [Šie yra žodžiai, kuriais prašnekinsi izraeliečius"] (Iš 19,3b-6).

Atidžiau pasižiūrėjus į šį skaitinį, pastebima, kad jis yra perdėm nepriklausomas, nes turi savo įvadinį pareiškimą — "Šitaip prašnekinsi Jokūbo giminę ir kalbėsi izraeliečiams" (Iš 19,3b) ir baigminę išvadą — "Šie yra žodžiai, kuriais prašnekinsi izraeliečius" (Iš 19,6b).[214] Be to, skaitinio turinys ir forma yra rūpestingai išdailinti. Tai itin ryšku hebrajų kalboje. Turinys ir forma perša išvadą, kad skaitinys buvo sukurtas ir naudojamas katechezės poreikiams ryšyje su Sandoros atnaujinimo apeigomis.

Skaitinio raiškus paprastumas atspindi ypatingo Izraelio pašaukimo būti istorine Dievo tauta subrendusią teologinę sampratą.

Izraelio pašaukimas būti ypatinga Dievo Tauta tarp visų tautų turi pradžią ir pagrindą Išėjimo įvykyje, kuris apreiškė Dievo užmojį išgelbėti izraeliečius iš Egipto vergijos. "Jūs patys matėte, kaip pasielgiau..." (Iš 19,4). Ne izraeliečiai surado Dievą, bet Dievas izraelie-

---

214 Žr. J. Muilenburg, "The Form and Structure of the Covenant Formulations", *Vetus Testamentum* 9(1959) 347-365. M. Buber atskleidžia gilią šio skaitinio prasmę savo knygoje *Moses...*, p. 101-109.

čius surado priespaudoje ir prašnekino atpirkimo viltimi. Dievas kreipėsi į izraeliečius, o jie atliepė Dievui tikėjimu. Dievas, kreipdamasis į izraeliečius per Išėjimo įvykius, parengė juos nuosprendžiui ir pašaukė juos užduočiai savo užmojyje atpirkti. Ką Mozė jau anksčiau buvo išgyvenęs prie Sinajaus kalno (Iš 3,12), tai dabar išgyvena izraeliečiai. Mozė anksčiau, o izraeliečiai dabar yra šaukiami tapti istorinio Dievo plano dalininkais. Nuosprendis turi begalinę reikšmę ateičiai. Būti Dievo Tauta priklauso nuo vienos sąlygos: ". . . jeigu manęs paklausysite ir laikysitės mano sandoros" (Iš 19,5). Tik tuo atveju jie bus "tik Jahvės asmeniškas turtas", — bendrija, kuri priklauso Dievui ypatingu būdu, nes yra pašaukta dalyvauti jo visagaliame užmojyje.

Šv. Rašto tikėjimui yra būdingi du bruožai: visuotinumas ir atskirumas. Dievo užmojis atpirkti yra visuotinis. Savo užmojui istorijoje įgyvendinti Dievas atskiria Izraelį iš tautų tarpo. Visuotinumas ir atskirumas sudaro neįprastą sampyną. Ši neįprasta ir įtampa žėrinti sampyna yra itin ryški vėlesnėse Senojo Testamento knygose.[215] Visagalis Jahvės užmojis žėri visuotinumu ir nepripažįsta jokių ribų — jam "priklauso visa žemė" (Iš 19,5). Tačiau iš visų savo tautų jis atskiria — išsirenka vieną Tautą ne pirmumui, bet užduočiai. Ji turi būti "karališkoji kunigija" — bendrija, atskirta nuo pasaulio ir pašvęsta Dievo tarnybai (žr. 1 Pt 2,5.9).[216]

---

215 Atskirumas yra labai ryškus *Ezdro* ir *Nehemijo* knygose, o visuotinumas — *Rūtos* ir *Jonos* knygose.

216 Posakis "karališkoji kunigija" yra išraiškus, bet jo prasmė nėra vienodai nuvokiama. Pagal W.L. Moran, veikale *The Bible in the Current Catholic Thought,* kurį suredagavo J.L. McKenzie (New York, NY: Herder & Herder, 1962), p. 7-20, teigia, kad šiuo posakiu išreiškiama Izraelio savitumas, t.y. skyrimasis nuo visa, kas yra pagoniška, ir ypatingas atsidėjimas Dievo tarnybai. Tuo tarpu R.B.Y. Scott mano, kad Izraelis yra "karalystė atskira, lyg kunigystė" ypa-

Po iškilios "Ant aro sparnų" įžangos pasakojama apie Jahvės apsireiškimą — teofaniją ant Sinajaus kalno. Apsireiškimo metu duodami įstatai, kurie įpareigoja Sandoros tautą Jahvei (Iš 19,9-20,20). Pasakojime gausu išraiškių apsireiškimo — teofanijos vaizdinių (Iš 19,16-19): žaibai, griaustinis, tamsus debesis. Todėl vieni Šv. Rašto mokslininkai ir teigia, jog Sinajaus kalnas kadaise turėjo būti ugniakalnis, o kiti pasitenkina sakyti, kad Dievo apsireiškimą ant Sinajaus kalno lydėjo audra. Tačiau, kaip jau anksčiau sakyta, "žemės drebėjimas, vėjas, ugnis" (žr. 1 Kar 19,11-13) yra Šv. Rašto įprastiniai vaizdiniai žmogų bauginančiam Dievo šventumui aprašyti. Dievas visoje savo didybėje ateina savo Tautos aplankyti! Būdinga, kad įkvėptieji Šv. Rašto autoriai, kurdami tikėjimo kalbą Dievo artumui išreikšti, nesinaudojo ramiu gamtos grožiu, bet audros vaizdais. Smarki audra sukrečia žemę. Audra nenumaldomai priverčia žmogų pajusti savo trapumą ir įsijausti į Dievui savitą šventumą ir anapusiškumą (žr. Iz 2,12-22; 6,1-8; Ps 28(29)).

Sandora įsigalioja. Iš 24 pasakoja apie Sandoros sudarymo apeigas. Jame yra suausta krūvon du ankstyviausieji tikėjimo kraičio rašyti šaltiniai — Jahvistinis ir Elohistinis.

Pagal Jahvistinį pasakojimą — Iš 24,1-2.9-11, Sandora įsigalioja šventomis vaišėmis ant kalno viršūnės. Vaišėse ant kalno viršūnės dalyvauja Izraelio atstovai — Mozė, Aaronas su dviem vyriausiais sūnum (Iš

---

tingai tarnybai. Žr. *Oudtestamentische Studien*, redagavo P.A.H. De Boer (Leiden: Brill, 1950), VIII, p. 213-219. Atrodo, kad posakiu "karališkoji kunigija" norima pabrėžti, kad Izraelio kunigiškas vaidmuo yra padėti kitoms tautoms Jahvės akivaizdoje. Žr. Pr 12,3: " ... visos žemės giminės bus tavyje palaimintos".

6,23) ir septyniasdešimt vyresniųjų (Iš 18). Pareiškimas, kad "jie matė Dievą, ir valgė, ir gėrė" (Iš 24,11), rodo, kad Sandoros vaišių metu Dievas buvo taip gyvai arti, ir nors jo dieviška didybė buvo išgyventa pojūčiais, tačiau neužgožė žmogaus.[217]

Pagal Elohistinį pasakojimą — Iš 24,3-8 visas Izraelio susirinkimas — bendrija dalyvauja kalno papėdėje Sandorai įgalinti apeigose. Sandora įsigalioja auka. Mozė pastato altorių ir surikiuoja dvylika akmeninių stulpų dvylikai izraeliečių giminių atstovauti. Paskerdžiami atnašautieji galvijai. Puse kraujo pašlakstoma altorius. Kraujas Šv. Rašte yra gyvybės įvaizdis. Kraujas yra gyvybė (Kun 17,11; Pr 9,4; Įst 12,23; Rom 3,25). O gyvybė priklauso tik Dievui. Pašlakstymu įvaizdinama Jahvės dalyvavimas Sandoros sudarymo apeigose. Kita kraujo pusė supilama į dubenis. Mozė, Sandoros tarpininkas, perskaito susirinkimui — bendrijai "Sandoros knygą" (Iš 24,7). Izraeliečiams iškilmingai įsipareigojus priimti ir paklusti Jahvės reikalavimams ir priimti juos, Mozė pašlaksto susirinkimą — bendriją dubenių krauju, sakydamas: "Štai kraujas Sandoros, kurią Jahvė sudarė su jumis, apreikšdamas savo reikalavimus" (Iš 24,8).

Jahvistinis ir Elohistinis Penkiaknygės šaltinis perduoda tikėjimo kraitį pasakojimu. Jiedu skiriasi Sandoros sudarymo apeigų samprata. Jahvistinis yra labiau apčiuopiamas, o Elohistinis labiau teologiškas. Dalintis valgiu, arba šventės vaišėmis, buvo vienas iš būdų patvirtinti ir įgalinti sutartį tarp Derlingojo pusmėnulio

---

217 Jahvistinė Dievo samprata turi vaizdingą išraišką. Dievas yra aprašomas antropomorfiškai, t.y. su žmogiškomis savybėmis. Pavyzdžiui, Pr 2,7 Dievas, lyg puodžius, sukuria žmogų, o Pr 2,18-25 Dievas, lyg chirurgas, sukuria moterį. Elohistinė Dievo samprata yra kur kas atsargesnė. Anot jos, žmogus Dievo negali matyti — Mozė mato tik "Dievo nugarą" (Iš 33,17-23; Iz 6,5).

kraštų gyventojų. Pavyzdžiu galima imti sutartį tarp Jokūbo ir Labano (Pr 31,44-54). Paprotys patvirtinti ir įgalinti sutartį auka irgi yra žinomas izraeliečių pasaulyje. Mari karalystės archyve rastose kyliaraščio plokštelėse aprašoma sutartis — sandora, kuri buvo patvirtinta šventomis "asilo skerdimo" apeigomis (plg.: Pr 15,7-21; Jer 34,18-19). Asilo skerdimas buvo kruvina auka sutarčiai įgalinti. Elohistinis pasakojimas, tiesa, mini skirtingas apeigas (Iš 24,3-8), tačiau iš jų aišku, kad ir čia kraujas turi šventą jėgą surišti sandoros bendrininkus. Tikėjimas kraujo jėga yra ryškus teologinėje Senojo Testamento aukos sampratoje, o Naujasis Testamentas ją dar labiau išryškina.[218]

Skirtinga Sandoros apeigų samprata Penkiaknygės šaltiniuose padeda geriau suprasti pačią Sandorą. Užtat ir svarbu į jas atkreipti dėmesį. Tačiau kur kas svarbiau yra suprasti pačios Sinajaus Sandoros teologinę prasmę, kurią savitai apčiuopia ir atspindi kiekvienas Penkiaknygės šaltinis. Jahvistinė Sandoros teologija teigia, kad žmonės įjungiami į Sandorą per jų atstovus. O anot Elohistinės Sandoros teologijos, Sandoros sudaryme dalyvauja patys žmonės — Sandoros bendrija. Jahvistinė teologija neužsimena apie jokias sąlygas Sandoros sudarymo apeigose, o Elohistinė mini Dievo reikalavimų skaitymą, kuriame garsiai aidi sąlyga: "Jeigu ...", — "Jeigu paklusite man ir laikysitės mano sandoros" (Iš 19,5).

Jahvistinės ir Elohistinės Sandoros sampratos kilmė ir pagrindas yra išganymo istorijoje. Kadangi abi buvo

---

218 Žr. 1 Kor 11,25-26: "Tuo pačiu būdu po vakarienės Jėzus paėmė taurę ir tarė: 'Ši taurė yra Naujoji Sandora mano kraujyje. Kiek kartų gersite, darykite tai mano atminimui'. Taigi kada tik valgote šitą duoną ir geriate iš šitos taurės, jūs skelbiate Viešpaties mirtį, kol jis ateis."

svarbios, — abi padėjo įsisavinti Jahvės ryšį su savo Tauta, — abi buvo įamžintos Išėjimo knygoje (Iš 24, 1-11).[219]

Amžinoji Sandora. Ankstyviausias įkvėptas tikėjimo kraičio raštas perduoda vaizdžias Sandoros sudarymo apeigas ir pabrėžia, kad Sandoros įpareigojimų laikymasis yra svarbi Sandoros sąlyga. Tuo tarpu vėlesnysis Kunigų šaltinis, įjungdamas į savo pasakojimą ir ankstesnįjį tikėjimo kraitį, turi sau būdingą požiūrį. Nėra abejonės, kad Sandora, sudaryta prie Sinajaus kalno, ir jam yra svarbi ir galiojanti. Todėl jis ir perima iš Jahvisto-Elohisto visą medžiagą, kuri dabar skaitoma Iš 19-24. Tačiau jis Sinajaus Sandorą pajungia savo teologiniam požiūriui — Amžinosios Sandoros, arba Berit 'olam, teologijai. Amžinoji Sandora, pagal Kunigiškąjį autorių yra Sandora, kurią Dievas, nepaisydamas žmogiško trapumo, įsteigia visiems amžiams.

Kunigiškojo autoriaus išganymo istorijos plane šiai Sandorai priklauso ne tik Sinajaus kalno Sandora, bet ir sandora su Nojumi (Pr 9,1-17), ir sandora su Abraomu (Pr 15,1-21; 17,1-27). Amžinosios Sandoros prielaidos padedamas, Kunigiškasis autorius laiko savaime suprantama, kad ir Sinajaus Sandora yra tęsinys Amžinosios Sandoros, kurią Dievas, — tas, kuris yra Visagalis, arba El Šaddai, — buvo sudaręs su Abraomu

---

219 Penkiaknygės šaltinių tyrėjams įprasta Sandoros sudarymo vaišes ant kalno viršūnės (Iš 24,1-2.9-11) priskirti Jahvistui. Be to, jie pabrėžia, kad šiame pasakojime apie tikėjimo kraitį Sandoros įstatai pasirodo tik Iš 34,10-28. Tuo tarpu Sandoros sudarymo apeigos auka kalno papėdėje yra priskiriama Elohistui. Kai kurie tyrėjai priskiria jam ir skaitinį su Dešimt Dievo įsakymų — Dekalogą (Iš 20,1-17). Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų...", *Aidai* (5-6:1980); taip pat M.L. Murray, *The People of the Covenant: A Study of Israel from Moses to the Monarchy* (New York, NY: Abingdon, 1962).

ir jo palikuonimis.[220] Užtat Jahvė ir gelbsti izraeliečius iš Egipto vergijos. Jis "atsimena" savo "[amžinąją] sandorą" (Iš 2,24; 6,2-8 [P]); duoda įstatus savo garbinimui prie Sinajaus kalno (Iš 25-31; 35-40), nes įvykdo savo įsipareigojimą būti savo Tautai Dievu ir "buvoti Padangtėje" tarp jų (Pr 17,7).

Priešpastatant Jahvistinį-Elohistinį tikėjimo kraitį Kunigų šaltinio Sandoros sampratai, atpažįstama aiškus skirtumas. Ankstesnysis tikėjimo kraitis pabrėžia, kad Sandora turi sąlyginį pradą, — tai ypač ryšku Iš 19, 3b-6 ir 24,3-8, — jį Sandoros bendrija turi imti giliai į širdį ir su juo skaitytis. Pranašai — Amosas, Ozėjas, Jeremijas ir Ezechielis, remdamiesi šia Sandoros teologija, kaltins izraeliečius už Sandoros sąlygų nevykdymą.[221] Abi Sandoros sampratos — sąlyginė ir besąlyginė yra nuolatinėje Šv. Rašto įtampoje. Šią įtampą atspindi ir liudija įkvėptieji Penkiaknygės autoriai ir pranašai.

SANDORA IR ĮSAKAI

Pagal ankstesnįjį pasakojimą apie tikėjimo kraitį, Sandoros sudaryme buvo pareikšti ir Sandoros įsakai. Skaitome:

> *Mozė atėjo ir pareiškė tautai visus Jahvės įsakus [debarim] ir visus potvarkius [mišpatim]. O visa tauta vienbalsiai atsakė: "Visus įsakus [debarim], kuriuos apreiškė Jahvė, įvykdysime" (Iš 24,3).*

Šis skaitinys liečia Dešimties įsakymų, arba Dešimties žodžių — Dekalogo, kilmę. Su Dešimtimi įsa-

---

220 Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų...", *Aidai* (5:1980) 268-270; (6:1980) 338-339.

221 Žr. Am 3,1-2; Oz 2,2-13; 4,1-3; Jer 2,1-13; Ez 16; 26.

kymų *Išėjimo* knygos skaitytojas jau anksčiau buvo supažindintas (žr. Iš 20,1-17). Sandoros sudaryme, pagal šį skaitinį, buvo pareikšti ir potvarkiai (mišpatim). Užuomina apie potvarkius atrodo yra intarpas, nes yra ne vietoje. Tai aišku iš žmonių atsakymo: "Visus įsakus [debarim], kuriuos apreiškė Jahvė, įvykdysime". Apie potvarkius [mišpatim] nekalbama. Be to, ir Sandoros sudarymo apeigose kalbama apie įsakymus [debarim]. Taigi, atrodo, kad intarpas apie "visus potvarkius [mišpatim]" yra įjungtas vėliau įkvėpto Penkiaknygės redaktoriaus.

Apie Sandoros potvarkius (mišpatim) yra daug kalbama sekančiuose *Išėjimo* knygos skyriuose (Iš 21-23: Sandoros Teisyne). Pirmykštė "Sandoros knyga", kurią Mozė skaitė izraeliečiams — Sandoros bendrijai Sinajaus kalno papėdėje, atrodo, buvo Dešimties įsakymų branduolys.[222]

Anksčiau užsiminta įkvėpto redaktoriaus ranka atkreipia dėmesį ir padeda suprasti, kokiu būdu vėlesni ir įvairaus pobūdžio teisės rinkiniai būdavo įterpiami į pasakojimą apie Izraelio buvojimą prie Sinajaus kalno. Taigi Sandoros reikalavimai buvo pritaikomi naujoms sąlygoms ir poreikiams.[223] Pritaikymu gyvenimui Sinajaus Sandora būdavo sudabartinama. Ilgainiui keletas nepriklausomų teisės rinkinių buvo įjungta į Sinajaus kalno Sandoros potvarkius. Tai ryšku iš Penkiaknygės teisės rinkinių sąrašo:[224]

---

222 Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų...", *Aidai* (6:1980), 339-346. Iš 21-23 yra dažnai vadinamas Sandoros Teisynu, pagal užuominą Iš 24,7. Tačiau šis vardas nėra visiškai tikslus. Be to, šio Teisyno ryšys su Sinajaus Sandora yra abejotinas. Teisyne vyrauja civilinės teisės nuostatai ir religiniai potvarkiai.

223 Žr. *Ten pat.*

224 B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 85-86.

Prie Sinajaus kalno:

1. Dekalogas, arba Dešimt įsakymų (Dekalogas yra pakartojamas Įst 5,6-21)	Iš 20,1-17
2. Civilinė teisė ir religiniai potvarkiai	Iš 20,22-23,33
3. Apeiginių potvarkių rinkinys (Dažnai laikomas Apeiginiu Dekalogu)	Iš 34,10-26
4. Kunigiškieji potvarkiai:	
Potvarkiai apie Jahvės garbinimą (Įvykdyti Iš 35-40)	Iš 25-31
Potvarkiai liečią kunigiją	Kun 1-18; 27
Šventumo Teisynas	Kun 19-26
Papildomieji potvarkiai kunigijai	Sk 1-10

Po Sinajaus kalno įvykio:

1. Papildomieji potvarkiai kunigijai	Sk 28-31; 33-36
2. Deuteronomistinis Teisynas	Įst 12-26
3. Potvarkiai su bausmės grasymu	Įst 27

Penkiaknygės tyrėjai daro išvadą, kad Sandoros įsakai ir potvarkiai nesiliovė pareigoti kartų kartas atliepti Dievui gyvenimo poreikiuose.[225] Potvarkių įvairovė liudija, kad Sandoros bendrija augo ir brendo Dievo valios supratime. Kunigų šaltinio potvarkiai *Išėjimo* knygoje (Iš 25-31) atspindi vėlesnio laikotarpio gyvenimiškus poreikius. Ir Sandoros Teisynas, arba civilinė teisė (Iš 20,22-23,33), turi daugiau ryšio su sėsliais žemdir-

225 Žr. R. De Vaux, *Ancient Israel...*, p. 143-163.

biais Kanaano žemėje, negu su klajokliais Sinajaus dykumoje. O apeiginių potvarkių rinkinys, arba Apeiginis Dekalogas, Išėjimo knygoje (Iš 34,10-26) turi savo foną-gyvenimą Kanaane, o ne Sinajaus tyruose.

Ši Penkiaknygės tyrėjų išvada kelia ir kitus klausimus. Koks buvo Mozės Sandoros įstatymų davimo vaidmuo? Kurie Sandoros įstatymai buvo duoti per Mozę? Atpažinus Penkiaknygės teisynuose raidą ir vėlesnį foną, šie klausimai yra ne tik galimi, bet ir svarbūs.

Mozė buvo Dievo siųstas Išėjimo įvykio vadas. Su Moze kilo ir savimonė, kad Dievo valia yra šventa ir visapusiškai įpareigojanti. O Dievo valios išraiška — teisynai buvo sudaryti amžių ir gyvenimo poreikių sampynoje. Šiuolaikinis Penkiaknygės tyrimas su vis didėjančiu tikrumu teigia, jog Sandoros įstatymų forma ir esminis turinys turi tvirtas šaknis istoriniame Mozės amžiuje.

Įstatymo forma. Penkiaknygėje susiduriame su dviem įstatymo formomis: sąlyginiu, arba atvejiniu, ir besąlyginiu, arba įsakmiu, įstatymu.[226] Sąlyginiam įstatymui yra būdinga atvejinė galvosena: *jei . . ., tada . . .* Paprastai atvejis yra aprašomas tiksliai su dėmesiu laiko, vietos ir asmens siekio sąlygoms. Sąlyginė įstatymų forma užtinkama senoviniuose žmonijos teisynuose, kaip antai,

---

226 Žr. A. Alt, *Essays on Old Testament History and Religion* (Garden City, NY: Doubleday, 1967), p. 101-171. A. Alt jau 1934 metais darė skirtumą tarp atvejinės ir įsakmiosios įstatymų formos. Žr. taip pat E. Gerstenberger, *Wesen und Herkunft des "Apodiktischen Rechts"* (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament, Band 20. Neukirchen: Neukirchner Verlag, 1965), p. 19-50; B. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1979), p. 164-178; to paties autoriaus *The Book of Exodus* (Philadelphia, PA: Westminster, 1974), p. 385-439.

Hamurabio, Ur-nammu, Lipit-Ištar ir Ešnunna teisynuose.[227]

Sąlyginė įstatymų forma yra dažna ir *Išėjimo* knygos Sandoros Teisyne (Iš 20,22-23,33) bei *Pakartoto Įstatymo* knygos Deuteronomistiniame Teisyne (Įst 12-26).

Besąlyginis, arba įsakmusis, įstatymas, neturi jokių *jei . . ., tada . . .* Jame liepimas ir draudimas išreiškiama tiksliai ir glaustai: *Daryk! Nedaryk!*

Skirtumas tarp atvejinės ir įsakmiosios įstatymų formos ryškus įstatuose apie hebrajų vergą: "Jei pirksi vergą hebrajų, jis tau tarnaus šešerius metus; o septintaisiais išeis laisvas be išsipirkimo. Su kokiu apdaru atėjo, su tokiu ir teišeina — jei turi žmoną, ir žmona išeis drauge. O jei šeimininkas duos jam žmoną, ir ji pagimdytų sūnus ar dukteris, tai moteris ir vaikai bus jo šeimininko, o jis pats išeis su savo apdaru. Ir jeigu vergas sakys: 'Aš myliu savo šeimininką, nenoriu būti laisvas', jo šeimininkas statys jį prieš Dievo teisėjų akis; jis bus privestas prie šventovės durų ar staktų, perdurs jo ausį yla — ir bus jam vergas amžinai" (Iš 21,2-6). Sąlyga *jei...*, *tada . . .* čia yra ryški. O besąlyginiam įstatymui yra būdingas griežtumas: "Kas užgauna savo tėvą ar savo motiną, turi būti baudžiamas mirtimi" (Iš 21,17). Atrodo, kad įsakmioji įstatymo forma yra būdinga izraeliečių savimonei — ji išreiškia besąlyginius Sandoros reikalavimus.[228] Šio pobūdžio įstatymai priklauso dykumos laikotarpiui. Būdinga, kad ir Dešimt Dievo įsakymų — Dekalogas (Iš 20,1-17; Įst 5,6-21) savo įsakmia forma skiriasi nuo Sandoros Teisyno (Iš 20,22-23,33) nuostatų atvejine forma. Dekalogo fonas ne žemdirbių visuomenė.[229]

---

227 Žr. J. Bright, *A History...*, p. 50, 59, 87, 165.

228 Žr. B.W. Anderson, *ten pat*, p. 87.

229 Pravartu sugretinti nuostatus apie jautį (Iš 21,28-36) su nuostatais apie vynuogyną ir javų lauką (Iš 22,5-6) Sandoros Teisy-

Dešimt Dievo įsakymų ir Mozė. Dekalogui būdingas įsakmus fonas, kuris nesietinas su žemdirbių visuomene. Ši įžvalga įgalina teigti, kad Dešimt Dievo įsakymų *Išėjimo* knygoje (Iš 20,1-17) yra sietini su Moze. Hebrajų kalba jie yra vadinami *Dešimt žodžių.* Atrodo, kad keletas iš Dešimties įsakymų buvo kadaise išreikšti dviem ar trim žodžiais. Šiuolaikinė jų išraiška yra kur kas turtingesnė. Ji liudija, kad Dievo valios supratimas ir išraiška buvo praturtinti gyvenimo poreikių ir įsakymų sąveika. Pirminė Dešimties įsakymų išraiška bus buvusi glausta ir besąlygiška. Dievo valia juose žėri įsakmingumu.

Daugumas Dekalogo tyrėjų teigia, kad glaustoji ir besąlyginė IV-IX įsakymų išraiškos forma tebėra pirminė. Tuo tarpu I-III ir X įsakymų forma yra išplėsta. Įsakymų formos išplėtimas turėjo įvykti jau prieš VII a. prieš Kristų, nes užtinkamas ir Deuteronominiame Teisyne, kuris kaip tik buvo įraštintas šį laikotarpį (plg.: Įst 5,6-21 su Iš 20,1-17).[230]

Dešimt įsakymų yra skirtingai dalinami tarp žydų ir krikščionių.[231] Tačiau ir žydai, ir krikščionys juose randa

---

ne. Pažymėtina, kad ir Sandoros Teisyne yra besąlyginių, arba įsakmių, įstatymų. Pavyzdžiui, Iš 21,15-17. Tačiau jie nėra reiškiami su Dekalogo *Daryk! Nedaryk!* bet su hebrajų kalbos dalyviu, pvz. "užgaunąs", t.y. "tas, kuris užgauna..."; "pagrobiąs" — "kuris pagrobia...", ir baigiami įsakmiu mirties bausmės reikalavimu.

230 W.J. Harrelson, "Ten Commandments", veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* IV, p. 571-573; J.E. Huesman, "Exodus", *JBC* 3:48. *Pakartoto Įstatymo* knygos Dekalogas (Įst 5, 6-21) skiriasi nuo *Išėjimo* knygos Dekalogo savo jautrumu subatos įstatymui ir moteriai. Žr. Įst 5,13-15.21. *Išėjimo* knygoje moteris dar tebėra įjungta į vyro "nuosavybę". Pirminį Dekalogą bando atkurti J. Muilenburg, "The History of the Religion of Israel", veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* I, p. 303.

231 Žr. J.E. Huesman, "Exodus", *JBC* 3:48; D.M. Beegle, *Moses...,* p. 217-234.

religijos esmę ir turinį. Pagal Dešimt įsakymų, religijos esmė yra žmogaus ryšys su Dievu, o religijos turinys — žmogaus ryšiai su artimu. Žmogaus ryšiai su artimu priklauso prigimtiniam įstatymui. IV-X įsakymai atspindi prigimties įstatymą. Jie yra ir ankstyvesniuose Artimųjų Rytų teisynuose. Tačiau ir čia jau yra jaučiamas didelis skirtumas. Hebrajų kaimynų teisynuose žmogus, nesilaikydamas prigimtinio įstatymo, nusikalsta tik prieš artimą. Nuodėmės sąvoka jiems yra svetima. Tuo tarpu Šv. Rašto teisyne, nesilaikant prigimtinio įstatymo, nusikalstama ne tik artimui, bet ir Dievui. Nuodėmės sąvoka — blogio ir kančios problema ne tik jaučiama, bet ir bandoma spręsti (žr. 2 Sam 11-12).

Daugumas Dešimties įsakymų yra draudimai (Iš 20, 1-17; Įst 5,6-21). Tik du — subatos šventimas ir rūpestis tėvais yra išreikšti teiginiu (Iš 20,8-11.12; Įst 5, 12-15.16). Draudimai prasideda antrojo vienaskaitos asmens veiksmažodžiu.

Visais Dešimt įsakymų — draudimu ir teigimu kreipiamasi į pavienį Sandoros bendrijos narį. Nors draudimas ir vyrauja įsakymuose, tačiau savo esme ir turiniu jie yra įsakmūs Dievo valios proveržiai į žmogaus santykį su Dievu ir žmonių tarpusavio santykius. Taigi Dešimt įsakymų siekia ne uždrausti, bet įpareigoti. Jie nurodo elgesio ribas, kurios kyla iš Sandoros su Dievu. Ribos elgesiui nesunaikina galios laisvai elgtis ir giliau įsiminti pareigas Dievui ir artimui.

Atvejinių potvarkių ir įsakymų tikslas kaip tik ir buvo išryškinti įsakmiojo įsakymo reikšmę Izraelio istorinėje raidoje. Ilgainiui įsakmieji įsakymai buvo suvesti į du teiginius: "Mylėsi Jahvę, savo Dievą, visa širdimi, visu gyvenimu (nefeš), ir visomis jėgomis" ir "Mylėsi savo artimą [tautietį] kaip patį save" (Įst 6,5; Kun 19,18b; žr. Mk 12,28-34). Teiginiu išreikšti įsaky-

mai verčia asmenis apsispręsti gyvenimo raizgyne už tai, ko šie įstatymai reikalauja tikėjimo bendrijos rėmuose.

SANDORA IR SUTARTIS

Įstatymas buvo priemonė bendrijiniam Sandoros ryšiui išreikšti. O žodis *sandora*, — hebraiškai berit, — reiškia sutartį. Pavyzdžiui, Saliamonas susitarė su Hiramu, Tyro karaliumi, dėl statybinės miško medžiagos Jeruzalės Šventyklai, ir jiedu "padarė sandorą" [232] (1 Kar 5,12b). Ir Dovydas sudarė sandorą su Jonatanu (1 Sam 23,18). Žodis sandora buvo savas tarptautiniuose ir žmonių tarpusavio poreikiuose. Penkiaknygėje jis naudojamas Dievo ryšiui su Izraeliu išreikšti. Savaime suprantama, kad šios Sandoros dalyviai — Dievas ir žmogus nėra lygūs. Todėl Jahvė ir yra tas, kuris *"sudaro"* Sandorą.

Šv. Raštas nuolat primena, kad Dievo apreiškimas netekėjo vamzdžiais, bet per istorinių įvykių raidą ir istorinių veiksnių sąveiką. Sandoros ir įstatymo sąryšis[233] domina Penkiaknygės tyrėjus. Archeologija, atkasdama Derlingojo pusmėnulio praeitį, užtiko ir antrojo prieškristinio tūkstantmečio tarptautinių sutarčių dokumentus. Hetitų archyvai turi jų itin daug. Jų nagrinėjimas įgalino istorikams atpažinti dvi pagrindines tarptautinių sutarčių rūšis: lygybės sandoras ir siuzereniteto sando-

---

232 Raidiškai "supjovė sandorą". Mat sutartis būdavo sudaroma aukos — gyvulio paskerdimu. Žr. Pr 15,9-20.

233 Žr. G.E. Mendenhall, *Law and Covenant in the Ancient Near East* (Pittsburgh, PA: Biblical Colloquium, 1955); D.J. McCarthy, *Old Testament Covenant* (Richmond, VA: John Knox, 1972); K. Baltzer, *The Covenant Formulary in Old Testament, Jewish and Early Christian Writings* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1971); D. Hillers, *Covenant: The History of a Biblical Idea* (Baltimore, MD: Johns Hopkins, 1969).

ras. Lygybės sandora yra dvišalė sutartis, — du lygūs asmenys arba dvi lygios valstybės įsipareigoja vienas kitam pagal abipusiškos sutarties poreikius. Tuo tarpu suzereninė sandora yra vienapusiška, nes ji sudaroma tarp siuzereno — didžio karaliaus ir jo vasalo — pavaldžios valstybės karaliuko. Didysis karalius — siuzerenas "duoda", arba "suteikia", sandorą vasalui — karaliukui. Sandoros ūksmėje karaliukas naudojasi didžiojo karaliaus saugia globa. Būdamas mažesnis sandoros bendrininkas, karaliukas privalo paklusti didžiojo karaliaus valdžiai. Sandoros įpareigojimai atspindi sandoros davėjo — didžiojo karaliaus didybę ir įtaką. Sudaryti sutartį "duodant", arba "suteikiant", sandorą, nieku nesumažina didžiojo karaliaus vispusiškos valdžios. Sandoros "davimas", arba "suteikimas", nėra šios vispusiškos valdžios užmetimas silpnesniam karaliui. Siuzereninei sandorai yra labai būdinga pabrėžti karaliaus dosnumą savo vasalui. Vasalą paklusti neverčia karalius valdžia, bet skatina dėkingumas karaliui. Taigi karaliukas paklūsta iš dėkingumo už saugią ir dosnią globą.

Siuzereninei sandorai yra būdingi šeši bruožai:[234]

1. *Pratarmė:*
   Didysis hetitų karalystės valdovas pristato save vardu ir imperinės valdžios titulais: "Taip sako Saulė, Mursilis, Didysis karalius, Hatti šalies valdovas, dievo Tešupo pamėgtasis, ... sūnus".
2. *Istorinė įžanga:*
   Siuzerenas išvardina praeities įvykius, kurie privedė prie sandoros, o ypatingai didžiojo karaliaus palankų dosnumą vasalui. Taigi išryškinama

---

234 Pavyzdžiu imama "Sandora tarp Mursilis ir Amurru Duppi-Tessub" — žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 203-205.

vasalo pareiga būti dėkingam už visa, ką didysis karalius yra jam padaręs.

3. *Vasalo įpareigojimai:*
Svarbiausias vasalo įpareigojimas yra ištikimybės priesaika. Vasalas įpareigojamas priesaika nepripažinti jokio kito karaliaus valdžios ir karo atveju ginti savo didįjį karalių.

4. *Sandoros dokumento apžiūra:*
Pagal šią išlygą, sutarties nuorašai turi būti saugomi abiejų šalių šventyklose. Be to, kartą metuose, vasalo šalyje sutartis turi būti viešai skaitoma.

5. *Sandoros liudininkai:*
Sandorai liudyti šaukiami abiejų šalių dievai. Tačiau hetitų dievai turi pirmenybę. Be to, tarp liudininkų yra ir gamtos jėgos — dangus, žemė, vėjai, debesys, kalnai ir upės.

6. *Sankcijos:*
Klusnumas sutarčiai neš palaimą, o neklusnų vasalą lydės prakeikimas. Sankcijos išreiškiamos palaiminimais ir prakeikimais. Didysis karalius pasižada padėti vasalui pagal sutarties poreikius, o vasalas yra prigrasinamas būti ištikimas sutarčiai. Priešingu atveju, vasalo kraštui gresia sunaikinimas.

Hetitų sutarties forma ir Sandora. Šiuolaikinis Senojo Testamento tyrimas daro išvadą, kad hetitų sutarties forma įtaigavo įkvėptuosius Penkiaknygės autorius Jahvės ir izraeliečių santykį aprašant savo amžininkams prieinamu būdu. Ryšys tarp hetitų tarptautinės sutarties formos ir Sandoros *Išėjimo* knygoje 19-24 krinta į akis ir stebina.

Pratarmėje Dievas pristato save vardu: "Aš esu Jahvė,

tavo Dievas ..." (Iš 20,1-2), o istorinė įžanga teigia, kad Dievas išgelbėjo savo Tautą iš Egipto vergijos (Iš 20,1-2; žr. 19,4). Dešimt įsakymų išreiškia įpareigojimus (Iš 20, 3-17), iš kurių Mozė sudarė raštą, vadinamą "Sandoros knyga", ir perskaitė "girdint tautai" (Iš 24,4a.7).

Išėjimo knygos Sandoroje neminima nei rašto apžiūra, nei Sandoros liudininkai, nei sankcijos. Išlyga apie liudininkus — dievus Penkiaknygėje yra neįmanoma, nes Jahvė nepripažįsta "kitų dievų". Be to, pasakojimas apie Sinajaus Sandorą turi bruožų, kurie yra perdėm saviti ir neužtinkami hetitų sutartyje. Du iš jų yra itin ryškūs, būtent, dievybės apsireiškimas žmonėms ir apeigos sandorai patvirtinti.

Mozė galėjo susipažinti su hetitų sutarties forma Egipte. Hetitų varžybos su egiptiečiais dėl pirmumo Artimųjų Rytų pasaulyje jo amžiuje jau turėjo ilgą istoriją. Peršasi išvada, kad Mozė ir pasinaudojo vartojamu sutarties pavyzdžiu Dievo Sandorai su izraeliečiais išreikšti.[235]

Siuzereninės sutartys buvo svarbios tautoms, kurios jau buvo įsigyvenusios savo žemėse. Hetitai, pasinaudodami siuzerenine sutartimi, davė gaires ir nustatė politinius santykius tarp savo imperijos — didžiojo karaliaus ir Mažosios Azijos bei Sirijos valstybių — karaliukų. Karaliaus ir vasalo santykiai buvo aptariami siuzerenine sutartimi.

Izraeliečių padėtis Sinajaus dykumoje Mozės amžiuje buvo skirtinga. Neturėdami nei savo žemės, nei savo politinės santvarkos, jie vargu ar vispusiškai suprato siuzereninę sutartį. Todėl reikia prileisti, kad Sandoros reiškimas siuzereninės sutarties modeliu labiau išryškėjo, kada izraeliečiai apsigyveno Kanaane ir apsi-

---

235 Žr. D.M. Beegle, *Moses...*, p. 204-213; B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 90.

prato su ano amžiaus politine tikrove.[236] Izraeličių apsipratimas su sėslia buitimi yra sekančio skyriaus turinys.

Siuzereninės hetitų sutarties tyrimas išryškina, kad Sinajaus Sandora nebuvo sutartis tarp lygių dalyvių. Sinajaus Sandora išreiškė santykį tarp Dievo ir izraeličių — dviejų nelygių bendrininkų. Dievo šventumas ir didybė yra įvaizdinami pasakojimu apie bauginančią perkūno ir žaibų audrą. Izraeličiai pasakojime, perimti pagarbios baimės, laikosi atokiai.

Sinajaus Sandora *buvo duota* — įpareigojimas santykiauti buvo izraeliečiams jų Dievo suteiktas. Sandora neribojo visagalės Dievo valdžios. Dievas nebuvo teisiškai surištas su Izraeliu. Laisvai įsipareigojęs, Dievas buvo laisvas atsisakyti nuo santykio su Izraeliu. Šv. Rašto pranašai tai primins Izraelio tautai. Pasakojimas apie Išėjimą iš Egipto nuolat kreipia dėmesį į Jahvės gerumą Izraeliui, — jo nuostabius išganymo darbus. Todėl Izraelio įsipareigojimas paklusti Dievui, išreikštas Sandoros patvirtinimo apeigomis, remiasi dėkingumu už Jahvės gerumą. Įsipareigodamas paklusti, Izraelis pripažįsta, kad visame jis priklauso nuo visagalės Jahvės malonės. Dėkingumas ir pasitikėjimas Dievo duota Sandora rasdavo iškilią išraišką Išėjimo šventės minėjime. Sinajaus Sandoros pagrindinis bruožas buvo Viešpaties įsipareigojimas tarnui — Dievo malonė ir pažadas žmogui.

Dešimties įsakymų — Dekalogo besąlyginiai įpareigojimai turi pratarmę su istorine įžanga: "Aš esu Jahvė tavo Dievas, kuris išvedžiau iš Egipto žemės, iš nelaisvės namų" (Iš 20,2). Prieš Izraelio įpareigojimus — Įstatymą visuomet buvo minima geroji naujiena — Geroji Naujiena apie Dievo gerumą.

---

236 Žr. D.J. McCarthy, *Old Testament Covenant* (Richmond, VA: John Knox, 1972); R. De Vaux, *Histoire...*, p. 410-413.

IŠĖJIMAS IŠ EGIPTO IR SINAJAUS SANDORA

Išėjimo knygos pasakojimas apie Išėjimą ir Sandorą kelia istorikams daug klausimų. Vienas jų yra gerosios naujienos — Išėjimo ir įstatymo — Sandoros įvykių seka. Mat istorikus ima pagunda teigti, kad Išėjimo-Sandoros įvykių seka pasakojime perduoda ne pačius įvykius, bet tikėjimo pastangas apipavidalinti savo turinį siuzereninės sutarties rėmuose. Klausimas yra aštrus, nes liečia įvykių istoriškumą. Ar ryšys tarp Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros tikrai turi šaknis istoriniame izraeliečių atsiminime — patirtyje tų, kurie Mozės vedami išėjo iš Egipto?

Pirmu žvilgsniu, galima su šiokiu tokiu pagrindu teigti, jog ryšys tarp Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros yra išorinis. Kaip jau anksčiau pastebėta,[237] žymi dalis tikėjimo kraičio medžiagos apie Izraelį prie Sinajaus kalno yra intarpas į pasakojimus apie Izraelio patirtį dykumoje. Šis intarpas juntamai pertraukia pasakojimą apie Izraelį dykumoje. Kai kurių mokslininkų manymu, pasakojimą daliną intarpas rodo, jog bėgliai iš Egipto keliavo tiesiai į Kadeš-barnea oazę. Todėl buvojimas prie Sinajaus sietinas su kita bėglių grupe.[238] Be to, skaitiniuose su tikėjimo išpažinimu — pradiniu tikėjimo turiniu Sinajaus Sandora nėra minima (žr. Įst 26,5-9; 6,20-25; Joz 24,2-13). Pradiniame tikėjimo turinyje yra išganymo istorijos santrauka. Čia visas tikėji-

---

237 Žr. aukščiau "Pasakojimą apie įvykius prie Sinajaus".

238 Taip teigia R. De Vaux, *Histoire...*, p. 392-398. Anot jo, būta dviejų išėjimų iš Egipto. Viena izraeliečių grupė, egiptiečių išvaryta, keliavo link Kanaano šiauriniu pajūrio keliu ir pasuko į Kadeš-barnea. Šiek tiek vėliau kita grupė, Mozės vedama, išėjo iš Egipto ir keliavo į pietinę pusiasalio dalį Sinajaus kalno link. Po Sinajaus kalno įvykių ir ji nukeliavo į Kadeš-barnea. Žr. Aukščiau, IV skyrių.

mo dėmesys sutelkiamas į pasakojimą apie protėvius, išgelbėjimą iš Egipto vergijos ir atvedimą į Pažado Žemę.

Kodėl neminima Sinajaus Sandora pradinėse išganymo istorijos santraukose? Juk ji yra raktinis Šv. Rašto tikėjimo istorijos įvykis? Kaip suprasti tylą apie Sinajaus Sandorą tikėjimo išpažinimuose?

Labai galimas daiktas, teigia kai kurie Šv. Rašto mokslininkai, jog pradžioje buvo du skirtingi pasakojimai. Vienas apie Išėjimą iš Egipto ir Pažado Žemės užkariavimą, o kitas apie Sinajaus kalno įvykius. Abu pasakojimai turėjo šaknis dviejų bėglių grupių patirtyje ir buvo naudojami dviejose skirtingose raktinių įvykių minėjimo apeigose. Ilgainiui abi bėglių grupės tapo Izraelio bendrijos dalimi. Tapdamos viena bendrija, jos suvienijo ir savo tikėjimo kraitį į vieną epą, kuriame pasakojimas apie Sinajaus Sandorą buvo įterptas į patį išganymo istorijos centrą. Pirmasis įkvėptas tikėjimo epo kūrėjas buvo Jahvistas X a. prieš Kristų.[239]

Sakoma, kad tyla — gera byla! Tačiau tylos pažiūrą paremti ne visuomet pakanka. Šv. Rašto mokslininkai, kurie atpažįsta Dešimtyje įsakymų siuzereninės su-

---

239 Ši pažiūra priklauso Gerhard von Rad, vienam iš iškiliausių Penkiaknygės žinovų. Žr. "The Form-critical Problem of the Hexateuch", veikale *The Problem of the Hexateuch and Other Essays* (New York, NY: McGraw-Hill, 1966); taip pat *Genesis* (Philadelphia, PA: Westminster, 1961), p. 13-23. Apskritai, Martin Noth, kitas svarbus Penkiaknygės tyrėjas, sutinka su von Rad pažiūra, tačiau ją patikslina, teigdamas, jog Išėjimo ir Sinajaus Sandoros pasakojimų junginys yra ankstesnis negu X a. prieš Kristų. Anot jo, pasakojimai buvo sujungti jau žodinio tikėjimo kraičio laikotarpyje. Taigi šis žodinis pasakojimų junginys tapo pamatiniu epu — Grundlage vėlesniems įkvėptiesiems Penkiaknygės šaltinių autoriams. Žr. Noth veikalą *A History of Pentateuchal Traditions* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1972), p. 46-51; 59-62; taip pat jo *History of Israel* (London: Adam & Charles Black, 1970), p. 126-137.

tarties modelio įtaką, tylą kitaip supranta. Pagal juos, Išėjimas, arba geroji naujiena, ir Sinajaus Sandora, arba įpareigojimai, iš esmės rišasi į vieną. Tai ryšku Dešimties įsakymų istorinėje įžangoje (Iš 20,2) ir "aro sparnų" skaitinyje (Iš 19,4-5). Sinajaus Sandora, jie teigia, nėra minima išganymo istorijos santraukose bei pradinėje Izraelio poezijoje, — pavyzdžiui, "jūros giesmėje" (Iš 15,1-18), — nes ji nėra vienas iš didžiųjų Jahvės darbų, bet tik Izraelio atsakas į Jahvės gerumo įpareigojimus.[240] Panašiai ir Paskutinė Vakarienė nėra minima krikščionijos Apaštalų tikėjimo išpažinime, nes ir ji yra Eucharistija — dėkingas krikščionių atsakas Dievui už jo gerumą Kristuje.[241] Tikrovėje *Jozuės* knygos išganymo istorijos santrauka (Joz 24,2-13) yra apeiginis pamaldų skaitinys, kurių metu būdavo atnaujinama Sandora ir pakartojami jos įpareigojimai (Joz 24,25-28). Ir *Pakartoto Įstatymo* praeities įvykių įsiminimas stengiasi atsakyti į klausimą apie prasmę įpareigojimų, kuriuos Dievas davė Izraeliui (Įst 6,20-25).

Aiškėja, jog tyla prie Sinajaus Sandorą pradiniame tikėjimo kraityje nieku neneigia jos istoriškumo. Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykių seka turi tvirtą

---

240 Izraelio atsaką į Jahvės gerumo užmojį ypatingai pabrėžia A. Weiser, *The Old Testament: Its Formation and Development* (New York, NY: Association Press, 1961), p. 83-99. H.H. Huffmon savo straipsnyje "The Exodus, Sinai and the Credo", *Catholic Biblical Quarterly* 27(1965) 101-113, A. Weiser pažiūrą padaro dar patikimesne, o W. Beyerlin, veikale *Origins and History of the Oldest Sinaitic Traditions* (Oxford: Blackwell, 1965), išsamiai paremia įžvalgą, kad Išėjimo ir Sandoros pasakojimai turi tą patį šaltinį — kilmę.

241 J. Bright, *A History...*, p. 124, yra kone tikras, jog "pasakojimas apie Sinajų savo senumu prilygsta pasakojimui apie Išėjimą" ir nemato "jokio pagrindo abejoti, kad jiedu buvo perduodami kartu nuo pat pradžios". Žr. to paties autoriaus *Early Israel in Recent History Writing* (London: SCM, 1956).

istorinį pagrindą. Sinajaus Sandora buvo iš tikrųjų išgyventa po Išėjimo iš Egipto vienoje bėglių izraeliečių grupėje. Pranašiško Mozės žodžio jėga, izraeliečiai priėmė Sandoros įpareigojimus su dėkingumu už visa, ką Jahvė buvo padaręs jiems. Todėl iš pat pradžių *geroji naujiena* ir *įstatymas* — Dievo malonė ir įpareigojimas buvo neišskiriamai susiję istorinėje Izraelio patirtyje.

SANDOROS SULAUŽYMAS

Iki šiol dėmesio centre buvo pasakojimai apie įvykius prie Sinajaus kalno (J, E: Iš 19-24). Pasakojimus *Išėjimo* knygoje seka Kunigų šaltinio tikėjimo kraitis (Iš 25-31). Jam būdingas savitas stilius ir domesys apeiginiams daiktams bei poreikiams: Padangtė, Skrynia, kunigų šventimai, aukos. Pasakojimas apie įvykius prie Sinajaus kalno vėl tęsiamas Iš 32-34. Šie *Išėjimo* knygos skyriai pasakoja apie Sandoros sulaužymą — Auksinio veršio dramą ir Sandoros atnaujinimą (Iš 32,1-34,35).

Pasakojimas apie Auksinį veršį (Iš 32,1-35). Šis pasakojimas padeda suprasti Mozės tikėjimo kraičio peraiškinimą naujoms izraeliečių kartoms. Mat jis yra labai panašus į pasakojimus apie auksinius veršius dviejose Izraelio — Šiaurinės karalystės šventyklose (1 Kar 12,25-33). Šventyklas Dano ir Betelio miestuose pastatė Jeroboamas I (922-901 m. pr. Kr.), pirmasis Šiaurinės karalystės karalius, norėdamas politiškai suvienyti savo karalystės gyventojus. Net Jeroboamo I pareiškimas: "Izraeli, štai tavo dievai, kurie tave išvedė iš Egipto žemės" (1 Kar 12,28), yra žodis žodin tas pats, kuriuo Aaronas kreipėsi į izraeliečius Sinajaus dykumoje (Iš 32,4). Labai galimas daiktas, kad įkvėptasis pasakotojas yra asmuo, kurio širdis priklauso Pietinei — Judo

karalystei. Jam svarbu pasmerkti Jeroboamo I naujovę. Užtat ji ir sugretinama su Sandoros sulaužymu, kurį kadaise dykumoje pasmerkė pats Mozė.

Kai kurie Penkiaknygės istoriškumo tyrėjai Auksinio veršio pasakojime temato tik Jeroboamo I amžiaus polemiką prieš karalių, kuris "nuvedė Izraelį į nuodėmę".[242] Anot jų, pasakojimas neturi ryšio su dykumos izraeliečiais. Tačiau kiti Penkiaknygės tyrėjai teigia, kad yra kur kas panašiau į tiesą, jog pasakojimas apie Auksinį veršį yra daug senesnis, negu Jeroboamas I. Be to, anot jų, pasakojimas primena, kad senovės izraeliečiai jaučio įvaizdį naudojo vispusiškai Jahvės valdžiai išreikšti.[243]

Auksinio veršio pasakojimas turi kerotą prasmę. *Išėjimo* knygoje jis turi savitą prasmę ir vaidina svarbų vaidmenį.

Anksčiau buvo pastebėta, jog pasakojimas apie izraeliečius dykumoje dažnai mini jų nekantrų murmėjimą. Ir Auksinio veršio pasakojime izraeliečiai murma ir nerimauja, nes Mozė pokalbyje su Dievu ilgai užsibuvo ant viršukalnio. Todėl jie kreipiasi į Aaroną su prašymu padaryti jiems "dievus" ['elohim],[244] kurie eitų pirm

---

242 Ši pažiūra yra ryški M. Noth veikaluose. Žr. *Pentateuchal Traditions*, p. 141-145; taip pat jo komentare į *Išėjimo* knygą — *Exodus* (Philadelphia, PA: Westminster, 1962), p. 246.

243 F.M. Cross, "Yahweh and El", veikale *Canaanite Myth...*, p. 73-75. Anot jo, šiaurinėse Izraelio giminėse jautis buvo didžiojo dievo El, su kuriuo Jahvė buvo tapatinamas, įvaizdis. Jo manymu, Betelio šventovė bus buvusi sena vieta, kurioje "Jautis 'El" buvo garbinamas. Jeroboamas I, politiniais sumetimais, atstatė senąją Betelio šventovę su El garbinimu, padarydamas ją Saliamono Šventyklos Jeruzalėje varžove.

244 Pasakotojas yra šališkas. Auksiniame veršyje mato ir smerkia daugiadievystę — politeizmą. Tuo tarpu hebrajų kalboje žodis *'elohim* gali reikšti ir *Dievą* ir *dievus*. Pasakotojui *'elohim* reiškia *dievus*, nes naudoja veiksmažodį daugiskaitoje: "... kurie eitų" (1-oji

mūsų" (Iš 32,1). Izraeliečiai norėjo turėti Dievą, kuris būtų arti po ranka, o ne kažin kur toli (žr. Jer 23, 23-24). Tą patį norą atspindi daug religijų senovėje ir nūdien. Bet izraeliečiai turėjo ir praktiškesnį polinkį, — jie reikalavo Dievo, kurio artumas neprieštarautų, bet eitų ranka rankon su vyraujančios kultūros poreikiais.

Kanaaniečių kultūra buvo žemdirbių kultūra su religine galvosena. Pagal ją, laukų metinis derlius, bandų ir šeimos prieauglis buvo galimi tik gaja lytine apeiga paveikiant gamtos dievus. Izraeliečiai, atėję į Kanaano žemdirbių kultūrą, elgėsi praktiškai — ėmė gyventi jų religine galvosena ir poreikiais. Todėl ir reikalavo Dievo, kuris "eitų pirm mūsų", — dievo, kurį galėtų kasmet iš naujo užsukti lytinėmis apeigomis. "Iškilmė Jahvei" (Iš 32,5) ir buvo kanaanietiška šventė su aukomis, valgiu ir gėrimais, šokiais ir lytinėmis apeigomis — puota, kurios metu gamtos dievai buvo užsukami naujam metų derliui.

Pasakojimas apie Auksinį veršį baigiasi Mozės nulipimu nuo Sinajaus kalno. Pamatęs nežabotą reginį, iš pykčio sudaužė Dešimties įsakymų plokštes (Iš 32, 19-20). Auksinio veršio pasakojimas yra Sandoros sulaužymo drama.

Jahvė: Dievas, gausus gerumo . . . (Iš 34,5-7). Pasakojimas apie Auksinį veršį sukuria foną dviem sekantiems pasakojimams — apie Mozės maldą už pasimetusią tautą ir Sandoros atnaujinimą.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad nebėra jokios vilties

---

eilutė) ir "... kurie tave išvedė" (4-oji eilutė). Tuo tarpu patį pasakojimą galima suprasti viendievystės — monoteizmo prasme. Kalbama apie jaučio įvaizdį Jahvei išreikšti, o pati šventė yra vadinama "Jahvės iškilme" (5-oji eilutė). Panašus pasakotojo šališkumas atsispindi ir 1 Kar 12,28 skaitinyje. Ir čia *'elohim*, atrodo, turėtų būti suprantama *Dievas*, o ne *dievai*.

ateičiai. Dievas — Jahvė negali būti su nuodėminga tauta. Jo šventas artumas sudegins ją lyg ugnis! Tačiau Mozė, Sandoros tarpininkas, kreipiasi užtarimo malda į Dievą. Dievas jį užtikrina, kad jo prigimtis yra būti maloningam tam, kuriam nori būti maloningas (Iš 33,19). Auksinio veršio fone Senojo Testamento knygose pirmukart pasirodo nuostabiai savita tikėjimo įžvalga į Dievą:

> *Jahvė nužengė [ant Sinajaus kalno] debesyje ir Mozė buvojo su juo. Mozė ištarė šventąjį vardą Jahvė. Tada Jahvė praėjo prieš jį, tardamas: "Jahvė! Jahvė!*[245] *Esu gailestingumo ir malonės Dievas, lėtas pykčiui, gausus gerumo ir ištikimas. Esu ištikimas savo pažadui per tūkstančius kartų ir atleidžiu ydas, nusižengimus ir nuodėmę. Tačiau tvardau blogį, bausdamas vaikus ir anūkus iki trečios ir ketvirtos kartos už jų tėvų ydas" (Iš 34,5-7).*[246]

Sandoros atnaujinimas. Pasakojimas apie Auksinio veršio nuotykį ir Sandoros sulaužymą yra istoriškas Izraelio vingių, — kilimų ir puolimų pavaizdavimas. Jis jautriai primena, kad Izraelis nieku būdu negali savęs laikyti geresne tauta už kitas, nes izraeliečiai yra panašūs į kitataučius savo doriniu ir religiniu trapumu. Tik nuostabusis Išėjimas iš Egipto ir Sandora skiria Izraelį nuo kitų tautų. Jahvės gerumo dėka, padrika bėglių minia tapo Sandoros bendrija su pašaukimo savimone dalyvauti jo žmonijos išganymo plane. Ir Mozė, Sandoros tarpininkas, šią tiesą iškelia pokalbyje su Dievu: "Juk iš ko kito aš ir tavo tauta galėsime žinoti, kad radome malonę tavo akyse, idant esame skirtingi nuo visų tautų,

---

245 "AŠ ESU! AŠ ESU! (įvykiuose dėl jūsų . . .)."

246 Dievas išpildo savo pažadą apreikšti save keleta eilučių anksčiau (Iš 33,19-23). Jahvė yra gerumas, — išgano bausdamas ir baudžia, kad išganytų.

kurios gyvena žemėje, jei ne iš to, kad tu su mumis eisi" (Iš 33,16). Izraeliečiai žengė į ateitį su savimone, kad Jahvė, jų vadas, ėjo pirm jų. Ne jų pačių iškilus lygis, bet Dievo artumas darė juos skirtingus nuo visų kitų tautų.

Su Auksinio veršio pasakojimu yra jungiamas Sandoros atnaujinimas. Pasakojimas apie atnaujinimą perduoda savitą tikėjimo kraitį apie Sandoros sudarymą (Iš 34,10-28), kuris nors ir skirtingas, bet yra lygiagretus iki šiol nagrinėtai Sandoros sampratai. Šiame Sandoros sudaryme neatsispindi siuzereninė sutarties forma. Vietoj istorinės įžangos, Sandora pateikiama su nuostabiu Jahvės pažadu ateičiai (Iš 34,10-11). Mozė, pykčio postūmyje, sudaužė pirmąsias Dešimties įsakymų plokštes. Plokščių sudaužymas sudaro progą naujai Dešimties įsakymų plokščių laidai ir Sandoros atnaujinimui. Ši antroji plokščių laida, tiesa, pakartoja "žodžius, kurie buvo ant pirmųjų plokščių" (Iš 34,1), tačiau patys *žodžiai* — įsakymai joje (Iš 34,11-26) tik kur ne kur teturi ryšio su pirmosios plokščių laidos įsakymais. Todėl ir teigiama, kad kalbama apie skirtingą ir savitą tikėjimo kraitį.[247] Šis skirtingas ir savitas tikėjimo kraičio skaitinys yra vadinamas Apeiginiu dekalogu, nes jo įsakymų dėmesys yra sutelktas į apeiginius poreikius, — potvarkius šventėms ir potvarkius su draudimu pamėgdžioti kanaaniečių apeigas. Pavyzdžiui, "Nevirsi ožiuko jo motinos piene" (Iš 34,26).[248] Daugumas šių potvarkių atspindi vė-

---

247 Iš 34,14.17 draudžia garbinti svetimus dievus ir dirbti lydytus stabus. Palygink šį tekstą su Iš 20,3-4. Be to, Iš 34,28 pažymi, kad ši naujoji įsakymų laida yra "dešimt Sandoros žodžių", t.y. Dekalogas. Iš 34,11-26 neturi visų Dešimt įsakymų.

248 Šis ir panašūs draudimai sukdavo Šv. Rašto mokslininkams galvą. Tačiau su Ras Šamros — finikiečių miesto ir raštijos atradimu, darosi numanu, kad "virti ožiuką motinos piene" buvo kanaaniečių religinė apeiga. Užtat ji ir yra draudžiama izraeliečiams. Žr. A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų...", *Aidai* (6:1980) 338-339.

lesnę padėtį Izraelio istorijoje, — laikotarpį po įsikūrimo Kanaane. Įsikūrus Pažado Žemėje, reikėjo išmokti būti žemdirbiais ir perimti žemdirbių šventes, atmetant Sandoros tikėjimui priešiškas apeigas.

Pasakojimas apie Auksinį veršį ir Mozės pirmųjų Sandoros plokščių sudaužymą įgalina įterpti šį vėlesnį skirtingą ir savitą tikėjimo kraitį.

SANDOROS TIKĖJIMO APYBRAIŽA

Penkiaknygė turi savimonę, kurią galima vadinti Sandoros tikėjimu. Baigdami skyrių apie izraeliečių tapimą Jahvės tauta dykumoje, galime išryškinti svarbiausius šios Sandoros savimonės bruožus. Trys iš jų yra itin svarbūs:

1. *Jahvė yra Istorijos Viešpats.* Istorinė įžanga į Dešimt įsakymų — Dekalogą pareiškia, jog Jahvė yra Dievas, kuris apreiškia savo išganymą per istorijos įvykius. Šis bruožas yra svarbiausias Sandoros tikėjimui, nes juo išreiškiama religinis lūžis ir pervarta žmonijos istorijoje. Hebrajų kaimynai tikėjo ir garbino dievus, kurie save apreiškė gamtoje ir visuomenėje. Derlingojo pusmėnulio tautų dievai, palaikydami politinę ir kosminę darną ir, užtikrindami sėkmingo metinio rato raidą, buvo gamtoje ir visuomenėje. Dievai buvo jėgos gamtoje ir jėgos visuomenėje. O Izraelis tikėjo ir garbino vienų vienintelį Viešpatį — asmenišką Jahvę, kuri pareiškė save ir savo išganymą istoriniame Išėjimo įvykyje. Jahvė yra Įvykio — Istorijos Viešpats. Apreikšdamas save per vienkartinį Išėjimo įvykį, Jahvė per jį apreiškė ir žmogaus gyvenimo prasmę. Tą liudija Sinajaus Sandora.

Jahvė yra ir gamtos Viešpats. Užtat ir jo apsireiškimą galima aprašyti perkūno ir žaibų audra virš Sinajaus kalno. Kadangi Jahvė yra gamtos Viešpats, jis padarė

taką savo tautai per Nendrių jūrą ir nelaimėmis pamokė egiptiečius, jog "visa žemė priklauso Jahvei" (Iš 9,29). Jahvei priklauso visa žemė, tačiau jis nėra gamtos dievas, arba sudievinta gamtos jėga: dievas Saulė, dievas Audra, dievas Derlius, dievas Vyras ar dievė Moteris.

Sandoros tikėjimas drąsiai mokė, kad Jahvė gali panaudoti gamtos jėgas savo istoriniam užmojui įgyvendinti, — pastatyti Faraoną į savo vietą, padėti izraeliečiams išeiti iš vergijos, išlaikyti izraeliečius dykumoje. Istorija gi yra Jahvės kelias — pagrindinė jo užmojo ir veiklos arena. Užtat Penkiaknygė ir įraština istorinę Sandoros tikėjimo savimonę. Tikėjimas Jahve — Istorijos Viešpačiu įgalino įkvėptuosius Penkiaknygės autorius atpažinti įvykiuose jo užmojį ir išganymo veiklą.

2. *Jahvė "jus mylėjo"* (Įst 7,8). Sandoros bendrija tikėjo, kad Jahvė, sukurdamas Sandoros ryšį su žmogumi, padarė pirmąjį žingsnį. Tai liudija atsiminimas nuostabiųjų įvykių, kurie pasiekė viršūnę likiminiame Nendrių jūros perėjime.

Glaudus Sandoros ryšys tarp Dievo ir žmogaus nieku būdu neneigia nuotolio, arba skirtumo, tarp Dieno ir žmogaus. Pats Mozė, per kurį Jahvė kalbėjo izraeliečiams, buvo įspėtas, kad jis negali matyti Dievo veido.[249] Jam buvo leista pamatyti tik Dievo "nugarą" (Iš 33,23). Matyti Dievo "nugarą" pasakojime moko, kad Dievas lieka paslaptimi — nematoma akimis, nors jo užmojis ir išganymo veikla ir yra apreiškiami per įvykius (Iš 33,17-23).[250]

Sandoros tikėjimas aistringai mokė, jog šventasis

---

249 "... nes žmogus negali manęs matyti ir likti gyvas" (Iš 33,20).

250 Plg. 1 Kar 19,9-12. Elijas Sinajaus kalno oloje išgyveno Jahvės artumą — "tylų šlamesį" (1 Kar 19,12).

Dievas, kuris yra tolimas — Anapus, yra taip pat ir artimas — šiapus.[251] Šis tolimas-artimas Dievas kreipėsi į žmogų su kvietimu į ypatingą Sandoros santykį. Tikėjimo kraitis Penkiaknygėje liudija, kad izraeliečių santykis su Jahve nebuvo vergo santykis su šeimininku, bet nuostabiai atpirkto "pirmagimio sūnaus" santykis su tėvu (Iš 4,22-23). Dėkingumas už atpirkimą buvo svarbiausias akstinas atsiliepti Dievui tikėjimu. O tikėjimas buvo išreikštas klusnumu Jahvės Įstatymui ir gyvenimu pagal Jahvės pažadą eiti kartu su jais į ateitį. Meilės ir dėkingumo ryšys buvo Sandoros bendrijos pagrindas.

3. *Jahvė yra vienas ir vienintelis Dievas.* Sandoros bendrijai buvo tik vienas vienintelis Dievas — Jahvė. Pirmasis Dekalogo įsakymas yra besąlyginis: "Neturėsi kitų dievų mano akivaizdoje" (Iš 20,3). Joks kitas dievas nesisavino Sandoros bendrijos ištikimybės; bet koks gamtos ar visuomenės dievas nubluko Jahvės šlovėje. Išėjimo dramoje Jahvė grumiasi su Faraonu — žmogumi, o ne su Egipto dievais. Tik Jahvė yra Istorijos Viešpats; tik Jahvės rankoje yra gamtos jėgos.

Pagal Sandoros tikėjimo savimonę, Jahvė nėra panteono gyventojas, nors Dangaus taryba ir padeda aprašyti jo viešpatišką šlovę ir didybę (žr. Iš 15,11).

Penkiaknygės tikėjimas yra iškiliausias religinis lūžis ir pervarta žmonijos istorijoje. Jis paneigė daugiadievystę — politeizmą. Jahvė neturi žmonos, moteriškos lyties antrininko; kone visos Artimųjų Rytų dievybės turėjo savo moterišką antrininką. Sandoros tikėjimas veiksmingai atmetė Motinos-dievės sąvoką, kuri turėjo labai didelį vaidmenį izraeliečių kaimynų religijose (žr. Jer 7,16-20; 44,15-19). Šv. Raštas *nudievino* gamtą.

---

251 Dievo transcendencija — anapusiškumas ir imanencija — buvimas visatoje.

Sandoros tikėjimas atsisakė lytinės Dievo ir žmogaus santykio sampratos ir išraiškos. Tačiau vien atsisakymu jis nepasitenkino. Sandoros tikėjimas mokė suprasti Dievo ir žmogaus santykį — religiją istoriniu modeliu: Išėjimu iš priespaudos ir Sandora.

Antrasis Dekalogo įsakymas atspindi dar didesnį lūžį ir pervartą tarp Sandoros tikėjimo ir Artimųjų Rytų religijų: "Nedirbsi sau drožinio..." (Iš 20,4), — negarbinsi Jahvės drožinyje! Izraeliečių kaimynai buvo įpratę sudabartinti savo dievybes apčiuopiamu būdu, žmogaus ar gyvulio pavidalu, drožiniu ar lydiniu. Jų dievai buvo išreikšti vyro, moters, jaučio, liūto... statulomis. Mat senovės žmonių įsitikinimu, Dievo paslaptis veržėsi į jų buitį per gamtos jėgas — gyvuliškas ir žmogiškas. Todėl be stabo, be apčiuopiamo dievybės pavidalo, izraeliečių kaimynai nepajėgė įsiminti dieviškos gyvenimo prasmės.

Nežiūrint šio labai žmogiško poreikio, Sandoros bendrija nuo pat Mozės laikų moko, kad Jahvė yra *Tas, Kurio* negalima išreikšti drožiniu ar lydiniu. Jahvės negalima su niekuo lyginti!

"Nedirbsi sau drožinio nei jokio paveikslo, panašaus į tai, kas yra aukštybėse danguje ir kas yra žemumose ant žemės, nei į tai, kas yra vandenyse po žeme" (Iš 20,4)[252] Sandoros tikėjimas buvo nepakantus stabams. Iškili, nors ir kraštutinė, šio nepakantumo išraiška yra būdinga Senojo Testamento pranašams (pvz.: Iz 40,18-26; 46,1ss.). Kunigų tikėjimo kraityje *'Adam* — Žmogus, t.y. vyras ir moteris, yra sutvertas pagal Dievo paveikslą (Pr 1,26-28). Žmogaus — Dievo paveikslo užduotis yra atstovauti Dievui ir jo valdžiai Dievo pasaulyje.

---

252 G. von Rad, "Some Aspects of the Old Testament World View", veikale *The Problem of the Hexateuch...*, p. 147; to paties autoriaus *Old Testament Theology*, I, p. 212-219.

Ar Senojo Testamento religija yra monoteistiška? Dažnai klausiama, ar tikrai Mozės religija buvo monoteistiška — tikėjo vieną ir vienintelį Dievą? Šis klausimas yra šiuolaikinis ir perdėm modernus. Izraeliečiai vargu ar būtų pajėgę suprasti šį klausimą, nes jis nėra dalykiškas, bet atsajus. Izraeliečiai nekėlė klausimo, ar yra daugiau dievų šalia vieno ir vienintelio Dievo — Jahvės. Jie turėjo Sandoros įpareigojimą negarbinti svetimų dievų, nes joks kitas dievas neturėjo teisės į jų ištikimybę. Įsakymas nesako "Nėra kitų dievų", bet "*Jūs/Tu* neturėsi/te kitų dievų..." Sandoros atnaujinimo šventė buvo iššūkis apsispręsti: Tarnauti/Garbinti Jahvę ar ne! Iššūkyje nėra nė krislelio užuominos, kad izraeliečiai buvo laisvi žirglioti ant tvoros: Tarnauti/Garbinti Jahvę *ir* kurį nors kitą patrauklų dievą. Iššūkis buvo įsakmus: Arba taip! Arba ne![253]

Jahvė reikalavo Sandoros bendrijos visos širdies ir vispusiško atsidavimo. Užtat nenuostabu, kad pati pradinė Dievo visagališkumo nuovoka yra išreiškiama Jahvės pavydumu. Jahvės vardas yra Pavydusis (Iš 34,14).

Jahvės — *Pavydžiojo Dievo* vardu vaizdžiai išreiškiamas pirmojo Dekalogo įsakymo tiesa: Jahvė reikalauja besąlyginės savo Sandoros tautos ištikimybės. Šis Sandoros tikėjimo reikalavimas tapo skausmingu bandymu Kanaano žemėje, kur Sandoros bendrija neišvengiamai susidūrė su pagunda tarnauti-garbinti kitus dievus (Iš 34,11-16).

Upė niekuomet nepakyla aukščiau už savo ištaką. Ši patarlė padeda išryškinti Sandoros tikėjimo ir savimonės raidą istorijos tėkmėje. Ilgainiui Sandoros tikėjimas ir savimonė platėjo ir ėjo gilyn, neišvengdami istorinių lūžių ir pervartų įtakos. Tačiau Sandoros tikė-

---

253 M. Buber, *The Prophetic Faith*, p. 19-23.

jimo savimonėje — garbinimo šventėse ir pranašų įžvalgoje — buvo svarbu nuolat grįžti prie tikėjimo ištakos: Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros.

VI SKYRIUS

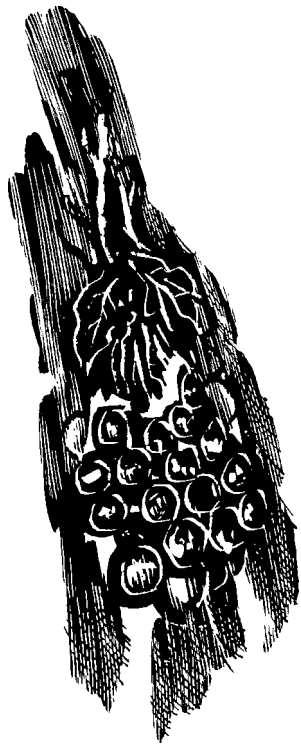

PAŽADO ŽEMĖ

Ir atvedė juos į savo šventąją žemę,
į šią kalnuotąją šalį, kurią tavo dešinioji užvaldė.
Jų akyse pagonis išvarė,
žemę jiems nuosavybėn dalijo
ir pagonių sodybose gimines Izraelio įkurdė
(Ps 77(78),54-55)

Kova dėl žemės nuolat žėri žūtbūtine aistra tautų istorijoje. Ši tiesa labai ryški Lietuvos istorijoje. Ir Tėvynėje, ir tremtyje, ir išeivijoje lietuviai žėri žūtbūtiniu noru turėti savo žemę ir gyventi savo žemėje.

Istorijos priešaušryje Derlingojo pusmėnulio kraštai buvo vieta nuožmių varžybų dėl savo žemės. Mesopotamija, Kanaanas ir Egiptas yra derlingas Žemės pusmėnulis. Į šią derlingą Žemės juostą jau gilioje senovėje veržėsi, sau žemės ieškodamos, tautos iš Arabijos, Mažosios Azijos, Kaukazo kalnų. Ir Egiptas — egiptiečiai, norėdami daugiau žemės turėti, siuntė savo kariuomenę

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Sk 11-14; 18-24 (Jahvistinio ir Elohistinio šaltinių junginys).

Žemė pažadama *Pradžios* knygoje. Žemė duodama *Jozuės* knygoje.

šiaurėn — į Kanaaną. O šiaurėje kartkartėmis atsibusdavo hetitai. Taigi buvo ieškoma žemės sau kitų sąskaita.

Kanaanas, arba Palestina, neišvengiamai dalyvavo varžybose dėl žemės. Mat geografine padėtimi, tarp Mesopotamijos ir Egipto, buvo lyg tiltas. Kanaanas yra mažutis kraštas. Tačiau jame mažos tautelės grubiai ir nuožmiai grūmėsi dėl žemės, o didieji kaimynai galinėjosi dėl įtakos visame Derlingajame pusmėnulyje.

Izraeliečiai, dykumoje tapę tauta — tikėjimo bendrija, atėjo į Palestiną. Kaip ir kiti habirai (habiru-'apiru), jie buvo tauta be žemės. Kol kas jie buvo klajoklė tauta-bendrija, nes tebebuvo bežemiai Derlingojo pusmėnulio gyventojai. Kanaano žemė jiems buvo Pažado Žemė. Čia jie tikėjosi būti saviti ir kurti istorinę ateitį. Jų aistra turėti savo Pažado Žemę per kančią, abipusį kraujo praliejimą ir pergalę prieš Kanaano gyventojus tapo tikrove. Visa buvo įprasminta tikėjimo savimone, kad pats Jahvė — Dievas davė jiems Pažado Žemę.

"ŽEMĖ, TEKANTI PIENU IR MEDUMI..."

Pradiniame Sandoros tikėjime "išvedimas iš Egipto" turėjo neatskiriamą ryšį nuo "įvedimo į Pažado Žemę".[254] Šiuo ryšiu švyti *Pakartoto Įstatymo* knygos nurodymai jaunesnėms izraeliečių kartoms. "Kai tavo sūnus klausia" apie Sandoros įpareigojimų prasmę ir reikalą paklusti jiems, "jam atsakyk", atpasakodamas įvykius, kurie įvyko "*mums*" — visai bendrijai: buvusiai, dabartinei, būsimai:

---

254 Arba Išėjimas iš Egipto ir Įėjimas į Kanaaną — Pažado Žemę. Anot M. Noth, "laisvo" Izraelio sukūrimas savo žemėje yra nuvokiamas Išėjimo iš Egipto tikslas. Žr. *Pentateuchal Traditions...*, p. 51-54.

Kadaise buvome Faraono vergai Egipte, bet Jahvė mus išvedė iš Egipto savo galinga ranka. Savo akimis matėme jį darant baisius ženklus ir stebuklus prieš Faraoną ir jo valdžią.
Jis mus išvedė iš Egipto, kad įvestų mus ir duotų mums tą žemę, kurią buvo pažadėjęs po priesaika mūsų tėvams (Įst 6,20-23).

Ta pati giaudi įvykių seka, — "Jis *išvedė* mus...., kad *įvestų* . . .", — yra ryški ir kitame tikėjimo išpažinime (Įst 26,5-9).[255] Paaukojus derliaus pirmienas Savaičių, arba Sekminių,[256] šventėje, izraelietis su dėkingumu išpažindavo, jog "Jahvė išvedė mus iš Egipto su didžia jėga ir galybe" ir, kad "įvedė mus į šią vietą ir davė mums šią žemę, sruvenančią pienu ir medumi". Daug kartų buvojus Palestinoje ir mačius jos akmenuotą paviršių, šis aprašymas stebina. Tačiau aprašymo prasmė yra kur kitur. Pagal senovinę pažiūrą, pieno ir medaus gausa ženklino Rojaus palaimą. Klajokliams, vargusiems visą kartą dykumoje, Palestina atrodė Rojus (Įst 8,7-10), — gera žemė, su upeliais ir šaltiniais, su kviečių ir miežių laukais, su vynuogynais ir sodais . . . Todėl izraeliečiai ir išpažindavo su dėkingumu: "Jahvė įvedė mus į šią vietą . . ."

Pakartotą Įstatymo pirmienų auka (Įst 26,5-9) turėjo ryšį su pjūties šventimu. Numanu, kad pjūties šventimas prasidėjo tik po to, kai izraeliečiai apsigyveno Palestinoje ir tapo žemdirbiais, nes pjūties šventimas dykumoje nebuvo įmanomas. Be to, Sandoros bendrija dar neturėjo Šventyklos dykumoje.

---

255 Žr. Aukščiau, "Penkiaknygės siela" I skyriuje.

256 "Savaičių šventė" yra miežiapjūtės pirmienų šventė, švenčiama septynias savaites po Perėjimo, arba Velykų šventės. 7x7 yra 49. Savaičių šventė yra 50-oji, arba Pentekoste graikų kalba — diena po Perėjimo šventės.

Žemės pažadas yra vienas "tėvų tikėjimo" — protėvių religijos bruožų. Tai itin ryšku Hexateucho — Šešiaknygės[257] rėmuose. Pagal Pr 12,7 skaitinį, Jahvė sako Abraomui Šecheme Kanaano žemėje: "Šią žemę duosiu tavo palikuoniams". Vėliau tas pats pažadas pakartojamas Izaokui (Pr 26,1-5), Jokūbui (Pr 28,3-4.13) ir atnaujinamas Mozės amžiuje (Iš 3,7-8). Nenuostabu, kad Kanaanas buvo laikomas Pažado Žeme. Kadangi protėvių amžiaus tikėjimo kraitis buvo įraštintas tik po to, kai Kanaanas buvo užkariautas, numanu, kad užrašytasis tikėjimo kraitis atspindi Žemės pažadą Išėjimo įvykių šviesoje.

Pirmienų aukos liturgija yra lyg Hexateuchas — miniatūrinė Šešiaknygė.[258] Ji pasiekia viršūnę su teiginiu apie Jahvės Žemės dovaną. Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykiai apvainikuojami Žemės davimu. Žemės dovana yra labai svarbus dalykas išganymo istorijos atpasakojime. Todėl ji ir turi taip iškilų vaidmenį Hexateuche — Šešiaknygėje, ypatingai *Jozuės* knygoje, kur kaip tik ir aprašomas Kanaano užkariavimas. Būdinga, kad ir didieji Senojo Testamento pranašai, nors ir stipriai smerkė perdėtą savųjų nacionalizmą, tačiau tikėjimo savimonės apie Žemės dovaną neatsisakė. Ir jiems Pažado Žemė buvo Jahvės gerumo dovana savo tautai. Pavyzdžiu galima imti Amosą, vieną iš aršiųjų savo tautiečių kritikų. Tikėjimo savimonė apie Žemę, Jahvės dovaną, jam labai arti širdies:

---

257 Hexateuchas, arba Šešiaknygė, yra nūdienis teigimas, kad *Pradžios* knygoje duotas Žemės pažadas yra išpildomas *Jozuės* knygoje. Todėl reikia jungti į Šešiaknygę *Pradžios, Išėjimo, Kunigų, Skaičių, Pakartoto Įstatymo* ir *Jozuės* knygas. Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 129-135.

258 G. von Rad, *Genesis*, p. 16.

Aš [Jahvė] išvedžiau jus iš Egipto žemės, vedžiau jus per dykumą keturiasdešimt metų ir daviau jums amoriečių žemę (Am 2,10).

Panašiai kalba ir kiti pranašai apie Žemę, Jahvės dovaną, savo tautai (Oz 2; Jer 2,7; 3,19). Ištisa *Pakartoto Įstatymo* knyga yra pamokslas apie gyvenimą Pažado Žemėje. Kanaano žemė joje yra Izraelio "paveldas", gautas iš Jahvės.

Herem — šventasis karas ir Dievas. Kanaano užkariavimą lydėjo sunaikinimas ir nugalėtųjų kančia bei mirtis. Daugumai mūsų yra sunku suprasti Izraelio savimonę — kaip pats Dievas dalyvavo kovoje už Žemę.

Penkiaknygėje Jahvė yra vaizduojamas kaip herem — šventojo karo Dievas, kuris negailestingai reikalauja Izraelio priešų sunaikinimo kaip aukos sau.

Jozuės knyga turi daug teologinių sunkumų dėl šventojo karo pobūdžio izraeliečių kovose už Žemę. Šventojo karo pobūdis dingo vėlesniame pranašų amžiuje.

Kaip suprasti herem — šventąjį karą Sandoros bendrijoje? Dievas vedė pokalbį su žmogumi jo buitiniuose poreikiuose, ir jo žodis įsikultūrino Izraelio semitinėje buityje. Dievo pokalbis žmogų pakeitė ne stebuklu, bet gerumu. Ilgainiui patirtas Dievo gerumas, žmogų sukilnino.

Sandoros tikėjimas remiasi samprata Dievo, kuris nesilaiko nuošaliai nuo žūtbūtinės žmogaus kovos dėl būvio. Tikėjimas yra atsiliepimas Dievui, kuris apreiškia savo rūpestį žmogumi istorijos raidoje. Dievas veda ir apipavidalina istorijos raidą per žmones, — istorinius žmones. Izraeliečiai buvo semitai. Jų kultūroje herem — šventasis karas buvo jiems savas. Be to, Izraelio buitinė patirtis liudijo, kad Kanaano užkariavimas nebuvo atsitiktinis įvykis ir jų pačių pastangų vaisius. O tikėjimas liudijo, kad Žemės užkariavimas buvo Dievo ap-

vaizdos darbas. Todėl Kanaano žemė buvo Jahvės dovana, priimtina su dėkingumu ir nusižeminimu (Joz 24,13-14).

KLAJOKLIAI PER KETURIASDEŠIMT METŲ

Pažado Žemė yra Dievo dovana izraeliečiams. Pasakojimas apie Izraelio buvojimą dykumoje duoda daug vietos planams veržtis į Kanaaną ir ilgai kelionei palei Transjordanijos šalis. Šis Senojo Testamento laikotarpis aprašomas *Skaičių* (nuo Sk 10,11), *Pakartoto Įstatymo* ir *Jozuės* knygose.[259] Tačiau mūsų domesio centras šiame skyriuje bus pradinis tikėjimo epas — Jahvistinis (J) ir Elohistinis (E) Penkiaknygės šaltiniai (Sk 11-14; 18-24; Joz 1-12; 24).

Penkiaknygė daugsyk pabrėžia, kad izraeliečiai išgyveno dykumoje į pietus nuo Beeršebos keturiasdešimt metų. Šis skaičius nesuprastinas matematiniu tikslumu. Skaičius "keturiasdešimt" yra būdinga išraiška. Ja paženklinama vienos kartos trukmė ir kartkartėmis — ilgas laikotarpis. Elijas, pavyzdžiui, keliavo "keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų" — ilgą laiką per dykumą (1 Kar 19,8). Ir Jėzus pasninkavo "keturiasdešimt dienų ir naktų" — ilgą laiką dykumoje (Mt 4,2). Penkiaknygės tvirtinimas, kad izraeliečiai praklajojo "ketu-

---

259 Kol kas dar nėra svarbu šias knygas ištisai perskaityti. Pažado Žemės užkariavimo prasmę ir svarbą galima suprasti ir be jų. Mat *Skaičių* knygos antroji pusė ir paskutiniai *Jozuės* knygos skyriai priklauso Kunigų šaltiniui, kurį nagrinėsime vėliau. Ir *Pakartoto Įstatymo* knyga bus išsamiau nagrinėjama vėlesniuose skyriuose. Ši knyga save laiko Mozės pamokslu izraeliečiams Žemės užkariavimo išvakarėse. *Pakartoto Įstatymo* knyga priklauso Deuteronominiam šaltiniui, kuris buvo įraštintas VI a. prieš Kristų.

riasdešimt metų" yra suprastinas vienos kartos trukme. Mat taip pat pabrėžiama, kad nė vienas iš suaugusiųjų, kurie išėjo iš Egipto, neįėjo į Kanaaną. Jie visi, išskyrus Jozuę ir Kalebą, išmirė dykumoje (Sk 14,26-39; 26,63-65). Tik naujoji izraeliečių karta, Jozuės vedama, džiaugėsi Žemės, "tekančios pienu ir medumi", palaima.

Buvojimas dykumoje prie Kadeš-barnea. Penkiaknygės pasakojimas skiria daug dėmesio izraeliečių buvojimui prie Sinajaus kalno. Pagal Iš 19,1, izraeliečiai atkeliauja prie Sinajaus kalno ir, maždaug po vienuolikos mėnesių, sako Sk 10,11, vėl pajuda kelionėn Pažadoto Žemės linkui. Kaip jau matėme, pasakojimas nuo Iš 19,1 iki Sk 10,10, t.y. Iš 19,1-40,36 ——— Kun 1,1-27,34 ——— Sk 1,1-10,10, aprašo Sandoros sudarymą. Sandoros įpareigojimai ir bendrijinė sąranga siejama su Sinajaus kalno įvykiais.

Izraeliečiai didesnę dalį buvojimo Sinajaus dykumoje praleido šiaurinėje pusiasalio srityje prie oazės, vardu Kadeš-barnea (Sk 13,26-27; 20,1; Įst 1,46).[260]

Kadeš, arba Kadeš-barnea, vietovė yra tapatinama su oaze ir trim vandens šaltiniais, nykioje Negebo dykumoje, maždaug 80 km į pietus nuos Beeršebos.[261] Ir tikėjimo kraičio pasakojimai atspindi izraeliečių pergyvenimus prie Kadeš-barnea oazės. Ji buvo vienuolikos dienų kelionės nuotolyje nuo Sinajaus kalno (Įst 1,2). Net kai kurie pasakojimai apie įvykius prie Sinajaus kalno turi Kadešo oazės foną (Iš 15,23-18,27).[262]

---

260 R. Cohen, "Did I excavate Kadesh-Barnea?" *Biblical Archaeology Review* 7(3:1981) 21-23.

261 Taip tvirtina nūdienis archeologas Y. Aharoni, "Kadesh-Barnea and Mount Sinai", B. Rothenberg veikale *God's Wilderness* (London: Thames & Hudson, 1961), p. 117-140.

262 Iš 15,23-27 aprašo izraeliečių murmėjimą prie Massos ir Meribos — dviejų šaltinių, kurie, atrodo, yra ne prie Sinajaus kal-

Kone visi pasakojimai Sk 10,11-20,30 priklauso Jahvistiniam ir Elohistiniam šaltiniui, t.y. pradiniam tikėjimo epui.[263]

Buvojimas prie Kadešo oazės paliko gilius pėdsakus atmintyje tautos, kuri yra vadinama Izraeliu. Tačiau yra sunku tiksliai nustatyti, kurios izraeliečių giminės čia buvojo, iš kur jos buvo atėjusios, ir kaip ilgai ši Sandoros bendrija čia išgyveno.

Kai kurie istorikai teigia, kad ne Sinajaus kalnas, o Kadeš-barnea oazė buvo pradinis bėglių iš Egipto tikslas. Anot jų, Kadešo oazėje, o ne prie Sinajaus kalno įsigalėjo Sandoros bendrijinė sąranga, įsakymai ir Dievo garbinimo apeigos. Šis teigimas bandoma pagrįsti istorijos santraukos užuomina *Teisėjų* knygoje: "[Izraelis], išėjęs iš Egipto, žygiavo per dykumą iki Nendrių jūros ir atėjo į Kadešą. Tada jie siuntė pasiuntinius pas Edomo karalių su prašymu: 'Leisk, prašau, man pereiti per tavo žemę'. Edomo karalius nenorėjo nė klausytis. Prašė ir Moabo karalių. Nei jis neleido eiti per savo žemę" (Ts 11,16-18).[264] Taip Izraelis ir apsistojo prie Kadešo. *Teisėjų* knygos užuominoje Sinajaus kalnas nėra minimas, bet nuo Nendrių jūros tiesiai šokama prie Kadešo oazės. Nutylėjimas nebūtinai reiškia, kad taip iš tikrųjų ir įvyko. Remtis nutylėjimo įrodymu yra rizikinga. Viena, tyla nėra akivaizdus įrodymas, o antra, minima tik tie įvykiai, kurie buvo svarūs ir reikšmingi pasakotojui.

Atrodo, kad istorinė padėtis buvo kur kas sudė-

---

no, bet prie Kadešo oazės. Apie tą patį atsitikimą pasakoja Sk 20,2-13, — čia šaltiniai yra tikrai prie Kadešo (arba Meribath-Kadeš — Įst 33,8). Ne visų Iš 15,23-18,27 pasakojimų fonas yra Kadešo oazė.

263 Sk 15, 17, 18 ir 19 skyriai priklauso Kunigų šaltiniui.

264 Žr. ir Sk 20,14-16. Ir čia susiduriame su glausta praeities įvykių santrauka. Mozė siunčia pasiuntinius iš Kadešo pas Edomo karalių.

tingesnė, negu dabar išskaitoma iš Penkiaknygės pirmu žvilgsniu. Penkiaknygei labiau rūpi iškelti Jahvės apsireiškimą prie Sinajaus kalno ir išryškinti Mozės vaidmenį klajoklių metu, negu įraštinti tikslų klajoklių keliaraštį. Be to, kaip jau anksčiau sakyta, yra pakankamai istorinio pagrindo teigti, jog bėgliai iš Egipto sekė pietinį kelią į Sinajaus dykumą, o ne šiaurinį. Pietinis kelias iš Egipto į Sinajaus pusiasalį atvedė bėglius pirma prie Sinajaus kalno, o tik po to į Kadešo oazę. Pasiekę Kadešą, bėgliai užmezgė ryšius su kitais hebrajais, kurie buvo atkeliavę iš Kanaano — Palestinos ar anksčiau pasitraukę iš Egipto.[265]

Nudelsimas įeiti į Žemę ir murmėjimas. Skaičių knygoje vėl susiduriame su izraeliečių murmėjimo tema (Sk 11-20). Nežiūrint Jahvės apvaizdos, izraeliečiai nesiliauja murmėti ir kartkartėmis sukilti prieš Mozę. Dykumos maistas — mana jiems nesiskonėjo, nes vis dar vaidinosi skanūs Egipto valgiai (Sk 11,4-6). Barniai įsiėdė ir paties Mozės šeimoje — Levio giminėje dėl vadovavimo maištą pradėjo Aaronas ir Miriam — brolis ir sesuo (Sk 12). Didesniu mastu jį levitų tarpe atnaujino kažkoks Korahas (Korah), o Datanas ir Abiramas sukiršino kitas gimines prieš Mozę (Sk 16). Maištininkų netrūko. Izraeliečiai tapo vieningesni ir artimesni vieni kitiems per žūtbūtinę kovą dėl būvio, kivirčus ir kančią.[266]

---

265 Plačiau apie šią istorinę problemą rašo H.H. Rowley, *From Joseph to Joshua* (London: Oxford University Press, 1950), p. 106-164. Jis gina du įsiveržimus į Kanaaną. R. De Vaux, *Histoire...*, p. 392-398, gina du išėjimus iš Egipto. O M. Noth, *Pentateuchal Traditions...*, p. 51-54; 71 ir *History...*, p. 68-84, įrodinėja, kad tikėjimo kraitis, išsaugotas izraeliečių giminių centrinėje Palestinoje, išstūmė tikėjimo kraitį izraeliečių giminių, kurios dalyvavo Žemės užkariavime.

266 Apie kivirčus prie Kadešo ir izraeliečių murmėjimą iš-

Numanu, kad Mozės vedama "minia" (Sk 11,4) negreitai tapo vieninga ir darni bendrija. Įcentrinė jėga — Jahvės užmojis ir veikla vedė juos į vispusiškesnį atsidavimą Sandorai, o išcentrinės jėgos — žmogiški veiksniai juos skaldė ir dalino. Žmogiškieji veiksniai buvo daugeriopi ir stiprūs: varžybos tarp giminių, pešimasis dėl vadovavimo, alkis ir troškulys, o labiausiai žmogiškas nerangumas tikėti. Kadešo oazėje Jahvės užmojis ir veikla buvo aštriame sankirtyje su izraeliečių buities veiksniais.

Vien istoriko akimis žiūrint, neįmanoma suprasti, kaip izraeliečiai dykumoje suaugo į Sandoros bendriją. Penkiaknygė, pasakodama apie izraeliečių išgyvenimus Sandoros tikėjimo šviesoje, rodo, kad per dykumos sunkumus Jahvė susikūrė sau tautą ir ją paruošė istorinei ateities užduočiai.

Pakartoto Įstatymo knyga gyvena šia tikėjimo įžvalga:

> *Atminsi visą kelią, kuriuo Jahvė, tavo Dievas, vedė tave per šiuos keturiasdešimt metų per tyrus, jog tave vargindamas išlavintų ir bandydamas žinotų tai, kas tavo širdyje, — ar tu vykdysi jo įsakymus, ar ne. Jis vargino tave alkiu, maitindamas tave mana, kurios nei tu, nei tavo tėvai nebuvo ragavę, — norėdamas, kad įsimintum, jog žmogus nėra gyvas vien duona, bet Jahvės apreikštu užmoju" (Įst 8,2-3).*

Tas, kuris yra Šventas, buvoja Izraelyje. Pagal pradinį tikėjimo kraitį, Jahvės artumas Izraelyje buvo nuvokiamas per du šventus daiktus: 1. Padangtę ir 2.

---

samiai rašo G. Coats, *Rebellion in the Wilderness* (New York, NY: Abingdon, 1968).

Skrynią. Padangtėje buvo susitinkama su Dievu, o Skrynia buvo Jahvės sostas Sandoros bendrijoje.

Susitikimo Padangtė pirmusyk minima ryšium su Jahvės buvojimu tarp izraeliečių prie Sinajaus kalno (Iš 33,7-11). Ji vėl pasirodo prie Kadešo ir klajonėse per dykumą (Sk 11,16-17.24-26; 12,1-8; Įst 31,14-15). Kunigų šaltinis (P) išsamiai aprašo Padangtę, arba "laikiną [Dievo] pastogę, *Išėjimo* knygoje (Iš 26-27; 35-38). Ne visas Kunigų šaltinio turinys atspindi pradinę Susitikimo Padangtės reikšmę. Daug kas jame turi ryšio su vėlesniais teologiniais ir apeiginiais poreikiais Jeruzalės Šventykloje. Tačiau nėra abejonės, kad Kunigų tikėjimo šaltinis išsaugojo tikrus atsiminimus apie nešiojamą dykumos šventovę, kuri buvo panaši į senovės semitų raudonos odos padangtes-šventoves.[267] Klajonėse Mozė pastatydavo šią Padangtę už izraeliečių stovyklos ribų ir eidavo jon susitikti su Dievu. Dievas, pagal pasakojimą, nužengdavo iš dangaus debesies stulpe prie Padangtės durų ir kalbėdavosi su Moze "veidas į veidą, panašiai kaip žmogus kalba su savo draugu" (Iš 33,11).

Padangtė buvo susitikimo su Jahve vieta. Čia buvo ieškoma šviesos Dievo užmojui suprasti. Iš čia Dievo žodis buvo skelbiamas susirinkusiam Izraeliui. Izraeliečiai, rūpesčių slegiami ir vargo verčiami, eidavo prie Padangtės, o Mozė perduodavo jų rūpesčius ir prašymus Jahvei. Taigi Sandoros ir kasdieninės buities poreikiai buvo žingsnis į nežinomą, bet pažadėtą ateitį.

Antrasis šventas daiktas buvo Sandoros Skrynia. Ir ją išsamiai aprašo Kunigų tikėjimo šaltinis (P) *Išėjimo*

---

267 Taip galvoja apie Padangtę F.M. Cross, "The Tabernacle", veikale, kurį suredagavo G.E. Wright ir D.N. Freedman, *The Biblical Archaeologist Reader* (Garden City, NY: Anchor Books, 1961), I, p. 201-228.

Jerichas su vaivorykšte virš griuvėsių.

Arado griuvėsiai pietiniame Kanaane.

Šechemo griuvėsiai Garizimo kalno papėdėje.

Kanaaniečių šventovė — altorius ir šventkiemis ant Megiddo piliakalnio.

Kanaano — Pažado Žemės šiaurėje. Bendras vaizdas.

Galilėja. Kinereto ežeras.

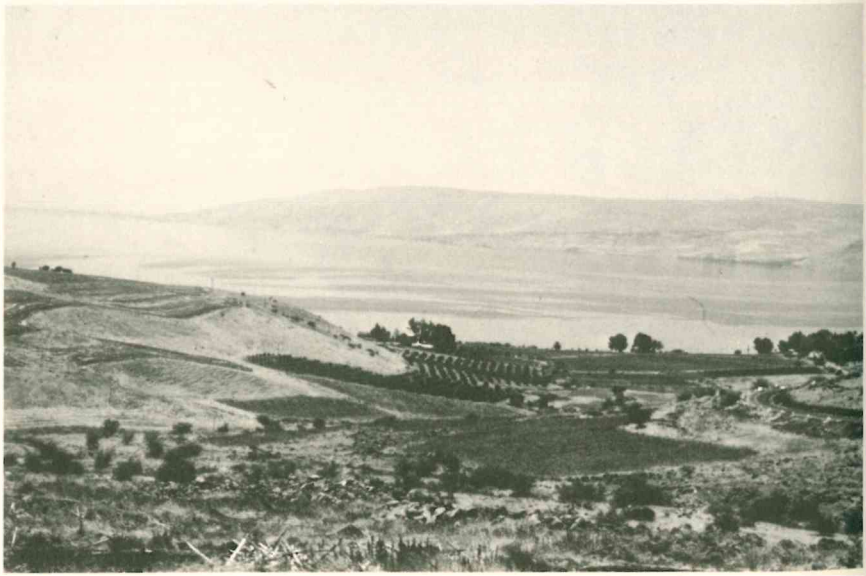

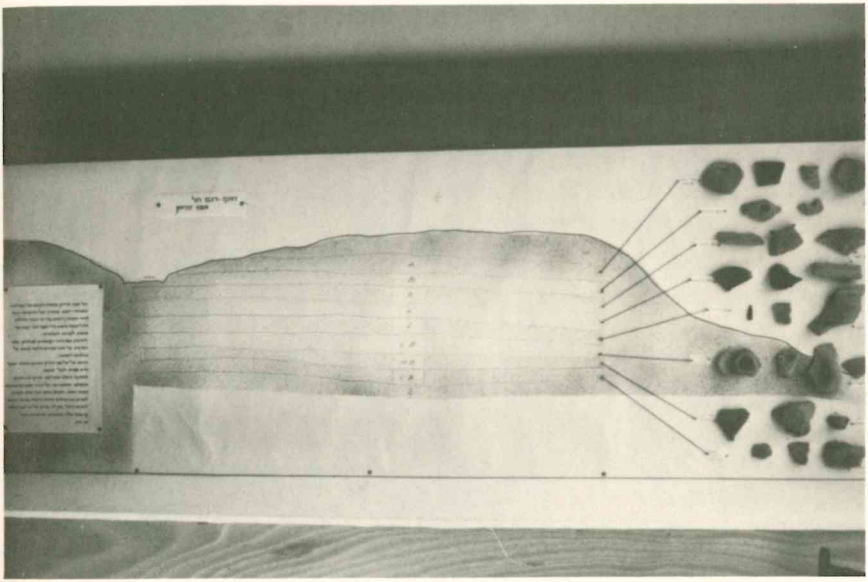

Kanaano piliakalnio — Tell Hazor studijinis brėžinys. Sluoksniai žymi amžių klodus.

Taip atrodo Tell Hazor — Hazoro piliakalnis tikrovėje.

Lachišo piliakalnio akmeninių sienų likučiai.

Tell Lachiš — Lachišo piliakalnis pietiniame Kanaane.

Lachišo piliakalnio kauburyje tebestovi iškilių rūmų pamatai.

Šechemo šventovės likučiai iš Giminių Lygos amžiaus.

Vanduo Šv. Rašte yra malonės įvaizdis. Šaltinis prie Jenin miestelio.

Gyvenimas Pažado Žemėje nūdien ir anuomet.

Bet-Šano piliakalnis. Svarbi vieta Giminių Lygos amžiuje.

Autorius Tell El-Hesi piliakalnio atšlaitėje.

knygoje (Iš 25,10-22; 37,1-9). Kunigų šaltinis turi šaknis pradiniame tikėjimo kraityje. Atrodo, kad pradžioje Skrynia buvo nešiojamas sostas ant kurio, pagal Izraelio tikėjimą, nematomai sėdėjo Jahvė. Kaip jau pastebėta ankstesniame skyriuje, Senojo Testamento religija griežtai draudė garbinti Jahvę bet kokiame matomame paveiksle. Šiuo pažiūriu izraeliečių religija skyrėsi iš esmės nuo kitų senovės tautų religijų. Izraeliečių kaimynai išreikšdavo dievybės artumą stabu šventovėje ir statula procesijose. Izraeliečiai Jahvės artumui sudabartinti nenaudojo nei paveikslų, nei statulų. Ir vis dėl to jie tvirtai tikėjo, kad Šventasis Izraelio Dievas yra nematomai arti savo tautoje. Ir klajonėse, ir mūšio metu, jis asmeniškai ėjo pirm jų, kaip jų vadas, nematomai sėdėdamas ant Sandoros Skrynios. Vienas iš seniausių Penkiaknygės skaitinių yra Skrynios giesmė *Skaičių* knygoje:

> *Kada tik Sandoros Skrynia būdavo pakeliama, Mozė sakydavo: "Pakilk, Jahve, išblaškyk savo priešus. Tegu su baime bėga nuo tavęs tie, kurie tavęs neapkenčia!" O kada tik Sandoros Skrynia buvo padedama ant žemės, jis sakydavo: "Sugrįžk, Jahve, prie tūkstančių Izraelio šeimų" (Sk 10,35-36).*

Skrynios padirbimas. Skrynios giesmė yra pasakojime apie "Jahvės Sandoros Skrynią", kuri ėjo pirm izraeliečių nuo lygumos Sinajaus kalno papėdėje. Numanu, kad pasakojimas apie Skrynios padirbimą kadaise priklausė pradiniam tikėjimo epui. Pagal *Pakartoto Įstatymo* knygą, Mozė padirbdino Skrynią dar prie Sinajaus kalno iš akacijos medžio ir jon įdėjo akmens plokštes su Dešimt įsakymų.[268]

---

268 Senasis epinis pasakojimas — Jahvistinis ir Elohistinis — apie Skrynios padirbimą, atrodo, buvo pakeistas išsamesniu aprašymu, kurį dabar skaitome Kunigų šaltinyje (P) — žr. Iš 25,10-22.

Pradinis tikėjimo epas niekur aiškiai nesako, kad Skrynia buvo padėta Padangtėje. Tai stebina istorikus. Pradinio tikėjimo epo tyla įgalina kai kuriuos iš jų daryti išvadą, kad pradžioje šie du izraeliečių tikėjimo raiškūs daiktai buvo nepriklausomi vienas nuo kito, bet gelbėjo atskirų izraeliečių grupių religiniams poreikiams. Anot šio požiūrio, Padangtė sudabartino Dievo apsireiškimą. Anapus Dievas tampa artimu, apreikšdamas savo artumą ir užmojį Izraeliui. O Skrynia sudabartino patį Dievo artumą. Jahvė — Anapus Dievas yra su savo tauta. Spėjama, kad Padangtė buvo pietinių Izraelio giminių, — ypatingai Judo (Judah) giminės, — šventykla, o Skrynia tapatinama su šiaurinėmis Izraelio giminėmis, — ypatingai Juozapo giminėmis, — kurias Jozuė atvedė į Kanaaną. Padangtė ir Skrynia bus tarnavusios pradžioje savitiems šių dviejų Izraelio grupių religiniams poreikiams. Ilgainiui, sujungus tikėjimo kraitį į viena, Padangtė ir Skrynia buvo sujungtos. Tai jau ryšku Kunigų tikėjimo kraityje (P), kuris tvirtina, kad Mozė pastatė Skrynią "laikinoje pastogėje" prie Sinajaus kalno (Iš 40,2-3.14-36; žr. taip pat Iš 25,22; Sk 7,89).[269]

Ar atspindi ši pažiūra istorinę tikrovę? Pats pradinis tikėjimo epas yra šykštus liudijimų. Todėl vispusiškai patenkinamo atsakymo į šį klausimą duoti nėra įmanoma. Kas kita su Izraeliu X a. — monarchijos pradžioje. Nėra abejonės, kad šį laikotarpį Sandoros Skrynia buvo laikoma Padangtėje (2 Sam 7,2; taip pat 6,17). Atrodo, kad karalius Dovydas sąmoningai puoselėjo bendrijinę Sandoros sąrangą ir jos raiškiuosius daiktus su šaknimis pačioje pradinėje Izraelio Giminių ly-

269 Ši pažiūra priklauso G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 234-241.

goje (žr. Ps 77(78),60). Todėl teigimas, kad Sandoros Skrynia bus buvusi susieta su Susitikimo Padangte iš pat pradžių, yra panašus į tiesą.[270]

Padangtė ir Skrynia — skoliniai. Izraeliečiai, būdami dykumoje, — ypatingai prie Sinajaus kalno ir Kadešo oazėje, — skolinosi Dievo garbinimo ir bendrijinius pavyzdžius iš kitų. Ir šventieji daiktai — Padangtė ir Skrynia nebuvo izraeliečių sukurti, bet tik pasiskolinti iš Sinajaus pusiasalio gyventojų. Tačiau Sandoros tikėjimo įtakoje skoliniai gavo naują turinį, — tai, kas buvo pasiskolinta padėjo išreikšti būdingą naujojo tikėjimo savitumą. Jahvė yra Anapus Dievas. Jis buvo garbinamas kaip Anapus Dievas. Savo užmoju išganyti žmogų per žmones, Jahvė yra šiapus Dievas ir arti savo tautoje. Padangtė ir Skrynia buvo raiškios priemonės šiam būdingam naujojo tikėjimo savitumui išreikšti.

Izraeliečiai kultūriniu požvilgiu nebuvo kūrybingi. Jie noriai ir godžiai skolinosi iš savo kaimynų. Midianietis Jetras (Jetro), Mozės uošvis, patarė savo žentui kaip būtų lengviau būti teisėju (Iš 18,13-27). Senojo Testamento išraiška vra skolinga Artimiesiems Rytams. Tačiau vienu atžvilgiu izraeliečiai liko būdingai saviti — Jahvės, savo Dievo, samprata.

RIZIKINGAS PROVERŽIS Į KANAANĄ

Dykumoje gyventi yra sunku. Be to, vieta Kadešo oazėje buvo per ankšta. Izraeliečiai turėjo ieškoti kelio į Pažado Žemę.

Ilgainiui jie pasiuntė žvalgų būrį iš Kadešo oazės į Kanaano aukštumas šiaurėje prie Hebrono (Sk 13-14).

---

270 F.M. Cross, "Ideologies of Kingship in the Era of the Empire", veikale *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 242.

Žvalgai grįžo su ataskaita. Kraštas yra derlingas. Iš tikrųjų "žemė teka pienu ir medumi". Tačiau miestai krašte turi storas sienas, o gyventojai yra ne tik stipriai ginkluoti, bet yra milžinai. "Mes atrodėme lyg žiogai prieš juos, ir jie mus tokiais laikė" (Sk 13,34).

Izraeliečių tarpe kilo aštrus ginčas, ar veržtis į Kanaaną — Pažado Žemę iš pietų, ar ne. Du iš žvalgų — Jozuė ir Kalebas ragino veržtis net be vilties laimėti, bet dauguma izraeliečių pasidavė beviltiškumui. Atsisakydami Pažado Žemės, jie ieškojo vado, kuris juos vestų atgal į Egiptą, — dabar atrodantį "žeme, tekančia pienu ir medumi" (Sk 14,1-4; 16,13).

Pagaliau, manydami, kad rizikingas proveržis į Pažado Žemę yra patrauklesnis, negu klajojimas po tyrus, nutarė bandyti. Jų rizikingas nuosprendis neturėjo Jahvės palaiminimo. Sandoros Skrynia ir Mozė pasiliko Kadešo oazėje. Proveržio padariniai buvo lauktini. Izraeliečiai buvo ne tik atmušti, bet ir stipriai apkulti. Negebo amalekiečiai ir aukštumų kanaaniečiai privertė izraeliečius trauktis nieko nepešus prie Hormos (Hormah) vietovės, keletas kilometrų į rytus nuo Beeršebos (Sk 14,39-45). Antras mūšio aprašymas yra *Skaičių* knygoje 21,1-3.[271] Arado, kanaaniečių miesto Negebo dykumoje karaliukas, išgirdęs, jog įsibrovėliai iš Sinajaus veržiasi į Kanaaną, pasiuntė savo kariauną, kad užkirstų jiems kelią. "Jahvė išklausė jų [izraeliečių] ir padėjo jiems nugalėti kanaaniečius. Taip izraeliečiai sunaikino juos ir jų miestus ir pavadino šią vietą Hormah — Sunaikinimas". Sk 21,1-3 pasakojimas aprašo izraeliečių pergalę. Pasakojimo tikslas yra išaiškinti Hormos vietovės vardą. *Hormah* hebrajų kalba reiškia *sunaikinimas.*

---

271 Šis aprašymas nebūtinai sietinas su tuo pačiu Hormos mūšiu.

Bandymai veržtis į Kanaaną iš pietų parodė izraeliečiams, kad jie buvo per silpni prasilaužti pro tvirtoves, saugančias Kanaano pietus. Aiškėjo, kad išėjimui iš dykumos ir įėjimui į Žemę, reikia ieškoti kito kelio. Liko vienui vienas kelias — apeiti tvirtoves per Transjordaniją.

APLINKINIU KELIU Į PAŽADO ŽEMĘ

Likusi *Skaičių* knygos dalis (Sk 20-36) pasakoja apie izraeliečių ėjimą per Transjordaniją, įsiveržiant į Kanaaną iš rytų pusės. Ir šis kelias nebuvo be pavojų, nes Transjordanija tuomet priklausė keletai mažų karalysčių, kurios neturėjo geros akies ginkluotiems įsiveržėliams ir praeiviams.[272] Tiesiai į pietus nuo Negyvosios jūros ir į rytus nuo Kadeš-barnea oazės buvo Izraeliui gimininga Edomo karalystė. Esau — Edomo protėvis buvo Jokūbo dvynys (Pr 36). Nuo Edomo į šiaurę glaudėsi prie Negyvosios jūros Moabo karalystė. Jos šiaurinė siena buvo Arnono upė, o pietuose nuo Edomo ją skyrė Zeredo upokšnis. Moabo karalystės šiaurėje, tarp Arnono ir Jabboko upių, sėdėjo amoriečių Sihono karalystė. Į rytus nuo Sihono karalystės, palei Arabijos dykumą, buvo Ammono karalystė. Moabas ir Ammonas buvo tolimi izraeliečių giminaičiai (Pr 19, 30-38), — Loto, Abraomo broliavaikio, sūnūs.

Šios mažutės Transjordanijos karalystės buvo habirų grupės, jau tapusios sėslios — perėjusios iš klajokliško gyvenimo į sėslų, dar prieš izraeliečiams išeinant iš Egipto.

---

272 Labai pravartu pasižiūrėti į žemėlapį, susipažinti su izraeliečių sunkumais pakeliui į Pažado Žemę per Transjordaniją.

Kivirčai dėl kelio pereiti. Archeologija padeda ryškinti izraeliečių perėjimo per Transjordaniją datą. Jau prieš Antrąjį pasaulinį karą ir net jo metu (1932-1943) apžvalginė archeologija[273] atpažino, kad mažosios Transjordanijos karalystės buvo sukurtos XIII a. prieš Kristų.[274] O prieš XIII prieškristinį a., maždaug per penketą šimtmečių, Transjordanija neturėjo sėslių gyventojų. Vietoje karalysčių Transjordanija turėjo klajoklius. Todėl, archeologai daro išvadą: jeigu izraeliečiai būtų keliavę per Transjordaniją prieš XIII a., jiems nebūtų reikėję vargti su sėsliomis karalystėmis, nes jų dar nebuvo. Tuo tarpu Išėjimui iš Egipto vykus XIII prieškristinio a. pradžioje, — maždaug apie 1290, — ir izraeliečiams išbuvus dykumoje ištisą kartą, — "keturiasdešimt metų", — izraeliečiai atsimušė į pasienio užtvaras, kurias pasistatė jaunutės karalystės nuo dykumos klajoklių apsiginti. Vadinasi, archeologija padeda nustatyti datą, po kurios įvyko Išėjimas ir klajonės dykumoje.

Pagal *Skaičių* knygą, Mozė siuntė iš Kadešo pasiuntinius pas Edomo karalių su prašymu leisti naudotis Karaliaus vieškeliu (Sk 20,14-21). Karaliaus vieškelis buvo seniai naudojamas svarbus Aqabos įlankos kelias nuo Ezion-geberio uosto į Siriją. Ir nūdien jis tebėra svarbus. Žinoma, jis jau karališkas vieškelis — asfaltuotas plentas. Nuo Ezion-geberio Karaliaus vieškelis vingiavo šiaurėn per Edomo ir Moabo karalystes, per karaliaus Sihono amoriečių žemę, Ammono karalystės pasieniu, per karaliaus Ogo Bašano karalystę į Aram-Sirijos sostinę Damaską. Nors Mozė ir užtikrino, kad izraeliečiai pereis Edomą tik Karaliaus vieškeliu, neužsibūdami pake-

---

273 Skirtina nuo išsamaus ir vispusiško kurio nors Artimųjų Rytų tell — piliakalnio archeologinių atkasinėjimų.

274 Žr. N. Glück, *The Other Side of the Jordan* (New Haven, CT: American Schools of Oriental Research, 1940).

lėse, įtaringas Edomo karalius leidimo juo naudotis nedavė. Todėl izraeliečiai buvo priversti keliauti palei vakarinį Edomo pasienį, sukti į rytus prie Zeredo (Zered) upokšnio ir aplenkti Moabą.

Izraeliečiams priartėjus prie amoriečių karaliaus Sihono žemės, Mozė vėl siuntė pasiuntinius su prašymu leisti pasinaudoti Karaliaus vieškeliu. Sihonas (Sihon) ne tik atsisakė leisti pereiti, bet netgi pasiuntė savo kariauną pastoti Izraeliui kelią (Sk 21,21-25). Izraeliečiai turėjo ginklu pasidaryti sau kelią. Mūšyje laimėjo pirmąją karinę pergalę. Amoriečių karalystė buvo sutriuškinta — ir jos žemė atiteko izraeliečiams. Pergalės padrąsinti, jie veržėsi toliau į šiaurę, kur susidūrė ir nugalėjo Bašano karalių, milžiną, vardu Ogą (Og)[275] (Sk 21,31-35; Įst 3,1-11). Šių pergalių dėka, izraeliečiai užvaldė didelį Transjordanijos rėžį su Sihono ir Ogo karalystėmis. Dabar Izraelis pasistatė sau stovyklą "Moabo lygumose" (Sk 22,1). Visa buvo paruošta sėkmingam proveržiui į Pažado Žemę iš rytų.

Balaamas: žynys iš Babilonijos. Izraelis "Moabo lygumose" (Sk 22,1) buvo kone tarpduryje į Pažado Žemę. Pasakotojas šioje vietoje įterpia įdomų pasakojimą apie Balaamą, žynį ir Babilonijos, Moabo karaliaus iškviestą užkerėti ir prakeikti sėkminguosius izraeliečius (Sk 22-24). Pasakojimas žėri sąmojumi ir liaudies vaizduote. Tai itin ryšku nuotykyje su Balaamo asilu, kuris prakalba žmonių kalba, pasipriešindamas savo šeimininkui dėl jo neišmintingo elgesio su kvailu gyvuliu. Pasakotojui rūpi ne asilas, kuris kalba žmonių kalba, o Balaamo pranašiški žodžiai Dievo vardu. Sąmojaus esmė yra ta: net asilas žino tai, ką Dievas padarė izraeliečiams, o Moabo karalius to nežino!

---

275 Bašano karalius Ogas yra garsus Šv. Rašte dėl savo didžiulės geležinės lovos (Įst 3,11).

Senovėje buvo tikima, kad prakeikimo ar palaimos žodis turi prakeikimo ar palaimos galią. Pavyzdžiu imkime Jokūbą, kuris savo suktumu pavogė broliui Esau skirtą palaiminimą iš mirštančio tėvo Izaoko rankų (Pr 27). Moabietis karalius, Balakas (Balak), samdydamas Balaamą prakeikti izraeliečius, irgi vadovavosi tikėjimu žodžio jėga.

Balakas užvedė Balaamą ant kalvos. Iš čia jis matė izraeliečius. Iš čia jis turėjo prakeikti juos su "Būkite prakeikti!" Buvo tikima, kad šie prakeikimo žodžiai turi daugiau jėgos negu strėlės ir kardai. Bet tikėjimo kraitis teigia, kad net svetimtautis žynys pakluso Izraelio Dievui, nors karalius Balakas ir žadėjo gausų atlyginimą bei daug garbės:

Kaip aš galiu prakeikti tą, kurio Dievas neprakeikia?
Kaip aš galiu pasmerkti tą, kurio Dievas nepasmerkė?
Nes jį matau nuo kalno viršūnės,
nuo kalvų stebiu jį;
jie yra tauta, kuri gyvena savitai;
jie save laiko laimingesniais už kitas tautas.
Izraelio palikuonys yra lyg dulkės —
kas gali juos suskaityti? (Sk 23,8-10)

Izraelis yra tauta, kuri "gyvena atskirai". Pagal šią pažiūrą, Izraelis nebuvo tauta, bet savita bendrija, Jahvės atskirta nuo kitų tautų ir išvesta iš Egipto. Jokia magija ar kerėjimas negali atitraukti palaimos, kuria Jahvė laimina Izraelį.

Pasakojimas apie Balaamą ir jo žodžiai, savo pirmine forma, yra poetiški ir priklauso XII-XI a. prieš Kristų. Kalbantis asilas ir Balaamo palaiminimas yra liaudies išraiška ir žėri tikėjimo aistra. Net asilas žino, kad Dievas mus vedė į Pažado Žemę! Asilas žino ir žynį pamoko, o Moabo karalius Balakas yra paskutinis nemokša!

Mozės atsisveikinimo žodis. Izraelio Sandoros tikėjimas yra išreiškiamas įmantriau paskutinėje Penkiaknygės dalyje — *Pakartoto Įstatymo* knygoje (Įst 11-26).[276] Apie ją tuo tarpu tik prabėgomis teužsimename. Ši knyga turi Mozės atsisveikinimo prieš mirtį rėmus. Mozė sako "Sudiev!" Moabo lygumose prieš izraeliečiams brendant per Jordano upę užkariauti Pažado Žemės. Savo atsisveikinimo žodyje jis atpasakoja nuostabius šakninius įvykius: Išėjimą iš Egipto, Sandoros sudarymą prie Sinajaus, klajones po dykumą ir pergales Transjordanijoje. Atpasakojimo tikslas yra paskatinti izraeliečius įsiminti su dėkingumu visa, ką gero Jahvė padarė jiems, ir būti nuolat ištikimiem Sandoros įpareigojimams.

Mūsų skaitoma *Pakartoto Įstatymo* knyga yra keletu šimtmečių vėlyvesnė už Mozę. Ji gyvai liudija, kad šventoji išganymo istorija buvo branginama per kartų kartas ir atspindi vis didėjančią tikėjimo įžvalgą.

---

276 Likusieji *Skaičių* knygos skyriai aprašo apeiginius Sandoros bendrijos poreikius. Ši medžiaga, su kai kuriomis išimtimis, priklauso Kunigų tikėjimo kraičiui (P).

VII SKYRIUS

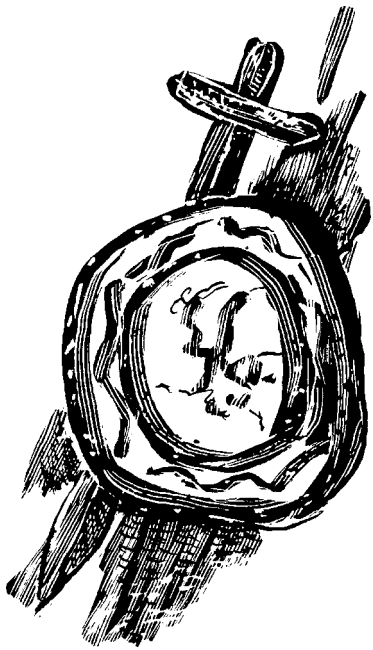

PAŽADO ŽEMĖ UŽKARIAUJAMA

Pamatė juos jūra ir pasitraukė,
atgal pasisuko Jordanas.
Kalnai šokinėjo kaip išgąsdintos avys,
kauburiai — tarsi ėriukai.

Kas gi tau, jūra, ko gi tu bėgi?
ko atgal traukies, Jordane?
Ko, kalnai, būkštaujate kaip avys?
ir jūs, kauburiai, lyg ėriukai?
(Ps 113A(114),3-6)

Pakartoto Įstatymo knyga baigiasi su pasakojimu apie Mozės mirtį ir Jozuės pakėlimą į Mozės įpėdinius (Įst 34). Senojo Testamento Tora — Mokymas apie Dievo rūpestį žmogumi, arba Įstatymas, atrodo, čia nelauktai ir užsibaigia. Tačiau aišku, kad Dievo rūpestis žmogumi tuo neužsibaigia, nes jo tikslas dar tebėra ateityje.

Mums įprasta Torą vadinti Penkiaknyge — Penta-

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Joz 1-12; 24.
Žemė pažadama *Pradžios* knygoje. Žemė duodama *Jozuės* knygoje.

Mozės Tora ir Pranašų sąranga:

Tora — Mokymas/Įstatymas	Nebi'im — Pranašai
Penkiaknygė:	Du poskyriai su keturiais ritiniais
	Ankstyvesnieji:
1 Pradžios knyga	1 Jozuės knyga
2 Išėjimo knyga	2 Teisėjų knyga
3 Kunigų knyga	3 1-oji ir 2-oji Samuelio knygos
4 Skaičių knyga	4 1-oji ir 2-oji Karalių knygos
5 Pakartoto Įstatymo knyga	
	Vėlesnieji:
	1 Izaijo knyga 2 Jeremijo knyga 3 Ezechielio knyga — Didieji*
	4 Dvylikos knyga:
	Ozėjo, Joelio, Amoso, Abdijo, Jonos, Michėjo, Nahumo, Habakuko, Sofonijo, Agėjo, Zacharijo, Malachijo — Mažieji*

* "Didieji" ir "Mažieji" ne turiniu ir jo svarba, bet ritinių ilgiu. Didieji pranašai yra atskiruose ritiniuose. O mažieji pareina viename ritinyje.

teuchu. Visas Penkiaknygės pasakojimas rodyte rodo į įvykdymą pažado, kurį Dievas davė protėviams — į Kanaano žemės paveldą.

Mozė miršta ant Nebo kalno, Transjordanijoje, su Pažado Žemės panorama prieš akis. Tuo tarpu izraeliečiai ruošiasi bristi per Jordano upę.

Apie Kanaano užkariavimą pasakoja *Jozuės* knyga. Ji yra pirmoji knyga antroje hebrajų Biblijos — Knygos dalyje, kuri vadinama *Pranašais*. Šioje dalyje yra dvi knygų grupės: Ankstyvesnieji pranašai ir Vėlyvesnieji pranašai. Kiekviena jų turi po keturis ritinius.[277] *Jozuės* knyga yra pirmasis Ankstyvesniųjų pranašų ritinys.

Ankstyvesnieji pranašai. Pirmu žvilgsniu atrodo neįprasta *Jozuės* knygą vadinti pranašų knyga. Mat jos turinys yra perdėm istorinis pasakojimas. Dar daugiau stebina, kad ir *Teisėjų*, *1-2 Samuelio* (pagal arkivysk. J. Skvirecką, *1-2 Karalių*) ir *1-2 Karalių* (pagal arkivysk. J. Skvirecką, *3-4 Karalių*) knygos yra laikomos pranašystėmis hebrajų Knygoje.

Atsakymą į šį klausimą galima rasti pačiose Ankstyvesniųjų pranašų knygose. Mat jos aprašo pranašus, kurie Dievo vardu, šaukia Sandoros bendriją ištikimai ir su atsidėjimu gyventi pagal Sandoros įpareigojimus. Be to, šiose knygose žėri pranašiškas požiūris ir pranašiška istorijos samprata.

Didieji VIII-VII a. pranašai giliai palietė Senojo Testamento istoriją. Ankstyvesnieji pranašai irgi atspindi šį gilų poveikį į Sandoros bendrijos savipratą, savimonę ir gyvenimą. Ankstyvesnieji pranašai yra istorijos teolo-

277 Ritinio būdu — susiūtais lapais į ilgą juostą — buvo rašomos knygos iki II pokristinio amžiaus. Naujasis būdas — knyga, arba lapas po lapo, knygų rašymo būdas imta naudoti II pokristinio amžiaus pabaigoje.

gija — tikėjimo požiūris, už kurį kalba mums bevardžiu likęs Deuteronominis istorikas kritiškame Izraelio istorijos laikotarpyje prieš ir po valstybės žlugimo 587 m. prieš Kristų.

Deuteronominis istorikas turi ne tik būdingą požiūrį, bet ir stilių. Jis yra labai ryškus *Pakartoto Įstatymo* knygos Mozės pamoksluose. Izraeliečiai šaukiami rinktis ir apsispręsti už gyvenimą, o ne mirtį (Įst 30, 15-20). Paklusnumas Sandoros įpareigojimams veda į gyvenimą, o nepaklusnumas — į mirtį. Šis požiūris ir istorijos samprata žėri visose Ankstyvųjų pranašų knygose.

Deuteronominis požiūris ir istorijos samprata, kuri vyrauja *Pakartoto Įstatymo* knygoje, duoda Ankstyvųjų pranašų knygoms teologinę jungtį. Todėl įprasta Sandoros bendrijos istoriją nuo *Jozuės* knygos iki 1-2 *Karalių* knygos laikyti deuteronomine Senojo Testamento istorija,[278] o jos įkvėptuosius autorius — Deuteronominiais istorikais. Joje ieškoma istorijos prasmės nuo Mozės amžiaus iki pat Izraelio valstybės žlugimo (587 m. prieš Kristų).

Pažado Žemė. Pažado Žemė yra Kanaanas, arba Palestina. Pačios pirmosios Jozuės knygos eilutės (Joz 1,1-9) atspindi įkvėpto autoriaus, kurį ką tik pavadinome Deuteronominiu istoriku, stilių ir teologinį požiūrį.

Jahvė šaukia Jozuę vesti izraeliečius per Jordano upę į Pažado Žemę (Pr 15,18). Jam pareiškiama, jog šis Derlingojo pusmėnulio kraštas taps Izraelio žeme, jeigu Izraelis bus klusnus ir gyvens pagal "Įstatymo

278 Deuteronominę istoriją sudaro sekančios Senojo Testamento knygos: *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio, 1-2 Karalių. Pakartoto Įstatymo* knyga duoda deuteronominei istorijai teologinę jungtį — požiūrį ir istorijos sampratą.

knygą" — deuteronominį Mozės įstatymą (Joz 1,7-9). Klusnumas ir gyvenimas pagal Įstatymo įpareigojimus yra raktas į sėkmę. Priešingai, neklusnumas veda į nesėkmę. Ši yra deuteronominė sėkmės ir nesėkmės taisyklė gyvenime. Klusnumas Jahvės įpareigojimams bus atlygintas pergale ir gerove; neklusnumas neš kančios ir nesėkmės bausmę. Šis perdėm ryškus tikėjimas atpildu ir bausme švyti visoje deuteronominėje Senojo Testamento istorijoje. Numanu, kad jis vis labiau išryškėjo per metines Sandoros atnaujinimo pamaldas, kurių metu buvo iškilmingai pakartojami Sandoros įpareigojimai su palaiminimais ir prakeikimais.

Izraeliečių Kanaano krašto užkariavime galima atpažinti daugelio veiksnių sąveiką.[279] Klusnumas Sandoros įpareigojimams buvo svarbus veiksnys. Be to, ir istoriniai veiksniai įtakojo Kanaano krašto užkariavimą.

Istorinė padėtis Kanaane ir Kanaano geografija lengvino jo užkariavimą. Kanaano padėtis siejosi su Derlingojo pusmėnulio kraštų padėtimi. O nuo Kanaano geografijos priklausė gyventojų visuomeninė sąranga ir ryšiai su anuometiniais politinės jėgos centrais Egipte ir Mesopotamijoje. Būdamas koridoriumi tarp Derlingojo pusmėnulio Vakarų ir Rytų — Egipto ir Mesopotamijos — imperijų, Kanaanas neturėjo jokios ramybės. XIII prieškristinį amžių Kanaano koridorius buvo tapęs lyg niekieno žeme. Derlingojo pusmėnulio politiniai varžovai — imperijos tuo metu nepajėgė jo apvaldyti.

Numanu, kad ir kitą laikotarpį bei skirtingomis isto-

---

279 Žr. E.F. Campbell, "The Amarna Letters and the Amarna Period", veikale *The Biblical Archaeologist 3*, kurį suredagavo E.F. Campbell ir D.N. Freedman (Garden City, NY: Doubleday, 1970), p. 54-75; G.E. Mendenhall, "The Hebrew Conquest of Palestine", *ten pat*, p. 100-120.

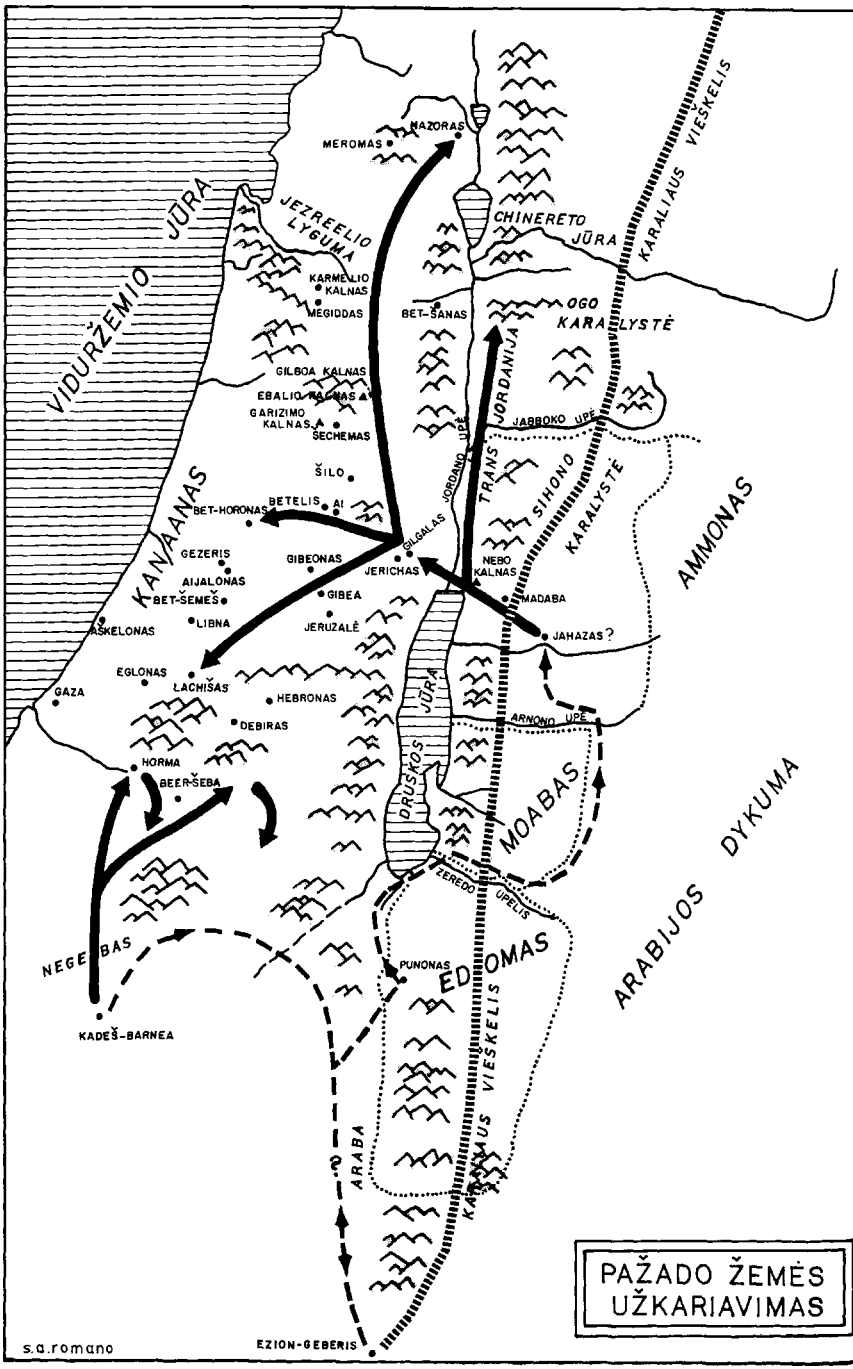
VIDURŽEMIO JŪRA
JEZREELIO LYGUMA
MEROMAS
NAZORAS
CHINERETO JŪRA
KARALIAUS VIEŠKELIS
KARMELIO KALNAS
MEGIDDAS
BET-ŠANAS
OGO KARALYSTĖ
GILBOA KALNAS
EBALIO KALNAS
GARIZIMO KALNAS
ŠECHEMAS
JORDANIJA
JABBOKO UPĖ
JORDANO UPĖ
TRANS
ŠILO
BETELIS
AI
BET-HORONAS
SIHONO KARALYSTĖ
AMMONAS
KANAANAS
GILGALAS
GEZERIS
GIBEONAS
JERICHAS
NEBO KALNAS
AIJALONAS
BET-ŠEMEŠ
GIBEA
MADABA
ASKELONAS
LIBNA
JERUZALĖ
JAHAZAS?
EGLONAS
LACHIŠAS
GAZA
HEBRONAS
JŪRA
DEBIRAS
ARNONO UPĖ
HORMA
BEER-ŠEBA
DRUSKOS
MOABAS
ZEREDO
UPELIS
NEGEBAS
ARABIJOS DYKUMA
PUNONAS
EDOMAS
KADEŠ-BARNEA
ARABA
KARALIAUS VIEŠKELIS
EZION-GEBERIS
PAŽADO ŽEMĖS UŽKARIAVIMAS
s.a.romano

rinėmis aplinkybėmis, Jozuės vedamų izraeliečių įsiveržimas į Kanaaną būtų buvęs lygiai nesėkmingas, kaip ir proveržis iš Kadeš-barnea. O dabar buvo tikra "laiko pilnatvė" drąsiai veržtis. Be to, izraeliečiai jau buvo suaugę į bendriją. Ilgametė dykumos patirtis buvo juos labiau užgrūdinusi. Šiaip padėtį vertinant, nieku nepaneigiama tikėjimo Dievo apvaizda — įsitikinimas, kad "Jahvė, tavo Dievas, yra su tavimi, kur tu beeitum" (Joz 1,9). Tik norima tikėjimui Dievo apvaizda duoti platesnį istorinį akiratį — panoramą, kurią atveria Artimųjų Rytų istorija ir archeologija. Tik tokiu keliu einant, galima vispusiškiau suprasti tikėjimo kraičio prasmę ir reikšmę. Užtat, prieš skaitant pasakojimą apie Kanaano užkariavimą (Joz 2-12), svarbu susipažinti su Kanaano geografija ir istorine padėtimi.

Kanaano geografija. Istorija turi dvi akis: įvykių vietą — geografiją ir įvykių datą — chronologiją. Svarbu turėti prieš akis Kanaano kraštо, arba Palestinos, geografinį veidą.[280] Įspūdingiausios yra vidurio aukštumos — kalnai — tarp gilaus Jordano upės plyšio ir smėlėto Viduržemio pajūrio. Žemėlapyje aukštumos atrodo lyg Palestinos stuburkaulis. Vidurio aukštumas prie šiaurės Karmelio skersai perkerta Jezreelio, arba Esdra-

---

280 Žodis *Palestina* kilo iš *pelištim* — filistinai (1 Sam 4,1). Filistinai gi buvo viena iš Jūros tautų, kurios XII prieškristinio amžiaus pradžioje ėmė veržtis į derlingesnes Finikijos, Kanaano ir Egipto pajūrio lygumas. Būdami karingi ir turėdami geležies kardus, jie kone užgožė kanaaniečius ir izraeliečius. Hebraiškasis Pažado Žemės vardas yra Kanaanas (žr. Pr 12,4-7; Įst 9,28). Žr. G.G. McGown, "Geography of Palestine", veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* III, p. 629-639; taip pat D. Baly, *The Geography of Palestine* (New York, NY: Harper & Row, ²1974); H.L. Grollenberg, *Atlas of the Bible* (New York, NY: Nelson, 1956), p. 11-16; H.T. Frank, *Discovering the Biblical World* (New York, NY: Harper & Row, 1975), p. 65-74.

elono lyguma,[281] kuri lėtai nuslenka į Jordano slėnį. Senovėje pagrindinis kelias iš Egipto į Mesopotamiją ėjo palei pajūrį, sukosi į rytų pusę per Jezreelio lygumą ir iš čia — šiaurėn Damasko link. Kelio vardas buvo via Maris — Jūros kelias. Jis buvo labai svarbus ir parankus prekybai ir imperijų užmačioms. Pakelėje buvo virtinė miestų su tvirtovėmis. Svarbiausias jų — Megidas (Megiddo) prie kalnų perėjos iš pietinės pajūrio lygumos į Jezreelio slėnį. Daug lemiamų mūšių — senovėje ir mūsų amžiuje — įvyko šioje perėjoje iš pajūrio į derlingą lygumą.

Kaip matėme, izraeliečiai pasiekė "Moabo lygumas" — žemumas Jordano slėnio rytinėje pašonėje, prieš Jericho miestą. Jordano slėnis yra dalis gilaus geologinio plyšio Žemėje. Jis prasideda Sirijoje tarp Libano ir Antilibano kalnynų, pasiekia žemiausią Žemės vietą Negyvojoje jūroje, — -394 m žemiau jūros lygio su 400 m gelmėmis, — tęsiasi per Arabos slėnį į Afrikos žemyną. Pati Jordano upė, gimusi iš šaltinių snieguotojo Hermono kalno papėdėje, lyg žalias žaltys skubiai raitosi į Galilėjos jūrą, o iš čia ieško ramybės Negyvojoje jūroje. Negyvoji jūra yra Mirties jūra. Jos druskingumo nepakelia joks vandens gyvūnėlis (27% druskų vandenyje!). Tarp Hermono kalno ir Negyvosios jūros Jordano slėnyje sklinda vešli augmenija. Tik karščiai vasaros metu užgožia žmogų. O tingūs, sijonuoti čiabuviai, sėdėdami palmių paunksnėje, su gailiu šypsniu lydi iš aukštumų atklydusius pakeleivius. Nenuostabu, kad izraeliečiai nenorėjo gaišuoti Jordano slėnyje, bet veržėsi į vėsias Kanaano aukštumas — toliau į vakarus nuo Jordano upės slėnio.

---

281 Vardas Jezreel buvo perrašytas su iškraipymu į graikiškojo Senojo Testamento — Sepuagintos vertimą — Esdraelon.

Kanaano aukštumas — kalnus galima dalyti į tris sritis. Pačioje šiaurėje, virš Jezreelio lygumos yra Galilėjos kalnai; žemiau Jezreelio lygumos — Samarijos, arba Efraimo, kalnagubriai su senuoju Šechemu Garizimo ir Ebalio viršūnių papėdėje. Šechemas kadaise saugojo šių dviejų kalnų perėją. Visai pietuose, nors jokio slėnio neatskiriami, yra Judėjos kalnai. Jie palengva pasiduoda Negebo dykumai. Šis kalnuotasis Kanaano stuburkaulis, nuo iškilaus Hermono iki šiurkščių Judėjos dykynių, buvo izraeliečių Pažado Žemė. Jozuės vedami, jie veržėsi per Jordano slėnį į vakarus.

Visuomeninė Kanaano sąranga. Kanaano kraštas buvo neparankus kurti stipriai ir sutelktinei visuomenei. Mesopotamija ir Egiptas yra tarpupinės ir paupių lygumos. Upės ir lygumos jungė žmones į stiprius ir sutelktinius vienetus. O Kanaano kalnai suraižė kraštą į slėnius ir dalis, padalydami ir uždarydami gyventojus. Izraeliečių įsiveržimo metu, Kanaanas buvo pasidalinęs į savistoves miestus-valstybes — politinius centrus su mūrų ginamu miestu ir keliolika mažesnių vietovių bei kaimų. Žemės ūkiui Kanaane geriausiai tiko pajūrio lygumos ir Jezreelio miestai-valstybės. Jos buvo tirštai apgyventos. Kalnai ir aukštumos labiau tiko piemenų poreikiams ir dažnai kentėjo nuo nesvetingų gaujų.[282]

Kanaanas: koridorius. Politinė Kanaano svarba buvo ne jo miestų-valstybių gyventojai, bet Kanaano krašto geografinė padėtis. Būdamas Derlingojo pusmėnulio Vakarų — Rytų koridorius, jis viliojo imperijas su užmačiomis apvaldyti Derlingojo pusmėnulio sparnus. Nuo

---

282 Kiek gyventojų buvo kanaaniečių miestų-valstybėse? 200,000 visame krašte. Apie 20,000-25,000 miškingose aukštumose. Žr. E.J. Campbell, "The Amarna Letters and the Amarna Period", *ten pat*, p. 74.

maždaug 2000 m. prieš Kristų Kanaanas buvo, — kartkartėmis iš tikrųjų, o kartkartėmis tik tariamai, — Egipto valdžioje. Egipto priežiūra Kanaano žemėje svyravo su jo įtakos karine jėga kanaaniečių miestų-valstybių poreikiuose. Jau XVIII prieškristinio a. pabaigoje[283] hiksų banga užliejo ir apvaldė Egiptą. Ahmosė I, kone dviem šimtmečiais vėliau, išvarydamas hiksus iš Egipto, atnaujino užmačias plėsti Azijos žemyne Egipto įtaką.

XVIII dinastijos faraonai (1570-1310 m. pr. Kr.) ilgus metus kariavo Kanaane ir Sirijoje. Egiptiečiai sustiprino savo apsaugą ir geriau apginklavo savo kariuomenę. Tai liudija Bet-šano piliakalnis Jordano slėnio aukštupyje. Egipto faraonai turėjo savo prižiūrėtojus, kurie vėl pajėgė priversti kanaaniečių karaliukus mokėti piniginę duoklę ir siųsti Egipto statybai darbo jėgą. Egiptiečių valdininkų užnugaris vėl buvo kariuomenės daliniai. Faraonų vardu Kanaanas vėl buvo engiamas ir išnaudojamas.

Imperija, galinti pastoti kelią Egipto užmačioms plėstis į Rytus, buvo Mitannio karalystė, kuri tuo metu viešpatavo šiaurinėje Mesopotamijoje. Tačiau Mitannis ir Egiptas, bijodami beaugančio hetitų pavojaus, Tutmosės IV valdymo metu (maždaug 1412-1403 m. pr. Kr.), sudarė taikos sutartį. Egiptas turėjo laisvesnes rankas ir galėjo stiprinti savo valdžią Kanaane, Finikijoje ir Sirijoje.

Amarna amžius. XVIII dinastijos saulei leidžiantis, egiptiečių valdžia Kanaane ėmė irti. Irimą ypatingai pagreitino XIV a. faraono Amenhotepo IV viešpatavimas. Archeologija atkasė jo sostinės archyvus prie nūdienio Tell el-Amarna miesto palei Nilą su laiškų rinkiniu tarp faraono dvaro ir Kanaano valdininkų bei ka-

283 Žr. Aukščiau, "Protėviai ir hiksai", III skyriuje.

raliukų. Šis susirašinėjimas duoda daug šviesos apie Egipto valdžią Kanaane XIV prieškristiniame amžiuje — vadinamam Amarna amžiumi.[284]

Amenhotepas IV skyrėsi nuo savo pirmtakų — kitų XVIII dinastijos faraonų. Jam mažiau rūpėjo užmačios užsienyje, negu religinis perversmas krašte — jis įvedė į Egiptą viendievystę — savitą monoteizmą, kuris rėmėsi saulės skritulio, vardu Aton, garbinimu.[285] Norėdamas įgyvendinti šį religinį lūžį, Amenhotepas IV nutraukė ryšius su įsigalėjusia vyriausiojo Egipto dievo Amono kunigija, pakeitė savo vardą į Akhenaton — *Atono žėrėjimas* ir išsikėlė iš Tebų į naują pastatytą sostinę, kurią jis pavadino Akhetaton — *Atono akiračiu.* Būdamas labai užimtas religiniu perversmu ir vidaus reikalais, Akhenatonas neturėjo laiko nei užsienio politikai, nei Kanaanui — čia viskas slydo iš egiptiečių rankų.

Akhetatono archyve rasti laiškai[286] iš keliolikos Kanaano karaliukų gyvai nupiešia Egipto valdžios sugriuvimą ir netvarką Kanaane. Atrodo, kad Kanaano miestų-valstybių karaliukai, Egipto valdžiai Kanaane griūvant, naudojosi proga, prisiekinėdami esą ištikimi faraonui, kitų karaliukų žemių sau pasiglemžti. O Egipto valdi-

---

284 Amarnos amžiumi yra vadinamas dviejų faraonų viešpatavimo laikotarpis: Amenhotepo III (mždg. 1403-1364) ir Amenhotepo IV (mždg. 1364-1347).

285 Amenhotepo IV monoteizmas — viendievystė yra savita ir negali būti tapatinama su žydų-krikščionių-musulmonų monoteizmu, nes eina kalba ne tiek apie vieną Dievą, kiek apie vieną prigimtį gamtoje. Anot Amenhotepo IV, esama daug žmonių ir daug dievų, bet jie turi tą pačią prigimtį. Todėl Amenhotepas IV nebuvo monoteistas, bet monofizitas — vienos prigimties žmonėse ir dievuose teigėjas. Žr. H. Frankfort *et al., Before Philosophy: The Intellectual Adventure of Ancient Man* (Baltimore, MD: Penguin Books, 1964), p. 75-76.

286 Žr. E.F. Campbell, "The Amarna Letters and the Amarna Period", *ten pat*, p. 55-57; 65-75. Tell el-Amarna laiškų — plokštelių skaičius siekia 378.

ninkai Kanaane buvo taip sugedę ir taip lengvai leidosi paperkami, kad jie tik didino intrigas ir netvarką. Susirašinėjimas tarp kažkokio 'Abdu-Hebo ('Abdu-Heba), Jeruzalės karaliuko, ir Akhenatono dvaro mini habirų, arba 'apirų, užpuolius, kurie alina egiptiečių įtaką.[287] 'Abu-Hebas skundžiasi, kad Kanaanas — Egipto žemė, slysta iš jo rankų, o niekas nenori apie tai kalbėti. Jis jaučiasi esąs tarsi "laivas plačioje jūroje" — priešiškumas iš visų pusių. Padėtis, jis skundžiasi, yra pilna maišaties, ir "habirai ('apiru) pasigrobia sau karaliaus miestus". Netekęs vilties, maldauja: "Padėk apsaugoti karaliaus žemę!" 50 kareivių sauga pajėgtų apsiginti!

Amarnos amžius ir Senasis Testamentas. Kai kurie istorikai, Amarnos laiškus skaitydami, pasidavė įtaigai, kad juose kalbama apie įvykius, kuriuos aprašo *Jozuės* knyga. Tačiau ši įtaiga nėra pateisinama. Kaip jau daug sykių pastebėta, žodis habiru, arba 'apiru, turėjo plačią prasmę ir reiškė žmones be vietos ir teisių anuometinėje visuomenėje. Šie žmonės — neramūs ir be šaknų — Amarnos amžiuje buvo gausūs ir tapo jėga visuomeninei pervartai.

Nėra jokio pagrindo tapatinti Amarnos amžiuje habirų užpuolius su izraeliečių Kanaano užkariavimu. Tačiau reikia pripažinti, kad yra labai galima, jog tie habirai, kurie įsigalėjo Kanaano aukštumose, buvo giminingi, arba bent jautė dvasios giminystę su tais habirais, kurie, sekdami Jozuę, atėjo į Kanaaną šimtmečiu vėliau. Amarnos laiškai mini kažkokį Lab'ayu, kanaanietį Šechemo karaliuką, kuris kaltinamas už prielanku-

---

287 Šių laiškų vertimą į anglų kalbą galima rasti veikale, kurį suredagavo J.B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 487-489.

mą habirų ateiviams.[288] Šimtmečiu vėliau ir izraeliečiai jausis Šecheme kaip namie ir priims į Sandoros bendriją sau giminingus ir prijaučiančius jo apylinkės gyventojus, kurie nebuvo buvę Egipte.

Egipto bandymas atsigauti. Amarnos amžiaus Egipto valdžios nuosmukis Kanaane baigėsi su Akhenatono mirtimi. Jam mirus, visi jo "monoteistinės" atskalos ženklai buvo pašalinti. Egiptas vėl rūpinosi imperijos visuomenine darna ir gerove. Tačiau pasaulinė darna yra lyg judantis dykumos smėlis. Nauji vėjai nakties metu sukuria naujas skiauteres dykumos smėlio kopose. Ir Egipto atsigavimas buvo trumpas. Mat Artimuosiuose Rytuose bruzdėjo nauja pasaulinė galybė.

Hetitai, prieš kuriuos Egiptas ir Mitannio karalystė buvo sudariusios tarpusavio gynybos sutartį, tapo galinga imperija karaliaus Šuppiluliumo valdymo metu (apie 1375-1335 m. pr. Kr.). Hetitų iškilimas Rytuose buvo tolygus Egipto atsigavimui Vakaruose. Ir Egiptas tapo imperija.[289]

XIX dinastijos faraonai — Setis I ir Rameses II jau yra mums pažįstami iš Penkiaknygės pasakojimo apie Išėjimą iš Egipto. Jiedu buvo Egipto atgimimo — imperijos žvaigždės. Hetitai, nebepakęsdami habirų užpuolių ir Kanaano karaliukų intrigų, metėsi jų tramdyti į Siriją, Finikiją ir patį Kanaaną Egipto pasienyje. Setis I su didžiule armija pastojo jiems kelią Sirijoje, hetitų imperijos pasienyje. Tačiau sprendžiamasis mūšis tarp egiptiečių ir hetitų įvyko tik penktaisiais faraono Rameses II (1290-1224 m. pr. Kr.) valdymo metais. Hetitai iš pasalų užpuolė ir stipriai apkūlė egip-

---

288 Žr. J.B. Pritchard (red.), *ten pat*, laiškas Nr. 289.

289 Imperija žmonijos istorijoje yra neurozė — liguistas rūpestis valstybės sienų saugumu mažesnių valstybių, arba tautų, sąskaita.

tiečių, paties Rameso II vadovaujamą, armiją prie Kadešo vietovės ant Sirijos Orontes upės šlaitų. Hetitams vadovavo jų karalius Muwattalis (1306-1282 m. pr. Kr.). Rameses II, su faraonišku kuklumu, giriasi, jog asmeniška drąsa išvedęs savo kariuomenę iš hetitų pinklių ir laimėjęs milžinišką pergalę. Abū Simbelio, palei Nilą Egipto pietuose, šventovės sienų hieroglifai tebeliudija Kadešo mūšį ir Rameses II gyrių.[290] Hetitai mūšį laimėjo; egiptiečiai nesidrovėjo girtis pergale. Tačiau kariniu požiūriu, egiptiečiai ir hetitai nepajėgė vieni kitų sudoroti. Rameses II ir naujas hetitų karalius, vardu Hattusilis (1275-1250 m. pr. Kr.), tai pripažino taikos sutartimi. Sutarties raštai buvo atrasti ir egiptiečių ir hetitų archyvuose. Rameses II valdymo metu, hetitų imperijos siena buvo į šiaurę nuo Libano kalnų. Kanaanas priklausė Egiptui.

Rameses II mirtis vėl atnešė suirutę Egiptui. Suirutė buvo ilga ir tapo lėta liga. Mat Merneptas (Merneptah) (1224-1211 m. pr. Kr.), Rameses II sūnus ir įpėdinis, tapdamas faraonu, jau buvo senyvas. Tačiau jam trūko subrendimo būti faraonu ir gabumų valdyti plačią Egipto imperiją. Smarkuolis tėvas jį nustelbė ir neleido subręsti. Be to, šalia hetitų pavojaus šiaurėje pasirodė nauja grėsmė iš Viduržemio jūros. Egėjo jūros salose gimė naujas gyventojų kilnojimasis. Jam davė pradžią tautelių banga iš pietinės Europos. Kai kurios iš jų apvaldė Graikiją, o Mažojoje Azijoje jie privedė prie liepto galo hetitų imperiją. Kita šių tautelių banga veržėsi į Egiptą — iš pačios Viduržemio jūros ir pajūriu iš vakarų — Libijos. Egiptiečiai juos pravardžiavo Jūros tautomis. Įsibrovėliai save įvairiai vadino. Vienas

290 J.B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 255-258. Žr. A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose* (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1982).

jų vardas buvo filistinai. Kiek vėliau jų vardu bus pramintas ir Kanaanas. Taigi filistinai davė Senojo Testamento Pažado Žemei Palestinos vardą. Merneptas, savo trumpo viešpatavimo metu, pajėgė užtvenkti Jūros tautų potvynį prie Egipto sienų. Tačiau po jo mirties Jūros tautų antplūdis atgijo. Rameses III (1183-1152 m. pr. Kr.) ilgainiui filistinus sutramdė, priversdamas juos susispausti ant Kanaano pajūrio lygumos. Tačiau jo pastangos visiškai nualino Egiptą. Egiptas daugiau nebeatgavo savo pirmykščio gyvastingumo ir jėgos Artimuosiuose Rytuose.

Izraelis ir galiūnų grumtynės. Istorinis ir politinis fonas įgalina vispusiškiau suprasti izraeliečių įsiveržimą į Kanaaną. Jozuės vedami, jie perėjo Jordano upę maždaug 1250 metais prieš Kristų. Egipto faraonas buvo Rameses II. Jo valdžią Kanaane stipriai tvardė hetitai. Egiptiečiai, atrodo, nesiryžo, — o gal net nebuvo pajėgūs? — stabdyti izraeliečių įsiveržimo iš Transjordanijos.

Įsiveržėliai tvirtinosi Kanaano aukštumose. Jie vengė susidurti su kanaaniečių ir egiptiečių tvirtovėmis Kanaano lygumose. Izraeliečiams įsitvirtinus, egiptiečiai susirūpino ir bandė juos išvaryti. Apie 1220 m. prieš Kristų Merneptas pastatė paminklą su įrašu, kuris yra pati ankstyviausia — mus pasiekusi — nešventraštinė užuomina apie *Izraelį*. Paminklas iškiliai mini tariamą Mernepto azijinių tautų pergalę su poetišku įrašu:

Izraelis yra sunaikintas,
jam nėra palikuonių.
Hurru tapo našle Egiptui.[291]

---

291 J.B. Pritchard (red.), *ten pat*, p. 376-378. Egiptiečiai vadindavo Kanaaną Hurru vardu — huritų šalimi. Anot Pritchard, "vardas

Merneptas savo karišką pergalę perdeda. Atrodo, kad izraeliečiai pralaimėjo tik mūšį prieš egiptiečius. Senasis Testamentas nieku apie jį neužsimena. Tai lengva suprasti, nes nemalonu pasakoti apie pralaimėjimą. Merneptas nepajėgė panaudoti savo pergalės, nes filistinų banga iš Egėjo jūros salų pareikalavo iš jo visapusiško dėmesio. Taigi per istorijos raidą Dievas paruošė Pažado Žemę savo tautai — Izraeliui.

PAŽADO ŽEMĖJE

Pirmoji *Jozuės* knygos dalis — Joz 1-12 yra dramatiškas pasakojimas apie izraeliečių Pažado Žemės užėmimą. Pagal jį, visas Kanaanas po trijų žaibiškų žygių tapo izraeliečių žeme. Pirmasis žygis įgalino izraeliečius įsitvirtinti vakarinėje Jordano upės pusėje.

Jordano upės perėjimas buvo neįprastas. Upė buvo užtvenkta prie Adamo (Adam) vietovės — nūdienės ed-Damiyeh. Atrodo, kad užtvenkimo priežastis buvo žemių nuoslanka. Geologiniame plyšyje, per kurį teka Jordanas, tai nėra retas reiškinys. Izraeliečiai, Skrynios vedami, perėjo Jordaną sausomis kojomis. Pirmoji gyvenvietė Pažado Žemėje buvo prie Gilgalo (Joz 3-5).[292] Iš Gilgalo stovyklos izraeliečiai apgulė Jerichą ir sunaikino jį trimitų garsais. Po to, izraeliečiai pasikėlė kelioliką kilometrų į Kanaano aukštumas, kur užkariavo Ai miestą, — atrodo maišomą su Beteliu — pasinaudodami gudria pasala. Nesutikdami pasipriešinimo, izraeliečiai pasiekė

'Izraelis' yra vienų vienintelis iš vardų ant paminklo, kuris yra siejamas su tauta, o ne su žeme. Todėl, atrodo, eina kalba apie izraeliečius arba Palestinoje, arba arti Palestinos dar netapusiais sėsliais", *ten pat*, p. 376-378, išnaša 18.

292 Žr. Žemėlapį "Kanaano užkariavimas".

Šechemą. Ant Ebalio kalno, į šiaurę nuo Šechemo, Jozuė pastatė Jahvės garbei altorių (Joz 6-8).

Antrasis žygis įgalino izraeliečius užkariauti pietinę Kanaano aukštumų sritį. Jeruzalės tvirtovę jie vengė užkabinti. Netoli Jeruzalės izraeliečiai buvo suktai įpainioti į sutartį su keturių miestų lyga. Pagrindinio miesto vardas buvo Gibeonas. Todėl ir sutartis vadinama gibeoniečių sutartimi (Joz 9). Kanaaniečių karaliukai skersakiavo su piktumu į gibeoniečius. O jiems dėl sutarties su ateiviais patekus į bėdą, izraeliečiai skubėjo jų ginti.

Gibeono mūšiui aprašyti yra cituojama izraeliečių poezijos *Jašar* knyga. Anot jos, Jozuė meldėsi Dievui, prašydamas, kad saulė sustotų virš Gibeono ir mėnulis virš Aijalono slėnio, idant izraeliečių kareiviai turėtų pakankamai laiko susidoroti su kanaaniečiais (Joz 10,12-13a). *Jašar — Teisiųjų* poezijos knyga, atrodo, išreiškė "troškimą, kad saulė nekiltų aukštai rytuose [virš Gibeono], nei mėnulis leistųsi vakaruose [Aijalono slėnyje] taip, kad, ryto miglos slepiami, izraeliečiai galėtų vogčiomis užpulti savo priešus".[293] Jozuės knygos autorius, cituodamas *Jašar — Teisiųjų* poezijos rinkinį, suprato šią poeziją dalykiškai (žr. Joz 10,13b) ir paaiškino

---

293 J. Bright, veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, II, p. 305. Saulės "sustojimas" yra dažnai klaidingai suprantamas ir nevykusiai paneigiamas. Nei saulė, nei mėnulis negali paklusti įsakmiam žmogaus norui. Be to, ne Saulė juda, o Žemė. Jeigu Žemė sustotų, būtume išsviesti į erdves. Todėl prileisti, kad Žemė sustojo, tėra įmanoma tik vaizduotei. Raidiškai Jozuės maldą suprantantieji turi išaiškinti, kas įvyko per prarastas valandas. Numanu, kad kalbama apie vaizdingą poeto troškimą. Rytiečiams įprasta naudoti raiškius vaizdinius. Jozuė meldėsi "Viešpatie, duok pakankamai laiko laimėti mūšį ir visapusišką pergalę", nes matė, jog mūšis yra lemiamas. Jozuės malda buvo išklausyta — pakako laiko laimėti visapusišką pergalę.

jog saulė iš tikrųjų sustojo dangaus skliaute. Anot mūsų sampratos, Žemė liovėsi sukusis apie Saulę kone ištisą dieną. Šv. Raštui suprasti dalykiško jo skaitymo nepakanka.

Izraeliečiai, pasinaudodami šia pergale, užkariavo Libnos (Libnah), Lachišo, Eglono, Debiro ir Hebrono miestus-valstybes.[294] Stipresnieji jų — Gezeris ir Betšemešas buvo aplenkti.[295]

Trečiasis žaibinis žygis vedė į šiaurę ir padėjo izraeliečiams užkariauti Galilėją (Iz 9,1). Šio žygio metu Jozuė sutriuškino kanaaniečius prie Hazoro miesto (Joz 11).

Deuteronominė užkariavimo samprata. Pagal Deuteronominį istoriką, izraeliečiai, Jozuės vedami, sėkmingai užkariavo Pažado Žemę. Trimis staigiais smūgiais, — į centrą (Joz 6-7), į pietus (Joz 10) ir į šiaurę (Joz 11), — iš karto apvaldė visą Kanaaną. Miestai buvo ugnimi sulyginti su žeme, o čiabuviai gyventojai kone visiškai iššudyti kalaviju. Jokia kliūtis nepajėgė sustabdyti izraeliečių. Visas Kanaano kraštas tapo Izraelio žeme, nes Jahvė, Izraelio Dievas, kovojo Izraelio pusėje. Užkariavimas, pagal Deuteronominį autorių, buvo vispusiškas (Joz 11,16-23).

Toks yra įkvėptojo Deuteronominio istoriko akiratis. Jam būdingas stilius ir teologinė samprata vyrauja *Jozuės* 1-12 ir Jozuės kalboje prieš mirtį (Joz 23). Be abejo, Deuteronominis istorikas, rašydamas įkvėptą knygą, naudojo tikėjimo kraitį — izraeliečių gentinius pasakojimus, kulto legendas ir pradinį tikėjimo epą —

---

294 Žr. Žemėlapį "Kanaano užkariavimas".

295 Joz 10,33 užsimena, kad Gezerio karalius išėjo padėti kovoti prieš izraeliečius ir buvo nugalėtas. Tačiau Gezerio miestas-valstybė nebuvo šiuo metu sunaikinta.

Jahvistinį ir Elohistinį pasakojimą, dabar skaitomą Penkiaknygės *Pradžios, Išėjimo* ir *Skaičių* knygose. Jam labiausiai rūpėjo Žemės pažado, duoto tikėjimo protėviams, įvykdymo tema.

Dievas buvo pažadėjęs protėviams duoti Žemę — Izraelis paveldės Kanaaną! Todėl jam yra prie širdies parodyti, kokiu nuostabiu būdu Dievas išpildė savo Žemės pažadą per Jozuę. Nėra abejonės, kad įkvėptasis istorikas leidžiasi nešamas savo religinio entuziazmo. Todėl istorinė Kanaano užkariavimo tikrovė ir atrodo perdėm suteologinta. Tačiau pats autorius žino, kad Jozuė nenušlavė nuo Pažado Žemės paviršiaus nei visų miestų, nei visų gyventojų, nes primena per Jozuės lūpas izraeliečiams, jog jiems neleista "sutapti su likučiais tautų, likusių tarp jūsų", nes kitaip "Jahvė, jūsų Dievas, liausis išvietinti jas iš jūsų tarpo" (Joz 23,12-13). Numanu, kad Pažado Žemėje buvo likę kanaaniečių ir miestų ir gyventojų. Nėra abejonės, kad izraeliečiai turėjo daug vargti iki to laiko, kada galėjo sakyti, anot paties Deuteronominio istoriko, jog "žemė aprimo nuo karų" (Joz 11,23).

Likusi *Jozuės* knygos dalis, ypatingai *Teisėjų* knyga, piešia kur kas sudėtingesnį Pažado Žemės užkariavimo vaizdą. Joz 10,36-37 teigia, kad Jozuė sunaikino Hebrono miestą, o tuo tarpu Ts 1,10 primena, jog Judo giminė jį vėliau užkariavo. Joz 10,38-29 sako, kad Jozuė užėmė Debiro miestą,[296] o Joz 15,13-19 ir Ts 1,11-15 jo užėmimą priskiria Otnieliui.

Keliose vietose *Jozuės* knyga (13,2-6; 15,63; 16,10; 17,12.18) ir *Teisėjų* knyga (Ts 1) atvirai pripažįsta, kad izraeliečiai nepajėgė išgyvendinti kanaaniečių iš daugelio

---

296 Arba Kirjath-sefer, nūdienį piliakalnį, vardu Tell Beit Mirsim.

Pažado Žemės vietovių. Po Jozuės mirties buvo klausiama "Kas ves mus į kovą prieš kanaaniečius?" (Ts 1,1).

Kaip buvo užkariauta Pažado Žemė? Formų istorijos tyrėjai kone vienbalsiai priskyrė šiuos padrikusius *Jozuės* ir *Teisėjų* knygų pareiškimus senesniajam ir, anot jų, labiau patikimam tikėjimo epui — Jahvistiniam šaltiniui (J). Jų teigimu, Deuteronominis istorikas sąmoningai nekreipė į juos dėmesio, nes jie nesiderino su jo teologiniu galvojimu. Šie tyrėjai Pažado Žemės užkariavimą bandė suprasti visai priešingai negu Joz 1-12. Anot jų, užkariavimas buvo ne žaibo pobūdžio karas, bet laipsniškas proveržis.

Pradinį proveržį sekė apsigyvenimas tarp kanaaniečių ir vedybos. Be to, izraeliečių giminės, vieno Jozuės vedami, neįsiveržė į Kanaaną kartu, bet pavienės giminės nepriklausomai apvaldė kanaaniečius. Tai vyko ne tik Jozuės amžiuje, bet ir vėliau. Kai kurie formų istorijos tyrėjai ėmė net abejoti, ar Jozuė iš tikrųjų buvo Mozės įpėdinis. Anot kai kurių iš jų, Jozuė buvo tik Efraimo giminės[297] didvyris, kurio garsas didėjo su jo giminės — "Juozapo namų" iškilimu tarp kitų izraeliečių giminių. Ilgainiui pasakojimas apie Jozuę buvo išpūstas ir išgražintas. Jozuė tapo jungtinio Izraelio didvyriu, kuriam teko Mozės apsiaustas. Vadinasi, formų istorijos tyrėjai teigė, kad reikia kalbėti ne apie Pažado Žemės užkariavimą, bet tik apie įsigyvenimą — laipsnišką raidą, kuri užtruko keletą kartų ir nebuvo atbaigta iki pat Dovydo karalystės X a. prieš Kristų. Kone iki nūdien jie teigė, jog Joz 1-12 neturi didelės istorinės vertės.[298]

---

297 Protėvis Juozapas turėjo du sūnus, kurie davė pradžią dviem giminėm: Efraimui ir Manassui.

298 Ši pažiūra buvo itin ryški tarp ankstyvųjų Penkiaknygės

Ką sako archeologija? Formų istorijos tyrėjų pažiūra iš dalies yra tapusi atgyvena. Mat šiuolaikinė archeologija kelia perversmą dėl Senojo Testamento istoriškumo. Archeologijos duomenų spaudžiami, kritiškieji istorikai ėmė vis labiau ir labiau vertinti *Jozuės* knygos pasakojimo apie Kanaano užkariavimą istorinę vertę. Nėra abejonės, kad Deuteronominio istoriko pasakojimas yra perdėm teologiškas — išdailintas, suteologintas ir istoriniu požiūriu suprastintas. Tačiau archeologija gausiais duomenimis liudija, kad Deuteronominio istoriko teigimas, jog izraeliečiai stipriu antpuoliu užkariavo Kanaano aukštumas XIII prieškristinio amžiaus antroje pusėje yra tikrai istoriškas. Piliakalnių atkasinėjimai ir radiniai rodo, kad kai kurie miestai, aprašyti *Jozuės* knygoje, iš tikrųjų buvo sunaikinti šį laikotarpį.

Lachišo miestas, minimas Joz 10,31-33, archeologijos liudijimu, buvo sunaikintas apie 1220 metus. Kasinėjimai Kanaano šiaurėje, Hazoro piliakalnyje rodo, jog Hazoro miestas buvo sunaikintas antroje XII prieškristinio a. pusėje. O *Jozuės* knyga teigia, jog Hazoras buvo sunaikintas izraeliečių žygio į šiaurę metu (Joz 11). Ir keli kiti Kanaano miestai — Betelis, Debiras, Eglonas buvo sunaikinti tame pačiame laikotarpyje. Labai galima, kad Jozuės XIII a. užkariauti miestai vėliau turėjo būti iš naujo užkariauti. Šitokiame fone, atrodo, reikia suprasti padrikus *Teisėjų* knygos pareiškimus (Ts 1). Ts 1 nėra laikytinas vientisu rašiniu — "dingusio Jahvistinio pasakojimo apie užkaria-

---

tyrėjų Vokietijoje. Žr. Albrecht Alt, "The Settlement of the Israelites in Palestine", veikale *Essays on Old Testament History and Religion* (Garden City, NY: Doubleday, 1967), p. 133-169. Juo sekė Martin Noth savo straipsniuose ir veikaluose — žr. *Pentateuchal Traditions*, p. 71-74 ir *History...*, p. 68-84. Nūdien šią pažiūrą tebegina J.A. Soggin, *Joshua* (Old Testament Library; Philadelphia, PA: Westminster, 1972).

vimą" likučiu, bet "padrikų žinių apie praeitį" rinkiniu.[299]

Šv. Raštas, kaip istorinis šaltinis, atspindi dvi tikroves: tikėjimo tikrovę, arba įvykių sampratą, ir įvykių tikrovę. Įkvėptasis Deuteronominis istorikas Penkiaknygėje kalba apie įvykius ir jų prasmę bei svarbą Sandoros bendrijai. Kritiškieji istorikai norėtų domėtis tik įvykiais. Archeologija juos verčia skaitytis su tikėjimo požiūriu, kuris rikiuoja įvykius išganymo istorijos šviesa.

Archeologijos duomenų šviesa, galima atpažinti, jog ir Joz 1-12, ir Ts 1 pasakojimai apie Pažado Žemės užkariavimą yra panašūs į tiesą, istoriškai teisingi. Kaip jau sakyta, Joz 1-12 kalba apie "žaibinį Kanaano užkariavimą", o Ts 1 — apie "palaipsniui įvykusį Kanaano užkariavimą". Abu požiūriai padeda suprasti painias Pažado Žemės užkariavimo aplinkybes. Archeologija užtikrina, kad izraeliečiai, Jozuės vedami, įsiveržė į Kanaaną ir ėmė išgyvendinti kanaaniečius XIII a. prieš Kristų.

Rišlu prileisti, kad Jozuės proveržis į centrinį Kanaaną ne tik paskatino kai kuriuos jo gyventojus, bet ir padėjo jiems nusikratyti nemėgstama miestų-valstybių valdžia, kurią palaikė Egiptas. Kaip jau anksčiau sakyta, Kanaane buvo daug beteisių ir bežemių habirų. Tarp jų ir kanaaniečių miestų-valstybių visuomenės nebuvo daug bendros kalbos. Tuo tarpu ateiviai izraeliečiai buvo jiems gimininga ir gyvenimo laikysena, ir pa-

---

299 Amerikietis archeologas G.E. Wright šiuo klausimu yra itin įžvalgus. Žr. jo "The Literary and Historical Problem of Joshua 10 and Judges 1", *Journal of Near Eastern Studies* 5(1946) 105-114; taip pat jo *Biblical Archaelogy* (Philadelphia, PA: Westminster, 1962).

tirtimi. Todėl Kanaano užkariavimas turėjo paties krašto vidaus paramą.[300]

Svarbu neišleisti iš akių, kad izraeliečiams pradžioje geriau sekėsi tik Kanaano aukštumose. Mat čia jie jautėsi kaip namie. Be to, jiems pakako turimų ginklų aukštumu karui. Net ir teologiškasis Deuteronominis istorikas neteigia, kad izraeliečiai puolė didesnes kanaaniečių tvirtoves ir egiptiečių saugas Kanaano pajūryje ir Jezreelio slėnyje. Atrodo, kad tam buvo rimto pagrindo, kuris yra ryškus jo paties pareiškime:

> *Jahvė buvo su Judu, ir jis užkariavo žemę kalnuose. Bet jis nepajėgė išvietinti gyventojų lygumose, nes jie turėjo vežimus iš geležies (Ts 1,19).*

Izraeliečių atėjimas į Kanaaną sutapo su geležies amžiaus paaušriu. Jų ginklai nebuvo tinkami kovai su ginklais iš geležies. Izraeliečius galima lyginti su Afrikos juodukais, kurie ietimis bandė gintis nuo Europos baltųjų šautuvų ir Amerikos Tolimųjų Vakarų indėnais, kurie strėlėmis ir gąsdinančiu klyksmu kovojo prieš ateivių patrankas. Numanu, kad pradinį Jozuės proveržį į Kanaano aukštumas sekė ilgos kovos ir po Jozuės mirties dėl Kanaano lygumų žemės. Pats Deuteronominis istorikas pripažįsta, kad ir po Jozuės mirties dar reikėjo grumtis su likusiais kanaaniečių miestais bei skaitytis su čiabuvių gyvenimo būdu (Joz 13). Žinoma, šis požiūris jam nėra svarbus. Jam buvo svarbu, kad Dievas išpildė duotą savo protėviams Žemės pažadą.

Po pradinio proveržio į Pažado Žemę izraeliečiai buvo priversti grumtis su savo naujais kaimynais. Kart-

---

300 Žr. J. Bright, *A History...*, p. 133-139. Taip pat G.E. Mendenhall, "The Hebrew Conquest of Palestine", veikale, kurį suredagavo E.F. Campbell ir D.N. Freedman, *The Biblical Archaeologist Reader* 3, p. 100-120.

kartėmis grumtynės turėjo vietinį pobūdį. Be to, Kanaano užkariavimą lengvino sutartys, mišrios vedybos ir miestų-valstybių įsiliejimas į Izraelio Giminių lygą.

Iškilus tikėjimo pasakojimas. Kanaano užkariavimas *Jozuės* knygoje yra aprašomas labai iškiliai. Autoriui nerūpi būti dalykiškam ir tik užrašyti įvykius — jo tikslas buvo skelbti Sandoros bendrijai, kad Jahvė išpildė savo pažadą duoti Žemę per savo tarną Jozuę. Todėl jis savo pasakojimą ir rikiuoja taip, kad visi žygdarbiai, nors ir būtų kitų atlikti, priskiriami Jozuei, o kuklūs pasisekimai jo pasakojime tampa milžiniškomis pergalėmis. Šia savybe pasižymi ir šiuolaikiniai pareiškimai. Pavyzdžiu paimkime pasakojimą apie Jericho užėmimą. Anglų archeologai ėmė raustis po Jericho piliakalnį 1930-1936 metais[301] ir nustatė, kad jį sunaikino žemės drebėjimas apie 1385 m. prieš Kristų. Piršosi pagunda susieti šį Jericho sunaikinimą su įsibrovėlių habirų nuniokiojimu, kurį aprašo Amarnos laiškai. Tačiau išsamesnis Jericho piliakalnio tyrimas parodė, kad tai yra nepanašu į tiesą.

Moksliškas Jericho piliakalnio tyrimas rodo, kad tariamai Jozuės amžiuje sukniužusios sienos iš tikrųjų sukniužo jau III tūkstantmetyje prieš Kristų.

Jericho miesto piliakalnis yra amžių sudilintas. Vargu ar kas čia bėra likę iš XIII a. prieš Kristų. Galimas dalykas, kad Jozuės laikų Jerichas buvo tik stiprus fortas ir izraeliečių pergalė iš tikro nebuvo tas žygdarbis, apie kurį pasakoja Joz 6. Pasakotojas įvykį sudramatina, nes jis skelbia Jahvės pergalę per savo tarną Jozuę.[302]

---

301 Žr. H.T. Frank, *ten pat*, p. 66.

302 Žr. G.E. Wright, *Biblical Archaeology*, p. 79; taip pat Kathleen Kenyon, *Archaeology in the Holy Land* (New York,NY: Praeger, [3]1970); *Digging up Jericho* (London: Benn, 1967); *Excavations at Jericho I*

Kitas pavyzdys yra pasakojimas apie 'Ai — hebraiškai *Griuvėsių* vietovės užėmimą (Joz 7-8). Archeologiniai tyrimai rodo, kad šis senas kanaaniečių miestas buvo sunaikintas maždaug 2200 metais prieš Kristų. Todėl Jozuės laikais jis buvo *Griuvėsiai* — 'Ai.

Archeologijai 'Ai užėmimas pasidaro dar keblesnis klausimas. Mat, atkasus Betelį, 'Ai piliakalnio kaimyną, prieita prie išvados, kad ši vietovė buvo tikrai sunaikinta izraeliečių antpuolio metu — XIII a. prieš Kristų. Galima spėlioti, kad pasakojimas apie 'Ai — *Griuvėsius* yra sumaišytas su pasakojimu apie Betelio sunaikinimą (Joz 8,17; 12,16; Ts 1,22-26). Šis spėliojimas turi vertės, nes padeda suprasti, kodėl *Jozuės* knygos pasakojimas (Joz 7-8) apie žygį į centrinį Kanaaną nieku neužsimena apie Betelio miestą ant izraeliečių kelio. O *Teisėjų* knyga žino apie Betelio miesto sunaikinimą (Ts 1,22-26).

Nors įvykiai ir yra sustumiami į pasakotojui svarbų tikėjimo požiūrį, archeologija užtikrina, kad *Jozuės* knyga žino apie ką kalba ir yra istoriškai patikima. Pagrindinis teigimas, kad izraeliečiai atėmė iš kanaaniečių daugumą žemės aukštumose, turi stiprų archeologinį liudijimą.[303]

Be to, visa Senojo Testamento savimonė žėri įsitikinimu, kad Pažado Žemės užkariavimas nebuvo pasiektas izraeliečių ginklais ir gudrumu. Savo nuostabiose pergalėse izraeliečiai matė Jahvės užmojį ir veiklą.

(London: British School in Jerusalem, 1952-4) ir *Excavations at Jericho II* (London: British School in Jerusalem, 1955-8).

303 Atrodo, kad izraeliečių avangardas buvo Juozapo giminės — Efraimas ir Manassas su Benjamino gimine. Tikėjimo kraityje šios trys giminės turi glaudžius giminystės ryšius, nes Juozapas ir Benjaminas buvo Jokūbo mėgiamos žmonos Rachelės sūnūs (Pr 30,22-24; 35,16-20). Pats Jozuė buvo iš Efraimo giminės.

Jahvė — Dievas, kuris išgelbėjo juos iš Egipto priespaudos ir nuostabiu būdu atvedė į Pažado Žemę ateities užduočiai, buvo su jais kartu ir juos vedė. Dievo artumas ir vedimas daro viso Šv. Rašto savimonę įsakmią ir veiksmingą.

Izraeliečių tikėjimas Dievu, kuris ėjo kartu su jais ir juos vedė įvykių keliu į ateitį, jungė izraeliečius į darnią tikėjimo bendriją ir davė sparnus aistringai ateities drąsai. O tuo tarpu kanaaniečiai, aukštumų ir slėnių padalinti ir suskilę į miestus-valstybes, neturėjo nei įsakmios, nei jungiančios tikėjimo savimonės vieningai pasipriešinti dykumos ateiviams.

SUSIKURIA GIMINIŲ LYGA PAŽADO ŽEMĖJE

Jozuės knyga priklauso Penkiaknygės Deuteronominio istoriko teologijai. Deuteronominis požiūris čia ribojasi *Jozuės* knygos 1-12 ir 23-uoju skyriumi. Likusius skyrius — Joz 13-22 sudaro Izraelio giminėms priklausiusių miestų ir jų ribų sąrašai. Apžvalginiame Šv. Rašto tyrime jie nėra labai svarbūs. Paskutinis *Jozuės* knygos skyrius — Joz 24 yra vienas svarbiausių Senojo Testamento skaitinių. Priešpaskutinis — Joz 23-asis skyrius yra Jozuės atsisveikinimo žodis, o Joz 24, atrodo, yra visiškai nepriklausomas. Galimas dalykas, kad jo turinys priklauso ankstyvesnei Jozuės veiklai.

Joz 24 skaitinys, kai kurių mokslininkų nuomone, savo išraiška remiasi senesniuoju Elohistiniu (E) Penkiaknygės šaltiniu.[304] O savo turiniu, skaitinys priklauso dar ankstyvesniam laikotarpiui, kurio metu tikėjimo kraitis buvo perduodamas gyvu žodžiu.

---

304 Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 122-128.

Susirinkimas prie Šechemo. Joz 24 aprašo Izraelio giminių susirinkimą — iškilią sueigą prie Šechemo miesto, šalia Juozapo kapo (Joz 24,32) ir Jokūbo šaltinio (Jn 4,6).

Šechemas jau II prieškristinio tūkstantmečio pradžioje buvo svarbus miestas-valstybė. Mat geografija ją darė raktine vieta. Būdama siauroje kalnų perėjos angoje, — tarp Garizimo ir Ebalio kalnų, — ji valdė pagrindinius vieškelius, kurie neišvengiamai raitėsi per šį tarpeklį. Šechemas nūdien vadinamas Balata ir glaudžiasi prie arabiško miesto, vardu Nablus. Balata yra iškalbi archeologinė vieta. Archeologinis tyrimas atidengė įspūdingus senojo Šechemo miesto likučius.[305] Miestą supantys mūrai turėjo būdingą nuožulnų pylimą, kuris yra siejamas su hiksų amžiumi. Todėl daroma išvada, kad Šechemas kurį laiką priklausė hiksų imperijai ir buvo jų tvirtovė. Iškasenos rodo, kad Šechemas buvo sunaikintas II prieškristinio tūkstantmečio viduryje. Archeologai teigia, kad Ahmosė I tai padarė, išvydamas hiksus iš Egipto ir atkariaudamas iš jų Kanaaną. Mums jau gerai pažįstami Amarnos laiškai liudija, kad XIV a. prieš Kristų, Egiptas vėl prarado Šechemą, kai kažkoks Lab'ayu sudarė sutartį su habirais. Numanu, kad Jozuės amžiuje Šechemas buvo raktinė Kanaano politinių grumtynių vieta.

Šechemas buvo ir reikšmingas religinis Kanaano centras. Jo milžiniška šventovė buvo pašvęsta dievui, vardu Baal Berit — Sandoros viešpačiui (Ts 9,4). Ir nūdien, lankant šventovės griuvėsius, galima lengvai atpažinti jos milžiniškus pamatus ir akmeninę aslą. Baal

---

305 Archeologinį Šechemo tyrimą pradėjo amerikietis archeologas G.E. Wright 1956 metais. Žr. jo veikalą *Shechem: The Biography of a Biblical City* (New York, NY: McGraw-Hill, 1965).

Berito šventovė turėjo būti viena iš didžiausių savo amžiuje! Pagal Joz 24 skaitinį, Jozuė surinko prie Šechemo izraeliečius "prieš Dievą" (Joz 24,1).

Susirinkusių Izraelio giminių ir vadų akivaizdoje, Jozuė atpasakojo "šventąją istoriją", pradėdamas nuo protėvių ir pabrėždamas Išėjimo iš Egipto bei Transjordanijos ir Pažado Žemės užkariavimo įvykius. Remdamasis šia "šventąja istorija", Jozuė meta izraeliečiams iššūkį: "Rinkitės!" Rinkitės tarnauti visa širdimi ir ištikimumu arba Jahvei, kuris išvedė iš Egipto ir atvedė į Pažado Žemę, arba dievams, kuriuos kadaise garbino protėviai anapus Upės, t.y. Eufrato, ir tebegarbina amoriečiai (Joz 24,14-15). Jozuės iššūkis deda kirtį ant įspėjimo, nes Jahvė yra "pavydus Dievas" — Šventas Dievas, kuris nepakenčia "svetimų dievų" garbinimo. Izraeliečiai iškilmingai patvirtina savo nuosprendį tarnauti Jahvei, kuris išvedė juos iš Egipto ir atvedė į Pažado Žemę. Jozuė pareikalauja palikti svetimus dievus. Susirinkimas prie Šechemo baigiasi Sandoros atnaujinimu, įstatymų davimu ir pastatymu paminklinio akmens po šventuoju medžiu (Joz 24,25-28).

Iš pasakojimo aišku, kad susirinkime prie Šechemo Jahvė ir Izraelis buvo seni pažįstami. Izraelis *dabar* netapo "Jahvės bendrija" — tauta, nei Jahvė *dabar* netapo "Izraelio Dievu". Susirinkimo pamaldos nebuvo Sandoros ryšio pradžia, bet šventosios Sandoros patvirtinimas. Pati Sandora buvo sudaryta prie Sinajaus kalno. Tiesa, Jozuė, atpasakodamas šventąją tikėjimo istoriją, nemini Sinajaus kalno Sandoros. Kaip jau anksčiau pastebėta, minėti ją šiuo atveju netiko, nes Sinajaus Sandora nebuvo vienas iš iškiliųjų Jahvės darbų, bet izraeliečių atsakas į jo darbus. Kas kita buvo su Sinajaus Sandoros įpareigojimais, — derėjo atnaujinti juos Pažado Žemėje. Izraeliečiai, pergalės įkarščio nešami,

pradėjo gundytis nesilaikyti Sandoros įpareigojimų, bet mestis į čiabuvių religiją.

Jozuės iššūkis rinktis alsuoja įsakmiu būtinumu, kurį vėliau dažnai pakartos Senojo Testamento pranašai: Turite apsispręsti *dabar — šiandien!* Jahvė reikalauja sau išskirtinio atsidavimo iš savo tautos. Izraeliečių atsakyme "Tarnausime Jahvei, nes jis yra mūsų Dievas!" galima atpažinti Mozės tikėjimo išryškinimą, kad Izraeliui tėra tik vienas ir vienintelis Dievas — Jahvė (Joz 24,24).

Sandoros bendrija atvira. Susirinkimas prie Šechemo, atrodo, turėjo ir kitą siekį. Šis siekis išryškėja per šalutinius faktus. Būdinga, kad Sandoros įpareigojimų atnaujinimas įvyko prie Šechemo. Dar daugiau stebina faktas, kad pasakojime apie Žemės užkariavimą nieku neužsimenama apie Šechemą ir jo apylinkes. Turint galvoje šios vietovės raktinę svarbą, ši tyla sunkiai suprantama. Aišku tik, kad Šechemo — aukštumų miestovalstybės izraeliečiai nepuolė. Ilgainiui Šechemas tapo Izraelio giminių susirinkimo vieta. Visa tai įtaigoja, kad Šechemas ir jo apylinkių gyventojai buvo draugiški izraeliečiams arba iš giminystės, arba dėl sutarties. Amarnos amžiuje, habirų grupės stipriai reiškėsi Šechemo apylinkėse ir net sudarė sutartį su jo karaliuku.[306]

---

306 Kai kurie istorikai perša mintį, kad Šecheme jau prieš Jozuės amžių buvo šešeto giminių centras su bendru dievu El. El yra vyriausio kanaaniečių dievo vardas ir reiškia *galybė.* Gimines saistė sandoros poreikiai ir bendras dievo El garbinimas. Anot šių istorikų, Penkiaknygė turi užuominų apie protėvių ryšius su Šechemo giminių lyga. Protėvis Jokūbas pirko žemės sklypą netoli Šechemo ir pastatė altorių "El, Izraelio Dievui" (Pr 33,18-20). Be to, protėviai iš pat pradžių stengėsi palaikyti nuoširdžius ryšius su šia kanaaniečių miestu-valstybe. Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament,* p. 128.

Pradžios knygoje yra keli migloti atsiminimai, kad Izraelio protėviai — Leos (Leah) giminės[307] apsigyveno Kanaane palyginti anksti ir nedalyvavo nei Išėjime iš Egipto, nei dykumos patirtyje. Tuo tarpu kiti Izraelio protėviai — Rachelės palikuoniai, t.y. Juozapo ir Benjamino giminės, dalyvavo Išėjime iš Egipto ir buvo draugiškai sutikti Leos giminių Kanaano aukštumose prie Šechemo. Todėl lengva suprasti, kodėl nebuvo reikalo užkariauti šios Kanaano krašto dalies. Ši įtaiga istoriniu požiūriu yra panaši į tiesą.[308]

Joz 24 skaitinys apie susirinkimą prie Šechemo šios įtaigos šviesoje turi didesnę reikšmę, negu Sandoros atnaujinimas. Susirinkime prie Šechemo dalyvavo ne vien dykumos izraeliečiai, bet ir čiabuviai iš Šechemo apylinkių. Jame buvo ne tik atnaujinta Mozės Sandora ir nuosprendis būti ištikimiems jos įpareigojimams, bet ji buvo atverta ir nedalyvavusioms Išėjime iš Egipto izraeliečių giminėms. Jiems Jozuės žodžiai: "Rinkitės *dabar — šiandien!*" (Joz 24,15) turėjo ypatingą prasmę. Rinkdamiesi tarnauti Jahvei, jie turėjo atsisakyti visų svetimų dievų, kuriuos tik buvo garbinę jų protėviai ir kuriuos jie buvo perėmę iš savo kaimynų kanaaniečių.

Kodėl Jozuė atpasakojo šiems atsivertėliams į Sandoros bendriją anuos nuostabiuosius įvykius apie Išėjimą iš Egipto ir buvimą dykumoje? Juk nei jie, nei jų tėvai nebuvo jų dalyviai? Kaip jie galėjo sakyti "Tai yra *mūsų* patirtis!"?

Šis klausimas yra labai svarbus, nes atsakymas į

---

307 Apie šešis Jokūbo sūnus, kuriuos jam pagimdė Lea, rašo Pr 29,31-35; 30,14-20. Leos ir Rachelės giminių dvilypumas, be abejo, atspindi istorinius giminių santykius.

308 G.E. Mendenhall, "The Hebrew Conquest of Palestine", *ten pat*, p. 113-120.

jį rodo kelią, kuriuo pašaliečiai galėjo tapti istorinės Sandoros bendrijos dalyviais. Perimdami per atpasakotus įvykius istorinę Sandoros bendrijos patirtį ir paklusdami jos įpareigojimams, izraeliečiams gimininga Kanaano gyventojai tapo istorinės Sandoros bendrijos dalininkais. Tai taikytina ne vien tik pašaliečiams. Ir vis naujos izraeliečių kartos, švęsdamos istorinius įvykius — Išėjimą iš Egipto ir Sinajaus Sandorą, tapdavo izraeliečiais. Neužteko gimti izraeliečiu — reikėjo tokiu tapti.

Panašiai yra ir su krikščioniu. Krikščioniu negimstama, bet tampama per Krikštą. Ir lietuviu neužtenka gimti, reikia norėti lietuviu ir būti.[309]

Nūdienė tarptautinė visuomenė irgi padeda suprasti istorinės žmonių bendrijos patirties perėmimą. Jungtinės Amerikos Valstybės su asmeninėmis laisvėmis ir Sovietų Sąjunga su geležinėmis partijos gairėmis dalina žmoniją į šiuolaikinius Vakarus ir Rytus. Jungtinėse Amerikos Valstybėse dauguma gyventojų yra ateivių palikuoniai ir dabartiniai ateiviai. Jie didžiuojasi pradine Amerikos Valstybių istorija ir ją perima — Liepos 4-oji tampa *jų* šventė. Sovietų Sąjungoje naujai kartai ir užkariautoms tautoms skiepijama komunistų partijos ateities vizija. Ir vienur, ir kitur atpasakojama likiminė revoliucijos įvykių seka ir patirtis.

Tapti izraeliečiu reiškė perimti šventąjį tikėjimo kraitį — praeities Sandoros bendrijos patirtį. Izraelis negimė *gimine* ar *tauta, bet tikėjimo bendrija* — religija su užduotimi vesti į išganymą susiskaldžiusias ir viena kitoms priešiškas gimines. Izraelis gyveno rūpesčiu įgyvendinti žmoguje — žmogaus gyvenimo savybę, kuri būtų verta Dievo. Dievui būdinga visuotinumas,

---

309 "Lietuviais esame mes gimę,
lietuviais norime ir būti . . ."

o *giminei* — dalinis žmogiškumas.[310] Pradžioje Izraeliui nerūpėjo šeimos, arba kraujo, giminystė, nes ir gibeoniečiai buvo įjungti į Sandoros bendrijos rūpestį. Norint tapti Izraelio nariu — izraeliečiu, užteko perimti jo tikėjimą Dievu ir įsiminti istorinio Dievo užmojo ir veiklos įvykius su "Egiptu", "Dykuma", ir "Pažado Žeme".[311]

Sandoros bendrijos vardas buvo Izraelis. Kaip jau minėta, žodis habiru, arba 'apiru, turėjo plačią prasmę II prieškristiniame tūkstantmetyje. Ne visi habirai buvo izraeliečiai. Izraeliečiai buvo tie hebrajai — habirai, kurie tikėjimu sudarė Sandoros bendriją. Kai kurie iš jų buvo išėję iš Kanaano į Egiptą, o kai kurie buvo įsikūrę Kanaano krašte jau prieš Jozuės amžių.

Izraelis yra bendrija, o ne rasinė grupė ar vienalytė tauta. *Hebrajai* yra bendrinis vardas, kuriuo kartkartėmis vadinami izraeliečiai. Jį išstūmė izraeliečių

---

310 *Giminė* II prieškristinio tūkstantmečio būvyje reiškėsi grupine saviprata ir santvarka. Du dalykai buvo jai būdingi: 1. Asmeniška, arba subjektyvi, jausena ir 2. Grupinė, arba objektyvi, laikysena kitų *giminių,* arba žmonių grupių, atžvilgiu. Pavienis gyveno asmeniška grupės jausena, nes žinojo save giminės dalimi ir savo pareigą būti lojaliam giminei. Be abejo, ši jausena būdavo apspręsta ir sąlygojama patirtimi. Visapusiškas vaiko kreipimas į grupinę savimonę neišvengiamai vesdavo pavienį į *uždarą giminę* ir kovą už būvį su kitomis giminėmis. Asmeniškoji jausena susilieja su giminės — objektyvia laikysena elgtis ir kovoti pagal grupės poreikius. Žr. G.E. Mendenhall, "The Hebrew Conquest of Palestine, *ten pat,* p. 104-105.

311 Išganymo istorijai yra būdingi trys dalykai: 1. Išėjimas iš Egipto, 2. Dykuma, ir 3. Įėjimas į Kanaaną — Pažado Žemę. Visi trys elementai turi šaknis likiminiame izraeliečių išganymo įvykyje. Vėlesnėje Šv. Rašto istorijos raidoje, jie buvo vis iš naujo įsiminti ir atspindėjo vis ryškesnę teologinę įžvalgą. "Egiptas - Dykuma - Pažado Žemė" tapo teologiniais įvaizdžiais, kurie raiškiai aprašo žmogaus gyvenimą. Kiekvienas žmogus — vyras ir moteris turi savo "egiptą", savo "dykumą" ir savo "pažado žemę". Būti ir tapti visapusišku asmeniu reikia "išeiti" iš sau būdingo tikrovės lopelio, eiti per sau būdingą "dykumą" ir ilgainiui įeiti į "pilnatvę".

vardas, kuris tapo pagrindiniu Senojo Testamento bendrijos vardu. Jau Merneptas naudojo Izraelio vardą. Jis tapo dar svarbesnis užkariavimo metu ir teisėjų amžiuje (1200-1100 m. pr. Kr.).[312]

Dvylikos Giminių lyga. Izraelio sąranga — dvylika giminių patraukia domesį. Dvylikos giminių sąranga, nors istoriškai ir vėlesnė, yra nukeliama į protėvių amžių. Šios sąrangos pagalba, *Pradžios* knyga sujungia senovės tikėjimo kraitį ir iškelia jo prasmę ir svarbą tikėjimo bendrijai.

Protėvio Jokūbo vardas, po lemtingo išgyvenimo su Dievu (Pr 32,24-32), buvo pakeistas į Izraelį (Pr 32,28). Jokūbas laikomas dvylikos sūnų — dvylikos Izraelio giminių vadų tėvu (Pr 29,16-30,24; 35,16-20). Du šimtmečius po įsikūrimo Pažado Žemėje dvylikos giminių sąranga buvo Sandoros bendrijos pagrindas. Vienai giminei iš dvylikos iškritus, reikėjo rasti būdą atstatyti dvylikos giminių bendrinį pagrindą. Levio giminei netekus giminės vaidmens Sandoros bendrijoje, "Juozapo namai" buvo perskeltı į dvi gimines — Efraimo ir Manasso (Pr 48; 49,5-7).

Ši dvylikos giminių samprata jau buvo nusistojusi prieš karaliaus Dovydo amžių. Tikėjimo kraitis dar tebuvo perduodamas gyvu žodžiu.

Dvylikos skaičius, išreiškiantis Izraelio visumą, buvo itin pabrėžiamas apeiginėmis progomis, kada tik tikėjimo bendrija susirinkdavo Jahvei pagarbinti pamaldoms. Sinajaus Sandoros patvirtinimo proga, Mozė pastatė kalno papėdėje "dvylika akmeninių stulpų, pagal

---

312 E.A. Speiser, žydų mokslininkas, teigia, kad izraeliečių tikėjimo raštija kalba apie "Jahvės bendriją", o ne apie "Jahvės tautą". Žr. " 'People' and 'Nation' of Israel", *Journal of Biblical Literature* 79(1960) 157-163.

dvyliką Izraelio giminių" (Iš 24,4). Vėliau panašiai pasielgė ir Jozuė. Izraeliečiams perėjus Jordano upę iš stovyklos Moabo lygumose, — iš naujo pakartojus perėjimą per Nendrių jūrą, — dvylika akmenų buvo išrikiuota Gilgalo šventovėje prie Jericho. Akmenys įvaizdino "Izraelio bendrijos giminių skaičių" (Joz 4,3. 8.20).[313] Dvylikos giminių skaičiaus pabrėžimas apeiginėmis progomis rodo, kad dvylikos giminių pagrindas Sandoros bendrijoje savo esme priklauso Izraelio savimonei.

Dvylikos giminių sąranga yra užtinkama ir Izraelio kaimynuose. Išmaeliečiai turėjo dvylikos giminių pagrindą su giminių vadais (Pr 25,12-16). Panaši giminių sąranga vyravo ir pas edomiečius (Pr 36,10-14). Istorikai atpažįsta panašią sąrangą ir senovės Graikijoje bei Italijoje. Ir čia būta šventųjų lygų. Graikai jas vadino amfiktijonija, — giminių lyga su bendra šventove. Amfiktijonijoje apibrėžtas giminių skaičius — šešios ar dvylika[314] — sudarydavo visuomeninį vienetą su šaknimis bendrame religinių poreikių išgyvenime. Numanu, kad giminių lygos centras būdavo šventovė. Kiekviena giminė iš eilės rūpindavosi jos išlaikymu. Šventovėje buvo švenčiama lygos giminių bendro pobūdžio šventės ir atkartojami gimines saistantys įpareigojimai. Ryšys tarp lygai priklausančių giminių buvo perdėm religinis. Tuo amfiktijonija skyrėsi nuo miesto-valstybės, arba net tautos. Miestui-valstybei buvo būdinga pabrėžti politinius ryšius. Priešams užpuolus kurią nors giminę, giminės jungdavosi bendrai kovai. Todėl ir giminių lyga su religiniu pagrindu bent iš dalies vesdavo į bendrą kalbą, papročius ir politinius siekius.

---

313 Joz 4,5-7.9 turi skirtingą vietos nurodymą — akmenys buvo sudėti Jordano upės vagoje.

314 Delfų amfiktijonija turėjo dvyliką giminių.

Iš XII-XI a. pr. Kr. Šv. Rašto duomenų apie izraeliečius negalima susidaryti tikro vaizdo apie jų visuomeninę sąrangą. Tačiau galima daryti išvadą, kad izraeliečių visuomeninė sąranga buvo amfiktijonija — religinė giminių lyga su centrine šventove.

Izraelio amfiktijonija — religinė Giminių lyga buvo sukurta su centru Šecheme. Ji davė Sandoros bendrijai visuomeninę sąrangą visą teisėjų laikotarpį.[315] Izraelio giminės, tiesa, buvo saistomos savo visuomeniniuose poreikiuose Sandoros įsipareigojimų, bet turėjo ir savivaldos. Kadangi Izraelio Giminių lyga buvo iš esmės teokratinė bendrija, tai *Izraelio* — "Tevaldo Dievas" vardas ją taikliai paženklina.

Šechemas buvo Izraelio Giminių lygos centras tik kurį laiką. Ilgainiui centrinė šventovė buvo perkelta į Šiloę (Šiloh), nes čia buvo laikoma Sandoros Skrynia ir Izraelio giminės rinkdavosi savo bendroms Sandoros šventėms.

Izraelio giminių lyga rėmėsi šventimu nuostabiųjų įvykių, per kuriuos Jahvė apreiškė Izraeliui savo rūpestį žmogumi ir savo užmojį žmogų išganyti. Tokiu būdu galima atpažinti tąsą tarp Izraelio Giminių lygos ir Sinajaus Sandoros. Abi turi tą patį pagrindą: Dievo rūpestį ir užmojį.

---

315 Ši pažiūra vyrauja tarp šiuolaikinių Senojo Testamento istorikų. Jos pirmūnas yra Martin Noth. Žr. jo *Das System der zwölf Stämme Israels* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1930) ir *History...*, p. 85-108. M. Noth pažiūrą seka J. Bright, *A History of Israel*, p. 158-159. Tuo tarpu Harry M. Orlinsky, "The Tribal System of Israel and Related Topics" žurnale *Oriens Antiquus* 1(1962) 10-20, reiškia skirtingą nuomonę. O R. De Vaux, katalikas Senojo Testamento istorikas, savo veikale *Histoire ancienne d'Israel* (Du tomai; Paris: Librairie Lecoffre, J. Gabalda, 1971-1973), I, p. 3-15), visuomeninei dvylikos Giminių lygos sąrangai modelių ieško tarp arabų.

Pamaldos Sandorai atnaujinti. Joz 24 aprašo pamaldas Sandorai atnaujinti. Jos turi bruožų, panašių į siuzereninės sutarties formą. Panašumas dar labiau išryškėja, kai Joz 24 aprašomas apeigas susiejama su skaitiniais iš Joz 8,30-35 ir Įst 27. Mat ir šiuose skaitiniuose aprašoma pamaldos, kurios turi ryšį su Sandoros atnaujinimu prie Šechemo — pradinės amfiktijonijos šventovės perėjoje tarp Garizimo ir Ebalio kalnų. Keli skaitinių bruožai sustabdo ir prašosi atidžiau nagrinėjami. Pamaldų apeigomis Izraelio giminių atstovai "prisistato Dievui" Skrynios akivaizdoje (Joz 8,33):

1. Sandoros šventimo pamaldos pradedamos su trumpa įžanga: "Šitaip kalba Jahvė, Izraelio Dievas" (Joz 24,2a).

2. Įžangą seka ilgokas istorinis įvadas, kuriam būdingas siuzereninės sutarties "Aš — Tu" stilius, su Jahvės pareiškimu apie ligšiolinius jo santykius su Izraeliu (Joz 24,2b-13). Istoriniu įvadu išryškinamas maloningas Jahvės rūpestis Izraeliu, — ypatingai išvedimas iš Egipto. Jahvės gerumas ir rūpestis — apreikšti per nuostabius įvykius — ragina dėkoti ir įpareigoja.

3. Seka pagrindiniai Sandoros įpareigojimai (Joz 24,14-24). Izraeliečiai turi atsiduoti savo Valdovui su vispusišku pasitikėjimu, atsimindami visa tai, ką jis yra jiems padaręs — išvedimą iš Egipto, vedimą per dykumą ir įvedimą į Pažado Žemę (Joz 24,16-18). Įpareigojimai ypatingai pabrėžia, kad izraeliečiai neturi santykiauti su jokiais kitais dieviškais valdovais — "tarnauti svetimiems dievams", nes Jahvė yra "pavydus Dievas", kuris nepakenčia neištikimumo Sandorai (Joz 24,19-21). Todėl izraeliečiai turi atsisakyti svetimų dievų, — tiek tų, kuriuos kadaise jų protėviai garbino Mesopotamijoje, tiek tų, kuriuos dabar ima pagunda garbinti Kanaane. Atsisakydami izraeliečiai iškilmingai įsipareigoja "tarnauti" vienam Jahvei (Joz 24,22-24).

4. Jozuė, viešai paskelbęs įsipareigojimus ir priėmęs izraeliečių nuosprendį, užrašė juos "Dievo įstatymo knygoje" (Joz 24,25-26). Galimas dalykas, kad Sandoros dokumentas buvo atiduotas saugoti "Jahvės šventovei", kuri buvo šalia Šechemo prie šventojo ąžuolo (Pr 12,6; 35,4 "Moreh ąžuolas"). Pagal Deuteronominį istoriką, Sandoros Įstatymas — Dešimt įsakymų, arba Dekalogas — buvo laikomas Sandoros Skrynioje (Įst 10,5).

5. Joz 24 skaitinyje dievai nėra šaukiami būti liudininkais. Tai lengva suprasti. Šv. Raštas pripažįsta tik vienui vieną Dievą, — svetimi dievai neturi būties. Patys izraeliečiai šaukiami būti "liudininkais prieš save", kad jie apsisprendė tarnauti Jahvei (Joz 24,22). Be to, yra ir kitas neįprastas "liudininkas" — didžiulis akmens stulpas, kurį Jozuė pastatė Jahvės šventovėje:

Jozuė kalbėjo visiems žmonėms: "Štai šis
akmuo bus liudininkas prieš jus;
kadangi jis girdėjo visus Jahvės žodžius,
mums pasakytus, —
dėl to jis bus liudininkas prieš jus,
kad nesielgtumėte suktai su savo Dievu" (Joz 24,27).

6. Anot Joz 8,30-35 skaitinio, kuris, atrodo, yra sietinas su Joz 24 skaitiniu, Sandoros šventimas prie Šechemo pabrėžė ir Dievo poveikius — palaiminimą ir prakeikimą. Jozuė užrašydino ant akmenų Sandoros Įstatymo nuorašą. Kunigams iškilmingai panešėjus Sandoros Skrynią, Jozuė "perskaitė visus Įstatymo žodžius, — palaiminimą ir prakeikimą" (Joz 8,34).

Nėra abejonės, kad minimas Įstatymas yra įsakmusis, arba apodiktinis, įpareigojimas, susijęs su Sinajaus Sandora. *Pakartoto Įstatymo* knyga pateikia dvyliką prakeikimų, kurie paaiškina šį Įstatymą (Įst 27,11-26). Štai keli pavyzdžiai:

Tebūnie prakeiktas žmogus, kuris daro
droštinį ar liedintą [Jahvės] paveikslą!
Tebūnie prakeiktas, kuris negerbia
savo tėvo ir motinos!
Tebūnie prakeiktas, kuris perkelia
savo artimo ribos kupstą!
Tebūnie prakeiktas, kuris slaptai užmuša
savo artimą!

Šie įpareigojimai yra išreikšti trumpu ir įsakmiu sakiniu. Tą patį įsakmų išraiškos būdą pastebėjome ir Dešimtyje įsakymų — Dekaloge (Iš 20,1-17; Įst 5,6-21). Įstatymas įpareigoja besąlyginiai — visur ir visada. Prakeikimo forma įpareigojime pabrėžia besąlyginį veiksmo pasmerkimą.

Dvylika pasmerkimų yra labai seni. Jų šaknys yra izraeliečių dvylikos Giminių lygoje. Anot *Pakartoto Įstatymo* skaitinio, šie dvylika pasmerkimų buvo išvardyti pamaldose, kurios įvyko prie Šechemo, kai pusė Izraelio giminių išsirikiavo ant Garizimo, o kita pusė ant Ebalio kalnų (Įst 27).

Atidžiai panagrinėjus Joz 24, aiškėja, kad hetitų siuzereninės sutarties forma, naudota tarptautiniuose santykiuose, turėjo gilią įtaką Sandoros bendrijai ir padėjo jai išreikšti savo Sandoros ryšį su Dievu. Ši įtaka itin ryški Pažado Žemės užkariavimo amžiuje.

Pradinis giminių susirinkimas prie Šechemo tapo modeliu vėlesniems giminių susirinkimams centrinėje šventovėje. Susirinkimo pamaldų metu izraeliečių giminės turėjo progos iš naujo išgirsti atpasakojimą apie nuostabius Jahvės darbus. Klausydamies šio skelbimo, jie iškilmingai atnaujindavo savo įsipareigojimus ir ištikimumą Sandorai. Ši išvada yra vyraujanti šiuolaikinė Senojo Testamento mokslininkų pažiūra.

Pakartoto Įstatymo knygos skaitinys (Įst 31,9-13)

kalba apie įpareigojimą sušaukti izraeliečius kiekvieną septintų metų rudenį — Palapinių šventės proga — viešam Įstatymo skaitymui. Šitokios Sandoros atnaujinimo apeigos iš tikrųjų įvyko Ezdro amžiuje, kai izraeliečiai buvo grįžę iš tremties Babilonijoje (Neh 8). Palapinių šventė yra metinė žydų šventė. Septintųjų metų, arba subatos metų, apmatai, atrodo, yra vėlesnės kilmės. Subatos — septintieji metai buvo pašvęsti Žemės — laukų atnaujinimui. Numanu, jog ir Sandoros atnaujinimas ilgainiui imta švęsti kartu su Žemės — laukų atnaujinimu. Susirinkimas prie Šechemo buvo įvykis, kuris tapo Sandoros atnaujinimo modeliu ne tik izraeliečių sueigoms Giminių lygos amžiuje, bet ir vėliau — monarchijos laikotarpį.[316]

Sandoros Įstatymas. Jozuė, atnaujindamas Sandorą prie Šechemo, "paskelbė [izraeliečiams] įstatus ir nuosprendžius" (Joz 24,25). Įstatas — hebraiškai *hoq* turi ryšio su įsakmiuoju Sandoros Įstatymu — *Tora,* kurio pavyzdys yra dvylika prakeikimų (Įst 27,11-26) ir Dešimt įsakymų, arba Dekalogas (Iš 20,1-17; Įst 5,6-21). Tačiau nuosprendis — hebraiškai *mišpat* turi ryšio su atvejiniais poreikiais ir nurodo, ką reiškia įstatymas tam tikrais atvejais. Sandoros Teisynas (Iš 20,22-23,33) turi ir įstatų ir nuosprendžių, nors nuosprendžiai ir vyrauja. Kadangi Teisynas baigiasi užtikrinimu, kad Jahvė laimins ir saugos, peršasi išvada, kad Teisynas buvo Jozuės

316 Ši pažiūra kilo su skandinavo Senojo Testamento mokslininko S. Mowinckel veikalu *Le Décalogue* (Paris: Librairie Felix Alcan, 1927). Ją priima daug šiuolaikinių mokslininkų: B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament,* p. 135; G. von Rad, *The Problem of the Hexateuch,* p. 20-26; G.E. Wright, "Deuteronomy", veikale *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* II, p. 326; A. Weiser, *The Psalms* (Philadelphia, PA: Westminster, 1962), p. 23-25. Į šią pažiūrą kritiškai žiūri R. De Vaux, *Histoire...,* p. 380-382.

paskelbtas prie Šechemo.[317] Jo fonas — sėslių žemdirbių poreikiai, o ne dykumos klajoklių gyvenimas. Rišlu teigti, kad izraeliečiai juos perėmė Giminių lygos amžiuje.

Izraelio teisė Artimųjų Rytų fone. Izraelio teisė buvo Sandoros įpareigojimai, arba Įstatymas. Tai nebuvo nei pasaulietiška, nei religinė teisė. Izraelis nedarė ir net nepažino skirtumo tarp pasaulietiškos ir religinės srities. Sandoros įpareigojimai rėmėsi vispusišku atskaitingumu Dievui.

Vispusiško atskaitingumo Dievui laikysena gyvenime vis naujais gyvenimo poreikiais vedė Sandoros bendriją į Įstatymo raidą. Jau pats perėjimas iš pusiau klajokliško gyvenimo būdo į sėslių žemdirbių gyvenimo būdą vertė izraeliečius prisitaikyti. Jiems teko skolintis teisinę patirtį iš savo kaimynų, pakeičiant ją pagal savo Sandoros savimonę ir poreikius. Nėra abejonės, kad teisės raida buvo itin judri Giminių lygos amžiuje. Susirinkimas Sandoros atnaujinimui sudarė progą spręsti iškilusius tarp pavienių asmenų ir Izraelio giminių kivirčus trečiųjų teisme.

Daugumas nuosprendžių (mišpatim) — atvejinių įstatymų Sandoros Teisyne (Iš 20,22-23,33) yra panašūs forma ir (daug panašūs) turiniu į babiloniečių, huritų ir asirų teisynus. Tą patį galima sakyti ir apie Deuteronominį Teisyną (Įst 12-26). Pravartu sugretinti Senojo Testamento teisę su Artimųjų Rytų teise. Sugretinimu galima išryškinti jų bendrus bruožus. Paimkime pavyzdžiu Sandoros Teisyną ir Hamurabio Teisyną.[318]

---

317 Žr. R. De Vaux, *Ancient Israel...*, p. 143.

318 J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 171.

Hamurabio Teisynas

Jeigu didikas supylė savo grūdus į kito didiko svirną saugoti ir svirną nutiko nuostolis, — ar svirno savininkas atidarė aruodą ir išsipylė grūdus, ar visiškai paneigė grūdų [priėmimą] į svirną, tada grūdų savininkas duos išsamią ataskaitą Dievo akivaizdoje, ir svirno savininkas turės grąžinti grūdų savininkui dvigubą kiekį priimtųjų grūdų . . .

Sandoros Teisynas

Jeigu kas artimo vardu sutinka rūpintis savo artimo pinigais ar turtu, ir tai yra pavogiama iš jo namų, tai vagis, jeigu pagautas, turės atlyginti dvigubai. Bet jeigu vagis nepagaunamas, tai tas žmogus, kuris rūpinosi artimo nuosavybe, turi būti nuvestas į šventovę, ir čia jis turi prisiekti, kad nepavogė savo artimo nuosavybės. Kiekvieno ginčo dėl nuosavybės atveju, — ar tai būtų galvijai, asilai, avys, ar tai būtų apdarai, ar tai būtų bet koks pamestas daiktas, — abu asmenys, kurie teigia, jog "Tai man priklauso", turi būti nuvesti į šventovę. Tas, kurį Dievas pripažįsta kaltu, turės atlyginti artimui dvigubai . . . (Iš 22,7-9).

Sugretinus Hamurabio Teisyną su Sandoros Teisynu, ryšku, kad Senasis Testamentas nenusirašo nuo kaimynų teisyno žodį po žodžio. Sandoros bendrija neturėjo didikų luomo, kurį pripažįsta Hamurabio Teisynas. Be to, pažiūros, kad valstybė yra Teisyno šaltinis ir gynėja, Senajame Testamente nėra. Pagal Sandoros teisę, net karalius turėjo paklusti Įstatymui, kurio pagrindinis šaltinis ir gynėjas buvo Dievas, — Tas, Kuris apreiškė savo rūpestį žmogumi prie Sinajaus kalno (Įst 17,18-20).[319] Sandoros Teisyną nuo Hamurabio Teisyno skiria skirtinga savimonė ir požiūris. Iš kitos pusės, sugretinus Sandoros Teisyną su Hamurabio Teisynu, iš formos ir turinio smulkmenų išryškėja jų panašumas.

---

319 Labai įdomi ir prasminga paraštė apie Įstatymą ir karalių Dovydą yra 2 Sam 11-12.

Panašumas liudija, kad izraeliečiai skolinosi iš Derlingojo pusmėnulio tautų jų teisinę išmintį. Ir Sandoros Teisyno nuosprendžiai, ir Hamurabio įstatymai yra atvejiniai. Abu prasideda su *jeigu*. Abu tiksliai aprašo atvejį, kuriam ieškoma nuosprendžio. Atvejinė teisė buvo bendra ir izraeliečiams, ir jų kaimynams. Tuo tarpu įsakmusis Įstatymas yra labiau būdingas Senojo Testamento Sandorai.

Sandoros teisė būdinga. Panašumas tarp Izraelio ir Derlingojo pusmėnulio tautų atvejinės teisės liudija, kad izraeliečiai skolinosi iš savo kaimynų.[320] Tačiau, nors nuosprendžiai ir yra panašūs, reikia juose pripažinti ir didelį skirtumą. Senojo Testamento teisė skiriasi didesniu žmoniškumu, doroviniu įpareigojimu ir religine aistra. "Aš ir Tu" santykis, kurio šaltinis ir gynėjas yra Dievo apreiškimas, išreiškiama Sandoros Įstatyme — Toroje.

Izraeliečių giminės rinkdavosi į bendrąją šventovę kartu įsiminti likiminius įvykius ir įsakmiuosius Jahvės įpareigojimus. Susirinkimų metu buvo atnaujinama Sinajaus Sandora. Izraeliečiu neužteko gimti, izraeliečiu reikėjo vis iš naujo tapti.

Į tikrovę — gamtą ir istoriją galima žiūrėti akimis ir tikėjimu. Akimis matoma tik tikrovės paviršius. Gamtoje diena tampa naktimi, o metų laikai vejasi vienas kitą. Ir istorinė tikrovė, vien akimis ją stebint, atrodo beprasmė. Tikėjimu apčiuopiama nuostaba ir gamtoje, ir istoriniuose įvykiuose. Derlingojo pusmėnulio tautų teisynai, palyginus su Sandoros teise, atrodo paviršu-

---

320 M. Noth, "The Laws of the Pentateuch: Their Assumptions and Meanings", veikale *The Laws in the Pentateuch and Other Essays* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1967), p. 1-107.

tiniški. Tuo tarpu Sandoros teisė žėri tikėjimo įžvalga į žmogui prigimtą poreikį daryti gera ir vengti bloga. Anot tikėjimo įžvalgos, šiame poreikyje vyksta nuostabus susitikimas Dievo su žmogumi.

Skaitinys *Pakartoto Įstatymo* knygoje skelbia: "Jahvė sudarė šią Sandorą ne vien tik su mūsų tėvais, bet ir su mumis visais, kurie gyvename *šiandien*" (Įst 5,3). Šis skaitinys nėra vien tik malonus išsireiškimas — jame skelbiamas Sandoros su Dievu atnaujinimas. Švęsdami Sandoros atnaujinimą, izraeliečiai su*šiandien*indavo — su*dabar*tindavo aną nuostabų susitikimą su Dievu. *Jozuės* knygos skaitinys (Joz 24) įamžina šį nuostabų tikėjimo poreikį — su*šiandien*inti susitikimą su Dievu. Šis tikėjimo poreikis viešpatavo Giminių lygoje ir sunkte persunkė Sandoros bendrijos gyvenimą.

VIII SKYRIUS

KOVA UŽ TIKĖJIMĄ PAŽADO ŽEMĖJE

Želdai tu šėką galvijams,
augalus — žmogaus padėjėjams.
Žemė žmogui duoną augina
ir vyną, kuris linksmina širdį.
Švyti veidai nuo tavo aliejaus,
duona suteikia jėgų žmogaus širdžiai
(Ps 103(104),14-15)

Teisėjų knyga pasakoja apie dviejų šimtmečių kovą už tikėjimą Pažado Žemėje. Kova vyko "Kada teisėjai valdė" (Rut 1,1) XII-XI a. prieš Kristų.

Tikėjimui Dievu priešas buvo Kanaano kultūra. Mat, kuriantis Pažado Žemėje, izraeliečiai tapo žemdirbiais ir perėmė žemdirbių gyvenimo būdą.

Tikėjimas Dievu ir kultūra yra dvi istorinės jėgos. Tikėjimas gimė, kai Dievas prašnekino žmogų, pakviesdamas jį istorinės ateities kurti. O kultūra gimsta, kai žmogus prašnekina žmogų, kviesdamas į aplinkos pri-

---

Skaitymai iš Šv. Rašto:
Ts 2,6-16, 31.
1 Sam 1-12 (1 Kar 1-12 pagal arkivysk. J. Skvirecką).
Pakartoto Įstatymo knyga atspindi tikėjimo pastangas perimti Pažado Žemės prasmę. Ji bus išsamiau nagrinėjama antroje dalyje.

jaukinimą ir visuomeninio gyvenimo kūrimą.[321] Papročiai, mąstysena ir laikysena gyvenime suriša pavienius į visuomeninį vienetą. Jie nėra perduodami gimdymu, bet perimami mokymuosi. Kalba, įrankių gamyba ir šeimos bei lyties poreikių apipavidalinimas yra esminiai žmogaus kultūros proveržiai, skiriantys žmogų nuo gyvulio. Žmogaus galia kurti kultūrą yra užtinkama istorinėse kultūros išraiškose. Egiptas, Mesopotamija, Finikija, Graikija ir Roma savo kultūriniu kraičiu praturtino ir šiuolaikinę žmoniją. Kalbame apie semitų — kanaaniečių ir baltų — lietuvių kultūrą.

Izraeliečiai, atsiradę Pažado Žemėje, išgyveno aitrų poreikį: klajokliai turėjo tapti žemdirbiais. Be to, Giminių lyga pajuto, kad ji išsilaikys Pažado Žemėje tik tapdama valstybe tarp Artimųjų Rytų tautų. Taigi izraeliečių Giminių lyga teisėjų valdymo amžiuje išgyveno dvigubą įtampų poreikį: vidinį — tapti žemdirbiais ir išorinį — tapti valstybe. Teisėjų valdymo amžius buvo aštrus Sandoros bendrijos bandymas.

Kova už Sandoros tikėjimą naujomis sąlygomis buvo dalinai kova už Izraelio būvį. Mat, nors lemiamas Žemės užkariavimas ir įvyko XIII a. prieš Kristų, grumtynės dėl jos vispusiško perėmimo truko dar ilgus dešimtmečius. Karais, sutartimis ir palaipsniu čiabuvių įjungimu į izraeliečių Giminių lygą Žemė tapo vis labiau izraelietiška.

Šalia kovos už būvį, izraeliečių Giminių lyga išgyveno sankirtį su kanaaniečių religija. Tikėjimas Sando-

---

321 Žr. H. Frankfort, *The Birth of Civilization in the Near East* (Garden City, NY: Doubleday, 1956), p. v: "... the terms 'civilization' and 'culture' count as synonymous in general usage, ...There are etymological reasons for preferences in their use. The word 'culture' [stresses] something grown [in man] rather than made [by man]."

ros Dievu susidūrė su žemdirbių religija. Šį sankirtį galima laikyti Senojo Testamento ideologine kova.

Izraeliečiai turėjo ne tik užkariauti Žemę ginklu, bet ir perimti Sandoros su Dievu prasmę naujomis aplinkybėmis. Baigminės pergalės neteikė ginklų jėga, bet gyvenimo prasmė, kuri nesiliovė prašnekinti pačią širdį, nešdama Dievo ateities viltį.

IZRAELIEČIAI IMA LANKYTI KANAANO MOKYKLĄ

Istorija liudija, kad daugelis pergalingų tautų, nugalėjusios ginklu pranašesnes tautas, pasidavė nugalėtųjų tautų kultūrai. Pavyzdžiu galima imti senovės Mesopotamiją. Šauni sumerų kultūra buvo užgožta puoliųjų semitinės kilmės akadų. Akadai, Sargono I vadovaujami, sukūrė pasaulinėje istorijoje pirmąją imperiją. Tačiau akadiečiai pasidavė vispusiškai sumerų kultūrai. Panašiai nutiko ir Romos imperijai du tūkstantmečius vėliau. Ginklu apvaldžiusi graikus, ji sukūrė vieną iš iškiliausių pasaulinių imperijų — garsiąją Pax Romana — Romos Taiką. Tačiau Romos imperija buvo apvaldyta graikų kultūros ir perėmė kultūrinį Graikijos turtą.

Izraeliečiai, nugalėdami Kanaano gyventojus, sukūrė panašią padėtį. Archeologiniai tyrimai Palestinoje liudija, kad ateivių izraeliečių gyvenimo būdas buvo labai kuklus. Tuo tarpu tenykščiai gyventojai jau didžiavosi įmantria ir net aristokratiška kultūra. Ar ir šiuo atveju nugalėtojas pasiduos nugalėtajam?

Izraeliečiai tapo bendrija dykumoje. Dykumos fono poreikiai sunkte persunkė jų laikyseną Derlingojo pusmėnulio kultūrai. Būdami pusiau klajokliai, jie nerado gero žodžio žemdirbių ir miestiečių gyvenimo būdui. Šios antipatijos aidus galima pastebėti kai kuriuose *Pradžios* knygos skaitiniuose (Pr 2-11). Pasakojimas

apie Babelio bokštą atspindi panieką išdidžiajai Derlingojo pusmėnulio kultūrai, kuri buvo įvaizdinama garsiuoju Babilono statiniu — zigguratu, arba kalnu į dievybę (Pr 11,1-9). Anot kito pasakojimo, pirmąjį miestą pastatė Kainas — žmogus broliažudys. Vedamas pavydo ir įtūžimo, — Jahvė nepriėmė atnašų iš "žemės vaisiaus", — žemdirbys Kainas nužudė savo brolį klajoklį, galvijų augintoją — Abelį, nes Jahvei patiko klajoklio atnašos iš "bandos pirmienų" (Pr 4, 1-16). Nojus, pasakojama, buvo pirmasis žemdirbys, kuris sodino vynuogyną. Vynuogynas yra būdingas Palestinos žemdirbių turtas. Tačiau Nojaus kelias į žemdirbystę veda į bėdą, nes baigiasi girtavimu ir nepriimtinu pagirių elgesiu. Kanaanas, Hamo sūnus, išjuokia savo senelį ir užsitarnauja prakeikimą (Pr 9,18-27).

Šios ir panašios užuominos atspindi izraeliečių — ateivių iš dykumos atšiaurią laikyseną kanaaniečių — žemdirbių kultūros atžvilgiu. Panaši laikysena užtinkama ir vėlesniais Sandoros bendrijos amžiais.[322]

Neigiamą kultūros vertinimą išlygino ir nusvėrė reikalas tapti žemdirbiais. Izraeliečiai turėjo mokytis žemdirbystės iš kanaaniečių. Tapdami žemdirbiais, turėjo perimti ir žemdirbių gyvenimo būdą. Reikalas tapti žemdirbiais buvo gyvybinis. Nors ir matydami neigiamybių Kanaano miestuose, izraeliečiai turėjo statyti savo miestus; nors vynuogynas ir vedė į bėdą, Izraelis ne tik ėmė sodinti vynuogynus, bet ir Sandoros bendriją įvaizdino Jahvės vynuogyno įvaizdžiu (Iz 5), nes "Žemė žmogui duoną augina ir vyną, kuris linksmina širdį" (Ps 103(104),14b-15a).

---

322 Pavyzdžiui, Jer 35. Jeremijo laikais — VII-VI a. prieš Kristų, rekabiečiai buvo priešiški kultūriniams poslinkiams. Jie laikomi pavyzdžiu dėl savo ištikimumo Sandoros įpareigojimams ir priešprieša izraeliečių neištikimumui.

Nėra abejonės, kad izraeliečiai, užkariaudami Kanaaną, išretino jo gyventojus. Tačiau *Jozuės* knygos teiginį, kad izraeliečiai iššudė visus kanaaniečius, reikia suprasti archeologijos duomenų šviesa. O archeologija liudija, kad izraeliečiai kūrėsi tarp kanaaniečių. Be to, pati Giminių lyga buvo sukurta Šecheme — pačiame kanaaniečių kultūros centre ir apėmė čiabuvius atsivertėlius į Sandorą (Joz 24,2). Įvairovė Giminių lygoje sąlygavo atkritimą nuo griežtų Mozės tikėjimo įpareigojimų. Žemdirbių kasdiena rodė, kad kanaaniečių religinė patirtis yra kur kas apčiuopiamesnė negu izraeliečių. Be to, ji užtikrino žemdirbiams metinį javų derlių laukuose, prieauglį ganyklose ir šeimos lopšyje.

Nenuostabu, kad Mozės pamokslai *Pakartoto Įstatymo* knygoje, nors ir surašyti keletą amžių vėliau, taikliai atkreipia dėmesį ir išryškina Pažado Žemėje gyvenimo pagundas ir pavojus. Izraeliečių perėjimas Derlingojo pusmėnulio kultūros fone, nuo pusiau klajoklių buities į žemdirbių gyvenimo būdą, turėjo jiems lemtingą poveikį. Iki šiol jie buvo patenkinti Jahve — jis lydėjo juos — klajoklius rūpestinga apvaizda dykumoje. Bet dabar izraeliečiai turėjo tapti žemdirbiais. Ką žino Jahvė apie žemdirbystę? O izraeliečiai turėjo augti Jahvės ir jo užmojo supratime.

Gamta — žmogaus santykiavimas su Dievu žemdirbių kultūra izraeliečiams buvo svetimas. Kanaaniečių santykiavimas su dievybe turėjo žemdirbystės foną, o izraeliečių tikėjimas rėmėsi Dievu, kuris yra įvykių Viešpats. Ar Jahvė yra gamtos Viešpats? Izraeliečių problema buvo tikėjimo ir kultūros santykis.

Gamta turi savo kelią. Lietus turi palaistyti žemę, kad dirvos duotų derlingą pjūtį; metų laikai ir jų kaita sąlygoja derlių. Derlingojo pusmėnulio kraštų gyventojai gyveno nerimu dėl derliaus dirvose, dėl bandos ir šeimos prieauglio. Gamtos kelias jiems buvo gamtos dievų kelias.

Izraeliečiai buvo išgyvenę Jahvės rūpestį ir galybę likiminiame Išėjime iš Egipto. Dabar jie išgyveno naujus poreikius — žemdirbių nerimą Pažado Žemėje. Kartu jie patyrė ir naują klausimą: ar Jahvė — Istorijos Valdovas pajėgs nugalėti "dievus", valdančius gamtą ir jos derlių?

DEUTERONOMINIS ISTORIKAS ATSAKO KLAUSIMĄ

Teisėjų knyga yra pagrindinis šaltinis izraeliečių tapimo žemdirbiais XII-XI a. raidoje. Ji yra antroji Senojo Testamento deuteronominės istorijos dalis. Todėl jos pasakojimą ir vadiname Deuteronominio istoriko atsakymu.[323] Ne visa *Teisėjų* knyga, dabar skaitoma Šv. Rašte, priklauso deuteronominei laidai. Įžanga (Ts 1, 1-2,5), apie kurią buvo kalbėta ryšyje su Pažado Žemės užkariavimu, ir priedas (Ts 17-21) yra svarbūs istorine medžiaga apie Pažado Žemės užkariavimo amžių. Todėl įžangą ir priedą reikia vertinti atskirai, o ne pagal deuteronominį požiūrį. Deuteronominio istoriko požiūris yra ryškus likusioje *Teisėjų* knygos dalyje (Ts 2,6-16,31). Ji perduoda Deuteronominio istoriko galvojimą tikėjimu apie įvykius, t.y. istorijos teologiją.

Deuteronominė istorijos prasmė. Ši istorijos samprata yra glaustai išreikšta įvade į deuteronominę *Teisėjų* knygos dalį (Ts 2,6-3,6). Čia pirmiausia pakartojama *Jozuės* knygos užbaiga.[324] Paskui pasakojama apie naują padėtį Giminių lygoje po Jozuės mirties. Pasakojimas teigia, kad Jozuės amžiuje izraeliečiai buvo išti-

---

323 Septuaginta — graikiškasis Senasis Testamentas penktąją Penkiaknygės knygą vadina *Deuteronomion — Pakartoto Įstatymo* knyga. Todėl ir knygos teologinis požiūris yra vadinamas deuteronominiu.

324 Plg. Joz 24,28-31 su Ts 2,6-9.

kimi Jahvei, nes buvo išgyvenę likiminius įvykius, — jie buvo patyrę Jahvės didybę ir galią išganyti. Tačiau po jų "kilo nauja karta, kuri nepažino [nebuvo patyrusi] Jahvės ir jo darbų, padarytų Izraeliui" (Ts 2,10). Tikėjimas Jahve nebuvo įsitikinimų ryšulys, kurį būtų buvę galima perduoti naujajai kartai, kaip tėvai perveda savo banko indėlius vaikams.

Tikėti Jahve, anot Deuteronominio istoriko, reiškė pažinti ir pripažinti jį Dievu širdimi ir gyvenimu. O pažinti ir pripažinti reiškė asmeniškai patirti Dievą Sandoroje (Įst 6,4-5).

Tėvų tikėjimas nevisuomet tampa jų vaikų tikėjimu. Tai liudija naujoji karta ir mūsų tautos gyvenimas — Tėvynėje, tremtyje, išeivijoje. Kiekviena karta turi pati apsispręsti — atnaujinti Sandorą arba jos atsisakyti.

Pagal deuteronominę sampratą, teisėjų amžiaus įvykiai turi ryškias gijas. Izraelio likimo vingiai — kilimai ir kritimai pailiustruoja Deuteronominio istoriko įsitikinimą. Klusnumas Jahvei veda į gerovę ir ramybę kraštе, o nepaklusnumas — į vargą ir maišatį. Trumpai sakant, klusnumas — sėkmė! nepaklusnumas — bėda! Deuteronominis istorikas šią istorijos pamoką išryškina vaizdingu ritmu įvykiuose:

1. Izraeliečiai palieka Jahvę — Dievą, kuris juos išvedė iš Egipto vergijos, ir ima tarnauti kaimyninių tautų dievams. Vadinasi, izraeliečiai atsisako jam paklusti.

2. Jahvė, degdamas pykčiu, atiduoda izraeliečius į priešų rankas. Būdami priešų valdžioje, izraeliečiai pajunta priespaudą ir vargsta.

3. Būdami varge, izraeliečiai ima gailėtis už nepaklusnumą ir šaukiasi Jahvės. Pasigailėjimo vedamas, Jahvė pašaukia teisėją, kuris išgelbsti izraeliečius nuo jų priešų. Teisėjo globoje izraeliečiai patiria ramybę.

4. Teisėjui mirus, izraeliečiai vėl ima garbinti sta-

bus. Jahvės pyktis vėl suliepsnoja prieš juos, — jis parduoda izraeliečius engėjams ir plėšikams.

Ts 2,6-3,6 duoda šią apybraižą. Ja išryškinama izraeliečių gyvenimo istorinė pamoka. Taip paprastai ši deuteronominė apybraiža pradeda ir baigia pasakojimą apie didžiuosius teisėjus: Otnielį, Ehudą, Deborą (ir Baraką), Gideoną (kartkartėmis vadinamą Jerub-baalu), Jeftą ir Samsoną.

Pasakojimų apie teisėjus šaltinis yra senasis Izraelio Giminių lygos kraitis. Žmogiškieji deuteronominės istorijos autoriai juos laisvokai įtraukė į Izraelio istorijos raidą, perkeldami lyg senus paveikslus į naujus rėmus. Tokiu būdu jie teisėjų amžiaus vingius — Izraelio kilimus ir kritimus suprato ir aiškino nuodėmės ir atgailos ritmu.

Deuteronominė istorijos samprata yra schemiška ir vienpusiška. O įvykiai yra kur kas painesni. Teisėjų gi amžiaus įvykiai buvo ypatingai painūs. Tačiau deuteronominė istorijos samprata atkreipia dėmesį į gilią tiesą. Istorija liudija, kad dažniausiai tautos žlugimas prasideda ne mūšio pralaimėjimu ant krašto sienos, bet tautos viduje doroviniu ir dvasiniu išsigimimu. Įkvėptajam Deuteronominiam istorikui ir yra svarbu iškelti esminę įžvalgą, kad Izraelio gyvastingumas ir vieningumas glūdi jungtiniame ir nuoširdžiame ištikimume Jahvei — Sandoros Dievui.

Kada tik Sandoros tikėjimas buvo gyvas, Izraelis pajėgė susidoroti su svetimais dievais ir kariaunomis. Tačiau kada tik Sandoros tikėjimas buvo išblėsęs ir atskiestas Derlingojo pusmėnulio tautų religija, Izraelis buvo savo priešų auka.

Teisėjų amžiuje Izraelis išgyveno pavojų, kuris juos skaldė ir grasino ištirpimu Pažado Žemėje. Pavojų sudarė kanaaniečių religija. Nėra abejonės, kad Izraelis būtų

sutirpęs be teisėjų amžiaus likiminės reikšmės karinių pervartų ir lūžių.

Istorija yra Dievo kelias. Pervartų ir lūžių sukrėsti, izraeliečiai sukaupdavo jėgas ir būriuodavosi į Sandoros tikėjimą, atnaujindami savo ištikimumą Jahvei — Sandoros Dievui.

Religija ir žemdirbiai. Norint teisėjų amžiuje vispusiškai įvertinti tikėjimo kovą su kultūra, reikia pažinti Kanaano žemdirbių religiją. Senasis Testamentas ją vadino Baalim, — hebraiškoji daugiskaita, arba Baalų, — ir Aštartų garbinimu (Ts 2,13; 10,6; 1 Sam 7,4; 12,10). Žodis *Baal* reiškia *viešpats,* arba *šeimininkas.* Senajame Testamente juo paženklinama vyriškos lyties dievas, kuris valdo žemės — dirvų bei lankų derlingumą, kaimenės ir šeimos prieauglį. Dievui Baalui priklauso žemė. Baalas turi moteriškos lyties bendrą — žmoną, vardu *Baalatą — viešpatę,* arba *šeimininkę.* Senasis Testamentas ją dažnai vadina ir asmenišku Aštartės vardu.[325]

Žemdirbių religija buvo gamtos religija. Buvo tikima, kad derlingumo jėgos — Baalas ir Aštartė reiškėsi gamtoje. Buvo kalbama apie daug Baalimų ir daug Aštartų. Tiek dievų, kiek miestų krašte (Jer 2,28). Kanaaniečių raštija rodo, kad atskirų vietovių derlingumo jėgos buvo laikomos didžiojo *Šeimininko* — Baalo ir didžiosios *Šeimininkės* — Baalatos apraiškomis. Atrodo, kad žemdirbiai kreipdavosi į Baalą ir Aštartę kaip į kosminius gamtos dievus.

Gamta stebina, patraukia ne tik dėmesį, bet ir domesį savo mįslingomis jėgomis. Lietui sudrėkinus dirvoje žemę, ima dygti pasėliai. Pavasario saulei išvijus paša-

---

325 Meilės ir derlingumo dievė. Žr. J. Gray, "Ashtoreth", *The Interpreter's Dictionary of the Bible,* I, p. 255-256. Semitų Ištara ir Šv. Rašto Aštartė turi ryšį su Veneros planeta.

lą iš lankų, pradeda želti žolė. Ir nūdienis žemdirbys, nors ir puikiai pažįsta gamtos jėgas, ne sykį stebisi mįslingomis dirvų ir lankų derlingumo jėgomis, nes Motina Žemelė nesiliauja maitinti žmogaus.[326] Gamta stebino ir patraukė domesį savo mįslingomis jėgomis ir senųjų amžių žemdirbius. Nuostabioji derlingumo paslaptis, nustebindama ir patraukdama žmogaus domesį, padarė žmogų žemdirbį.

Žemės derlingumas sąlygojo Derlingojo pusmėnulio tautų iškilią kultūrą. Kultūra buvo religinė. Mat žemės derlingumas buvo glaudžiai siejamas su religija ir buvo išgyvenamas religiniu būdu. Žemdirbių tikėjimu, žemė yra dieviškų jėgų veiklos laukas. Kiekviena vietovė turi savo šeimininką — Baalą ir šeimininkę — Baalatą, arba Aštartę. Vietovės žemės derlingumas priklauso nuo Baalo ir Aštartės lytinio santykio. Jie susijungdavo kas pavasarį derliui pagaminti. Lietui sumaišius vandenį su žeme, vėl gamtoje atsibusdavo paslaptingos derlingumo jėgos. Po žiemos mirties gamta vėl prisikeldavo šviežiam gyvenimo ratui. Anot Derlingojo pusmėnulio religinės kultūros, nuostabą keliantis gamtos atgimimas turėjo pagrindą lytiniame Baalo ir Aštartės santykyje. Šį gamtos dievų lytinį santykį įprasta vadinti hierogamija — šventąja santuoka.

Derlingojo pusmėnulio religinė kultūra neleido žmogui likti hierogamijos stebėtoju. Žmogus — vyras ir moteris turėjo imtis atsakomybės gamtoje. Žemdirbių įsitikinimu, apeiginiu lyties santykiu Baalas ir Aštartė buvo prikeliami metiniam derliui ir prieaugliui. Apeiginis hierogamijos pamėgdžiojimas buvo religinė technika, arba magija, prikelti dievus ir užtikrinti jų bendradarbiavimą.

---

326 Eucharistijos liturgija žėri nuostaba aukų paruošimo maldoje: "Garbė tau, Viešpatie, visatos Dieve. Iš tavo dosnumo turime duonos, kuri taps mums gyvybės duona"

Gamtos dievai buvo su lytimi ir buvo garbinami lytiškai.

Žmogaus — vyro ir moters bendradarbiavimas su derlingumo jėgomis gamtoje buvo švenčiamas apeiginiu mitu.[327] Apeiginiu mitu Baalas ir Aštartė būdavo prikeliami derlingumo ratui. Šalia Baalo ir Aštartės meilės ir kivirčų atpasakojimo, didelį vaidmenį vaidino apeiginis lyties veiksmas. Juo buvo inscenizuojama gamtos dievų santykiai. Ši apeigų dalis buvo šventoji prostitucija (žr. Įst 23,17). Šv. Raštas ją laiko pagonių šventovės ištvirkavimu. Šventosios prostitucijos veiksmu vyras save tapatino su Baalu, o moteris su Aštarte. Buvo tikima, kad žmogiškoji pora, pamėgdžiodama Baalą ir jo žmoną, gali sujungti dieviškąją porą derlių užtikrinančiai santuokai.

Nesunku įžvelgti, kad kanaaniečių religija buvo perdėm erotinė — lytiniai kūniška. Tačiau šis religijos lytinis kūniškumas nebuvo vien tik lytinio pasitenkinimo išraiška. Ši galvosena yra būdinga šiuolaikinėje kultūroje. Žemdirbių religinei kultūrai rūpėjo vyro ir moters atsakomybė gamtoje. Jų įsitikinimu, visa gamta, — su ja buvo suaugusi visa žemdirbių buitis ir būtis, — yra valdoma lytinio gyvastingumo, kuris pasireiškia vyriškumo ir moteriškumo pradų jėga. Užtat Kanaano žemdirbiai apeigine lytimi įsijausdavo į gamtos metinį ritmą ir jį pakinkydavo savo naudai.

Turime reikalo su religinės magijos pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Kanaaniečių magija buvo pamėgdžiojanti magija. Ji rėmėsi prielaida, kad vyras ir moteris, pamėgdžiodami šventąjį dievų veiksmą, sukelia jėgą, kuri sukuria aną dievų veiksmą. Pavyzdžiu galima imti indėnų lietaus šokį ir lietaus kūrėją. Šokio triukšmu pamėg-

---

327 Mitas suprantamas kaip visuomeninė, arba kolektyvinė, savimonė, t.y. pasakojimas, kuris išreiškia visuomeninę savimonę, paremtą įžvalga į gamtą.

džiojama dievų veiksmas perkūno audroje ir sukeliama jėga, kuri sukuria aną dievų veiksmą. Pildami vandenį iš medžio, jie pamėgdžioja lietų. Pamėgdžiojimu dievai paveikiami užbaigti sausrą lietumi.[328] Lytiniu veiksmu, anot religinės kanaaniečių kultūros, vyras ir moteris pamėgdžiojo gamtos dievų metinę santuoką ir paveikė juos pradėti metinį derlingumo ratą dirvoje, pievoje, kaimenėje ir šeimoje.

Religinis Ras Šamros (Šamra) mitas.[329] Baalo religijos metmenys, atpažinti Kanaane — Pažado Žemėje, turi daug bendro su Derlingojo pusmėnulio religijomis. Panašus apeiginis mitas ir gamtos jėgų garbinimas yra užtinkamas visame Derlingajame pusmėnulyje.

Babilonijoje, Tamuzo (Tammuz) apeigomis buvo dramatizuojama dievo Tamuzo ryšys su dieve Ištara. Egipte Izidės kultas rėmėsi dievo Ozirio (Horus) ir jo žmonos Izidės (Hator) garbinimu. O Kanaane Baalo kultas dramatizavo gamtos dievus Baalą ir Aštartę.[330] Aštartė buvo tolygi babiloniečių Ištarai. Nesunku atpažinti, kad visos šios religijos buvo iš esmės panašios. Panašumas gi ne tik palengvino, bet ir skatino jų tarpusavio įtaką ir skolinimąsi viena iš kitos. Turėdamos pagrindu tą patį žmogaus rūpestį apie ryšius su gamta ir visata, jos nevengė mokytis viena iš kitos.

Kanaaniečių religijos rūpesčius ir poreikius išsamiai atspindi Ras Šamros raštija. Ji buvo užtikta 1929 metais Šiaurinės Sirijos pajūryje. Ras Šamra — lietuviškai Krapų

---

328 Išsamiau apie pamėgdžiojamąją, arba simpatinę, magiją rašo Mircea Eliade. Žr. *The Sacred and the Profane* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1961), p. 68-113; *Cosmos and History* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1959), p. 4; 28; 69.

329 A. Rubšys, "Dešimt Dievo Įsakymų . . .", *ten pat* (6:1980) 338-339.

330 Aštartė Kanaane buvo žinoma ir kaip Anat.

kalva yra nūdienis vietovės vardas. Kadaise čia būta kanaaniečių uostamiesčio, vardu Ugarit.[331] Ras Šamros raštija yra turtinga pasakojimų su įžvalga į gamtą — mitų. Jų data yra kiek anksčiau aprašytas Amarnos amžius — apie 1400 metus prieš Kristų. Nagrinėtieji Amarnos laiškai padeda susidaryti politinės padėties vaizdą Kanaane prieš izraeliečių įsiveržimą, o Ras Šamros raštija yra pirmaeilis šaltinis apie Kanaano religiją.

Ras Šamros raštija liudija, kad Kanaano religija daugeliu požiūrių buvo įmantri ir išsivysčiusi religija. Ji buvo kur kas pranašesnė, negu vietovinių derlingumo dievų garbinimas. Anot Ras Šamros raštijos, kanaaniečių panteonui vadovavo aukštasis dievas Elis (El) — "Karalius, Metų tėvas". Jo žmona buvo Ašera. Sekantis savo svarba buvo smarkusis audros dievas Baalas — lietaus ir derlingumo dievas. Jis, panašiai į savo tėvą Elį, reiškėsi jaučiu — gyvuliu, kuris yra stiprumo ir apvaisinimo įvaizdis. Antroji Baalo pusė buvo jam ir žmona ir sesuo — dievė, vardu Anata (Anat). Anata reiškėsi pašėlusia lytine aistra ir gąsdino savo potraukiu žiauriai elgtis. Ras Šamros raštijoje dievė Anata didžiuojasi sunaikinusi žmones nuo "saulės patekėjimo" vietos iki "jūros pakraščio":

Po jos kojomis buvo galvos lyg rutuliai,
virš jos galvos buvo rankos lyg skėriai.
Ji panardino savo kelius į kareivių kraują,
savo šlaunis — į jaunuolių kraują.[332]

---

331 Žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts...*, p. 129-155. Trumpą Ras Šamros raštijos apybraižą duoda W.F. Albright, veikale *The Interpreter's Bible*, I, 233-271. Be to, F.M. Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 1-60.

332 W.F. Albright, *Yahweh and the Gods of Canaan* (Garden City, NY: Doubleday, 1969), p. 130.

Mitas apie Baalą Ras Šamros raštijoje yra tik skiautėse. Jas sudėti į pirmykštę dramatišką seką yra sunku.[333] Tačiau numanu, jog drama prasideda su pasakojimu apie Baalo pranašumą tarp dievų. Baalas ima vieš-patauti po pergalės prieš pirmapradį vandens slibiną, Jūros valdovo ir Upės teisėjo vardu. Įrodęs savo pranašumą tarp dievų, Baalas ima ruoštis statyti šventovę. Jam padeda jo žmona-sesuo Anata. Tuo tarpu vasaros sausros dievas, vardu Motas (Mot), suardo Baalo planus. Motas nužudo Baalą ir palaidoja jį Požemyje. Panteono dievai, išgirdę, kad "Žemės šeimininkas" žuvo, jo gedi. Anata elgiasi skirtingai. Aistringos meilės vedama, ji eina jo ieškoti.

Baalo mitas tęsia:

Kaip ganyklon išginta karvė ilgisi savo veršiuko,
kaip ganyklon išvesta avis ilgisi savo ėriuko,
taip ilgėjosi Anata Baalo.[334]

Anata suranda Baalą Moto valdžioje. Užverda nuožmi kova tarp Moto, sausros dievo, ir Anatos. Motas žūsta kovoje, o Baalas yra prikeliamas ir pasodinamas ant sosto panteone. Baalas ir Anata — besimylinčiųjų pora vėl yra meilės vienybėje. Dangus džiūgauja:

Sapne, o Gerasis, o Gailestingumo dieve,[335]
regmėje, Kūrinių kūrėjau,
dangūs lijo aliejumi,
sausi slėniai tekėjo medumi.
Tokiu būdu žinau,

---

333 Žr. W.F. Albright, "The Old Testament World", veikale *The Interpreter's Bible*, I, p. 259-261.

334 W.F. Albright, *Yahweh and the Gods of Canaan*, p. 132.

335 Tekstas yra atkurtas iš skiaučių. Todėl vertimas remiasi spėliojimu.

kad pergalingasis Baalas gyvena,
kad valdovas, Žemės šeimininkas yra gyvas.
. . .
Gerasis, Gailestingumo dievas, džiūgavo,
Užkėlė kojas ant pakojo,
atsikratė širdgėlos ir šypsojo.
Garsiai sušuko, sakydamas:
"Dabar aš sėdėsiu ir ilsėsiuosi,
— mano dvasia ilsėsis mano širdyje".[336]

Šios mito eilutės švenčia ryšį tarp Baalo prisikėlimo ir derlingumo gamtoje pavasario atgimime. Baalo mirties ir prisikėlimo mitas — pasakojimas įvaizdina metinį žiemos ir pavasario sankirtį gamtoje. Dievas Baalas įasmenina apvaisinančias pavasario jėgas, o Motas — ardančias gamtos jėgas, t.y. sausrą, kuri neša mirtį augmenijai ir gyvybei.

Gamta yra ritminga. Pavasaris ir vasara. Našus atbudimas pavasarį ir sustabarėjimas vasaros sausroje. Atbudimas ir sustabarėjimas įvaizdina gyvenimą ir mirtį. Anot senovinio požiūrio, žemdirbio buitis yra įstrigusi šioje ritmingoje gamtos atbudimo ir sustabarėjimo kaitoje.

Žmogiška būtis yra trapi. Trapi, nes priklausoma nuo gamtos ritmo kaitos. Kultūra, kaip jau matėme, yra kūrybiškos žmogaus pastangos surasti savo vietą ir prasmę gamtoje. Aplinkos ir visatos šnekinamas, žmogus savo kalba, įrankių gamyba ir bendrijos kūrimu aptaria save ir gamtą. O religija yra kultūros siela. Galima teigti, jog žmogus turi kalbą, gamina įrankius ir kuria bendriją. Tai vis kultūros apraiškos. Bet sakoma, kad žmogus *yra* kultūringas — žmogus *yra* kultūra, žmogus *yra* religingas — žmogus *yra* religija.

---

336 W.F. Albright, "The Old Testament World", *ten pat*, I, p. 261.

Derlingojo pusmėnulio kraštų žmogus aptarė save ir gamtą religine kultūra. Mat, jo įsitikinimu, vyras, arba vyriškumas, ir moteris, arba moteriškumas, yra raktas į žmogaus vietą ir vaidmenį gamtoje. Jis tikėjo, jog metiniu mitologinės Baalo mirties ir prisikėlimo dramos atkartojimu jis sukuria magišką jėgą, kuri užtikrina metinį derlių ir gerovę. Mitu ir apeigomis — inscenizuotu pasakojimu žemdirbiai jautėsi turį dieviškas šaknis.

Bandymas garbinti Jahvę ir Baalą. Žemdirbiai yra praktiški žmonės. Jie gamtą ne tik gerbia, bet ir myli. Derlingojo pusmėnulio kraštų žemdirbiai buvo ne tik praktiški, ne tik gerbė ir mylėjo gamtą, bet ir garbino ją. Gamta jiems buvo dievybės apraiška. Gamtos garbinimas buvo praktiška žemdirbių religija. Baalas buvo laikomas Kanaano žemės šeimininku. Jam priklausė žemė, dirvos ir lankos, — jis rūpinosi lietumi, kuris pažadina grūdus dirvoje ir žolę lankoje. Kadangi Baalui priklausė žemė ir jis rūpinosi žeme, Baalas davė žemdirbiui dirvos derlių, — grūdus, vyną, aliejų, — ir lankos žolę. Buvo tikima, jog pjūtis bus gausi tik tada, kada derlingumo jėgos gamtoje bus garbinamos pagal Kanaano įgūdžius. Žemdirbių įsitikinimu, negarbinti Baalo buvo lygiai nepraktiška, kaip nūdien būtų nepraktiška nenaudoti trąšų prieš javų sėją.

Izraeliečiai, tapdami sėsliais žemdirbiais, ėjo į kanaaniečių žemės ūkio mokyklą, — buvo gundomi tapti gamtos dievų garbintojais, o palikti Jahvės — Išėjimo ir Sandoros Dievo jie nenorėjo — prie jo skubėdavo kiekvienu atveju, kada tik priešai grasindavo Giminių lygai. Tačiau Baalas — gamtos Šeimininkas buvo tas, kuris užtikrino derlių. Palengvėle izraeliečiai ėmė tarnauti abiem — Jahvei ir Baalui. Pavyzdžiu galima imti šiuolaikinį žmogų, kuris uždaro religiją ir mokslą į du

skirtingus aptvarus ir teigia, jog jie abu yra visapusiški šeimininkai savo aptvare. Galimas dalykas, kad izraeliečiai ėmė galvoti, kad Sandoros tikėjimas buvo vieša visos Giminių lygos religija, o gamtos dievų garbinimas — namų židinio ir žemdirbių buities reikalas. Jiems atrodė, kad abi religijos viena kitą papildo ir nėra tarpusavyje viena kitai priešiškos.

Giminių lygos liaudyje abi religijos — izraeliečių ir kanaaniečių pradėjo suaugti krūvon. Tai liudija archeologiniai radiniai. Polinkis maišyti abi religijas, atrodo, buvo labai stiprus ir reiškėsi apeiginiame religijos išgyvenime. Archeologai randa Palestinos piliakalniuose derlingumo dievės Aštartės statulėlių. Matyt, kad izraeliečiai, perėmę kanaaniečių religines apeigas ir mitologiją, jomis praturtino savo Dievo garbinimo apeigas. Izraeliečiai perėmė buvusias kanaaniečių šventoves — Betelį, Šechemą, ir galbūt Gilgalą. Jos buvo pašventintos Jahvės garbei. Be to, jie perėmė ir kanaaniečių kalendorių, paremtą žemdirbių poreikiais. Žemdirbių kalendorius praturtino izraeliečių istorinės kelionės į Pažado Žemės šventimą (Iš 34,22-23). Tėvai, neturėdami jokio noro palikti Jahvės, pradėjo vadinti savo mažylius Baalo vardu. Gideonas, vienas iš teisėjų, buvo pramintas Jerub-baalo vardu, kuris reiškė "Tegul Baalas kovoja".[337] Du izraeliečių karaliai, abu karšti Jahvės garbintojai, Baalo vardu pavadino savo vaikus.[338] Net aštun-

---

337 Arba "Tegul Baalas paskleidžia". Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament,* p. 144-145.

338 Du Sauliaus vaikai buvo vadinami Mefi-baalas — "Tas, kuris skleidžia Baalą" (vėliau pakeistas į Mefi-Bošet — "Tą, kuris skleidžia gėdą") ir Iš-Baalas — "Baalo vyras". Jonatanas, Sauliaus sūnus, turėjo sūnų vardu Meri-Baalas — "Baalo numylėtas", arba "Baalas [yra] šeimininkas". Ir šis vardas buvo vėliau pakeistas į Mefi-Bošet — "Gėda [yra] šeimininkas". *Baalas* buvo pakeistas į *Bošet* varduose, kada kova prieš pagonių gamtos garbinimą ėmė siūbuotis. Žr. 2 Sam

tajame prieškristiniame amžiuje izraeliečiai, pranašo Ozėjo liudijimu, dar kreipdavosi į Jahvę "Baalo" kreipiniu, garbindami jį žemdirbių apeigomis ir prašydami palaiminti derlių (Oz 2). Giminių lygos liaudyje jahvizmas — Jahvės garbinimas ir baalizmas — gamtos dievų garbinimas buvo lydomi krūvon. Skirtingų religijų lydymas krūvon yra sinkretizmas. Jis prasidėjo su izraeliečių atėjimu į Pažadą Žemę.[339]

Religinis sinkretizmas buvo vienas iš Derlingojo pusmėnulio kultūros bruožų. Visų tautų religija buvo paremta gamta ir turėjo daug ką bendro. Tuo tarpu Izraelio tikėjimas nesirėmė įžvalga į gamtą. Izraelio religinė savimonė buvo visapusiška naujovė Derlingojo pusmėnulio religinių įsitikinimų fone. Jahvė yra *pavydus* Dievas ir nepakenčia jokių varžovų. Pagal Sandoros įsipareigojimus, izraeliečiai galėjo turėti tik vienui vieną Dievą — Jahvę. Kiti dievai — svetimi dievai buvo tik stabai, — pačių žmonių sukurti daiktai (žr. Ps 77(78),56-64; 113B(115),9-16). Jahvė viešpatavo savo tautos gyvenimo poreikiuose visapusiškai ir besąlyginiai. Todėl tikėti, jog Jahvė yra Istorijos Viešpats, o Baalas — gamtos šeimininkas iš esmės prieštaravo Sandorai — taigi izraeliečiai ją sulaužė.

Vėliau išganymo istorijoje pranašai aiškiau supras šį esminį sankirtį tarp tikėjimo Istorijos Viešpačiu ir gamtos šeimininku — tikėjimo Jahve ir Baalu ir mes

---

21,8; 4,4; 9,6; 1 Kr 8,34. Vienas iš Dovydo sūnų buvo vadinamas Baal-jada — "Baalas žino" (1 Kr 14,7). Šis vardas buvo pakeistas į El-jada — "Dievas žino" (2 Sam 5,16).

339 G. von Rad sinkretizmą vadina krize, kurios priežastis buvo [Kanaano] užkariavimas". Žr. jo veikalą *Old Testament Theology*, I, p. 15-35. Tikėjimo krizė nebuvo vienkartinis reikalas, bet tapo įtampia kova, kurios metu izraeliečiai perėmė daug naujos religinės išraiškos iš savo naujųjų kaimynų ir tapo "savitesni, negu bet kada anksčiau".

izraeliečiams likiminį iššūkį: Jahvė prieš Baalą! Jozuės iššūkis, mestas prie Šechemo, nesiliovė aidėti per šimtmečius: "Pasirinkite šiandien, kam jūs tarnausite!" (Joz 24,15). Eiti į kompromisus nebuvo vietos, nes Jahvė yra viso gyvenimo — istorijos ir gamtos Dievas ir jam priklauso visa žmogaus širdis (Įst 6,4-5).

Religija ir lytis. Religija tik tada save supranta ir visapusiškai išreiškia gyvenime, kada susiduria su sau priešinga ir priešiška religija. Ir religija auga bei bręsta.[340] Nors izraeliečių liaudis ir linko lydyti krūvon Sandoros tikėjimą ir kanaaniečių religiją, tačiau dvi Dievo ir žmogaus santykio sampratos buvo iš esmės nesuderinamos. Aliejų su vandeniu sumaišyti neįmanoma! Savo esme skirtingas žmogaus santykio su Dievu supratimas vedė į visiškai skirtingas pasaulėžiūras:[341] kanaaniečiai ieškojo gyvenimo prasmės ir ėmėsi atsakomybės už metinį derlių gamtoje, o izraeliečiai, atsiliepdami tikėjimu Dievui, ieškojo gyvenimo prasmės ir veržėsi iš metinio gamtos rato į ateities kūrimą istorijoje. Laiko raidoje sankirtis ir kova tarp šių skirtingų pasaulėžiūrų aiškėjo ir ryškėjo. Itin ryškus pasaulėžiūrų "Jahvė prieš Baalą" priešingumas ir priešiškumas yra lyties supratime.

Kanaaniečių religijoje lytis buvo sudievinta. Buvo tikima, jog lytis — dieviška jėga gamtoje apsireiškia per vaisingumo paslaptį. Dievai savo prigimtimi buvo lytiniai — vyriški ir moteriški. Ir dievų garbinimas buvo lytiškas. Garbinimo apeigos buvo lytiniai veiksmai.

---

340 H. Wheeler Robinson, veikale *Companion to the Bible,* kurį redagavo T.W. Manson (Edinburgh: T. & T. Clark, 1939), p. 293.

341 Žr. H. Frankfort *et al., Before Philosophy...,* p. 237-248. Be to, jau anksčiau minėtus M. Eliade veikalus *Cosmos and History: The Myth of the Eternal Return* (New York, NY: Harper & Row, 1954) ir *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion* (New

Kanaaniečių religinė pasaulėjauta tarėsi apčiuopianti, kad dievo Baalo ir dievės Aštartės lytinis santykiavimas slypi kasmet pasikartojančiame gamtos mirties ir atgimimo ritme. Įžvalga į metinį gamtos mirties ir atgimimo ritmą buvo išreikšta mitu — pasakojimu apie Baalo metinį ritmą, t.y. mirtį ir prisikėlimą gamtoje. Tačiau šis metinis derlingumo ratas, pagal kanaaniečių religinę savimonę, nevyko savaime pagal prigimties įstatymą. Metinį derlingumo ritmą išlaikyti ir padidinti buvo religijos tikslas. Religija siekė pažaboti dievus ir palenkti juos žmogaus gerovei. Kadangi kanaaniečių religija stengėsi palaikyti darną ir gamtai įgimtą ritmą, ji tapo diduomenei naudingas įrankis liaudžiai pažaboti. Gamtos religija palaikė status quo — esamas gamtos jėgas metiniam derliui. Ji tapo įrankiu sustabarėjusiai visuomenės santvarkai palaikyti.[342] Baalizmas pasitenkino maitinti troškulį, kuris rado saugumą trapiame Derlingojo pusmėnulio pasaulyje.

Pagal Šv. Rašto tikėjimą, Dievo jėga ir artumas buvo apreikšti per istoriją — istorinius įvykius. Sandoros tikėjimo pagrindas buvo vienkartinis ir nepakartojamas Išėjimas iš Egipto. Šio įvykio nuostaba žėri žmogaus gyvenimas ir istorijos raida. Išėjimas iš Egipto buvo istorinė laisvės dovana. Ji buvo izraeliečiams ne tik Dievo jėgos ir artumo ženklas, bet ir iššūkis. Šis istorinis įvykis reiškė išgelbėjimą iš vergijos ir šaukė paklusti Dievo užmojui per Sandoros bendriją. Be to,

---

York, NY: Harper & Row, 1961). Abu veikalus galima gauti popieriniuose viršeliuose (Harper Torchbooks serija).

342 Sandoros tikėjimas buvo ir čia gamtos religijos priešprieša, nes neišsiteko metų ritme, o ragino į daugiametę ateitį. Žr. G.E. Wright, *The Old Testament Against the Environment* (Studies in Biblical Theology No. 2; Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1950), p. 42-46.

Jahvė nebuvo vien Jėga, kaip Baalas. Jahvė buvo Asmuo, kuris matė žmogaus vargą ir rūpinosi vargstančiu žmogumi. Aplamai paėmus, semitai matė dievybėje jėgą, o izraeliečiai — Asmenį. Todėl Jahvė iš esmės skyrėsi nuo Baalo.

Jahvė neturėjo šalia savęs žmonos.[343] Jis nebuvo lytinis nei savo prigimtimi, nei buvo garbinamas lytinėmis apeigomis. Šv. Raštas lytį vertina teigiamai, teigdamas, jog lytis yra Dievo sukurta ir kaip tokia yra šventa (Pr 1,27-28; 2,18-25). Jahvė yra Kūrinijos Viešpats, o ne derlingumo dievas, pasmerktas mirti ir atgimti metiniame gamtos ritme. Jahvė yra Gyvasis Dievas, kuris apreiškia savo užmojį istorijos arenoje, nes čia žmogus liečia žmogų, čia žmogų kankina blogumo ir neteisingumo vergija, čia išgyvenamas išganymo alkis ir troškulys, čia žmogus susiduria su iššūkiu apsispręsti ir kurti ateitį su Dievu.

Gamtos religija — baalizmas mokė pažaboti gamtos dievus. Sandoros tikėjimas pabrėžė reikalą tarnauti Dievui su dėkingumu už jo dosnų gerumą ir įsijungti į Dievo rūpesčiu žėrintį užmojį istorijoje. Jokia magija negalėjo priversti Jahvę būti dosniam. Visame visagalė Jahvės valia išganyti buvo visapusiškai laisva, — buvo galima paklusti ar nepaklusti, pasitikėti ar nepasitikėti.

Likiminis klausimas. Įžvalgesnieji Izraelio vadai, paruošti išgyvenimų dykumoje, juto esminį priešiškumą tarp Jahvės iššūkio įpareigojimų ir Kanaano religijos erotinių poreikių. Laiko raidoje ši nuojauta tapo būti-

---

343 Hebrajų kalba neturi *dievės* žodžio. Penktajame prieškristiniame amžiuje, Elefantinės žydų nausėdijoje, Egipte, atrodo, buvo tikima, kad Jahvė turi moterišką bendrą, vardu Anatą. Šiai pažiūrai priešinasi W.F. Albright, *From the Stone Age to Christianity* (Baltimore, MD: Johns Hopkins, 1957), p. 371-374 (ypatingai p. 373).

niu klausimu: kur glūdi gyvenimo prasmė? Ar ji ieškotina tik žmogaus ryšyje su įstabiomis derlingumo jėgomis gamtoje? Ar ji ieškotina žmogaus ryšyje su Dievu — Istorijos Viešpačiu?

Likiminis klausimas yra abiejų Testamentų iššūkis žmogui. Atsakymas į šį klausimą pareikalavo daug vingių ir daug laiko. Sandoros tikėjimas, susidurdamas su gamtos religija, susitiko su savo priešprieša. Iššūkis buvo aitrus, nes lietė pačią žmogaus širdį ir patį gyvenimą. Kartų kartos grūmėsi, vis labiau ir labiau įsimindamos Sandoros tikėjimo prasmę ir savitumą. Ilgainiui Sandoros tikėjimas persunkė žemdirbių religines prielaidas ir davė jiems naujutėlę žmogaus — vyro bei moters ir gamtos sampratą.[344]

Pirmoji likiminio klausimo fazė buvo teisėjų laikotarpis. Izraeliečiai, bandydami prisitaikyti prie žemdirbių poreikių Pažado Žemėje, linko į Baalo ir Aštartės religiją. Reikalas tapti žemdirbiais vertė juos mokytis žemdirbystės iš čiabuvių. Nors ir pasinėrę rūpesčiuose dėl Žemės derlingumo, jie negalėjo atsisakyti Istorijos Viešpaties iššūkio. Tapdami sėsliais, izraeliečiai turėjo tapti ir kareiviais, nes reikėjo ginti Žemę nuo priešų, kurie grasino iš visų pusių. Anot Deuteronominio istoriko, priešams veržiantis į Žemę, izraeliečiai grįždavo prie Jahvės — Sandoros Dievo garbinimo. Izraelio vingius — pasimetimą ir grįžimą prie Sandoros Dievo atskleidžia teisėjų laikotarpio istorija.

---

344 M. Buber savo įžvalgioje knygoje *The Prophetic Faith* (New York, NY: Harper Torchbooks, 1960), p. 70-76, aprašo Mozės tikėjimo ir Kanaano religijos sankirtį. Šis sankirtis, anot jo, nebuvo vienkartinis. Ir atsakymas į klausimą "Kur glūdi žmogaus gyvenimo prasmė?" nėra atsakomas vienkartiniai Šv. Rašte. Antroje *Rakto* dalyje susidursime su tuo pačiu klausimu pranašų amžiuje, o trečiojoje Babilono tremtyje ir išminties sąjūdyje bei raštijoje.

Izraeliečių proveržį į Kanaaną ir jo kalvotas apylinkes palengvino tuometinių didžiųjų — Egipto ir Mesopotamijos imperijų išsekimas. Būdinga, kad *Teisėjų* knyga niekur neužsimena apie egiptiečių kišimąsi. Faraonui Merneptui mirus (apie 1211 pr. Kr.), Egiptas visiškai neteko įtakos Azijoje. Tik Rameses III (apie 1183-1152 m. pr. Kr.) trumpam vėl pasišvaistė net Sirijoje, bandydamas susidoroti su filistinais — jie vis grasino veržtis į patį Egiptą. Po šio faraono Egiptas pasinėrė į politinę suirutę viduje ir nuosmukį. O hetitai, kuriuos Egiptas kadaise buvo apstabdęs, dingo iš istorijos XII prieškristinio a. pradžioje. Juos nušlavė nuo istorijos scenos tautų judėjimas — kilnojimasis iš Egėjo jūros salų. Tiesa, Mesopotamijoje šiuo metu pradėjo galinėtis nauja jėga — Asirija (maždaug 1250 m. pr. Kr.). Tačiau teisėjų amžiuje Asirija dar nepajėgė grasinti Kanaanui. Tokiu būdu Izraelio varžovai dėl žemės buvo tik padriki Kanaano gyventojai ir tiesioginiai kaimynai — naujosios Transjordanijos tautos, įsiveržėliai iš Arabijos dykumos ir kiti naujakuriai, nūdien vadinami filistinais.

Teisėjų knygos medžiaga — pasakojimai apie vietines kovas ir kivirčus tarp giminių, be abejo, yra paimti iš labai senų šaltinių. Įkvėptasis Deuteronominis autorius kai kuriuos pasakojimus pataiso, pridėdamas įvadines ir baigmines paraštes. Dėl nežinomos priežasties pasakojimas apie Abimelechą (Ts 9,1-10,5) ir pasakojimai apie taip vadinamus mažuosius teisėjus (Ts 12, 8-15) nebuvo pataisyti jokiais priedais. Ts 17-21 taip pat neturi deuteronominių priedų ir, atrodo, bus buvę pridėti prie deuteronominės *Teisėjų* knygos (Ts 2,6-16, 31) laidos dar kitų deuteronominės istorijos redaktorių.

Pati *Teisėjų* knyga (Ts 2,6-16,31) perduoda mums

seną ir patikimą istorinę medžiagą apie Senojo Testamento laikotarpį, kuris prasidėjo su Jozuės mirtimi (apie 1200 m. pr. Kr.).

Skaitant *Teisėjų* knygą, susidaro įspūdis, kad izraeliečių giminės Pažado Žemėje gyveno gana padrikai. Nūdien skaitoma *Teisėjų* knyga pasakoja apie dvyliką teisėjų, kurie 410 metų valdė visą Izraelį. Tačiau šis pasakojimas nėra visapusiškas. Mat Deuteronominiam istorikui rūpi teologinis požiūris, — istorinė Izraelio vingių — kilimų ir kritimų priežastis: *Paklusnumas* ir *Nepaklusnumas* Jahvei, Sandoros Dievui. Iš tikrųjų teisėjai — vadai vingiuose iškilo retkarčiais vietovėse, kur reikėjo kam nors padėti iš bėdos išsinarplioti. Pavyzdžiui, Ehudas (Ehud) iš Benjamino giminės iškilo tarp savųjų už pagalbą sustabdyti moabiečių proveržį į Benjamino giminės žemę (Ts 3,12-31). Kartkartėmis šie atskirų giminių vadai pajėgdavo išjudinti ir kitas gimines bendram žygiui. Tačiau daugumoje atvejų jų įtaka turėjo vietinį pobūdį, ir jie reikšdavosi tik bėdos atveju.

Nors ir būdami padriki, izraeliečiai turėjo stiprų bendrijos jausmą, kuris viršijo siaurus paskirų giminių poreikius. Giminių lyga, kurios kilmę jau nagrinėjome, padėjo Sandoros Dievą garbinti. Be to, visos giminės rinkdavosi kasmet šventovėje prie Šechemo Sandorai atnaujinti (Ts 21,19; taip pat 1 Sam 1,3; 2,19).[345] Dėl grėsmės kuriai nors giminei Lygoje, visos giminės buvo šaukiamos sutartiniam žygiui Sandoros Dievo vardu. Gyvas sutartinio žygio pavyzdys yra pasakojimas apie Gi-

345 Ilgainiui, atrodo, centrinė Giminių lygos šventovė buvo perkelta iš Šechemo į Betelį (Ts 20,26-27), o iš čia į Šiloę (Ts 21, 1-24). Ir Gilgalas, šventovė prie Jericho, buvo maldininkų lankoma. Čia buvo minima Jordano upės perėjimas ir įėjimas į Pažado Žemę. Žr. H.J. Kraus, *Worship in Israel* (Richmond, VA: John Knox, 1965), p. 152-165; R. De Vaux, *Ancient Israel...*, p. 275; 302-303.

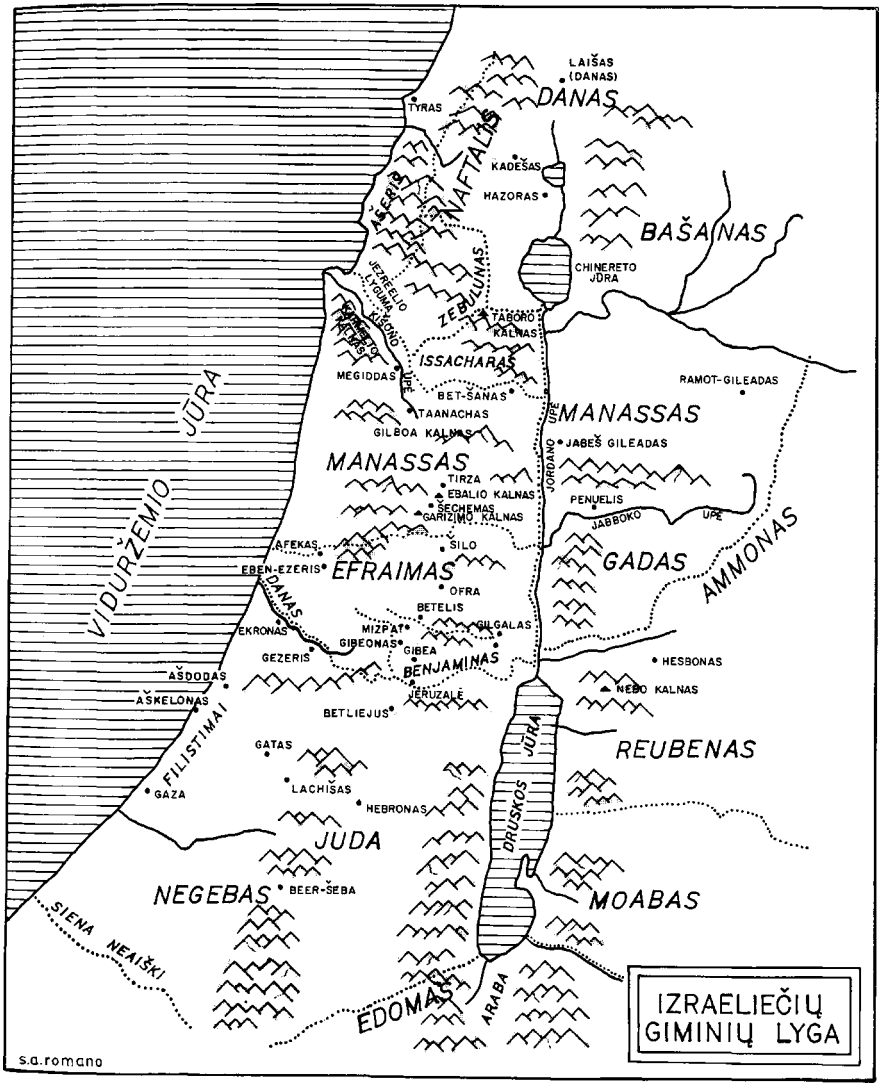

beos (Gibeah) miesto nusikaltimą (Ts 19-21). Vienas pakeleivis levitas, giliai išgyvendamas savo sugulovės išprievar-

tavimą ir nužudymą Gibeos mieste, Benjamino giminės žemėje, sukapojo jos kūną į dvyliką dalių ir išsiuntinėjo jas po "visą Izraelio žemę" (Ts 19,29). Dvylika dalių išreiškė dvylikos Giminių lygą (žr. taip pat 1 Sam 11,7). Siųsdamas dvyliką kūno dalių į "visą Izraelio žemę", levitas šaukė visas gimines sutartiniam žygiui prieš Benjamino giminės kaltininkus. Giminių atsakas šiam vaizdingam šaukimui buvo greitas ir ryžtingas. Giminės jautėsi viena bendrija, saistoma bendro Sandoros Įstatymo ir padorumo net ir tuo atveju, kada viena iš dvylikos giminių buvo nusikaltusi:

> *Visi, kurie tik matė, sakė: "To dar niekuomet nebuvo Izraelyje nuo tos dienos, kada Izraelis išėjo iš Egipto iki šiai dienai. Mums reikia tam užkirsti kelią! Ką darysime?!" (Ts 19,30).*

Pasakojimas apie benjaminiečių nusikaltimą Gibeos mieste pastebi, kad visos giminės susirinko krūvon ir "Dievo tautos susirinkime" nutarė "visi, kaip vienas" imtis sutartinio žygio nusikaltėliams nubausti.

Teisėjo vaidmuo Giminių lygoje. Žodis *teisėjas* mūsų kalba tuojau mus nukelia į teismo kėdę ar sporto salę. Hebrajų kalbos žodis *šofet* nėra visapusiškai tolygus lietuvių kalbos *teisėjo* žodžiui. Mūsuose teisėjas turi teisinį vaidmenį, o senovės semitiniame pasaulyje teisėjas turėjo kur kas platesnę užduotį. *Teisėjų* knygos teisėjas yra artimo teisių gynimo vadovas. Gynimas galėjo būti dvejopas: 1. Ginti paskiros giminės, arba net visos Sandoros bendrijos, teises kariniu žygiu ir 2. Spręsti pavienių Sandoros bendrijos narių teisinius tarpusavio kivirčus. Todėl hebrajų kalbos žodis *šofet* yra kone tolygus *įstatymdavio* žodžiui. Pranašas Izaijas rašo:

Jahvė yra mūsų teisėjas,
Jahvė yra mūsų įstatymdavys!
Jahvė yra mūsų karalius;
jis išgelbėjo mus! (Iz 33,22).

Todėl ir pareiškimas, kad tas ir tas "teisė Izraelį" yra suprastintas kur kas platesne prasme, negu lietuviškojo vertimo "teisėjas".

Svarbiausia teisėjo užduotis buvo apginti, arba "išvaduoti", nuo priešų (Ts 2,16). Tačiau jis turėjo ir tarpusavio kivirčų taikymo vaidmenį. Debora — teisėja (Ts 4,4-5) ir Samuelis — paskutinis Giminių lygos teisėjas (1 Sam 7,15-17) buvo Izraelio kovų vadas prieš išorės priešus ir sprendė ginčus tarp savųjų. Kartkartėmis teisėjo įtaka ir įsakmus nuosprendis nubanguodavo per kelias gimines, ir jie būdavo pripažįstami Giminių lygoje. Galimas dalykas, kad, giminėms susirinkus į centrinę šventovę Sandoros atnaujinti, teisėjas būdavo "Sandoros tarpininkas".

Dinastinis karalius mirdamas palieka savo sūnų įpėdiniu. Dinastinės karalystės santvarkoje sūnus paveldi tėvo sostą. Teisėjo vaidmuo Giminių lygoje nebuvo paveldimas. Jo galia būti teisėju Sandoros bendrijoje rėmėsi neįprasta Jahvės dovana — charisma. Charisma Šv. Rašte yra Dvasios dovana tarnauti bendrijai. Anot vokiečių žaismo žodžiais, charisma "ist eine Gabe für die Aufgabe" — dovana užduočiai atlikti.

Senojo Testamento teisėjai dažnai yra vadinami charismatiniais vadais. Būdami apdovanoti dieviška charisma — dvasine jėga, teisėjai buvo Giminių lygos vadai. *Teisėjų* knyga rašo, jog "Jahvės dvasia apvaldė Gideoną", — raidiškai "apsivilko Gideonu", — duodama jam įsakmią galią vadovauti (Ts 6,34-35). Gideono galia vadovauti buvo pripažinta jo giminėje ir kaimyninių giminių. Pasakojimas apie Samsoną yra legendinis (Ts 13-16). "Jahvės dvasia padarė jį labai stiprų" (Ts

14,6), — pajėgų atlikti žmogaus jėgas viršijančius darbus. Ir teisėja Debora (Deborah) — lietuviškai teisėja Bitutė, — buvo charismatikė vadė, kuri Jahvės vardu sušaukė Izraelio gimines kariniam žygiui prieš kanaaniečius (Ts 4-6). Atrodo, kad sėkmė kariniame žygyje ir asmeniški žygdarbiai drąsino pavienius izraeliečius kreiptis į teisėją ir prašyti teisinio nuosprendžio kivirčuose tarp pavienių ir šeimų. Vadinasi, Sandoros Įstatymas persunkė izraeliečių gyvenimo poreikius ir tapo gairėmis pavienio asmens ir visuomenės vingiuose.

Paskirų teisėjų seka *Teisėjų* knygoje nėra chronologinė, bet teologinė. Deuteronominis istorikas surikiavo teisėjus į savo seką, norėdamas vaizdžiai išryškinti Izraelio vingius — klusnumą Dievui, arba kilimus, ir neklusnumą Dievui, arba kritimus, nuo Jozuės mirties iki Sauliaus, pirmojo karaliaus. Tą patį reikia sakyti ir apie įvykių seką. Ji yra daugiau teologinė, negu chronologinė. Turimi duomenys nėra pakankami jai tiksliai istoriškai apibrėžti.

Teisėjų knygos pasakojimai gyvai atspindi teisėjų amžiaus sąlygas ir lūžius. XII-XI a. prieš Kristų buvo lūžių amžiai.

Mūšis prie Megido (Megiddo) tvirtovės. Matėme, kad izraeliečiai įsigalėjo Kanaano aukštumose. Jie nepajėgė iš karto išvietinti kanaaniečių iš krašto lygumų ir slėnių.

Jezreelio slėnis Kanaane yra labai derlingas. Anuomet jį kirto pagrindinis prekybos kelias tarp Egipto ir Mesopotamijos. Kalnų perėją į Jezreelio slėnį iš pietų saugojo kanaaniečių Megido tvirtovė.[346] Kanaaniečiai,

---

346 Megidas (Megiddo) buvo daugelio svarbių mūšių vieta pasaulinėje istorijoje ir Šv. Rašte Anot *Apokalipsės,* arba *Apreiškimo Jonui* knygos, Megido vietovė bus baigminio mūšio tarp Dievo ir Piktojo

turėdami savo rankose šį svarbų prekybinį kelią, dusino izraeliečių ūkinę pažangą. Tokia buvo padėtis, rašo *Teisėjų* knyga, teisėjo Šamgaro dienomis:

Šamgar, Anato sūnaus, dienose,
Jaelės dienose,
karavanai liovėsi keliauti per kraštą,
o keleiviai naudojo aplinkinius kelius (Ts 5,6).

Izraeliečių pajėgos, Deboros skatinamos ir Barako vadovaujamos, susikovė su kanaaniečių generolo Sisero (Sisera) kariauna prie Taanacho tvirtovės (Ts 5,19), keletas kilometrų nuo Megido. Iš Taanacho galima matyti Megido kalnų perėją ir visą Jezreelio slėnį.[347] Atrodo, kad tik pusė izraeliečių lygos giminių pakluso Deboros šaukimui į sutartinį žygį prieš kanaaniečius. Mūšį laimėjo izraeliečiai. Dalinai jiems padėjo smarki audra su liūtimi, užtvindydama per Jezreelio lygumą tekantį Kišono upelį ir įmurdydama galinguosius kanaaniečių karo vežimus į purvyną.

Pasakojimas apie Megido mūšį. Teisėjų knyga turi du skaitinius apie Megido mūšį: poetinį ir pasakojimą. Poetinis skaitinys yra Deboros giesmė, ji atspindi tiesioginį mūšio dalyvio išgyvenimą (Ts 5). Todėl jis yra tikrai istoriškas liudijimas. Deboros giesmė yra vienas iš seniausių Senojo Testamento skaitinių. Ji sukurta įvykio dalyvio. Antrasis skaitinys yra pasakojimas (Ts 4). Jis yra vėlesnės kilmės už Deboros giesmę. Kai kuriomis smulkmenomis jis skiriasi nuo Deboros giesmės. Archeologai, atkasdami Megidą, užtiko duomenų,

---

laukas (Apr 16,16). *Harmagedonas* raidiškai reiškia Har-Megiddo, t.y. Megido kalnas.

347 Taanachas ir Megidas yra archeologų atkasti. Apie Taanacho radinius rašo *The Biblical Archaeologist* 26(4:1963) 130-132.

kurie liudija, jog mūšis įvyko apie 1125 m. prieš Kristų.[348]

Pergalės reikšmė yra labiau apčiuopiama giesmėje, negu vėlesniame pasakojime.[349] Giesmė švyti mūšio nuotaika. Ji liudija ir įvykį, ir įvykio išgyvenimą. Giesmės autorei įvykis buvo nuostabus, nes apreiškė Dievo rūpestį savo tauta. Baisioji audra su liūtimi, nugalėjusi kanaaniečių karo vežimus, buvo veiksmingo Jahvės artumo išraiška. Jahvė vedė ir gynė savo tautą! Pagal karštą poetės tikėjimą, jokia žmogiškų pajėgų gausa negali pasipriešinti Jahvei. Jis yra dangaus ir žemės Viešpats, Visagalis istorijoje, jo užmojui tarnauja gamtos jėgos. Net ir žvaigždės — dangaus skliauto kariuomenė dalyvauja mūšyje:

Žvaigždės kovojo iš dangaus;
judėdamos per dangaus skliautą,
jos kovojo prieš Siserą (Ts 5,20).

Deboros giesmė prasideda ir baigiasi kvietimu pagarbinti Jahvę (Ts 5,2.31). Poetė liudija savo patirtimi, jog Jahvė, dalyvaudamas mūšyje, padarė įvykį istoriškai svarbų ir reikšmingą.

Deboros giesmė įtaigiai perduoda Sandoros tikėjimo

---

348 W.F. Albright sugretina Deboros giesmę su kanaanietiška Ras Šamra raštija. Žr. jo straipsnį "The Song of Deborah in the Light of Archaeology", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 62(1936) 26-31.

349 Arkivysk. J. Skvireckas taikliai pastebi: "Nuo seniausių laikų šita giesmė vadinama Deboros. Ji viena tikriausiai buvo jos autorė; tai gana aiškiai nurodo 3 ir 12 jos eil. ...Deboros giesmė tai rinktinis perlas dailioje Šv. Rašto poezijoje; jos forma tikrai tobula; jos mintys kilnios ir labai gerai išreikštos; daug gražumo jai suteikia nuostabus lyrizmas". Žr. *Šventasis Raštas Senojo Testamento* (Roma, 1955), I, p. 449.

pagrindą: Jahvė yra "Izraelio Dievas" (3-oji ir 5-oji eilutė), o Izraelis yra "Jahvės tauta" (11-oji ir 13-oji eilutė). Pati Sandora giesmėje nėra minima, tačiau Sandoros ryšys tarp Dievo ir Izraelio yra visos giesmės pagrindas. Jahvė yra garbinamas kaip savo tautos Vadas, kuris atskuba iš Sinajaus per Edomą (4-oji ir 5-oji eilutė). Žmonės yra skatinami švęsti Jahvės pergales — atpasakoti jo didžius darbus (11-oji eilutė: "teisius darbus").

Izraeliečių giminės, kurios pašauktos neatskubėjo į sutartinį žygį, — "neatėjo padėti Jahvei prieš galiūnus" (23-oji eilutė), — yra griežtai pasmerkiamos, nes jos nesielgė kaip "Dievo tauta".

Deboros giesmė liudija, kad Izraelio pagrindu nebuvo vien tik politiniai ar šeimos ryšiai, bet sąmoningas atsidavimas Jahvei, vienam ir vieninteliam Giminių lygos Viešpačiui. Tikrajam Izraeliui priklausė tik tos giminės, kurios ryžosi tarnauti Jahvei visapusišku atsidavimu. Jos buvo Jahvės "draugai", — tie, kurie jį myli (31-oji eilutė).

Deboros giesmė yra iškilus Senojo Testamento liudininkas, kad Sandoros tikėjimas nesirėmė įžvalga į gamtą, bet Dievo apreiškimu per istorinius įvykius.

Priešų supami. Giminių lygos įtikinanti pergalė prieš Siserą sutriuškino jungtinį kanaaniečių pasipriešinimą Kanaano — Pažado Žemėje. Tačiau priešų izraeliečiams netrūko. Naujai susikūrusios Transjordanijos karalystės žiūrėjo su pavydu į Izraelio žemes pačioje Transjordanijoje ir Kanaane. Moabas, karaliaus Eglono vedamas, įsiveržė į Izraelio žemę ir užkariavo "Palmių miestą" — Jerichą.[350] Izraeliečiai nuo jų apsigynė abi-

350 Žr. Žemėlapį.

rankio teisėjo Ehudo klasta. Jis įteikė Moabo karaliui "pranešimą nuo Dievo" su durklu (Ts 3,12-30). Kiek vėliau izraeliečiai keliskart nukentėjo nuo amoniečių ir Transjordanijoje, ir Pažado Žemės aukštumose. Kovose prieš amoniečius vadovavo teisėjas Jefta (Ts 10,6-12,7).

Kur kas rimtesnį pavojų Giminių lyga išgyveno midianitų proveržių metu. Jie buvo žiaurūs. Atjodami ant kupranugarių iš Arabijos dykumos, jie užpuldinėjo izraeliečius. Kupranugariai tuo metu jau buvo tapę dykumos laivais. Jų padedami, plėšrūs dykumos klajokliai galėjo pasiekti tolimas vietoves. Midianitai ir ėmė juos naudoti sėsliams kaimynams užpuldinėti. Izraeliečių Giminių lyga, vis dar padrika, buvo gera vieta pasiplėšikauti. Staigūs ir nelaukti midianitų proveržiai prieš beginklius izraeliečius buvo labai paveiklūs. Saugumo dėlei izraeliečiai ėmė trauktis iš gyvenviečių į olas kalnuose. Gausūs lyg skėriai midianitai veržtavosi į Giminių lygos žemes "su savo galvijais ir palapinėmis. Neįmanoma buvo suskaityti nei jų, nei jų kupranugarių. Įsiveržtami jie niokojo kraštą" (Ts 6,5). Midianitų antplūdžių įbauginti, izraeliečiai nebedrįso žemės dirbti ir atsidūrė pavojuje prarasti visa, ką buvo laimėję užkariavimu. Šioje baimingoje padėtyje pagalba atėjo per teisėją Gideoną, kartkartėmis vadinamą Jerubbaalo vardu (Ts 6-8). Gideono sėkmė kovoje prieš midianitus glūdėjo jo aistringame tikėjime Jahve. Tikėjimo aistra buvo jo charisma — Dievo duota jėga užduočiai išpildyti. Tikėjimo aistra vedė jį kovon prieš visus — net prieš savo paties šeimos narius, kurie tik tarnavo Baalui. Mat Gideono tėvas Joašas (Joaš), nors ir nešiojo Jahvės vardą — Jah, arba Jo, buvo pasistatęs Baalui altorių su derlingumo medeliu Ašera (Ašerah) šalia jo. Gideonas sunaikino visus apeiginius Baalo garbinimo rakandus. Negana to, dideliam Ofros

(Ofrah) miestelio gyventojų nepasitenkinimui, jis pastatė altorių Jahvei (Ts 6,25-32).

Pasakojimas apie Gideono tėvo Joašo altorių Baalo garbei rodo, kaip giliai tuo metu kanaaniečių religija buvo įsiskverbusi į izraeliečių gyvenimą. Be to, jis liudija, kad izraeliečių atgimimas lūžių metu buvo glaudžiai susietas su aistringu tikėjimu Jahve — Giminių lygos Sandoros Dievu. Pasakojimas turi ir stebinančią atomazgą: pergalė yra Jahvės, o ne izraeliečių! Dievui užteko 300 izraeliečių žygiui prieš nesuskaitomą midianitų daugybę (Ts 7,1-25). Jahvės pergalė stebino Gideoną (Ts 6,36-40). Ji stebina nūdien kiekvieną, kuris nori rasti išganymą tik savomis jėgomis.

Filistinų antplūdis. XII-XI a. būvyje pavojus Giminių lygai didėjo ir iš Vidužemio jūros pusės. Mat iš jūros veržėsi į Kanaaną kiti naujakuriai — filistinai. Jie buvo viena iš keletos Jūros tautų, išsijudinusių iš Egėjo salynų į derlingesnes rytinių Vidužemio jūros kraštų žemes. XII priešKristinio amžiaus pradžioje jie ėmė kurtis ir Kanaane, ateidami sausumos keliu per Mažąją Aziją ir keldamiesi tiesiog iš jūros. Filistinus Kanaane masino pajūrio lygumos.

XII priešKristinis amžius buvo tarpinis laikotarpis Artimųjų Rytų istorijoje. Archeologija liudija, jog šiame amžiuje geležis pakeitė žalvarį, ir prasidėjo geležies amžius (1200-600 m. pr. Kr.). Filistinai jau žinojo geležies paslaptį ir buvo įgudę pasigaminti ir naudoti geležinius įrankius ir ginklus. Būdami veržlūs ir karingi, jie išnaudojo savo įgūdžius tikram ano laikotarpio geležies monopoliui.[351] Iš savo kuklių prietilčių pajūrio ly-

---

351 Filistinai davė Kanaanui ir naują vardą — Palestina, t.y. filistinų žemė. Šis faktas yra vienas iš istorijos ironijų. Izraelio žemei vardą davė vieni iš smarkiausių Izraelio priešų — filistinai!

gumose, jie palengva skverbėsi į krašto gilumą, užgoždami kanaaniečių pasipriešinimą ir susidurdami su jau susėslėjusiais pergalingaisiais izraeliečiais.

Teisėjų knygos pradžioje aprašoma Šamgaro (Šamgar) žygdarbiai prieš filistinus. Jis su žagre užmušė 600 filistinų (Ts 3,31). Šamgaras reiškėsi anksti teisėjų amžiuje, nes jo žygdarbiai yra minimi Deboros giesmėje (Ts 5,6). Apskritai *Teisėjų* knyga apie filistinus kalba prabėgomis. Tik deuteronominėje *Teisėjų* knygos pabaigoje (Ts 13-16) pasakojama išsamiau apie teisėją Samsoną — izraeliečių Tarzaną su bėdon vedančia jo moterų silpnybe. Pasakojimai apie Samsoną yra legendiniai. Įžvalgus tikėjimas per liaudies pasakotoją aptaria žmogiškų pomėgių vaidmenį Dievo užmojyje ir veikloje.

Pasakojimas apie Samsoną laiko Samsoną vienu iš teisėjų. Tačiau Samsonas nėra panašus į kitus teisėjus — jis nebuvo kovų prieš filistinus vadas. Samsono žygdarbiai yra pavienio asmens darbai. Pasakojimu labiau pakutenama klausytojo vaizduotė, negu atpasakojama istoriniai įvykiai. Teologiniu požiūriu pasakojimas yra tragiškas. Samsonas įvaizdina žmogų, spinduliuojantį charisma — Jahvės dvasios jėga, kuris, užuot tarnavęs Dievo užmojui, savo amžiaus lūžyje pasiduoda asmeniškoms aistroms.

Pasakojimas apie Samsoną laikytinas padavimu. Jis atspindi istorišką izraeliečių ir filistinų santykių tikrovę XII ir XI a. sampynoje. Aišku, kad tuo metu filistinai jau buvo įsigyvenę Kanaane palei jūrą ir jautėsi pakankamai galingi. Jie labai vargino izraeliečius. Tiesa, žūtbūtinių kovų tarp jų dar nebuvo. *Teisėjų* knygos pasakojime dar nėra krimtimosi ir sielvarto dėl filistinų pranašumo. Atpasakojama apie susirėmimus pasienyje. Kol kas jie nekliudė abiem tautom palaikyti prekybinius santykius. Tačiau XI a. prieš Kristų ši padėtis

pasikeitė. Filistinai užvaldė slėnius, nutįsusius į krašto aukštumas ir izraeliečių gyvenvietes krašto gilumoje. Šiame amžiuje prasidėjo žūtbūtinis filistinų proveržis. Filistinai siekė visiškai ir visam laikui užgožti izraeliečių Giminių lygą.

Įvykių seka:

Prieš Kristų	Egiptas	Palestina (Sirija)	Mesopotamija
1200 iki 1100	XX dinastija (mždg. 1185-1069) Faraonas Rameses III nugali Jūros tautas (mždg. 1175) Egipto nuosmukis	Teisėjų amžius (mždg. 1200-1100) Filistinai įsikuria Kanaane Megido mūšis (mždg. 1125)	Dingsta hetitų imperija Asirijos nuosmukis
1100 iki 1000	XXI dinastija (mždg. 1069-935) Egipto nuosmukis tęsiasi	Filistinai pirmauja Šiloė — Giminių lygos šventovė sunaikinama (mždg. 1150) Samuelis (teisėjas-pranašas) ir Saulius (pirmasis karalius) (mždg. 1020-1000)	Trumpas Asirijos atgimimas Tiglat-pileser I (mždg. 1116-1078)

GIMINIŲ LYGA NEPAJĖGIA APSIGINTI

Izraeliečiai, būdami Pažado Žemėje naujakuriai, patyrė daug užpuolimų iš išorės. Giminių lygos santvarka

nebuvo pajėgi susidoroti su priešais. Be to, ir Giminių lygos viduje nebuvo darnos tarp pačių izraeliečių. Net rimto pavojaus metu tik pusė giminių teatskubėjo į Deboros šaukimą ir padėjo apginti Giminių lygą nuo Sisero užmačių prie Megido. Mat dvylika giminių neturėjo bendros politinės valdžios, o tenkinosi Giminių lygos atsidavimu Jahvei — Sandoros Dievui ir Sandoros įpareigojimams. Lyga savo prigimtimi ir santvarka skatino gimines į nepriklausomybę.

Anot Sandoros tikėjimo ir savimonės, tik Jahvė — ir niekas kitas buvo Giminių lygos Valdovas. Jahvės valdžia buvo apreiškiama per Dvasia įgalintus — charismatinius teisėjus ir per Kunigą, kuris prižiūrėjo pagrindinę Giminių lygos šventovę. 1 *Samuelio* knyga aprašo kunigą Elį Šiloės (Šiloh) šventovėje (1 Sam 1-4). Tik didžiųjų metinių švenčių proga, švenčiamų visų kartu pagrindinėje šventovėje, ir kritišku atveju, — pavyzdžiui, Gibeos (Gibeah) nusikaltimas, — giminės rinkdavosi kartu "kaip vienas" (Ts 19-21). Ši gana padrika Giminių lygos savivalda saugojo nuo politinio savavaliavimo. Kritišku atveju, izraeliečiai grįždavo prie Jahvės — Istorijos Valdovo, atnaujindami savo Sandoros tikėjimą. Dievo kelias ir dabar buvo istorijos — įvykių kelias. Taigi Giminių lygos santvarka turėjo gerų pusių. Bet Giminių lyga nebuvo pajėgi sujungti visų giminių pasipriešinti filistinų pavojui.

Abimelechas: Karalius Šecheme. Pirmasis bandymas sukurti visoms giminėms bendrą valdžią įvyko Šecheme — vietoje, kur Jozuės amžiuje buvo sukurta Giminių lyga. Bandymas nepavyko.

Teisėjo Gideono sūnus, vardu Abimelechas, bandė pasisavinti vyriausią valdžią Giminių lygoje. Abimelechas pasinaudojo savo tėvo įtaka. Gideonas buvo Jahvės dvasia įgalintas — charismatiškas vadas kovose prieš

midianitų antpuolius. Sėkminga Gideono pergalė padarė jį plažiai žinomą Giminių lygoje. Be to, Abimelechas panaudojo ir filistinų grėsmę. Mat filistinų proveržiai į izraeliečių gyvenvietes didino Giminių lygoje įtampą ir įžvalgą, kad būtina turėti bendrą valdžią su įsakmia galia.

Izraeliečiai jau buvo norėję apvainikuoti karaliumi Gideoną. "Valdyk mus", jie sakė, "tu, tavo sūnus, ir tavo vaikaitis" (Ts 8,22). Taigi izraeliečiai jam siūlė dinastinę karaliaus valdžią vietoje nepaveldimos ir charismatinės galios. Siūlydami karaliaus valdžią, izraeliečiai naudojosi Transjordanijos karalysčių pavyzdžiu. Moabas ir Ammonas turėjo karalius.[352] Tačiau Gideonas nesutiko būti karaliumi. Jis ryžtingai atsakė: "Aš jūsų nevaldysiu; nevaldys jūsų nei mano sūnus, — Jahvė valdys jus!" (Ts 8,23). Gideono atsakymas atspindi Šv. Rašto teokratinį[353] pobūdį ir sampratą. Kadangi pats Jahvė — Dievas yra Izraelio karalius, joks žmogus negali drįsti užgrobti jo valdžios.

Gideonas turėjo daug žmonų. Be žmonų, jis turėjo ir sugulovę Šecheme. Ji buvo jam pagimdžiusi sūnų — Abimelechą. Dabar jis ir norėjo tapti tuo, ko atsisakė jo tėvas.

Abimelecho veikla yra aprašoma Ts 9. Pasakojama, kad po Gideono mirties Abimelechas aplankė savo motinos giminaičius Šecheme. Jam pasisekė įtikinti juos, kad jam priklauso teisė būti karaliumi. Gavęs piniginę paramą iš Baal-berito — Sandoros šeimininko šventovės iždo, Abimelechas pasisamdė būrį padaužų ir, jų padedamas, iššudė savo septyniasdešimt brolių — mat juos

---

352 Atrodo, kad kanaaniečių miestų-valstybių karaliukai nebuvo sukūrę dinastinės ir paveldimos valdžios. Pr 36,31-39 duoda Edomo karalių sąrašą. Edomas jau turėjo dinastinę karaliaus valdžią.

353 *Teokratija* reiškia Dievo valdžią. *Teokratinis* yra būdvardis.

laikė savo varžovais. Tik vienas Jotamas (Jotam) išvengė mirties (Ts 9,5). Po to, Šechemo gyventojai apvainikavo Abimelechą savo karaliumi.[364]

Abimelecho apvainikavimas karaliumi neliko be priekaištų. Gyvas išlikęs Jotamas pabėgo į Garizimo kalną. Iš čia jis kreipėsi į šechemiečius su pasaka apie medžius (Ts 9,7-15). Pasakoje alyvmedis, figa, vynmedis ir pagaliau erškėtis yra prašomi būti miško karaliumi. Alyvmedis, figa ir vynmedis atsisako, o erškėtis sutinka. Erškėtis yra šiurkštus ir lengvai degantis krūmas. Pasaka norima pasakyti, kad Abimelecho valdžia, kaip ir dagus erškėtis, greitai sudegs. Savo kandžia pasaka Jotamas išreiškė atsargią ir vyraujančią Giminių lygos pažiūrą į monarchiją. O Abimelecho rėmėjai buvo Baal-berito šventovės kunigija, kuri nesiliovė ilgėtis Giminių lygos savimonei priešingos valdžios.

Abimelechas valdė tik trejetą metų (Ts 9,22). Jam pasisekė savo karaliavimą išplėsti aplinkinėse vietovėse. Šechemas buvo jo karalystės sostinė. Tačiau Jotamo pranašystė, paryškinta pasaka apie miško karalių, išsipildė. Pats Šechemas sukilo prieš Abimelechą. Pradžioje Abimelechas susidorojo su sukilimu — gudria pasala jis sėkmingai įsibrovė į sukilusį Šechemą ir jį sunaikino. Tai įvyko apie 1100 m. prieš Kristų (Ts 9,45). Ilgainiui sukilimas išsiplėtė į kitus Abimelecho karalystės miestus. Abimelechas žuvo mūšyje prie Tebezo (Tebez), pusiaukelėje tarp Šechemo ir Bet-šano. Bandymas kurti monarchiją baigėsi tragiškai. Tačiau jis buvo ir įvadas į ateitį. Izraeliečių Giminių lyga buvo priėjusi prie liepto galo. Filistinų grėsmė nuolat didėjo. Izraeliečiams valdžia su įsakmia galia darėsi būtinybe.

---

354 Apvainikavimas turbūt įvyko prie šventojo Stulpo, kuris ir šiandien tebestovi Šechemo piliakalnio griuvėsiuose.

Filistinai sunaikina Šiloę (Šiloh). Deuteronominis istorikas užbaigia teisėjų amžiaus apžvalgą 1 *Samuelio* 12. Šiame skyriuje Samuelis, Giminių lygos teisėjas, kreipiasi į izraeliečius su atsisveikinimo žodžiu. Svarbu prabėgomis apžvelgti 1 *Samuelio* 1-12, nes čia supažindinama su įvykiais, kurie filistinų antplūdžio metu privedė prie Giminių lygos žlugimo.

1 Sam 1-3 aprašo pagrindinę Giminių lygos šventovę — Šiloę. Į Šiloę susirinkdavo kasmet visos giminės atnašauti Jahvei aukų (1 Sam 1,3.7.21). Kunigas Elis (Eli) "tarnavo Jahvei", o berniukas Samuelis buvo Elio patarnautojas. Laikai buvo labai neramūs. Filistinai brovėsi iš pajūrio lygumų per slėnius į krašto aukštumas ir dusino izraeliečius. Be to, "mažai tebuvo girdima iš Jahvės, ir regmės iš jo buvo perdėm retos" (1 Sam 3,1-2). Atrodo, kad buvo tikimasi, jog giminės ras darną ir ryžtą po kunigiška Elio ir jo sūnų valdžia. Mat jie saugojo Sandoros Skrynią bei šventąjį Urimą (Urim) ir Tumimą (Tummim).[355] Taigi izraeliečiai nebuvo ribojami viena galimybe — monarchija. Šiuo metu jie turėjo hierokratiją — paveldimą kunigų valdžią Giminių lygos šventovėje.

1 Sam 4,1-7,2 — sekanti 1 Sam 1-12 dalis aprašo Sandoros Skrynios, kuri buvo laikoma Šiloės šventovėje, likimą.

Izraeliečiai buvo karo stovyje su filistinais. Pralaimėjus vieną svarbų mūšį, Giminių lygos seniūnai pakišo mintį neštis Skrynią į sekantį mūšį. Taip buvo

---

355 *Urim* ir *Tummin* — paslaptingi šventi įrankiai, kurių pagalba izraeliečių kunigas (Įst 33,8) ar Vyriausias kunigas (Iš 28,30; Kun 8,8; Sk 27,21) galėjo duoti nuosprendį Dievo vardu. Šių žodžių prasmė nėra aiški. Pagal masoretinio hebraiško teksto balses *'urim* reiškia *šviesas*, o *tummim* — *tobulybes*. Žr. R. De Vaux, *Ancient Israel...*, p. 352-353.

daroma anksčiau. "Tegu Jahvė ateina į mūsų tarpą ir teišgelbsti mus iš mūsų priešų rankų" (1 Sam 4,3). Taigi Skrynia iškeliavo iš Šiloės. Į mūšio lauką ją išlydėjo du Elio sūnūs. Sandoros Skrynios artumas izraeliečių stovykloje buvo sutiktas su galingu šauksmu į mūšį, nuo kurio "nuaidėjo visa žemė" (1 Sam 4,5). Filistinai sustingo iš baimės sužinoję, jog "Dievas atėjo į stovyklą" (1 Sam 4,6). Tačiau jie drąsino vieni kitus nepasiduoti be kovos.

Filistinai, dideliam savo nustebimui, mūšyje įtikinančiai nugalėjo Izraelį. Sandoros Skrynia buvo paimta į nelaisvę ir nugabenta į Filistiją kaip karo grobis.

Po šio įvykio Šiloė — izraeliečių Giminių lygos šventovė nebeminima. Tylą lengva suprasti. Tik šimtmečius vėliau, Judo (Judah) karalystės gyventojams ėmus perdėtai pasitikėti Šventykla Jeruzalėje, pranašas Jeremijas priminė Šiloės sunaikinimą:

> *Eik dabar į mano šventovę, kuri buvo Šiloh, — mano paties pastatytą pradžioje, — ir pasižiūrėk, ką padariau jai dėl Izraelio, savo tautos, nedorumo (Jer 7,12-14; žr. 26,6.9).*

Archeologija atpažįsta, kad Šiloė buvo ištikta baisios nelaimės. Iš nuodegulių ir pamatų likučių galima spėti, jog Šiloė buvo filistinų sudeginta. Tai turėjo įvykti po mūšio prie Ebenezerio,[356] kuriame filistinai paėmė nelaisvėn Sandoros Skrynią (1 Sam 4). Be to, iš archeologinių duomenų aišku, kad filistinai nepasitenkino Šiloės sunaikinimu. Tuo pačiu metu buvo nuniokoti ir kiti izraeliečių miestai Pažado Žemės aukštumose.

---

356 Žr. 1 Sam 4,1. Arkivysk. J. Skvireckas vietovardį Ebenezer verčia *Pagalbos akmeniu.*

Izraelis buvo beviltiškoje padėtyje. Pats Giminių lygos centras — pelenuose: Šiloės šventovė sudeginta, o Sandoros Skrynia — senasis Jahvės artumo įvaizdis — nelaisvėje. Neapipjaustytieji priešai — filistinai tai padarė! Pažado Žemė palengva tapo filistinų žeme. Sukrėsti ir neviltiškumo apimti, pamaldieji izraeliečiai savo tikėjimą nugalėtu Dievu išreiškė pasakojimų puokšte apie Sandoros Skrynią nelaisvėje (1 Sam 4,12-7,2). Pasakojimai žėri pasitikėjimu ir ateities viltimi.

Kunigas Elis, išgirdęs apie Ebenezerio mūšio tragiškus padarinius, nuvirto nuo krėslo, nusisuko sprandą ir mirė. Jo marti, išgyvendama tragišką žinią, nelaiku pagimdė sūnų, kuriam davė tikėjimo skausmu alsuojantį vardą Ikabod — Be šlovės, nes "šlovė [Jahvės artumas] paliko Izraelį" (1 Sam 4,22). Skrynia — Jahvės sostas Sandoros bendrijoje pateko nelaisvėn!

Istoriko akimis žiūrint, sunku suprasti, kodėl filistinai nepanaudojo susidariusios padėties visai Pažado Žemei apvaldyti. Galimas dalykas, kad filistinų Pentapolis — Penkių miestų lyga, susidedanti iš Gazos (Gaza), Ašdodo, Aškelono, Gato ir Ekrono (Joz 13,3) turėjo tarpusavio vaidų, kurie trukdė panaudoti Ebenezerio pergalę prieš izraeliečius. Tačiau viena yra aišku ir istorikams. Filistinai turėjo skaitytis su tikėjimu Jahve. Tikėjimas buvo nuostabus veiksnys izraeliečių politiniuose lūžiuose. Ir šio lūžio metu tikėjimas Jahve švytėjo nuostabiu pajėgumu ir gyvastingumu.

Šv. Raštas nesiliauja kartoti, kad įžvalga į Dievo ir žmogaus santykį ir bendradarbiavimą tampa gilesnė istorinių lūžių ir gyvenimo sunkumų žaizdre. Ir šių pralaimėjimų šviesoje izraeliečiai tikėjimu suvokė, kad Jahvė, būdamas Istorijos Viešpats, nėra istorinių lūžių ir gyvenimo sunkumų auka. Jahvės nesupančiojo nei izraeliečių Giminių lygos sandara. Politinis izraeliečių

Giminių lygos pralaimėjimas nieku nebuvo Jahvės pralaimėjimas, nors padėtis ir atrodė beviltiška.

Jahvė lavino savo tautą per nelaimes ir pergales. Šv. Rašto pranašai kreips ypatingą dėmesį į Jahvės šaukimą kurti ateitį dabarties lūžiuose ir pervartose, nes tragiški lūžiai ir pervartos, anot jų, yra progos patikrinti širdies kryptį ir atnaujinti atsidavimą Sandoros Dievui. Tikėjimo atnaujinimas vyko ir per skaudžius įvykius. Juo tamsesnė naktis, juo ryškesnės tolimos žvaigždės.

Samuelis: Paskutinis teisėjas. Samuelį Senasis Testamentas laiko ir teisėju, ir pranašu. Jis buvo paskutinis Giminių lygos teisėjas ir pranašas, kuris patepė pirmąjį Izraelio karalių. Teisėjas-pranašas Samuelis buvo asmuo, kuris paliko ryškius pėdsakus išganymo istorijoje. Nėra abejonės, kad jis, po Mozės ir Jozuės, buvo svarbiausias Sandoros bendrijos vadas.

Samuelio veikla atžymi Senojo Testamento istorinės raidos perėjimo laikotarpį — nuo *teisėjo* — charismatinio ir Jahvės dvasia įgalinto vadovauti Sandoros bendrijai į *pranašo* — naują ir nuostabų dvasios vado vaidmenį. Samuelio vedami, izraeliečiai pakeitė savo politiniai padriką Giminių lygą į pastovesnę monarchiją.

1 Sam 1-12 aprašo Samuelio vaidmenį dviem skirtingais požiūriais. Deuteronominis istorikas, atrodo, turėjo du skirtingus tikėjimo kraičio šaltinius: 1. Sauliaus (1 Sam 9,1-10,16 ir 1 Sam 11) ir 2. Samuelio (1 Sam 7,3-8,22; 10,17-27 ir 1 Sam 12). Abu šaltiniai pripažįsta, kad lemiamą vaidmenį izraeliečių apsisprendime tapti monarchija suvaidino Samuelis.

Sauliaus šaltinis (1 Sam 9,1-10,16; 1 Sam 11). Sauliaus šaltinis pasakoja apie "dailiai nuaugusį vyrą", vardu Saulius, iš Benjamino giminės, kuris buvęs "visa pėda aukštesnis" (1 Sam 9,3) už visus savo kaimynus.

Tėvo asilėms kažkur pasiklydus, Saulius su bernu išėjo jų ieškoti ir rado sau karalystę. Mat išvaikščioję Efraimo kalnus, Šališos (Šališah) ir Šaalimo (Šaalim) žemes ir asilių nerasdami, jie nutarė kreiptis į "Dievo žmogų" Samuelį, kad jis padėtų asiles surasti (1 Sam 9,5-8). Samuelį žmonės laikė įžvalgiu Dievo žmogumi — reginčiu (1 Sam 9,9-11). Be to, jis buvo ir vietos kunigas, nes vadovaudavo apeigoms, aukojant atnašas "ant kalvos" (1 Sam 9,12-13). Samuelis Dievo dvasios jėga atpažino Sauliaus asmenyje vadą, kuris gali išgelbėti izraeliečius iš filistinų ir kitų priešų grėsmės. Jis slapta patepė Saulių Izraelio "kunigaikščiu" (1 Sam 10, 1-2).[357]

Pagal Sauliaus šaltinį, Saulius nebuvo viešai paskelbtas karaliumi iki laimėto mūšio, kurį aprašo 1 Sam 11. Čia nebuvo kovojama su filistinais, bet su amoniečiais, kurie, pasinaudodami Giminių lygos silpnumu, plėtėsi Transjordanijos giminių sąskaita. Jabeš-gileado gyventojai, amoniečių antpuolio bijodami, paprašė taikos. Tačiau amoniečiai išdidžiai pareiškė, kad apie taiką kalbės tik tada, kada išlups kiekvienam izraeliečiui dešinę akį (1 Sam 11,1-2). Jabeš-gileado gyventojai per pasiuntinius kreipėsi į visą Izraelį su prašymu ateiti pagalbon prieš amoniečius. Atsitiko, kad Saulius, grįždamas su jungu jaučių iš ariamo lauko į namus, išgirdo žinią apie tautiečių bėdą Jabeš-gileade (1 Sam 11,4-5). Ūmai dieviška charisma — "Dievo dvasia" nužengė ant Sauliaus su didele jėga. Dievo dvasia skatino jį, kaip kadaise teisėjus, pradėti elgtis kaip elgiasi karalius:

---

357 Saulius buvo pateptas būti *nagid* — *kunigaikščiu,* arba *princu.* Žodis *melech* — *karalius* Sauliaus šaltinyje yra vengiama naudoti. Tik Jahvė yra Izraelio karalius. Žmogus gali būti *nagid* — *kunigaikštis.*

Jis paėmė savo jaučių jungą, sukapojo juos į gabalus ir per pasiuntinius nusiuntė į visą Izraelio žemę su šaukimu: "Kiekvienas, kuris neateis ir neseks Saulių ir Samuelį į mūšį, patirs jaučių likimą!" Jahvės baimė palietė žmones. Jie atėjo kaip vienas vyras (1 Sam 11,7).

Jaučių sukapojimas į gabalus buvo šaukimas sutartiniam žygiui Jahvės vardu. Jis buvo raiškus įvaizdis. Sauliaus įkvėpti, izraeliečiai laimėjo mūšį prieš amoniečius. Po pergalės, teigia Sauliaus šaltinis, izraeliečių sąvanoriai kareiviai pasiūlė Sauliui karaliaus karūną. Saulius, pasiūlymą priėmęs, buvo Gilgalo šventovėje "Jahvės akivaizdoje" apvainikuotas Izraelio karaliumi (1 Sam 11,15).[358]

Samuelio šaltinis (1 Sam 7,3-8,22; 10,17-27; 1 Sam 12). Samuelio šaltinio turinys daug kuo skiriasi nuo Sauliaus šaltinio turinio (1 Sam 9,1-10,16; 1 Sam 11). Pats Samuelis yra vaizduojamas skirtingai. Čia jis nėra laikomas įžvalgiu Dievo žmogumi — "regінčiuoju", bet teisėju — paskutiniu ir iškiliausiu Izraelio teisėju.

Samuelio teisėjavimas apėmė izraeliečių tarpusavio bylas. Tuo tikslu jis kasmet apkeliaudavo Betelio, Gilgalo ir Mizpos (Mizpah) šventoves (1 Sam 7,15-17). Tačiau Samuelio teisėjavimas nesiribojo bylų sprendimu. Samuelis vedė izraeliečius į pergalę prieš filistinus. Tiesa, pasakojimas teigia, kad Samuelis nugalėjo filistinus ne ginklu, bet malda ir aukomis Jahvei (1 Sam 7, 4-14).

Pasakojimas apie monarchijos pradžią Izraelyje Sa-

---

358 1 Sam 11,12-14 rašo apie karalystės "atnaujinimą". Šios eilutės yra redaktoriaus intarpas, siekiantis suderinti šį pasakojimą — Sauliaus šaltinį su pasakojimu 1 Sam 10,17-27, kuris priklauso antrajam — Samuelio šaltiniui. Žodžiai "ir Samuelį" (1 Sam 11,7) taip pat priklauso redaktoriui, kuris bando suderinti du šaltinius.

muelio šaltinyje daug kuo skiriasi nuo Sauliaus šaltinio pasakojimo apie tą patį dalyką. Sauliaus šaltinis nieku neužsimena apie Jahvės nepalankumą monarchijai. Priešingai, anot Sauliaus šaltinio, Samuelis — Dievo pranašas išrenka Saulių. Tuo tarpu Samuelio šaltinyje noras tapti monarchija nepatinka Samueliui ir, tuo pačiu, Jahvei. Samuelis bandė net teisėjavimą pritaikyti kintančiai politinei padėčiai — iš charismatinio į paveldimą, paskirdamas savo sūnus teisėjais (1 Sam 8,1-3). Tačiau jie nepajėgė prilygti savo tėvui. Todėl

> *Visi Izraelio seniūnai susibūriavo ir atėjo pas Samuelį į Ramą (Ramah) su prašymu: "Štai pasenai, o tavo sūnūs nesielgia pagal tavo mokymą. Paskirk mums karalių, kad mus valdytų* [*raidiškai "mums teisėjautų"*], *kaip daro visos tautos" (1 Sam 8,4-5).*

Pagal Samuelio šaltinį, izraeliečiai norėjo susikurti pastovią politinę valdžią, su įsakmia galia įsakyti, sekdami aplinkinių tautų pavyzdžiu. Izraeliečių noras čia suprantamas Jahvės atmetimu:

> *Jahvė sakė Samueliui: "Paklausyk žmonių noro visame, ko jie iš tavęs prašo. Jie neatmetė tave, bet jie atmetė mane, kad nebūčiau daugiau jų karaliumi" (1 Sam 8,7).*

Samuelis, teigia Samuelio šaltinis, bandė atkalbėti izraeliečius nuo jų plano, įspėdamas apie jungą, kurį jiems uždės karalius. Visa valdžia bus sutelkta vienose rankose, — bus mažiau laisvės ir daugiau savavaliavimo. Izraeliečiai nesiliovė reikalauti. Galų gale Samuelis nusileido, — sutiko patenkinti jų norą (1 Sam 8, 10-22; 10,17-27).

Pagal Samuelio šaltinį, Saulius buvo išrinktas karaliumi burtų keliu iš visų Izraelio giminių, o paskelb-

tas karaliumi Samuelio mieste Mizpoje (Mizpah) (1 Sam 10,17-25).[359] 1 Sam 12 yra Samuelio — paskutiniojo ir iškiliausio teisėjo atsisveikinimo žodis Izraeliui.

Kaip suprantami du šaltiniai? Samuelio šaltinis, atrodo, buvo užrašytas vėliau, negu Sauliaus šaltinis. Jame labiau ryški ir deuteronominė pažiūra: klusnumas veda į palaimą, o neklusnumas — į vargą. Samuelio šaltinyje yra Samuelio įspėjimas, kad tik klusnumas Jahvei veda į sėkmę.

Žinoma, skirtingas Samuelio vaizdavimas ir jo skirtinga pažiūra į monarchiją yra sunkiai suderinami. Tačiau šie skirtumai nepateisina išvados, kad Sauliaus šaltinis, būdamas ankstesnis, yra vertingesnis istorinis langas į ano meto įvykius. Šv. Rašto tyrimas laiko savaime aiškiu dalyku, jog tikėjimo kraičio įraštinimo data nėra tapatinama su jo kilme. Prieš tapdamas įkvėptos knygos dalimi, tikėjimo kraitis gali turėti turtingą žodinį perdavimą. Ir vėlesnis Samuelio šaltinio pasakojimas jo amžiuje nebuvo Deuteronominio istoriko iš pirštо išlaužtas. Jis perėmė jį iš tikėjimo kraičio pasakojimo apie Samuelio gyvenimą. Nėra abejonės, kad Deuteronominis istorikas uždėjo ant jo savo antspaudą, persunkdamas pasakojimą savo teologiniu požiūriu.

Be to, visa, ką žinome apie izraeliečių Giminių lygą, atspindi tą pačią pažiūrą į monarchiją, kurią atpažįstame Samuelio šaltinyje. Gideonas atsisakė karaliaus karūnos dėl tos pačios priežasties, dėl kurios ir Samuelis priešinosi monarchijai — Jahvė yra Izraelio karalius. Jotamo medžių pasakos palyginimas išreiškė tą pačią antipatiją prieš valdžios telkimą į vienas rankas, kuri vyravo izraeliečių lygoje. Žinoma, ne visi

---

359 O ne Gilgalo šventovėje. Žr. Sauliaus šaltinį — 1 Sam 11,15.

buvo tos pačios minties. Abimelechas sukūrė Šecheme trumpam laikui monarchiją.

Sauliaus šaltinio kilmė, atrodo, yra sietina su Giminių lygos pažangesniuoju sparnu. Jo kilmės vieta turbūt bus buvusi Sauliaus giminė — Benjaminas, kurioje Saulius buvo laikomas ne tik giminės, bet ir visos tautos didvyriu. Tuo tarpu Samuelio šaltinis atspindi teologinę laikyseną atsargesnio Giminių lygos sparno, kuris neskubėjo apsiprasti su naujovėmis, nes jas laikė įtartinomis.

Izraelis ir valstybė. Šio skyriaus pradžioje matėme, kad izraeliečių tikėjimo kova su kanaaniečių religine kultūra lietė gamtą — derlingumo dievų garbinimą žemdirbių poreikiuose, arba kovą su natūralizmu. Šį skyrių baigiame su kitu kovos frontu — tautiškumu, arba nacionalizmu. Giminių lyga, norėdama išvengti sunaikinimo, turėjo tapti "panaši į kitas tautas". Šis poslinkis, nors ir parankus, grasino pakenkti Sandoros bendrijos savitumui. Mat nuo pat pradžios izraeliečius rišo draugėn ne rasiniai, ekonominiai ar politiniai veiksniai, bet santykis su Jahve, Sandoros bendrijos Dievu. Giminių lyga buvo ne valstybė, bet tikėjimo bendrija, — skirtinga tauta nuo suvalstybėjusių tautų. Giminių lyga teikė izraeliečiams šiokią tokią užuovėją kritiškais atvejais, tačiau iš esmės ji buvo religinė Sandora. Šiuo požiūriu, seniūnų prašymas duoti karalių buvo sukrečiantis dalykas, nes grasino pakeisti Sandoros bendrijos — Dievo tautos tapatybę. Giminių lyga, tapdama panaši į kitas tautas, turėjo supasaulėti ir, tokiu būdu, nebesiskirti nuo kitų tautų.

1 *Samuelio* knygoje Giminių lygos tapimas karalyste yra vertinamas dvejopai. Samuelio šaltinis, vėliau užrašytas tikėjimo kraitis, atspindi ne tik skaudžią izraeliečių patirtį su karaliais, bet ir pačios Giminių ly-

gos nuogastavimus dėl monarchijos. Iš Samuelio šaltinio aišku, kad Izraelio valstybė neatsirado su dievišku palaiminimu, bet buvo nenorom suteikta nuolaida. Dievas leido izraeliečiams eiti savo keliu. Jis buvo lyg tėvai, kurie duoda vaikui laisvę eiti savo keliu, kad pasimokytų iš savo kvailystės karčios patirties mokykloje. Net ir Sauliaus šaltinyje, kuriame monarchija yra šiltai priimama, monarchija nėra dieviška karalystė, nužengusi žemėn iš dangaus, bet Apvaizdos patvarkymas filistinų grėsmei pašalinti. Be to, izraeliečių monarchija, nors išore ir panaši į kitas Artimųjų Rytų monarchijas, buvo savita, nes persunkta Sandoros bendrijos tikėjimu.

Monarchijos įvedimas į Giminių lygą tikrai buvo Apvaizdos dalykas. Ši pažiūra yra itin ryški Sauliaus šaltinyje. Žiūrint į praeitį, galima teigti, jog įvykiai, kurie sužlugdė Giminių lygą ir privedė prie izraeliečių valstybės sukūrimo, žėri Dievo užmoju ir veikla. Išganymo apreiškimas yra svarbus ir reikšmingas visoms žmonių gyvenimo sritims — religinei, ekonominei, politinei, — bet kuriai žmogiškai veiklai. Kadangi Dievas norėjo kalbėti tautoms per izraeliečius, izraeliečiai turėjo patirti, ką reiškia būti tauta-valstybe, kad išmoktų deramai branginti tautiškumą ir parodytų sudievinto tautiškumo žalą.[360]

O vis dėlto izraeliečių Giminių lyga negalėjo tapti tauta-valstybe, pagal savo kaimynų pavyzdį — lengva sąžine. Mat Giminių lygos tikėjimas nedingo su jos žlugimu, bet ėmė stipriai reikštis pranašų sąjūdyje. Jų iššūkio dėka, žmogiška karalystė nebuvo sutapatinta su Dievo karalyste, nes tik Jahvė buvo Izraelio Karalius.

---

360 Žr. E.A. Speiser, " 'People' and 'Nation' of Israel", *Journal of Biblical Literature* 79(1960) 157-163.

Kartkartėmis, didieji Izraelio karaliai, aistringai stengdamiesi padaryti savo karalystę galingą Artimuosiuose Rytuose, užmiršdavo tiesą, kad tik Jahvė yra Izraelio Karalius. Pranašų sąjūdis nesiliovė priminti Samuelio dvasia, jog Izraelio pašaukimas nebuvo *tapti* "panašiam į kitas tautas", bet *būti* Sandoros tauta. Be to, šį priminimą išryškino ir pranašų pažiūros į Izraelio karališką valstybę. Jie dažnai smerkė karalius ir skelbė, kad Izraelio valstybė žlugs, nes Izraelis — Sandoros tauta turi atgimti.[361] Pranašiška laikysena švyti ir šiuolaikinis įsitikinimas, kad jokia valstybė negali reikalauti savo piliečių besąlyginio atsidavimo, — pavyzdžiui, diktatūroje, — nes tik Dievas yra karalius. Dievas teisia visuomeninę sandarą ir gina tuos, kurių teises mindo valstybė, išdrįsusi sau pasiglemžti visapusišką valdžią.

Nėra abejonės, kad dvejopoji, Sauliaus ir Samuelio tikėjimo kraityje išreikšta pažiūra į monarchiją, turėjo gilias šaknis istorinėje izraeliečių patirtyje. Sauliaus šaltinis, atrodo, buvo įraštintas dar prieš skaudžią patirtį su monarchija, — dar nepažinus jos pavojų ir pagundų. Pasakojimas atspindi ankstyvo pavasario energiją ir gyvastingumą, dar nesudergtą nei praeities klaidų nei piktnaudojimo. Todėl monarchija ir vaizduojama naujos ateities viltimi. Pats Dievas davęs savo tautai karalių, atsiliepdamas į jos prašymą, apginti ją nuo priešų. Anot *Išėjimo* knygos, ir Mozę Dievas siuntė į Egiptą, atsakydamas į izraeliečių vargą priespaudoje. Todėl nenuostabu, kad ankstyvasis tikėjimo kraitis, įraštintas Sauliaus šaltinyje, ir Sauliaus patepimą Izraelio karaliumi laiko paties Jahvės išganančia veikla. Saulius, kaip kadaise Mozė, buvo Dievo siųstas išgelbėti:

---

361 "Pranašai ir karaliai" yra antroji *Rakto į Senąjį Testamentą* dalis.

[Jis] išgelbės mano tautą iš filistinų rankų. Aš mačiau savo tautos vargą. Jų šauksmas išgelbėti pasiekė mane (1 Sam 9,16b).

O Samuelio šaltinis — vėliau įraštintas tikėjimo kraitis į Sauliaus patepimą karaliumi žiūri su nusivylimu. Atrodo, kad izraeliečių patirtis su monarchija buvo skaudi. Mat pasakojimas atspindi padarinius nuosprendžio turėti karalių, kaip turi ir kitos tautos. Skaudi patirtis su karaliais vertė izraeliečius daryti išvadą, kad nuosprendis turėti karalių buvo padarytas nepaisant Jahvės valios.

Prieš pat Šiaurinės karalystės[362] žlugimą (721 m. pr. Kr.), pranašas Ozėjas pasmerkė monarchijos įsteigimą. Anot Ozėjo, monarchija yra Jahvės — Izraelio Karaliaus atmetimas (Oz 8,4; 9,15; 10,3.9). Pusantro šimtmečio vėliau žlugo ir Pietinė — Judo karalystė (587 m. pr. Kr.). Įžvalgusis Deuteronominis istorikas teigia, kad izraeliečių noras tapti karalyste baigėsi tragiškai. Atrodo, kad tikėjimo kraičio pasakojimas apie monarchijos įsteigimą gavo baigminę išraišką monarchijos žlugimo metu. Todėl ir nenuostabu, kad neigiamas monarchijos vertinimas kone užgožia antrąjį — labiau teigiamą jos vertinimą.[363]

Izraelio karalių noras būti iškilia Artimųjų Rytų valstybe, ir Izraelio pranašų šaukimas išlikti ištikimiems Sandoros įpareigojimams bus nagrinėjami antrajame tome. Reikalas ieškoti saugumo ir tikėjimas Dievo veikla istorijos sklaidoje duoda išganymo istorijai visuotinę prasmę ir reikšmę.

---

362 Po Saliamono mirties, 922 m. prieš Kristų, izraeliečių monarchija suskilo į dvi karalystes: Pietinę, arba Judo karalystę, ir Šiaurinę, arba Izraelio karalystę.

363 Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 324-327.

IX SKYRIUS

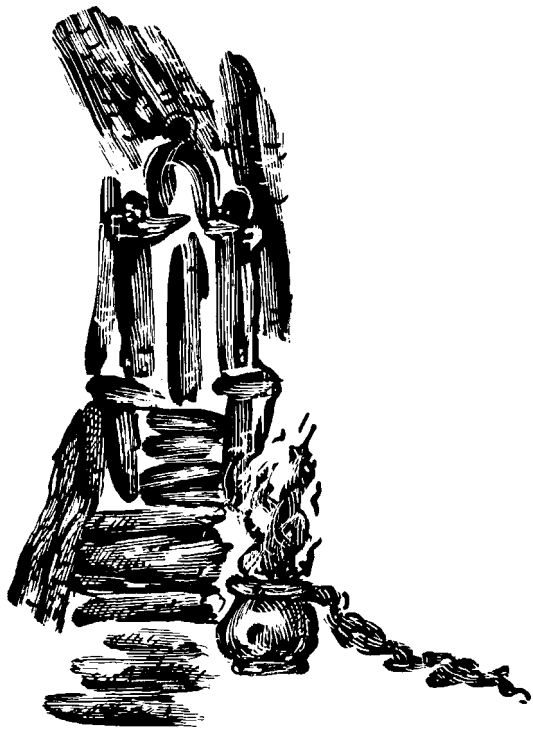

IZRAELIS IR DOVYDO SOSTAS

Žvaigždė patekės iš Jokūbo,
ir skeptras pakils iš Izraelio
(Sk 24,17)

Dvyliktasis prieškristinis amžius išjudino jėgas, kurios giliai palietė Derlingąjį pusmėnulį ir paliko ryškius pėdsakus Šv. Rašto istorijoje ir tikėjime. Archeologija jį vadina geležies amžiumi. Perėjimas nuo žalvario prie geležies reiškėsi ekonominiu ir politiniu poslinkiu, kurį galima lyginti su šiuolaikiniu perėjimu į branduolinės energijos pakinkymą.

Filistinai užplūdo Kanaaną geležies amžiaus pradžioje. Geležis juos darė ir galingu ir turtingu veiksniu. Mat tik jie kol kas težinojo, kaip lydyti naująjį metalą. Lydymo paslaptį pavydžiai saugodami, filistinai laikė mažesnes tautas — viena jų buvo izraeliečiai — savo ekonominėje ir politinėje valdžioje. Izraelie-

---

* *Skaitymai iš Šv. Rašto:*
1 Sam 13-31.
2 Sam (visa knyga)
1 Kar 1-11.
Pagal arkivysk J. Skvirecką: 1 Kar 13-31; 2 Kar (visa knyga) ir 3 Kar 1-11.

čiams nebuvo leidžiama turėti net savo kalvių. Filistinai draudė jiems gamintis geležinius kardus ir ietis. Giminių lygos žemdirbiai buvo priversti keliauti į filistinų gyvenvietes net savo žagrių noragus paaštrinti. Filistinai dusino izraeliečių ekonominį ir politinį gyvenimą. Atrodė, kad Giminių lyga sutirps, nes nebuvo jokios vilties ateičiai. Be to, Giminių lygos šventovės — Šiloės sunaikinimas ir Sandoros Skrynios paėmimas nelaisvėn nesiliovė priminti, kas buvo tikrieji krašto šeimininkai.

Filistinų proveržis į Kanaano aukštumas sudavė Giminių lygai kone mirtiną smūgį. Tačiau nelauktai šis proveržis tapo likiminiu akstinu telktis į monarchiją — naują politinę ir religinę vienybę.

Nauja politinė ir religinė vienybė buvo sukurta pirmųjų trijų Izraelio karalių — Sauliaus, Dovydo ir Saliamono amžiuje (1020-922 m. pr. Kr.). Šį amžių galima vadinti Jungtinės karalystės laikotarpiu. Tik dabar izraeliečiai pajėgė visapusiškai apvaldyti Pažado Žemę. Izraelis pasijuto mažute imperija tarp Egipto ir Mesopotamijos.

Nusikračius filistinų jungo, izraeliečiams atsivėrė durys į ekonominę gerovę ir politinę sėkmę. Pats geležies amžius tapo aukso amžiumi, nes įgalino Izraelį tapti iškilia valstybe tarp Derlingojo pusmėnulio tautų.

PALANKI TARPTAUTINĖ PADĖTIS

Izraeliui plėstis padėjo ir palanki Derlingojo pusmėnulio tarptautinė padėtis. Istorija įvardina šią padėtį sukūrusius veiksnius.

Derlingojo pusmėnulio šiaurėje šiuo metu tebuvo tik išblėsusios imperijos. Babiloniečiai po Hamurabio sušvytėjimo nusilpo ir į Kanaano kraštą nebesikišo. Huritus, iškiliosios Mitannio (Mitanni) imperijos sukūrėjus (1500-1370 m. pr. Kr.) šiaurinėje Mesopotamijoje, XIV

a. prieš Kristų užgožė asirai.[364] Hetitų imperija, po nesėkmingų pastangų prasiveržti iš skurdaus Mažosios Azijos plokščiakalnio į Derlingąjį pusmėnulį, apie 1200 m. prieš Kristų, paskendo Egėjo jūros Jūros tautų poslinkyje.[365]

Iš šiaurės Izraelis nejautė jokio pavojaus. Ir pietuose — Egipte vyravo Izraeliui palanki padėtis. Vėlyvajame žalvario amžiuje (1500-1200 m. pr. Kr.), Kanaano tik vardas buvo politinėje Egipto valdžioje. Egipto valdžia iš jo visiškai pasitraukė XX dinastijos valdymo metu (po 1150 m. pr. Kr.)[366] Saliamonui valdant, Egiptas, faraono Šišako I (935-914 m. pr. Kr.) vedamas, trumpam atsigavo, bet vėl pateko į krašto vidaus suirutę ir trejetą šimtmečių nebuvo pajėgus kištis į Kanaano reikalus.

Palankus tarptautinės padėties fonas padeda deramai suprasti ir tiksliau įvertinti pasakojimą apie Izraelio Jungtinės karalystės sukūrimą ir visapusišką Kanaano bei Sirijos apvaldymą. Pasakojimas yra ilgas ir gyvas: abi *Samuelio* knygos (1 Sam 13-21, visa 2 Sam) ir 1 *Karalių* knyga (1 Kar 1-11). Jis yra deuteronominės istorijos dalis. Įkvėptasis Deuteronominis istorikas duoda rėmus gausiai tikėjimo kraičio medžiagai. Panaudota medžiaga atstovauja ivairioms izraeliečių grupėms ir atspindi didesnį ar mažesnį įvykių istoriškumą.

Nagrinėdami pasakojimą apie monarchijos įsteigimą (1 Sam 1-12), pastebėjome jame du požiūrius: 1. Už monarchiją — Sauliaus šaltinį ir 2. Už teokratiją[367] —

---

364 Ilgainiui Asirija tapo Derlingojo pusmėnulio šeimininkė.

365 Huritams ir hetitams dingus iš istorijos arenos, pradėjo plėstis Asirija. Tačiau po Tiglat-pilesero I (mždg. 1116-1978 m. pr. Kr.) Asirija vėl aprimo. Tik IX prieškristiniame amžiuje — pranašo Elijo laikais Asirija vėl pajudėjo ir pasiekė Palestiną.

366 Žr. įvykių seką brėžinyje.

367 Teokratija — valdžios forma, kuri duoda pirmaujančią vietą Dievui — jo užmojui ir veiklai. Teokratija reiškia *Dievas valdo.*

Samuelio šaltinį. Likusioji 1 *Samuelio* knygos dalis (1 Sam 13-31) šiuos abu požiūrius nustumia į šalį. Be abejo, dalis medžiagos yra legendinė, — pavyzdžiui, pasakojimas apie Dovydą ir Galijotą (Goljat) (1 Sam 17), — o kita medžiagos dalis rodo politinį ar teologinį šališkumą, — pavyzdžiui, pasakojimas apie Natano draudimą Dovydui statyti Šventyklą (2 Sam 7).

Legendiniai pradai buvo pačiame tikėjimo kraityje, kurį panaudojo savo istorijai įkvėptasis Deuteronominis istorikas. O teologinis bei politinis šališkumas priklauso paties įkvėptojo autoriaus požiūriui. Nors pasakojime ir yra ryškūs legendiniai pradai, teologinis bei politinis požiūris, savo visuma pasakojimas yra istoriškai tikėtinas. Savo šviežumu ir gyvumu pasakojimas verčia daryti išvadą, kad jis remiasi įvykiais, apie kuriuos pasakojama. Ypatingai vertas pasitikėjimo istoriniu požiūriu yra pasakojimas apie Dovydo dvaro gyvenimą (2 Sam 9-20 ir 1 Kar 1-2). Ši Senojo Testamento dalis yra laikoma vienu iš įspūdingiausių istorijos užrašymo pavyzdžių. Ta pati Dovydo dvaro istorija yra pakartojama ir *Kronikų* knygose, tačiau jose vyrauja teologinis požiūris.[368]

SAULIUS: KARALIUS IŠ KAIMO

Pasakojimas apie Sauliaus karaliavimą yra didvyrio tragedija (1 Sam 13-31). Sauliui teko karaliauti dviejų laikotarpių sampynoje, — Giminių lygai žlungant ir mo-

---

368 *Kronikų* knygos yra dvi: 1 Kr ir 2 Kr. Šios abi knygos yra dalis Kronisto istorijos Senajame Testamente. Kronisto istorijai priklauso keturios knygos: 1 Kr, 2 Kr, Ezd ir Neh. 1 ir 2 Kr pasakojimo medžiaga yra panaši Deuteronomisto medžiagai (žr. 1 Sam, 2 Sam, 1 Kar, 2 Kar). Kronistas savo pasakojimą sunkte persunkia savo teologiniu požiūriu. Žr. *Rakto į Senąjį Testamentą* trečiąją dalį.

narchijai gimstant. Taigi, būdamas kaimo sūnumi, jis tapo pirmuoju Izraelio karaliumi likiminėje įvykių sampynoje. Sauliaus tragediją sąlygojo jo atšalimas nuo dviejų asmenų — Samuelio, kuris atstovavo senajai santvarkai, ir Dovydo, kuris atstovavo naujajai. Samuelis, kaip matėme, buvo iškilus, pamažu žlungančios Giminių lygos ramstis, o Dovydas švytėjo monarchijos — naujosios politinės santvarkos jaunatve ir veržlumu. Monarchija žadėjo vienybę ir įsakmią jėgą Pažado Žemei apsaugoti ir naujus galimumus Sandoros ryšiui su Dievu, kuris veda į ateitį, išreikšti. Paties Sauliaus savimonė ir laikysena buvo artesnė Giminių lygai negu monarchijai. Mat jis stengėsi į dabartin besiveržiančius ateities poreikius atsakyti Giminių lygos priemonėmis. Samuelis, Jahvės vardu atmesdamas Saulių, atėmė iš jo Giminių lygos pritarimą ir paramą. Patraukli Dovydo asmenybė ir sėkmė vertė Saulių bijoti naujosios santvarkos. Saulius buvo karalius iš izraeliečių kaimo lemtingoje istorijos pervartoje. Vietoje stovėti buvo neįmanoma, — įvykiai vertė apsispręsti. O nuosprendis vedė į sankirtį. Nenuostabu, kad Sauliaus gyvenimas sklydėjo prieštaravimais. Ilgainiui sankirčiai su kitais ir su pačiu savimi Saulių visiškai sunaikino.

1 *Samuelio* knygos pasakojimas apie Saulių — karalių iš kaimo nėra jam palankus. Įkvėptasis autorius labiau mėgsta Dovydą, Judo karališkosios dinastijos pradininką. Pasakojimo autorius yra šališkas, ir jo atsiliepimai apie Saulių yra blogi. Tikėjimo kraitis apie monarchiją buvo išsaugotas ir įraštintas Jeruzalės, Dovydo dinastijai palankių istorikų. Numanu, kad įkvėptas istorikas iš Benjamino — Sauliaus giminės būtų radęs daug gero pasakyti apie Saulių. Galimas dalykas, kad Saulius būtų pavaizduotas didvyriška asmenybe — Hamletu, kuris buvo nepalankių bei nepažabojamų aplinkybių ir savo paties gilios ir staigios prigimties auka.

Iš pasakojimo ryšku, kad Saulius pajėgė įkvėpti tarp savo sekėjų pasitikėjimą ir pasišventimą. Net Samueliui nuo Sauliaus pasitraukus, jo šalininkai liko jam ištikimi. Be to, Sauliaus sėkminga drąsa mūšio lauke, nors ribota ir užtemdyta pralaimėjimo ant Gilboo (Gilboa) kalno, buvo svari ir reikšminga, nes aplaužė filistinų geležies monopolį ir paruošė kelią vėlesnei ekonominei pažangai Dovydo bei Saliamono amžiuje. Sauliaus pergalė amalekiečių buvo įspūdinga (1 Sam 14,48). Galima daryti išvadą, kad Sauliaus valdymo metu izraeliečių giminės, iki tol padrikos, pajuto vienybę ir darną.

Saulius ir "Jahvės dvasia". Giminių lygoje reiškėsi Jahvės dvasios įgalinti vadai — teisėjai. Ir Saulius buvo įgalintas vadovauti Jahvės dvasios jėga. Šiuo požiūriu Saulius buvo artimas Giminių lygai. Jahvės dvasios pagautas, jis išgelbėjo Jabeš-gileado izraeliečius nuo amoniečių (1 Sam 11,6-11). Izraeliečiai, atpažindami Sauliuje Jahvės dvasią, padarė jį savo karaliumi su viltimi, kad jis išgelbės ir nuo filistinų. Taigi Saulius tapo karaliumi ne perversmu ar paveldėjimu, bet Dievo dvasios jėga. Jis buvo labiau panašus į teisėjus, negu į po jo sekusius karalius.

Kaip jau minėta, Sauliaus šaltinis yra atsargus su monarchija ir vengia Saulių vadinti karaliumi — *melech.* Pasitenkinama Saulių vadinti kunigaikščiu ir vadu — *nagid* (1 Sam 9,16; 10,1). Būdinga, kad Jahvės įgalintas jungti izraeliečius į vienybę ir darną, Saulius nesistengė telkti valdžios į savo rankas. Centralizuota valstybė jam liko svetima, — neįvedė mokesčių, neturėjo pastovios karo prievolės ir dvaro su haremu. Jo kariuomenę sudarė savanoriai, užverbuoti iš savo sekėjų (1 Sam 13,2; 14,52).

Gibeos (Gibeah) miestelis tapo Sauliaus sostine. Archeologai, atkasę jo tvirtovės likučius, apčiuopiamai iš-

ryškino Sauliaus dvaro kaimietišką paprastumą.[369] Gerbdamas Giminių lygos savivaldą, Saulius iš čia vedė Jahvės dvasios jėga izraeliečius į jungtį kovoje už išlikimą. Kadangi jo galia įsakyti rėmėsi tik Jahvės dvasia — jėga įkvėpti pasitikėjimą ir ryžtą, lengva nuvokti jo prislėgtą nuotaiką, kai Jahvės dvasia paliko jį (1 Sam 16,14). Samuelio atšalimas ir kylanti Dovydo žvaigždė (1 Sam 16,1-18,30) buvo Sauliui ženklai, kad Jahvės dvasia jį paliko. Sauliui nesisekė, o Dovydas ėmė švytėti sėkme kovoje prieš filistinus.

Skaitant pasakojimą apie Sauliaus karaliavimą savo kaimiškoje sostinėje Gibeoje (1 Sam 13-16), jaučiama, jog šis karalius iš kaimo buvo nuoširdus ir ūmus žmogus. Jo tikėjimas Jahve — Sandoros Dievu nebuvo gilus. Tuo tarpu įvykiai vijosi vienas kitą ir buvo lemtingi. Atrodo, kad bent savo karaliavimo pradžioje Saulius nepasitenkino Sandoros tikėjimu, bet linko prie Baalo — Kanaano gamtos dievo. Tai liudija vardai, duoti savo sūnums. Pirmasis sūnus Jonatanas, kuris reiškia "Jo [Jahvė] davė".[370] Kiti Sauliaus vaikai turi Baalo vardus. Pavyzdžiui, sūnus Iš-baalas — "Baalo vyras". Saulius, ūmaus pykčio vedamas, žiauriai iššudė Elio šeimos kunigus, kurie iki šiol rūpinosi pagrindine Giminių lygos šventove (1 Sam 22). Galbūt dėl to Samuelis ir atšalo nuo Sauliaus. Saulius, linkdamas į Baalą, atrodo, nemanė palikti Jahvės. Tačiau, būdamas ūmus ir įvykių spiriamas, ieškojo užuovėjos visur.

---

369 Gibea (Gibeah) buvo archeologų atkasta jau 1922-1923 metais. Atkasinėjimams tada vadovavo amerikietis archeologas W.F. Albright. Žr. *The Biblical Period from Abraham to Ezra* (Pittsburgh, PA: Biblical Colloquium, 1950), p. 24. 1964 metais, Sauliaus sostinė Gibea vėl patraukė archeologų domesį. P. Lapp, irgi amerikietis archeologas, nauja piliakalnio peržiūra, patvirtino ankstesniuosius duomenis. Žr. *The Biblical Archaeologist* 28(1965) 2-10.

370 Jo, arba Ja, yra Jahvės vardo sutrumpinimas.

Numanu, kad Saulius neturėjo gilios įžvalgos į Sandoros tikėjimą ir jo prasmę. Pasakojimas apie jo audringą gyvenimą suveda akis į akį su padėtimis be išeities. Saulius turėjo elgtis pagal Sandoros tikėjimą — pasitikėti, daryti nuosprendį ir būti atsakingas už nuosprendžio padarinius. Šis pasakojimas yra Šv. Rašto dalis ne dėl to, kad pamoko ar paguodžia, bet dėl to, kad išryškina be jokių pataisymų ar pagražinimų tikrą žmogaus padėtį gyvenime. Žmogus — kiekvienas vyras ir moteris neišvengiamai susiduria gyvenime su padėtimis be išeities. Kiekvienam reikia pasitikėti, apsispręsti ir būti atsakingam už nuosprendžio padarinius. Vėlesni Senojo Testamento pranašai atspindi gilesnę įžvalgą į Sandoros tikėjimą negu Saulius. Nors ir Jahvės dvasios pagautas, jis nebuvo pranašas (1 Sam 10,10-11; 19,18-24), bet kareivis, kuris turėjo grumtis su padėtimi be išeities visą savo gyvenimą, nes "karas prieš filistinus liepsnojo per visą Sauliaus amžių" (1 Sam 14,52). Sauliaus užduotis buvo "kovoti Jahvės kovą", kuri, izraeliečių įsitikinimu, buvo tolygi Izraelio kovai už būvį — išlikimą.

Pasakojimas apie Sauliaus karą prieš filistinus žėri jėga, kuri atspindi įsitikinimą, kad pats Jahvė dalyvauja jame asmeniškai. Šio įsitikinimo vedamas, Saulius nevengė mūšių, nors jo kareiviai ir nebuvo pakankamai ginkluoti, ir būriais pabėgdavo iš mūšių lauko dėl priešo baimės. Sauliaus kariuomenė buvo ne gausi. Nors persvara ir nebuvo Sauliaus pusėje, jis tikėjo, jog "Jahvė gali išgelbėti ir dideliu, ir mažu kareivių būriu" (1 Sam 14,6). O mūšiui nepasisekus, Saulius spėliodavo, kad Jahvė buvo kuo nors užgautas (1 Sam 14,24-46).

Sauliui labiausiai rūpėjo Izraelio saugumas ir pergalė prieš filistinus. Dievo užmojis ir veikla išganyti jam nebuvo ryškūs. Todėl jis ir mažiau tesirūpino. Tačiau ilgainiui Saulius pradėjo suprasti, jog Jahvė valdo

istoriją, kreipdamas įvykius į savo išganymo tikslą ir šaukdamas izraeliečius įsijungti į jį visa širdimi.

Šventasis karas. Sauliaus atsidavimą Jahvei — Sandoros Dievui išmėgino mūšis prieš amalekiečius. Jį aprašo 1 Sam 15. Šis pasakojimas priklauso Samuelio šaltiniui, nes savo požiūriu ryškiai skiriasi nuo pasakojimo apie Saulių Sauliaus šaltinyje.[371] Nors ir skirtingas savo požiūriu, jis atspindi tikrą istorinį įvykį.

Amalekiečiai gyveno Negebo (Negeb) dykumoje, į pietus nuo Beeršebos (Beeršeba). Jų atkaklios pastangos sunaikinti izraeliečius jų kelionės per dykumą į Pažado Žemę metu dar tebedegino izraeliečių atmintį (Iš 17,8-16). Numanu, kad praeities nemalonų priešiškumą aitrino amalekiečių proveržiai į pietines izraeliečių gyvenvietes filistinų antplūdžio metu. Samuelis įsakė Sauliui Dievo vardu visiškai sunaikinti amalekiečius — vyrus, moteris, vaikus, gyvulius ir turtą.

Šiuolaikinės dorovės akimis žiūrint, šis vispusiškas amalekiečių sunaikinimas buvo žiaurus ir barbariškas elgesys. Nors, tiesą pasakius, ir šiuolaikiniai tautų sankirčiai ir neapykanta kartkartėmis atspindi panašų siekį. Vis tiek izraeliečių elgesys nėra teistinas šiuolaikinės dorovės šviesoje, bet yra suprastinas senojo Izraelio dorovės fone. Anot pasakojimo, Jahvė įsako per pranašą Samuelį nubausti amalekiečius už jų žiaurų praeities elgesį. Taigi kalbama ne apie "pasaulietišką" — paprastą karą, bet apie šventą karą. Baudžiamasis žygis buvo religinis karo žygis.

Norėdami suprasti šventąjį karą izraeliečių istorijoje, turime laikyti mintyje Giminių lygos amžių. Kaip jau keliskart pastebėta, Sandoros ryšys įpareigojo Lygos dalininkus paklusti Jahvės šaukimui, duotam per jo dva-

---

371 Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 171.

sios įgalintą asmenį pavojaus metu.[372] Atsiliepti šaukimui buvo tolygu būti ištikimam Sandorai — tikėjimo atsaku Jahvei, kuris "vedė" į mūšį savo tautą. Užtat buvo savaime suprantama, kad izraeliečiai "noriai statys į pavojų savo gyvybę" (Ts 5,2.9) ir pasišvęs žygiui už Sandoros bendriją, paklusdami bendrai drausmei (1 Sam 21,4-5; 2 Sam 11,11).[373] Įpareigoti žygiui už Sandoros bendriją, izraeliečiai tikėjo, jog pats Jahvė buvo jų tarpe kaip jų žygio Vadas. Todėl kareivių skaičius, ginklų gausa ir kokybė buvo mažareikšmiai (Ts 7,1-23). Šventuoju karu ne tiek buvo siekiama naudoti mūšyje kardą, kiek išgąsdinti priešą su "Dievo baime" ir priversti jį su panika pasitraukti.

Grobis šventajame kare buvo *herem* — pašvęstas Dievui kaip sudeginama auka. Taigi karo grobis priklausė išimtinai Dievui. Kadangi karo grobis priklausė išimtinai Dievui, tai ką nors iš jo sau pasiimti, nors ir dėl kilnaus tikslo, buvo laikoma labai dideliu nusikaltimu. Pasakojimas apie Achaną, pasiglemžusį sau grobio po Jericho užėmimo, liudija apie pražūtingas jo veiksmo pasekmes jam ir jo šeimai (Joz 7). Sau pasiglemžti bet ką iš aukos Dievui buvo tolygu "prarasti pasitikėjimą" — nusikalsti Dievo šventumui.

Su Giminių lygos žlugimu, senasis šventojo karo paprotys dingo iš Šv. Rašto istorijos.[374] Izraeliečiai, tapę

---

372 Žr. Ts 4-5 apie šventąjį Deboros žygį prieš Siserą.

373 Vienas iš drausmės poreikių buvo susilaikymas nuo lytinių santykių.

374 Tačiau šis paprotys buvo atgaivintas *Pakartoto Įstatymo* knygos autoriaus (žr. Įst 7,1-2; 20,1-21,14). Šiuo klausimu svariai pasisako G. von Rad veikale *Studies in Deuteronomy* (London: SCM, 1953), p. 45-49. Deuteronominės šventojo karo taisyklės vyravo Makabėjų sukilimo metu prieš graikus ir buvo vertinamos Kumrano — žydiškos esenų grupės.

valstybe, buvo valdomi karalių, kurie karo poreikiuose nesiskyrė nuo savo kaimynų. Kariaudami su priešais, jie naudojo karo vežimus, pėstininkus ir nesidrovėjo sau pasiglemžti galimai daugiau grobio.

Sauliaus laikais tebegaliojo senoji šventojo karo laikysena. Saulius buvo Jahvės dvasios įgalintas vadas. Jis elgėsi pagal tuomet vyravusią šventojo karo laikyseną. Jam buvo įsakyta sunaikinti — palenkti amalekiečius šventojo karo — *herem* poreikiui. Amalekiečių sunaikinimas buvo kone vispusiškas. Ilgainiui jie visiškai išnyko iš istorijos.[375]

Sauliaus šventojo karo grobio pasiglemžimą reikia vertinti šios senovinės sampratos fone. Pagal ją, Saulius nusikalto prieš šventojo karo įpareigojimus, nes pats savavališkai ėmė juos riboti savo naudai (1 Sam 15, 7-9). Mūsų galvosena, pasigailėti Agago (Agag) buvo žmoniška, o nesunaikinti rinktinių galvijų atrodo labai išmintinga. Gi pagal šventojo karo sampratą, visas karo grobis priklausė Jahvei — buvo auka. Šventojo karo taisyklės buvo griežtos ir tvardė žmonių gobšumą. Į šventąjį karą nebuvo einama be priežasties, ir jo metu nebuvo leidžiama plėšikauti. Saulius nusikalto, atsisakydamas vispusiškai paklusti šventojo karo įpareigojimams. Savo veiksmu jis sutepė visą izraeliečių visuomenę. Net Sauliaus pasiteisinimas, kad Agagas buvo parvestas ir karo grobis parneštas aukai, nepatenkina Samuelio, senosios Lygos atstovo (1 Sam 15,12-21). Samuelis pareiškia:

> *Paklusti yra svarbiau, negu aukoti auką ir klausyti vertingiau, negu avinų taukai (1 Sam 15,22).*

---

375 Paskutinė užuomina Šv. Rašte apie amalekiečius yra 1 Sam 30. Dovydas atkeršija amalekiečiams už filistinų saugos užpuolimą.

Kadangi Saulius "atmetė Jahvės žodį" (1 Sam 15, 23), Jahvė atmetė Saulių, pareiškė Samuelis (1 Sam 15,23). Su aistringu atsidavimu Jahvei, Samuelis atliko šventojo karo įpareigojimą — "sukapojo Agagą į gabalus Jahvės akivaizdoje prie Gilgalo" (1 Sam 15,33).

Saulius: atmestas ir vienišas karalius. Pasakojimas apie Sauliaus nusikaltimą šventojo karo įpareigojimams yra raktinis visame jo gyvenime. Pasakojime ryšku ir šališkumas Dovydui — "artimui geresniam" už Saulių (1 Sam 15,28). Net Sauliaus išpažintis ir prašymas atleisti (1 Sam 15,24-25) nepajėgia išgelbėti Sauliaus nuo jo nuosprendžio padarinių. Nusikaltimo pasekmės įkyriai sekioja Saulių.

Saulius tarnavo Jahvei su aistra. Samuelis jį atmetė Jahvės vardu. Samuelio žodžiai slėgė Saulių ir varė jį iš proto. Tarp žmonių jam dar kurį laiką sekėsi, jis vis dar buvo žmonių mėgiamas, bet širdyje jis buvo vienišas ir ėjo iš galvos, nes žinojo, kad Jahvė jį atmetė. Dvi aplinkybės jam vis aiškiau liudijo, jog Jahvė atsitolina nuo jo.

Pirmoji aplinkybė buvo ryšių nutrūkimas tarp Sauliaus ir Samuelio, paskutinio Giminių lygos atstovo. Be abejo, nešališkas autorius būtų palankiau aprašęs staigius Sauliaus skatulio veiksmus, kurie jį privedė prie šio lemtingo lūžio. Saulius buvo veiksmo žmogus. Jis neturėjo net laiko įsijausti į savo veiksmų religinę reikšmę. Kartą pasišaukė kunigą Ahiją (Ahijah), norėdamas gauti ženklą iš Dievo, tačiau neteko kantrybės laukti, nes mūšis vertė skubėti (1 Sam 14,18-23). Kitą kartą, kai alkani kareiviai ėmė skersti galvijus ir valgyti mėsą su krauju be deramo apeiginio skerdimo, Saulius pats ėmėsi statyti altorių skerdimui, pasisavindamas pranašo pareigas (1 Sam 14,31-35). Saulius buvo ūmus ir leidosi skatulio vedamas. O Samueliui, po įvykio su ama-

lekiečiais, Sauliaus veiksmai rodė, kad jis meta iššūkį izraeliečių teokratijai — Dievo valdžiai. Taigi lūžis tarp pranašo Samuelio ir karaliaus Sauliaus tapo neišvengiamas, — "Samuelis nebematė daugiau Sauliaus iki pat savo mirties" (1 Sam 15,35).

Sauliui Samuelio — Jahvės pranašo atšalus ryšių nutraukimas buvo paties Jahvės pasišalinimas. Jį kankino vienišumas — jis jautėsi Dievo atmestas.

Antroji aplinkybė, rodžiusi, jog Jahvė atsitolina nuo Sauliaus, buvo kylanti Dovydo žvaigždė. Sauliaus manymu, Dovydas jam sudarė didesnę grėsmę, negu filistinų pavojus. Nejausdamas tikėjimo saugumo, Saulius nebuvo tikras savimi ir blaškėsi. Dovydo asmenybės patrauklumas, narsa ir pergalės mūšiuose su filistinais Saulių erzino ir didino jo netikrumą savimi. Jam rodėsi, kad Dovydas turėjo tik vienui vieną tikslą: atsisėsti ant karaliaus sosto (1 Sam 18,8). Taip Saulius sau aiškinosi Dovydo pajėgumą patikti žmonėms, pastangas tapti jo žentu, draugystę su savo sūnumi Jonatanu ir Nobo (Nob) kunigijos paramą Dovydui. Juo daugiau Saulius gilinosi į Dovydo elgesį, juo labiau tikėjo, kad Dovydas yra sosto varžovas. Degdamas pavydu ir pykčiu, Saulius neberado ramybės. Jis įtarinėjo savo artimiausius draugus (1 Sam 22,6-8) ir gyveno tik vienu siekiu: sugauti Dovydą ir nužudyti.

Du karaliai: Saulius ir Dovydas. Įtampa ir nesantaika tarp Sauliaus ir Dovydo nebuvo vien tik asmeniško pobūdžio reikalas. Dieviškoji charisma — Jahvės dvasios jėga, duodanti izraeliečių vadams įsakmią galią, buvo palikusi Saulių. Ši yra pasakotojo teologinė pažiūra (1 Sam 16,14). Saulius giliai tai jautė ir dėl to labai graužėsi. Tuo tarpu Dovydui visur sekėsi. Net Sauliaus užmačios ir intrigos išeidavo Dovydo naudai. Kai Saulius grįždavo iš mūšio su priešais, moterys su-

tikdavo jį su šokiais ir daina, o Dovydą, jo ginklanešį, keldavo į padanges:

Saulius užmušė tūkstantį,
o Dovydas dešimt tūkstančių! (1 Sam 18,7).

To Sauliui buvo per daug, — Dovydo jis negalėjo pakęsti. Vis labiau ir labiau aiškėjo, kad Dovydas yra charismos vyras, — Jahvės įgalintas būti karaliumi. Šią išvadą patvirtina pats pasakotojas pareiškimu, kad Samueliui patepus Dovydą, "Jahvės dvasia nužengė su jėga" (1 Sam 16,13).

Sėkmingi Dovydo žygiai liudijo, kad Jahvė buvo su juo. O Sauliui nesisekė, — jis ėjo iš proto, nes jį "kankino piktoji dvasia, siųsta Jahvės" (1 Sam 16, 14). Nūdien Saulius neapsieitų be psichiatro patarnavimo. Anuomet gi buvo tikima, kad keistas žmogaus elgesys, — pavyzdžiui filistinų karaliaus dvare Dovydo apsimetimas pamišėliu (1 Sam 21,12-15), — liudijo, jog dvasia buvo perėmusi visą žmogaus gyvenimą. Pagal šią pažiūrą, būdavo sunku atskirti įžvalgų žmogų nuo pamišėlio.[376]

Sauliaus mirtis. Žūtbūtinės Sauliaus pastangos atsigauti ir atgauti pirmykštį savo orumą buvo bergždžios. Įtardamas sąmokslą prieš save, jis įsakė iššudyti Nobo (Nob) kunigiją — 85 asmenis už jų paslaugą bėgliui Dovydui (1 Sam 22,9-19).

Po atkaklių ir nesėkmingų pastangų sunaikinti Dovydą, Saulius turėjo skubėti į Jezreelio (Jezreel) lygumą filistinų proveržio sustabdyti. Nualinta izraeliečių kariuomenė buvo išsidėsčiusi Gilboo kalno šlaituose,

---

376 Pranašai kartkartėmis buvo vadinami "pamišėliais" (2 Kar 9,11). Hebraiškasis veiksmažodis, naudojamas 1 Sam 18,10, Sauliaus priepuoliams paženklinti, reiškia "pranašauti" Dievo dvasios įkvėpimu. Betarpiškame kontekste galima jį versti: "...piktoji dvasia, siųsta Jahvės, kankino Saulių ir jis kliedėjo [nerišliai kalbėjo]".

norėdama apginti kalnų perėją, einančią į Jezreelio lygumą. Filistinų tvirtovė Bet-šanas buvo pietiniame Gilboo kalno šlaite. Dovydas buvo bėglys pas filistinus. Nuo Gilboo šlaito Saulius galėjo stebėti gausią filistinų kariuomenę ir jos ruošimąsi mūšiui. Saulių apėmė baimė.

Baimės apimtas, Saulius bandė teirautis Jahvę, ką daryti. Tačiau Jahvė tylėjo, — neatsakė nei per sapnus, nei per Urimą ir Tumimą, nei per pranašus (1 Sam 28,5-6). Saulius, negaudamas atsakymo iš Dievo, slapta nuėjo pas En-doro (En-dor) žynę ir liepė jai iššaukti mirusį Samuelį — jam buvo svarbu gauti žodį iš Jahvės (1 Sam 28,7-11).

Pasakojimas apie Sauliaus apsilankymą pas En-doro žynę mūšio su filistinais išvakarėse yra vaizdingas ir atspindi paskutinių Sauliaus valandų beviltiškumą (1 Sam 28,7-25). Išklausęs iš Samuelio lūpų žodį apie savo tragišką likimą, Saulius išėjo į niūrią naktį — pralaimėjimą ir savižudystę ant Gilboo kalno (1 Sam 28,25).

Pasakojimas apie Sauliaus mirtį jaudina skaitytoją savo beviltiškumu ir Sauliaus tragišku orumu. Dovydas išreiškė nemarią duoklę Sauliui, kritusiam Izraelio vadui, ir Jonatanui, Sauliaus sūnui ir savo širdies draugui, didinga elegija (2 Sam 1,17-27):[377]

Karžygiai krito,
sulaužyti jų ginklai! (2 Sam 1,27).

DOVYDAS: VALSTYBĖS KŪRĖJAS

Filistinų pergalė Gilboo kalno mūšyje buvo lemiama. Izraeliečiai, netekę vado, išsiblaškė. Filistinai iš-

377 Dovydo elegija kadaise priklausė izraeliečių poezijos knygai, vardu *Jašar — Teisiųjų* knygai.

niekino kritusio Sauliaus kūną. Nukirtę galvą, ją pamovė ant savo Bet-šano tvirtovės sienų (1 Sam 31,8-10). Filistinai dabar turėjo savo rankose kelią per Jezreelio lygumą, — nuo Jordano slėnio iki Vidužemio jūros. Ir izraeliečių žemės buvo jiems dabar visur lengvai pasiekiamos. Sunku suprasti kodėl filistinai nepanaudojo savo pergalės ir tuojau pat nesiveržė į silpnai ginamas izraeliečių žemes.

Sauliaus pralaimėjimas prie Gilboo atidarė duris Dovydui. Tikrų tikriausiai viena iš priežasčių, neleidusi filistinams panaudoti savo pergalės, buvo Dovydas, iškiliausias Šv. Rašto karo vadas ir valstybininkas. Žaibo greitumu Dovydas pertvarkė išsiblaškiusią Izraelio kariuomenę, susidorojo su filistinų politine ir ekonomine galia ir sukūrė dinastiją, kuri valdė Izraelį ilgiau negu keturis šimtmečius.[378]

Dovydo iškilimas. Dovydo gyvenime yra ryškūs du tarpsniai: tarpsnis Sauliui valdant ir tarpsnis po Sauliaus mirties. Pirmasis tarpsnis augte suauga su Sauliaus amžiaus įvykiais (1 Sam 13-31). Kaip matėme, jie švyti nuostaba ir masina skaitytoją. Dovydas — piemenukas iš Betliejaus pranašo Samuelio patepamas karaliumi (1 Sam 16,1-13); žaisminga arfa nuramina karaliaus Sauliaus nerimo priepuolius (1 Sam 16,14-23); Dovydas tampa didvyriu kovoje su filistinų milžinu Galijotu (1 Sam 17,1-51). Dovydo žygdarbiai kovose su filistinais, tarp filistinų ir nuotykiai slapstymosi metu nuo Sauliaus užmačių ėjo iš lūpų į lūpas. Galop Dovydas visos tautos — Izraelio karalius (2 Sam 2,4; 5,1-5).

Pasakojimas apie Dovydą apgaubia aureole žmogų,

---

378 Dovydo dinastija, arba sostas, turi didelę prasmę ir svarbą Naujajame Testamente. Jėzus yra "Dovydo sūnus" — palikuonis (Lk 1,32). Dievo karalystės šaknys yra Dovydo istorijoje.

kurio patraukli asmenybė ir nuostabi sėkmė padarė jį savo amžiuje labai iškilų. Pasakojimas ir nūdien pranešnekina skaitytoją, nes Dovydas buvo žmogus, kuris tikėjo, jog Dievas žmogumi pasitiki ir žmogui patiki ateitį. Iš tikrųjų Šv. Raštas Dovydą pagarbiai vadina iškiliausiu Izraelio karaliumi ir laiko jį "žmogumi pagal Dievo širdį". Dovydas buvo ne tik Izraelio valstybės sukūrėjas, bet ir karališkas Sandoros tikėjimo gynėjas.

Visas Šv. Raštas Dovydą labai vertina. Aureolė, kuria apgaubiamas Dovydas, yra itin reikšminga tikro gyvenimo fone, kurį atspindi pasakojimas. Žinoma, *Kronikų* knygos, įkvėptos šimtmečiais vėliau, pagražina Dovydo paveikslą ir išryškina jo asmenybės geruosius bruožus (1 Kr 11-29). Tačiau pasakojimas apie Dovydą *Samuelio* ir *Karalių* knygose, ypatingai Dvaro istorijoje (2 Sam 9-20 ir 1 Kar 1-2), — Įpėdinystės pasakojime, — yra lyg nuotraukos iš paties Dovydo gyvenimo. Dovydas nėra nužmogintas šventasis dievnamio vitraže, bet aistringas žmogus su jautria širdimi ir karštu krauju.

Pasakojimo apie Dovydą siūlės. Samuelio ir *Karalių* knygų pasakojime apie Dovydą krinta į akis prieštaravimai. Dovydas dusyk pristatomas Sauliui. Pirmusyk jis pasirodo kaip arfininkas prislėgtam karaliui išblaškyti (1 Sam 16,14-23), o antrusyk pats Saulius atkreipia į jį dėmesį po pergalės prieš Galijotą (1 Sam 17,1-18,5). Be to, pagal 2 Sam 21,19, Galijotas buvo nugalėtas kažkokio El-hanano iš Betliejaus, — užuomina, kuri skaitytoją verčia abejoti Dovydo pergale.[379]

Kiekviena tauta, pasakodama apie savo didvyrius

---

379 Anot 1 Sam 17,55-58, Saulius teiraujasi Dovydą apie jo asmenį. Atrodo, kad Dovydas jam iki šiol nebuvo pažįstamas. Palygink 1 Sam 16,17-22. Šį skirtumą išlygina 1 Kr 20,5 teigimu, kad El-hananas nugalėjo Lahmį, Galijoto brolį, o ne patį Galijotą.

ir jų žygdarbius, iškelia ir pabrėžia jų reikšmę ir svarbą legendomis. Legenda, savo prigimtimi turi istorinį krislą. Pasakojimas apie Dovydą atspindi ne tik jo reikšmę ir svarbą Izraeliui, bet ir tikrus krislus apie jo gyvenimą. Pasakojimu norima paaiškinti, kokiu būdu piemenukas iš Betliejaus atsisėdo ant Izraelio — Sandoros bendrijos karaliaus sosto.

Dovydas: nauja pradžia. Samuelio ir Sauliaus mirtis buvo nauja pradžia Izraeliui. Su Dovydu prasidėjo naujas gyvenimo būdas, kuris vispusiškai skyrėsi nuo gyvenimo Giminių lygos metu. Sauliui valdant, izraeliečiai sudarė tik padriką politinę lygą. Saulius nebuvo sėkmingas mūšio lauke. Jis turėjo daug vargo su Dovydu. Tačiau Saulius pajėgė pažadinti tarp izraeliečių šiokią tokią vienybę ir asmenišką prisirišimą. Jo dėka, Giminių lyga, nors ir būdama padrika, padėjo giminėms.

Dovydas nepasitenkino Jahvės dvasios įgalinimu vadovauti giminėms, bet ėmė jungti į savo rankas visus valstybės poreikius. Iš padrikos Giminių lygos sukūrė mažutę imperiją — valstybę pagal aplinkinių tautų pavyzdį. Dovydui rūpėjo sukurti ir ugdyti naujoje ir valstybinėje santvarkoje Sandoros bendrijos vienybę.

Dovydas sujungia lygą į valstybę. Dovydas buvo gabus karo vadas ir apsukrus valstybininkas. Jis ne tik žinojo ko nori, bet su įžvalgiu apsukrumu trūks plyš veržėsi į savo tikslą.

Sauliui mirštant mūšio lauke ant Gilboo kalno, Dovydas buvo filistinų žemės bėglys. Gavęs žinią apie Sauliaus mirtį, jis tuojau pat grįžo į Hebroną — svarbų Judo giminės miestą. Iš čia Dovydas galėjo veržtis į viso Izraelio sostą.

Laimingu sutapimu, kelias grįžti į Judą — savo gimtąją giminę[380] jau buvo paruoštas. Mat būdamas bėg-

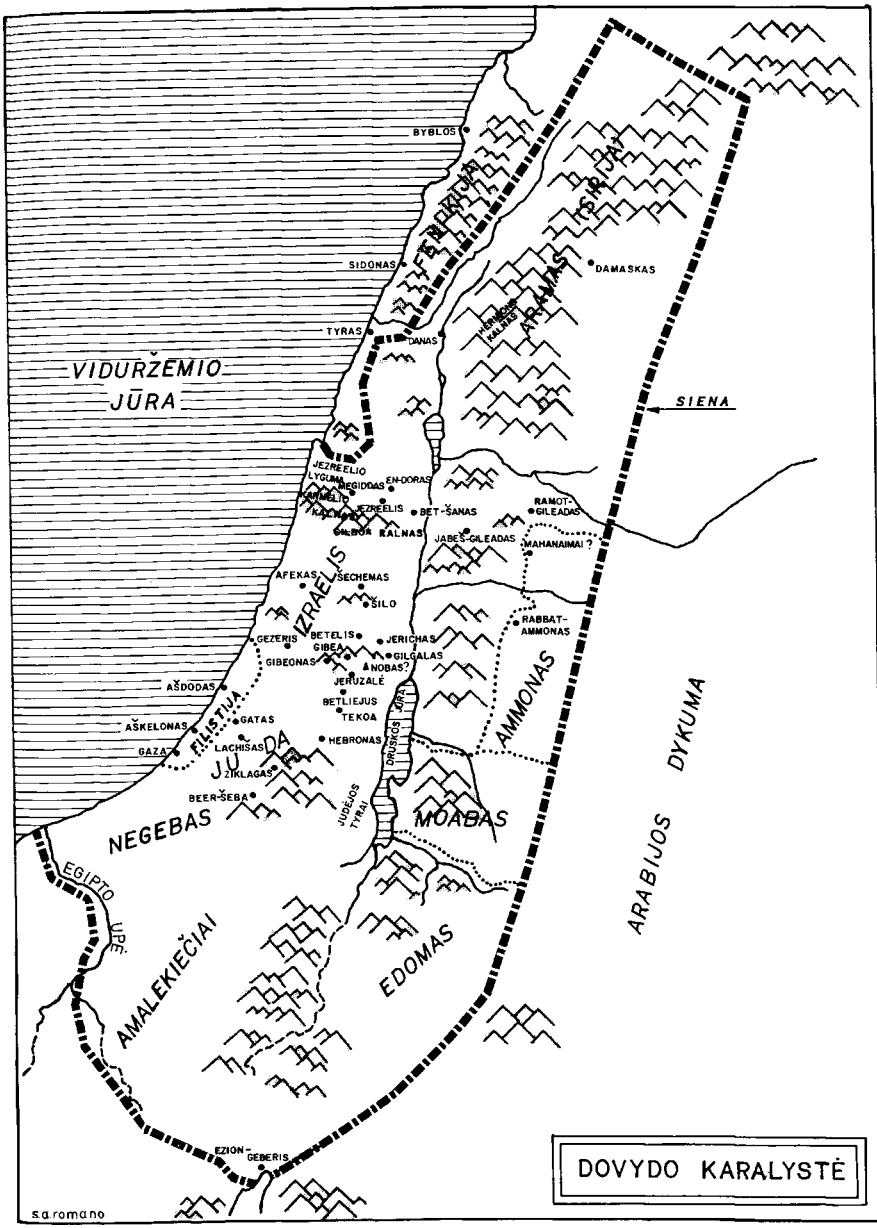
BYBLOS
FENIKIJA
SIDONAS
DAMASKAS
ARAMAS (SIRIJA)
TYRAS
DANAS
HERMONO KALNAS
VIDUŘŽEMIO JŪRA
SIENA
JEZREELIO LYGUMA
MEGIDDAS
EN-DORAS
KARMELIO KALNAS
JEZREELIS
BET-ŠANAS
RAMOT-GILEADAS
GILBOA
KALNAS
JABEŠ-GILEADAS
MAHANAIMAI ?
AFEKAS
ŠECHEMAS
IZRAELIS
ŠILO
RABBAT-AMMONAS
GEZERIS
BETELIS
JERICHAS
GIBEA
GILGALAS
GIBEONAS
NOBAS?
JERUZALĖ
AŠDODAS
BETLIEJUS
TEKOA
AMMONAS
AŠKELONAS
FILISTIJA
GATAS
DRUSKOS JŪRA
GAZA
LACHIŠAS
JUDA
HEBRONAS
ZIKLAGAS
BEER-ŠEBA
JUDĖJOS TYRAI
MOABAS
NEGEBAS
EGIPTO UPĖ
AMALEKIEČIAI
EDOMAS
ARABIJOS DYKUMA
EZION-GEBERIS
DOVYDO KARALYSTĖ
s.a.romano

lys nuo Sauliaus užmačių ir filistinų žemės tremtinys, Dovydas stengėsi įsiteikti Judo gyventojams. Jis ne tik gynė žemvaldžius nuo plėšikų, bet ir savo proveržiais į priešų žemes, dalinosi laimėtu grobiu su Judo seniūnais (1 Sam 23,1-5; 25,2-35; 27,8-12; 30,16-31). Todėl nenuostabu, kad po Sauliaus mirties Dovydas buvo pateptas Judo karaliumi (2 Sam 2,3-4). Hebrone Dovydas karaliavo daugiau negu septynerius metus (2 Sam 5,5).

Dovydas nesitvėrė tik Judo žemėje. Jam rūpėjo visas Izraelio kraštas. Šiaurinės giminės vis dar buvo ištikimos Išbaalui — paliegėliui Sauliaus sūnui.[381] Tačiau Išbaalas buvo tik priedanga. Iš tikrųjų šiaurines gimines valdė generolas Abneris, Sauliaus kariuomenės vadas (2 Sam 2,8-11).

Dovydo sankirtis su Sauliaus įpėdiniu prasidėjo keistu nuotykiu prie Gibeono tvenkinio.[382] Sauliaus ir Dovydo kariuomenės susitiko Gibeone prie tvenkinio (2 Sam 2,12-13). Jų vadai, Abneris ir Joabas, sėdėdami vienas priešais kitą palei tvenkinį, nutarė išbandyti savo kareivių pranašumą be kruvino mūšio. Tam tikslui jie parinko po dvyliką narsuolių iš abiejų pusių gladiatorių kautynėms (2 Sam 2,14-15). Parinktieji narsuoliai vieni kitus užmušė, ir gladiatorių kautynės baigėsi lygiomis (2 Sam 2,16). Reikėjo pradėti mūšį tarp kariuomenių (2 Sam 2,12-17).

Nuotykis prie Gibeono tvenkinio pradėjo ilgokai trukusį politinį sankirtį tarp Dovydo ir Sauliaus šei-

---

380 Betliejus yra vienas iš Judo giminės miestų.

381 Šv. Rašto tekstas jį vadina Išbošet. Dievo Baalo vardas yra pakeistas į *bošet* — gėda, t.y. "Gėdos vyras".

382 Gibeono tvenkinį archeologai atkasė 1956-1957 metais. Žr. J.B. Pritchard, *Gibeon: Where the Sun Stood Still* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1962), p. 64-72.

mos likučių. Dovydas tarpo jėga ir įtaka. Išbaalas palengva silpnėjo.

Sankirtis galop pasiekė atomazgą. Abneris, Išbaalo kariuomenės vadas, buvo savo valdovo užgautas (2 Sam 3,6-11). Nepatenkintas Išbaalo priekaištais, Abneris pasisiūlė Dovydui įteikti likusią Sauliaus karalystės dalį. Pagal Dovydo ir Abnerio sandėrį Dovydas turėjo atgauti Michalę, — savo pirmąją žmoną ir Sauliaus dukrą (2 Sam 3,12-15). Mat šaltu Dovydo apskaičiavimu, turėti Sauliaus dukrą savo hareme buvo teisėta paraiška į Sauliaus sostą. Tuo tarpu kiti vyriškos giminės palikuonys iš Sauliaus šeimos buvo pašalinti iš gyvenimo pagal Artimųjų Rytų paprotį arba laikomi priežiūroje (2 Sam 21,1-14). Dovydas, būdamas vos trisdešimt septynerių metų, tapo viso Izraelio karaliumi.

Dovydas ir filistinai. Dovydui valdant Hebrone, filistinai jam nieku netrukdė. Atrodo, kad filistinai laikė Dovydą savo vasalu ir buvo patenkinti tarp jo ir Sauliaus šeimos nesantaika. Dovydui apjungus visą Izraelį, filistinai staiga atbudo ir šovėsi su juo susidoroti kaip anuomet su Sauliumi (2 Sam 5,17).

Apie Dovydo karus su filistinais Šv. Rašte tik užsimenama. Aišku, kad vienas iš didžiausių Dovydo pasiekimų buvo filistinų suvarymas į pajūrio žemumą — Filistiją (2 Sam 5,17-25; 21,15-22).

Be to, Dovydas sėkmingai kariavo prieš Moabą, Amoną, Edomą, Amaleką ir Aramą (Siriją) ir sudarė sutartį su Finikijos karaliumi Hiramu (2 Sam 8,1-14; 10, 1-19; 5,11-12). Dovydas buvo pripažintas karaliumi iškilios valstybės, kuri driekėsi nuo Libano kalnų iki pat Egipto sienų, nuo Vidužemio jūros iki Arabijos dykumos.

Pasakotojas, atpažindamas Dievo ranką šioje įvykių raidoje, pamaldžiai išsitaria: "Dovydas ėjo didyn ir di-

dyn, nes Jahvė, galybių Dievas, buvo su juo" (2 Sam 5,10). Dovydui valdant, Izraelis pasiekė politinės jėgos viršūnę Artimuosiuose Rytuose. Ji buvo vienkartinė Senojo Testamento istorijoje.

Valstybė tvirtinama viduje. Dovydas buvo įžvalgus valstybininkas. Valstybės vienybė ir gerovė reikalavo sutelkti valdžią į karaliaus sostą.

Dovydas apsukriai ėmė riboti paskirų giminių nepriklausomybę. Jam buvo svarbu turėti karalystės sostinę niekieno žemėje. Jeruzalė tuo metu tebebuvo jebusiečių tvirtovė. Izraeliečiai jos dar nebuvo užkariavę. Dovydas ryžosi ją užkariauti ir padaryti savo sostine.

Jebusiečiai didžiavosi Jeruzale ir laikė ją nenugalima tvirtove. Anot skaitinio 2 *Samuelio* knygoje: "Jebusiečiai, kurie ten [Jeruzalėje] gyveno, galvojo, jog Dovydas niekad nepajėgs užkariauti miesto. Todėl jam ir sakė: 'Tu niekuomet čion neįeisi! Net akli ir luoši galėtų tavęs čion neįleisti!' " (2 Sam 5,6). Atrodo, kad Dovydo narsuoliai įsiveržė per vandens tunelį į šachtą smiltainio uoloje (2 Sam 5,8).[383]

Jebusiečių tvirtovės užėmimas buvo reikšmingas ir šiaurinėms Izraelio giminėms, susibūrusioms apie Sauliaus šeimą, ir pietinėms, susibūrusioms apie Dovydą Hebrone. Jeruzalė izraeliečių proveržio į Pažado Žemę metu buvo aplenkta ir nebuvo įjungta į Giminių lygą. Taigi ji buvo niekieno žemėje. Dovydas ėmė karaliauti pietinių giminių remiamas. Tačiau politiniai Dovydo siekiai apėmė ir šiaurines gimines. Todėl jis ir ieškojo su apsukria išmintimi sostinei vietos niekieno žemėje — nei šiaurinėse, nei pietinėse žemėse. Padarydamas sos-

---

383 Jeruzalės vandens šaltinis Gihonas buvo šalia miesto sienų. Tas vanduo tuneliu buvo sutelkiamas po miesto gatvėmis, o šachta padarė vandenį prieinamą.

tine Jeruzalę — miestą ant sienos tarp šiaurinių ir pietinių giminių, Dovydas įtikino visas gimines, kad jo sostas stengiasi būti virš visų pavienių giminių poreikių ir pavyduliavimo.

Jeruzalė "Dovydo miestas" (2 Sam 5,9). Jeruzalė buvo Dovydo miestas. Savo sostinėje Dovydas subūrė pirmusyk Izraelio istorijoje karaliaus dvarą su dvariškiais — asmenimis, kuriuos karalius turėjo išlaikyti, nes jie padėjo jam valdyti kraštą.[384] Padėtis buvo vispusiškai nauja ir ryškiai skyrėsi nuo Giminių lygos. Kadaise galia valdyti rėmėsi arba giminės asmens padėtimi, arba Jahvės dvasios vaidmeniu. Giminių vyresnieji — seniūnai ir teisėjai, Jahvės dvasios įgalinti, spręsdavo bylas tarp izraeliečių, sėdėdami miesto ar kaimo vartuose. O dabar karalius ir jo įgalioti asmenys perėmė atsakomybę už nusikaltėlių teisimą, nekaltųjų gynimą ir vaidų taikymą (2 Sam 14,4-17; 15,1-6).

2 *Samuelio* knyga užsimena ir išvardina karaliaus dvariškius su valdžia: kariuomenės vadą, kanclerį, raštininką, kunigus, rūmų sargybos viršininką (2 Sam 8, 15-18). Du šių dvariškių — kancleris ir raštininkas savo valdžia atspindi Egipto faraonų valdžios sandarą.[385] Dovydas sparčiai vijosi "kitas tautas", kurdamas naują valstybinę santvarką su "karaliaus tarnais", kurie paėmė į savo rankas Sandoros bendrijos gyvenimą.

Dovydui nepakako turėti užsidariusios sostinės su dvaru — jam rūpėjo patraukti viso Izraelio širdį. Tam buvo būtina surišti į viena karaliaus soste izraeliečių religinius poreikius ir patį Sandoros tikėjimo kraitį. Dovydas gyveno įsitikinimu, kad politinė naujovė nieku

---

384 Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 317-318.

385 Taip teigia G. von Rad, *ten pat*, I, p. 39-42. Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 182.

nenaikina šventojo Sandoros paveldo, bet priešingai — ji veda į gilesnį jo įgyvendinimą.

Sandoros Skrynia Jeruzalėje. Viena iš apsukriausių šio reikalo priemonių buvo Sandoros Skrynios perkėlimas į Dovydo miestą — Jeruzalę. Po nelaisvės pas filistinus Sandoros Skrynia buvo grąžinta izraeliečiams. Tačiau ji buvo kone užmiršta. Dovydas, perkeldamas Skrynią į savo miestą — Jeruzalę su didinga iškilme ir apeigomis, akivaizdžiai išreiškė Sandoros tikėjimo kraičio ir monarchijos jungtį (2 Sam 6,1-23). Su Sandoros Skrynia, pastatyta Padangtėje, Jeruzalė — "Dovydo miestas" tapo ir "Sionu[386] — Dievo miestu", nes Jahvės artumas Padangtėje tarp izraeliečių vėl tapo tikrove.

Be to, Elio šeimos kunigai, — jų galva dabar buvo Abiataras, — išlikę gyvi po Sauliaus žudynių Nobo šventovėje (1 Sam 22,6-23), buvo perkelti į Jeruzalę ir priskirti prie karaliaus dvaro.

Dovydas išpuošė savo naujutėlį karaliaus vainiką su Sinajaus Sandoros puošmenimis. Sandoros centras iš Giminių lygos šventovės buvo perkeltas į monarchijos sostinę — Jeruzalę.

Jeruzalėje gimė mesianizmas[387] — karaliaus ir karalystės teologija. Ja buvo pasipriešinta priešmonarchinės laikysenos sustabarėjimui. Mat Samuelis ir kiti Lygos vadai žiūrėjo į monarchiją šnairomis. Karaliaus ir karalystės teologija įteisino monarchiją Sandoros bendrijoje. Jahvė sudarė su Dovydu ypatingą sandorą, pažadėdamas išsaugoti Dovydo dinastiją per kartų kartas (2 Sam 7,8-16). Mesijinė teologija teigė, kad Jahvė —

---

386 *Zion,* arba Sionas, buvo tvirtovės vardas Jeruzalėje. Žr. 2 Sam 5,7.

387 Žr. X skyrių.

Sandoros Dievas rūpinasi savo tauta ir ją apgina per Mesiją — Pateptąjį, t.y. karalių.

Dovydas nori statyti Šventyklą. Dovydo siekiai švytėjo kūrybiškumu. Apgyvendindamas Sandoros Skrynią — Dievo artumo įvaizdį Padangtėje (2 Sam 7,2), jis sujungė į viena pačius švenčiausius daiktus iš likiminio amžiaus. Tuo Dovydas nepasitenkino. Anot 2 Sam 24, 18-25, jis nupirko iš Arauno (Araunah) žemės sklypą — į šiaurę nuo karaliaus rūmų. Čia jis paaukojo Dievui atnašas (2 Sam 24,25). Žemės sklypo pirkimas nebuvo vienkartė auka, bet buvo Dovydo plano dalis. Jam rūpėjo pakeisti Padangtę iškilia Šventykla — pagal kitų tautų pavyzdį. Dovydą sustabdė sustabarėjusi galvosena per pranašą Nataną. Anot jos, Jahvė "negyveno" namuose nuo pat Išėjimo iš Egipto, o "keliavo" Padangtėje (2 Sam 7,6).[388] Dovydas pakluso pranašo Natano žodžiams ir sutiko, kad jo persistengta — bent laikinai per toli nueita.

Dovydui teko pasitenkinti kitų Sandoros religijos poreikių pertvarkymu. Matyti, jis paliko gilius pėdsakus muzikos srityje. Pagal vėlesnį įkvėptą Kronistą, Dovydas sudarė muzikų būrelius (1 Kr 25). Pats Dovydas buvo pagarsėjęs muzikas. Jo dėmesys muzikai yra labai suprantamas.

Pirmasis gyventojų surašymas. Dovydas ėmėsi ir kitų, gana naujoviškų, priemonių, siekdamas riboti ir tvardyti giminių nepriklausomybę. Didžiausia naujove buvo Dovydo noras surašyti naujosios valstybės gyventojus. Šiam norui priešinosi visi Dovydo patarėjai (2 Sam 24,1-4).

---

388 Natano žodžiai, skaitomi 2 Sam 7,5-7, priešinasi kitai tikėjimo kraičio pažiūrai, kuri teigia, jog Giminių lygos centras (Šiloh) vietovėje turėjo šventyklą, t.y. "Jahvės namus" (1 Sam 1,7.9).

Pats tautos surašymas užtruko daugiau negu devynis mėnesius. Atrodo, kad surašymo duomenys turėjo padėti įvesti privalomą karinę tarnybą, darbo tarnybą ir mokesčius. Tautos surašymu buvo kiekvienam priminta, kad jų gyvenimas nepriklauso giminei, bet karaliui.

Tautos surašymas atnešė nelauktus padarinius. Pasakojimas apie maro bausmę (2 Sam 24,9-17) atspindi piktą izraeliečių apmaudą dėl pastangų surašyti jaunus vyrus karinei tarnybai ir viešiesiems darbams. Maro bausmė laikoma Jahvės pykčiu ant karaliaus Dovydo.[389] Dovydas, maro bausmei palietus Izraelį, atgailauja (2 Sam 24,17-25).

DOVYDO BĖDOS

Ilgainiui pradinis izraeliečių palankumas Dovydui ėmė blėsti. Stipri valdžios letena vedė į nerimą ir ilgesį laisvių, kurias jie turėjo prieš tapdami karališka valstybe. Savo išore Izraelio karalystė švytėjo pasisekimu. Net kaimyninės tautos jai daug ko pavydėjo. Šebos (Šebah) karalienė net lankysis Saliamono dvare (1 Kar 10,1-10). Dovydas buvo garsus visame Derlingajame pusmėnulyje. Jeruzalė, kurios karaliaus rūmai buvo suplanuoti ir pastatyti įgūdžiausių Finikijos architektų, buvo Dovydo diplomatijos ir meistriškumo paminklas. Dovydo karalystės vieškeliais tekėjo Artimųjų Rytų prekyba, o krašte telkėsi jos pelnas, nes Izraelis buvo geografinis tiltas tarp Egipto, pietinės Arabijos ir Mesopotamijos. Nenuostabu, kad ir Sandoros bendrijos visuomeninis gyvenimas ėmė keistis iš esmės, o Sandoros tikėjimas susidūrė su naujais akiračiais. Prekybinin-

---

389 Vėlesnis įkvėptas autorius Kronistas pagundą surašyti tautą priskiria ne Dovydo karališkiems siekiams, bet šėtonui (1 Kr 21,1).

kai, Dovydo karinio skėčio saugomi, išnaudojo naująsias galimybes ir turtino ne tik save pačius, bet ir visą kraštą.

Tačiau nėra namų be dūmų. Ne viskas buvo gerai. Nors ir užslopinti, bet žybčiojo tolimi, audrą nešantys žaibai. Audra priartėjo su istoriniu lūžiu po Saliamono mirties.[390] Be to, Dovydo sūnus Absalomas sukurstė prieš tėvą perversmą, kuris kone atėmė iš Dovydo karūną (2 Sam 15-18). O kažkoks Šeba kreipėsi į šiaurines izraeliečių gimines su iššūkiu sukilti prieš Dovydą, nes

> *Nėra mums dalies Dovyde, neturime mes*
> *paveldo Jišaijo sūnuje.*
> *Namo, izraeliečiai! Į savo palapines! (2 Sam 20,1-2).*

Dovydas susidorojo ir su vienu ir su kitu, tačiau abi bėdos rodė audrą ateityje.

Bėdos šeimoje. Pasakojimas apie Dovydo bėdas šeimoje yra įraštintas Dvaro istorijoje *2 Samuelio* 9-20 ir *1 Karalių* 1-2. Dvaro istorija yra pirmų rankų istorinis rašinys. Tik Dovydo amžininkas, — turbūt Dovydo dvariškis, — galėjo taip išsamiai ir gyvai užrašyti įvykius,[391] nes pasakojimas atspindi jų liudininką.

Dvaro istorija skaitytojui duoda gyvą ir išsamų vaizdą apie Dovydo karaliavimą. Dovydas pasirodo toks, koks jis iš tikrųjų ir buvo: ori asmenybė ir trapus žmogus.[392] Nesijaučia noro iškelti gerąsias Dovydo savybes ar nutylėti apie blogąsias. Dvaro istorijos autorius nėra šališkas, — nieko nenutyli ir tikrovės neiškraipo.

---

390 Saliamonui mirus, 922 m. prieš Kristų, Izraelio karalystė suskilo į dvi karalystes: Judą, arba Pietinę, ir Izraelį, arba Šiaurinę.

391 Žr. L. Rost, Die *Überlieferung von der Thronfolge Davids* (Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament 42;

Dovydas ir Batšeba. Dvaro istorija nėra šališka, tačiau ji atspindi gilią religinę temą, kuri padaro pasakojimą apie Dovydą ir Batšebą viena iš iškiliausių biografinių tragedijų. Raktas į religinį pasakojimo požiūrį yra Dovydo susitikimas su pranašu Natanu (2 Sam 12). Jų susitikimo fonas yra Dovydo meilės ryšys su Batšeba.

Dovydas aistringai geidė Batšebos. Kas galėtų užkirsti kelią jam, galingiausiam asmeniui Izraelyje, patenkinti jo aistrą? Batšeba, Dovydo pašaukta, atėjo į karaliaus rūmus. Neužilgo patyrė, kad ji — tapo nėščia (2 Sam 11,1-5). Batšeba buvo ištekėjusi moteris. Jos vyras Urijas buvo vienas iš Dovydo karininkų ir dalyvavo Transjordanijos miesto Rabbah-Ammono apsiaustyje.

Norėdamas sudaryti įspūdį, kad Urijas yra kūdikio tėvas, karalius Dovydas įsakė kariuomenės vadui Joabui atsiųsti jį Jeruzalėn (2 Sam 11,6). Urijas yra garbingas karininkas. Karys karo metu buvo įpareigojamas susilaikyti nuo moterystės džiaugsmų (2 Sam 11,11). Urijas, padaręs pranešimą apie karo eigą, praleidžia naktį kareivinėse kartu su savo kareiviais. Dovydo užmačios neišdegė. Tačiau jis nesiliovė bandyti. Sekantį vakarą Dovydas nuvaišino Uriją, tikėdamas, kad jis tikrai eis į savo namus nakčiai. Veltui! Urijas vėl praleidžia naktį kareivinėse su savo kareivių palyda. Galop Dovydas pašalino Uriją iš gyvųjų tarpo, pasiųsdamas jį į pavojingiausią mūšio vietą (2 Sam 11,14-17). Atrodo, kad nei šuo nesulojo. Tačiau pasakojimas pareiškia, kad "dalykas, kurį padarė Dovydas, nepatiko Jahvei" (2 Sam 11,27).

Šis pareiškimas pasakojime paruošia skaitytoją vie-

Stuttgart: Kohlhammer, 1926); G. von Rad, *ten pat*, I, p. 306-318.

232 Vėliau Kronistas — nuo 1 Kr 10 iki 2 Kr 9 — uždės Dovydui šventojo aureolę.

nam iš dramatiškiausių susitikimų, kuriuos aprašo Šv. Raštas. Pranašas Natanas, Jahvės siunčiamas, ateina pas Dovydą ir kreipiasi į jį su palyginimu apie du vyru — turtingą ir beturtį — ir avelę. Turtingasis vyras savo džiaugsmui pasiglemžia beturčio avelę (2 Sam 12,1-5). Dovydas, girdėdamas palyginimą, įtūžta ir pasmerkia turtingąjį vyrą. Pasmerkdamas turtingąjį beširdį, Dovydas pasmerkia pats save. Natano žodžiai tai išryškina: "Tu esi anas vyras!" (2 Sam 12,6-7). Dovydas supranta savo įžūlumą kitų sąskaita ir sau būdingu nuoširdžiu gailesčiu išpažįsta: "Nusidėjau Dievui!" (2 Sam 12,13). Tos nuodėmės pasekmės lemtingos (2 Sam 12,13-14).

Likusi Dvaro istorija pasakoja apie tos Dovydo nuodėmės padarinius. Tėvo elgesys, lyg bloga dvasia, užteršia vaikus — sūnus. Gašlumas ir žmogžudystė lydi Dovydo šeimą (2 Sam 13). Įvykis seka įvykį. Tragedija vejasi tragediją. Sūnus Amnonas išprievartauja savo įseserę, o kitas sūnus Absalomas iš keršto nužudo jį. Be to, Absalomas sukursto perversmą prieš savo tėvą Dovydą (2 Sam 15-17). Lemiamo mūšio metu Absalomą nukauna pats Dovydo kariuomenės vadas (2 Sam 18,9-15). Dovydas kone plyšta iš sielvarto. Gavęs žinią apie sūnaus Absalomo mirtį,

> *Karalius buvo giliai sukrėstas, užlipo į kambarį virš miesto vartų ir verkė. Lipdamas gi kalbėjo: "O mano sūnau! Absalome! Mano sūneli! Mano sūnau Absalome! Kodėl aš nemiriau vietoje tavęs, mano sūnau! Absalome, mano sūnau!" (2 Sam 18,33).*

Dovydo amžiaus pabaigoje jo sūnūs pešėsi ir varžėsi dėl tėvo sosto su klasta ir intrigomis. Taigi Jahvės žodžiai per pranašą Nataną tapo skaudžia tikrove: "Štai aš sukelsiu prieš tave pikta iš tavo paties šeimos" (2 Sam 12,11).

Senelis Dovydas, nors ir apsuptas savo sukurtos karalystės garbės ir turtų, atrodo, buvo vieniša, prislėgta ir bejėgė asmenybė (1 Kar 1-2). Veltui jis bandė atšildyti savo apmirusias geresnių dienų aistras (1 Kar 1,1-4). Ir sūnus Saliamonas, audringosios Dovydo ir Batšebos meilės vaisius, patirs karalystės lūžį — skilimą į dvi, viena kitai priešiškas, karalystes.

Šv. Raštui būdinga gyvenimą vaizduoti tikroviškai. Tikėjimas gyvenimo tikrovės nebijo. Pasakojimas apie Dovydo dvarą liudija šį Šv. Rašto tikrovišką požiūrį. Jis skaitytoją nukelia į žmogaus aistrų viršūnę ir panardina skausmo gelmėse. Iš dalies, Dovydas buvo savo didybės auka, — nesutramdomos pagundos kopti į visagališką valdžios viršūnę. Iš kitos pusės, nors ir aistringai siekdamas sėkmės sau ir garbės karalystei, Dovydas liko kilniaširdis ir atlaidus. Ši savybė darė jį brangų ir draugui, ir priešui.

Įkvėptajam Šv. Rašto autoriui kur kas daugiau rūpi Dovydo sankirtis su Dievu. Dovydas norėjo Dievui tarnauti. Jis apčiuopiamai išgyveno, kad Sandoros įpareigojimai saisto jį kasdienos poreikiuose. Čia galime apčiuopti įkvėptojo autoriaus Dievo ir žmogaus sampratą.

Būdinga, kad tikėjimo kraitis priskiria Dovydui atgailos psalmę "Pasigailėk manęs, Dieve!" (Ps 50/51).[393] Dovydas giliai tikėjo, kad Jahvė, pasodintas ant Skrynios sosto, iškilmingai įžengė į sostinę Jeruzalę (Ps 23(24),7-10). Todėl jis pakluso Jahvės žodžiui, kuriuo Jahvė kreipėsi į jį per pranašą Nataną. Jahvė pasmerkė

---

393 Žr. *Šventasis Raštas — Psalmynas*. Vertė kun. A. Liesis (Putnam, CT: Krikščionis Gyvenime, 1974), p. 86: "... Psalmė. Dovydo, kai pas jį, nusidėjusį su Betsabėja (Batšeba), atėjo pranašas Natanas". Kai kurios psalmės yra Dovydo sukurtos. Tačiau, aplamai apsistatė paėmus, nūdien teigiama, kad Dovydas nebuvo viso Psalmyno autorius. Plačiau apie psalmes III *Rakto* dalyje.

Dovydo nuodėmę — įžūlumą kitų sąskaita.[394] Tik Dievas yra Visagalis ir turi visagališką valdžią. Dovydas, nors ir karalius, tėra tik žmogus. Tikėjimas karališka Dievo valdžia užkirto Izraelio karaliams kelią į savimonę, kuria gyveno ir karaliavo kiti Artimųjų Rytų valdovai. Visagalė valdovo valdžia ir valdovas-dievas, — pagal Egipto savimonę — sudievinti faraonai, — neturėjo vietos ir valstybe tapusioje Sandoros bendrijoje. Išganymo istorijoje karalius, lygiai kaip ir jo valdinys, turėjo paklusti visagaliui Dievui per Sandoros įpareigojimus.

Pavyzdinis karalius Dovydas. Ilgainiui Dovydo silpnybės buvo užmirštos, o jo didybė išryškinta. Įprasta didžiuotis tautos didvyriais. Didžiuojamės Mindaugu, Vytautu, Basanavičiumi..., — didžiuodamies juos išryškiname. Įkvėptieji Šv. Rašto autoriai žėri įsitikinimu, kad Dovydas, labiau negu bet kuris kitas karalius, įkūnijo jėgos ir gerumo pavyzdį. Dovydas yra "Jahvės tarnas" — dievobaimingas karalius, kuris "įgyvendino teismą ir teisumą visiems savo tautoje" (2 Sam 8,15).

Glaudus ryšys tarp Dievo ir Dovydo ryškus visoje Senojo Testamento raidoje. Ją atspindi visa Dovydo dinastija.[395] Teologinis Dovydo dinastijos pagrindas yra išreikštas 2 Sam 7,8-16 skaitiniu. Šis skaitinys yra vadinamas Natano pranašyste.

Karalius Dovydas kreipėsi į pranašą Nataną, prašydamas patvirtinti Dievo vardu jo planą statyti Šventyklą Jeruzalėje (2 Sam 7,1-3). Šventykla turėjo būti kedrinė, ir iškilumu panaši į karaliaus rūmus. Dievui

---

394 Nuodėmė, pagal Šv. Raštą, yra žmogaus įžūlumas Dievo ir artimo sąskaita. Žmogus, būdamas įžūlus artimui, užgauna Dievą, kuris myli užgautą artimą.

395 Žr. X skyrių apie mesianizmą, arba karaliaus teologiją Senajame Testamente.

Dovydo planas nepatiko, nes jis yra Dievas, kuris keliauja ir gyvena Padangtėje (2 Sam 7,4-6). Užuot priėmęs Dovydo planą pastatyti jam "namus" — Šventyklą, Dievas pažada pastatyti Dovydui "namus" — dinastiją ir padaryti jo sostą "amžiną" (2 Sam 7,11b-13). Pagal Natano pranašystę — Dievo žodį Dovydui, dovydiškasis karalius turi tik jam savitą "Dievo sūnaus" ryšį su Dievu: "Aš būsiu jam tėvas, o jis bus man sūnus" (2 Sam 7,14a; žr. Ps 2,7). Be to, Dievas pažada neatimti savo Sandoros ištikimybės iš Dovydo dinastijos, nors dovydiškieji karaliai ir turės būti sudrausminti už blogą karaliavimą (2 Sam 7,14b-16). Dievas kaip Dievas lieka ištikimas sau, ištikimas savo meilei žmogui ir pasauliui. O jo meilė nenusileidžia jo paties teisingumo reikalavimams.

Natano pranašystė. 2 Sam 7,8-16 skaitinys atspindi įkvėptojo Deuteronominio autoriaus teologinį stilių ir požiūrį. Tačiau skaitinio turinys išsaugo tikėjimo kraitį apie karališkosios Sandoros teologiją. Ši teologija turi savo pagrindą Dovydo dvare, Jeruzalėje. Natano pranašystė užtikrina, kad Dievas įsipareigojo Dovydui besąlyginiai iškilminga priesaika. Natano pranašystė, be abejo, užtikrino pastovią Sandoros bendrijos visuomeninę santvarką, kurios negalėjo užgožti nei besaikė žmonių laisvė, nei perversmai, karaliui mirus ar buvus nužudytam.

Ta pati amžinosios Sandoros tarp Dievo ir Dovydo dinastijos samprata yra išreikšta ir 2 Sam 23,1-7 — skaitinyje su Paskutiniaisiais Dovydo žodžiais. Ir šio skaitinio stilius ir turinys yra labai seni. Jo autorius yra pats Dovydas ar artimas dvariškis.[396]

---

396 G. von Rad, *ten pat*, I, p. 310-314. Anot jo, Paskutiniai Dovydo žodžiai yra net senesni už Natano pranašystę. Žr. taip F.M.

Šie yra paskutiniai Dovydo žodžiai:
"Jahvės dvasia kalba per mane, jo žodžiai yra
ant mano lūpų.
Izraelio Dievas kalbėjo,
Izraelio Gynėjas sakė man:
'Karalius, kuris valdo teisumu,
kuris valdo su pagarba Dievui,
yra lyg saulė, kuri nušviečia giedrią aušrą, —
saulė, kuri žėresiu apdovanoja žolę po lietaus!'
Iš tikrųjų, mano dinastija yra tvirta prieš Dievą;
jis sudarė amžiną sandorą su manimi, —
sutartį, kuri nebus sulaužyta,
pažadą, kuris nebus pakeistas . . ."

(2 Sam 23,1-5).

Anksčiau pastebėta, kad siuzereninė sutarties forma turėjo įtakos į Sinajaus Sandoros išraišką. Ir dovydiškoji sandora su Jahve savo išraiškos pavyzdžiu naudojo kanaaniečių ir kitų Artimųjų Rytų kaimynų karaliavimo ir šventyklos supratimą. Senovės pasaulyje karalius buvo laikomas šventu asmeniu — Dievo atstovu, arba "sūnumi", per kurį dieviškosios santvarkos palaima buvo suteikiama visuomenei. O šventykla buvo suprantama pasaulio centru, arba "bamba" (omfalos), — vieta, kurioje susitinka dangus ir žemė metiniam gamtos ratui atnaujinti per metinį, arba apeiginį, chaoso jėgų sutvardymą. Todėl karalius Artimųjų Rytų fone buvo šventyklos statytojas, o šventykla buvo karališka šventovė,

---

Cross, "The Ideologies of Kingship in the Era of the Empire: Conditional Covenant and Eternal Decree", knygoje *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 219-273; M. Newman, *The People of the Covenant: A Study of Israel from Moses to the Monarchy* (New York, NY: Abingdon, 1962), V-VI skyrius; R. Clements, *Abraham and David* (Studies in Biblical Theology No. 5; Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1967).

kurioje karalius atlikdavo savo apeiginį vaidmenį.

Dovydo sandoroje su Dievu šie apeiginiai pavyzdžiai buvo iš esmės perkeisti ir pritaikyti Sandoros tikėjimo poreikiams. Šv. Rašte karaliavimo ir šventyklos supratimas iš esmės skiriasi nuo Artimųjų Rytų karaliavimo ir šventyklos supratimo. Šv. Rašto tikėjimui būdinga, kad Jahvė pasirinko Izraelio istorinės kelionės metu karalių iš Dovydo šeimos būti jo valdžios įgaliotiniu, o Siono — Jeruzalės Šventyklą — savo ženklia buveine.[397] Taigi karaliavimas, pagal Sandoros tikėjimą, nekilo pirmapradžiame amžiuje, "kada karaliavimas buvo nuleistas iš dangaus",[398] bet kilo Dievo rūpesčiu istoriniame Sauliaus ir Dovydo amžiuje. O Jeruzalės Šventykla nėra pirmapradis šventasis pasaulio centras, bet tapo Jahvės buveine Saliamono amžiuje.[399] Todėl

---

397 Ps 131(132), 11-16:

11 Dovydui Viešpats yra prisiekęs,
neatšaukiamą priesaiką davęs:
"Palikuonį tavo aš pasodinsiu
ant tavojo sosto.
12 Jei tavo sūnūs mano Sandorą vykdys,
jei priesaikų mano laikysis,
tai jų ainiai per amžius sėdės tavo soste."
13 Viešpats tikrai pasirinko Sioną,
jam čia patiko buveinę turėti.
14 "Štai čia mano poilsio būstas,
čia aš gyvensiu, — toks mano noras.
15 Aš jiems palaiminsiu derlių,
varguolius žmones maitinsiu.
16 Čia kunigams aš teiksiu palaimą,
čia dori žmonės džiūgaute džiūgaus."

398 Taip teigia Sumerijos Karalių sąrašas. Žr. J.B. Pritchard (red.), *Ancient Near Eastern Texts*, p. 265; taip pat A. Johnson, *Sacral Kingship in Ancient Israel* (Cardiff: University of Wales Press, 1967).

399. Apie naująją Siono teologiją išsamiai rašo B.W. Anderson, *Creation versus Chaos: The Reinterpretation of Mythical Symbolism in the Bible* (New York, NY: Association Press, 1967), p. 66-77.

įkvėptas Judo poetas ir gali pareikšti, jog Jahvė, pasirinkdamas Dovydą būti savo tautos karaliumi, sukūrė kažką naujo istorijoje (Ps 77(78),65-72). Mozės, arba Sinajaus Sandora, šioje psalmėje sutapatinama su šiaurinėmis izraeliečių giminėmis. Anot Judo poeto, ji buvo nesėkminga, nes šiaurinės giminės buvo nepaklusnios Jahvei. Todėl Jahvė užbaigė aną nesėkmingą Sandorą ir pradėjo naują, pasirinkdamas Siono kalną savo Artumo buveine (Ps 77(78),67-69) ir Dovydą, savo tarną, — Izraelio tautos ganytoju (Ps 77(78),70-72):

Sudariau aš Sandorą su išrinktuoju.
Aš Dovydui, savo tarnui, prisiekiau:
"Giminę tavo amžiams sukūriau,
kartų kartoms tveriantį sostą tau pastatysiu"
(Ps 88(89),4-5).

Mesijo — Pateptojo laukimas. Karti Izraelio patirtis su Dovydo dinastija davė kilmę vilčiai laukti Mesijo — Pateptojo, kuris ateis. Jis bus iš Dovydo šeimos, sujungs izraeliečių gimines ir grąžins Jeruzalę į pagarbią tautų vietą (žr. Iz 9; 11).

Tautinių nelaimių metu buvo meldžiamasi prašant Dievą prisiminti Sandorą, kurią jis buvo sudaręs su Dovydu, ir atstatyti Izraelio karalystę. Ps 88(89) yra aitri malda Dievui su prašymu pažvelgti į savo tautos nelaimę ir savo visagale malone išpildyti pažadą, duotą kadaise Dovydui per pranašą Nataną:

Viešpatie, kolei taip bus?
Ar visuomet šitaip slėpsies,
ir degs kaip ugnis tavoji rūstybė?
Atminki, koks mano gyvenimas trumpas,
kokius trapius tu žmones sukūrei.
Kas pagyvena ir mirties nepažįsta?
Kas Požemių spąstų išvengia?

Kurgi, o Viešpatie, senovinės tavo malonės,
kurias tu Dovydui savo ištikimybe prisiekei?
Viešpatie, tu atsiminki,
kaip tavo tarnus užgaulioja;
mano širdy dingso pagonių puolimai.
Jais tavo, Viešpatie, priešai panieką rodo,
žingsnius jie tavo Pateptinio pajuokia
(Ps 88(89),47-52).

Kada tik atrodė, jog viskas yra prarasta, žmonės žvelgė į praeitį — iškilų Dovydo karaliavimą ir rado jame būsimos Dievo karalystės žemėje pažadą ir viltį.

Dievo karalystės laukimas. Iš tikrųjų Dievo karalystės sąvoka, turinti tokį didelį vaidmenį Senajame ir Naujajame Testamente, turi istorines šaknis Dovydo karalystėje. Kadaise izraeliečių tikėjimas išsireiškė naujai Giminių lygos gyvenime, Dovydo amžiuje jis turėjo išsireikšti naujai iš esmės skirtingame monarchijos gyvenime. Dievo karalystės laukimas istorijos raidoje augo kartu su teologine Dovydo karalystės bei dinastijos, Šventyklos ir Dovydo Sandoros su Dievu svarba.

Priešiški balsai. Ir šiame likiminiame Sandoros bendrijos amžiuje girdėjosi priešiškų balsų. Mat buvo priešinamasi naujovėms ir norima palaikyti tvarką su senais papročiais. Daug kam atrodė, jog perėjimas iš Giminių lygos į monarchiją suterš Sandoros bendriją, padarydamas ją "panašią į kitas tautas". Ši pažiūra ryški ir tarp pranašų. Ir Natanui ji nesvetima (2 Sam 7,1-7). Nežiūrint to, Dovydui pasisekė įgyvendinti Sandoros bendrijos kraitį Jeruzalėje. Sandoros Skrynia, Padangtė ir kunigija tarnavo jungčiai su nauja istorine padėtimi.

Su Sandoros bendrijos kraičio perkėlimu keitėsi ir Izraelio veidas — visuomeninė bendrijos santvarka.

Nuo dabar izraeliečiai nebepasitenkino atsidavimu Sandorai su Dievu pagrindinėje šventovėje. Izraelis — Dievo tauta pradėjo pasaulėti. Dabar izraeliečiai, patepdami Dovydą karaliumi (2 Sam 5,3), jungėsi krūvon politiškai. Tapdami karalystės piliečiais, jie atsidavė karaliui, — jis ėmė jungti savo piliečius surašymu karo ir darbo prievolei bei mokesčių mokėjimui. Atsidavimas karaliui buvo reiškiamas klusnumu jo valdžiai. Tapus valstybe pagal Artimųjų Rytų valstybių pavyzdį, Sandoros bendrijos savitumas pradėjo mažėti. Ateities akiratyje atsirado naujas pavojus: pasimesti ir išnykti politiniame ir kultūriniame Artimųjų Rytų sraute.[400]

SALIAMONAS VISOJE SAVO DIDYBĖJE

Saliamono vardas yra Izraelio karalystės turtų ir šlovės įvaizdis Šv. Rašte. Ir Jėzus, "Dovydo Sūnus" Naujajame Testamente, kalbėdamas apie laukų lelijas, palygina Saliamoną su jų puošnumu (Mt 6,28-30). Joks kitas Izraelio karalius, net pats Dovydas, nebuvo toks iškilus pasaulietiška prabanga. Saliamono amžių reikia laikyti Senojo Testamento Apšvietos amžiumi.[401] Įmantria statyba, turtais, gausiu haremu, šaunia kariuomene, palankumu mokslui ir menui Saliamonas žavėjo ir patraukė ne tik savo valdinius, bet ir tolimus valdovus (1 Kar 10,1-13).

Vyresnioji Saliamono amžiaus karta turėjo daug kuo stebėtis. Mat jiems dar neseniai teko grumtis su pavojais nuo priešų ir skursti. O dabar buvo ramu. Be to, krašte vyravo gerovė. Permaina buvo eikli. Per penkias-

400 W. Brueggemann, *In Man We Trust* (Atlanta, GA: John Knox Press, 1972), p. 28-67.

401 Žr. G. von Rad, *ten pat*, I, p. 48-56.

dešimt metų Izraelis išslinko iš politinių miglų ir iškilo į mažą imperiją. Su ja skaitėsi net didžiosios kaimyninės tautos. Politiniu ir ekonominiu požiūriu ji kėlė pavydą Derlingojo pusmėnulio kraštuose.

Dovydo karaliavimas įgalino Izraelį iškilti. Saliamonas nebuvo karvedys. Tačiau savo politiniu apdairumu ir tarptautine diplomatija jis ne tik tęsė, bet ir įgyvendino tėvo siekius. Tiesa, dar prieš Saliamono mirtį Dovydo sukurtoji imperija sudrebėjo Edomo ir Sirijos sukilimo metu (1 Kar 11,15-25) — sukilimai liko tik tolimos audros ženklai. Saliamonui esant gyvam, Izraelyje buvo taika.

Saliamono laimėjimai buvo galimi, nes tuometinė tarptautinė padėtis buvo palanki. Egiptas vis dar tebebuvo politiškai silpnas. Asirija dar nebuvo tapusi pavojinga imperija.[402] O mažesnės tautos arba buvo Izraelio užkariautos, arba pavaldžios jiems prekybine sutartimi. Tyro karalius Hiramas buvo įžymus asmuo tuometiniame politiniame Finikijos akiratyje. Jo vedami, finikiečiai sukūrė Viduržemio jūros pasaulyje plačią imperiją su kolonijomis. Dovydas buvo sudaręs su Hiramu I sąjungą, o Saliamonas, turėdamas savo rankose svarbiausius Derlingojo pusmėnulio kelius, su dideliu pelnu tęsė savo tėvo pradėtą bendradarbiavimą su finikiečiais. Taigi dirva buvo ne tik suarta, bet ir gerai išakėta iškiliam medžiaginės gerovės laikotarpiui.

Įkvėptojo istoriko požiūris. Dvaro istorija — 2 Sam 9-20 ir 1 Kar 1-2 — baigiasi pasakojimu apie intrigas, pasodinusias ant Dovydo sosto ne Adoniją (Adonijah), vyresnį sūnų su įpėdinio teisėmis, bet Saliamoną, Dovydo ir Batšebos sūnų (1 Kar 1-2). Saliamono pretenzijos į sostą nesirėmė charizma. Jis netu-

402 Asirija ims veržtis į Vakarus kone šimtmečiu vėliau.

rėjo Jahvės dvasios dovanos, kaip kadaise Saulius ir, iš dalies, jo tėvas Dovydas. Tik gimimas iš Dovydo audringos moterystės su Batšeba ir šalininkų politinė įtaka buvo Saliamono kelias į tėvo sostą. Pašalinus iš kelio varžovus, "Saliamonas buvo pasodintas į karalystės sostą" (1 Kar 2,46). Panašiu keliu eidami, sostą pasiekdavo ir senovės Artimųjų Rytų karaliai. Su Saliamonu Izraelis tapo visiškai "panašus į kitas tautas". Nuo dabar ne karaliai, bet pranašai bus Dievo dvasia įgalinti vadovauti Sandoros bendrijai.[403] Ilgainiui izraeliečiai ims su ilgesiu veržtis į ateitį — mesijinį amžių, kada Jahvės dvasia vėl bus karaliuje, kaip ji kadaise buvo Dovyde (žr. Iz 11,1-9).

Istorija apie Saliamoną. Dvaro istorija nelauktai baigiasi su 1 Kar 2. Norint pažinti Saliamono valdymo laikotarpį, reikia nagrinėti padrikusią medžiagą 1 Kar 3-11. Įkvėptasis autorius sakosi ėmęs istorinę medžiagą iš "Saliamono metraščių knygos" (1 Kar 11,41). Ši knyga nepasiekė mūsų laikų. Pasakojimas 1 Kar 3-11 skaitinyje atspindi deuteronominės istorijos požiūrį, nes kalba, stilius ir teologinė galvosena yra tolygi kitų deuteronominės istorijos knygų kalbai, stiliui ir teologinei galvosenai.[404] Deuteronominiam istorikui rūpi pabrėžti savo teologinį požiūrį, — klusnumas Dievui veda į gerovę, o neklusnumas Dievui — į pražūtį. Tai ryšku ir iš Saliamono metraščių knygos parinktų ištraukų ir jų papildymo savo teologine galvosena.

---

403 Apie įtampą tarp karalių ir pranašų rašoma antroje *Rakto į Senąjį Testamentą* dalyje.

404 Deuteronominė istorija susideda iš *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio* ir *1-2 Karalių* knygų. Visose deuteronominės istorijos knygose vyrauja savitas teologinis požiūris: klusnumas veda į gerovę, o neklusnumas — į pražūtį. Plg. ypatingai 2 Sam 7; 1 Kar 3,3-14; 5,3-6; 6,11-13; 8,14-61; 9,1-9; 11,1-13.

Deuteronominis istorikas turi dar vieną labai ryškų bruožą. Jis tvirtai laikosi pažiūros, kad Dievą tikrai garbinti galima tik vienoje Izraelio karalystės vietoje — Jeruzalėje. Jis pasmerkia padrikas šventoves krašto "aukštumose". Todėl Deuteronominis istorikas skiria daug domesio Šventyklos statymui. Apie kitus įvykius Saliamono valdymo metu jis kalba prabėgomis ar net visai apie juos nutyli. Deuteronominio istoriko įsitikinimu, Dovydo dinastija yra vienintelė teisėta dinastija Izraelyje, nes Jahvė pažadėjo pastatyti Dovydui "namus" — duoti *amžiną* dinastiją (2 Sam 7,8-16). Todėl jis nesivaržo pagražinti Saliamono, Šventyklos statytojo, paveikslą. Iš dalies, jis atsiprašo už Saliamoną ir jį pateisina, prileisdamas, jog pradžioje ir jis turėjo garbinti Dievą "aukštumose", nes Šventykla dar nebuvo pastatyta (1 Kar 3,1-9). Tuo pačiu metu jis pabrėžia, jog "Saliamonas mylėjo Jahvę, elgdamasis pagal savo tėvo Dovydo įstatus" (1 Kar 3,3).

Ilgainiui Deuteronominis istorikas savo palankumą Saliamonui pradeda riboti. Tolesniame *1 Karalių* knygos pasakojime jis jau teigia, kad Jahvė buvo maloningas Dovydo dinastijos karaliams "dėl Dovydo". Deuteronominiam autoriui būdinga ilgėtis praeities. Jis su ilgesiu kalba apie laikotarpį prieš šiaurinių Izraelio giminių pasitraukimą iš Jungtinės karalystės. Šis laikotarpis jam lieka nuolat garbingas, nes tada Dievo tauta buvo vieninga ir stipri. Garbingosios praeities fone, jis kalba apie laikus, kada Saliamonas valdė visas karalystes nuo Eufrato upės iki pat Egipto sienos. Be abejo, jam yra svarbu sugretinti aną garbingą laikotarpį su savo amžiaus beviltiška padėtimi.[405] Net Saliamono valdžios

---

405 Įkvėptasis Deuteronominis istorikas rašė VI prieškristinio amžiaus būvyje. Tada Izraelis buvo tremties grėsmėje.

sunkią leteną aprašydamas, jis džiugiai išsitaria: "Judo ir Izraelio gyventojai buvo taip gausūs, kaip smėlio žvirgždeliai pajūryje; jie valgė, gėrė, ir buvo laimingi" (1 Kar 4,20-21). Pasididžiuodamas, jis drįsta perdėti: "Saliamonas viršijo visus žemės karalius turtais ir išmintimi" (1 Kar 4,29-34).

Numanu, kad įkvėptasis autorius žiūri į Saliamono karaliavimą pro šviesiomis spalvomis nudažytus akinius. Iš tikrųjų Dovydo ir Saliamono portretai — tėvas ir sūnus — yra dvi priešingybės.[406] Dovydas tapo karaliumi, eidamas sunkiu vargų keliu, — iš baugių ganyklų Betliejuje, per mūšius su filistinais, slapstynes nuo Sauliaus Judėjos dykynėse ir bėglio dalią Filistijoje. Dovydo orumas niekuomet netapo tvora tarp jo ir žmonių bei Giminių lygos kraičio, kuris jį maitino nuo pat jaunystės. O Saliamonas buvo gimęs karališkų rūmų lovoje ir išaugintas karaliaus dvaro prabangoje. Žmonių vargai jam buvo svetimi. Užtat jis ir Izraelį valdė lyg savo nuosavybę, o ne kaip Dievo tautą. Giminių lygos šventasis kraitis ir visuomeniniai Sandoros bendrijos poreikiai jam nebuvo prie širdies. Saliamonas jautėsi esąs Izraelio savininkas!

Saliamono sapnas. Legendinis pasakojimas apie Saliamono sapną jo karaliavimo pradžioje duoda Saliamonui išminčiaus aureolę. Jahvė, apsireikšdamas Saliamonui naktį sapne, siūlęs prašyti, ko tik jis nori. Saliamonas pasirinkęs "mokslią širdį", kad galėtų teisti — valdyti Dievo tautą, o ne turtus ir garbę (1 Kar 3,3-15).

Tikrovė, atrodo, buvo skirtinga. Saliamono karaliavimui trūko paprastumo, — atsirado spraga tarp karaliaus dvaro ir tautos. Jo išlaidus dvaras Jeruzalėje, tiesa, atspindėjo didžiojo Izraelio karaliaus garbę, bet ir

406 Žr. W. Brueggemann, *ten pat*, p. 64-77.

rodė jį esant garbėtrošką ir savanaudį. Galimas dalykas, kad *Pakartoto Įstatymo* knygos įspėjimai apie Izraelio karalių turi mintyje Saliamoną (Įst 17,14-20).

SALIAMONAS STATO IR PREKIAUJA

Esant palankiai tarptautinei padėčiai, Saliamonas galėjo sutelkti savo karalystės jėgas polėkiui statyti ir prekiauti — megzti ryšius su kaimynais. Jo statybos planai buvo iškilūs ir truko dvidešimt metų. Įkvėptasis istorikas Šventyklos pastatymą laiko svarbiausiu Saliamono užsimojimu. Todėl ir jos statybai aprašyti skiria daug vietos (1 Kar 5-7).

Šventykla buvo pastatyta Jeruzalėje ant gūbrio į šiaurę nuo senojo Dovydo miesto,[407] — vietos, kur kadaise Dovydas buvo nupirkęs lauką altoriui (2 Sam 24,18-25).[408] Palyginus su šiuolaikinėmis šventovėmis ir katedromis, Saliamono Šventykla buvo kuklaus dydžio, bet anuomet ji buvo iškilus ir įspūdingas architektūrinis kūrinys.[409] Ji buvo deramai — su didinga iškilme pašventinta Jahvės buveine. Anot pasakojimo, minia atlydėjo Sandoros Skrynią iš Siono, senojo Dovydo miesto, į Šventyklą. Pats Saliamonas vadovavo pamaldoms, sukalbėdamas nuostabią maldą (1 Kar 8,12-53).[410] Tik Sandoros Skrynia berišo monarchiją su Iz-

---

407 Žr. Žemėlapį.

408 Nūdien ši vieta, atrodo, yra arti Uolos kupolo mečetės. Žr. R. De Vaux, *Ancient Israel* . . , p. 318-319. Taip pat K. Kenyon, *Digging Up Jerusalem* (London: Ernest Benn, Ltd., 1974).

409 J. Jeremias, *Jerusalem in the Time of Jesus* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1969), p. 80; H.T. Frank, *Discovering the Biblical World*, p. 96-97; R. De Vaux, *ten pat*, p. 312-318.

410 Maldos kalba — išraiška atspindi ne Saliamono amžių, bet šimtmečius vėlesnį Deuteronominio autoriaus laikotarpį. Maldoje ryški mintis, kad Dievo artumas Šventykloje riboja Dievą, nes jį įvietina

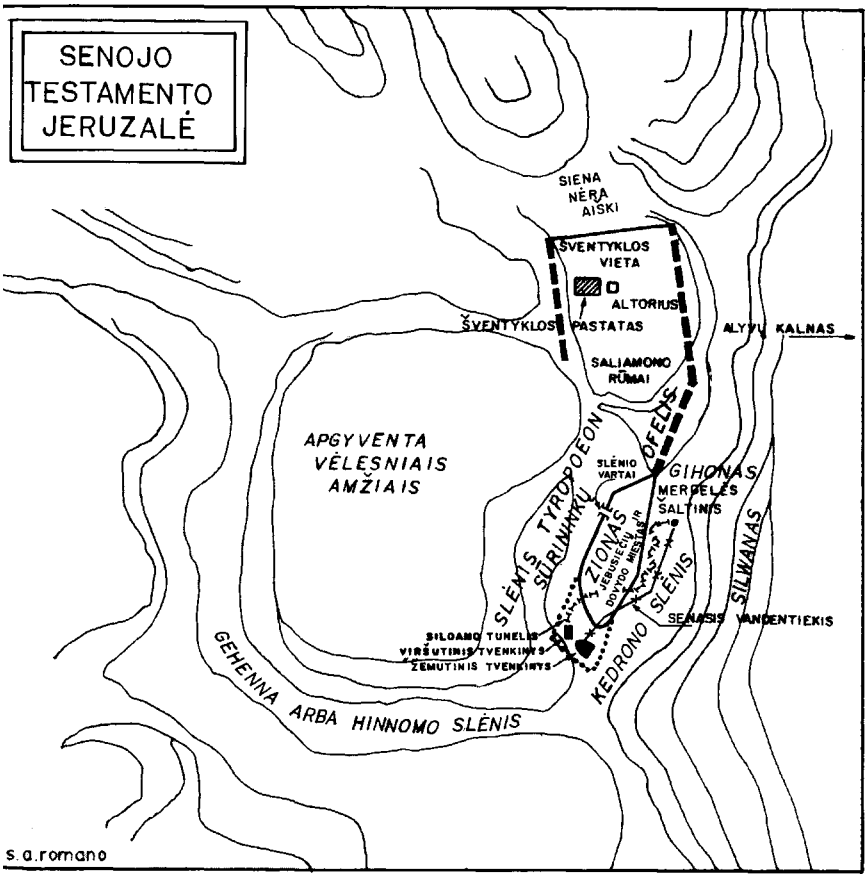

raelio palikimu iš Mozės laikų. Pati Šventyklos architektūra, būdama finikiečių, — tai yra kanaaniečių architektų kūrinys, buvo svetimos kultūros proveržis į pa-

---

(1 Kar 8,27). Sunkenybė nugalima teigimu, jog Jahvė yra Anapus Dievas, kurio "dangus ir dangų dangūs negali ... sutalpinti". Tačiau Dievas gali savo "vardą" — Artumą apgyvendinti Šventykloje (1 Kar 8,29). Dievo vardas yra jo Artumas, arba Dievo alter Ego — antrasis Aš.

čią Izraelio gyvenimo ir Dievo garbinimo širdį.[411] Nėra abejonės, kad senoji izraeliečių karta, branginusi tėvų tikėjimą, piktinosi šia, jų manymu, įžūlia Saliamono atida svetimybėms. Šventykla savo paskirtimi buvo valstybinė šventovė. Tik ilgų metų raidoje ji pririšo prie savęs izraeliečių širdis.

Archeologija liudija, kad Šventykla Jeruzalėje nebuvo vienintelė[412] kanaaniečių pavyzdžiu statyta izraeliečių šventovė. X prieškristiniame amžiuje buvo pastatyta ir pietinėje Palestinoje į pietryčius nuo Beeršebos Arado šventovė. Nors Arado šventovė ir yra skirtinga nuo Jeruzalės Šventyklos, tačiau ji atspindi tą patį architektūrinį planą ir tuos pačius matmenis.

---

411 Apie kanaaniečių religinę architektūrą rašo G.E. Wright, "Solomon's Temple Resurrected", *The Biblical Archaeologist* 4(1941) 17-31; žr. taip pat W.F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel* (Baltimore, MD: Johns Hopkins, ²1946), p. 142-155; Roland De Vaux, *ten pat*, p. 312-330.

412 Žr. Y. Aharoni, "The Israelite Sanctuary at Arad", veikale *New Directions in Biblical Archaeology*, redagavo D.N. Freedman ir J.C. Greenfield (Garden City, NY: Doubleday, 1969), p. 25-39. Jeruzalės šventykla turėjo finikiečių architektūrinį pavyzdį. Priekyje buvo kiemas su altoriumi deginamoms aukoms. Žmonės rinkdavosi pamaldoms kieme. Pati Šventykla, panašiai kaip finikiečių šventyklos, turėjo tris dalis: 1. *'Ulam* — prieangį, 2 *Hekal* — šventąją ir 3. *Debir* — Šventųjų šventąją. Kunigas pirma palipdavo dešimt Šventyklos laiptų ir pro didžiules kipariso medžio dviejų žalvarinių kolonų saugomas duris įeidavo į 'Ulam-Prieangį. Žalvarinių kolonų vardai: *Jachin* ir *Boaz*. *Jachin* reiškia "Jis [Dievas] įsteigia", o *Boaz* — "Stiprybėje". Iš Prieangio pro kitas kipariso duris kunigas pereidavo į *Hekal* — Šventovę, kurioje buvo išdėstyti šventieji baldai ir reikmenys: septynšakė auksinė žvakidė, stalas padėtinei duonai ir mažas altorius. Šventovė buvo 60 pėdų ilgio, 45 pėdų aukščio ir 30 pėdų pločio. Jos sienos buvo apmuštos kedrinėmis lentelėmis, o grindys buvo iš kipariso medžio. Plokščias stogas gulėjo ant didžiulių kedro šulų. Šventovė buvo menkai apšviesta. Pro langus su grotelėmis šiek tiek žemėliau lubų įėjo šiek tiek šviesos. Ant kedrinių sienų apmušalų buvo palmių, gėlių, grandinėlių ir kerubimų raižiniai. Mažutis altorius iš kedro medžio buvo Šventovės viduryje.

Tikrovėje Jeruzalės Šventyklos statymą nustelbė kiti Saliamono statiniai. Šventyklos statyba truko tik septynerius metus, o Saliamono ir egiptietės Saliamono žmonos rūmams pastatyti reikėjo net trylikos metų. Saliamonas statė ir šalia Jeruzalės, — "miestus [karo] vežimams" ir tvirtoves Gezerio, Megido, Hazoro vietovėse (1 Kar 9,15-19). Ginkluoti, arklių traukiami, karo vežimai padėjo Saliamonui saugoti kraštą nuo priešų ir užtikrinti saugumą kelių, kuriais į jo karalystę tekėjo turtai iš Arabijos, Egipto, Finikijos ir kitų vis didėjančio pasaulio kraštų (1 Kar 4,26; 10,10.26-29). Saliamono pirkliai pirkdavo vežimus iš Egipto vakaruose, o arklius iš Kilikijos rytuose. Su pelnu parduodavo vežimus su arkliais ir kitoms karalystėms (1 Kar 10, 28-29).

Prekiauti Saliamonui sekėsi. Prekybą plėsdamas, jis sukūrė prekybos laivyną su uostu Ezion-geberio vietovėje and Aqabos (Aqabah) įlankos, kuri atsidaro į Raudonąją jūrą (1 Kar 9,26-28; 10,22). Izraelis — valstybė su prekybos laivynu ir uostu! Bendromis jėgomis su Tyro karaliumi Hiramu I. Saliamono laivynas pasiekdavo tolimas šalis. Finikiečiai buvo guvūs jūrininkai ir gerai apsipratę su jūra. Be to, jie turėjo ir savo kolonijas Viduržemio jūros pasaulyje. Todėl Saliamono sąjunga su Hiramu I Izraeliui buvo pelninga — ji turtino juos net per pačių finikiečių uostus (1 Kar 10, 22). Saliamonas, pasinaudodamas finikiečių jūrininkų

Jis buvo turtingai paauksuotas. Tuojau pat už jo buvo dar kiti laiptai. Jie vedė į šiek tiek nuo aslos pakeltą tobulo kūbo kambarį — *Debir* — Šventųjų šventąją. Šis kambarys buvo pati švenčiausia Šventyklos vieta. Sienos buvo be langų ir apmuštos kedro lentelėmis. Šventųjų šventoji buvo visiškai tamsi. Joje buvo didžiuliai, iš alyvmedžio padaryti ir paauksuoti Kerubimai. Žemiau jų išskėstų sparnų stovėjo Sandoros Skrynia — Jahvės Sostas.

įgūdžiais, galėjo prekiauti ir su Raudonosios jūros bei Indijos vandenyno kraštais.

Ezion-geberio uostas buvo ir didelis politinis pasiekimas.[413] Galimas dalykas, kad ir Šebos karalienė, nebijodama kelionės per dykumą, keliavo sudaryti prekybinės sutarties su Saliamonu (1 Kar 10,1-13). Matyt, Saliamonas buvo apkapojęs jos karavanų prekybą. Ir jų pašnekesys, — Šebos karalienė "pasakė jam visa, ką turėjo savo širdyje" (1 Kar 10,2), — turbūt sukosi apie pietinės Arabijos ir Izraelio prekybinius santykius. Atrodo, kad jos diplomatija davė gerų vaisių, nes "karalius Saliamonas davė Šebos karalienei visa, ko ji troško" (1 Kar 10,13).[414]

Audros ženklai. Saliamono amžius buvo iškilus daugeriopu požiūriu. Tačiau jame palengva telkėsi didžiulė audra. Saliamonas, Egipto faraonų pavyzdžiu, statė valstybinius pastatus, žiauriai išnaudodamas krašto gyventojus. Priverstas mokėti pridėtines išlaidas, jis padalino savo karalystę į dvylika mokesčių apygardų su valdytojais (1 Kar 4,7-19). Viena šių valdytojų pareiga buvo rūpintis, kad karaliaus dvaro sandėliai neišsektų (1 Kar 4,22-28). Numanu, kad tikroji dvylikos mokesčių apygardų paskirtis buvo sujungti visas jas karaliaus valdžiai ir pakeisti dvylikos giminių santvarką su karaliaus paskirtais valdytojais. Du iš šių valsytojų buvo Saliamono žentai (1 Kar 4,11.15).[415] Ir giminių žemės

---

413 Ezion-geber, arba Tell el-Keleifeh, buvo archeologų atkastas 1938-1940 metais. Žr. Nelson Glueck, *The Other Side of the Jordan* (New Haven, CT: American Schools of Oriental Research, 1940), III-IV skyrius. Be to, *The Biblical Archaeologist* 28(1965) 70-87.

414 Įdomu pastebėti, kad Etiopijos karališkoji šeima nesiliauja tvirtinti, kad ji turi betarpišką ryšį su Saliamonu per Šebos karalienę.

415 Žr. R. De Vaux, *ten pat*, p. 133-135. Jo teigimu, Judo

ribos buvo daug kur pakeistos. Joks kitas poelgis nebūtų aštriau užgavęs giminių nepriklausomybės jausmo ugnelės. Šiuo atžvilgiu Saliamonas nesekė savo tėvu Dovydu, — Dovydas buvo pagarbus giminių žemės padaloms ir giminių atstovams.

Nemažiau žmones vargino ir Saliamono uždėta viešųjų darbų prievolė. Nors statybos darbams ir buvo naudojami vergai iš nukariautų tautų, Saliamonas uždėjo sunkų lažą ir ant savo valdinių. *1 Karalių* knyga aprašo jo uždėtą lažą. 30,000 izraeliečių buvo pašaukti į lažo stovyklas Libane. Padalinti į tris būrius po 10,000 vyrų, jie ištisą mėnesį kirsdavo kedrus ir egles statybos reikalams, o du mėnesius praleisdavo Izraelyje (1 Kar 5,13-18). Nukirstus rąstus plukdydavo palei Finikijos pajūrį lig Jopės (Joppa), o iš čia vilkte vilkdavo į Jeruzalę. Be to, 80,000 izraeliečių buvo priversti dirbti akmens skaldyklose, o 70,000 gabeno akmenis į statybos vietas (1 Kar 5,15). Vien tik meistrų ir prižiūrėtojų buvo 3,300! (1 Kar 5,16). Numanu, kad didžioji Šventykla kainavo daugiau, negu pinigai, — jos statyba buvo apmokėta izraeliečių gyvenimu ir laisve. Samuelio įspėjimas apie karalių tapo tikrove. Turėdami karalių pagal kitų tautų pavyzdį, izraeliečiai turėjo skaitytis ir su karaliaus savivale, kuri ribojo jų laisves, pasaulietino jų religinį gyvenimą ir jo kryptį bei grasino pačiam Sandoros bendrijos pagrindui.

Nenuostabu tad, kad pamažu telkėsi ir rūgo valdinių pyktis bei apmaudas. Ilgainiui tas pyktis ir apmaudas prasiveržė į gyvenimą perversmu. Perversmui vadovavo asmuo, kurį pats Saliamonas buvo paskyręs

---

giminė, — vieta iš kurios Dovydas atėjo karaliauti, — nebuvo įjungta į Saliamono mokesčių apygardas, bet turėjo sau palankią santvarką. Žr. ir G.E. Wright, "The Provinces of Solomon", *Eretz Israel* 8(1967) 58-68.

vyriausiu lažo viršininku. Jis buvo vyras iš šiaurinės giminės — Efraimo, vardu Jeroboamas (1 Kar 11,26-28).

Jau Dovydo karaliavimo metu šiaurinės giminės bandė atsimesti nuo Jungtinės Dovydo monarchijos. Mat jos vis ilgėjosi Sandoros bendrijos laisvių, kurias net Saulius nedrįso riboti. Sunkusis Saliamono lažas šį laisvių ilgesį žadino ir kurstė. Saliamono mirtis buvo proga perversmui. Be to, visuomeninį laisvių ilgesį ir apmaudą dėl karaliaus savivalės paaitrino pranašas Ahijas (Ahijah). Kaip kadaise pranašas Natanas vadovavo dvaro intrigoms ir pasodino į Dovydo sostą Saliamoną, taip dabar pranašas Ahijas, kilimo iš Giminių lygos miesto Šiloės (Šiloh), Dievo vardu pareiškia, jog Jahvė "išplėš iš Saliamono rankų karalystę" (1 Kar 11,29-39), palikdamas tik Judą Dovydo palikuoniui valdyti.[416]

Sandoros bendrija ir pranašai. Sandoros bendrija, pranašų šaukiama į nuosprendį už Dievo užmojį dabartyje, turės pakartoti praeities pamoką ir vėl iš naujo išgyventi, kad Dievas dalyvauja įvykiuose ir, kviesdamas žmogų savo ateitį kurti, kuria sau tautą. Ši pamoka buvo izraeliečių tikėjimo kraitis nuo Mozės ir Jozuės laikų. Dievas, kuris išgelbėjo savo tautą iš Egipto vergijos, gali išgelbėti savo tautą ir iš karaliaus, kuris slepia savo pretenzijas į visagalę valdžią po garbinga valstybinės religijos skraiste. Izraelio tikėjimas, kaip jau daug kartų sakyta, skyrėsi nuo kitų senovės religijų, nes nesitenkino esamos ir žmogų slopinančios santvarkos darna, bet kūrė visuomeninę santvarką, kurios pagrindu buvo Dievo rūpestis žmogumi ir žmogaus ilgesys Dievo. Senovės religijos skandino žmogų gamtos — metinio gamtos rato poreikiuose, o istorinis Šv. Rašto tikėjimas

---

416 Ahijas davė Jeroboamui tik 10 savo apsiausto skiaučių. Mat Judo giminė jau buvo susiliejusi su mažesne Simeono gimine.

žėrėjo kvietimu į visą gyvenimą ir daugiaamžį santykį su Dievu. Šv. Rašto Dievas apreiškė save ir savo rūpestį žmogumi per politinius įvykius, kurie supurtė žmonių statomos karalystės pagrindus.

Įvykių seka:

Amžius prieš Kristų	EGIPTAS	PALESTINA		FINIKIJA MESOPOTAMIJA
1000	Nuosmukis	Jungtinė Izraelio karalystė		
	XXII dinastija	Dovydas (mždg. 1000-961)		Hiramas I (mždg. 969-936)
	Šišakas (mždg. 935-914)	Saliamonas (mždg. 961-922)		Asirijos nuosmukis
		Saliamono mirtis ir Jungtinės karalystės skilimas. Mždg. 922		
		Padalinta Izraelio karalystė		
		Judas	Izraelis	
		Dovydo dinastija		
		Rehoboamas (mždg. 922-915)	Jeroboamas I (mždg. 922-901)	

SALIAMONO APŠVIETOS AMŽIUS

Apšvietos amžių pažiūrai yra būdinga teigti, jog tik žmogus yra visa ko mastas. Ir Saliamonas ėmė gyventi svaiguliu, kad žmogus yra visko mastas. Anot Apšvietos pažiūros, viskas priklauso žmogui. Kadangi priklauso, todėl gali būti parduota ar nupirkta. Saliamono Apšvietos amžius vedė į Sandoros bendrijos supasaulėjimą, — nutolimą nuo daiktų prasmės, gyvenimo paslapties ir žmogaus atsakomybės už pasaulį, kuriame gyvenama.[417]

Įkvėptasis istorikas trumpu sakiniu aptaria Saliamono Apšvietos svaigulį: "Jahvė pyko ant Saliamono" (1 Kar 11,9; taip pat 1 Kar 9,1-9). Iškilioji Saliamono karalystė buvo pasverta Dievo užmojo svarstyklėse — rasta trūkumų. Kaip matėme, šis istorikas buvo perdėm palankus ir atlaidus Saliamonui, aprašydamas jo karaliavimą.

Pasakojimo autorius aiškina, kad Saliamono trūkumai kilo iš jo suvaikėjimo senatvėje, nes, anot jo, "Saliamonui pasenus, jo žmonos palenkė jo širdį garbinti svetimus dievus; jo širdis neišliko ištikima Jahvei, jo Dievui, kaip buvo jo tėvo Dovydo širdis" (1 Kar 11,4).

Įkvėptajam autoriui Saliamono silpnybė buvo jo plačios Apšvietos pažiūros, itin ryškios haremo poreikiuose. Skaitytoją stebina haremo moterų skaičius: "septyni šimtai žmonų ir trys šimtai sugulovių" (1 Kar 11,3). Didelis žmonų ir sugulovių skaičius neliudija jį buvus gašliu lyties vergu. Tiesa, Saliamonas buvo gražių moterų mėgėjas (1 Kar 11,1). Be abejo, ir jo hareme buvo daug gražuolių. Tačiau dauguma Saliamono moterysčių nieko bendro neturėjo su moterų gro-

---

417 Žr. W. Brueggemann, *ten pat*, p. 66-71.

žiu, bet su politiniais ir kultūriniais ryšiais su kaimyninėmis tautomis. Moteryste su faraono dukteria Saliamonas užantspaudavo politinę Izraelio ir Egipto sąjungą ir gavo kanaaniečių miestą Gezerį kaip kraitį (1 Kar 3,1; 9,16). Kadangi šios moterystės turėjo visų pirma politinį atspalvį, Saliamonas ne tik sutiko, kad jo žmonos gyventų pagal savo religiją, bet nesidrovėjo ir maldos namus statyti jų dievams Jeruzalėje. Šis susenusio Saliamono elgesys neišvengia įkvėpto autoriaus teismo. Anot jo, Saliamono pakantumas svetimiems dievams buvo nusikaltimas Izraelio — Sandoros bendrijos tikėjimui. Jo teologiniu požiūriu, Saliamonas, remdamas stabų garbinimą, silpnina ir iškraipo tikėjimą vienu Jahve — vienu ir vieninteliu Sandoros Dievu.

Įkvėptojo istoriko teismą negalima riboti tik Saliamono senatve. Visas Saliamono karaliavimas linko į religinį sinkretizmą — bandymą lydyti į viena priešiškus religinius įsitikinimus. Svetimi gamtos religijų įsitikinimai buvo įliejami į Izraelio — Sandoros bendrijos tikėjimą. Svetimybių įtakoje ėmė iš esmės keistis visuomeninis gyvenimas. Paprastoji žemdirbių visuomenė netrukus ėmė skęsti Saliamono gerovėje. Vieniems ji nešė ūmų pralobimą ir karaliaus malonę, o kitiems — didžiausią skurdą ir karaliaus lažą. Jeruzalė, karalystės sostinė, ūmai tapo pasauliniu miestu, į kurį gūžėjo naujovėmis ir turtais pakrauti karavanai. O pati Šventykla, Finikijos amatininkų pastatyta, pirmoje vietoje buvo iškilus Saliamono Apšvietos įvaizdis.

Pats Saliamonas, atrodo, save laikė ištikimu Jahvės garbintoju. Tačiau jo pakantus svetingumas svetimybėms nejučiomis pradėjo nardinti Mozės tikėjimo kraitį į Artimųjų Rytų religiją. Tai liudija Šventyklos puošmenos. Viena jų yra jūra — pirmykščio vandenyno įvaizdis ant dvylikos jaučių (1 Kar 7,23-26). Jūra, kaip įvaizdis, atspindi gamtos religijose derlingumo prado sampra-

Jeruzalė. Bab Al-Khalil — Dievo draugo Abraomo (Jopės) vartai ir tariamas Dovydo pilies bokštas.

Jeruzalės Šventykla.

Jeruzalė: vaizdas nuo Šventyklos platformos į rytų pusę — Alyvų kalną.

Raudų siena. Jeruzalės Šventyklos likučiai — nūdienė žydų maldos vieta.

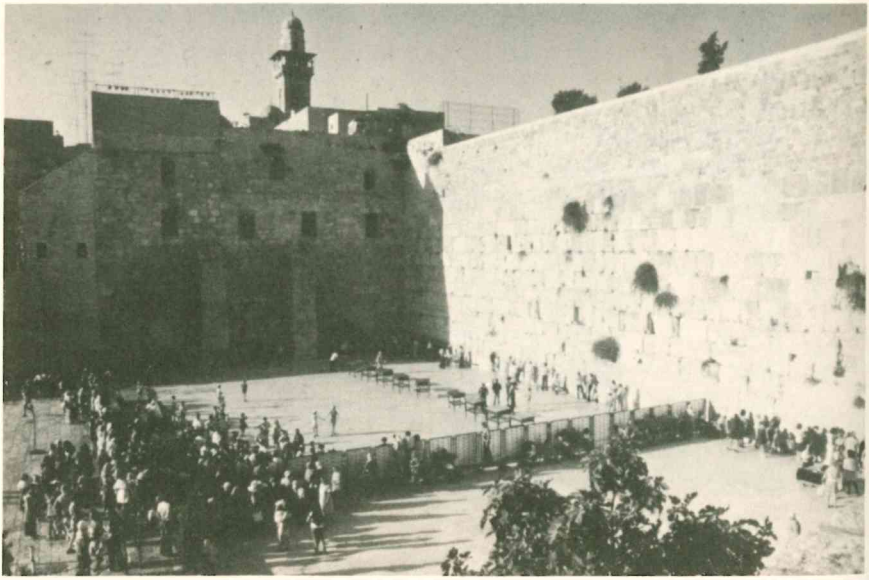

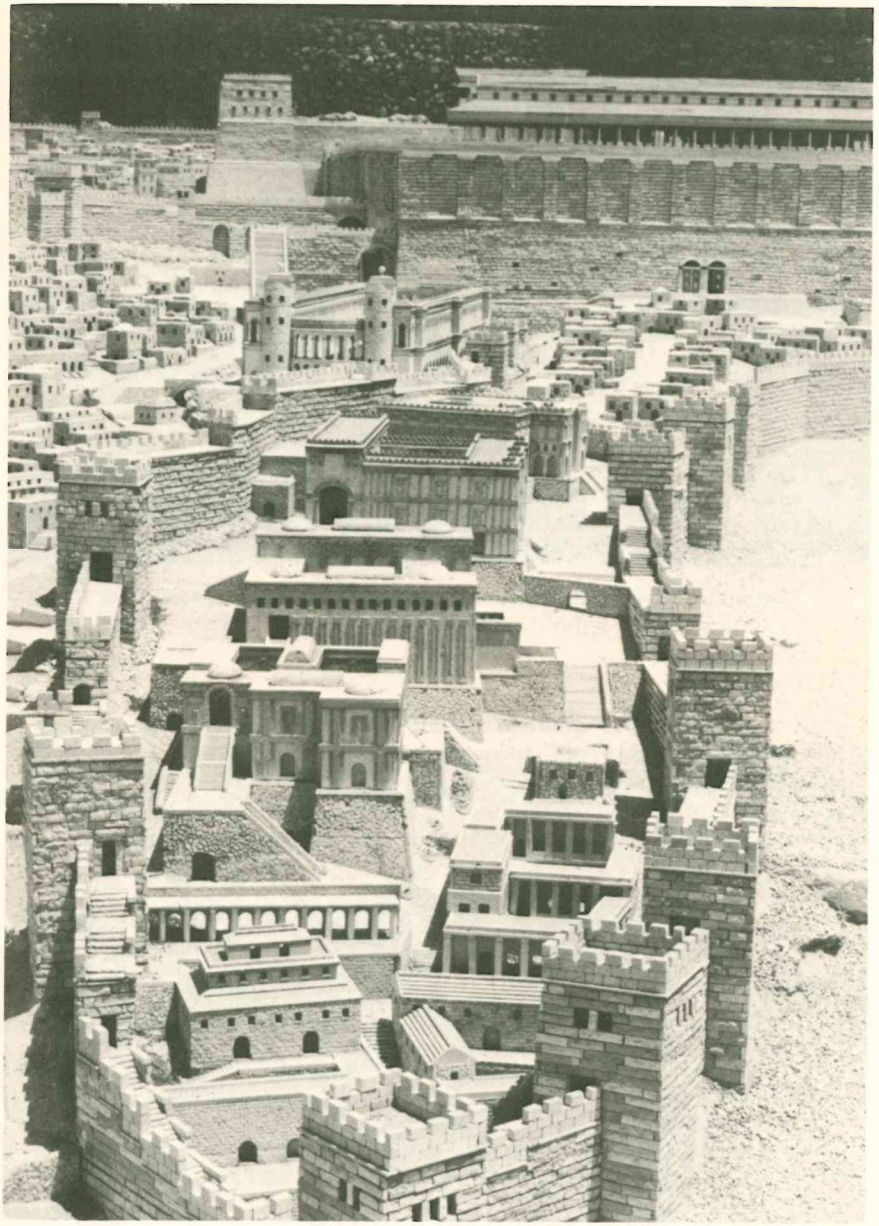

Jeruzalė: Dovydo miesto plastinis modelis.

Jeruzalės Šventyklos vietoje nūdien stovi musulmonų dievnamis — Uolos kupolo mečetė.

Bendras Jeruzalės vaizdas nuo Alyvų kalno.

Jeruzalės mūrai turi aštuonerius vartus. Šv. Stepono vartai yra rytiniame — Kedrono slėnio šone.

Kelias į Jeruzalę per Kedrono slėnį. Dešinėje — Šventyklos šelmuo.

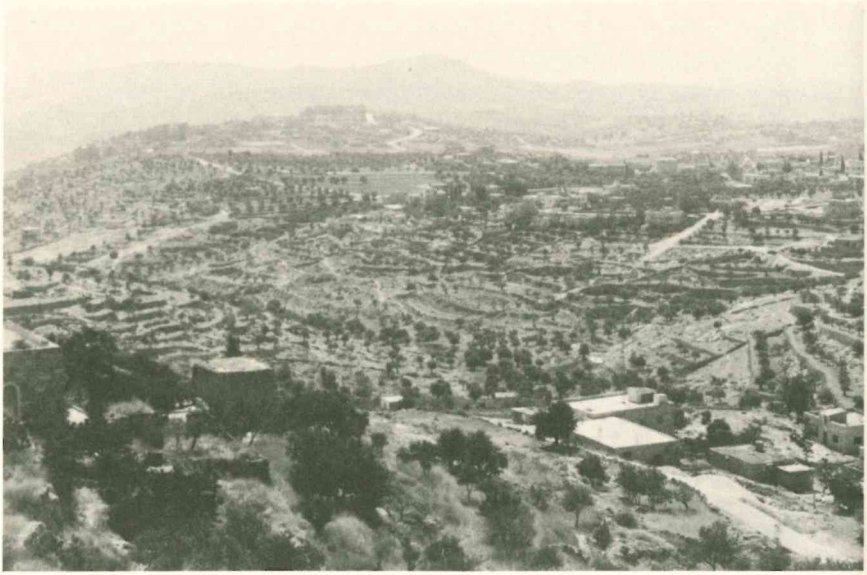

Gamtovaizdis apie Betliejų — Dovydo gimtinę.

Betliejus iš Rutos lauko.

Vėlesnių amžių Jeruzalė. Plastinis modelis.

Šiuolaikinis Jeruzalės miestas. Dvi mečetės — Uolos kupolo ir Al Aqsa. Tolumoje Alyvų kalnas.

Jeruzalė: bendras vaizdas. Trijų religijų — žydų, krikščionių ir musulmonų šventas miestas.

Jokūbo šaltinis. Šiaurinės — Izraelio karalystės šventovė.

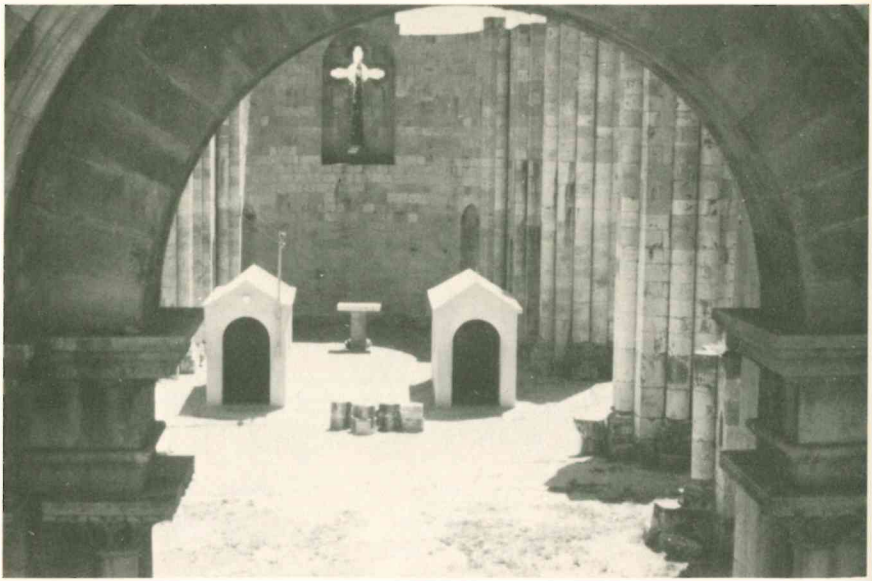

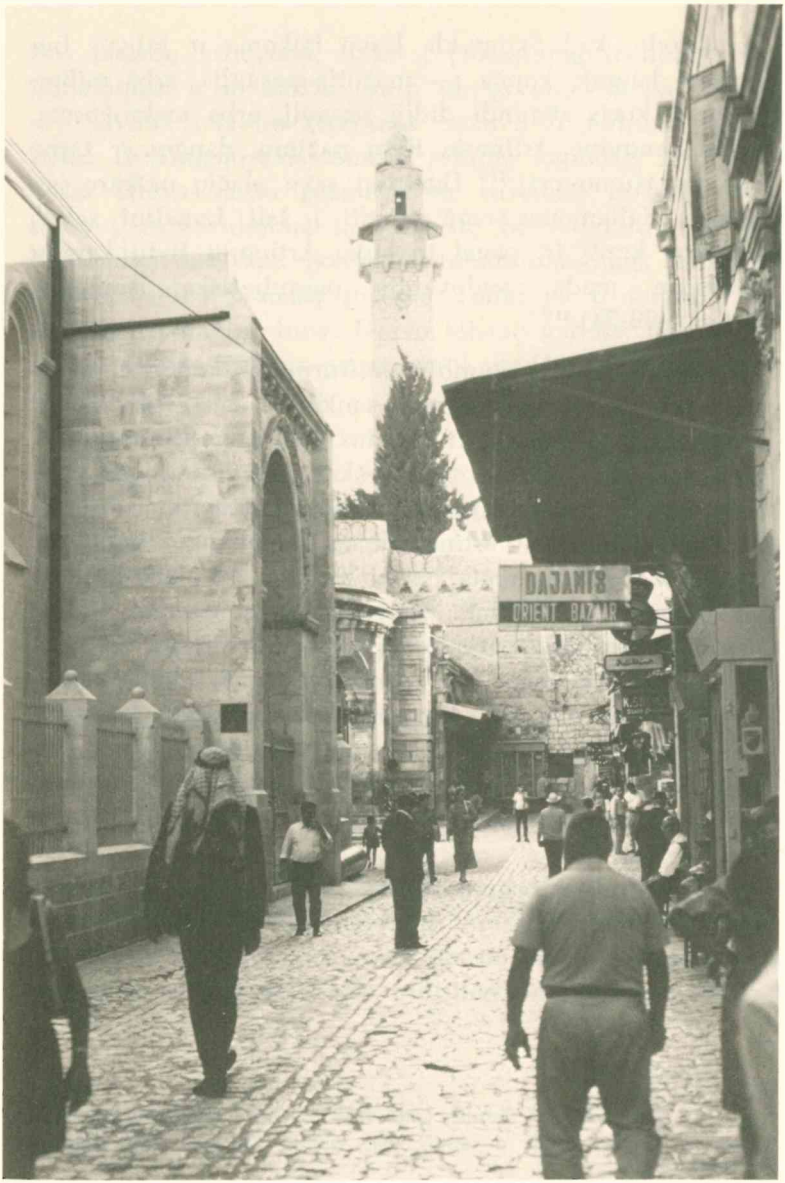

Jeruzalės gatvėse.

tą. Atrodo, kad Šventykla buvo laikoma ir Jahvės buveinės danguje kopija, — mažutis pasaulis, arba mikrokosmas, kuris atspindi didįjį pasaulį, arba makrokosmą. Pagal senovinę Artimųjų Rytų pažiūrą, dangus ir žemė turi panašumo ryšį.[418] Ilgainiui savo plačių pažiūrų vedamas, Saliamonas ėmė stumti į šalį Izraeliui savitą tikėjimo kraitį ir, pagal to laiko Artimųjų Rytų karalių dvaruose madą, vadovautis pasaulietiška išmintimi (1 Kar 4,29-34).[419]

Įtampa tarp tikėjimo ir kultūros. Saliamono amžius buvo vienas iš reikšmingų sankirčių tarp tikėjimo ir kultūros, tarp Jahvės ir gamtos dievų garbinimo. Tas pats sankirtis, tik ne taip ryškus ir reikšmingas savo apraiškomis, galima atpažinti visoje išganymo istorijoje. Šv. Raštas kultūrą vertina, tačiau jos nelaiko išganymu. Sandoros bendrija meta iššūkį kultūrai būti atvirai Dievo užmojui ir veiklai. Anot įkvėptojo istoriko, Jahvė nesistengė padaryti izraeliečių galinga karalyste, bet savita bendrija, skirtinga nuo kaimynų savo Sandoros pašaukimu (1 Kar 8,51.53). Izraelis buvo Sandoros bendrija, Dievo sukurta tarnauti jo užmojui istorijoje. Iš pat pradžių Sandoros Įstatymas pabrėžė "pavydų" ir nepalenkiamą Jahvės reikalavimą atsiduoti jo užmojui ir ateities kūrimui.

Kultūrinis Kanaano srautas buvo kliūtis ir sunkino būti ištikimais Sandoros įpareigojimams. Mat Derlingojo pusmėnulio dievai atrodė labai reikalingi gyvenimo poreikiuose. Religija, politinių siekių skatinama ir preky-

---

418 Žr. R.E. Clements, *God and Temple* (Philadelphia, PA: Fortress Press, 1965), p. 48-62; M. Eliade, *Cosmos and History*, p. 6-20.

419 Apie išminties sąjūdį Sandoros bendrijoje plačiau trečioje *Rakto į Senąjį Testamentą* dalyje.

bos pažadų viliojama, linko į pakantumą ir nuolaidas. Saliamonas ir jo amžius kaip tik gyveno šia laikysena.

Savitas Izraelio tikėjimas nežuvo ir nebuvo palaidotas Derlingojo pusmėnulio religijų kapuose, nes pranašai Dievo vardu pasmerkė ir sustabdė Izraelio slydimą į supasaulėjimą ir karalystę be Sandoros Dievo. Nėra abejonės, kad įkvėptasis deuteronominės istorijos autorius buvo pranašų įtakoje. Todėl jis ir teigia, kad Saliamono amžius buvo Dievo teismo galioje. Pats Dievas išjudino žmones perversmui ir išugdė Saliamono priešus (1 Kar 11,14.23).

X SKYRIUS

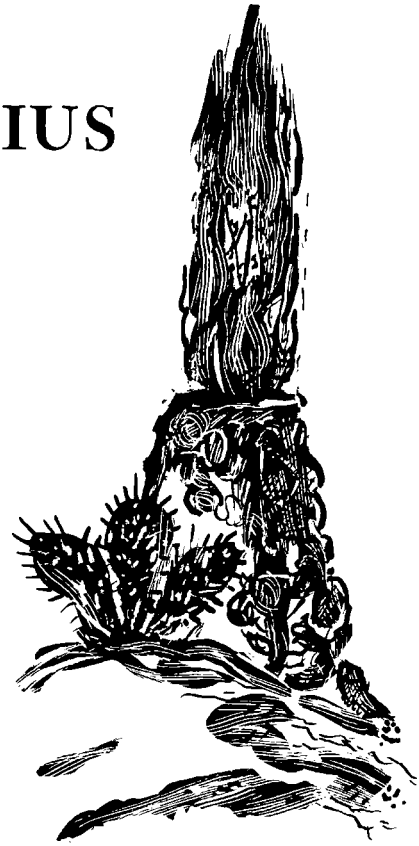

MESIANIZMAS: DIEVO KARALYSTĖ ISTORIJOJE

Sudariau aš sandorą su išrinktuoju.
Aš Dovydui, savo tarnui, prisiekiau:
"Giminę tavo amžiams sukūriau,
kartų kartoms tveriantį sostą tau pastatysiu"
(Ps 88(89),4-5)

Senojo Testamento turinį sudaro du šakniniai tikėjimo įvykiai: Sandora, arba Sinajaus kalnas bei Mozė,

---

* *Svarbesnieji skaitiniai Šv. Rašte:*
Pirmoji Geroji Naujiena: Pr 3,15.
Dievas kreipiasi į žmoniją su kvietimu į išganymą:
Abraomas: Pr 12,1-3; 13,15-17; 17,1-8; 22,15-18.
Izaokas: Pr 26,2-5.24.
Jokūbas: Pr 28,1-4.13-16; 35,9-12; 48,3-4.
Judas: Pr 49,8-12.
Izraelis: Sk 23-24.
Natano pranašystė: 2 Sam 7,8-16; 1 Kr 17,4-14; Ps 88(89),20-38.
Psalmės: Ps 2; [17(18)]; 19(20); 44(45); [47(48);]; 71(72); [75(76)]; 83(84); 86(87); 92(93); 95(96) — 99(100)]; 88(89); 101(102); 109(110); 131(132); [143(144)].
*Psalmės tarp stačių laužtų skliaustelių šlovina Dievą Karalių. O kitos kalba apie Mesiją iš Dovydo šeimos.
Pranašystės:
Prieš tremtį Babilonijoje: Am 9,11ss.; Iz 6-9 (7,14; 9,1-6); 11,1-9; Mch 1-5; Jer 23,5-6; 30,9; 31,31-34.
Babilonijos tremtyje: Ez 34,23-24; 37,1-14; 37,25-28; Iz 40-55.
Po tremties Babilonijoje: Ag 2,20ss.; Zch 6,9ss.; Dan 7.

ir mesianizmas, arba Siono kalnas (Jeruzalė) bei Dovydas. Šie du įvykiai yra gijos ir šulai Senojo Testamento Dievo ir žmonijos santykio supratime. Dievas išgano žmoniją, apreikšdamas savo užmojį ir veiklą per Sandorą ir mesianizmą. Mesianizmas yra Dievo karalystės teologija. Išganymo istorijos raidoje Sandora ir mesianizmas apreiškia Dievo proveržį į žmonijos istoriją ir Dievo rūpestį žmogumi.

Išganymas: Dievo rūpestis žmogumi. Senojo Testamento išganymo samprata yra daugiareikšmė ir liudija ilgą istorinę raidą. Hebrajų kalbos žodis *ješu'á* (su kirčiu ant paskutinio skiemens) lietuvių kalba — *išganymas*, dažnai reiškia išgelbėjimą ginklu. Šiais atvejais išganymo samprata yra tolygi Jahvės "teisumo darbams", arba "teismams", nes jis yra Valdovas ir Teisėjas, ginantis savo tautą nuo priešų. Teisumas ir teismas apreiškia Dievo rūpestį žmogumi istorijos raizgyne. Dievas negali būti neteisus ir neteisti, nes teisumas ir teismas yra Dievo tikrovė. Teisumo mastas ir teismas Šv. Rašte nėra tik Sandoros įpareigojimai, bet pats Dievas — jo užmojis ir veikla išganyti. Todėl Dievo teisumas nematuotinas žmogišku mastu, bet pačiu Dievu.

Žodis *išganymas* Senajame Testamente reiškia ir išgelbėjimą nuo pavojų bei dvasios pusiausvyrą asmens gyvenime.[420]

---

420 Hebrajų kalbos žodis, kuriuo išreiškiamas *teisumas*, arba dvasinė pusiausvyra, asmens gyvenime yra *tsedaqah*. Tsedaqah yra mastas žmogaus santykiui su Dievu, su artimu, su gyva ir negyva aplinka. Trumpai sakant, juo išreiškiama svarbiausia vertybė žmogaus gyvenime. Žr. G. von Rad, *Old Testament Theology*, I, p. 370-383; M. Buber, *The Prophetic Faith*, p. 96-110.

Jahvė: Karalius-Išganytojas. Senasis Testamentas garbina Dievą — Jahvę kaip Karalių-Išganytoją. Tai ryšku psalmėse, kuriose švenčiama Dievo pasodinimas į sostą (Ps 47(48); 92(93); 95(96) — 99(100)). Šiose psalmėse Jahvė — Karalius yra sveikinamas kaip gamtos Kūrėjas ir Viešpats. Užmojis išganyti apreiškiamas per išganantį karaliavimą gamtoje. Išganymo veikla Dievas prašnekina visą pasaulį.

Senasis Testamentas pradeda pasakojimą apie Jahvę — Karalių-Išganytoją istoriniu išganymo įvykiu. Likiminis — pirmasis ir pavyzdinis išganymo įvykis yra izraeliečių išgelbėjimas iš Egipto. Jis yra pirmasis ir pavyzdinis kūrimo veiksmas istorijoje, nes per jį padrika žmonių minia tapo Sandoros bendrija — Jahvės tauta. Todėl išgelbėjimas iš Egipto tapo pagrindu Dievo statomiems įpareigojimams savo susikurtai tautai. Jahvė tai padarė Sinajaus Sandora.

Išgelbėjimas iš Egipto yra Senojo Testamento išganymas. Bet koks prašymas išgelbėti nuo priešų remiasi anuo likiminiu Jahvės išgelbėjimu iš Egipto.

Išgelbėdamas iš Egipto, Dievas išpildė savo trigubą pažadą Abraomui, būtent: duoti gausius palikuonius, sukurti ypatingą santykį su savimi, ir apgyvendinti Kanaano žemėje (Pr 12,1-3). Pirmasis pažadas tapo tikrove jau Egipte, nes čia Abraomo palikuonys tapo gausūs; antrasis prie Sinajaus kalno, kur Sandora su Dievu Izraelis tapo ypatinga Dievo nuosavybe; tretysis gi su Kanaano — Pažado Žemės užkariavimu per Jozuę. Možės Penkiaknygė atspindi per įkvėptus autorius įraštintą Sandoros bendrijos kūrimo istoriją ir tikėjimo savimonę.

Izraeliečių istorija yra pasakojimas apie nuostabius Dievo — Karaliaus-Išganytojo darbus. Ir tapusi sėsli, Sandoros bendrija patyrė Dievo veržimąsi į istoriją išganyti. Teisėjų amžius ir naujakurių vargai; filistinai

ir monarchijos pradžia su karaliumi Sauliumi; Jungtinė karalystė su Dovydu ir Saliamonu, — *amžina* dinastija.

Pasakojime apie nuostabius Dievo išganymo darbus yra vietos ir pasakojimui apie izraeliečių neištikimybę. Įkvėptieji istorikai ir Jahvės teismuose atpažino jo rūpestį išganyti. Numanu iš pasakojimo, kad Jahvė yra Dievas, kuris teisia išganydamas iš išgano teisdamas. Dovydo dinastija yra stebinanti naujovė. Dievo pažadas "pastatyti Dovydui namus" — *amžiną dinastiją* yra antrasis Senojo Testamento teologinis šulas.[421]

Dievas išgano per savo Mesiją. Daugiareikšmę išganymo sampratą Senajame Testamente galima apibendrinti ir Jahvės visapusiškos valdžios, arba karalystės, sąvoka. "Jahvės valdžia", arba "Jahvės karalystė" nėra dažna sąvoka Senajame Testamente (1 Kr 29,11; Tob 13,23; Ps 21(22),29). Ji yra dažnesnė nešventraštinėje žydų raštijoje ir Naujajame Testamente.[422] Dievo — Jahvės karalystės sąvoka Naujajame Testamente paženklinama lauktasis išganymas.

Dievo karalystė yra Dievo valios visapusiškas priėmimas ir įgyvendinimas žmogaus gyvenime bei žmonijos istorijoje. Tam reikalinga, kad Dievo valia būtų pažinta. Žmonija, pažindama Dievo apreiškimą Izraeliui, pažįsta Dievo valią sau. Visuotinis Dievo pažinimas iš esmės permainys žmoniją.

Žmonija, kaip ir Izraelis, nenoriai priima Dievo apreiškimą. Todėl žmonija, kaip ir Izraelis, turi pereiti lūžį — Dievo teismą. Dievas ateina į žmogaus gyvenimą ir žmonijos istoriją per lūžius. Pats Dievo atėji-

---

421 Žr. G. von Rad, *ten pat*, I, p. 306-318; J.L. McKenzie, *The Two-Edged Sword* (Garden City, NY: Doubleday, 1966), p. 217-238.

422 Žr. D.M. Stanley ir R.E. Brown, "Aspects of New Testament Thought", *JBC* 78:93-108.

mas yra lūžis — iššūkis atliepti tikėjimu Dievo kuriama ateitimi. Taigi Dievo atėjimas yra teismas, o išganymas yra Dievo rūpesčio žmogumi ir žmogaus Dievo ilgesio sankryža dabartyje, atverianti žmogų viltingai ateičiai.

Mesijo asmuo turi svarbų vaidmenį Senojo Testamento išganymo istorijoje ir sampratoje. Lietuviškasis žodis *mesijas* kyla iš aramajų kalbos žodžio *mešiha'*; jis atspindi hebrajų kalbos žodį *mašiah* — *Mesijas* reiškia *Pateptasis*. Mesijas graikų kalba yra *christos*. Mesijas nėra asmeniškas vardas, bet pašaukimo ir pareigos titulas. Juo paženklinama Dievo pašventintas ir patepimu įgaliotas asmuo rūpintis Dievo karalyste. Svarbu daryti skirtumą tarp mesijo ir mesijinių asmenų Senajame Testamente.[423] Mesijas buvo Pateptasis Dovydo šeimos karalius. Per jį Dievas sukūrė ir kuria savo karalystę pasaulyje. Dovydo dinastijos Mesijas turi savo šaknis ir kilmę karaliaus Dovydo amžiuje (X a. prieš Kristų). Su Dovydu Pažadas Abraomui ir Sandora per Mozę tapo mesianizmu. Todėl Pažadas Abraomui, Sandora per Mozę ir Dovydo karalystė yra trys išganymo istorijos laikotarpiai. Visi trys, kiekvienas savitu poslinkiu, tarnavo tramplinais į Dievo kuriamą ateitį, duodami jai gilesnę įžvalgą ir ryškesnę prasmę.[424] Lukrecijus žmonijos pažangą lygina su liepsnojančiu deglu, kurį dabarties karta perduoda jaunajai kartai. Panašiai buvo ir su Senojo Testamento išganymo samprata. Nuostabi ir ateities viltimi žėrinti raida vedė į baigminį Pažado, Sandoros ir Karalystės išpildymą. Pažadu, Sandora

---

423 Senasis Testamentas ir vėlesnis judaizmas pažįsta daug mesijinių asmenų, laukiamų Dievo išganymo baigmės metu: Elijas — pranašas kaip Mozė, Kenčiantis Tarnas, Žmogaus Sūnus, Pateptasis Kunigas ir t.t. Šie asmenys yra mesijiniai.

424 Krikščionybė švenčia Pažado Abraomui, Sandoros per Mozę, ir Dovydo karalystės pilnatvę Jėzuje — Dievo Sūnuje, Kristuje.

ir Karalyste Dievas apreiškė savo rūpestį žmogumi.[425]

Raktinis Senojo Testamento skaitinys apie mesianizmą yra 2 Sam 7,8-16. Jame kalbama apie Pateptąjį — Mesiją, Dovydą ir jo amžiną dinastiją — mesianizmą.

Mesianizmo aptartis. Mesianizmas, kaip ir išganymas, yra daugiareikšmis. Mesianizmą galima apibendrinti ateities viltimi. Ši vilties samprata yra pranašiška, nes ja metama iššūkis apsispręsti už ateitį dabartyje. Anot jos, istorijos pabaigoje bus politinė laisvė, dorovinė darna, medžiaginė gerovė Izraeliui savame krašte ir visai žmonijai pasaulyje.[426]

Šv. Raštas liudija, kad nuo žilos tikėjimo protėvių senovės iki pat Naujojo Testamento laikotarpio žingsnis po žingsnio buvo apreikštas Dievo planas žmonijai išganyti ir Dievo karalystę žmonių širdyse sukurti. Žmogaus širdis yra pati svarbiausia Dievo karalystės vieta (Jer 31,31-34; Ez 36,22-28). Per širdies siekį ir nuosprendį Dievas įgyvendina savo karalystę — teisumą ir gerumą pavienio žmogaus ir tautų gyvenime.[427]

Dievas apreiškė savo planą, istorijos įvykiais kurdamas savo karalystę Izraelyje ir žmonijoje. Todėl Dievo karalystė turi istorinius bruožus, — Šv. Rašte Dievo karalystė aprašoma istorinio Izraelio fone.

Izraelis Dievo užmojo savo ateičiai nesuprato vienu kirčiu. Izraeliui esant jaunam, Dievas elgėsi su juo

---

425 Žr. R.E. Murphy, "Notes on Old Testament Messianism and Apologetics", *Catholic Biblical Quarterly* 19(1957) 5-15; E. O'Doherty, "The Organic Development of Messianic Revelation", *ten pat*, p. 16-24.

426 Žr. J. Klausner, *The Messianic Idea in Israel from its Beginning to the Completion of the Mishnah* (New York, NY: Macmillan Publishing Co., Inc., 1955), p. 9-10.

427 *Širdis* Šv. Rašte yra mintijimo, nuosprendžio, ir atsidavimo vieta. Mūsų atitikmuo galėtų būti *sąžinė*.

kaip su vaiku. Dievas pasirūpino, kad jis augtų ne vien amžiumi, bet ir "išmintimi bei malone Dievo ir žmonių akivaizdoje" (Lk 2,52). Atėjus laiko pilnatvei, Dievas tapo Žmogumi (Jn 1,14), kad atbaigtų Sandoros bendrijos auklėjimą ir apreikštų visapusiškai savo meilę žmogui ir pasauliui. "Žmogus negali gyventi be meilės. Žmogus pasidaro pats sau nesuvokiama esybe, ir jo gyvenimas nebetenka prasmės, jeigu jame nepasireiškia meilė, jei jis nesusitinka su meile, jei nepajunta jos ar kokiu nors būdu nepadaro jos sava, jeigu negali joje gyvai dalyvauti".[428] Žiūrėdamas į Senąjį Testamentą tikėjimo akimis, Naujasis Testamentas su nuostaba ir dėkingumu sako "Eureka!" — "Dabar suprantu!" ir "Hallelu-Jah!" — "Garbinkime Jahvę!"[429]

Karaliaus vaidmuo ir prasmė. Dievas siuntė savo tautai gelbėtojus — Mozę, Jozuę, teisėjus... Ši tiesa yra dažnai pakartojama Senojo Testamento puslapiuose ir turi didelį vaidmenį išganymo istorijai suprasti.

Mesianizmas atkreipia dėmesį į monarchiją — Dovydo dinastiją ir jos vaidmenį išganymo plane. Karališkasis mesianizmas vyrauja Senojo Testamento išganymo laukimui.[430] Mesianizmas nėra vienareikšmis, bet turi tris ryškiai skirtingus požiūrius:

1. Soteriologinis: pats Dievas išgano.
2. Dinastinis: Dievas išgano per Dovydo dinastiją.

---

428 Enciklika *Redemptor Hominis* (Roma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1979), p. 25 (arba II, 10).

429 Apaštalas Paulius laiške *Romiečiams* rašo: "O Dievo turtų, išminties ir pažinimo gelme! Kokie neištiriami jo sprendimai ir nesusekami jo keliai!... Iš jo, per jį ir jame yra visa. Jam šlovė per amžius! Amen!" (Rom 11,33-36).

430 Žr. J.L. McKenzie, "Royal Messianism", *Catholic Biblical Quarterly* 19(1957) 25-52; to paties autoriaus *Myths and Realities* (Milwaukee, MN: Bruce, 1963), p. 203-231.

3. Asmeniškas: Dievas išgano per Asmenį — Mesiją iš Dovydo dinastijos.

Mesianizmo požiūriai yra svarbūs Senajam Testamentui tirti, nes padeda pažinti Dievo planą žmonijai išganyti ir supažindina su palaipsniu šio plano apreiškimu bei tapimu tikrove dviejų tūkstantmečių raidoje, — nuo pažado protėviams iki apreiškimo Nazareto Mergelei.

SOTERIOLOGINIS MESIANIZMAS

Išganymo viltis gimė su pažadu protėviams, subrendo Išėjimo iš Egipto ir Sinajaus Sandoros įvykyje ir tapo mesijine monarchijos amžiuje. Per du tūkstantmečius Sandoros bendrijos išganymo viltis iš esmės liko ta pati. Istorinė kaita palietė ne vilties esmę, bet jos pažinimą. Amžių raidoje Dievo rūpestis žmogumi darėsi ryškesnis, nes įvykiai — likiminiai lūžiai ir pervartos visapusiškiau apreiškė Dievo užmojį.

Išganytojas graikų kalboje yra *soter*, o *išganymas* — *soteria*. Tarp Senojo Testamento teologų įprasta kalbėti apie *soteriologinį* mesianizmą.[431] Juo paženklinama Senojo Testamento laikotarpis, kurio metu buvo gyvenama viltimi, jog pats Dievas išgano, — Dievas yra išganytojas visuose gyvenimo poreikiuose. Ši viltis yra itin ryški nuo Kanaano užkariavimo iki monarchijos įsteigimo laikotarpyje.

Soteriologinis mesianizmas turi istorinę kilmę pažaduose, kuriuos Dievas davė Abraomui ir vėliau atnaujino Izaokui ir Jokūbui.

Pirmieji *Pradžios* knygos skyriai (Pr 1-11) išganymo

---

431 Žr. P.F. Ellis, *The Men and the Message of the Old Testament* (Collegeville, MN: The Liturgical Press, ³1976), p. 343-344.

viltį sieja su Kūrimo pradžia — nukelia į praeitį (Pr 3,15). Kūrimo pradžioje Dievas pažadėjo į nuodėmę puolusiai Pirmajai porai išganymą (Pr 3,15). Šis praeityje Dievo duotas išganymo užtikrinimas yra nuolatinis švyturys nuodėmės sraute (Pr 4-11).

Pirmieji *Pradžios* knygos skyriai (Pr 1-11) nėra atsiminimas įvykių iš Izraelio praeities, bet, panaudojant Derlingojo pusmėnulio — Kanaano ir Mesopotamijos pasakojimus, Izraelio priešistorės atkūrimas, — Dievo užmojo išganyti žmonijai šviesoje.[432]

Izraelio istorinė atmintis prasideda su Abraomu — pašaukimu iš Mesopotamijos ir Dievo pažadu. Dievas pažada tris dalykus: 1. Iš Abraomo gims didelė tauta, 2. Iš Abraomo gimusiai tautai bus duota Žemė ir 3. Per Abraomo palikuonis žmonija patirs palaiminimą (Pr 12,1-3). Dievo pažado istoriškumą vienbalsiai liudija visi keturi seniausi Senojo Testamento istorijos liudininkai: Jahvistinis (Pr 12,1-3.7; 18,17-19), Elohistinis (Pr 15, 5-7.13-20), Deuteronominis (Įst 6,10; 26,5-10) ir Kunigų šaltinis (Pr 17,1-14). Be to, tą patį tvirtina ir *Išėjimo* bei *Jozuės* knygos savo izraeliečių praeities samprata, — praeities įvykiai yra Sandoros bendrijos ateities vilties pagrindas (Iš 2,24; 3,6.15-16; 6,2-8; Joz 24,1-4).

Nuostaba žėrintys Dievo darbai — istorinis Izraelio išgelbėjimas iš Egipto (Iš 1-14) ir istorinė Sandora prie Sinajaus kalno (Iš 19-24) yra pažado Abraomui dalinis išpildymas. Todėl Sandoros bendrijos ateities viltis buvo *patvirtinta*, o negimė su Išėjimo stebuklu ir Sinajaus Sandora. Ir Kanaano užkariavimas per Jo-

---

432 Pirmųjų *Pradžios* knygos skyrių (Pr 1-11) savitumą taikliai apžvelgia Popiežiškos Šv. Rašto komisijos laiškas kardinolui Suhard 1948 metais. Žr. II skyrių "Penkiaknygė: Pasakojimas ir Teisynas", išnaša 58. Išsamiau apie Pr 1-11 rašoma II *Rakto į Senąjį Testamentą* dalyje.

zuę, ir tapimas žemdirbiais teisėjų amžiuje žėri protėviams pažado išpildymu ir patvirtinimu.

Sandoros bendrijos tikėjimas brendo ir viltis šakojosi galingųjų Dievo darbų dėka. Išėjimu iš Egipto, Sandora prie Sinajaus kalno, Žemės užkariavimu ir tapimu karalyste, Sandoros bendrija atpažino, jog Dievas tikrai ją susikūrė savo istoriniam užmojui. Koks yra šio istorinio užmojo tikslas, Sandoros bendrija iš pradžių nepajėgė suprasti. Tačiau, Dievui ją šnekinant istorijos raidoje savo kuriamos ateities viltimi, Sandoros bendrijos akiratis platėjo. Dievas nesiliovė savo gerumu, galybe ir ištikimumu kviesti Sandoros bendriją į savo užmojį.

Izraelis tikėjo, jog, būdamas Dievo išrinktas, turi svarbų vaidmenį Dievo plane žmonijai išganyti. Be to, Izraelis vis labiau ir labiau įsitikino, jog tas, kuris pradėjo išganymą praeities įvykiais, atbaigs savo planą ateityje. Dabartis yra prasminga praeities įvykių šventime ir atsiveria į ateitį.

Abraomo pažadu, tapusiu tikrove Išėjimu iš Egipto, Sinajaus Sandora ir Žemės užkariavimu, Izraelis tapo tauta su ateities viltimi. Ką Dievas darys ateityje savo išganymo užmojui įvykdyti, Izraelis Pažado Žemėje pirmaisiais savo istorijos amžiais, dar nežinojo. Nors ir nežinodamas, Izraelis — Sandoros bendrija tikėjimu laukė baigminio išganymo, nes tikėjimu žinojo, jog Dievas yra išganytojas.

DINASTINIS MESIANIZMAS

Su Dovydo dinastija Dievo planas išganyti pasaulį gavo dinastinio mesianizmo pobūdį. Karalius buvo mesijas — *pateptasis,* — Dievo įgaliotas Izraelio valdovas. Per jį Dievas rūpinosi savo tauta, — išganė nuo išorės priešų ir kūrė gerovę krašto viduje.

Mesijinis požiūris liko Judo karalystės savimonė ir po Jungtinės izraeliečių karalystės suskilimo.[433] Senasis Testamentas nieko panašaus neteigia apie Šiaurinės, arba Izraelio, karalystės valdovus. Jos karaliai nebuvo mesijiškai sukilninti, nors ir buvo pranašų patepti būti karaliais.

Senasis Testamentas, o ypatingai psalmės, žėri įsitikinimu, kad tik Jahvė yra karalius. Žmogiškasis valdovas gali būti karaliumi tik paklusdamas Jahvei. Šv. Raštas neperėmė Artimųjų Rytų — Egipto ir Mesopotamijos karaliaus modelio. Skolindamasis karaliavimą iš kaimynų, Sandoros tikėjimas skolinį perdirbo ir pritaikė savo poreikiams.

Žmogiškasis karalius iš Dovydo šeimos turėjo ypatingą vaidmenį Senajame Testamente. Apeiginis patepimas aliejumi padarė jį pašventintu asmeniu. Patepimu karalius, panašiai kaip kunigas ir altorius, buvo Dievo artumo ženklas. Dievo įgaliojimu, jis turėjo pareigą būti Dievo artumo ženklu, gindamas jo tautą nuo priešų ir palaikydamas visuomeninę darną.[434] Daugiausia tautinė darna — gerovė ir ramybė, arba sveika pusiausvyra, priklausė nuo karaliaus asmens ir jo santykio su Sandoros Dievu. Karalius buvo tautos jungtis. Karaliuje glūdėjo Sandoros — Dievo pažadų ir įpareigojimų Dievui veiksmingumas.

Dinastinis mesianizmas prasidėjo X prieškristinį amžių. Pirmasis liudijimas Šv. Rašte, kad Dovydo dinastija turi mesijinį vaidmenį Dievo užmojyje yra Na-

---

433 Jungtinė karalystė suskilo po Saliamono mirties — 922 m. prieš Kristų.

434 *Šalom* yra hebrajų kalbos žodis, kuriuo paženklinama *gerovė* ir *ramybė*. *Šalom* reikia suprasti *sveika pusiausvyra*.

tano pranašystė — 2 Sam 7,8-16. Ji yra pakartojama 1 Kr 17,7-14 ir Ps 88(89).[435]

2 Sam 7,8-16 skaitinys:

8 Visagalis Jahvė šitaip kalba:
"Aš buvau tas, kuris paėmiau tave nuo avidžių,
iš avių ganyklų,
ir padariau tave Izraelio, savo tautos, vadu.
9 Aš buvau su tavimi kur tik beėjai,
sunaikinau priešus tavo kelyje;
aš padarysiu tave garsų,
kaip garsūs yra didžiūnai žemėje . . .
. . .
11b Jahvė padarys tave didį,
Jahvė padarys iš tavęs namus [dinastiją].
12 Kai numirsi ir būsi palaidotas su protėviais,
aš padarysiu vieną iš tavo sūnų karaliumi
ir jo karalystę tvirtą.
13 Jis bus tas, kuris man pastatys namus [Šventyklą],
o aš padarysiu jo karalystės sostą tvirtą per amžius.
14 Aš būsiu jam tėvas,
o jis bus man sūnus.
Jeigu jis blogai elgsis, jį nubausiu
kaip tėvas nubaudžia sūnų,
su žmonėm įprastu plakimu.
15 Tačiau savo Sandoros ištikimumo neatimsiu iš jo,
kaip atėmiau iš jo pirmtako [Sauliaus],
kurį pašalinau, kad tu galėtum būti karaliumi.
16 Tavo namai [dinastija] ir tavo karalystė
tęsis per amžius mano akivaizdoje, —
tavo sostas yra tvirtas amžinai".[436]

---

435 2 Sam 7,8-16 yra dalis Dvaro istorijos (2 Sam 9 iki 1 Kar 2). Ji buvo įraštinta jau Jungtinės monarchijos amžiuje. Žr. G.

Nauja pradžia. Iš Natano pranašystės aišku, kad Dievas sukūrė naują pradžią istorijoje — savo išganymo plane. Pasirinkdamas Dovydą būti savo tautos vadu (2 Sam 7,8; 1 Kar 8,16), o Jeruzalę savo amžinu sostu (1 Kar 8,12s.; žr. Ps 131(132),13-18) — savo vardo buveine, Jahvė padarė išganymo planą mesijinį. Dovydui žadama nauja karalystė, o Jeruzalei duodama nauja viltis.

Natano pranašystė atspindi tikrą istorinę padėtį. Su Dovydo dinastija išganymas gauna dinastinio mesianizmo pobūdį, o su pažadu Dovydui — Dovydo dinastija ir Jahvės artumas savo sandoros tautai Šventykloje sujungiami amžinumo ryšiais.

Natano pranašystė, kaip jau užsiminta, pakartojama 1 Kr 17,7-14 ir Ps 88(89),20-38. Ps 88(89),20-38 pabrėžia Dovydo išrinkimą, pergales ir galingos karalystės pažadą, Sandorą su Dovydu bei jo dinastija, Dovydo bei jo įpėdinių įsūnijimą ir amžiną, Dovydo įpėdinių blogo elgesio nesąlygojamą, dinastiją. Ta pati dinastinio mesianizmo samprata ataidi ir Ps 131(132). 1 Kr 17,7-14 pakartoja Natano pranašystę (2 Sam 7,8-16).

Amžina dinastija. Natano pranašystė yra raktinis skaitinys. Ji skelbia, kad Dievas išgano per Dovydo dinastiją. Amžina Dovydo dinastija įkūnija Sandoros bendrijos *šalom* — gerovę ir taiką. Čia dar nėra išryškintas asmeniškas Dovydo įpėdinis — Mesijas didžiąja raide, per kurį Dievas įgyvendins baigminį pasaulio išganymą.[437] Tik užtikrinama, kad Dovydo dinastija bus

---

von Rad, *ten pat*, I, p. 48-56.

436 Žr. F.M. Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic*, p. 250-264; G. von Rad, *ten pat*, I, p. 310-318; P.F. Ellis, *ten pat*, 344-346; 349-351.

437 Baigminį mesianizmą įprasta vadinti eschatologiniu mesianizmu. Jis išryškėja pranašų amžiuje.

per amžius istorinio Dievo rūpesčio žmogumi raktinis veiksnys. Be to, dinastiniam mesianizmui būdinga teigti, kad išganymas per Dovydą ir jo dinastiją yra politinė Izraelio gerovė, pasiekiama per karalių.

Natano pranašystė (2 Sam 7,8-16) yra raktinis skaitinys apie dinastinį mesianizmą. Nuo Dovydo amžiaus iki pat Naujojo Testamento įvykių Izraelio ateities viltys buvo neatskiriamai susietos su Dovydu. Dievo karaliavimas reiškėsi karaliaus iš Dovydo šeimos karaliavimu. Tarp Dievo ir dovydiškojo karaliaus buvo tas pats tėvo-sūnaus santykis, kuris kadaise buvo tarp Dievo ir Izraelio Sinajaus Sandoros fone (Iš 4,22; 2 Sam 7,14; Ps 88(89),27). Sandoros įpareigojimai, kadaise uždėti tautai, dabar buvo uždėti karaliams — tautos atstovams (Įst 17,18-19). Karaliui tapus neištikimam Sandorai, visa tauta tapo neištikima!

Senajame Testamente išganymo viltis bent per du šimtmečius buvo kone išimtinai siejama su Dovydo dinastija. Kadangi karaliai iš Dovydo dinastijos buvo Dievo-Karaliaus antrininkai, Izraelis laukė iš jų visų bendrai ir iš kiekvieno atskirai *šalom* — gerovės, ramybės, taikos, teisumo. Kadangi Dievas yra visatos Kūrėjas ir pasaulio Viešpats, Izraelis tikėjosi, jog ilgainiui karalių iš Dovydo šeimos valdžia įsiviešpataus visame pasaulyje. Šios viltys yra gyvai išreikštos Psalmyne (Ps 2; 44(45); 71(72); 88(89); 109(110); 131(132)).

Jahvistas ir dinastinis mesianizmas.[438] Jahvistas rašė Jungtinės Izraelio karalystės amžiuje.[439] Tai pirma-

---

438 Jahvistas yra vienas iš pirmųjų Penkiaknygės autorių. Žr. II skyrių "Penkiaknygė: Pasakojimas ir Teisynas". Apie Jahvistinę išganymo istoriją išsamiau *Rakto į Senąjį Testamentą* antroje dalyje, I skyriuje.

439 Žr. G. von Rad, *ten pat*, I, p. 49-56.

sis Penkiaknygės rašinys su pasakojimu apie daugiaamžį ir visuotinį Dievo rūpestį žmogaus išganymu. Kadangi jis rašytas Jungtinės karalystės amžiuje, tai atspindi ir dinastinį mesianizmą. Jahvistas savo pasakojime[440] liudija, jog Izraelis švyti savita viltimi, kuri remiasi pažadais protėviams, Išėjimo įvykio patirtimi ir Natano pranašyste. Dievas rūpinasi ne vien Izraelio karalyste, bet visa žmonija (Pr 2,4b-12,3). Jahvistas tikėjo, kad Dovydo dinastija veda į visuotinę ir dvasinę karalystę žemėje — šiame pasaulyje, bet ji nėra iš šio pasaulio. *Šalom* — gerovės ir ramybės karalystė yra iš Dievo.

Jahvisto požiūris išryškėja Izraelio istorijos — praeities atkūrime Dievo pažado, išrinkimo ir Sandoros šviesoje. Savo istorijos pradžioje (Pr 2,4b-3,24) jis skaitytoją supažindina su dviem veiksniais: žmogaus nuodėme ir Dievo gailestingumu. Žmogus savo įžūlumu — per nuodėmę nutolsta nuo Dievo ir patenka į vargą (Pr 3); Dievas savo gailestingumu lanko žmogų bėdoje ir pažada išgelbėti iš nuodėmės raizgyno (Pr 3,15). Pažadėdamas išgelbėjimą, Dievas prašnekina žmogų ateities viltimi. Jahvisto pasakojime ateities karalystė iš esmės yra atnaujinimas *šalom* — sveikos pusiausvyros, kuri vyravo žmoguje prieš nupuolimą. Pergalė, kurią Dievas pažada (Pr 3,15), panaikins žmogaus pralaimėjimą.

Jahvisto pasakojimo pagrindas. Jahvisto pasakojimas remiasi Išėjimo iš Egipto patirtimi ir dinastine pranašyste. Dovydo dinastija turės didelį vaidmenį, atkuriant Dievo teisumą ir darną pasaulyje. Kokiu būdu Dievas tai padarys, Jahvistas nepaaiškina. Numanu, kad jis tikėjo, jog Dovydo dinastija duos karalius, kurie savo

---

440 Kur rasti Jahvisto rašinį? Žr. P.F. Ellis, *ten pat*, p. 57-73. Taip pat aukščiau II skyrių.

ištikimumu Sandoros dvasiai ir įpareigojimams grąžins Izraelį ir visą pasaulį į Rojaus šventumą ir palaimą. Senojo Testamento tyrėjai Jahvisto pasakojimą datuoja apie 950 m. prieš Kristų — auksiniame Dovydo dinastijos amžiuje. Mat jame dar nėra ano nusivylimo, kuris lydėjo karaliaus Saliamono karaliavimo pabaigą.

Iš tikrųjų Dovydo dinastijos karaliai, — visuma ir pavieniai, — nebuvo ištikimi Sandorai. Jie negrąžino Dievo teisumo ir darnos nei Izraeliui, nei pasauliui. Saliamonas pasimetė kaimynų gamtos religijose. Net Dovydas įsismelkė į nuodėmę (2 Sam 11-12). *1-2 Karalių* knygos ir pranašai apkaltina daugumą karalių už jų neištikimumą Sandorai.

Pranašams Sinajaus Sandora buvo Izraelio — Sandoros bendrijos išganymo pagrindas. Po Elijo, Elizėjaus, Amoso, Ozėjo, Izaijo, Jeremijo ir apskritai visų pranašų mokymu slypi Sandoros esmė, kuri, anot jų, yra karališkosios valdžios pagrindas. Kai karaliai sudarinėjo sutartis su pagonių tautomis ar įteisindavo stabų garbinimą, pranašai, pasmerkdami jų veiksmus, teigdavo, jog karaliai pažeidžia Sinajaus Sandorą su Dievu. Kai karaliai nekreipdavo dėmesio į vargšų priespaudą, neteisybę teismuose, doros nuosmukį karalystėje, pranašai šaukdavo karalius į teismą ne tik kaip karalius, bet kaip Sandoros bendrijos karalius, kurie nusidėjo prieš Sandoros įpareigojimus, valdydami Dievo tautą.[441]

Sunku tiksliai nustatyti, kada pranašai liovėsi pasitikėti karaliais. Elijas piktinosi Izraelio — Šiaurinės karalystės karaliumi Achabu, o jo mokinys Elizėjus vylėsi, kad karalius Jehu bus nauja pradžia. Amosas ir Ozėjas nematė jokios vilties Izraeliui Šiaurinės karalys-

441 II *Rakto į Senąjį Testamentą* dalis išsamiau nagrinės šį įtampų karalių ir pranašų sankirtį.

tės valdovuose, tačiau neatrodo, kad jie būtų buvę nusivylę Judo — Pietinės karalystės Dovydo dinastija. Izaijas buvo visiškai nusivylęs Achazu, bet su viltimi rėmė Hezekiją. Tik Jeremijo atvejis yra aiškus.[442] Jis atsisako sudėti viltis į Dovydo dinastiją, kaip dinastiją, ir pradeda laukti, kad Dievas ypatingu savo veiksmu užtikrintų Izraelio — Sandoros bendrijos ateitį.

Su Jeremiju dinastinis mesianizmas išblėsta ir ima ryškėti ypatingas Asmuo — asmeniškas Mesijas iš Dovydo šeimos.

ASMENIŠKASIS MESIANIZMAS

Sandora su Dovydo dinastija, panašiai kaip ir pažadas Abraomui, buvo laikoma besąlygine ir neatšaukiama. Nors Sinajaus sutartis ir Dovydo dinastijos valdžia ir pasibaigė su Jeruzalės sugriovimu ir Dovydo palikuonių ištrėmimu į Babiloniją 587 metais prieš Kristų, Dievo pažadas Dovydui turėjo išsipildyti. Pranašai tremtyje prašnekino Tikėjimo bendriją su viltimi, kad Dievas atstatys Dovydo dinastiją. Čia subrendo tikėjimas asmenišku Mesiju.

Monarchijos laikais, nuo Natano pranašystės X prieškristinio amžiaus iki Dovydo dinastijos žlugimo — VI a., Izraelio savimonėje rungėsi dvi nesuderinamos įžvalgos: 1. Tikėjimo įžvalga — besąlyginės amžinos dinastijos pažadas Dovydui ir 2. Patirties įžvalga — Dovydo dinastijos nepajėgumas įgyvendinti Dievo plano — išganyti Izraelį ir pasaulį. Iš šios įtampos tarp tikėjimo ir patirties išryškėjo nauja tikėjimo įžvalga — tikėjimas ypatingo karaliaus iš Dovydo šeimos, arba Mesijo di-

442 Jeremijo viltis yra eschatologinė — baigminė. Be to, jo pranašystėje laukiama asmeniško Mesijo iš Dovydo šeimos. Mesijas, anot Jeremijo, yra tas, kuris turi ateiti (Jer 23,5-6).

džiaja raide, atėjimu. Šis asmeniškas Mesijas bus sklidinas Jahvės dvasios ir jėgos. Jis sėkmingai įgyvendins Dievo karalystę Izraelyje ir pasaulyje.

Tikėjimas asmeniškuoju Mesiju yra gausiai liudijamas po 587 m. prieš Kristų — po Jeruzalės ir Šventyklos sunaikinimo. Jau prieš tai pranašui Jeremijui buvo aišku, kad Dievui nenusisekė su Sinajaus Sandora ir monarchija (Jer 31,31-34; 22,20-30). Pranašas, nusivylęs Dovydo dinastija kaip dinastija, Jeruzalės ir Šventyklos sunaikinimo įtikintas, jog Sinajaus Sandora yra Dievo atmesta, tikėjimu veržėsi į ateitį. Remdamasis besąlyginiu ir neatšaukiamu pažadu Abraomui ir Dovydui, pranašas Jeremijas pranašauja ne tik apie *naują* Sandorą (Jer 31,31-34), bet ir apie *naują* Dovydą, kuris sėkmingai įgyvendins Dievo karalystę (Jer 23,1-6; 30,8-9. 21). Ir tremtinių pranašas Ezechielis, maždaug tuo pačiu metu kaip ir Jeremijas, pranašavo Dievo užmojui išganyti naują pradžią (Ez 16,60; 17,22-24; 21,32; 34,23-24; 36,25-38; 37,1-27). Jeremijo pranašystė apie "teisią Dovydo atžalą" (Jer 23,5) jau yra Šv. Rašto aiški asmeniško Mesijo apybraiža.

Asmeniško Mesijo laukimo vingiai per paskutinius penkerius prieškristinius šimtmečius atsispindi tuometinėse Šv. Rašto knygose. Tikėjimas davė vilčiai aistringą drąsą laukti. Išsipildymo data liko nežinoma iki samarietės pokalbio su Jėzumi iš Nazareto: "Aš žinau, jog netrukus ateis Mesijas — tai yra Dievo Pateptasis. Atėjęs jis mums viską paskelbs". Samarietė išgirdo Jėzaus atsakymą: "Tai aš, kuris su tavim kalbu!" (Jn 4,25-26).

MESIJINIAI ŠV. RAŠTO SKAITINIAI

Visa išganymo istorija yra viltingas proveržis į ateitį. Mesianizmas yra viltis, kuria žėri Senojo Testa-

mento bendrija, tikėdama, jog Dievas išpildys savo pažadą išganyti per savo Mesiją — Pateptąjį. Mums įprasta mesianizmą laikyti statiška tiesa, atsaja sąvoka, knygine Jėzaus gyvenimo įvykių pranašyste. Iš tikro mesianizmas buvo gyva viltis, maitinama tikėjimo Dievu, kuris išgano. Mesijinė viltis buvo sąlygojama istorinių lūkesčių ir rūpesčių, kuriais sielojosi ir gyveno Senojo Testamento bendrija. Vingiuotą, bet viltingą proveržį į ateitį su išganymu liudija Šv. Rašto skaitiniai:

Pr 12,1-3:

Šv. Rašto išganymo vilties pradžia yra datuojama su Abraomo pašaukimu XVIII a. prieš Kristų.[443] Viltis gimė su pažadu Abraomui, kad palikuonys paveldės Žemę — Kanaaną ir bus palaiminimas tautoms.

Pažado istoriškumą liudija Šv. Rašto tikėjimo kraitis. Abraomas nėra vėlesnių amžių kūrinys. Dievo pažadas Abraomui sukūrė visiškai naują ir negirdėtą religinį sąjūdį Derlingajame pusmėnulyje. Abraomo istoriškumą liudija ir archeologija.[444] Abraomas nėra vaizduotės padaras, bet istorinė asmenybė.

2 Sam 7,8-16:

Izraelis gimė Sinajaus dykumoje. Mozės vedami, izraeliečiai tapo Sandoros bendrija prie Sinajaus kalno. Pažado Žemės užkariavimas ne patenkino, bet padidino Izraelio siekius. Tapdamas Dievo karalyste ant žemės, — su pačiu Dievu, savo Karaliumi, ir dovydiškuoju Mesiju, Dievo antrininku, — Izraelis susidūrė su daugia-

---

443 Žr. J. Bright, *A History...*, p. 67-102.

444 J.M. Myers "The Way of the Fathers", *Interpretation* 29(2:1975) 121-140. Taip pat A. Rubšys, *Šv. Rašto kraštuose*, skyrius apie Iraką.

amžiu istoriniu akiračiu. Savo istoriniu akiračiu Izraelis skyrėsi nuo visų Derlingojo pusmėnulio tautų.

Izraelis nežinojo, kaip išsipildys jo istorinė išganymo viltis. Viena jam buvo aišku: jis turi vaidmenį istoriniame Dievo plane. XI a. prieš Kristų baigiantis, izraeliečių Giminių lyga tapo monarchija. Tapdamas monarchija, Izraelis tarėsi žinąs atsakymą: savo vaidmenį Dievo plane išpildys per Dovydo dinastiją. Keturis šimtmečius (1000-587 m. pr. Kr.) Izraelis buvo teokratinė — Dievo valdoma valstybė. Tačiau Dievo karalystė netapo istorine tikrove. Monarchijos neužteko. Nesėkmė tapo itin aiški po 587 metų katastrofos. Būdinga, kad šios nelaimės šviesoje gimė užtikrinimas, kad Dievas atsiųs sėkmingą Mesiją iš Dovydo šeimos ir per jį įgyvendins savo išganymą Izraeliui ir pasauliui. Užtikrinimo pagrindas, kaip jau anksčiau sakyta, buvo Natano pranašystė Dovydui (2 Sam 7,8-16).

Natano pranašystės svarbą ir reikšmę liudija daug Senojo Testamento užuominų ir trys tiesioginiai jos skaitiniai: 2 Sam 7,8-16, 1 Kr 17,7-14, Ps 88(89),20-38.[445] Pranašystės istoriškumą patvirtina ne tik skirtingos Senojo Testamento knygos,[446] bet ir aplinkybės, kuriose šie skaitiniai tapo Senojo Testamento knygų dalimi.[447]

Aplinkybės, kuriomis gimė pati Natano pranašystė, yra aprašomos 2 Sam 7. Dovydas gyveno rūmuose, o

---

445 Žr. J.L. McKenzie, "Royal Messianism", *ten pat*, p. 27-30.

446 Žr. P.F. Ellis, *op. cit.*, p. 349-351.

447 *1-2 Samuelio* knygos buvo įjungtos į deuteronominę istoriją Babilonijos tremtyje, po *amžinosios* — Dovydo dinastijos žlugimo. 1-2 *Kronikų* yra dar vėlesnės. Karalius iš Dovydo šeimos jau nevaldė Izraelio bent du šimtmečius. O Ps 88(89) buvo sukurta Dovydo dinastijai esant mirtiname pavojuje. Jeigu Natano pranašystė nebūtų buvusi istoriška, ji būtų buvusi lengvai pamiršta.

Sandoros Skrynia — Dievo artumo įvaizdis izraeliečių bendrijoje buvo laikoma Padangtėje. Dovydas pajuto gėdą ir nutarė statyti Šventyklą. Pranašas Natanas Dovydą skatino (2 Sam 7,1-3). Kiek vėliau Natanas, Dievo nurodymu, neleido Dovydui statyti Šventyklos (žr. 1 Kr 22,7-8). Dievas buvo Dovydu patenkintas, — daug gero padarė Dovydui praeityje, dar daugiau gero padarys jam ateityje (2 Sam 7,4-10).

Natano pranašystės turinys yra amžinos dinastijos pažadas Dovydui ir jo įsūnijimas. Kaip kadaise Dievas įsūnijo Izraelį, taip dabar Dievas įsūnija Dovydą (Iš 4,22; 2 Sam 7,14). Amžinos dinastijos pažado svarba priklauso nuo žodžio "amžiams" prasmės. Hebraiškasis "amžiams" — *'ad 'olam* yra dviprasmiškas. Jis gali reikšti ilgą laiką, neribotai ilgą laiką, bet nebūtinai "amžius" (1 Sam 1,23; 27,12). Jis gali reikšti ir "amžius" be galo. Ši antroji prasmė yra Natano pranašystės prasmė. Tai rodo Dovydo nustebimas (2 Sam 7,17-29) ir trumpalaikės Sauliaus dinastijos sugretinimas su amžina Dovydo dinastija (2 Sam 7,15-16). Ta pati išvada peršasi ir iš skirtumo tarp sąlyginio pažado pavieniams karaliams ir besąlyginio pažado dinastijai (2 Sam 7,14-16).

Natano pranašystė, daugumos Senojo Testamento teigimu, yra dinastinio — karališkojo mesianizmo šaknys ir pagrindas. Ją atspindi psalmės (Ps 2; 44(45); 71(72); 88(89); 109(110)) ir pranašai — Izaijas (Iz 6-12) ir Michėjas (Mch 5).

Mesijiniai skaitiniai ir Jahvistas. Jahvistas išganymo istoriją praturtina savo įžvalga į dinastinį mesianizmą. Net Sandoros bendrijos priešistorės atkūrime (Pr 2, 4b-12,3) yra ryški mesianizmo tema. Du skaitiniai yra verti atidesnio dėmesio: Pr 3,15 ir Pr 49,8-12.

Pr 3,15:
Aš padarysiu,
kad tu ir moteris nekęsite vienas kito;

jos palikuoniai ir tavo palikuoniai bus visuomet priešai;
jos palikuonis sutraiškys tavo galvą,
o tu įkąsi jam į kulnį.

Pradžios knyga turi dvi gana skirtingas dalis: 1. Pr 1-11 — Priešistorę ir 2. Pr 12-50 — Protėvių sakmę. Priešistorė yra atkurta, o Protėvių sakmė dalinai atsiminta tikėjimo istorija. Pr 3,15 priklauso Jahvisto atkurtai priešistorei ir yra vienas iš skaitinių, kurių pagalba autorius pasakotojo įgūdžiu padažo savo pasakojimą apie praeitį su jau pažįstamos ateities spalvomis. Autorius stengiasi sukelti domesį ir padėti skaitytojams rasti pasakojimo jungtį. Paskirų skaitinio žodžių prasmė, tyčia palikta miglota skaitytojui, yra perdėm aiški autoriui. Gundytojas žaltys, paimtas iš kanaaniečių žemdirbių gamtos garbinimo apeigų, įvaizdina šėtoną, didžiausią Dievo ir žmogaus priešą, kuris slypi už kanaaniečių gamtos garbinimo. Žalčio palikuonys yra žemdirbių gamtos garbinimo apeigų dalininkai. Moteries palikuonys įvaizdina dovydiškąją dinastiją, per kurią Dievas įgyvendins savo užmojį nugalėti šėtoną ir išganyti pasaulį. Moteris, tarnaujanti kartu su Dovydo dinastija Dievo pergalėje ir išganyme, yra Karalienė-Motina, Gebira, — pirmaujanti Dovydo šeimos moteris.

Priešiškumas tarp Žalčio ir Moteries. Priešiškumo prasmė tarp Žalčio ir Moteries, tarp Moteries palikuonių ir Žalčio palikuonių yra ryški Pr 2,4b-3,24 skaitinio fone. Skaitinį Pr 2,4b-3,24 imama kaip glaudų pasakojimo vienetą. Jis sudaro Pr 3,15 betarpišką kontekstą.

Priešiškumas, apie kurį kalba Pr 3,15, ilgainiui baigsis Žalčio galvos sutraiškymu — mirtiniu smūgiu ir Žalčio nugalėjimu. Kadaise Žaltys buvo laimėjęs prieš moterį, tačiau ateityje žadama pergalė Moteries palikuo-

niui prieš Žaltį. Žalčio pergalė glūdėjo moteries suvedžiojime tolti nuo Dievo ir pasitikėti Žalčiu. Pranašaujama Moteries palikuonio nugalėjimas Žalčio ir grįžimas prie Dievo — grįžimas į santykį su Dievu, kuris buvo prieš nupuolimą.

Priešiškumas yra pakankamai ryškus iš skaitinio konteksto. Kita autoriaus mintis yra miglota. Norint ją suprasti, reikia ją išryškinti Jahvisto išganymo istorijos fone. Todėl pravartu susipažinti su Jahvisto istoriniu ir idėjiniu pasauliu. Šios apžvalgos padedami, galėsime vispusiškiau suprasti, ką reiškia žaltys, moteries ir žalčio palikuonys.

Istorinis Jahvisto pasaulis buvo Saliamono amžius.[448] Jis rašė iškiliausiame Jungtinės karalystės laikotarpyje. Saliamono amžius buvo ne tik iškilus, bet ir grėsmingas. Mat Saliamonas, kaip kadaise Saulius, pradėjo miršti, kad monarchija turi vaidmenį Dievo plane. Karaliaus planai ėmė gožti Dievo užmojį Sandoros bendrijoje. Paskutiniais savo karaliavimo dešimtmečiais, Saliamonas, imdamas sau žmona kanaanietes moteris ir statydamas šventoves kanaaniečių dievams, ne tik davė blogą pavyzdį savo valdiniams, bet ir darė kanaaniečių religiją izraeliečių tikėjimo varžove. Saliamono elgesys pradėjo grėsti Sandoros bendrijos tikėjimui. Jahvistas savo išganymo istorija iškelia kanaaniečių gamtos religijos grėsmę Sandoros bendrijos tikėjimui ir pabrėžia tikėjimo kraičio svarbą Saliamono amžiui. Trys dalykai jam rūpi ir yra arti širdies: 1. Pažadas protėviams, 2. Sinajaus Sandora ir Dievo viešpatavimas, 3. Amžinos dinastijos pažadas Dovydui.

Atrodo, kad tik dalis Jahvisto išganymo istorijos

---

448 Žr. G. von Rad, *ten pat*, I, 48-56; 105-106; 115-128; 154-160. Plačiau apie Jahvistą II *Rakto į Senąjį Testamentą* dalyje, I skyriuje.

tapo Penkiaknygės dalimi. Iš to, kas įjungta į Penkiaknygę aišku, jog Jahvistui ypatingai svarbu parodyti, kad Dovydo dinastija turi vaidmenį Dievo plane išganyti pasaulį. Tuo pačiu metu jis pabrėžia, kad priešiškumas tarp izraeliečių tikėjimo ir kanaaniečių religijos yra neišvengiamas, nes kanaaniečių religija, lyg žaltys *Pradžios* knygoje, grasina suvilioti izraeliečius apgaule ir užgožti jų ištikimumą Dievui. Šiame idėjiniame fone žaltys su savo palikuoniais ir moteris su savo palikuoniais darosi suprantami.[449]

Žaltys ir jo palikuoniai. Jahvistui, įkvėptam Pr 2-3 autoriui — žaltys yra priemonė kanaaniečių gamtos religijos derlingumo šventimui įvaizdinti. Jis atstovauja gundytojui-velniui, kuris naudojasi gamtos religija ir savo sekėjus suvilioja tikėti, jog jis, o ne Dievas, yra tikrasis gamtos derlingumo šaltinis.

Jahvistui rūpi ir kita — gilesnė mintis. Jam svarbu išaiškinti blogį — fizinį ir dorovinį blogį gerame, Dievo sukurtame, pasaulyje. Iš kur kyla blogis? Anot Jahvisto, blogis nekilo iš Kūrėjo rankos, bet iš žmogaus nuodėmės (Pr 3). Todėl pasaulis iš prigimties nėra blogas, bet tik padažytas žmogaus nuodėme. Jahvistas išreiškia žmonijos Tėvų nuodėmę pagrindine savo amžiaus — Saliamono laikotarpio žmonijos nuodėme. Ši nuodėmė buvo gamtos garbinimas — davimas tvariniams garbės, kuri priklauso tik Dievui. Žalčiu buvo įvaizdinama apeiginis gamtos — moteries ir gyvulio, laukų ir augalų apvaisinimas. Jahvistui apeiginis apvaisinimo šventimas kelia pasibjaurėjimą, nes žmogų suvedžioja ir nutolina nuo Dievo. Tik Jahvė gali duoti tikrą gyvybės medžio vaisių.[450]

---

449 Žr. L. Hartman, "Sin in Paradise", *Catholic Biblical Quarterly* 20(1958) 26-40.

450 Žr. E.H. Maly, "Genesis", *JBC* 2:26-29.

Taigi žaltys yra Jahvisto amžiaus gamtos garbinimo įvaizdis. Numanu, kad žalčio palikuonys yra Jahvisto amžiaus kanaaniečiai, kurie garbina gamtą ir švenčia jos apvaisinimą lytinėmis apeigomis. Šią išvadą patvirtina pakartotas gamtos garbinimo ir kanaaniečių pasmerkimas.

Anot Jahvisto, žmogus, ieškodamas gyvenimo per gamtos garbinimą, neteko gyvenimo (Pr 3,22-23) — moteris turi gimdyti skausme (Pr 3,16), o pati žemė tapo nevaisinga (Pr 3,17-19). Kanaaniečiai gyveno miestuose ir daugiausiai užsiėmė žemdirbyste, — pirmasis brolia-žudys yra "žemdirbys" ir pirmojo miesto statytojas (Pr 4,1-26). Nojus įsiveisia vynuogyną, kaip daro kanaaniečiai, ir pasigeria (Pr 9,18-29). Girtuokliavimas buvo viena iš kanaaniečių ydų. Protėvių sakmėje Sodomos ir Gomoros miestai yra sunaikinami už nuodėmes prieš žmogišką prigimtį. Tos nuodėmės buvo tapusios jų gyventojų religijos dalimi (Pr 18-19). Moabiečių ir amoniečių kilmė, anot Jahvisto, yra kraujomaiša (Pr 19, 30-38). Protėviai bjaurisi savo sūnų vedybomis su kanaaniečių moterimis (Pr 24,3; 27,46; 28,1.6-9) ir ieško jiems — Izaokui ir Jokūbui žmonų savo buvusioje tėvynėje — šiaurinėje Mesopotamijoje. Gėdingajame pasakojime apie Tamarą (Pr 38) vedybos su kanaaniete veda į Judo sūnų mirtį, Onano nusikaltimą ir kraujomaišos nuodėmę tarp Judo ir Tamaros. Anot Jahvisto, vis tai apčiuopiamos pamokos tiems, kurie bando pateisinti mišrias vedybas, remdamiesi didžiojo protėvio Judo pavyzdžiu.

Dažnoki Jahvisto užsipuolimai ant kanaaniečių ir jų ydų rodo, kad galima tapatinti žalčio palikuonis su kanaaniečių gamtos religijos dalininkais.

Moteries palikuonys. Penkiaknygės tyrėjai skiria daug domesio Jahvisto genealogijoms.[451] Jų padedamas Jahvis-

tas vaizdžiai parodo, jog Dievas nuo pat žmonijos pradžios išsirinko ypatingus asmenis — Adomą, Setą, Nojų, Semą, Abraomą, Izaoką, Jokūbą ir jo sūnus. Iš jų kilo išrinktoji tauta. Aišku, kad Jahvistui Judas — vienas iš Jokūbo sūnų buvo svarbus išganymo istorijos raidoje (Pr 37,26; 38; 43,1-12; 44,14-34; 46,28; 49,8-12). Nuo Judo kartų eilė tęsiasi per Paresą, Hesroną, Ramą, Aminadabą, Nahassoną, Salmoną, Boazą, Obedą, Jišaijį ir Dovydą (Pr 38,27-30; Sk 26,19-24; Rut 4,18-22). Kartų eilė yra Dievo staklės istorijoje.

Dovydas Jahvistui yra labai svarbus. Pasinaudodamas genealogija, Jahvistas parodo, kaip Dievas savo istorijos staklėse išaudžia sau tautą ir vieną ypatingą šeimą — Dovydo šeimą. Tautos ir Dovydo šeimos audimas vyko per atranką.

Jahvistas savo genealogiją — kartų eilę pradeda su Ieva — "visų gyvųjų motina" (Pr 3,20). Ievos palikuonius jis padalina genealogijos pagalba į išrinktuosius ir į neišrinktuosius. Išrinktieji yra izraeliečiai, o neišrinktieji — kanaaniečiai. Todėl peršasi išvada, kad Jahvistas nuo pat pradžios "moteries palikuoniais" laiko Dovydo dinastiją, o "žalčio palikuoniais" — kanaaniečius. Dovydo dinastija įkūnija istorinį Dievo rūpestį žmogumi, o kanaaniečiai — žmogaus pasimetimą gamtos religijoje ir nutolimą nuo Dievo.

Šioje šviesoje Pr 3,15 skaitinys tampa pranašiškas. Jahvistas, skelbimu priešiškumo tarp moteries palikuonių ir žalčio palikuonių, paruošia skaitytoją priešiškumui tarp Sandoros bendrijos ir kanaaniečių religijos. Skelbdamas, kad moteries palikuonis sutraiškys žalčio galvą, Jahvistas paruošia skaitytoją baigminei pergalei

---

451 Jahvistas, kaip ir vėlesnis Kunigų šaltinis, istorijos tąsą pagrindžia genealogija, — šeimos kartų eile.

gamtos religijos ir ateičiai, kurią Dievas kuria per Dovydo dinastiją.

Ta pati ryški pranašiška įžvalga švyti ir iš Pr 12, 1-3 bei Pr 49,8-12. Abraomo pašaukimu ir pažadu jam (Pr 12,1-3) Jahvistas paruošia skaitytoją perėjimui nuo Abraomo prie Izraelio — Jokūbo palikuonių, o palaiminimu Judas rodo į Dovydo dinastiją (Pr 49,8-12).

Jahvisto istorinis ir idėjinis fonas rodo, kad "moteries palikuonys" genealogijos pagalba yra vedami nuo Pr 3,15 per Pr 12,1-3 ir Pr 49,8-12 į "Dovydo palikuonis — 2 Sam 7,8-16. Taip pat numanu, kad "žalčio palikuonys" neįvaizdina visos likusios žmonijos, o tik jos dalį — kanaaniečius. Jahvisto amžiuje jie įkūnijo gundytojo-žalčio priešiškumą Sandoros bendrijai Pažado Žemėje.

"Moteris". "Moteries palikuonį" sutapatinus su Dovydo dinastija, numanu tapatinti *moterį* su Dovydo dinastijos Karaliene-Motina — Gebira.

Moteries tapatinimas su Dovydo dinastijos Pirmąja moterimi yra galimas tik remiantis platesniu visos Jahvisto išganymo istorijos kontekstu. Mat betarpiškajame Pr 3,15 kontekste *moterį* galima suprasti net trejopai: 1. Moteris Ieva (Pr 2,25), 2. Moteris bendra prasme (Pr 2,23-24) ir 3. Kokia nors ateities moteris (pranašystė yra atvira ateities galimumams).[452] Todėl betarpiškasis Pr 3,15 kontekstas nėra pakankamas tikslesniam *moteries* supratimui.

Platesnis visos Jahvisto išganymo istorijos kontekstas rodo, kad Pirmoji moteris Dovydo dinastijoje buvo

---

452 Hebraiškasis žodis yra *haiššah* — žodis su skirtimi: *ha*iššah. Skirtis apibrėžia moterį. Tačiau skirtis nepanaikina neaiškumo, nes ji gali apibrėžti moterį kaip pavienį asmenį, dabartyje ar ateityje, arba kaip moterį — žmogų, skirtingą nuo vyro. Žr. Pr 2,23; 3,15.

apgaubta nepaprasta pagarba ir turėjo milžinišką įtaką. Tą patį liudija ir kiti Artimųjų Rytų karališki dvarai.

XI prieškristinio a. pabaigoje, izraeliečiai prašė Samuelį: "Paskirk mums karalių, kad valdytų, panašiai kaip turi visos tautos" (1 Sam 8,5). Dovydui valdant, Izraelis išoriniai buvo panašus į kitas tautas. Tačiau Saliamonas trūks plyš norėjo viešpatauti pagal kitų Derlingojo pusmėnulio tautų karalių pavyzdį. Ir Batšeba, sekdama Pirmosios moteries pavyzdžiu tuolaikinėse karalystėse, užėmė Pirmosios moteries vaidmenį Jeruzalės karaliaus dvare. Batšebos įtaka Jeruzalės karaliaus dvare yra puikiai ir taikliai pastebėta pasakojime apie intrigas, kurios pasodino Saliamoną ant Dovydo sosto (1 Kar 1,11-31). Be to, Jeruzalės dvaro istorikas aprašo ir pagarbų Saliamono elgesį su Batšeba (1 Kar 2,19-20; žr. Ps 109(110)).

Karalienės-Motinos reikšmė vėlesnėje Dovydo dinastijos istorijoje jaučiama *1-2 Karalių* knygų autoriaus kruopštume — aprašant kiekvieną naują karalių, nepraleisti jos vardo (1 Kar 14,21; 15,2; 22,42; 2 Kar 8, 26; 12,1; 14,2; 15,2; 18,2; 21,1; 22,1; 23,31). Karalienė-Motina, kaip ir pats Judo karalius, nešiojo karūną (Jer 13,18).

Likusis Senasis Testamentas nerodo lygaus domesio moteries įnašui Sandoros bendrijos išganymo vilties išsipildyme. Raktinis mesianizmo skaitinys — 2 Sam 7,8-16 neatspindi moteries vaidmens, kuris būtų galima lyginti su vyro — Dovydo mesijiniu vaidmeniu. Reikšmė kurią Jahvistas duoda Karalienei-Motinai, turi savitą pagrindą.

Jahvistui yra būdinga rodyti didelį domesį moterų vaidmeniui Sandoros bendrijos istorijoje. Jau pačioje savo rašinio pradžioje jis iškelia moteries orumą, vaizdingai teigdamas, jog ji, kaip ir vyras, yra Dievo panašumas ir paveikslas (Pr 2,18-25). Todėl moteris yra

nuostabi vyro bendradarbė bet kokiame Dievo užmojyje per žmogų. Jahvistas nepasitenkina vien atsaja tiesa apie moteries lygybę su vyru ir apie panašumą į vyrą. Jis vaizdžiai aprašo moteris — Sarą, Rebeką, Rachelę..., kurios iš tikrųjų buvo nuostabios ir ypatingos savo vyrų bendradarbės. Būdinga, kad Jahvistas atkreipia dėmesį į šių moterų nevaisingumo bėdą (Pr 11,30; 25,21; 29,31). Nors ir kentė nevaisingumo gėdą, jos neieškojo vaisingumo iš gamtos dievų, bet su viltimi laukė šeimos vaisiaus iš Dievo. Jahvistui jos yra paskata didžiuotis.

Pr 2,4b-3,24 skaitinys išryškina moterį ir moteries vaidmenį išganymo istorijoje. Jahvisto kruopšti atida reikšmingam moterų vaidmeniui izraeliečių didvyrių žygdarbiuose ir Karalienės-Motinos reikšmės iškėlimas šventraštiniuose ir nešventraštiniuose šaltiniuose padeda apčiuopti Pr 3,15 moteryje Dovydo dinastijos Pirmąją moterį. Be to, Jahvistas pranašiškai skelbia, kad Karalienės-Motinos vaidmuo bus tikrai veiksmingas jos pergalėje Žalčio ir jo palikuonių. Anot jo, šis moteries vaidmuo yra lygintinas su moteries Palikuonio vaidmeniu.[453]

Jahvistas sudeda Sandoros bendrijos ateities viltį į Dovydo dinastijos karalius ir karalienes-motinas. Remdamiesi šiuo skaitiniu, neturime pagrindo teigti, kad Jahvisto pranašiška įžvalga prasiveržė už Dovydo dinastijos ir už Karalienės-Motinos į asmenišką Mesiją ir į Nekaltai Pradėtą Mesijo Motiną. Tačiau, susiedamas Karalienę-Motiną su mesijiniu karaliumi, Jahvistas tapo mariologu — teologijos apie Mariją pirmūnu.

Pr 49,8-12:

---

453 Vulgatos vertimas turi skirtingą skaitinį: *"Ji* sutraiškys..." Tuo tarpu hebraiškasis tekstas kalba apie "moters *sėklą*, t.y. palikuonius". Pranašystės išsipildymo šviesoje *sėkla* verčiama *Palikuoniu*.

Šis skaitinys yra dalis Jokūbo palaiminimų (Pr 49, 1-33). Jokūbas prieš mirdamas palaimina savo dvyliką sūnų. Palaiminimai atspindi istorinius Izraelio giminių vingius — iškilimus ir nuopuolius. Tikslios užuominos apie politinius įvykius (Pr 49,10) ir geografines detales (Pr 49,13) rodo, kad Pr 49,1-33 buvo užrašytas teisėjų amžiuje ir iš naujo peržiūrėtas Dovydo valdymo metu.[454]

Pr 49,8-12 yra Jokūbo palaiminimas Judo giminės. Jis atspindi Dovydo amžių, nes Judas, vienintelis išgirtas Jokūbo sūnus, galėjo būti taip aprašytas tik šį amžių. Liūto įvaizdis turbūt buvo sąlygotas Dovydo pergalės prieš kanaaniečių šventovę[455] (Pr 49,9), o Dovydo dinastijos amžinumas ir sukurta gerovė jau turi mesijinę prasmę (Pr 49,10-12). Dovydas yra domesio centre. Skaitinio mesijinė reikšmė buvo giliau perprasta ir tiesiogiai išreikšta vėlesnių Penkiaknygės redaktorių. Užuomina apie Judo giminės pirmavimą (Pr 49,10) ir kaimyninių tautų užkariavimą remiasi Dovydo išrinkimu viso Izraelio karaliumi (2 Sam 5,1-5) ir jo kaimyninių tautų užkariavimu (2 Sam 8,1-8; 10,1-19). Peršasi išvada, kad istorinis Jokūbo palaiminimas Judo giminei buvo papildytas Dovydo amžiuje.[456]

Užuominos apie monarchiją Sk 24,7.17. Pasakojimas apie Balaamą ir jo asilą (Sk 22,2-24,25) stebina skaitytoją gaju tikėjimo sąmojumi.[457] Pasakojimas yra per

---

454 Žr. E.H. Maly "Genesis", *JBC* 2:180-182.

455 Žr. *ten pat*, 2:182.

456 Žr. P.F. Ellis, *ten pat*, p. 357-358.

457 Žr. W.F. Albright, "The Oracles of Balaam", *Journal of Biblical Literature* 63(1944) 207-233. Šiame skaitinyje pasakojimas sušvyti sąmojumi. Net asilas supranta, ką Dievas daro! Juo labiau turėtų tai suprasti žmonės!

įvykius apreikšto Dievo užmojo santrauka. Moabo karalius pasikviečia žynį Balaamą Izraelio prakeikti (Sk 22, 1-21), o Balaamo asilas *žino* tai, ko moabiečiai nenori žinoti. Pasakojimą lydi keturios pranašiškos įžvalgos:

1. Izraelis yra Dievo tauta (Sk 23,1-12).
2. Jahvė, Izraelio Dievas, yra su savo tauta (Sk 23, 13-26).
3. Izraelio *karalius* bus iškilus (Sk 23,26-24,13).
4. *Karalius* iškils lyg *šviesi žvaigždė* (Sk 24,14-25).

Užuominos apie monarchiją — Sk 24,7.17 eilutės yra trečioje ir ketvirtoje įžvalgoje. Pravartu turėti prieš akis šių eilučių skaitinį:

Sk 24,7:

> Jie turės lietaus gausą ir sės sėklą drėgnuose laukuose; jų *karalius bus iškilesnis* už Agagą ir *viešpataus visur.*

Sk 24,17:

> Aš žiūriu į ateitį ir matau Izraelio tautą.
> Karalius, lyg *šviesi žvaigždė, iškils* toje tautoje.
> *Lyg kometa* jis *sušvis* iš Izraelio.
> Jis nugalės Moabo valdovus,
> ir sumuš visą Seto tautą.

Abi užuominos apie monarchiją yra skaitinyje, kuris pasakoja apie įvykius šimtmečius ankstesnius už monarchiją. Jahvistas ir jame padažo praeitį savo amžiaus mesianizme. Dovydo amžiaus Dievo užmojo supratimo padedamas, jis apčiuopia kur kas gilesnę prasmę praeities tikėjimo kraityje.[458]

---

458 Žr. F.L. Moriarty, "Numbers", *JBC* 5:41-47.

PRANAŠŲ IR PSALMISTŲ MESIANIZMAS[459]

Jungtinės Izraelio karalystės laikotarpis buvo Senojo Testamento įkvėptos raštijos aukso amžius. Jame rašė ir Jahvistas — įkvėptasis Penkiaknygės pirmūnas istorikas ir teologas. Šimtmečių būvyje po Jahvisto įkvėpti Sandoros bendrijos pranašai ir poetai-psalmistai daugeriopai išreiškė dinastinį pažadą. Šio pažado užuomina yra Paskutiniuose Dovydo žodžiuose (2 Sam 23, 1-5). Poetai-psalmistai apdainuoja karalių iš Dovydo šeimos jo iškilmingo patepimo (Ps 2; 71(72); 109(110)) ir vedybų proga (Ps 44(45)).

Dovydiškasis karalius buvo ir Dievo mesijas — Pateptasis ir Dievo įsūnis. Todėl nėra abejonės, kad žmonės daug vylėsi iš kiekvieno Dovydo dinastijos naujo karaliaus (žr. Ps 71(72)). Tobulo Mesijo laukimas turėjo pagrindą Dievo viešpatavime ir Dovydo bei Saliamono gerose savybėse. Būdinga, kad izraeliečiai, nors ir turėdami daug progų nusivilti karaliais iš Dovydo šeimos, neprarado vilties sava dinastija. Su kiekvieno Dovydo šeimos naujo karaliaus patepimu, jų prigesusi viltis vėl užsidegdavo.

Numanu prileisti, kad izraeliečių tikėjimas amžina Dovydo dinastija Atalijos valdymo metu pakėlė sunkų bandymą (842-837 m. pr. Kr.).[460] Atalija, Achabo ir Jezabelės — Šiaurinės karalystės karalių dukra, bandė sunaikinti Dovydo dinastiją (2 Kar 11). Su Atalijos nuvertimu nuo Dovydo sosto ir dovydiškojo karalaičio Joašo patepimu karaliumi (2 Kar 12,1-16) Judo karalystės tikėjimas Dovydo dinastijos amžinimu atgimė ir sustiprėjo.

---

459 A. Gelin, *The Key Concepts of the Old Testament* (New York, NY: Sheed & Ward, 1955), p. 48-63.

460 Žr. 2 Kar 11. Taip pat P.F. Ellis, "1-2 Kings", *JBC* 10:59.

Šiaurinėje karalystėje iškilo ir žlugo skirtingos dinastijos. Be abejo, šie dinastiniai vingiai stiprino Pietinės — Judo karalystės tikėjimą Dovydo dinastijos amžinumu.

Pranašo Izaijo veiklos metu Dovydo dinastija sėkmingai pergyveno du istorinius lūžius, grasinusius jos išlikimui. Pirmasis lūžis buvo karaliaus Achazo valdymo metu (734-732 m. pr. Kr.). Achazo kaimynai norėjo pakeisti dovydiškąjį karalių savu žmogumi Jeruzalėje. Antrasis lūžis įvyko Asirijos karaliui Sennacheribui įsiveržus į Judo karalystę (701 m. pr. Kr.). Nenuostabu, kad pranašo Izaijo veikla aistringai liudija tikėjimą Dovydo dinastijos amžinumu.

Pranašo Izaijo liudijimas yra svarbus dviem požiūriais:

1. Tikrai mesijinis Izaijo liudijimas paaitrina Dovydo dinastijos viltis ir iš esmės praturtina Senojo Testamento karaliaus ir karalystės prasmę.

2. Atkreipia dėmesį į istorinę šio poslinkio priežastį. Izaijo liudijimas rodo nepasitenkinimą ir nusivylimą Dovydo dinastijos karaliais. Izaijo sukeltas poslinkis įgalino Sandoros bendriją kreipti daugiau dėmesio į ateities viltį ir Ateisiantį tobulą karalių — asmenišką Mesiją, Dievo Pateptąjį tikra šio žodžio prasme.

IZAIJO MESIJINIS LIUDIJIMAS

Izaijo knyga yra pranašo Izaijo ir jo mokyklos pranašysčių rinkinys.[461] Tobulo karaliaus pranašystė randama pirmojoje *Izaijo* knygos dalyje.[462] Izaijas, Jeruzalės

---

461 Žr. II *Rakto į Senąjį Testamentą* dalį.

462 Nūdien *Izaijo* knygos tyrėjai ją dalina į tris dalis: I. Iz 1-39 — *Pirmojo,* arba *Proto-Izaijo* knygą, II. 40-55 — *Antrojo,* arba

pranašas, VIII prieškristinio a. pabaigoje kreipiasi mesijiniu iššūkiu į Dovydo dinastijos karalius. Sekantieji *Izaijo* knygos skaitiniai padeda suprasti Izaijo mesijinį liudijimą: Iz 7,10-17; 8,8b.10b; 9,1-6; 11,1-9.

Iz 7,10-17:

Pranašai kreipėsi Dievo vardu į Sandoros bendriją, šaukdami ją apsispręsti *dabar* — dabarties įvykiais už Dievo užmojį ir veiklą istorijoje. Iz 7,10-17 turi tiesioginį ryšį su dovydiškuoju Judo sosto paveldėtoju — karaliumi Hezekiju ir jo motina — jauna moterimi Abi (2 Kar 18,2). Iz 7,14 tekstas yra svarbus. Skaitome: "Užtat pats Viešpats duos jums ženklą: 'Jauna moteris yra nėščia, ji pagimdys sūnų ir pavadins jį Immanuelio vardu' ".[463]

Pranašas Izaijas kreipėsi į Achazą, dovydiškąjį Judo karalystės valdovą, su ženklu apie tiesioginį sosto įpėdinį ir jo motiną. Izaijo Achazui duotąjį ženklą suprasti padeda tuometinė istorinė padėtis. Du veiksniai kūrė politinę įtampą ir grėsmę Achazo karalystei. Vienas jų buvo tarptautinis — Asirijos proveržis į vakarinę Derlingojo pusmėnulio sritį ir mažųjų valstybių pastangos sukurti gynimosi sąjungą. Antras veiksnys buvo tautinis — grėsmė Achazo, Dovydo dinastijos, sostui. Mat asirams veržiantis, du šiauriniai Judo kaimynai — Izraelis ir Sirija vertė Achazą dėtis į gynimosi sąjungą. Achazui gynimosi sąjunga nepatiko. Užuot dėjęsis į ją, jis kreipėsi į Asiriją su prašymu apsaugoti nuo Izraelio ir Sirijos antpuolio (Iz 7,1-9). Izraelis ir Sirija pradėjo

---

Deutero-Izaijo knygą ir III. Su mažesniu tikrumu Iz 56-66 — *Tretįjį*, arba *Trito-Izaiją*. Žr. B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*, p. 300-302.

463 *Immanuel* yra hebrajų kalbos žodis, kuris reiškia "Su mumis [yra] Dievas".

karą prieš Judą, grasindami sunaikinti Dovydo dinastiją (Iz 7,6). Tuo tarpu pranašas Izaijas ragino Achazą nebijoti, bet pasitikėti Dievo pažadu Dovydui (Iz 7,9b).

Ženklas, apie kurį kalba Iz 7,14, buvo duotas Achazui patvirtinti pranašystei, kad Izraelis ir Sirija bus nugalėti. Numanu, kad ženklas turėjo turėti Achazui atpažįstamą prasmę. Izraelis ir Sirija stengėsi pasodinti Tabeelį, visai pašalinį asmenį, į Dovydo sostą Jeruzalėje (Iz 7,6). Be to, Achazas jau buvo sudeginęs savo sūnų svetimiems dievams permaldauti (2 Kar 16,3; 2 Kr 28,3). Todėl ženklas, kad Dovydo sostui gims betarpiškas įpėdinis turėjo didelę reikšmę — Dovydo dinastija nežus, nes tuojau pat gims naujas sosto įpėdinis!

Izraeliui ir Sirijai pralaimėjus ir Asirijai veržiantis į vakarus (Iz 7,15-25), pranašas Izaijas kalba apie pranašaujamo kūdikio — Dovydo sosto įpėdinio vaikystę. Izraelį ir Siriją neužilgo nuniokojo Asirija (žr. 2 Kar 16,9; 17,1-41).[464] Ir Judo valst. turėjo duoti didelę duoklę Asirijai (žr. 2 Kar 16-19). Iš Izaijo pranašystės aišku, kad kūdikis Immanuelis, apie kurį kalbama, yra bendraamžis su Judo karalystės padėtimi Achazo valdymo metu.[465]

Pats Iz 7,14 yra vertas atidaus dėmesio. Jame yra itin svarbūs du žodžiai: *Ha'almah ir 'Immanuel.* Pirmasis — skirtis *Ha* ir daiktavardis *almah* — lietuvių kalboje reiškia "jauną, vedybinio amžiaus moterį", antrasis lietuvių kalboje reiškia "Su mumis [yra] Dievas".

Mums įprasta skaityti ir suprasti Iz 7,14 Naujojo Testamento laikų samprata, todėl Izaijo tekste įžiūrime *Mergelę* — Mesijo Motiną. Tačiau ši prasmė yra at-

---

464 Izraelis — Šiaurinė izraeliečių karalystė tapo Asirijos auka 721 m. prieš Kristų.

465 Išsamiau II *Rakto į Senąjį Testamentą* dalyje.

kelta iš Naujojo Testamento, o ne Izaijo išreikšta Achazui.[466] Hebraiškasis žodis *'almah* nereiškia jaunos moteries esančios *mergele,* o tik leidžia suprasti, jog jauna moteris gali būti ir mergelė. Panašiai yra ir su lietuvių kalbos žodžiais mergaitė, mergina, sužadėtinė. Hebraiškasis žodis *bethulah* reiškia moterį-mergelę.

Izaijas kalba apia *Ha'almah* — skirtimi *Ha* apibrėžtą jauną moterį.[467] Skirtis rodo, kad ši jauna moteris yra apibrėžta — pažįstama Izaijui ir Achazui. Todėl ji turėjo būti su jais bendraamžė.[468] Nagrinėdami Jahvisto Pr 3,15, matėme, jog Karalienė-Motina turėjo didelį vaidmenį dinastiniame Judo mesianizme. Todėl su pagrindu galima daryti išvadą, kad Izaijas savo pranašystėje kalba apie jam ir Achazui gerai pažįstamą jauną moterį — Achazo žmoną. Taigi Dovydo šeimos Pirmoji moteris, nėščia ir gimdysianti dovydiškąjį sosto įpėdinį, yra *ši* jaunoji moteris.

Dovydo dinastija nebus sunaikinta, bet išliks ir atliks savo vaidmenį išganymo istorijoje, nes *'Immanuel* — "Su mumis [yra] Dievas" gims. Dovydiškojo sosto įpėdinio gimimas yra ženklas, kuris užtikrina, jog Dievas išpildys savo pažadą Dovydui, nes duoda jam įpėdinį likiminiame istorijos lūžyje. Prieš Dievo palaimai vėl nužengiant ant Judo karalystės per Immanuelį, Judas bus nusiaubtas (Iz 7,17-25). Tačiau, nors ir teks

---

466 "Mergelė" Mt 1,23 tekste atspindi Septuagintą — graikiškąjį Senojo Testamento vertimą.

467 Hebrajų kalba, panašiai kaip anglų, vokiečių, prancūzų, italų, ispanų... kalbos, naudoja skirtį, t.y. žodelytį su daiktavardžiu, kuris apibrėžia daiktą ar asmenį.

468 Yra teigiančių, kad kalbama apie *ateities* moterį. Šiuo atveju, reikėtų prileisti, jog Achazas jau žino apie ją iš kur kitur. Taigi reikia prileisti ankstesnį apreiškimą apie šią jauną moterį. Šv. Rašte ankstesnio apreiškimo nėra.

išgyventi sunkią Asirijos leteną, Immanuelis gims, užaugs, ir Dovydo dinastija tęsis (Iz 7,15-16).

Iz 9,1-6:

Šiame skaitinyje pranašas Izaijas kalba apie gimimą kūdikio, kuris neabejotinai yra dovydiškas karalaitis. Jo gimimas siejamas su Šiaurinės — Izraelio karalystės šiaurinio pakraščio nuniokiojimu 734-732 m. prieš Kristų (Iz 8,21-22; 2 Kar 15,29). Naujagimiui duotų garbės vardų fonas yra Natano pranašystė (2 Sam 7,8-16). Be to, ir idealaus dovydiškojo karaliaus samprata naujagimiui duotus vardus įtakoja (žr. Ps 2; 71(72); 109(110)). Iz 7,14 pažada sosto įpėdinį, o šis skaitinys skelbia, jog sosto įpėdinis gimė.

Immanuelis — "Su mumis [yra] Dievas" įvaizdinamas neįprastai drąsia išraiška:

Kūdikis gimė mums!
Sūnus duotas mums!
Ir jis bus mūsų valdovas.
Jis bus vadinamas
"Nuostabus Patarėjas", "Galingasis Dievas",
"Amžinasis Tėvas", "Taikos Karalaitis" (Iz 9,6).

Iz 11,1-9:

Remiantis užuomina apie Sennacheribo, Asirijos imperatoriaus, įsiveržimą į Judą *Izaijo* knygoje (Iz 37, 35-37), galima šią pranašystę datuoti apie 701 m. prieš Kristų. Šio įsiveržimo metu Judo karalystė buvo nuniokota, o Dovydo dinastija kone sunaikinta. Likiminėje įvykių sampynoje Izaijas kalba su aistringa viltimi apie amžinąją Dovydo dinastiją ir Dievo vardu skelbia, jog ji nežus, nors ir beliks tik "atžala iš kelmo" po Sennacheribo proveržio į Judo karalystę.[469]

469 Nelauktas ir stebuklingas Judo ir Dovydo dinastijos išgel-

Jeremijo pranašystė apie "teisią Dovydo atžalą" yra Senojo Testamento mesijinės vilties persilaužimas. Nuo Jeremijo laikotarpio Sandoros tikėjimas nebedės savo vilčių į istorinius Judo karalius ir Dovydo dinastiją, bet į Dievo siunčiamą dovydiškąjį karalių ateityje. Dievo Mesijas — Pateptasis bus iš Dovydo šeimos, bet skirsis nuo istorinių praeities karalių, nes "valdys išmintingai" ir įgyvendins "teisumą ir teisėtumą šalyje" (Jer 23,6).

> *Jahvė sako: "Ateina metas, kada aš pasirinksiu karaliumi teisią Dovydo atžalą. Tas karalius valdys išmintingai ir įgyvendins teisumą ir teisėtumą visoje šalyje. Kai jis bus karaliumi, Judo gyventojai bus saugūs, o Izraelio gyventojai gyvens ramybėje. Jis bus vadinamas [ir bus] 'Jahvė mūsų teisumas' " (Jer 23,5-6).*

Jeremijo pranašystė yra perdėm aiški. *Jeremijo* knygos egzegetai neturi vargo su skaitinio prasme. Tačiau kai kurie abejoja, ar jis tikrai priklauso Jeremijui.[470] Mat, kai kurių manymu, Sandoros bendrijos įžvalga į asmeniško Mesijo atėjimą ateityje kilo tik po Babilonijos tremties, o Jeremijo veikla baigėsi su tremties pradžia. Jie ir daro išvadą, kad pranašystė apie teisią Dovydo atžalą priklauso potremtiniams *Jeremijo* knygos redaktoriams. Redaktoriai tai padarė, norėdami sušvel-

---

bėjimas nuo Sennacheribo — jo proveržio į Judą metu, atrodo, buvo priežastis ir pranašo Michėjo pranašystei (Mch 4,13-5,5). Michėjas pakartoja viltį, išreikštą Izaijo (Iz 9,1-6; 11,1-9).

470 Žr. P.F. Ellis, *op. cit.*, p. 364-365. G.P. Couturier, "Jeremiah", *JBC* 19:70; J.P. Hyatt, "Jeremiah", veikale *The Interpreter's Bible*, V, p. 988-989; J. Bright, *Jeremiah* (The Anchor Bible 21; Garden City, NY: Doubleday, 1965). p. 135-138; xxii-xxvi.

ninti Jeremijo pranašystes prieš karalius dėl tremtinio karaliaus Jehonijo (Jer 23,28-30). Be to, šių aiškintojų nuomone, Jeremijas dar nelaukė dinastinės sekos lūžio (Jer 17,24-25; 22,4).

Dauguma egzegetų pranašystę apie teisią Dovydo atžalą laiko tikru Jeremijo žodžiu. Įrodymai yra įspūdingi. Tiesa, kad savo pranašiškos veiklos pradžioje Jeremijas dar nelaukė dinastinės sekos lūžio. Tačiau ilgainiui jam buvo aišku, kad Jeruzalės sunaikinimas yra neišvengiamas. Todėl Jeremijas savo pranašiškos veiklos pabaigoje laukė dinastinės sekos lūžio — net Naujos Sandoros ir Naujo Dovydo (Jer 31,31-34; 23,5-6).

Persilaužimas itin ryškus Jeremijo pranašystėje apie tremtį (Jer 25,11; 29,10; 24,1-10; 32,10-15; 31,31-34). Iš Jeremijo pranašystės apie tremtį aišku, kad pranašas telkia savo ateities viltis į "gerų figų pintinę" — tremtinius Babilonijoje.[471] Jeremijas tiki, kad "gerosios figos" — tremtiniai turės likti Babilonijoje ilgą laiką ir sudarys Naujos bendrijos branduolį (Jer 29). Vadinasi, jis vaizdžiai išreiškia savo įsitikinimą, kad senoji Sandora yra atšaukta, o istoriniai Dovydo dinastijos karaliai liovėsi buvę Dievo rūpesčio tarpininkai. Savo pranašystėje prieš Jehoniją (Jer 22,20-30) Jeremijas skelbia, jog baigėsi ne tik senosios Sandoros amžius, bet ir senųjų karalių laikotarpis. Abi — Sandora ir dinastija neatliko savo Dievo išganymo plano uždavinio. Šioje sampynoje Jeremijas susiejo Naująją Sandorą su Naujuoju Dovydu. Naujasis Dovydas bus taip skirtingas nuo senųjų Dovydo dinastijos karalių, kaip skirtinga bus Naujoji Sandora nuo senosios. Naujoji Sandora, skelbia Jeremijas, bus *tikrovėje* tokia, kokia Senoji pajėgė būti

---

471 Pirmoji Judo gyventojų tremtis į Babiloniją įvyko 597 metais prieš Kristų.

tik teorijoje. Panašiai, anot pranašo Jeremijo, Naujasis Dovydas bus *tikrovėje*, kuo istoriniai Dovydo dinastijos karaliai nepajėgė būti — tobulu karaliumi, Dievo Mesiju — Pateptuoju.

Zedekijas yra karaliaus vardas (2 Kar 24,17). Jis reiškia "Mano teisumas [yra] Jahvė" (Jer 23,6). Žaismingas vardo panaudojimas rodo, kad pranašystė turi ryšio su Jeremijo laikotarpiu ir veikla. Žodžių žaismu karaliaus Zedekijo vardas priešpastatomas Naujojo Dovydo vardui *Jahveh sidqenu* — "Jahvė [yra] mūsų teisumas" (Jer 23,6).

Jeremijo pranašystės istoriškumą patvirtina *Ezechielio*, Jeremijo bendraamžio, knyga. Ir čia būsimas Mesijas priešpastatomas karaliui Zedekijui (Ez 17,22-24). Be to, ir Ezechielis susieja Naująjį Dovydą su grįžimu iš Babilonijos tremties ir Naująja Sandora (Ez 36).

MESIJINĖ VILTIS PO TREMTIES

Po grįžimo iš Babilonijos į Palestiną, Naujojo Dovydo viltis ir laukimas kaitaliojosi ir darėsi aitresni. Tą liudija tremties pabaigoje Antrojo Izaijo pranašystė (Iz 55,3),[472] pranašas Agėjas (Ag 2,21-24) ir pranašas Zacharijas (Zch 3,8; 6,9-14).[473] Ir Kenčiančiojo Tarno giesmė *Izaijo* knygoje turi mesijinį atspalvį (Iz 52,13-53,12). Be to, Antrojo-Zacharijo[474] (Zch 9,9-10; 12,1-13,6) ir Kronisto[475] rodomas entuziazmas Dovydo dinastijai

472 Antrasis Izaijas yra bevardis tremties pranašas, kurio pranašystė yra užrašyta *Izaijo* knygoje 40-55(66?).

473 Agėjas ir Zacharijas pranašavo apie 520 m. prieš Kristų tarp grįžusių iš tremties.

474 Zch 9-14.

475 Kronistas yra bevardžio įkvėpto autoriaus pravardė. Jam, Senojo Testamento tyrėjų teigimu, priklauso *1-2 Kronikų*, *Ezdro* ir *Nehemijo* knygos.

liudija, kad Mesijo laukimas buvo labai gyvas apie tris šimtus metų prieš Kristų.

Trys paskutiniai šimtmečiai prieš patį Kristaus atėjimą liudija, jog Sandoros bendrijos ateities vilties pagrindas buvo Dievo karalystės atėjimas ir Dievo viešpatavimas. Dovydiškasis karalius buvo mažiau ryškus. Tačiau ir šį laikotarpį mįslingasis Žmogaus Sūnus, kuris ateina "ant dangaus debesų" (Dan 7,13-14) ir aistringas žydų tarpe Mesijo laukimas Jėzaus iš Nazareto veiklos metu rodo, kad viltis sulaukti Naujojo Dovydo buvo gyva.

Sandoros tikėjimas nesiliovė iš naujo skaityti savo senuosius Raštus. Skaitymas iš naujo senųjų pranašysčių naujų įvykių ir poreikių šviesoje davė vilčiai sparnus. Vėlesni autoriai, iš naujo skaitydami Raštus, rėmėsi vispusiškesniu apreiškimu ir buvo pajėgesni atpažinti gilesnę jų prasmę. Šią palaipsninę raidą liudija graikiškasis Senojo Testamento — Septuagintos vertimas, nešventraštinė žydijos raštija ir pats Šv. Raštas — įkvėptieji Senojo ir Naujojo Testamento autoriai.

Ryšys tarp kadaise išreikštos pradinės skaitinio prasmės ir naujosios, labiau išryškėjusios, yra ieškotinas Šv. Rašto Dievo supratime. Dievas Šv. Rašte yra Istorijos Viešpats. Jo užmojis ir veikla apreiškia Dievo rūpestį žmogumi per istorinius įvykius ir veda į Mesijo atėjimą ir Dievo karalystės įkūrimą pasaulyje. Kaip kiekvienas, nors ir mažutis, žingsnis priartina keleivį prie jo kelionės tikslo, taip įkvėptieji Šv. Rašto autoriai įraštino augančią Dievo išganymo raidą. Jiems buvo būdinga ieškoti ir laukti pilnatvės bei sieti savo istorinį laikotarpį su visa išganymo istorija. Jahvistas turbūt buvo pats pirmasis įkvėptas autorius, kuris *iš naujo skaitė* tikėjimo kraitį, atpažindamas jame naujus Dievo rūpesčio žmogumi veiksnius (Pr 3,15; 12,1-3; 49,8-12: Sk 24,17). Tačiau jis neliko paskutinis. Deuteronominės

istorijos redaktorius,[476] pranašų knygų leidėjai ir Septuagintos vertėjai sekė jo pavyzdžiu. Didžiausias *skaitytojas iš naujo* buvo Jėzus Kristus, Mesijas iš Nazareto (Lk 4,14-22 ir Iz 61,1-2).

Skaitinio ar knygos autorius turėjo pasitenkinti tik betarpiška įvykio prasme. Tuo tarpu vėlesnis autorius, turėdamas vispusiškesnį Dievo apreiškimą ir įžvalgą į Dievo planą, suprato praeities įvykį ne tik savyje, bet drauge ir su jau išsamiau pažintu Dievo planu. Mozė turėjo gilesnę įžvalgą į Abraomo pašaukimą, negu pats Abraomas, o pranašai turėjo gilesnį Išėjimo iš Egipto ir Sandoros prie Sinajaus supratimą, negu pats Mozė. Atėjus "laiko pilnatvei" (Gal 4,4), Jėzus atėjo ne "panaikinti Įstatymo ar Pranašų..., bet įvykdyti" (Mt 5,17). Įkvėptieji Naujojo Testamento autoriai, turėdami Dievo išganymo pilnatvę Jėzuje iš Nazareto, žvelgė atgal į praeitį ir atpažino Dievo plano kryptį ir raidą nuo jo pradžios iki išsipildymo. Todėl yra teisinga laikyti Naująjį Testamentą baigminiu Senojo Testamento perskaitymu *iš naujo* Jėzuje Kristuje — Naujajame Izraelyje, kuriame išsipildė mesijinė viltis.

Senojo Testamento apreiškimas nėra iš dangaus numesta plyta, negyvas praeities liudininkas, bet gyvas žodis, prašnekinąs skaitytoją ateities viltimi. Jis yra nuolat atviras gilesnei įžvalgai.

---

476 Deuteronominės istorijos knygoms priklauso *Jozuės, Teisėjų, 1-2 Samuelio, 1-2 Karalių* knygos.

SVARBESNĖ LITERATŪRA

I. ŠV. RAŠTAS: TIKĖJIMO ISTORIJA

W.F. Albright, *From the Stone Age to Christianity*, Baltimore, MD: The Johns Hopkins Press, ²1957.

B.W. Anderson, *Understanding the Old Testament*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, ³1975.

P. Benoit *et al., Concilium Theology in the Age of Renewal*. X tomas: The Human Reality of Sacred Scripture. New York, NY/Glen Rock, NJ: Paulist Press, 1965. XX tomas: The Dynamism of Biblical Tradition. New York, NY/Glen Rock, NJ: Paulist Press, 1967. XXX tomas: How Does the Christian Confront the Old Testament? New York, NY/Glen Rock, NJ: Paulist Press, 1968.

J. Bright, *A History of Israel*. Philadelphia, PA: Westminster Press, ³1981.

B.S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1979.

F.M. Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic: Essays in the History of the Religion of Israel*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973.

R. de Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Institutions*. New York, NY: McGraw-Hill, 1961.

F.E. Eakin, *The Religion and Culture of Israel*. Boston, MA: Allyn & Bacon, 1971.

J. Pedersen, *Israel: Its Life and Culture*. New York, NY: Oxford, 1926 (1-II tomas); 1940 (III-IV tomas).

H. Ringgren, *The Religion of Israel*. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1966.

T.C. Vriezen, *The Religion of Ancient Israel*. Philadelphia, PA: Westminster Press, 1967.

L. Alonso-Schökel, *Understanding Biblical Research.* New York, NY: Herder & Herder, 1963.

L. Alonso-Schökel, *The Inspired Word.* Scripture in the Light of Language and Literature. New York, NY: Herder & Herder, 1972.

A. Suelzer, "Modern Old Testament Criticism", *The Jerome Biblical Commentary.* Redagavo R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1968. 70:1-65. Toliau trumpinama *JBC.*

O. Eissfeldt, *The Old Testament: An Introduction.* New York, NY: Harper & Row, 1965.

J.H. Hayes (red.), *Old Testament Criticism.* San Antonio, TX: Trinity University Press, 1974.

K. Koch, *The Growth of the Biblical Tradition: The Form-critical Method.* New York, NY: Scribner's Sons, 1969.

W.E. Rast, *Tradition History and the Old Testament.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1972.

A. Robert & A. Feuillet (red.), *Introduction à la Bible.* Ancien Testament. Tournai: Desclée, 1959.

S. Sandmel, *The Hebrew Scriptures: An Introduction to their Literature and Religious Ideas.* New York: A. Knopf, 1963.

G. von Rad, *Old Testament Theology.* I tomas: The Theology of Israel's Historical Traditions. Edinburgh: Oliver & Boyd, 1962.

J. Bright, *Early Israel in Recent History Writing.* Studies in Biblical Theology. No. 19, London: SCM, 1956.

R. de Vaux, *The Early History of Israel.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1978.

J. Holt, *The Patriarchs of Israel.* Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 1964.

I. Hunt, *The World of the Patriarchs.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1964.

R.A. McKenzie, *Faith and History in the Old Testament.* Minneapolis, MN: University of Minnesota, 1963.

T.J. Meek, *Hebrew Origins.* New York, NY: Harper & Row, 1950 (Papildytas Torchbook leidinys 1960).

J.M. Myers, "The Way of the Fathers", *Interpretation* 29 (1975) 121-140.

H.H. Rowley, *The Biblical Doctrine of Election.* London: Lutterworth, 1950.

G. von Rad, "The Form-critical Problem of the Hexateuch", veikale *The Problem of the Hexateuch and Other Essays.* New York, NY: McGraw-Hill, 1966. P. 1-78.

G.E. Wright, *God Who Acts.* Studies in Biblical Theology, No. 8. Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1952.

IV. LIKIMINIS ĮVYKIS: IŠĖJIMAS IŠ EGIPTO

D.M. Beegle, *Moses, Servant of Yahweh.* Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1972.

M. Buber, *Moses.* London: East & West Library, 1946 (Torchbook leidinys; New York, NY: Harper & Row, 1968).

B.S. Childs, *The Book of Exodus.* The Old Testament Library; Philadelphia, PA: Westminster Press, 1974.

E.L. Fackenheim, *God's Presence in History: Jewish Affirmations and Philosophical Reflections.* New York, NY: Harper & Row, 1970.

J.E. Huesman, "Exodus", *JBC* 3:1-100.

N. Lohfink, *The Christian Meaning of the Old Testament.* Milwaukee, MN: Bruce Publishing Co., 1968.

S. Morenz, *Egyptian Religion.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1973.

G. Steindorff & K.C. Seele, *When Egypt Ruled the East.* Chicago, IL: University of Chicago Press, 1957.

E. Voegelin, *Israel and Revelation.* Louisiana State University Press, ³1969.

G. von Rad, *Moses.* World Christian Books. London: Lutterworth, 1960.

J.A. Wilson, *The Culture of Ancient Egypt.* Chicago, IL: University of Chicago Press, 1963.

V. DYKUMOJE DIEVAS SUSIKURIA TAUTĄ

K. Baltzer, *The Covenant Formulary in the Old Testament, Jewish and Early Christian Writings.* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1971.

G.W. Coats, *Rebellion in the Wilderness.* New York, NY: Abingdon, 1968.

D.R. Hillers, *The History of a Biblical Idea.* Baltimore, MD: Johns Hopkins, 1969.

O.R. Gurney, *The Hittites.* New York, NY: Pelican, ²1954.

S.N. Kramer, *The Sumerians: Their History, Culture, and Character.* Chicago, IL: University of Chicago Press, 1963.

D.J. McCarthy, *Treaty and Covenant, a Study in Form in the Ancient Oriental Documents and in the Old Testament.* Analecta Biblica 21; Rome: Pontifical Biblical Institute, 1963.

D.J. McCarthy, *Old Testament Covenant.* Richmond, VA: John Knox, 1972.

G. Mendenhall, *Law and Covenant in Israel and the Ancient Near East.* Pittsburgh, PA: Biblical Colloquium, 1955.

M.L. Newman, Jr., *The People of the Covenant: A Study of Israel from Moses to the Monarchy.* New York, NY: Abingdon, 1962.

E. Nielsen, *The Ten Commandments in New Perspective.* Studies in Biblical Theology, 2-oji serija, No. 7; Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1968.

VI. PAŽADO ŽEMĖ

W.F. Albright, *The Archaeology of Palestine.* New York, NY: Pelican, 1961.

W.F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel.* Baltimore, MD: Johns Hopkins, 1946.

M. Avi-Yonah (red.), *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land.* Du tomai. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1975-1976.

M. Burrows, *What Mean These Stones?* New York, NY: Meridian, 1957.

R. de Vaux, *The Early History of Israel.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1978. P. 473-824.

J. Finegan, *Light from the Ancient Past.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1960.

H.T. Frank, *Discovering the Biblical World.* New York, NY: Harper & Row, 1975.

P. Kearney, "Joshua", *JBC* 7:1-70.

K.M. Kenyon, *Archaeology in the Holy Land.* New York, NY: Praeger, 1960.

G.E. Mendenhall, "The Hebrew Conquest of Canaan", *The Biblical Archaeologist III.* Redagavo E.F. Campbell, Jr., & D.N. Freedman. Garden City, NY: Doubleday, 1970. P. 100-120.

M. Weippert, *The Settlement of the Israelite Tribes in Palestine.* Studies in Biblical Theology, 2-oji serija, No. 21. Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1971.

G.E. Wright, *Biblical Archaeology.* Philadelphia, PA: Westminster Press, ²1962.

VII. PAŽADO ŽEMĖ UŽKARIAUJAMA

J. Bright, *A History of Israel.* Philadelphia, PA: Westminster Press, ³1981.

W. Brueggemann, *The Land,* Philadelphia, PA: Fortress Press, 1977.

R. de Vaux, *The Early History of Israel.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1979. P. 593-749.

H.T. Frank, *Bible, Archaeology, and Faith.* Nashville, TN: Abingdon, 1971.

K. Kenyon, *The Bible and Recent Archaeology.* London: Colonnade Books, 1978.

K. Kenyon, *Digging Up Jerusalem.* London: Ernest Benn Limited, 1974.

K. Kenyon, *Royal Cities of the Old Testament.* New York, NY: Schocken Books, 1971.

J.M. Landay, *Silent Cities, Sacred Stones.* London: Weidenfeld & Nicolson, 1971.

P.W. Lapp, *Biblical Archaeology and History.* New York, NY: William Collins & World Publishing Co., 1969.

W. Zimmerli, *Man and His Hope in the Old Testament.*

Studies in Biblical Theology, 2-oji serija. Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1968.

VIII. KOVA UŽ TIKĖJIMĄ PAŽADO ŽEMĖJE

W.F. Albright, *Yahweh and the Gods of Canaan.* Garden City, NY: Doubleday Anchor Books, 1969.

M. Buber, *The Prophetic Faith.* New York, NY: Harper Torchbooks, 1960.

F.M. Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic: Essays in the History of the Religion of Israel.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973.

G.R. Driver, *Canaanite Myths and Legends.* Edinburgh: T. & T. Clark, 1956.

M. Eliade, *Cosmos and History.* The Myth of the Eternal Return. New York, NY: Harper Torchbooks, 1954.

M. Eliade, *The Sacred and the Profane.* The Nature of Religion. New York, NY: Harper Torchbooks, 1961.

H. Frankfort *et al., The Intellectual Adventure of Ancient Man.* Chicago, IL: University of Chicago Press, 1946.

T.H. Gaster, *Myth, Legend, and Custom in the Old Testament.* New York, NY: Harper & Row, 1969.

H. Ringgren, *Religions of the Ancient Near East.* Philadelphia, PA: Westminster Press, 1973.

G. Van der Leeuw, *Religion in Essence and Manifestation.* London: Allen & Unwin, 1938.

IX IZRAELIS IR DOVYDO SOSTAS

J. Bright, *A. History of Israel.* Philadelphia, PA: Westminster Press, ^{3}1981. P. 184-228.

J.J. Castelot, "Religious Institutions of Israel", *JBC* 76:1-165.

R. Clements, *Abraham to David.* Studies in Biblical Theology, 2-oji serija, No. 5. Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1967.

F.M. Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic: Essays in the History of the Religion of Israel.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973. P. 217-289.

R. de Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Instututions.* New York, NY: McGraw-Hill, 1963. P. 65-386.

P.F. Ellis, "1-2 Kings", *JBC* 10:1-79.

I. Hunt, "Excursus: Israel and her Heighbors", *JBC* 11:1-32.

E.H. Maly, *The World of David and Solomon.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1965.

J.C. Turro, "1-2 Samuel", *JBC* 9:1-73.

G. von Rad, *Old Testament Theology.* I tomas: The Theology of Israel's Historical Traditions. Edinburgh: Oliver & Boyd, 1962. P. 3-102.

A.G. Wright, R.E. Murphy, J.A. Fitzmyer, "A History of Israel", *JBC* 75:1-62.

X. MESIANIZMAS; DIEVO KARALYSTĖ ISTORIJOJE

Catholic Biblical Quarterly 19 (1957) 1-92. Kone visas numeris skirtas mesianizmui.

A. Gelin, *The Key Concepts of the Old Testament.* New York, NY: Sheed & Ward, 1955.

P.F. Ellis, *The Men and the Message of the Old Testament.* Collegeville, MN: Liturgical Press, [3]1976. P. 340-370.

P.F. Ellis, *The Yahwist.* The Bible's First Theologian. Collegeville, MN: Liturgical Press, 1968.

J.L. McKenzie, "Royal Messianism", veikale *Myths and*

Realities. Milwaukee, MN: Bruce Publishing Co., 1963. P. 203-250.

J.L. McKenzie, "Aspects of the Old Testament Thought", *JBC* 77:1-178.

J.L. McKenzie, *The Two-Edged Sword.* Garden City, NY: Doubleday Image Book, 1966, P. 327-344.

S. Mowinckel, *He That Cometh.* The Messiah Concept in the Old Testament and later Judaism. New York, NY/Nashville, TN: Abingdon Press, n.d.

V. Rochford, C. Hastings, A. Jones, *Pattern of Scripture.* New York, NY: Sheed & Ward, 1959.

G. von Rad, *Old Testament Theology.* II tomas: The Theology of Israel's Prophetic Traditions. Edinburgh & London: Oliver & Boyd, 1965. P. 319-409.

C. Westermann, *The Old Testament and Jesus Christ.* Minneapolis, MN: Augsburg Publishing House, n.d.

C. Westermann, *Handbook to the Old Testament.* Minneapolis, MN: Augsburg Publishing House, 1976.

NAUDOTŲ ŠV. RAŠTO SKAITINIŲ RODYKLĖ

Pradžios knyga: Pr

1-11 30,35,40,73, 436,437,450
1,1-2,4a 91,139
1,26-27 20
1,26-28 227,329
2-3 452
2-11 311
2,4b-25 91
2,4b-3,24 139,443,450, 457
2,4b-12,3 443
2,7 201
2,18-25 201,329,456
2,23 455
2,23-24 455
2,25 445
3 443,452
3,15 437,443,449, 450,454,455, 457,464,469
3,17-19 453
3,20 454
3,22-23 453
4-11 437
4,1 38
4,1-16 312
4,1-26 453
4,26 140
6-9 91
8,22 166
9,1-17 203
9,4 201
9,8-17 166
9,13-15 167
9,18-27 312
9,18-29 453
10,21-24 95
11,1-9 91,312
11,10-26 89
11,12-26 89
11,28 83
11,30 457
11,31 83
12-50 30,35,40,51, 81,82,450
12,1-2 81
12,1-3 431,437,447, 455,469
12,1-3.7 437
12,1-4 100,101
12,1-4a 140
12,1-9 31
12,4-7 269
12,5 89
12,6 51,84,299
12,7 236
12,10-17 52
14,13 41,96
14,18-20 100
15,1 102
15,1-21 203
15,5-7.13-20 437
15,7 83
15,7-21 100,202
15,9-20 211
15,13 111
15,17 101
15,18 266
16,2 93
16,13 100
17,1 100
17,1-8 83
17,1-14 437

17,1-27 203
17,7 204
18,19 453
18,17-19 437
19,30-38 256
19,30-38 453
20,1-18 52
21,33 100
23,10 94
24 84,88
24,3 453
25,12-16 296
25,20 89
25,21 457
26,1-5 236
26,6-11 52
26,12 96
26,24 102
27 259
27,1-40 93
27,46 453
28,1.6-9 453
28,3 100
28,3-4.13 236
28,13 102
28,17 104
28,19 100
29 84,88
29,16-30,24 295
29,31 457
29,31-35 292
30,14-20 292
30,22-24 287
31,13 100
31,19.30-35 92
31,42.53 102
31,44-54 202
32,27-28 132,143
32,29 138
32,24-32 295
32,28 295
33,18-20 291
33,19 96
35,7 100
35,11 100
35,16-20 287,295
36 256
36,10-14 296
36,31-39 345
37-50 104
37,26 454
38 453,454
38,27-30 454
39,1-20 105
39,14 41
41,41-43 105
42-46 96
43,1-12 454
43,14 100
44,14-34 454
45,10 108
46,1-7 31
46,28 454
46,28ss. 108
48 295
48,3 100
48,15 103
48,16 103
49,5-7 295
49,8-12 458,449,454, 455,457,469
49,9 458
49,10 458
49,10-12 458
49,13 458
49,24 102
49,25 100
49,27 88
50,15-26 85
50,24 109

Išėjimo knyga: Iš

1 121
1-14 437
1-15 120
1-24 51
1,8 81,109,110
1,8-22 85
1,9-11 110
1,9-22 109
1,15-20 170
1,16 41
1,19 41
2-4 125
2,1-7,7 122
2,7-10 126
2,11-15 127
2,15 127
2,15-22 128
2,18 128
2,24 204,437
3 139
3-4 133,140,143
3,1 128,192
3,1.4.11.12.13 139
3,1-8 139
3,1-14 81,125,171
3,1-17 128
3,1-4,17 52
3,1-6,1 156
3,2 101
3,2.4.7.15 139
3,5 142
3,6 82,102,130
3,6.15 104,130
3,6.15-16 437
3,7-8 131,236
3,9-15 139,140
3,10 131,143
3,12 137,186,197,199
3,13 132,134,135
3,14 133,134,135,
137,138
3,14a 133
3,14b 133
3,15 133,134,135,140
3,17 94
3,18 139
4,2-5 158
4,12.15 138
4,14-17 52
4,21 52,144
4,22 442,449
4,22-23 144,226
5,1-6,1 145
5,2 145
5,3 171
5,5-18 145
6,2-3 140
6,2-8 204,437
6,2-7,7 52,140,156
6,3 100
6,7 138
6,9 168
6,16.25 127
6,23 200
6,28-7,7 159
7-11 160
7,1-6 52
7,8-11,10 145
7,8-13 52,158,159
7,8-10,29 122
7,12 158
7,14-24 161
7,14-10,29 163
7,16 171
7,19 161
7,22 168
8,1.8 171
8,2 165
8,7 168
8,15.32 144
816-19 161

8,23 156
8,25 171
8,27-28 171
9,14 165
9,29 123
9,34-35 144
10,1-20 159
10,3.24-29 171
10,27-29 163
11-13 163
11,1 165
11,1-8 164
11,1-10 164
11,1-13,16 122,169
11,2-3 164
11,7-8 156
11,9-10 164
12 36
12,1-8 243
12,1-20,28 164
12,1-28 164
12,11 162
12,12 122
12,12-39 162
12,13 162
12,13.23.27 162
12,21-23 164
12,23 162
12,24-27a 164
12,26-27 170
12,29-30 164
12,29-36 164
12,31-36 164
12,37 170
12,37-39 164
12,38 171,185
12,40 110,111
12,40-42 164
12,43-51 164
13,1-6 164
13,17 172
13,17-14,31 122
13,17-15,27 169
13,18 50,172
13,20 172
13,21 101,129
13,21-22 174,179
14 173,176,178,179
14,3 175
14,5a 163
14,11-12 175
14,13-14 175,180
14,15 175
15,15-31 175
14,19 174
14,19-20 174
14,21a.22 177
14,21b.24-25 176
14,23.26-28 177
14,29 177
15 173,180,181
15,1 180
15,1-18 43,122,180,218
15,3 180
15,11 226
15,17 180
15,19-21 122
15,21 178,180
15,22-26 190
15,22-17,16 195
15,22-19,2 186
15,23-27 239
15,23-18,27 239,240
16,1-36 187
16,2-3 190
16,13 189
16,15 188
17,1-7 189
17,2-7 190
17,7 187
17,8-16 189,371
17,14 49,189

18 195,201
18,1 128
18,5 195
18,13-27 254
19-24 196,203,213,219, 437
19,1 195,239
19,1-2 195,197
19,1-40,36 239
19,1-Sk 10,10 195
19,2 195
19,3b 198
19,3b-6 185,197,198,204
19,4 198,214
19,4-5 214
19,5 199,202
19,6b 198
19,9-20,20 200
19,16-19 200
19,18 101,129,192
20,1-2 43,214
20,1-7 52,203,205, 206,208,209, 210,300,301
20,2 138,143,215,218
20,3 226
20,3-4 223
20,3-17 214
20,4 227
20,7 138
20,8-11.12 120
20,22-23,33 197,206, 208,301,302
21-23 205
21,15-17 209
21,17 208
21,28-36 208
22,5-6 208
22,7-9 303
24 200
24,1-2.9-11 200,203
24,1-11 203
24,3 204
24,3-8 201,202,204
24,4 296
24,4a.7 214
24,7 201,205
24,8 201
24,11 201
25-31 196,204,206, 219
25,10-22 252
25,22 253
26-27 243
28,30 347
32-34 51,196,219
32,1 221
32,5 221
32,1-34,35 219
32,1-35 219
32,4 219
32,19-20 221
33,7-11 243
33,11 243
33,16 223
33,17-23 201,225
33,19 138,222
33,19-23 222
33,20 225
33,23 225
34,1 223
34,5-7 221,222
34,10-11 223
34,10-26 206,207
34,10-28 203,223
34,11-16 223,228
34,14 228
34,14.17 223
34,22-23 325
34,26 223
34,28 223
35-38 243

35-40 196,204
37,1-9 252
40,2-3.14-36 253

Kunigų knyga: Kun
1-18 206
1,1-27,34 239
8,8 347
17,11 201
19-26 206
19,18b 210
27 206

Skaičių knyga: Sk
1-10 206
1,1-10,10 239
7,89 253
10,10 195,239
10,11 238,239
10,11-20,22 195
10,11-20,30 240
10,35-36 252
11-14 238
11-20 241
11,1-3 190
11,4 242
11,4-6 190,241
11,16-17.24-26 243
11,31-34 189
12 241
12,1-2 190
13-14 254
13,26-27 239
13,34 255
14,1-4 255
14,2-3 191
14,26-39 239
14,39-45 255
15 240
16 241
16,12-14 191
16,13 255
17 240
18 240
18-24 238
19 240
20-36 256
20,1 239
20,2-13 191,240
20,14-16 240
20,14-21 257
21,1-3 255
21,4-5 191
21,21-25 258
21,31-35 258
22-24 258
22,1 258
22,1-21 459
22,2-24,25 458
23,1-12 459
23,8-10 259
23,13-26 459
23,26-24,13 459
24,7 459
24,7.17 458,459
24,14-25 459
24,17 363,459,469
24,19-24 454
26,63-65 239
27,21 347
28-31 206
33-36 206
33,10-11 173

Pakartoto Įstatymo knyga: Įst
1,2 193
1,46 239
3,1-11 258
3,11 258
4,12 129
5,3 305
5,6-21 52,206,208,

209,210,300,301
5,11 138
5,12-15.16 210
5,13-15.21 209
6,4-5 315,327
6,5 437
6,20-23 235
6,20-25 42,145,216,218
7,1-2 372
7,8 225
8,2-3 242
8,3 190
8,7-10 235
9,28 269
10,5 299
11-26 260
12-26 206,208,302
12,23 201
16,1-3 169
17,14-20 404
17,18-19 442
17,18-20 303
20,1-21,14 372
21,2-6 208
23,17 319
25,17-19 189
26,5 88
26,5-9 36,119,216, 235
26,5-10 42,437
27 206,298,300
27,11-26 299,301
31,9-13 300
31,14-15 243
33,8 240,347
34 263

Jozuės knyga: Joz
1-12 238,278,280, 282,284,288
1,1-9 266
1,7-9 267
1,9 269
2-12 269
3-5 278
4,3.8.20 296
4,5-7.9 296
6-7 280
6-8 279
7 372
7-8 287
8,17 287
8,30-35 298,299
8,33 298
8,34 299
9 279
10 280
10,12-13a 279
10,13b 279
10,31-33 283
10,33 280
10,36-37 281
10,38-39 281
11 280,283
11,16-23 280
11,23 281
12,16 287
13 285
13-22 288
13,2-6 281
13,3 349
15,13-19 281
15,63 281
16,10 281
17,12.18 281
23 280,288
23,12-13 281
24 238,288,289, 290,292,298, 299,300,305
24,1 290
24,1-4 437

24,1-18 36
24,2 97,313
24,2a 298
24,2-13 42,98,216, 218
24,2b-13 298
24,13-14 238
24,14 97,98
24,14-15 290
24,14-24 298
24,15 292,327
24,16-18 298
24,19-21 298
24,22 299
24,22-24 298
24,24 291
24,25 301
24,25-26 299
24,25-28 218,290
24,27 299
24,28-31 314
24,32 289

Teisėjų knyga: Ts

I 281,283,284
1,1 282
1,10 281
1,1-2,5 314
1,10 281
1,11-15 281
1,19 285
1,22-26 287
2,6-9 314
2,6-3,6 314,316
2,6-16,31 314,331
2,10 315
2,13 317
2,16 335
3,12-30 340
3,12-31 332
3,31 342
4 337
4-5 372
4-6 336
4,4-5 335
4,11 128
5 337
5,2.9 372
5,2.31 338
5,5 193
5,6 337,342
5,11.13 186
5,19 337
5,20 338
6-8 340
6,5 340
6,25-32 341
6,34-35 335
7,1-23 372
7,1-25 341
8,22 345
8,23 345
9 345
9,1-10,5 331
9,4 289
9,5 346
9,7-15 346
9,22 346
9,45 346
10,6 317
10,6-12,7 340
11,16-18 240
12,8-15 331
13-16 335,342
13,17-18 138
14,6 336
17-21 314,331
19-21 333,344
19,29 334
19,30 334
20,26-27 332

21,1-24 332
21,19 332

Rutos knyga: Rut
1,1 309
4,18-22 454

1 Samuelio knyga: 1 Sam (1 **Karalių** pagal arkivysk. J. Skvirecką)
1-3 347
1-4 344
1-12 347,350,365
1,3 332
1,3.7.21 347
1,7.9 387
1,23 449
2,19 332
3,1-2 347
4,1 269
4,1-7,2 347
4,3 348
4,5 348
4,6 348
4,12-7,2 349
4,22 349
7,3-8,22 350,352
7,4 317
7,4-14 352
7,15-17 335,352
8,1-3 353
8,4-5 353
8,5 450
8,7 353
8,10-22 353
9,1-10,16 350,352
9,3 350
9,5-8 351
9,9-11 351
9,12-13 351
9,16 368
9,16b 358
10,1 368
10,1-2 351
10,10-11 370
10,17-25 354
10,17-27 350,352,353
11 350,352
11,1-2 351
11,4-5 351
11,6-11 368
11,7 334,352
11,12-14 352
11,15 352,354
12 350,352,354
12,10 317
13-16 369
13-21 365
13-31 366,378
13,2 368
14,6 370
14,18-23 374
14,24-46 370
14,31-35 374
14,48 368
14,52 368,370
15 189,371
15,7-9 373
15,12-21 373
15,22 373
15,23 374
15,24-25 374
15,28 374
15,33 374
15,35 375
16,1-13 378
16,1-18,30 369
16,13 376
16,14 369,375,376
16,14-23 378,379
16,17-22 379
17 366

17,1-51 378
17,1-18,5 379
17,55-58 379
18,7 376
18,8 375
18,10 376
19,18-24 370
21,4-5 372
21,12-15 376
22 369
22,6-8 375
22,6-23 386
22,9-19 376
23,1-5 282
23,18 211
25,2-35 382
27,8-12 382
27,12 449
28,5-6 377
28,7-11 377
28,7-25 377
28,25 377
30 373
30,16-31 382
31,8-10 378

2 Samuelio knyga: 2 Sam (2 **Karalių** pagal arkivysk. J. Skvirecką)
1,17-27 377
1,27 377
2,3-4 382
2,4 378
2,8-11 382
2,12-13 382
2,12-17 382
2,14-15 382
2,16 382
3,6-11 383
3,12-15 383
4,1 348
4,4 326
5,1-5 378,458
5,3 399
5,5 382
5,6 384
5,8 384
5,9 385
5,10 384
5,11-12 383
5,16 326
5,17 383
5,17-25 383
6,1-23 386
6,17 253
7 366,401,448
7,1-3 393,449
7,2 253,387
7,4-6 394
7,4-10 449
7,5-7 387
7,6 387
7,8 441
7,8-16 386,393,394,402, 434,440,441,442, 447,448,455,465
7,11b-13 394
7,14 442,449
7,14a 394
7,14-16 449
7,14b-16 394
7,15-16 449
7,17-29 449
8,1-8 458
8,1-14 383
8,15 393
8,15-18 385
9 440
9-20 366,379,389,400
9,6 326
10,1-19 383,458
11-12 210,303,444

11,1-5 390
11,6 390
11,11 372,390
11,14-17 390
11,27 390
12 390
12,1-5 391
12,6-7 391
12,11 391
12,13 391
12,13-14 391
13 391
14,4-17 385
15-17 391
15-18 389
15,1-6 385
18,9-15 391
18,33 391
20,1-2 389
21,1-14 383
21,8 325
21,15-22 383
21,19 379
23,1-5 395,460
23,1-7 394
24,1-4 387
24,9-17 388
24,17-25 388
24,18-25 387,404
24,25 387

I Karalių knyga: 1 Kar (3 **Karalių** pagal arkivysk. J. Skvirecką)
1-2 366,379,389,392, 400
1-11 365
1,1-4 392
1,11-31 456
2 401,440
2,19-20 456
2,46 401
3-11 401
3,1 413
3,1-9 402
3,3-14 401
3,3-15 403
4,7-19 408
4,11.15 408
4,20-21 403
4,22-28 408
4,26 407
4,29-34 403,424
5-7 404
5,3-6 401
5,12b 211
5,13-18 409
5,16 409
6,11-13 401
7,23-26 413
8,12ss. 441
8,12-53 404
8,14-61 401
8,16 441
8,27 405
8,29 405
8,51.53 424
9,1-9 401,412
9,15-19 407
9,16 413
9,26-28 407
10,1-10 388
10,1-13 399,408
10,2 408
10,10.26-29 407
10,13 408
10,22 407
10,28-29 407
11,1 412
11,1-13 401
11,3 412
11,4 412

11,9 412
11,14.23 425
11,15-25 400
11,26-28 410
11,29-39 410
11,41 401
12,28 219,221
12,25-33 219
14,21 456
15,2 456
18,24 129
19,8 194,238
19,9-12 225
19,11-13 200
19,12 225
21,1 388
22,42 456

2 Karalių knyga: 2 Kar
(4 **Karalių** pagal arkivyskupą J. Skvirecką)
8,26 456
9,11 376
11 460
12,1 456
12,1-16 460
14,2 456
15,2 456
15,29 465
16-19 463
16,3 463
16,9 463
17,1-41 463
18,2 456,462
21,1 456
23,31 456
24,17 468

1 Kronikų knyga: 1 Kr
8,34 326
9 390
10 390
11-29 379
14,7 326
17,7-14 440,441,448
20,5 379
22,7-8 449
25 387
29,11 432

2 Kronikų knyga; 2 Kr
28,3 463

Tobijo knyga: Tob
13,23 432

Esteros knyga: Est
11,2-16,24 29

Jobo knyga: Job
4,8-10 166
9,5-10 167
26,5-14 167
36,26-37,18 167
38,1-41,26 167

Psalmynas: Ps
2 442,449,460,465
2,7 394
17(18),8-13 175
21(22),29 432
22(23) 103
23(24),7-10 392
28(29) 200
44(45) 449,460
47(48) 431
50(51) 392
65(66),6 39
71(72) 442,449,460,465
73(74),12-17 181
(76(77),16-20 181
77(78) 124,159

77(78),11-12 165
77(78),12-16 36
77(78),12-55 39
77(78),43-51 160
77(78),54-55 233
77(78),56-64 326
77(78),60 254
77(78),65-72 397
77(78),67-69 397
77(78),70-72 397
80(81),9-11 39
88(89) 397,440,442,449
88(89),4-5 397,429
88(89),20-38 441,448
88(89),27 442
88(89),47-52 398
92(93) 431
95(96) 431
96(97),2-5 193
99(100) 431
102(103),7 43
103(104),14-15 309
103(104),14b-15a 312
104(105) 159
104(105),27 166
104(105),27-36 160
109(110) 442,449,456, 460,465
113A(114),3-6 263
113B(115),9-16 326
131(132) 441,442
131(132),11-16 396
131(132),13-18 441
135(136),10-22 39

Išminties knyga: Išm
13,1-14,31 97
16-19 40

Izaijo knyga: Iz
1-39 461
2,12-22 200
5 312
6-12 449
6,1-8 200
6,5 201
6,10 144
7,1-9 462
7,6 463
7,7-9 190
7,9b 463
7,10-17 462
7,14 167,462,463,465
7,15-16 465
7,15-25 463,464
8,8b.10b 462
8,21-22 465
9 397
9,1 280
9,1-6 462,465,466
9,6 465
11 397
11,1-9 401,462,465,466
33,22 335
37,35-37 465
40-55 461
40,18-26 227
46,1ss. 227
52,13-52,12 468
55,3 468
56-66 462
61,1-2 470

Jeremijo knyga: Jer
2,1-13 204
2,2-3 186
2,2-7 39
2,7 237
2,28 317
3,19 237
7,12-14 348
7,16-20 226

17,24-25 467
22,4 467
22,20-30 446,467
23,1-6 446
23,5 446
23,5-6 445,466,467
23,6 466,468
23,23-24 221
23,28-30 467
24,1-10 467
25,11 467
26,6.9 348
29 467
29,10 467
30,8-9.21 446
31,10 103
31,31-34 434,446,467
31,32 39
32,10-15 467
34,18-19 202
35 312
44,15-19 226

Ezechielio knyga: Ez
16 204
16,60 446
17,22-24 446,468
20,5-6 39
21,32 446
26 204
34,5-12.23 103
34,23-24 446
36 468
36,22-28 434
36,25-38 446
37,1-27 446

Danieliaus knyga: Dan
3,24-90 29
3,26-45 40
7,13-14 469
13,1-64 29
14,1-42 29

Ozėjo knyga: Oz
2 237,326
2,2-13 204
2,14-15 39,186
4,1-3 204
8,4 358
9,10 186
9,15 358
10,3.9 358
11,1 38
12,13 39,144

Amoso knyga: Am
2,9-11 38
2,10 237
3,1-2 38,204
9,7 39

Michėjo knyga: Mch
1,3-4 193
4,13-5,5 466
5 449
6,1-8 38
6,4 39

Agėjo knyga: Ag
2,21-24 468

Zacharijo knyga: Zch
3,8 468
6,9-14 468
7,9-10 468
9-14 468
12,1-13,16 468

Evangelija pagal Matą: Mt
1,23 464
4,2 238

4,4 190
5,17 470
6,28-30 399
13,10-15 144

Evangelija pagal Morkų: Mk
12,28-34 210

Evangelija pagal Luką: Lk
1,32 378
1,37 11
2,52 435
4,14-22 470
9,30-31 124
9,31 37,124

Evangelija pagal Joną: Jn
4 34
4,6 289
4,25-26 446
6,31 188
10 103

Apaštalų darbai: Apd
7,38 186

Laiškas romiečiams: Rom
1,20 130
3,25 201
4,17 84
9-11 34
9,17 145
11,33 24
11,33-34 10
11,33-36 435

1 laiškas korintiečiams: 1 Kor
1,23 10
11,25-26 202

Laiškas galatams: Gal
3,17 111
4,1-4 34
4,4 470

Laiškas žydams: Žyd
1,1 19
1,1-2 9
8 21
11,1-2 9

1 Petro laiškas: 1 Pt
2,5.9 199

Apreiškimas Jonui: Apr
16,16 337
21,1 181

DALYKŲ IR VARDŲ RODYKLĖ

A
Aaronas 52, 122, 156, 158, 159, 178, 190, 219, 220, 241
'Abdu-Hebas ('Abdu-Heba) 274
Abelis 312
Abi 462
Abiataras 386
Abimelechas 331, 344-346, 355
Abiramas 191, 241
Abneris 382, 383
Abram(as) 84, 103
Abraomas 31, 38, 41, 43, 45, 52, 59, 63, 82, 83, 84, 86, 89, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 111, 203, 236, 431, 433, 436, 437, 445, 446, 447, 454, 455, 470
Absalomas 389, 391
Abū Simbelis (Abu Simbel) 276
Achabas 444, 460
Achazas 445, 461, 462, 464
Achanas (Achan) 372
'Ądam, žr. Žmogus 227
Adamas (Adam) 278
Adomas 38, 454
'Adonai 134-135
Adonijas (Adonijah) 400
Afrika 157, 189, 270, 285
Agadė (Agade) 126
Agagas (Agag) 373
Agėjas 468
Aharoni, Y. 239, 406
Ahijas (Ahijah) 374
Ahijas (Ahijah), pranašas 410
Ahmosė I 107, 108, 110, 112, 272, 289
Ai, miestas "Griuvėsiai" žr. "Griuvėsiai" 278, 282
Aijalonas (Aijalon) 279
Aiškinimas 29, 169
Akadai 86, 87, 311
Akadas (Akkad) 86
Akenatonas (Akhenaton) 105, 273, 275
Akhetaton, žr. Amarna ir Tell el-Amarna 273
Akkadas 126
Akki 126
Albright, W.F. 113, 136, 321, 322, 323, 329, 338, 369, 406, 458
Aleksandras Didysis 32
Alonso-Schökel, L. 37
Alt, A. 102, 207, 283
Amalekas 189, 383
Amalekiečiai 368, 371, 373
Amarna 272, 273, 274, 275, 289, 291, 321
Amenhotep III 273
Amenhotep IV, žr. Akenatonas 272-273
Amfiktijonija, žr. Giminių lyga 296, 297, 298
Aminadabas 454
Ammonas 256, 257, 345
Amnonas 391
Amon 122
Amonas (Amon) 273, 383
Amoriečiai 86-90, 92, 103, 106
Amosas 38, 124, 204, 236, 444
Amurru, žr. Amoriečiai 87
Anat 320
Anata (Anat) 321, 322, 329
Anatolija 93, 95
Anderson, B.W. 56, 68, 98, 99, 107, 111, 115, 127, 159, 162, 165, 173, 181, 205, 208, 291, 301, 325, 371, 385, 396, 462
Antilibanas 270
Antrasis Izaijas 124
Apeigos 221, 240
Apiru, žr. Habiru ir Habirai 41

Apokrifinė knyga 30
Apreiškimas 24, 54, 73, 74, 77, 96, 115, 129, 211, 432, 470
Apreiškimas Jonui 25
Apsireiškimas 131, 241
Apšvietos amžius 51, 56, 399, 412-413
Apvaizda 241, 269, 356
Aqaba (Aqabah) 127, 173, 257, 407
Arabija 62, 127, 192, 233, 331, 340, 388, 407, 408
Arabijos dykuma 83, 87, 92, 256, 383
Arabos slėnis (Arabah) 270
Aradas 244, 406
Aramajai 88
Aramas 383
Aramiečiai 88
Aram-Sirija, žr. Sirija 257
Arauna (Araunah) 387
Archeologija 10, 11, 70, 77, 83, 86, 107, 110, 112-113, 181, 211s., 257, 269, 272, 283, 284, 287, 289, 313, 325, 337-338, 341, 348, 363, 406, 447
Architektūra 405-406
Armėnija 92
Arnonas 256
Artimas giminaitis (Go'el) 103, 156
Artimieji Rytai 15, 32, 34, 35, 44, 45, 70, 72, 83, 91, 126, 129, 132, 158, 169, 210, 214, 226, 254, 257, 269, 275, 277, 302, 310, 341, 357, 358, 383, 384, 388, 393, 395-396, 399, 401, 424, 439, 456
Artumas (Dievo) 157, 166, 167, 168, 175, 178, 189, 193, 200, 221, 225, 242, 348, 349, 387, 397, 406
Asirija 32, 331, 343, 364, 365, 400, 411, 462, 463, 465
Asmuo (Dievas) 138, 139, 329
Astruc, J. 51
Ašdodas 349
Ašera 321
Aš Esu, žr. Jahvė 133
Aškelonas 349
Aštartė 317, 318, 319, 320, 325, 328, 330
Ašūras (Asšūr) 87
Atalija 460
Ateisiantis, žr. Mesijas 461
Ateitis 19, 22, 39, 165, 234, 350, 357, 367, 433
Atmintis 19, 70
Aton 273
Atpirkimas 22, 175, 177, 178, 226
Atsimainymas 124
Atskaitingumas 302
Atskirumas 199
Atžala 199, 466, 467
Audra 200
Auka (Eucharistinė) 36
Auksinis veršis, 219, 220, 221, 223, 224
Autorystė 68, 70, 72-74
Autorius 22, 23, 51, 68, 70, 71, 74, 286, 392, 393, 400-403, 450, 469, 470
Avaris, žr. Tanis 107, 108, 111, 112
Avinėlis 162
Azija 112, 272, 331

B

Baalas 317, 318, 319, 320, 321, 322-323, 324-327, 328, 329, 330, 340, 369
Baalata 317, 318
Baal-jada 326
Baalizmas 326, 328, 329
Baal-Safonas (Baal-Safon) 172
Babelio bokštas 89, 91, 312
Babilonas 62, 64, 65, 66, 87, 312
Babilonija 10, 32, 39, 467, 468
Babilono dinastija, Pirmoji 87,

89-90
Baimė 129-130
Balaamas (Balaam) 258-259, 458-459
Balakas (Balak) 259
Balata 289
Balčiūnas, prel. dr. V. 11, 21
Balčiūnas, P. 11
Baly, D. 269
Baltija 35
Baltzer, K. 211
Bandymas 190
Barakas (Barak) 316, 337
Barucho knyga 30
Barucq, A. 25
Basanavičius, J. 19, 393
Bašanas (Bašan) 257
Batšeba 390, 392, 400, 456
Beegle, D.M. 157, 172, 174, 194, 214
Beeršeba 101, 238, 239, 255, 271
Beyerlin, W. 218
Bendrija 31, 35, 41, 45, 46, 57, 70, 71, 72, 73, 120, 171, 172, 186, 192, 195, 204, 210-211, 217, 225, 259, 269, 290, 292, 334, 355, 398, 431
Katalikų 26, 27, 29, 30, 124
Ortodoksų 30
Sinajaus 447
Benjaminas 88, 287, 332, 355
Betelis (Betel) 103, 219, 278, 283, 287, 325, 332, 352, 379
Betliejus 380, 382, 403, 420
Bet-Šanas (Bet-Šan) 251, 272, 346, 378
Bet-Šemešas (Bet-Šemeš) 280
Biblija, žr. Knyga 27, 265
Blogis 210, 452-453
Boazas (Boaz) 454
Bodenheimer, F.S. 187, 188
Boghaz-Köy 66-67, 94
Brazdžionis, Bernardas 15
Brown, R.E. 22, 51, 72, 432
Bright, J. 41, 50, 82, 83, 87, 89, 93, 95, 96, 103, 108, 111, 141, 170, 194, 208, 218, 279, 285, 297, 447, 466
Brueggemann, W. 399, 403
Buber, M. 38, 138, 142, 198, 330, 430
Budde, K. 142
Būtis 136-137
Buttrick, G.A. 41, 84, 94

C
Campbell, E.F., Jr. 89, 93, 94, 126, 267, 271, 273, 285
Cassuto, U. 174
Cazelles, H. 25, 71
Centras 395
Charisma 335-336, 375, 400
Cheopsas 147
Christos, žr. Pateptasis 433
Childs, B.S. 68, 82, 126, 207
Civilizacija 46, 83, 86
Clements, R.E. 395, 424
Coats, G.W. 191, 242
Cohen, R. 239
Collins, T.A. 51
Couturier, G.P. 466
Cross, F.M. 101, 102, 141, 175, 180, 220, 243, 254, 321, 395, 441

Č
Čepinskas, V. 15

D
Dabartis 20
Damaskas 257, 270
Danas, žr. Dan piliakalnis 219
Dangaus taryba 226
Danieliaus knyga 27, 29, 30
Dan piliakalnis (Tell Dan) 154
Datanas 191, 241
Davies, N. de G. 105
Debiras (Debir) 280, 281, 283
De Boer, P.A.H. 200

Debora 316, 335, 336, 337, 338, 342, 372
Degantis krūmas 128-132
Dekalogas, žr. Dešimt įsakymų 138, 203, 208, 226, 300, 301
Apeiginis 207, 223
Delfai 296
De Sola, D ir T. 170
De Vaux, R. 82, 94, 101, 105, 127, 137, 163, 165, 172, 194, 205, 215, 216, 241, 297, 301, 302, 347, 404, 406, 408
"Dieviškasis Apreiškimas" 9, 10, 21, 23, 26, 45, 51
"Dieviškosios Dvasios įkvėpti" (Divino Afflante Spiritu...) 51
Derlingasis pusmėnulis 32, 44-45, 83, 86, 91, 92, 93, 96-100, 103, 106ss., 111, 113, 114, 133, 192, 211, 224, 234, 266, 267, 271, 304, 311, 312, 313, 316, 318, 320, 324, 326, 363, 364-366, 388, 437, 448, 462
Dešimt įsakymų, žr. Dekalogas 52, 138, 194, 203, 204, 208, 209, 210, 214, 215, 217, 223, 299, 300, 301,
Dešimtoji rykštė, žr. Didžioji nelaimė 164, 169
Dešimt žodžių, žr. Dešimt įsakymų 209
Deuterokanoninė 27, 30
Deuteronominis 437
Deuteronominis istorikas 266, 280, 282, 283, 284, 285, 288, 299, 314-316, 330, 332, 336, 347, 350, 354, 358, 365, 401-403
Deuteronomistinis 53, 54-55, 70, 123, 164, 194
Deuteronomistas 366
Didžioji nelaimė, žr. Dešimtoji rykštė 163, 164
Dievas-faraonas 100
Dievas Šaddai 100, 203
Dievybė 130-131
Dievo karalystė 432, 434, 446, 469
Dievo Sūnus 20
Dievų taryba 100
Dykuma 37, 124-125, 186, 191, 195, 234, 239-241, 241-242, 243, 257, 260, 269, 292, 294, 311
Dinastija 432
Dovydas 32, 45, 95, 211, 295, 303, 364, 366, 367, 368, 369, 373, 375, 376, 377-388, 389, 390, 392, 403, 404, 409, 410, 411, 430, 441, 445, 446, 448s., 451, 454, 458
Naujasis 446, 467, 468
Dovydo dinastija 367, 378, 393, 397, 398, 402, 411, 433, 439-440, 441, 443, 445, 454, 457, 460, 461, 463, 464, 465,
Dovydo miestas 417
Drama 50
Drausmė 372
Drožinys 227
Durham, J.I. 137
Dvaro istorija 366, 379, 389, 390-391, 400-403
Dvasia 344, 350-351, 368, 370, 373, 375, 380, 385, 401

E

Ebalis (Ebal) 279, 289, 298
Ebenezeris (Eben-ezer) 348, 349
Ebla, žr. Tell Mardikh 103, 114, 141
Edomas 240, 256, 257, 258, 339, 383, 400
Efraimas (Efraim) 271, 282, 287, 351

Efronas (Efron) 94
Egėjo jūra 276, 278, 331, 341, 365
Egiptas 10, 31, 32, 34, 36-37, 40, 44, 50, 76, 83, 85, 95, 96, 97, 99-100, 104-106, 108ss., 110, 112, 114, 122, 125, 126, 131, 137, 145, 157, 169, 170, 172, 175, 181, 182, 185, 186, 197, 216, 217, 233, 234, 239, 240, 241, 255, 267, 269, 270, 271, 272, 273-274, 275, 276, 277, 284, 287, 288, 294, 310, 331, 336, 343, 364, 365, 383, 388, 400, 407, 411, 413, 341, 439
Eglon(as) 280, 283, 339
Egzegezė, žr. Aiškinimas 72, 145
Ehud(as) 316, 332, 340
Eissfeldt, O. 68
Ekron(as) 349
Eksodos, žr. Išėjimas 36, 37, 124
El Amarna 105, 112
Elam(as) 87
Elefantinė 329
El-hanan(as) 379
Eliade, M. 98, 320, 327, 424
Elijas 124, 194, 225, 238, 365, 444
El(is) 321, 347, 349, 369, 386
Ellis, P.F. 139, 196, 436, 441, 448, 458, 460, 466
Elizėjus 444
El-jada 326
Elohim(as) 133-134, 135, 139, 140, 220
Elohistas 57, 203
Elohistinis 53, 54-55, 70, 83, 123, 128, 139-140, 141-142, 156, 176, 178, 179, 192, 196, 200-201, 238, 240, 252, 281, 437
El Šaddai, žr. Dievas Šaddai 101, 102, 140
Empiricizmas 51
En-dor(as) 377
Endziulaitis, V. 14
En Gedi šventovė 154
Enoš(as) 140
Enuma eliš 90-91, 99
Erech 91
Esau 84, 132, 256, 259
Esdraelono lyguma, žr. Jezreelis 270
Esteros knyga 27, 29, 30
Etam(as) 172
Etiopija 408
Eufratas 41, 83, 84, 86, 87, 93, 290
Europa 13, 76, 276, 285
Ešnunna 208
Etemenanki 91
Evangelija, žr. Geroji Naujiena 23
Ezdras 32, 301
Ezechielis 204, 446, 468
Ezion-geber(is) 257, 407, 408

F
Fackenheim, E.L. 77, 175
Faraonas 122-123, 143, 144, 159, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 171, 175, 180, 225
Feuillet, A. 25, 68, 71
Filistija 348, 383, 403
Filistinai, žr. Jūros tautos 269, 277, 331, 341-343, 347-350, 353, 363, 364, 368, 377-378, 383
Filson, F.V. 108
Finikija 269, 272, 275, 310, 388, 400, 407, 409, 411

Fitzmyer, J.A. 22
Formgeschichte, žr. Formų istorija 57
Formų istorija 57, 282, 283
Frank, H.T. 194, 269, 286, 404

Frankfort, H. 83, 98, 99, 273, 310, 327
Freedman, D.N. 89, 93, 94, 136, 187, 243, 267, 285, 406
Fundamentalizmas 24

G
Gailestingumas 443
Galatin, P. 135
Galijotas (Goljat) 366, 378, 379
Galilėja 246, 280
Galilėjos jūra 173, 270
Gamta 21, 43, 166-167, 177, 182, 187, 224, 226, 304, 313, 317, 318, 319, 321, 323, 324, 330, 355, 452-453
Gamtos religija, žr. Baalizmas 329
Ganytojas 103
Gaster, T.H. 37
Garizimas 245, 271, 289, 298, 346, 349
Gaza 349
Gebira, žr. Karalienė-Motina 450, 455
Gelbėtojas 174
Geležis 341, 363, 364
Gelin, A. 460
Genealogija 89, 453-455
Geroji Naujiena, žr. Evangelija 215, 219
Gerstenberger, E. 207
Gezer(is) 280, 407, 413
Gibea (Gibeah) 332-333, 344, 368, 369
Giedgaudas, Tėv. P., OFM 11
Giebon(as) 279, 382
Gideon(as), žr. Jerub-baal 316, 325, 335, 340-341, 344-345, 354
Gihon(as) 384
Gilboas (Gilboa) 368, 376, 377, 378, 380
Gilgal(as) 252, 278, 296, 325, 332, 353
Gilgamešepas 90-91
Giminė 294
Giminių lyga, žr. Amfiktijonija 69, 249, 251, 253-254, 286, 288, 295, 296, 297, 300, 301, 302, 305, 310, 313, 314, 316, 324-327, 332, 334, 335, 339, 340, 341, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 354-355, 356, 364, 366, 369, 371, 380, 385, 387, 398, 403, 410, 448
Gyvasis Dievas 329
Glueck, N. 257, 408
Gomora 453
Gordon, C.H. 93
Gošen(as) 85, 104, 107, 108, 148, 156, 276, 310, 311
Graikija 171, 172
Gray, J. 317
Greenberg, M. 94
Greenfield, J.C. 406
"Griuvėsiai", žr. Ai 287
Grobis 372
Grollenberg, H.L. 269
Gunkel, H. 57
Gurney, O.R. 93

H
Habel, N.C. 56
Habirai 95, 110, 234, 274, 275, 286, 291, 294
Habiru, žr. Habirai 41, 88, 94-96
Haldar, A. 84, 94
Hamurabis 64, 87, 88, 89, 91, 208, 302, 303, 304, 364
Haran(as) 84, 86, 89, 92
Haremas 369, 412-413
Harmagedonas 337
Hartman, L. 452
Hattusilis 276
Hattušaš(as) 94
Havener, I. 46
Hazor(as) 280, 283, 407

Hebrajai 88, 91, 107-109, 112, 120, 172, 294
Hebrajus 41, 89, 95
Hebronas (Hebron) 94, 254, 281, 380, 384
Heiler, F. 97
Herem, žr. "Šventasis karas" 237, 372
Hermonas 270, 271
Hesron(as) 454
Hetitai 66, 67, 93-94, 211, 214, 234, 275, 276, 343, 364-365
Hexateuchas, žr. Šešiaknygė 43, 236
Hezekijas 445, 462
Hierogamija, žr. Šventoji santuoka 318
Hieroglifai 166
Hierokratija 347
Hiksai 106-109, 272, 289
Hillers, D. 211
Hyatt, J.P. 466
Hiramas 211, 383, 400, 407, 411
Hivitai 92
Hobab(as), žr. Jetras 128, 129
Holt, J. 101
Horebas 52, 128, 129, 142, 192
Horitai 92
Horma (Hormah) 255
Hort, G. 157
Huesman, J.E. 37, 166, 189
Huffmon, H.H. 218
Huritai 92-93, 106, 364
Hurru 92

I
Istoriškumas 22, 45, 82, 176, 181, 216, 220, 447, 448
Įsūnijimas 449
Įsūnis 360
Iš-baal(as) 325, 369, 382, 383
Išbošet(as), žr. Iš-baalas 382
Išėjimas (iš Egipto), žr. Eksodos 24, 36, 38, 40, 43, 44, 50, 82, 97, 109, 111, 113, 124, 125, 168, 171, 196, 218
Išėjimo įvykis 39, 44, 50, 56, 138, 143, 161, 165, 169, 178, 181, 198, 224, 236
Išėjimas iš Egipto 10, 31, 37, 50, 52, 54, 55, 56, 68, 69, 71, 73, 74, 76, 77, 82, 83, 96, 98, 111, 112, 115, 119, 120s., 122, 124, 158, 162, 163, 164, 171, 172, 173, 178, 195, 215, 216, 217, 219, 222, 229, 234, 236, 257, 260, 290, 292, 293, 294, 314, 324, 387, 443, 470
Išėjimo šventė, žr. Perėjimo šventė 215
Išganymas 10, 23, 34, 40, 42, 103, 114, 123, 157, 430, 433, 435, 436, 438, 448, 469
Išganymo istorija 10, 74, 76, 101, 203-204
Ibn Ezra 51
Idowu, E.B. 132
Ieva 38, 454
Įėjimas (į Pažado Žemę) 37, 124, 234, 294
Ikabod(as) 349
Įkvėpimas 10, 21, 22-25, 30, 45, 46, 106, 460
Yla, kun. prof. S. 11
Ilgesys 10, 11, 20, 180, 410, 433
Iliada 56
Imanencija 226
Immanuel(is) 463, 464, 465
Imperija 34, 275
Irakas 87
Iranas 86
Įsakymai 204-207, 240
Isinas (Isin) 87
Įstatymas (Mozės), žr. Tora 21, 22, 27, 30, 40, 72, 207-208, 211, 219, 266-267, 299, 301, 302, 303, 334, 336, 424

Istorija 10, 11, 19, 20, 22, 40, 42, 43, 54, 70, 74-77, 113, 168, 175-176, 180, 191, 225, 265, 269, 304-305, 317, 328, 344, 430, 454
Istorijos teologija 265-266, 314
Istorijos Viešpats 224-225, 226, 236, 260, 294, 330, 344, 349, 393, 430, 454, 469
Išganytojas 431-435, 436, 438
Išgelbėjimas 39, 50, 175
Išmaelis 88
Ištara 320
Išvedimas (iš Egipto) 234-235
Įvedimas (į Pažado Žemę) 234-235
Įvykis, žr. Išėjimas iš Egipto 143, 156, 169, 180, 224
Izaijas 334, 444, 445, 449, 461, 462, 464, 465
Izaijas, Antrasis 461, 468
Izaokas 31, 43, 52, 82, 84, 96, 102, 103, 104, 236, 436, 453, 454
Izidė 320
Izraelio karalystė, žr. Šiaurinė karalystė 358, 389
Izraelis, žr. Šiaurinė karalystė 219, 411, 462, 463
Izraelis 10, 21, 22, 27, 30, 32, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 50, 53, 56, 74, 97, 100, 113, 120, 137, 143, 170, 186, 189, 195, 198, 199, 205, 211, 215, 216, 218, 222, 224, 237, 240, 242, 243, 253, 258, 259, 277-278, 280, 281, 290, 293, 294, 295, 297, 298, 310, 312, 315, 316, 330, 332, 339, 351, 355, 357, 365, 380, 382, 383, 384, 385, 388, 389, 393, 397, 399, 400-401, 407, 408, 413, 424-425, 431, 434, 438, 443, 444, 447s., 455, 459, 470

J

Jabbokas (Jabbok) 256
Jabeš-gileadas (Jabeš-gilead) 351, 368
Jah (Jo ir Ja), žr. Jahvė 240, 369
Jahvė 14, 134-138, 139-141, 142-143, 144-145, 156, 162, 165, 168, 171, 175, 177, 186, 191. 197, 204, 211, 214, 218, 219, 220, 221, 224, 225, 226, 242, 243, 290, 313-314, 324-327, 329, 330, 332, 339, 344, 370, 431-435, 439, 452
Jahveh, žr. Jahvė 139
Jahvistas 57, 203, 442, 449, 452-453, 456s., 459, 464, 469
Jahvistinis 53, 54-55, 70, 83, 91, 123, 128, 139-140, 141, 156, 158, 159, 161, 162, 164, 174, 176, 178, 179, 189, 192, 196, 200-201, 238, 240, 252, 281, 282, 437
Jahvizmas 326
Jam Suf, žr. Nendrių jūra 173
Jebel Musa (Džebel Musa) 193-195
Jebusiečiai 384
Jefta 316, 340
Jehova (Jehovah) 135
Jėga 133, 329
Jenin(as) 250
Jeremijas 124, 204, 444, 445, 446-468
Jeremijas, J. 404
Jeremijo laiškas 30
Jerichas 244, 278, 286, 296, 332, 339, 372
Jeroboamas I 219, 220, 410, 411
Jeronimas, šv. 29
Jerub-baal(as), žr. Gideonas 316
Jeruzalė 27, 30, 124, 158, 181, 191, 196, 211, 243, 279, 384, 385, 386, 388, 390,

392, 397, 407, 409, 413, 414, 418, 419, 421, 422, 423, 430, 441, 456
Jetras (Jetro), žr. Hobab(as) 128, 129, 142, 195
Jezabelė 460
Jezreelis (Jezreel) 269, 270, 279, 285, 336, 337, 376, 377, 378
Jėzus 21, 36, 37, 238, 399, 446, 447, 469, 470
Jėzus Nazarietis 10
Jišaijis (Jišai) 454
Joabas (Joab) 382, 390
Joašas (Joaš) 340, 341, 460
Johnson, A. 396
Johnson, R.F. 126, 127
Jokūbas 31, 42, 43, 82, 84, 88, 93, 96, 102, 103, 104, 108-109, 122, 132, 143, 171, 202, 236, 259, 287, 289, 291, 292, 295, 436, 453, 454, 458
Jokūbo šaltinis 422
Jonatanas 211, 325, 354, 369, 375, 377
Jopė (Joppa) 409
Jordanas 278
Jordano slėnis 270, 271, 272, 378
Jordano upė 232, 260, 265, 269, 270, 277, 278, 296
Jošijas (Jošijahu) 53
Jotamas (Jotam) 346
Jozuė 31, 42, 69, 96, 141, 189, 239, 255, 263, 266, 269, 271, 277, 279, 280, 281, 282, 286, 290, 292, 296, 301, 314, 327, 332, 336, 344, 350, 431, 435, 437-438
Juda, giminė 410
Juda (Judah), žr. Pietinė karalystė 380, 389, 409, 453
Judaizmas 21, 27, 30, 34, 433
Judas, žr. Pietinė karalystė 32, 53, 281, 382, 411, 439, 464
Judėja 32, 271, 403
Jungtinė karalystė 32, 364, 365, 402, 411, 432, 439, 442-443, 460
Jungtinė monarchija, žr. Jungtinė karalystė 410
Jungtinės Amerikos Valstybės 293
Juozapas 81, 85, 104, 105, 108, 109, 112, 253, 282, 287, 289,
Jūra 122, 123, 169, 173, 174, 177, 180, 181, 182, 413-414
Jūros giesmė 122
Jūros kelias, žr. Via Maris 270
Jūros tautos, žr. Filistinai 276-277, 341, 343, 365

K

Kadeš(as) 240, 241, 243, 254, 256, 257
Kadeš(as) ant Oronto upės 276
Kadeš-barnea 172, 193, 194, 195, 216, 239-241, 256, 269
Kainas 312
Kairas 158
Kaldėjai 83
Kaleb(as) 239, 255
Kanaanas, žr. Palestina ir Pažado Žemė 31, 41, 44, 82, 83, 84, 88, 89, 92, 96, 101, 103, 113, 124, 137, 163, 171, 172, 182, 196, 207, 214, 216, 221, 224, 233, 234, 236, 237, 238, 241, 246, 254, 255, 265, 266-274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 289, 292, 294, 298, 311, 313, 320, 321, 331, 336, 339, 341, 342, 363, 364, 365, 431, 437
Kančia 210
Kanonas 26, 27, 29
  Senojo Testamento 27-30

Katalikų 27-30
Ortodoksų 28-30
Protestantų 27-30
Žydų 27-30
Karaliai 10
Karaliaus vieškelis 257, 258
Karalienė-Motina, žr. Gebira 450, 455, 456, 457, 464
Karalystė 434
Dievo 10, 398
Karalius 351, 352, 353-354, 358, 367, 368, 374, 393, 395-396, 399, 403, 431-435, 439, 447, 459, 460, 461, 465, 467
Karmelis 269
Kaukazas 92
Kaukazo kalnai 233
Kelias 171-175
Kenitai 142-143
Kenyon, K. 286
Kilikija 407
Kyliaraštis 58, 88, 92
Kinereto ežeras, žr. Galilėjos jūra 246
Kirjath-sefer, žr. Tell Beit Mirsim 281
Kišono upelis 237
Klausner, J. 434
Klusnumas 213, 267, 315, 336, 354, 401
Knyga, žr. Šv. Raštas ir Biblija 9, 10, 15, 20, 45, 46, 180, 265
Korah(as) 241
Kovotojas (Dievas) 125, 180
Kraitis 57, 89
Kramer, S.N. 98
Kraujas 201, 202
Krėvė, Vincas 14
Krikščionybė 13, 21, 22, 23, 30
Krikščionija 21, 218
Krikštas 293
Kristus, žr. Mesijas 14, 21, 433
Krizė 326
Kronistas 366, 387, 388, 390, 468
Kučingis, prel. Jonas A. 12
Kūdikis 465
Kultūra 46, 83, 221, 237, 309-310, 311, 318, 323, 324, 326, 335, 424-425
Kumranas 372
Kunigas 344, 347, 349
Pateptasis 433
Kunigaikštis 351
Kunigija 196, 197, 199, 200, 273, 398
Kunigų šaltinis 53, 54-55, 57, 68, 70, 123, 140, 141, 156, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 176, 177, 178, 179, 192, 196, 197, 203, 206, 219, 143, 252-253, 437
Kūrėjas 431, 442, 452
Kūrimas 35, 44, 89, 90-91, 309-310, 437
Kūrinija 97, 166, 181, 329
Kuzma, Vladas 14

L
Labanas 84, 92-93, 202
Lab'ayu 274
Lachiš(as) 248, 249, 280, 283
Lahmis 379
Laisvė 186-187
Lagrange, M.J. 72
Lapp, P. 369
Larsa 87
Laukimas 469
Lazda 158, 161, 179, 189
Lea (Leah) 292
Legenda 380, 403-404
Leonas X 135
Levis 88, 241
Libna (Libnah) 280
Libanas 270, 383, 409
Libano kalnai 276
Libija 276
Liesis, kun. A. 46, 392
Lietuva 19, 41, 76, 233
Lyga, žr. Giminių lyga 371

Lipit-Ištar 208
Literatūra 20
Lytis 318-319, 321, 327-329
Liturgija 236, 318
Lobynas 13
Lobis 14
Lohfink, N. 96, 194
Lotas (Lot) 256
Lukas 37

M
Ma'at (Darna) 97
Maceina, dr. A. 97
Magija, žr. Technika 259, 319, 320
May, H.G. 102
Makpela (Makpelah) 94
Malda 404
Maly, E.H. 55, 69, 72, 452, 458
Mamrė (Mamre) 96, 101
Mana 187-189, 190
Manassas 287
Manetas (Manethos) 106, 107
Mann R.W. 175
Mara 190
Mardukas (Marduk) 99
Mari 87, 88, 92, 202
Marija 457
Martin, R. 135
Masoretai 136
Massa 190, 239-240
Mažoji Azija 94, 114, 214, 233, 276, 341, 365
McCarthy, D.J. 157, 163, 211, 215
McGown, G.G. 269
McKenzie, J.L. 25, 54, 136, 199, 432, 435, 448
Mefi-baalas (Mefi-baal) 325
Megidas (Megiddo) 245, 270, 336-339, 343, 344, 407
Makabėjai 33-34, 372
Meek, T.J. 142
Memfis 107, 150
Mendenhall, G. 82, 89, 94, 211, 267, 285, 292
Menzalės ežeras (Menzaleh) 173, 177
Merari 127
Mergelė 463, 464
Meriba 190, 239-240
Merneptas (Merneptah) 111, 113, 276, 277-278, 295, 331, 386
Mesianizmas 430, 434, 435, 446-447, 449, 459
  Asmeniškasis 445-459
  Baigminis/Eschatologinis 441, 445
  Dinastinis 438-445
  Soteriologinis 436-438
Mesijas, žr. Kristus 10, 11, 387, 397, 433-434, 436, 441, 445, 446, 447, 457, 460, 461, 466, 468, 470
Mesopotamija 31, 32, 34, 41, 58, 60, 66, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 97, 100, 114, 126, 233, 234, 267, 270, 271, 272, 298, 310, 311, 331, 336, 343, 364, 388, 411, 437, 439, 453
Michalė 383
Michėjas 38, 449, 466
Midianas (Midian) 52, 122, 127, 128, 142
Midianitai 340-341
Myers, J.M. 109, 447
Miestas-valstybė 87, 271, 272, 280, 286, 289, 291, 296
Mihelic, J.L. 157, 159, 172, 188
Miller, P. 180
Mindaugas 29, 35, 41, 393
Miriam 122, 178, 180, 241
Mirties jūra, žr. Negyvoji jūra 270
Misticizmas 131
Mitanni(s) 92, 272, 275, 364
Mitas 90-91, 98, 180, 319, 320-324, 328
Mizpa (Mizpah) 252, 354
Moabas (Moab) 240, 256, 257,

258, 260, 270, 296, 339, 345, 383
Mokymas, žr. Tora(h) 40, 263
Mokslas 324-325
Moltmann, J. 107
Monarchija 10, 42, 301, 347, 350, 353, 354, 356, 357, 364, 365, 367, 368, 386, 435, 445, 446, 448, 451, 458, 459
Monoteizmas 98, 221, 228, 273
Moran, W.L. 199
Moriarty, F.L. 459
Motas (Mot) 322
Moteris 318-319, 330, 450-457, 464
Moteriškumas 324
Motina-dievė 226
Motina Žemelė 318
Mowinckel, S. 301
Mozė 31, 42, 43, 45, 51, 52, 68, 69, 71, 72, 73, 81, 96, 97, 100, 113, 115, 122, 123, 124, 125-128, 130-131, 134, 140, 141, 143, 144, 156, 158, 159, 162, 163, 165, 168, 169, 171, 175, 177, 178, 181, 182, 185, 190, 191, 192, 195, 199, 201, 207, 209, 214, 216, 219, 221, 223, 224, 225, 236, 241, 253, 257, 258, 260, 263, 265, 295, 350, 357, 413, 429, 433, 435, 463, 470
Mozės knygos, žr. Penkiaknygė 53-54
Muilenburg, J. 198
Mumija 113
Murmėjimas 175, 187, 190-191, 220, 241-242
Murphy, R.E. 22, 434
Murray, M.L. 203
Mursilis 212
Muwattalis 276
Muzika 387

N
Nahassonas 454
Nahor(as) 89
Naikintojas 162
Natanas 366, 387, 390, 391, 392, 393, 394, 397, 449
Natano pranašystė 439-442, 448, 449
Naujasis Testamentas 9, 10, 13, 14, 20, 21, 22, 23, 34, 124, 190, 469, 470
Naujieji metai 99
Negebas (Negeb) 84, 239, 255, 271, 272
Nehemijas 32
Nebo kalnas 265
Negyvoji jūra, žr. Mirties jūra 256, 270
Nekaltai Pradėtoji 457
Neklusnumas 267, 336, 354, 401
Nepaklusnumas 53, 266, 332, 336
Nelaimės (Egipto) 122, 145ss., 156, 157, 165
Nendrių jūra, žr. Raudonoji jūra 49, 173, 176, 181, 182, 187, 225, 240, 296
Nepriklausomybė 19, 35
Nerauginta duona 163, 170
Newman, M. 395
Nilas 107-108, 109, 110, 112, 127, 148, 157, 175, 272, 276
Nimrudas 58
Ninmah 65
Nobas (Nob) 375, 376, 386
Nojus 203, 312, 453, 454
Noth, M. 57, 82, 129, 135, 163, 176, 196, 217, 220, 234, 241, 283, 297, 304
Nuodėmė 30, 40, 210, 392-393, 443, 452-453
Nuostaba 178, 304, 437
Nuzi 92, 93

O
Obed(as) 454
Odisėja 56
O'Doherty, E. 434
Oesterley, W.E. 157
Oesterreicher, J.M. 43
Ofra (Ofrah) 340
Og(as) 257, 258
Onan(as) 453
Orlinsky, H.M. 297
Otnielis 281, 316
Otto, R. 129-130
Ozėjas 38, 124, 144, 204, 326, 358, 444
Oziris 320

P
Padangtė 196, 219, 242-243, 253, 386, 387, 394, 398, 449
Paddan-Aramas (Paddan-Aram) 89
Paklusnumas 53, 266, 332
Palaima 259
Palapinių šventė 301
Palestina, žr. Kanaanas 32, 34, 83, 84, 88, 93, 94, 95, 106, 107, 113, 114, 158, 234, 235, 237, 241, 266-274, 278, 325, 341, 343, 365, 411, 468
Palikuonis 104, 437, 378, 450-455, 457
Palikuoniai 452-455
Papirusas 173
Papiruso ežeras, žr. Jam suf ir Nendrių jūra 173
Paresas (Pares) 454
Pasaka 346
Pasakojimas 48-77, 70, 72, 74, 82, 91, 96-100, 102-103, 108, 156-165, 168, 169, 177, 179, 180, 195-197, 239-241, 265, 281, 286, 342, 378-383, 401, 403, 443-445, 458-459
Pasakotojas 57, 128-132, 144, 164, 170, 172, 177s., 191, 220
Pasaulėjauta 35, 89, 100, 319, 328
Pasaulėžiūra 35, 97-104, 182, 192, 319
Pascal, B. 43
Pascha 162
Paskutinė Vakarienė 218
Paslaptis 133, 138, 439
Pateptasis, žr. Mesijas 387, 397-398, 433, 438, 447, 460, 461, 466, 468
Paulius, Apaštalas 84, 435
Paveldas 263, 265, 386
Pavydusis (Dievas) 228, 298
Pax Romana (Romos taika) 311
Pažadas 104, 143, 236, 431, 433, 434, 437, 445, 451
Pažado Žemė 31, 37, 40, 43, 97, 104, 111, 124, 128, 162, 170, 171, 182, 191, 196, 217, 224, 234, 236, 237, 238, 239, 246, 250, 254, 255, 258, 259, 260, 265, 266, 269, 271, 277, 278, 280, 282, 285, 287, 288, 290, 294, 295, 298, 300, 309, 310, 313, 314, 316, 320, 326, 330, 332, 339, 340, 343, 348, 349, 364, 367, 384, 431, 438, 447, 455
Pedersen, J. 50, 132, 138
Peleg(as) 89
Pentapolis 349
Penkiaknygė, žr. Pentateuchas 27, 30, 41-44, 48-77, 51, 52, 54-55, 68, 70, 71, 72, 82, 105, 115, 120, 128, 129, 139, 141, 158-161, 186, 189, 191, 192, 195, 196, 197, 203, 204, 207, 211, 213, 217, 220, 224,

225, 237, 238, 241, 263, 265, 282-283, 284, 314, 431, 443, 452, 458, 460
Pentateuchas, žr. Penkiaknygė 30, 40, 263
Perėjimas 163, 173
Perėjimo šventė 21, 36, 50, 122, 163, 164, 165, 169, 175, 177, 235
Persija 32, 83, 84
Pesach Jahveh, žr. Perėjimas 162
Pettinato G. 103, 141
Pietinė karalystė, žr. Judo karalystė 53, 192, 219, 358, 445 461
Pijus XII 51
Pinehas 127
"Pirmagimis sūnus" 226
Pirmagimių mirtis, žr. Dešimtoji rykštė 164, 166, 169
Pirmienos 236
Pirmoji moteris 455-456, 457, 464
Pirmoji pora 437
Pithom(as) 109, 112
Plytinė 147
Poetas 397-398, 460
Poezija 128, 175, 180-181
Politeizmas 98, 133, 220, 226
Porter, J.R. 137
Potvarkiai 205-207, 223
Požiūris 74-77, 288, 314, 342, 365-366, 435-437, 439, 440,
Pradžios knyga 25
Praėjimas 170
Praėjimo Seder 170
Prakeikimas 259
Pranašai 10, 264
Pranašas 350, 375, 394
Prekyba 407-408
Priešistorė 35, 40, 82, 437, 450
Prisikėlimas 21, 37, 124, 178
Pritchard, J.B. 91, 105, 108, 122, 126, 212, 274, 275, 276, 277, 302, 321, 382, 396
Protėviai 69, 82, 83, 84-85, 88, 89, 94-96, 97, 98-104, 109, 140, 236, 281, 292, 453
Protėvių sakmė 30, 51, 56, 86, 450
Protokanoninė 26-27, 30
Psalmistas 43, 360
Ptolomėjas 27
Putifaras 105
Putpelės 187-189
Pūtvis-Putvinskis 14

Q

Qantir 112

R

Rabbah-Ammon 390
Rachelė 92-93, 287, 292, 457
Racionalizmas 51
Rahner, K. 72
Ramas (Ram) 454
Rameses II 111, 112, 113, 122, 128, 143, 144, 275, 276, 277
Rameses III 277, 331, 343
Rameses, svirnų miestas 109
Ras Šamra, žr. Ugarit 320-324, 338
Rast, W.E. 57
Raštai 469
Raudonoji jūra, žr. Nendrių jūra 49, 172, 407, 408
Raudų siena 416
Re (Ra) 122
Rebeka 457
Redaktorius 205, 458, 470
Regelson, A. 37
Rehoboamas 411
Religija 14, 40, 81, 97-104, 131, 226, 228, 291, 293, 316-324, 325, 326, 327-329, 413, 424-425, 452, 455
Religijų istorija 98-104, 130
Reuelis 129
Rykštės 157, 159, 160, 165, 166
Ringgren, H. 98

Rytai 32, 83, 86, 267, 271, 272, 275, 293
Robert, A. 25, 68, 71
Robinson, H. Wheeler 327
Robinson, T.H. 157
Rojus 89, 235, 444
Roma 34, 310, 311
Rost, L. 42, 389
Rothenberg, B. 239
Rowley, H.H. 142, 241
Rubšys, A. 24, 54, 82, 86, 91, 96, 100, 102, 112, 122, 194, 203, 204, 205, 223, 276, 320, 447
Rūpestis 10, 11, 38, 45, 54, 70, 82, 98, 115, 131, 180, 190, 297, 298, 303, 313-314, 410, 430, 433, 434, 436, 469

S

Saliamonas 32, 105, 211, 358, 364, 365, 368, 388, 392, 399-413, 424-425, 444, 450, 454, 457
Salm, Luke 25
Samarija 271
Samarra 60
Sąmojus 258, 458
Samsonas 316, 335, 342
Samuelis 335, 343, 347, 350, 352-354, 367, 369, 371, 373-374, 386, 456
Sandmel, S. 22
Sandora 10, 11, 22, 44, 74, 83, 99, 120, 161, 171, 175, 192, 194, 195, 196, 197, 200-202, 208, 210, 211, 216, 222, 224, 225, 228, 235, 240, 242, 291, 292, 297, 300, 301, 302, 304, 311, 316, 324, 326, 330, 332, 339, 367, 369, 370, 397, 399, 430, 433, 434, 437, 444, 451
  Amžinoji 203-204, 394
  Atnaujinimas 219, 221, 222, 223, 267, 290, 298-299, 301, 302, 305
  Su Dovydu 386, 395, 398, 445
  Naujoji 21, 446, 467, 468
  Sąlyginė 204
  Sinajaus 31, 38, 54, 56, 69, 71, 77, 96, 98, 121, 215, 217, 218, 219, 229, 237, 239, 360, 290, 293, 295, 386, 446, 470
  Sulaužymas 219, 220, 221
Sandoros bendrija 74, 86, 124, 156, 205, 226, 228, 235, 237, 242, 243, 265, 275, 286, 291, 293, 294, 295, 296, 299, 302, 303, 304, 305, 310, 312, 328, 334, 335, 349, 350, 380, 385, 388, 393, 398, 401, 403, 409, 410, 412, 413, 424, 436, 437, 438, 451, 454, 456, 460, 461, 466, 469
Sandoros knyga 214
Sandoros religija 387
Sandoros santykis 226
Sandoros Skrynia 196, 219, 243-244, 252-254, 255, 278, 297, 299, 347, 348, 386, 387, 398, 404, 407, 449
Sandoros Teisynas 208
Sara 52, 93, 457
Sargon(as) I 86, 126
Savaičių šventė, žr. Sekminės 235
Saulė 279-280
Saulius 32, 325, 336, 343, 350—354, 357, 364, 366-371, 374-377, 378-383, 410
Savimonė 19, 21, 31, 35, 71, 82, 91, 96, 103, 223, 225, 234, 236, 302, 319, 344, 445-446
Sąžinė 434
Scott, R.B.Y. 199
Sekminės, žr. Savaičių šven-

tė 235
Semas (Sem) 454
Semitai 87
Sennacheribas 461, 465, 466
Septuaginta 26, 27, 30, 49, 83, 111, 134-135, 162, 173, 186, 314, 464, 469, 470
Serabit el-Kadim 194
Serug(as) 89
Set(as) 454
Seti I 111, 112, 113, 127, 128, 275
Sihon(as) 256, 257, 258
Simeon(as) 410
Simon, Richard 51
Sinagoga 186
Sinajus 52, 192, 339
  Dykuma 31, 37, 127, 128, 145, 188, 207, 214, 219, 239, 241, 255, 447
  Kalnas 125, 128, 129, 153, 155, 172, 175, 192, 195, 197, 199, 205, 216, 219, 224, 239, 240, 241, 243, 252, 254, 303, 429, 437, 447
  Pusiasalis 31, 127, 173, 185, 193-194, 241
  Tyrai 187-188
Sinkretizmas 326, 413
Sionas, žr. Jeruzalė 386, 396, 397, 430
Sirija 32, 83, 87, 88, 89, 93, 95, 106, 107, 114, 170, 214, 257, 270, 272, 275, 320, 343, 383, 400, 462, 463
Sirbonio ežeras (Sirbonis) 172
Sisera 337, 339, 344, 372
Skehan, P.W. 22
Skėriai 159
Skvireckas, arkivysk. J. 13, 31, 46, 134, 135, 165, 173, 265, 338, 348
Smith, R.F. 23, 24, 72
Sodoma 453
Soggin, J.A. 283
Sovietų Sąjunga 293
Speiser, E.A. 55, 83, 89, 93, 295, 356
Stabai 227
Stanley, D.M. 25, 432
Stebuklas, žr. Ženklai 156, 158, 159, 165-168, 177, 178, 180, 181, 182
Strazdas, Jurgis 46
Stulpas 174, 243, 299, 346
Subatos metai 301
Suelzer, A. 51
Suesas 172, 173
Suhard, kardinolas 73, 437
Sumerai 58, 311
Sumerija 86, 396
  Karalių sąrašas 396
Sukotas 172
Sutartis 101, 102, 211-215, 445
  Forma 213
  Lygybės 211
  Suzereninė 211-213, 217-218, 298, 395
Suzana 29

Š
Šaalimas (Šaalim) 351
Šališa (Šališah) 351
Šamašas (Šamaš) 92
Šamgaras (Šamgar) 337, 342
Šališkumas 366, 374
Šalom 439, 441, 442, 443
Šeba (Šebah), karalienė 388, 408
Šeba 389
Šechemas 96, 98, 101, 107, 236, 245, 249, 271, 274, 275, 278, 289, 290, 291, 292, 297, 298, 300, 302, 313, 325, 327, 332, 344, 345, 346, 355
Šeima 102
Šešiaknygė, žr. Hexateuchas 40, 43, 236

Šiaurinė karalystė, žr. Izraelio karalystė 32, 53, 190, 219, 358, 444, 461, 465
Šiloė (Šiloh) 297, 343, 344, 347, 348, 349, 364, 410
Širdis 144, 434
Šišakas (Šišak) 365, 411
Šuppiluliumas 275
Šventasis (Dievas) 242, 252
"Šventasis karas", žr. Herem 189, 371-374
Šventykla 32, 42, 50, 56, 197, 211, 219, 220, 243, 348, 366, 387, 393-394, 396, 398, 402, 404, 405, 406, 407, 413, 415, 419, 424, 441, 449
Platforma 416
Prieangis 406
Šventoji 406
Šventųjų šventoji 406
Šventimas 50, 177, 235, 299, 325
Šventoji Dvasia 23, 24
Šventoji santuoka, žr. Hierogamija 318
Šventraštis, žr. Šv. Raštas, Knyga, Biblija 13, 14
Šventumas 130, 200, 215, 372
Šv. Katarinos vienuolynas 153
Šv. Raštas 9, 11, 20, 21, 22, 23, 24, 35, 37
Šv. Rašto komisija, popiežiškoji 73, 437

T
Taanachas 335
Tabeelis 463
Takoskyra 36
Tamara 453
Tamošaitis, A. 21
Tamuzas (Tammuz) 320
Tanak(as) 22, 26, 27, 30, 83
Tanis, žr. Avaris 107, 112
Tapatybė 19
Tarnas, Kenčiantis 433, 468
Tarpininkas 21, 201, 222, 335
Tauta 30, 35, 43, 50, 76, 77, 82, 168, 170, 172, 186, 190, 191, 192, 197, 198, 204, 214, 222, 225, 234, 242, 290, 355, 357, 372, 388, 399, 402, 403, 410-411, 431, 444, 454, 359
Tautiškumas 356
Tautosaka 126, 158
Tebai 108, 110, 111, 112, 273
Tebezas (Tebez) 346
Technika (Religinė) 318
Teisė 302, 304
Teisėjas 334-336, 350, 352, 368, 385, 430, 435
Teisėjai 69
Teisynas 48-77, 70, 72, 73, 74, 91, 197, 205, 206, 207, 209, 301, 302, 303, 304
Teismas 430, 432-433
Teisumas 38, 430, 466, 468
Tell Beit Mirsim, žr. Kirjath-sefer 281
Tell el-Amarna 272-273
Tell el-Hesi 251
Tell Hazor 247
Tell Mardikh, žr. Ebla 103, 141
Teokratija 345, 365, 375
Teologija 10, 24, 25, 54, 386, 394, 430
Teofanija, žr. Apsireiškimas 81, 179, 192, 200
Tera (Terah) 83, 89
"Tėvų Dievas" 104, 131-132, 140
Tiglat-pileser(as) I 343, 365
Tigras 83, 86, 87, 93
Tikėjimas 21, 22, 24, 34, 42, 44-45, 54, 74, 82, 83, 89, 96, 103, 104, 109, 120, 141, 156-161, 165, 167, 168s., 192, 193, 222, 224-229, 237-238, 253, 254, 259, 266, 288, 294, 305, 309, 315, 325, 328-329, 330,

339, 340, 344, 349, 358, 424-425, 439, 446, 452, 469
Tikėjimo bendrija 38, 50, 445
Tikėjimo epas 240, 252-253, 280-281
Tikėjimo istorija 20
Tikėjimo kraitis 21, 27, 50-68, 69, 70, 71, 83, 84, 105, 129, 158, 159, 164, 165, 174, 177, 178, 185, 200, 203, 216, 219, 223, 224, 227, 236, 242, 252-254, 280-281, 282, 293, 350, 354, 355, 365, 367, 385, 387, 392, 394, 410-411 424, 469
Tikėjimo raštija 20
Tikėjimo šaltinis 243
Tyla 128
Timsos ežeras (Timsah) 112, 173
Tyras 211
Tyrimas, žr. Egzegezė 141, 157, 161, 176, 207, 213
Tolimieji Vakarai 285
Tora(h), žr. Įstatymas ir Mozės Įstatymas 22, 27, 30, 40, 73, 197, 263, 264
Transcendencija 226
Transjordanija 31, 256, 257, 258, 260, 277, 290, 331, 339-340, 345, 351
Tremtis 10, 69, 467
Tucker, G.M. 57
Turkija 93
Turro, J.C. 72
Tutankhamunas 151
Tutmosė III 107
Tutmosė IV 272
Tutu 105
Tvanas 89-91, 140, 141

U
Ugarit(as) žr. Ras Šamra 321
Ugnis 101
Uolos kupolo mečetė 418
Uphill, E.P. 112
Ūr(as) 59, 61, 63, 83, 86, 87
Urijas (Urijah) 390
Urimas ir Tumimas, žr. Urim ir Tummim 347, 377
Urim ir Tummim 347
Ur-nammu 208
Uro dinastija, Trečioji 86-88, 92
Utnapištim(as) 91

V
Vadas 372
Vakarai 83, 267, 271, 275, 293, 400
Valdovas, žr. Viešpats 430
Valstybė 310, 355-358, 368, 373, 379, 380, 384, 448
Vanduo 250
Vardas 132-138
Vawter, B. 55, 72
Via Maris, žr. Jūros kelias 270
Vidužemio jūra 172, 173, 269, 276, 341, 378, 383, 400, 407,
Viešpats 134, 135, 137, 141, 215, 313, 329, 338, 431, 442
Viltis 34, 39, 165, 434, 437, 438, 442, 443, 446, 448, 466, 467, 470
Vyras 318-319, 330, 456
Vyriškumas 324
Visata 40
Visuotinumas 199, 293
Vytautas Didysis 19, 393
Von Rad, G. 40, 42, 50, 54, 82, 96, 126, 138, 217, 227, 236, 253, 288, 326, 372, 385, 390, 394, 399, 430, 432, 441, 442, 451
Vulgata 29, 31, 135, 162, 173, 457

W
Wadi Tumilat 108
Wandell, H. 107
Wcela, E. 25
Weiser, A. 218, 301

Wellhausen, J. 40
Wright, E.G. 82, 107, 108, 157, 159, 172, 187, 194, 243, 286, 289, 301, 328, 406

Z
Zacharijas 468
Zacharijas, Antrasis 468
Zedekijas 468
Zeredas (Zered) 256, 258
Ziggurat(as) 91, 311, 312
Zimri-Limas (Zimri-Lim) 88
Zion(as), žr. Sionas 386
Zipporah 128

Ž
Žaltys 450-452, 457
Žalvaris 341, 363, 365
Žanrai 57, 73, 106
Žemdirbys 309-311, 312, 317, 318, 324, 453, 365
Žemdirbystė 311-312, 453
Žemė, žr. Pažado Žemė 42, 104, 233, 234, 236-237, 238-239, 241, 256, 270, 279-280, 281, 285, 286, 301, 310, 311, 330, 437, 447
Ženklas, žr. Stebuklas 167, 463, 464
Ženklai 165-168, 189
Žydija 22
Žmogaus Sūnus 433, 469
Žmogus 45, 318, 370, 412, 435
Žmonija 20, 30, 34-35, 40, 191, 432

KRIKŠČIONIS GYVENIME

KNYGŲ SERIJOS LEIDINIAI

P.O. Box 608, Putnam, CT 06260

1 *II Vatikano Susirinkimo dokumentai.* 1 dalis. Konstitucijos. 1967, 282 psl. $3.50, prenumeratoriams $2,60.

2 *II Vatikano Susirinkimo dokumentai.* 2 dalis. Dekretai ir pareiškimai. 1967, 306 psl. $3,50, pren. $2,60

3 *II. Vatikano Susirinkimo dokumentai.* 3 dalis. Popiežių kalbos ir raštai. 1969, 362 psl. $4.00, pren. $3.00

4 Stasys Yla, *Šiluva Žemaičių istorijoje.* 1 dalis. Reformacija ir restauracija. Gausiai iliustruota. 1970, 296 psl. $5.00, pren. $3.75

5 Stasys Yla, *Šiluva Žemaičių istorijoje.* 2 dalis. Ruošiama spaudai.

6 Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai.* Pasaulio sekuliarizacija. Evangelijų numitinimas. Evoliucija ir religija. 1971, 332 psl. $6.00, pren. $4.50

7 Stasys Žilys, *Gyvoji Liturgija.* 1970, 184 psl. $5.00 pren. $3.75

8 Matas Raišupis, *Dabarties kankiniai.* Lietuvos vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų kryžiaus kelias pirmojoje ir antrojoje Sovietų okupacijoje. 1972, 436 psl. $6.75, pren. $5.00

9 Kun. dr. Jonas Gutauskas, *Dievas šiandien.* Dievo samprata ir jo buvimas. Žmogaus su Dievu ir be Dievo likimas. 1973, 288 psl. $6.00, pren. $4.50

10 Antanas Maceina. *Krikščionis pasaulyje.* Pasauliškio vaidmuo išganymo istorijoje. 1973[1], 1974[2], 404 psl. $7.00, pren. $5.25

11 Alfonsas Grauslys, *Šviesa tamsoje.* 1974, 456 psl. $8.00, pren. $6.00

12 *Protu ir tikėjimu. Mariteno raštų rinktinė.* Vertė Anicetas Tamošaitis, S.J. 1975, 340 psl. $6.00, pren. $3.50

13 Antanas Maceina, *Religijos filosofija.* 1 dalis. 1976, 336 psl. $6.00, pren. $4.50

15 Pranas Manelis, *Kristus ir Eucharistija.* Dievo veikla išganymo istorijoje. 1977, 384 psl. $7.00, pren. $$5.25.

16 Antanas Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą*. 1 dalis. 1978, 394 psl., $8.00, pren. $6.00

17 Antanas Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą*. 2 dalis. 1979, 424 psl., $9.00, pren. $6.75

18 Kun. dr. Jonas Gutauskas, *Didžiųjų Bendrijos Tėvų mintys*. Senosios krikščionių literatūros antologija tikėjimo, doros ir krikščioniškos pasaulėžiūros klausimais. 1979, 303 psl., $7.00, pren. $5.25

19 Vladas Kulbokas, *Lietuvių religinė poezija*. 1982, 268 psl., $7.00, pren. $5.25

21 Antanas Rubšys, *Šventojo Rašto kraštuose*. 1982, 430 psl., $9.00, pren. $6.75

22 Antanas Rubšys, *Raktas į Senąjį Testamentą*, 1 dalis: Sandora ir Mesijas, 1982, 520 psl., $10.00, pren. $7.50

Šventoji Dvasia — Bažnyčios atnaujintoja. Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas ir Bažnyčios vadovų žodžiai. Paruošė prel. Vytautas Balčiūnas, 1976, 124 psl., $2.00, pren. nemokamai.

Šv. Liudvikas-Marija Grignon de Montfort, *Marijos paslaptis*. 1979, 80 psl., $2.00, pren. $1.50

Ivan Havener, O.S.B., *Imk ir skaityk!* Šv. Rašto dvasinis skaitymas. Vadovas pradedantiems, 1981, 56 psl., $1.00, pren. $0.75

Psalmynas. Iš Neovulgatos naujai išverstas ir išleistas Lietuvoje 1973. Perspausdintas 1974, 262 psl. $3.50, pren. $2.50

Šv. Raštas. *Naujasis Testamentas*. Naujai išverstas iš graikų kalbos ir išleistas Lietuvoje 1972, JAV perspausdino ir išleido Kunigų Vienybė. (Mūsų platinamas). 638 psl. $5.00, pren. $3.00